STUDIA KALISKIE

STUDIA CALISIENSIA

12

UNIWERSYTET KALISKI

IM. PREZYDENTA STANISŁAWA WOJCIECHOWSKIEGO W KALISZU

WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

INSTYTUT NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE

STUDIA KALISKIE

STUDIA CALISIENSIA

Tom 12

KALISZ 2024

KALISKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK

KOMITET REDAKCYJNY

Ewa Andrysiak (Uniwersytet Kaliski), Alexander J. Belohlavek (Masaryk University, Czechy), Olga Buzu (Uniwersytet Techniczny, Mołdawia), Jan Frąszczak (Uniwersytet Kaliski), Jörg Freiling, (University of Bremen, Niemcy), Svetlana Gercheva (Uniwersytet Ekonomiczny w Warnie, Bułgaria), Otar Gerzmava (Grigol Robakidze University, Gruzja), Donata Maria Assunta Gottardi (Universita di Verona, Włochy), Sibylle Heilbrunn (School of Social Sciences and Huamanities, Kinneret Academic College, Izrael), Oleg Horjan (Uniwersytet Przyrodniczy, Mołdawia), Radosław Katarzyniak (Politechnika Wrocławska), Vladimir Kazarin (Tawrijskij Nacjonalnyj Uniwersytet TNU), Ivo Kostov (Uniwersytet Ekonomiczny w Warnie, Bułgaria), Valerij Kuzniecov, (Instytut Kolejnictwa, Warszawa), Anatolij Radkiewicz (Akademia Transportu, Ukraina), Zdeněk Souček (DrSc., Moravian Business College, Czechy), Lech Suchomłynow (Uniwersytet w Berdiańsku, Ukraina). Mile Terziovski, Ph.D. (Melb), MBA, ME(Hons) GAICD, FAIM, Swinburne Business School, Australia), Elżbieta Steczek Czerniawska (Uniwersytet Kaliski), Minoru Yokoyama (Japonia) Krzysztof Walczak (Uniwersytet Kaliski), Małgorzata Wilczyńska (Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Jarosławiu).

REDAKTOR NACZELNY
Elżbieta Steczek Czerniawska

SEKRETARZE REDAKCJI
Bogumiła Celer
Norbert Prusiński

Czasopismo zrecenzowane

REDAKTOR TOMU
Prof. dr hab. inż. Jarosław Wołejszo

KOREKTA TEKSTÓW ANGIELSKICH
Agnieszka Szczepaniak Olejniczak

ADRES REDAKCJI
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Pl. św. Józefa 2-4-6 62-800 Kalisz
e-mail ktpn.kalisz@wp.pl
www.ktpn.org

REDAKCJA TECHNICZNA
Małgorzata Sobczak

PROJEKT OKŁADKI
Lidia Łyszczak

Wersja papierowa jest pierwotną (referencyjną) wersją niniejszego czasopisma

Trzysta czternaste wydawnictwo
Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk

© by Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
& Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

ISSN 2083-9243
UIC 201240

Kalisz 2024
Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk

Druk ZUP Dangraf s.c. Kalisz

SPIS TREŚCI

Od redakcji 5

ROZPRAWY, STUDIA, ARTYKUŁY 9

Dariusz Bogusz. Wybrane programy przygotowania lotniczego w Stanach Zjednoczonych 9

Artur Dąbek. Bezpieczeństwo społeczne i jego wymiary 33

Paweł Kamiński. Szkolnie żołnierzy obrony terytorialnej 45

Maciej Karpiński. Regulacje Unii Europejskiej w zakresie sztucznej inteligencji – dążenie do bezpiecznego i etycznego wykorzystania AI 57

Roman Kaszubowski. System wartości życiowych w ocenie studentów Uniwersytetu Kaliskiego 77

Dariusz Kłak, Małgorzata Kłak. Psychospołeczne i ekonomiczne konsekwencje pracy zdalnej w zmieniającym się środowisku pracy 99

Józef Kolański. Kryteria i zasady prowadzenia kancelarii komorniczej 113

Tatiana Kożak-Siara, Tomasz Kożak. Raportowanie ESG według standardów ESRS z wykorzystaniem nowoczesnych technologii 131

Piotr Kucharski. Bezpieczeństwo przeciwpożarowe w gospodarowaniu odpadami 147

Dawid Lis. Polski wkład w dokumentowanie rosyjskich zbrodni wojennych w Ukrainie 167

Paulina Lis-Koszyk. Kobiety w służbach mundurowych 185

Damiana Łada. Płaszczyzny współpracy Straży Granicznej z Siłami Zbrojnymi RP w ochronie wschodniej granicy państwa 201

Piotr Maziarz. Rodzaje systemów zarządzania jakością – zasady, metody, narzędzia 221

Ryszard Orliński, Alicja Kępka. Kodyfikacja usług medycznych dla potrzeb rozliczeń z Narodowym Funduszem Zdrowia 241

Krzysztof Rejman, Mateusz Porada. Prasa drukowana w działalności policji – próba ujęcia historycznego 261

Mirosław Skarżyński. Multiplikowanie logistyczne możliwości polskiego lotnictwa wojskowego 275

Tadeusz Skarżyński. Kształtowanie postaw proobronnych w grupach rekonstrukcyjnych, na przykładzie Bractwa Rycerskiego Ziemi Kaliskiej.....293

Julia Skóra. Przegląd wytycznych i procedur dotyczących pakowania towarów niebezpiecznych, przeznaczonych do transportu drogą lotniczą.....301

Elżbieta Skrzypek. System zarządzania wiedzą w organizacji – aspekty organizacyjne i normatywne 313

Iwona Szkudlarek. Doskonalenie zawodowe żołnierzy sił zbrojnych w aspekcie znajomości języka obcego według STANAG 6001 333

Iwona Szkudlarek, Krystyna Szkudlarek. Bezpieczeństwo przewozu towarów niebezpiecznych – przepisy wewnętrzne na przykładzie Polskich Kolei Państwowych Polskich Linii Kolejowych S.A. 349

Marcin Sztobryn. Etapy procesu szkoleniowego personelu służby inżynieryjno–lotniczej 367

Maciej Walczak. Rola analityka biznesowego w realizacji projektów w środowisku biznesowym.....383

Wilczyńska Małgorzata. Ryzyko i niepewność a bezpieczeństwo organizacji....397

Aleksander Zawadzki, Krzysztof Rejman. Przemoc i dyskryminacja społeczna wobec osób z niepełnosprawnościami 427

Damian Zdzienicki. Patostreaming jako przykład zagrożenia w cyberprzestrzeni (wybrane aspekty).....439

SPRAWOZDANIA, RECENZJE I OMÓWIENIA.....453

Wiesław Jaszczur. Sprawozdanie Ogólnopolska Konferencja Kół Naukowych Bezpieczeństwo i edukacja. Mobilność i ekologia. Kalisz, 24-25 kwietnia 2024 r. 453

Zofia Marciniak. Sprawozdanie z zajęć edukacyjno-profilaktycznych z zakresu bezpieczeństwa.....465

Elżbieta Skrzypek, Bartosz Spychalski. Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Jakość w zarządzaniu. Nowoczesne metody zarządzania współczesną organizacją” 469

NOTY O AUTORACH 475

OD REDAKCJI

Szanowny Czytelniku,

W kolejnym 12. tomie Studiów Kaliskich prezentujemy artykuły o różnorodnej tematyce, podejmujące aktualne problemy, dotyczące bezpieczeństwa i zarządzania.

Teksty te przedstawiają ciekawy punkt widzenia autorów. W numerze zamieszczamy dwadzieścia sześć artykułów i trzy sprawozdania z konferencji. Niezależnie od ich indywidualnego charakteru i poruszanej problematyki, dotyczą ważnych i znaczących problemów. Mają dużą wartość merytoryczną i metodologiczną, wzbogacając tym samym wiedzę o przedmiocie prezentowanych zagadnień.

Wiele artykułów poświęconych jest edukacji w wojsku. I tak D. Bogusz (*Wybrane programy przygotowania lotniczego w Stanach Zjednoczonych*) omawia programy dotyczące przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych w USA i próbuje odpowiedzieć na pytanie: Jakie rozwiązania z USA można zastosować w Polsce w celu stworzenia systemu przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych? P. Kamiński z kolei (*Szkolenie żołnierzy obrony terytorialnej*) w bardzo syntetyczny sposób przedstawia cykl szkoleń żołnierzy Obrony Terytorialnej (OT) realizowany w pięciu obszarach: podstawowym, indywidualnym, specjalistycznym, zgrywającym oraz zaawansowanym, M. Sztobryn (*Etapy procesu szkoleniowego służby inżynieryjno – lotniczej*) dokonuje analizy etapów procesu szkolenia personelu SIL, wskazuje, jak istotne staje się wprowadzenie adekwatnego procesu szkolenia personelu, co jest to tak ważne dla zapewnienia bezpieczeństwa lotniczego.

I. Szkudlarek (*Doskonalenie zawodowe żołnierzy sił zbrojnych w aspekcie znajomości języka obcego według atanag 6001*) potwierdza, jak ważna jest znajomość języka obcego przez żołnierzy Sił Zbrojnych w kontekście doskonalenia zawodowego.

Bardzo ciekawym tekstem jest artykuł M. Skarżyńskiego (*Multiplikowanie logistyczne możliwości polskiego lotnictwa wojskowego*), w którym autor przedstawił sposoby tankowania samolotów w powietrzu i omówił projekty pozyskania powietrznych tankowców dla polskiego lotnictwa wojskowego.

Kolejne artykuły np. dotyczą problemów zarządzania.

P. Maziarz (*Rodzaje systemów zarządzania jakością – zasady, metody, narzędzia*) udowadnia, że zarządzanie jakością musi ściśle łączyć się z ciągłym doskonaleniem, a to wpływa na innowacje, umożliwia wprowadzanie nowych technologii i podnosi jakość produktów i usług oferowanych przez organizację.

E. Skrzypek natomiast (*System zarządzania wiedzą w organizacji – aspekty organizacyjne i normatywne*) wskazuje, że wiedza zyskuje coraz wyższą rangę

wśród czynników wpływających na sukces organizacji, szczególnie w warunkach zmian, ryzyka i niepewności. Sprawne zarządzanie wiedzą stanowi wymóg współczesności.

M. Wilczyńska z kolei (*Ryzyko i niepewność a bezpieczeństwo organizacji*) omawia kwestię związaną z zarządzaniem ryzykiem, wskazuje na jego korzyści. Autorka uważa, że zarządzanie ryzykiem jest skuteczne i efektywne, gdy obejmuje wszystkie obszary, funkcje i zadania jednostki, bo usprawnia m.in. lepsze podejmowanie decyzji, poprawia standardy zarządzania, podnosi jakość planowania, doskonali sprawność realizowanych działań.

M. Walczak (*Rola analityka biznesowego w realizacji projektów w środowisku biznesowym*) charakteryzuje rolę i funkcje analityka biznesowego we współczesnych projektach. Skupia uwagę na środowisku informatycznym, a także skrótowo opisuje używane techniki i narzędzia.

Autorzy T. Kożak-Siara, T. Siara (*Raportowanie ESG według standardów ESRS z wykorzystaniem nowych technologii*) omawiają problematykę dotyczącą ujawniania informacji niefinansowych wynikających z raportowania zrównoważonego rozwoju według nowych Europejskich Standardów Raportowania Zrównoważonego Rozwoju. Podejmują również próbę zweryfikowania znaczenia i wpływu nowoczesnych technologii (sztucznej inteligencji AI, uczenia maszynowego ML) na automatyzację procesów raportowania.

D. Zdzienicki (*Patostreaming jako przykład zagrożenia w cyberprzestrzeni*) i M. Karpiński (*Regulacje Unii Europejskiej w zakresie sztucznej inteligencji – dążenie do bezpiecznego i etycznego wykorzystania AI*) zajmują się bezpieczeństwem. Zdzienicki stwierdza, że w dzisiejszych czasach, kiedy większość spraw załatwiamy w Internecie, trzeba pamiętać, jakie niesie on dla użytkowników zagrożenia i jak się temu przeciwstawić.

M. Karpiński z kolei analizuje regulacje Unii Europejskiej dotyczące sztucznej inteligencji (AI), przywołuje przepisy, które mają na celu ochronę praw jednostki, a także mają zapobiegać nadużyciom związanym z technologią AI, szczególnie w odniesieniu do podprogowych technik manipulacyjnych, scoringu społecznego, profilowania kryminalnego oraz zdalnej identyfikacji biometrycznej.

Interesujące artykuły dotyczą jeszcze wielu innych zagadnień. D. Kłak i M. Kłak (*Psychospołeczne i ekonomiczne konsekwencji pracy zdalnej w zmieniającym się środowisku pracy*) podejmują temat pracy zdalnej, która stwarza dla pracowników i pracodawców zarówno nowe szanse, ale i zagrożenia.

R. Orliński i M. Macuda (*Możliwości wykorzystania strategicznej karty wyników w warunkach ryczałtowego finansowania szpitali*) omawiają sens kodyfikacji usług medycznych, która umożliwi jednoznaczne identyfikowanie i opisywanie świadczonych usług zdrowotnych, a to pomoże m.in. w uporządkowaniu procesów rozliczeniowych z Narodowym Funduszem Zdrowia.

Autorki I. Szudlarek i K. Szkudlarek (*Bezpieczeństwo przewozów towarów niebezpiecznych*) i J. Skóra (*Przegląd wytycznych i procedur dotyczących pakowania towarów niebezpiecznych, przeznaczonych do transportu drogą lotniczą*) uzmysławiają, jak ważne jest dobre opracowanie procedur i ich przestrzeganie przy przewożeniu towarów niebezpiecznych czy to drogą lotniczą, czy kolejową.

Ciekawy problem poruszają A. Zawadzki i K. Rejman (*Przemoc i dyskryminacja społeczna wobec osób niepełnosprawnych*), którzy zwracają uwagę na sytuację ludzi z niepełnosprawnością, często stosowaną wobec nich przemoc i próbują zasugerować rozwiązanie. Uznając, że najważniejszym krokiem na poprawę jest edukacja społeczeństwa na temat niepełnosprawności samej w sobie, jak i sposobów jej zwalczania.

Przywołano tu tylko niektóre tytuły artykułów, ale trzeba zaznaczyć, że wszystkie teksty przedstawione w „Studiach Kaliskich" zasługują na zainteresowanie i wyróżnienie. Uzyskały pozytywne recenzje. Omówienia i wnioski zawarte w prezentowanych artykułach stanowią przyczynek do dalszych pogłębionych badań oraz dociekań naukowych i praktycznych.

Redakcja zachęca Czytelników do polemiki z autorami na łamach naszego czasopisma.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

ROZPRAWY, STUDIA, ARTYKUŁY

PŁK DR HAB. DARIUSZ BOGUSZ
prof. LAW

WYBRANE PROGRAMY PRZYGOTOWANIA LOTNICZEGO W STANACH ZJEDNOCZONYCH

STRESZCZENIE

W artykule dokonano analizy programów realizowanych w USA w celu popularyzacji sił powietrznych oraz sprawdzenia predyspozycji lotniczych kandydatów na pilotów wojskowych.
Autor identyfikuje system przygotowania kandydatów do lotnictwa wojskowego na przykładzie działalności Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy w Stanach Zjednoczonych wraz z programem Młodzieżowego Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy (Junior ROTC) oferowanego dla młodzieży szkół średnich w Stanach Zjednoczonych.
Na podstawie obserwacji z osobistego udziału w programach ROTC oraz udziału w innowacji pedagogicznej „Klasy wojskowe" autor formułuje wniosek utworzenia w Polsce organizacji kadeckich odpowiedzialnych za kształtowanie wartości obywatelskich i przygotowania młodzieży do służby krajowi z uwzględnieniem specyfiki sił powietrznych.
Celem artykułu jest identyfikacja programów pozyskiwania i przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych w USA. Problem badawczy wyrażono pytaniem: *Jakie rozwiązania z USA można zastosować w Polsce w celu stworzenia systemu przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych? Jest to problem ważny ze względu na zwiększone zapotrzebowanie na pilotów wojskowych.*
W artykule zastosowano metody teoretyczne: analizę, syntezę i porównanie. Dodatkowo przy wnioskach końcowych wykorzystano obserwację i nieformalne wywiady z ekspertami badającymi problem doboru do lotnictwa wojskowego.

Słowa kluczowe: kształcenie lotnicze, szkolenie lotnicze, organizacje kadeckie, ROTC, Air Force Junior ROTC

SELECTED AVIATION PREPARATION PROGRAMS IN THE UNITED STATES

SUMMARY

The article analyzes the programs implemented in the United States to popularize the Air Force and to test the aviation aptitude of candidates for military pilots.
The author identifies the system of preparation of candidates for military aviation using the example of the activities of the Reserve Officers' Training Corps in the United States, together with the Junior ROTC program offered to high school youth in the United States. Based on observations from personal participation in ROTC programs and participation in the pedagogical innovation "Military Classes", the author formulates a conclusion to establish cadet organizations in Poland responsible for forming civic values and preparing young people to serve the country, taking into account the specifics of the Air Force.
The aim of the article is to identify programs for the acquisition and preparation of candidates for military pilots in the USA. The research problem is expressed by the question *What solutions from the USA can be applied in Poland to create a system for preparing candidates for military pilots?* This is an important issue due to the increased demand for military pilots.
The article uses theoretical methods: analysis, synthesis and comparison. In addition, the final conclusions are based on observation and informal interviews with experts studying the problem of selection for military aviation.

Keywords: aviation education, aviation training, cadet organizations, ROTC, Air Force Junior ROTC

WSTĘP

Wojna na Ukrainie uświadomiła społeczeństwom, że czasy wolne od wojen i konfliktów zbrojnych minęły bezpowrotnie. Także działania Federacji Rosyjskiej przypominają, że czas wojen błyskawicznych to przeszłość. Społeczeństwa muszą być przygotowane na obronę wartości demokratycznych, a co więcej na walkę o nienaruszalność granic i obronę terytorium państwa. Po latach względnego spokoju w Europie, należy przygotować społeczeństwo do długotrwałego klasycznego konfliktu zbrojnego. Przez lata w społeczeństwach europejskich nie przywiązywano wagi do szkolenia obronnego obywateli. Szczególnie po rozpadzie dwubiegunowego świata i zakończeniu zimnej wojny, służba wojskowa nie należała do podstawowych priorytetów państw, a wojskowi kojarzyli się z „przejadaczami" budżetów krajowych. W Europie nie realizowano powszechnych programów obywatelskich wśród młodzieży szkolnej i studenckiej. Paradoksalnie w krajach, które nigdy nie zaznały bezpośredniej napaści innych państw, utrzymuje się programy obywatelskie kształtujące postawy patriotyczne od najmłodszych lat. Przykładem takich programów może być program Młodzieżowego Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy (Junior ROTC), a z punktu zainteresowania autora przygotowaniem lotniczym młodzieży, analizie zostanie poddany program Junior ROTC skierowany

na rozwój umiejętności związanych za służbą w Siłach Powietrznych (z j. ang. Air Force Junior ROTC).

Korpus Szkoleniowy Oficerów Rezerwy (Reserve Officer Training Corps, ROTC) jest programem edukacji wojskowej prowadzonym przez collage i uniwersytety, który przygotowuje studentów do bycia świadomymi obywatelami i w przyszłości do pracy w Siłach Zbrojnych USA. Programy ROTC są oferowane przez wojska lądowe, siły powietrzne i marynarkę wojenną (w tym piechotę morską) Stanów Zjednoczonych.

Organizacje kadeckie przygotowują do służby wojskowej i stanowią jedną ze ścieżek rekrutacyjnych, ale także przygotowują społeczeństwo do zachowań patriotycznych i obywatelskich, oferując wiele programów rozwojowych dla młodych ludzi. Celem artykułu jest identyfikacja metod starannego przygotowania młodzieży do służby w siłach powietrznych. Autor dokonuje analizy systemu przygotowania potencjalnych kandydatów do lotnictwa wojskowego na przykładzie działalności Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy w Stanach Zjednoczonych realizujących program Młodzieżowego Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy (Junior ROTC).

Problem badawczy wyrażono pytaniem: Jakie rozwiązania z USA można zastosować w Polsce w celu wstępnego przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych? Analiza programów realizowanych w USA skierowanych na pozyskanie sprawdzonych pod względem predyspozycji lotniczych kandydatów na pilotów wojskowych prowadzi do wniosku, że możliwa jest implementacja metod sprawdzonych w procesie pozyskiwania pilotów wojskowych w USA. Obserwacje autora z osobistego udziału w programach ROTC oraz udziału w innowacji pedagogicznej „Klasy wojskowe" przyczyniły się do sformułowania wniosku utworzenia w Polsce organizacji kadeckich odpowiedzialnych za kształtowanie wartości obywatelskich i przygotowania młodzieży do służenia krajowi.

W artykule zastosowano metody teoretyczne: analizę, syntezę i porównanie. Dodatkowo przy wnioskach końcowych wykorzystano obserwację i nieformalne wywiady z ekspertami badającymi problem doboru do lotnictwa wojskowego.

1. KORPUS SZKOLENIOWY OFICERÓW REZERWY

Problem doboru młodych ludzi do lotnictwa wojskowego, w szczególności przygotowania pilotów wojskowych, zajmuje przede wszystkim badaczy Lotniczej Akademii Wojskowej. W Polsce realizowane są programy mające angażować młodych ludzi w życie społeczne oraz kreować postawy patriotyczne. Przykładem mogą być tzw. klasy mundurowe, ale nie jest to typowy program skierowany dla zainteresowanych Siłami Powietrznymi. Jedyną placówka w kraju, która ściśle realizuje przygotowanie do zawodu pilota wojskowego jest Ogólnokształcące Liceum Lotniczego (OLL) w Dęblinie. Początkowo liceum miało być eksperymentem mającym zapewnić większe pole rekrutacyjne dla Wyższej Oficerskiej Szkoły Lotniczej kandydatów sprawdzonych pod względem predyspozycji lotniczych. Już pierwsze lata działalności przysporzyły wniosków niezbędnych do poprawy funkcjonowania systemu selekcji i rekrutacji kandydatów do lotnictwa wojskowego i OLL na stałe

wpisało się w system przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych, przygotowując około 50 osób rocznie do studiów w Lotniczej Akademii Wojskowej. Jednak działalność OLL nie gwarantuje powszechności dostępu do szkolenia lotniczego.

W celu zwiększenia dostępności szkolenia lotniczego w społeczeństwie i pola rekrutacyjnego przyszłych pilotów wojskowych można implementować programy rozwojowe sprawdzone w innych krajach. Jednym z nich jest Reserve Officers' Training Corps (ROTC) realizowany w Stanach Zjednoczonych. Jego celem jest zapewnienie szkolenia i rozwoju przywództwa, który przygotowuje studentów studiów stacjonarnych do służby w wojskach lądowych, korpusie piechoty morskiej, marynarce wojennej, siłach powietrznych i siłach kosmicznych (rys.1). Straż Przybrzeżna realizuje bliźniaczy program o nazwie College Student Pre-Commissioning Initiative (CSPI). Program CSPI jest przeznaczony dla studentów, którzy wykazują się doskonałością akademicką i przywódczą oraz chęcią służby w Coast Guard. Dołączenie do ROTC umożliwia rozwój umiejętności specjalistycznych, możliwości uzyskania stypendiów i pomocy w nauce, a po ukończeniu programu uzyskanie stopnia oficera rezerwy. Obecnie program ROTC jest oferowany w ponad 1700 szkołach wyższych i uniwersytetach[1].

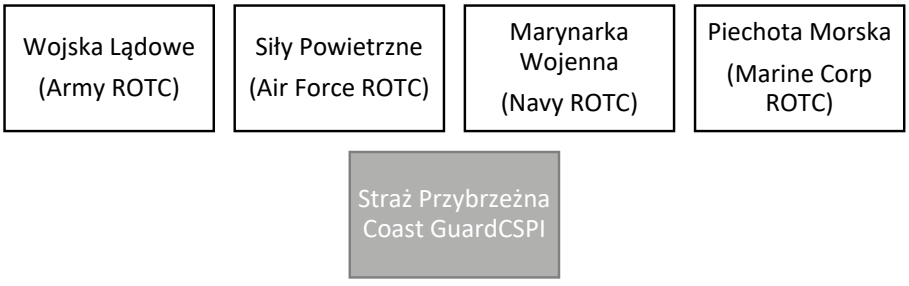

Rys. 1. Rodzaje programów ROTC.
Opracowanie własne

W zamian za zobowiązanie do służby programy ROTC zapewniają dwu-, trzy – lub czteroletnie stypendium, którego wysokość zależy od czasu pozostałego do ukończenia studiów. Czteroletni program nauczania łączy zajęcia w klasie i pracę przywódczą. W okresie letnim, w przypadku programu wojsk lądowych między trzecim a czwartym rokiem nauki odbywa się czterotygodniowy Advanced Camp (AC) w Fort Knox w stanie Kentucky. Po ukończeniu college'u i pomyślnym ukończeniu AC, studenci otrzymują mianowanie oficerami w wybranej przez siebie jednostce, rezerwie lub gwardii narodowej. Studenci, którzy nie ukończą wymogów kształcenia w pierwszym i drugim roku studiów, muszą wziąć udział w czterotygodniowym podstawowym obozie szkoleniowym, zwanym Basic Camp (Fort Knox), z wyjątkiem tych, którzy wcześniej ukończyli kurs podstawowego szkolenia dla szeregowych lub ukończyli certyfikowany program Junior Reserve Officers'

[1] https://www.todaysmilitary.com/education-training/rotc-programs [dostęp: 18.12.2024].

Training Corps (JROTC). Po ukończeniu Basic Camp uczestnicy mają prawo do otrzymania takich samych świadczeń jak osoby w czteroletnim programie[2].

Program Marynarki Wojennej Reserve Officers Training Corps (Navy ROTC, NROTC) kształci i szkoli młodzież do służby w Marynarce Wojennej (MW), Korpusie Piechoty Morskiej i Korpusie Pielęgniarek MW. Program stanowi największe źródło rekrutacyjne oficerów Marynarki Wojennej i Korpusu Piechoty Morskiej, Program Stypendiów Navy ROTC i odgrywa ważną rolę w przygotowywaniu kandydatów do stanowisk dowódczych i zarządczych w Marynarce Wojennej i Korpusie Piechoty Morskiej.

NROTC przyznaje stypendia wybranym kandydatom, którzy otrzymują pełne czesne, stypendia na książki, opłaty edukacyjne i inne świadczenia finansowe, a nawet zakwaterowanie i wyżywienie w wiodących szkołach wyższych i uniwersytetach. Po ukończeniu studiów podchorążowie otrzymują mianowanie oficerami w Marynarce Wojennej lub Korpusie Piechoty Morskiej[3].

Kadetom ROTC oferowane są międzynarodowe programy przywódcze, jak Projekt Oficer Globalny (z j. ang. Project Global Officer, GO) to ogólnokrajowy program otwarty dla wszystkich kwalifikujących się studentów ROTC, oferujący w pełni finansowane możliwości w zakresie krytycznej edukacji językowej, studiów zagranicznych i doświadczeń międzykulturowych. Dzięki Project GO przyszli oficerowie wojskowi rozwijają umiejętności językowe i komunikacji międzykulturowej wymagane do skutecznego przywództwa we wszystkich rodzajach sił zbrojnych w środowisku operacyjnym XXI w. Od 2007 r. Project GO zapewnił około 8500 studentów możliwości studiowania kultury i 19 języków w 29 krajach na całym świecie[4]. Kolejnym globalnym projektem jest Cultural Understanding and Leadership Program (CULP), w którym kadeci ROTC mają możliwość zdobycia doświadczeń w międzynarodowym środowisku (fot. 1). Podczas trwania projektu w kraju goszczącym uczestnicy mogą korzystać z różnych atrakcji, w tym wymiany wojskowej między siłami zbrojnymi, służby humanitarnej oraz edukacji na temat aspektów społecznych, kulturowych i historycznych danego kraju. Program trwa zazwyczaj od trzech do czterech tygodni i jest realizowany w miesiącach letnich.

[2] https://www.todaysmilitary.com/education-training/rotc-programs [dostęp: 18.12.2024].

[3] https://www.netc.navy.mil/NSTC/NROTC/Summer-Cruise/ [dostęp: 18.12.2024].

[4] https://www.rotcprojectgo.org/ [dostęp: 18.12.2024].

Fot. 1. Kadeci ROTC podczas pobytu w LAW w ramach projektu CULP
Źródło: Dariusz Bogusz

ROTC daje studentom (kadetom) możliwość zapoznania się ze specyfiką służby wojskowej, przy zachowaniu klasycznego życia w college'u. ROTC to program, który składa się ze szkoleń wojskowych w formie ćwiczeń, laboratoriów, wykładów i treningu fizycznego. Niższe klasy (pierwsza i druga) są otwarte dla każdego. Klasy trzecie i czwarte są zarezerwowane dla zakontraktowanych kadetów. Uczestnik – kadet programów ROTC nie ma obowiązku podjęcia służby wojskowej po studiach, dopóki nie zdecyduje się na kontrakt i otrzymanie stypendium.

Program Air Force ROTC (AFROTC) ma na celu rozwijanie umiejętności przywódczych i zarządczych niezbędnych przyszłym oficerom Sił Powietrznych lub Sił Kosmicznych, a jednocześnie przygotowuje uczestników do przydziału w dziedzinie związanej ze specjalnością akademicką. AFROTC to czteroletni program oferowany w prawie 1100 college'ach i uniwersytetach w Stanach Zjednoczonych, ale także w Portoryko i na Hawajach. Obejmuje dwa odrębne dwuletnie kursy: General Military Course (GMC) i Professional Officer Course (POC).

Studenci Air Force ROTC oprócz możliwości uzyskania stypendiów oferowanych dla normalnego toku studiów, studenci pierwszego i drugiego roku mogą kwalifikować się do uczelnianego programu stypendialnego (In-College Scholarship Program, ICSP). Program przyznaje stypendia na podstawie zasług w dwóch fazach selekcji (semestr jesienny i wiosenny). Oferowane są trzy typy stypendiów dla uczestników programu Air Force ROTC: Typu 1, Typu 2 oraz Nagroda za przywództwo im. Generała Charlesa McGee (General Charles McGee Leadership Award, CMLA) – tabela nr 1.

Tabela 1. Charakterystyka programów stypendialnych Air Force ROTC

Uczelniany Program Stypendialny typu 1
Zarezerwowany dla Commanders' In-College Scholarships (CICS) oferowanych kadetom studiującym kierunek techniczny. Pokrywa 100% czesnego i autoryzowanych opłat w każdej publicznej lub prywatnej instytucji z oddziałem Air Force ROTC. Uczestnicy programu AFROTC otrzymują również miesięczne stypendium na koszty utrzymania i roczne stypendium na książki.
Uczelniany Program Stypendialny typu 2
Jest przyznawany wszystkim kadetom wybranym w ramach In-College Scholarship Program (ICSP) i pokrywa do 18 000 USD rocznie na czesne w dowolnej publicznej lub prywatnej instytucji z oddziałem Air Force ROTC. Wypłata stypendium jest dodatkowo ograniczona do 9 000 USD za semestr lub do 6 000 USD za kwartał. Kadeci zakwalifikowani do programu otrzymają również miesięczne stypendium na koszty utrzymania i roczne stypendium na książki.
Nagroda za przywództwo im. Generała Charlesa McGee
Charles McGee Leadership Award (CMLA) pomaga złagodzić obciążenia finansowe i umożliwia kadetom AFROTC skupienie się na rozwoju akademickim i przywódczym. Uprawnieni kadeci otrzymują dwuletnie stypendium w wysokości 18 000 USD rocznie z możliwością zamiany na dodatek mieszkaniowy w wysokości do 10 000 USD rocznie. CMLA różni się od innych stypendiów tym, że jest przyznawane wszystkim kwalifikującym się kadetom, którzy nie otrzymują jeszcze stypendium AFROTC, a ukończyli szkolenie terenowe i zapisali się na kurs oficerów zawodowych na początku trzeciego roku studiów. Stypendium CMLA, nazwane na cześć generała brygady Charlesa McGee, emerytowanego pilota myśliwskiego i żołnierza Tuskegee Airmen z czasów II wojny światowej, oznacza znaczącą zmianę w sposobie przyznawania stypendiów i stanowi cenne narzędzie dla kierownictwa AFROTC w zakresie udzielania pomocy finansowej kadetom programu AFROTC, którzy nie otrzymali stypendium po wstąpieniu do Air Force ROTC.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://www.afrotc.com/scholarships/college/types/ [dostęp: 18.12.2024].

Aby uzyskać stypendium, kandydat musi być studentem szkoły realizującej program Air Force ROTC i musi mieć zaliczony co najmniej jeden semestr jako student studiów stacjonarnych. Student musi być obywatelem Stanów Zjednoczonych lub być w stanie uzyskać obywatelstwo amerykańskie do ostatniego dnia semestru, w którym zamierza otrzymać stypendium. Ponadto, studenci muszą przejść kwalifikowaną kontrolę lekarską Department of Defense Medical Examination Review Board (DoDMERB). Badanie lekarskie zostanie zaplanowane w najbliższej bazie wojskowej lub u wyznaczonego cywilnego wykonawcy. Kandydat musi mieć osiągnięcia akademickie i odpowiednią średnią ocen oraz zdać egzamin ze sprawności fizycznej AFROTC (PFA) z wynikiem powyżej 75 pkt.

Po otrzymaniu stypendium (i podpisaniu umowy) student zobowiązuje się do służby w Siłach Powietrznych lub Kosmicznych.

Utworzony w 1916 r. Korpus Szkoleniowy Oficerów Rezerwy (ROTC) stał się cennym źródłem rekrutacji kandydatów do służby w Siłach Zbrojnych Stanów Zjednoczonych i jedną z podstawowych ścieżek do kariery oficerskiej (rys. 2). Program ROTC umożliwiał także pozyskiwanie kandydatów do służby wojskowej ze szkół średnich i uczelni w całym kraju, co rozwinęło i umocniło

więzi ze społecznościami lokalnymi. Na początku XXI w. programy ROTC realizowane były w ponad 1000 kampusów w Stanach Zjednoczonych, a oficerowie z tej ścieżki rekrutacji stanowili około 60% wszystkich oficerów wchodzących w skład Sił Zbrojnych USA.

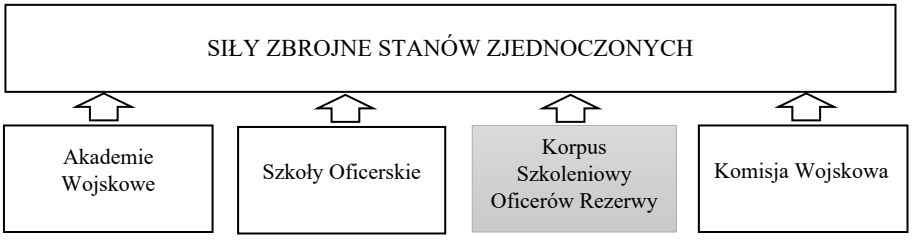

Rys. 2. Podstawowe źródła rekrutacji Sił Zbrojnych USA
Źródło: Opracowanie własne.

Kadeci ROTC w collegiach lub na uniwersytetach otrzymują czesne i niewielkie stypendium, a także mundury i sprzęt wojskowy. Kadeci są zorganizowani w jednostki szkoleniowe, a doświadczeni oficerowie wojskowi i podoficerowie służą jako mentorzy i przewodnicy.

Po zaakceptowaniu stypendium ROTC, kadet jest prawnie zobowiązany do służby w wojsku, zgodnie z liczbą lat określonymi w warunkach stypendium, programu studiów i wybranej ścieżki kariery. Przed podpisaniem umowy, ważne jest, aby kandydat przystępujący do programu zastanowił się, w jaki sposób służba wojskowa wpisuje się w jego plany i przyszłe cele oraz że jest to długoterminowe zobowiązanie, które wpłynie na resztę jego życia. Jeśli kadet zrezygnuje z programu akademickiego ROTC lub zobowiązania do czynnej służby, możesz spotkać się z wypowiedzeniem umowy ROTC. Może to mieć poważne konsekwencje m.in. spłatą pomocy finansowej ROTC (zwrotu stypendium).

Szkolenie wojskowe w ROTC odbywa się przez cały rok, ale większość szkoleń wojskowych realizowanych jest w okresie letnim. Szkolenie odbywa się w czasie dwóch lat i obejmuje kurs podstawowych umiejętności żołnierskich oraz zaawansowane szkolenie przywódców. W zależności od potrzeb Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych absolwenci ROTC uzyskać przydział do jednostek wojskowych lub zostać przydzieleni do zasobu oficerów rezerwy[5].

ROTC kandydatów rekrutuje ze studentów pierwszego i drugiego roku. W niektórych przypadkach możliwe jest zakwalifikowanie studiujących na trzecim roku. Chętni do uczestnictwa w programie ROTC muszą spełniać podstawowe wymogi kwalifikacyjne m.in.: studiować w akredytowanym college'u, który realizuje program ROTC, posiadać obywatelstwo Stanów Zjednoczonych, dobrą

[5] https://www.britannica.com/topic/Reserve-Officers-Training-Corps [dostęp: 12.04.2019].

kondycją fizyczną, nienaganną opinię i postawę moralną, mieć ukończone 14 lat lub 17, aby otrzymywać stypendium[6].

Obecnie oprócz ROTC realizowany jest także program Junior ROTC, który jest ofertą skierowaną do uczniów szkół średnich (rys.3). W szkole średniej, niektórzy kadeci mogą wstąpić do szeregów JROTC (Junior Reserve Officer Training Corps), dzięki któremu mogą poczuć przedsmak programu ROTC realizowanego w szkołach wyższych i uniwersytetach.

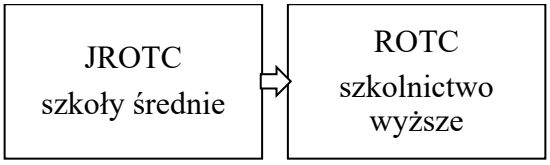

Rys. 3. Organizacja Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy USA
Źródło: Opracowanie własne

Młodzieżowy Korpus Szkoleniowy Oficerów Rezerwy USA (JROTC) jest jednym z największych obywatelskich programów rozwojowych i obywatelskich dla młodzieży na świecie. Ustawa o obronie narodowej z 1916 r. była wspólnym początkiem ustalającym zasady organizacji programów ROTC i JROTC w publicznych i prywatnych instytucjach edukacyjnych. Zgodnie z zaleceniami Kongresu Stanów Zjednoczonych każdy rodzaj wojsk musi posiadać własny program JROTC, aby „zaszczepić uczniom i studentom w amerykańskich instytucjach edukacyjnych wartości obywatelskie, ideę służby dla Stanów Zjednoczonych oraz poczucie osobistej odpowiedzialności za kraj i naród." Misją JROTC jest „Zmotywować młodych ludzi dobycia lepszymi obywatelami"[7]. Programy JROTC zapewniają uczniom co najmniej trzyletnie szkolenie wojskowe, a także dostęp do mundurów, materiałów akademickich i instruktorów, którzy służyli jako oficerowie Sił Zbrojnych USA. Według danych opublikowanych przez armię USA ponad 274 000 uczniów szkół średnich służy jako kadeci JROTC[8].

2. MŁODZIEŻOWY KORPUS SZKOLENIOWY OFICERÓW REZERWY SIŁ POWIETRZNYCH

Młodzieżowy Korpus Szkoleniowy Oficerów Rezerwy Sił Powietrznych (z j. ang. Air Force Junior ROTC) to potwierdzenie, że dobór do lotnictwa wojskowego powinien rozpoczynać się dużo wcześniej niż w klasie maturalnej, często pod wpływem impulsu, z motywacją „bo kolega aplikuje do akademii lotniczej".

[6] https://ccrf.uchicago.edu/opportunity/reserve-officer-training-corps-rotc [dostęp: 12.03.2019].
[7] http://www.usarmyjrotc.com/general/program_overview.php [dostęp: 10.04.2019].
[8] https://www.bestcolleges.com/resources/rotc-programs [dostęp: 09.05.2019].

Program Junior ROTC rozpoczął się w 1911 r. w Cheyenne w stanie Wyoming. Pomysłodawcą programu był porucznik armii Edgar R. Steevers, któremu powierzono obowiązki inspektora-instruktora zorganizowanej armii Wyoming. Ustawa o obronie narodowej z 1916 r. upoważniła do prowadzenia kursu juniorskiego dla szkół wojskowych niebędących college'ami, szkół średnich i innych szkół nieprzygotowawczych; armia wprowadziła Junior ROTC w 1916 r. Ustawa publiczna 88-647, powszechnie znana jako ustawa Reserve Officers' Training Corps Vitalization Act z 1964 r., nakazywała sekretarzom każdej służby wojskowej tworzenie i utrzymywanie jednostek Junior ROTC w publicznych i prywatnych szkołach średnich, które ubiegają się o przyjęcie i są uprawnione zgodnie z przepisami ustalonymi przez każdego sekretarza. Takie szkoły muszą zapewnić kurs nauczania wojskowego trwający nie krócej niż 3 lata, zgodnie z przepisami właściwego departamentu wojskowego.

Początkowo skromny, bo liczący 20 placówek akredytowanych do programu, w 1966 r. Air Force Junior ROTC rozrósł się do obowiązkowych 870 szkół średnich na całym świecie, w tym jednostek zlokalizowanych w szkołach Departamentu Obrony w Europie i na Pacyfiku. Liczba kadetów w Junior ROTC na całym świecie wynosi około 90 000. W 1966 r. kadetami mogli być tylko chłopcy, ale ustawa publiczna 93-165 zmieniła wymóg, aby jednostka Junior ROTC miała minimalną liczbę sprawnych fizycznie uczniów płci męskiej, co pozwoliło uczennicom zaliczać się do minimalnej liczby uczniów potrzebnych do istnienia jednostki. W 1972 r. liczba kobiet w korpusie wynosiła 2170, co stanowiło 9% korpusu. Od tego czasu liczba kobiet wzrosła do 40% korpusu kadetów.

Główną misją AFJROTC jest wychowanie wartościowych obywateli, służących Stanom Zjednoczonym, z poczuciem odpowiedzialności osobistej i potrzebą samorealizacji i spełnienia. Personel Korpusu Szkolenia Oficerów Rezerwy Sił Powietrznych obejmuje 76 stanowisk w Kwaterze Głównej i prawie 1600 emerytowanych oficerów Sił Powietrznych i instruktorów wojskowych. Kongres zlecił utworzenie 870 jednostek ROTC Sił Powietrznych, a w szkołach średnich w Stanach Zjednoczonych i wybranych szkołach zależnych Departamentu Obrony (Department of Defense Dependent Schools, DoDDS) w Europie, na Pacyfiku i na Guam jest zapisanych około 85 000 kadetów[9].

AFJROTC zapewnia szkolenie obywatelskie i program nauk lotniczych dla uczniów szkół średnich. Uczniowie szkół średnich, którzy zapisują się do programu AFJROTC, mają do dyspozycji szeroką gamę zajęć programowych i pozalekcyjnych. Program zawiera historyczne i naukowe aspekty technologii lotniczych i uczy już na poziomie szkoły średniej samodzielności, samodyscypliny i innych cech przywódczych. Wiedza z zakresu nauki, technologii, inżynierii i matematyki (Science, Technology, Engineering, & Mathematics, STEM) zajmuje ważną częścią tego programu rozwojowego. Program AFJROTC jest otwarty dla uczniów klas 9-12, którzy są obywatelami Stanów Zjednoczonych. Zgodnie z tytułem 10 USC program jest programem obywatelskim, a nie programem rekrutacyjnym do służb wojskowych,

[9] https://www.airuniversity.af.edu/Holm-Center/AFJROTC/Display/Article/3163246/about-air-force-junior-rotc/ [dostęp: 18.12.2024].

a uczniowie uczestniczący w AFJROTC nie ponoszą żadnych zobowiązań wobec Sił Powietrznych. Celem AFJROTC jest edukacja i szkolenie kadetów szkół średnich w zakresie obywatelstwa i umiejętności życiowych; promowanie służby społecznej; wpajanie poczucia odpowiedzialności, rozwijanie charakteru, przywództwa i samodyscypliny poprzez edukację w zakresie podstaw lotnictwa i kosmosu oraz podstawowych wartości Sił Powietrznych jakimi są uczciwość, służba narodowi i dążenie do doskonałości[10].

Program nauczania obejmuje naukę o lotnictwie (40%), edukację przywódczą (40%) oraz studia nad zdrowiem i profilaktyką (20%). Uczniowie, którzy pomyślnie ukończą zajęcia, otrzymują zaliczenie na poczet ukończenia studiów. Nauka o lotnictwie obejmuje historię lotnictwa, zasady lotu i nawigacji, ludzkie wymagania dotyczące lotów, rozwój statków powietrznych, rakiet, programów kosmicznych i technologicznych, przemysł lotniczy, studia kulturowe głównych regionów świata i cybertechnologię. Program nauczania STEM został wprowadzony, aby wspomóc program nauczania matematyki i przedmiotów technicznych w celu nabycia umiejętności krytycznego myślenia i przygotowania kadetów do większej konkurencyjności w nowoczesnych zawodach gospodarki XXI wieku. Edukacja przywódcza zapoznaje uczniów ze zwyczajami i uprzejmością wojskową, edukacją charakteru, obywatelstwem w Stanach Zjednoczonych, pierwszą pomocą, dobrym samopoczuciem, zdrowiem i sprawnością fizyczną, podstawowymi ćwiczeniami i ceremoniami, myśleniem krytycznym, skuteczną komunikacją, zarządzaniem, relacjami międzyludzkimi oraz gotowością do college'u i kariery; przygotowując uczniów do życia po szkole średniej. Jednostki AFJROTC uzupełniają program nauczania poprzez współpracę i zasoby organizacji takich jak Narodowa Agencja Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (National Aeronautics and Space Administration, NASA) i Cywilny Patrol Lotnictwa.

Wszyscy instruktorzy AFJROTC to emerytowani oficerowie i podoficerowie Sił Powietrznych. Instruktorzy utrzymują standardy Sił Powietrznych i są szkoleni w ramach kursu certyfikacyjnego AFJROTC Junior Instructor. Są pełnoetatowymi członkami wydziału uczestniczącej szkoły średniej i są zatrudnieni przez lokalną radę szkolną do nauczania zajęć AFJROTC. W jednostkach AFJROTC na całym świecie służy ponad 1600 instruktorów.

Aby wzmocnić program nauczania, kadeci są zachęcani do udziału w zajęciach poza klasą, zwanych Wymaganiami dotyczącymi rozwoju przywództwa (Leadership Development Requirements, LDR). Typowe zajęcia obejmują systemy bezzałogowych statków powietrznych, CyberPatriot, StellarXplorers, rakiety, Academic Bowl, strzelectwo, ćwiczenia i zespoły Color Guard. Lista zajęć może różnić się w zależności od jednostki. Wiele jednostek koncentruje się na bardziej lokalnych zajęciach, takich jak oferowanie usług korepetycyjnych i przeciwdziałanie rosnącym złym trendom w szkole średniej, takim jak zażywanie narkotyków i zastraszanie. Poprzez te LDR kadeci nadal doskonalą swoje umiejętności przywódcze i wolontariackie, przynosząc uznanie sobie, jednostce, szkole

[10] Tamże.

i społeczności. Dodatkowo poprzez projekty, jak *Program stypendialny CSAF*[11] *Flight Academy*, kadeci AFJROTC są wybierani w drodze konkursu do udziału w letnim programie lotniczym na akredytowanym uniwersytecie. Ten program trwa około 8 tygodni, a kadeci mogą uzyskać licencję pilota prywatnego, otrzymując jednocześnie punkty za studia. Program rozpoczął się w 2018 r. i od tego czasu znacznie się rozwinął.

Zaangażowanie młodzieży w prace społeczne jest ważną częścią kompetencji kadetów i pomaga zaszczepić poczucie dumy obywatelskiej. Każdego roku kadeci AFJROTC poświęcają ponad 1,6 miliona godzin na pracę społeczną. Projekty obejmują współpracę z organizacjami krajowymi, takimi jak March of Dimes, Muscular Dystrophy, National Red Ribbon Campaign i Special Olympics, a także udział w lokalnych projektach społecznych, takich jak sprzątanie i odnawianie cmentarzy oraz budowanie parków.

Kadeci, którzy zdecydują się kontynuować naukę, mogą otrzymać specjalne stypendia Air Force Reserve Officer Training Corps (AFROTC). Wiele z tych stypendiów pokryje koszty dwóch, trzech lub czterech lat czesnego, książek i opłat na licznych uniwersytetach i w szkołach wyższych oraz umożliwi kadetom kontynuowanie nauki w różnych kierunkach technicznych i nietechnicznych. Ponadto kadeci, którzy zdecydują się wstąpić do wojska bezpośrednio po ukończeniu szkoły średniej, mogą zaciągnąć się do służby na jeden do dwóch stopni wyższych niż inni rekrutujący się. Studenci, którzy ukończą trzy lata w AFJROTC, mają prawo do wstąpienia do Sił Powietrznych o dwa stopnie wyższe niż inni rekrutujący się i są automatycznie zapisywani do Community College of the Air Force, aby otrzymać punkty zaliczeniowe na poczet swojego tytułu associate college[12].

3. AKADEMIA LOTNICZA

Air Force JROTC Flight Academy to około 8-tygodniowy letni program szkolenia lotniczego, prowadzony na partnerskich uniwersytetach w całym kraju. Po pomyślnym ukończeniu programu studenci otrzymują Certyfikat Pilota Prywatnego. Flight Academy ma na celu inspirowanie i zachęcanie młodzieży szkół średnich do kariery w lotnictwie. Program stypendialny jest wspólnym wysiłkiem przemysłu lotniczego i Sił Powietrznych w celu rozwiązania krajowego niedoboru pilotów. Obecnie Boeing przewiduje, że corocznie będzie potrzeba zatrudniania 6000 pilotów cywilnych rocznie przez następne 20 lat. Wojsko musi szybko zwiększyć tę liczbę do ponad 8000.

Flight Academy zajmuje się również drugorzędnym problemem narodowym, jakim jest różnorodność. Lotnictwo jest jednym z najmniej zróżnicowanych zawodów w przemyśle. Obecnie kobiety stanowią mniej niż 7% pilotów, a mniejszości stanowią mniej niż 12%. Air Force Junior ROTC ma obecnie około 85 000 kadetów zapisanych do szkół średnich w całym kraju i jest najbardziej zróżnicowanym

[11] Z j. ang. Chief of Staff of the Air Force Scholarship

[12] https://www.airuniversity.af.edu/Holm-Center/AFJROTC/Display/Article/3163246/about-air-force-junior-rotc/ [dostęp: 18.12.2024].

programem Sił Powietrznych. Mniejszości stanowią 58% studentów Air Force Junior ROTC, a kobiety stanowią 40%. Kadeci wybrani do akademii lotniczej reprezentowali kobiety i mniejszości ponad trzykrotnie więcej niż średnia krajowa.

Inauguracyjnym rokiem Flight Academy było lato 2018 r., kiedy to 120 kadetów uczęszczało do sześciu uniwersytetów. Siły Powietrzne znacznie rozszerzyły program od momentu jego powstania, nawiązując współpracę z 24 uniwersytetami w 2023 r., aby ugościć ponad 300 kadetów[13].

Flight Academy współpracuje m.in. z Embry-Riddle Aeronautical University, który jest największą, najstarszą i najbardziej wszechstronną uczelnią lotniczą w Stanach Zjednoczonych. Od początku swojego istnienia w 1926 r. Embry-Riddle dostarcza branży lotniczej wykształcony personel. Jako pionier w edukacji lotniczej, Embry-Riddle jest najbardziej cenioną instytucją w dziedzinie edukacji lotniczej, wyznaczając standardy kształcenia lotniczego i kształtując krajową i międzynarodową politykę lotniczą.

Założyciele szkoły od narodzin lotnictwa wierzyli, że jeśli wybuchnie kolejna wojna, samoloty odegrają w niej główną rolę. Podczas II Wojny Światowej szkoła przygotowywała pilotów i mechaników lotniczych. Obiekty szkoleniowe zostały już wtedy rozbudowane do czterech lokalizacji, a kadeci z Army Air Corps i Royal Air Force zaczęli realizować dziewięciotygodniowe kursy, które obejmowały 60 godzin lotów, w których można było przeszkolić 500 kadetów[14]. W tamtym czasie wykorzystywano do szkolenia legendarny symulator lotu „Link Trainer" (fot 1).

Fot. 2. Symulator Symulator „Link Trainer"
Źródło: https://erau.edu/about/brief-history [dostęp: 18.12.2024].

[13] https://www.airuniversity.af.edu/Holm-Center/AFJROTC/Display/Article/3154508/flight-academy/ [dostęp: 18.12.2024].

[14] https://erau.edu/about/brief-history [dostęp: 18.12.2024].

Współcześnie studenci i kadeci biorący udział w licznych programach nauczania lotnictwa na Embry-Riddle Aeronautical University, w tym w programie Air Force JROTC Flight Academy, mają możliwość praktycznej nauki w nowych, profesjonalnie utrzymanych samolotach, wyposażonych w szklane kokpity, laboratoria odtwarzające przestrzeń powietrzną kraju, najnowocześniejsze zakłady konserwacji i napraw awioniki oraz niezrównane centra symulacji lotniczych.

Fot. 3. Kadeci Air Force JROTC Flight Academy pozują do zdjęcia
https://www.airuniversity.af.edu/Holm-Center/AFJROTC/Display/Article/3154508/flight-academy/ [dostęp: 18.12.2024].

Bezpłatny kurs – Lotnictwo 101 realizowany na Embry-Riddle Aeronautical University wiodącej uczelni lotniczej w Stanach Zjednoczonych. Bezpłatny internetowy kurs wprowadzający do lotnictwa skierowany jest do dzieci i młodzieży w wieku od 8 do 17 lat zainteresowanych lotnictwem i marzących o karierze w lotnictwie, szczególnie chcących zostać pilotem. Realizowany jest w formie sześciogodzinnego kursu online we własnym tempie, który wprowadza uczestników w podstawy lotnictwa. Kurs naucza o podstawowych aspektach lotu i budowie statków powietrznych, omawia charakterystykę lotu śmigłowca i eksplorację kosmosu[15]. Kurs Lotnictwo 101 (Aviation 101) składa się z dziewięciu lekcji wideo, które wprowadzają kadetów w różnorodne zagadnienia z zakresu lotnictwa.

- Systemy statków powietrznych
- Aerodynamika
- Instrumenty lotnicze
- Lotniska
- Przestrzeń kosmiczna
- Łączność radiowa i kontrola ruchu lotniczego
- Medycyna lotnicza
- Pogoda lotnicza
- Nawigacja[16]

Katalog kursów na wydziałach szkół wyższych i uniwersytetach, które przystąpiły do programu Junior ROTC i Akademii Lotniczej jest obszerny i zawiera kursy związane z przywództwem, zapoznaniem kadetów z podstawową wiedzą

[15] https://www.airforce.com/ [dostęp: 20.12.2024].

[16] https://erau.edu/aviation101 [dostęp: 18.12.2024].

i umiejętnościami pożądanymi przez Siły Powietrzne. W ramach studiów aeronautycznych podstawowym szkoleniem, jaki można wyróżnić jest Kurs Przywództwa, który ma na celu zapoznanie studentów z zagadnieniami dotyczącymi Sił Powietrznych USA (United States Air Force) i zachęcenie do udziału w Air Force Reserve Officer Training Corps. Tematy obejmują: przegląd możliwości rozwojowych ROTC, specjalne programy oferowane przez ROTC, misję i organizację Sił Powietrznych oraz rys historyczny United States Air Force, wprowadzenie do przywództwa i kwestii związanych z przywództwem, Podstawowe Wartości Sił Powietrznych (Air Force Core Values), możliwości dla oficerów Air Force oraz wprowadzenie do studiów komunikacyjnych. Leadership Laboratory (LLAB) jest obowiązkowe dla kadetów AFROTC i uzupełnia ten kurs, zapewniając kadetom doświadczenia związane z naśladowaniem[17].

Kolejnym szkoleniem jest Initial Military Training (IMT). Jego celem jest promowanie służby w Siłach Powietrznych, utworzenie zbioru odpowiednich kandydatów do rekrutacji i selekcji wykwalifikowanych kadetów. Ten czas jest poświęcony na zapoznanie kadetów z podstawową wiedzą wojskową i umiejętnościami Sił Powietrznych, aby podjęli decyzję o kontynuacji program AFROTC[18].

Akademia Lotnicza organizowana w Ramach szkolenia ROTC nie jest jedyną możliwością zdobycia doświadczenia lotniczego przez młodzież w Stanach Zjednoczonych. Wielość inicjatyw angażujących młodzież w działalność społeczną i lotniczą budzi podziw. Kolejnym działaniem popularyzującym lotnictwo jest Cywilny Patrol Lotniczy (Civil Air Patrol, CAP). Organizacja ta świadczy usługi publiczne, wykonując misje ratunkowe i pomoc w przypadku katastrof na terenie Stanów Zjednoczonych. Jako pomocnicza jednostka Sił Powietrznych USA, wolontariusze CAP biorą udział w poszukiwaniach zaginionych, usuwają skutki katastrof oraz pracują na rzecz bezpieczeństwa państwa. Członkostwo w CAP to najlepsza okazja w Ameryce dla młodzieży o nastawieniu lotniczym. Dzięki dorosłym wolontariuszom CAP kadeci uczą się podstaw lotnictwa poprzez zajęcia w klasie, podręczniki do samodzielnej nauki, loty orientacyjne i formalne szkolenia lotnicze.

Ciekawą inicjatywą jest Program Młode Orły (Young Eagles), uruchomiony w 1992 r., od ponad 30 lat umożliwia młodzieży zainteresowanej lotnictwem w wieku 8–17 lat pierwszy bezpłatny lot samolotem. Jest to jedyny tego rodzaju program, którego jedyną misją jest wprowadzenie dzieci i młodzieży do świata lotnictwa i inspirowanie ich do niego. Aby uzyskać informacje o możliwości lotów w pobliżu, zainteresowani mogą odwiedzić stronę www.youngeagles.org i tam zgłosić chęć przelotu. Przynależność do Young Eagle jest bezpłatna i daje dostęp np. do zniżek na szkolenie i obozy lotnicze realizowane w EAA Air Academy i EAA AirVenture oraz możliwości uzyskania stypendiów lotniczych[19]. Jak podaje oficjalna strona programu od uruchomienia ponad 2,5 miliona młodych ludzi skorzystało z bezpłatnego

[17] https://catalog.uwf.edu/courseinformation/courses/afr/ [dostęp: 18.12.2024].

[18] Tamże.

[19] https://www.airuniversity.af.edu/Holm-Center/AFJROTC/Display/Article/3154508/flight-academy/ [dostęp: 20.12.2024].

lotu zapoznawczego w ramach programu Young Eagles. Loty te są możliwe dzięki hojności wolontariuszy będących członkami EAA[20].

Rys 1. Plan szkoleń lotniczych Programu Młode Orły
Źródło: https://www.eaa.org/eaa/youth/free-ye-flights/eaa-young-eagles-flight-plan

Young Eagles EAA realizują inne programy, które są pomocne w rozwoju zainteresowań lotniczych. Oferują szkolenia lotnicze i stypendia na studia podyplomowe, a także stypendia EAA Air Academy, które pomogą Ci zmniejszyć obciążenie finansowe. Udostępniają serię filmów promujących lotnictwo i prezentujące różnorodność karier dostępnych dla osób, które pasjonujących się lotnictwem. informujące o różnych ścieżkach kariery w branży lotniczej. młodym orłom możliwość poznania sztuki szybowania w ramach bezpłatnego wstępnego członkostwa SSA Cadet. Pakiet szkolenia szybowcowego to najlepszy sposób na rozpoczęcie przygody z lotnictwem, a nasi przyjaciele z Fly Gliders! są tutaj, aby pomóc[21].

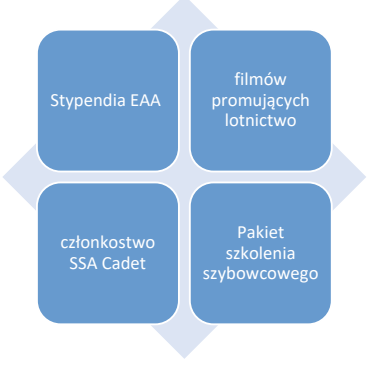

Rys. 1. Dodatkowe programy Young Eagles EAA
Źródło: opracowanie własne

[20] Łączna liczba przelatanych młodych orłów na dzień 20 grudnia 2024 r. to 2 418 083. Za: https://www.eaa.org/eaa/youth/free-ye-flights [dostęp: 20.12.2024].

[21] https://www.eaa.org/eaa/youth/free-ye-flights/gliderbooks [dostęp: 20.12.2024].

Szkolenie szybowcowe jest bardzo cennym doświadczeniem, gdzie uczy się podstaw lotu i precyzji lotniczej oraz umożliwia sprawdzenie predyspozycji lotniczych na bardzo wczesnym etapie. Program szybowcowy Young Eagles EAA umożliwia również samodzielne latanie szybowcem w wieku 14 lat oraz uzyskanie certyfikatu pilota prywatnego z uprawnieniami do szybowania w wieku 16 lat. Ponadto wykruszalność dla studentów, którzy posiadają doświadczenie szybowcowe jest znacznie niższa niż dla tych, którzy zaczynają od szkolenia samolotowego. Z tego powodu Siły Powietrzne USA oferują program szybowcowy w formie czterech bezpłatnych kursów, które wprowadzają kadetów do sportu szybowcowego i przekazują wiedzę o budowie szybowców, ich instrumentach i aerodynamice w GLIDERBOOKS Academy[22].

Bliźniacze organizacje: Towarzystwo Lotnicze Arnolda (Arnold Air Society, AAS) i Srebrne Skrzydła (Silver Wings, SW) współpracują ze sobą, aby rozwijać przyszłych liderów poprzez służbę społeczną, rozwój zawodowy i edukację na temat obrony narodowej. Misja Arnold Air Society koncentruje się na kształceniu silnych oficerów dla United States Air Force. AAS jest formalnie powiązana z AFROTC i Air Force Association. Jest to organizacja pozaszkolna dostępna dla kadetów Air Force ROTC i Academy. Silver Wings koncentruje się również na rozwoju przywództwa, a obie organizacje współpracują ze sobą, aby wzajemnie realizować swoje cele. Silver Wings (SW) to koedukacyjna organizacja poświęcona tworzeniu proaktywnych, kompetentnych i skutecznych liderów obywatelskich poprzez służbę społeczną i edukację na temat obrony narodowej.

Kobiety w lotnictwie międzynarodowym (Women in Aviation International, WAI) to kolejna organizacja non-profit, której celem jest zachęcanie i wspieranie kobiet we wszystkich dziedzinach kariery i zainteresowaniach lotniczych. Mając ponad 20 000 członków mieszkających w 120 krajach na całym świecie, WAI jest największą organizacją non-profit na świecie, której celem jest zwiększenie liczby kobiet pracujących we wszystkich gałęziach lotnictwa i aeronautyki. Ich zróżnicowane członkostwo obejmuje astronautów, pilotów cywilnych i wojskowych, techników, inżynierów, kontrolerów ruchu lotniczego, właścicieli firm, instruktorów i wykładowców, dziennikarzy, stewardesy, uczniów szkół średnich i studentów, organizatorów pokazów lotniczych, zarządzających lotniskami i wiele innych. Członkostwo obejmuje możliwości poszukiwania pracy czy możliwości uzyskania stypendiów[23].

Fundacja Daedalian (Daedalian Foundation) promuje lotnictwo wojskowe, edukację obywatelską i działalność charytatywną. Jednym z jej celów jest inspirowanie młodych Amerykanów do kontynuowania kariery w zawodzie pilota wojskowego, poprzez stypendia uniwersyteckie, kształcenie i szkolenie lotnicze oraz realizację innych form edukacyjnych.

W USA funkcjonują organizacje lokalne na szczeblu stanowym jak np.: Akademie Lotnicze Pathways Bezpłatna letnia akademia lotnicza dla mieszkańców Wirginii. Virginia Space Grant Consortium we współpracy ze Wspólnotą Wirginii, Averett University, Aviation Adventures i Virginia Department of Aviation

[22] https://www.eaa.org/eaa/youth/free-ye-flights/gliderbooks [dostęp: 20.12.2024].

[23] https://www.wai.org/benefits [dostęp: 20.12.2024].

oferuje akademie lotnicze dla wybranych uczniów szkół średnich w całym stanie w odpowiedzi na ogólnokrajowy niedobór pilotów Uczniowie przyjęci do tego intensywnego programu przejdą szkolenie naziemne i lotnicze, które mogą zakończyć się ich pierwszym samodzielnym lotem pod koniec akademii[24]. Akademie prowadzą akcje popularyzacyjne i reklamowe w celu przyciągnięcia jak największej liczby młodzieży zainteresowanej szkoleniem lotniczym (fot. 4).

Fot. 4. Zdjęcie promujące szkolenie lotnicze w Akademiach Lotniczych Pathways
Źródło: https://erau.edu/aviation101 [dostęp: 20.12.2024]

Inną ciekawą inicjatywą jest Wirtualna Akademia Lotnicza. Ponieważ technologia zmienia sposób, w jaki uczymy się latać i stajemy się biegłymi pilotami, Experimental Aircraft Association (EAA[25]) Virtual Flight Academy zasilana przez Sporty's wprowadza tę zmianę paradygmatu do szkolenia lotniczego. Łącząc moc gier, sztucznej inteligencji i analizy danych, opracowano nowego wirtualnego instruktora lotów. Niezależnie od doświadczenia lotniczego i ilości lotów wirtualny instruktor umożliwia zmaksymalizować przyswajanie wiedzy lotniczej, bezpieczeństwo szkolenia i zbudować biegłość w lataniu.

Pakiety wirtualnego instruktora i ekskluzywnego symulatora umożliwiają samodzielne opanowanie manewrów lotniczych, zanim dojdzie do szkolenia w powietrzu. Udostępniając szkolenia lotnicze, czyniąc je mierzalnymi, powtarzalnymi i zabawnymi, EAA chce mieć wpływ na branżę lotniczą poprzez działania

[24] https://erau.edu/aviation101 [dostęp: 19.12.2024].

[25] Stowarzyszenie Lotnictwa Eksperymentalnego (z. j. ang. Experimental Aircraft Association, EAA) z siedzibą w Oshkosh w stanie Wisconsin promuje i wspiera latanie, budowę i renowację samolotów rekreacyjnych. Międzynarodowa organizacji zrzeszająca ponad 200 000 członków. Za: https://www.eaa.org/eaa/about-eaa/eaa-media-room/about-eaa-and-sport-aviation [dostęp: 20.12.2024].

informacyjne, edukację i szkolenia. Wirtualny instruktor lotów umożliwia: zademonstrować postępy w szkoleniu, uzyskać informacje zwrotne i ocenić każdy scenariusz lekcji, korzystając ze standardów testowych ustalonych przez FAA ACS dla pilotów prywatnych[26].

Oprócz programów promujących lotnictwo sił zbrojnych USA realizowane są inne programy takie jak: Air & Space Forces Association CyberCamps, CyberPatriot Alumni Network, inicjatywa edukacji cybernetycznej w szkołach podstawowych, seria literatury dziecięcej, CyberGenerations – inicjatywa bezpieczeństwa cybernetycznego dla seniorów lub obywateli oraz program Tech Caregivers, którego celem jest zachęcanie wolontariuszy znających się na cyberbezpieczeństwie do pracy na rzecz państwa i społeczeństwa[27].

CyberPatriot to Narodowy Młodzieżowy Program Edukacji Cybernetycznej (National Youth Cyber Education Program) stworzony przez Air & Space Forces Association (AFA), aby zainspirować uczniów klas K-12[28] do kariery w cyberbezpieczeństwie lub innych dyscyplinach naukowych, technologicznych, inżynieryjnych i matematycznych (STEM), które są kluczowe dla rozwoju państwa. Podstawę programu stanowi Narodowy Konkurs Obrony Cybernetycznej Młodzieży, największy w kraju konkurs obrony cybernetycznej, w którym uczniowie szkół średnich i gimnazjów odpowiadają za zabezpieczanie sieci wirtualnych.

AFA CyberCamps są przeznaczone dla uczniów szkół średnich i gimnazjów, którzy dopiero zaczynają przygodę z cyberbezpieczeństwem lub mają wiedzę na temat cyberbezpieczeństwa i chcą dowiedzieć się więcej. Obozy są organizowane przez zatwierdzone organizacje i instytucje, które rejestrują się w biurze programu CyberPatriot. Do organizacji tych należą m.in. szkoły, uniwersytety, eskadry CAP, firmy z branży, kluby dla chłopców i dziewcząt, oddziały AFA itp[29].

Rosnące globalne zagrożenia bezpieczeństwa wymagają przygotowania dodatkowej ilości personelu lotniczego, w tym pilotów wojskowych, których wyszkolenie jest procesem długotrwałym i kosztownym. Dodatkowo wraz z rozwojem lotnictwa bezzałogowego rośnie zapotrzebowanie na pilotów – operatorów bezzałogowych statków powietrznych. Przykład Stanów Zjednoczonych ukazuje mnogość programów młodzieżowych ukierunkowanych na popularyzacje lotnictwa wojskowego oraz selekcję kandydatów przed przystąpieniem do podstawowego szkolenia lotniczego już na uczelni wojskowej. Przyczynia się to do dużych oszczędności finansowych oraz umożliwia uniknąć rozczarowań osobistych w dalszych etapach szkolenia lotniczego.

[26] https://www.eaa.org/eaa/eaa-membership/eaa-member-benefits/discount-programs/virtual-flight-academy [dostęp: 20.12.2024].

[27] https://www.uscyberpatriot.org/ [dostęp: 18.12.2024].

[28] Programy K12 są dodatkową formą edukacji online zaprojektowane tak, aby oferować spersonalizowane podejście dla każdego ucznia poprzez różnorodne doświadczenia edukacyjne. K12 oferuje szeroki wachlarz kursów akademickich i przedmiotów do wyboru, dzięki czemu uczniowie mogą wybierać zajęcia zgodne z ich zainteresowaniami i celami, dzięki czemu zdobędą potrzebną wiedzę i tematy, które ich interesują.

[29] https://www.uscyberpatriot.org/afa-cybercamps/overview [dostęp: 18.12.2024].

Resort obrony narodowej od dawna współpracuje z organizacjami pozarządowymi i innymi partnerami społecznymi w celu pozyskiwania społecznej akceptacji dla polityki obronnej państwa, upowszechniania działalności na rzecz obrony narodowej oraz kształtowania pozytywnego wizerunku Sił Zbrojnych i służby wojskowej[30]. Obecnie, po agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, kluczowym jest przygotowanie i wyszkolenie szerokich rzesz społeczeństwa do wielkoskalowego konfliktu. Oprócz zakupów sprzętu to wyszkolony personel będzie kluczowy w odparciu zagrożeń.

Szybownictwo miało duże znaczenie w przygotowaniu kandydatów na pilotów wojskowych w latach międzywojennych. Szkolenie szybowcowe jest jednym z pierwszych etapów kariery lotniczej. Umożliwia poznanie podstawowych zasad pilotażu, uczy dokładności, pozwala zdobyć wiedzę m.in. z zakresu meteorologii, nawigacji i przepisów lotniczych. W latach trzydziestych powstał Wojskowy Obóz Szybowcowy (WOS), który był nazywany eliminacyjnymi i był częścią systemu rekrutacji (przysposobienia wojskowego lotniczego, PWL). To miejsce selekcji kandydatów na pilotów wojskowych w Ustianowej, które było elementem systemu rekrutacji do wojskowej szkoły lotniczej w tamtym czasie. Kurs szybowcowy był tanią i właściwie niezawodną metodą sprawdzenia zdolności lotniczych kandydatów ubiegających się o przyjęcie do „Szkoły Orląt" w Dęblinie[31].

Ponadto kandydatów do szkoły lotniczej szkolono w pilotażu samolotowym (silnikowym) w ośrodkach PWL, za organizację którego odpowiadała Liga Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej (LOPP)[32]. LOPP w latach międzywojennych stała się organizacją masową, oddziałując na szerokie rzesze polskiego społeczeństwa[33]. Największym osiągnięciem LOPP było wyszkolenie po wybuchu II Wojny Światowej około 10 tys. pilotów szybowcowych, którzy stanowili bazę rekrutacyjną lotnictwa wojskowego, zwłaszcza kandydatów do wojskowych szkół lotniczych. Głównym przedsionkiem do uczelni lotniczych były obozy Przysposobienia Wojskowego Lotniczego (PWL), które rocznie szkoliły około 500 pilotów[34].

Po II wojnie światowej w Polsce realizowano obozy lotniczego przysposobienia wojskowego (LPW) w wybranych aeroklubach regionalnych. Do lat 90. XX wieku szkolenie lotnicze skierowane do młodzieży uczęszczającej do szkół średnich

[30] Decyzja Nr 187/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie wprowadzenia zasad współpracy resortu obrony narodowej z organizacjami pozarządowymi i innymi partnerami społecznymi.

[31] D. Bogusz, *Szkolenie selekcyjne w Wojskowym Ośrodku Szybowcowym* [w:] M. Kruszyński. M. Paluch, A. Radomyski (red.) *100 lat Polskiego Lotnictwa Wojskowego*, Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, Dęblin 2018, s. 13-16.

[32] D. Bogusz, *Wkład Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w rozwój polskiego lotnictwa wojskowego* [w:] A. Radomyski, K. Ogonowski, A. Olejko (red.) *Szkice z historii lotnictwa polskiego*, T. I, Wydawnictwo WSOSP, Dęblin 2017, s. 235-257.

[33] Por. Kmiecik T., Z dziejów Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej 1928—1939, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej", nr 19 z 1996 r., s. 16.

[34] Jan Celek, *Lotnictwo polskie na drodze przemian 1925-1939*, [w:] *80 lat lotnictwa polskiego – historia i współczesność*, T. I, *Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej* (Warszawa: 1998), 123-124.

przebiegało dwu etapowo. Pierwszy etap to szkolenie szybowcowe, drugi etap szkolenie na samolotach[35].

W okresie międzywojennym i po zakończeniu II Wojny Światowej funkcjonował system przygotowania kandydatów do lotnictwa wojskowego oparty na szkoleniu lotniczym młodzieży. Nawet w okresach, kiedy polskie państwo miało duże kłopoty budżetowe, władze zbudowały system przygotowania dedykowany pilotom wojskowym. Obecnie, wobec zagrożenia wojennego ze strony Federacji Rosyjskiej istnieje konieczność powołania organizacji kadeckich, które zapewniałyby stały dopływ wstępnie przeszkolonej młodzieży do Sił Zbrojnych RP, w tym kandydatów na pilotów wojskowych. W budowaniu systemu przygotowania pilotów wojskowych można wykorzystać rozwiązania amerykańskie. Mnogość programów zachęcających młodzież do służby w siłach powietrznych budzi podziw. Większość programów jest wspierana finansowo i organizacyjnie przez Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych. Warto implementować organizację i metody szkolenia ROTC oraz Junior Air Force ROTC poprzez powołanie Kadetów Sił Powietrznych RP, którzy byliby częścią Kadetów Sil Zbrojnych RP, odpowiedzialną za szkolenie lotnicze młodzieży szkolnej i akademickiej z wykorzystaniem zasobów Aeroklubu RP oraz społecznego fenomenu popularności klas wojskowych. Nadzieją, na stworzenie takiego systemu jest Ogólnokształcące Liceum Lotniczego (OLL) w Dęblinie, w którym od roku 2022 wprowadzono lotnicze szkolenie samolotowe dla uczniów ostatniej klasy opartej na programie szkolenia do PPL(A), proponowane przez autora od początku działalności badawczej i poparte argumentami naukowymi.

Opisane rozwiązania mogą usprawnić szkolenie selekcyjne pilotów wojskowych w Polsce, a zebrany materiał badawczy może posłużyć do wskazania propozycji doskonalenia systemu przygotowania pilotów wojskowych oraz opracowania szczegółowej koncepcji Kadetów Sił Powietrznych (Kadetów Lotnictwa SZ RP) wraz z doprecyzowaniem nazwy, struktury organizacyjnej, zakresu odpowiedzialności oraz roli państwa i sił powietrznych. Problemem jest dotarcie do decydentów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa, aby powołać organizację masową odpowiedzialną za przygotowanie kandydatów do lotnictwa wojskowego. Zwiększyłoby to bezpieczeństwo państwa i przyniosło wymierne oszczędności w kształceniu i szkoleniu pilotów.

ZAKOŃCZENIE

Doświadczenia i wnioski z działalności organizacji kadeckich w USA wskazują, że szkolenie lotnicze młodzieży od etapu szkoły podstawowej umożliwia przygotowanie do służby w siłach powietrznych. Wczesna selekcja i dobór kandydatów na pilotów wojskowych umożliwia oszczędności finansowe i zmniejszenia wykruszalności studentów na specjalnościach pilotażowych. Kadeci Junior ROTC stanowią ważne źródło rekrutacji do sił zbrojnych, którzy zapoznali się ze specyfiką służby.

[35] D. Bogusz, *Szkolenie selekcyjne kandydatów na pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* (Dęblin: Lotnicza Akademia Wojskowa, 2020), 55.

Cel artykułu został osiągnięty poprzez identyfikacja metod przygotowania młodzieży do służby w Siłach Powietrznych USA. Korpus Szkoleniowy Oficerów Rezerwy w Stanach Zjednoczonych realizujących program Młodzieżowego Korpusu Szkoleniowego Oficerów Rezerwy Sił Powietrznych przygotowuje młodych entuzjastów lotnictwa do służby siłach powietrznych. Zidentyfikowane rozwiązania z USA można zastosować w Polsce w celu sprawdzenia predyspozycji lotniczych kandydatów na pilotów wojskowych. Analiza programów lotniczych realizowanych w USA z młodzieżą szkolną umożliwia selekcję już na tak wczesnym etapie osób do zawodu pilota wojskowego. Organizacje kadeckie są ważnym elementem systemu bezpieczeństwa narodowego, tworząc rezerwy osobowe na wypadek wojny.

Obecnie w Polsce priorytetem powinno być wyszkolenie dużej ilości pilotów wojskowych ze względu na zagrożenie, jakie stwarza neoimperialna Rosja. W związku z tym celowe jest utworzenie w Polsce organizacji kadeckich odpowiedzialnych za kształtowanie wartości obywatelskich i przygotowania młodzieży do służby państwu i przygotowania zasobów przygotowanych do obrony terytorium kraju. Szkolenie Kadetów Lotnictwa (Kadetów Sił Powietrznych) na bazie wyznaczonych aeroklubów zapewniłoby przygotowanie odpowiedniego zasobu pilotów wojskowych. Przygotowanie broszur, jak postępować w przypadku konfliktu zbrojnego nie zapewni skutecznej obrony przed agresorem. Od dawna istnieje potrzeba stworzenia piramidy szkoleniowej pilotów, którzy w razie wystąpienia zagrożenia wojennego stanowiliby rezerwuar kadrowy. Opracowanie koncepcji systemu przygotowania kandydatów na pilotów wojskowych, którego Kadeci Lotnictwa byliby ważnym elementem, powinno być kolejnym krokiem.

Polskie doświadczenia historyczne potwierdzają możliwość przeszkolenia tysięcy kandydatów do lotnictwa wojskowego już w czasie pokoju. Na podkreślenie zasługuje to, że w okresie międzywojennym i po II Wojnie Światowej do okresu przemian demokratycznych funkcjonował sprawny system doboru do lotnictwa wojskowego, opierający się na obozach lotniczego przysposobienia wojskowego.

Powyższe ustalenia prowadzą do wniosku, że możliwa jest w Polsce implementacja sprawdzonych metod selekcji i doboru pilotów wojskowych rodem z USA. Należy wykorzystać fenomen wielkiego zaangażowania młodzieży w innowacji pedagogicznej „Klasy wojskowe".

BIBLIOGRAFIA:

Bogusz, Dariusz, Sidor I., „Jedno ze źródeł rekrutacji", *Przegląd Sił Zbrojnych* 5 (2020).

Bogusz, Dariusz. *Wkład Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej w rozwój polskiego lotnictwa wojskowego*. W: *Szkice z historii lotnictwa polskiego*, red. Adam Radomyski, Krzysztof Ogonowski, Andrzej Olejko, T. I, Dęblin: Wydawnictwo WSOSP, 2017.

Bogusz, Dariusz. *Szkolenie selekcyjne w Wojskowym Ośrodku Szybowcowym*, W: Marcin Kruszyński, Mieczysław Paluch, Adam Radomyski (red.) *100 lat Polskiego Lotnictwa Wojskowego,* Dęblin: Wyższa Szkoła Oficerska Sił Powietrznych, 2018.

Bogusz, Dariusz. *Szkolenie selekcyjne kandydatów na pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, Dęblin: Lotnicza Akademia Wojskowa, 2020.

Celek, Jan. *Lotnictwo polskie na drodze przemian 1925-1939,* W: *80 lat lotnictwa polskiego – historia i współczesność*, T. I, Warszawa: Dowództwo Wojsk Lotniczych i Obrony Powietrznej, 1998.

Decyzja Nr 187/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie wprowadzenia zasad współpracy resortu obrony narodowej z organizacjami pozarządowymi i innymi partnerami społecznymi.

Kmiecik, Tadeusz „Z dziejów Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej 1928—1939". *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej*, 19 (1996).

NETOGRAFIA

www.afrotc.com/

www.airforce.com

www.airuniversity.af.edu

www.bestcolleges.com

www.britannica.com

www.catalog.uwf.edu

www.ccrf.uchicago.edu

www.eaa.org

www.erau.edu

www.netc.navy.mil

www.rotcprojectgo.org

www.todaysmilitary.com

www.usarmyjrotc.com

www.uscyberpatriot.org

www.wai.org

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR INŻ. ARTUR DĄBEK
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie
ORCID 0000 – 0002-0412-3783

BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE I JEGO WYMIARY

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest uporządkowanie wiedzy oraz przedstawienie wybranych, współczesnych interpretacji koncepcji bezpieczeństwa społecznego podejmując się zidentyfikowania zagrożeń bezpieczeństwa społecznego. Do najbardziej istotnych problemów należy ubóstwo, kryzys rodzinny, nie należy zapominać o trudnościach dostępu do opieki zdrowotnej oraz edukację. Do tego wszystkiego dochodzi dzisiaj bezpieczeństwo ekonomiczne. W obliczu tych różnorodnych zagrożeń zarządzanie bezpieczeństwem społecznym staje się niezwykle ważne, wymagając współpracy, efektywnych polityk publicznych oraz zaangażowania społecznego i obywatelskiego, w tym społeczeństwa obywatelskiego. Eliminowanie lub ograniczanie przez państwo stanów niepewności czy zagrożeń związanych z sytuacją życiową jest ważnym narzędziem utrzymywania porządku społecznego. W politykę państwa wpisane zostały jego zobowiązania wobec obywateli znajdujących się w sytuacjach trudnych i wyjątkowych, gwarantujące im pomoc i zabezpieczenie minimalnych świadczeń.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, demografia, zmiany społeczne.

SOCIAL SECURITY AND ITS DIMENSIONS

SUMMARY

The aim of the article is to organize knowledge and present selected, contemporary interpretations of the concept of social security by undertaking to identify threats to social security. Among the most important problems are poverty, the family crisis, the difficulty of accessing health care and education. On top of all this, today there is economic security In the face of these diverse threats, the management of social security becomes Including civil society. The elimination or limitation by the state of uncertainty or threats related to the life situation is an important tool for maintaining social order. The state's policy includes its obligations towards citizens in difficult and exceptional situations, guaranteeing them assistance and securing minimum benefits.

Keywords: social security, demography, social changes.

WSTĘP

Celem artykułu jest przybliżenie i próba uporządkowania wiedzy oraz przedstawienie wybranych, współczesnych interpretacji koncepcji bezpieczeństwa społecznego podejmując się zidentyfikowania zagrożeń bezpieczeństwa społecznego.

1. ISTOTA BEZPIECZEŃSTWA

Podejmując próbę rozważań nad pojęciem bezpieczeństwa, warto odnieść się do definicji sformułowanej przez Ryszarda Ziembę:

Bezpieczeństwo można określić jako pewność istnienia i przetrwania stan posiadania oraz funkcjonowania i rozwój podmiotu pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożenia ich nie występowania lub eliminowania, ale powstaje przede wszystkim wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego[1].

Powyższe ujęcie jest koherentne z traktowaniem w niniejszym opracowaniu bezpieczeństwa ze społecznego punktu widzenia.

W teorii bezpieczeństwa wymieniamy trzy wymiary[2]:

— podmiotowy,
— przedmiotowy,
— funkcjonalny (procesualny).

Bezpieczeństwo jest jednym z głównych celów realizacji polityki państwa. Dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa jest fundamentalnym aspektem funkcjonowania każdego państwa i stanowi podstawę dla rozwoju społecznego, gospodarczego i politycznego. Na państwie spoczywa obowiązek zapewnienia swoim obywatelom poczucia bezpieczeństwa, zarówno w kontekście obrony narodowej, jak i ochrony przed rożnego rodzaju zagrożeniami. Polityka państwa w zakresie bezpieczeństwa obejmuje podejmowanie działań mających na celu: zapobieganie konfliktom zbrojnym, zwalczanie terroryzmu, zapewnienie bezpieczeństwa granic, ochronę praw człowieka i zapewnienie stabilności społecznej. Współczesne wyzwania wymagają również uwzględnienia aspektów takich jak zrównoważony rozwój, migracje, pandemie czy cyberzagrożenia. Realizacja polityki bezpieczeństwa wymaga współpracy różnych instytucji państwowych, agencji bezpieczeństwa, organów ścigania oraz współpracy międzynarodowej.

Podmiotowe ujęcie bezpieczeństwa podkreśla znaczenie indywidualnych doświadczeń, potrzeb i percepcji bezpieczeństwa, co jest istotne zarówno dla kształtowania polityki publicznej, jak i dla rozumienia samych procesów bezpieczeństwa. Ujęcie podmiotowe sformułowane przez Human Security wydaje się być najbardziej przekonujące w odniesieniu do rosnących zagrożeń dla ludności cywilnej. O ludobójstwach, czy też naruszeniach praw człowieka możemy przeczytać w raportach: Amnesty International Polska i ONZ[3].

---

[1] Ryszard Zięba, *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI* wieku (Warszawa: Poltext, 2018), 12.

[2] Tamże, 13.

[3] *Raport roczny 2022-23 – Stan praw człowieka na świecie.* https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/03/Raport-roczny-2022-23-fragment-globalne-tendencje.pdf. [dostęp: 06.09.2024].

Podmiotowe ujęcie bezpieczeństwa skupia się na jednostkach, społecznościach, grupach czy też instytucjach jako podmiotach, których bezpieczeństwo jest istotne. W tym podejściu bezpieczeństwo rozumiane jest nie tylko jako ochrona przed zagrożeniami zewnętrznymi czy też wewnętrznymi, ale także jako stan, w którym jednostki lub grupy czują się bezpiecznie, zarówno fizycznie, jak i psychicznie.

Podmiotowe bezpieczeństwo może odnosić się do różnych obszarów życia jednostek lub grup społecznych[4].

Bezpieczeństwo osobiste: Obejmuje ochronę jednostek przed przemocą, przestępczością, nadużyciami czy też zagrożeniami.

Przedmiotowe pojęcie bezpieczeństwa odnosi się do ochrony przed różnymi zagrożeniami, które mogą wpływać na mienie, przedmioty wartościowe oraz infrastrukturę. Jest to szerokie pojęcie, które obejmuje wiele dziedzin, takich jak ochrona mienia, bezpieczeństwo fizyczne, bezpieczeństwo danych czy bezpieczeństwo infrastruktury oraz bezpieczeństwo społeczne.

Bezpieczeństwo społeczne: Dotyczy zapewnienia warunków życia sprzyjających rozwojowi społeczeństwa jako całości, takich jak równość, sprawiedliwość społeczna, dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, mieszkania, pracy czy też równego uczestnictwa w życiu społecznym.

Ujęcie przedmiotowe występuje jako pomocnicze w stosunku do podmiotowego. Określa możliwe rodzaje bezpieczeństwa, których lista nie jest zamknięta analizą do nich[5]:

— bezpieczeństwo polityczne,
— bezpieczeństwo militarne,
— bezpieczeństwo ekonomiczne,
— bezpieczeństwo kulturowe,
— bezpieczeństwo ideologiczne,
— bezpieczeństwo społeczne,
— inne.

Można wskazać również ujęcie procesualne jako określaną sekwencję zmieniających się zdarzeń, która jest zmienna w czasie oraz stanowi czynnikiem ewolucji[6]. W wymiarze funkcjonalnym widać bezpieczeństwo jako proces, w którym ściśle ścierają się funkcjonujące wyzwania i zagrożenia, preparacje społeczne i koncepcje ich rozwiązań a także działania i oddziaływania państwa oraz instytucji międzynarodowych zmierzających do budowania lub pewności przetrwania posiadania i swobodnych rozwojów[7].

Przechodząc dalej do rozważań terminologicznych możemy opisać bezpieczeństwo jako potrzebę, która stanowi priorytetowy element, zbiór wartości najważniejszych osiągnięć człowieka XXI w. Można zatem uznać, że dzisiejsze czasy stały się elementem postrzegania bezpieczeństwa społecznego wielowymiarowo. W literaturze przedmiotu widzimy zarówno bezpieczeństwo jak i zagrożenia odwołują się

[4] Leszek F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie* (Warszawa: Difin, 2017), 176.

[5] Zięba, *Bezpieczeństwo*, 20.

[6] Tamże, 22.

[7] Tamże, 21.

do wymiarów multidyscyplinarnych i mają charakter transnarodowy. Specyficzny charakter bezpieczeństwa społecznego widzimy w różnorodności do jego podejścia. Inaczej przedstawiane jest zarówno w pedagogice społecznej, inaczej w edukacji a jeszcze inaczej w naukach o polityce, a także w innych dziedzinach nauki.

Patrząc na bezpieczeństwo jako potrzebę. Potrzeba jest to szczególny stan organizmu wywołany brakiem czegoś ze względów biologicznych społecznych i kulturowych. Jest niezbędne do istnienia rozwoju i nowości normalnego funkcjonowania tego organizmu a także w każdej zasadniczej zbiorowości ludzkiej to elementy są ściśle ze sobą sprzężone[8].

Wyjaśnieniem teorii potrzeb zajmowało się wielu naukowców, najbardziej zanany jest Abraham Maslow. Opracował on teorie, w której twierdził, że człowiek motywowany jest przez potrzeby. Potrzeby człowieka układają się w hierarchie od potrzeby fizjologicznych oraz potrzeby bezpieczeństwa niezbędnych do przeżycia, aż po potrzeby: afiliacji, szacunku i samorealizacji. Zob. Rys. 1.

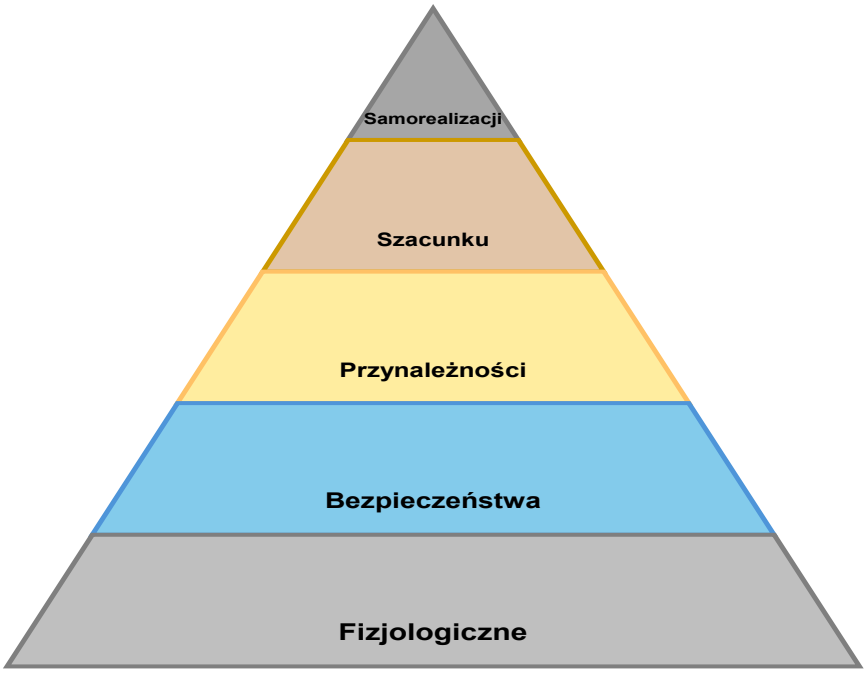

Rys. 1. Hierarchia potrzeb Maslowa

Źródło: Opracowana na podstawie Korzeniowski, *Podstawy*, 165.

Zachowanie człowieka według tej teorii określone jest przez prawo wzmocnienia i prawo homeostazy.

[8] Korzeniowski, *Podstawy*, 162.

Teoria wzmocnienia i prawo homeostazy są istotnymi koncepcjami w psychologii behawioralnej, które mogą być związane z zachowaniem człowieka w kontekście bezpieczeństwa.

Prawo homeostazy[9]: Prawo homeostazy odnosi się do tendencji organizmów do dążenia do zachowania równowagi lub stabilności wewnętrznej w obliczu zmian otoczenia. W kontekście zachowań ludzkich, homeostaza może odnosić się do dążenia jednostek do utrzymania poczucia bezpieczeństwa poprzez unikanie lub reagowanie na potencjalne zagrożenia. Na przykład, gdy jednostka odczuwa niepokój związany z pewną sytuacją, może podejmować działania mające na celu przywrócenie równowagi emocjonalnej i poczucia bezpieczeństwa.

Teoria wzmocnienia[10]: według tej teorii zaspokojenie wyższych potrzeb nie powoduje ich znikania, lecz wręcz przeciwnie człowiek odczuwa je jako przyjemne i będzie dążył do ich wzmocnienia. Równocześnie jednak zaspokojenie potrzeb fizjologicznych i bezpieczeństwa będzie warunkiem odczuwalnym potrzeb wyższych a dążenie do ich zaspokojenia ma potężne następstwa obywatelskie i społeczne. W pewnej mierze im wyższe potrzeby tym mniej egoistyczne społeczeństwa. Dobrobyt lub zdrowe społeczeństwa można więc zdefiniować jako te, które pozwalają dojść do głosu najwyższym celom jakie może mieć człowiek dzięki zaspokojeniu tych wszystkich podstawowych potrzeb.

Dlatego też ważny aspekt bezpieczeństwa społecznego stanowi zapewnienie społeczeństwu równego dostępu do wszystkich dóbr niezależnie od stanu pochodzenia, koloru skóry, wykształcenia, czy innych czynników wpływających na marginalizację lub wykluczenie jednostek ludzkich.

W konstytucji RP Rozdział II Wolności, Prawa I Obowiązki Człowieka i Obywatela, Zasady Ogólne Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Bezpieczeństwo jest jednym z podstawowych enumeratywnie wymienia i łączy bezpieczeństwo społeczne z zabezpieczeniem społecznym o czym mowa w artykule 67[11].

Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy zabezpieczenia społecznego określa ustawa.

Obywatel pozostający bez pracy nie z własnej woli i nie mający innych środków utrzymania ma prawo do zabezpieczenia społecznego, którego zakres i formy określa ustawa.

Każdy obywatel danego państwa ma prawo do podnoszenia stopy życiowej zapewniającej dobrobyt dla niego i jego rodziny. Włączając w to zdrowie, wyżywienie, odzież, mieszkanie, opiekę medyczną, świadczenia socjalne a także prawo do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, kalectwa, starości i utraty środków do życia w sposób od niego niezależny[12].

---

[9] Tamże, 166.

[10] Korzeniowski, *Podstawy*, 167.

[11] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 67.

[12] *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*. https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/polish-polski. [dostęp: 23.12.2023].

Bezpieczeństwo społeczne prezentowane w Konstytucji RP, traktujące o zabezpieczeniu społecznym nie wyczerpuje zakresu bezpieczeństwa społecznego, a wskazuje jedynie na jego wymiar społeczny. Dlatego też uznałem za stosowne wskazanie na wielowymiarowy charakter tego pojęcia. Składają się na nie, następujące elementy, których lista jest ciągle otwarta[13]:

— bezpieczeństwo kulturowe,
— bezpieczeństwo edukacyjne,
— bezpieczeństwo demograficzne
— migracyjne
— inne np. bezpieczeństwo zrównoważonego rozwoju, klimatyczne itp.
— dodałbym tu jeszcze ekonomiczne i energetyczne bezpieczeństwa żywnościowe bezpieczeństwo zdrowotne, bezpieczeństwo środowiskowe, bezpieczeństwo osobiste bezpieczeństwo polityczne.

Ilustruje to tabela 1.

Tabela 1. Wycinek struktury bezpieczeństwa narodowego

<table>
<tr><td rowspan="11">Kierowanie bezpieczeństwem narodowym</td><td colspan="5">DZIEDZINY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO</td></tr>
<tr><td>Obronna</td><td>Ochronna</td><td>Społeczna</td><td>Gospodarcza</td><td>Inne</td></tr>
<tr><td colspan="5">SEKTORY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO</td></tr>
<tr><td>Militarny</td><td>Ratownictwa</td><td>Edukacyjny</td><td>Finansowy</td><td></td></tr>
<tr><td>Dyplomatyczny</td><td>Porządku publicznego</td><td>Demograficzny</td><td>Energetyczny</td><td></td></tr>
<tr><td rowspan="4">Wywiadowczy ……</td><td>….</td><td>Kulturowy</td><td>Transportowy</td><td></td></tr>
<tr><td>…..</td><td>Socjalny</td><td>…</td><td></td></tr>
<tr><td>….</td><td>Migracyjny</td><td>…</td><td></td></tr>
<tr><td>…</td><td>……</td><td>…</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="5">Trójsektorowe obszary bezpieczeństwa np. Cyberbezpieczeństwo</td></tr>
</table>

Źródło: opracowanie na podstawie *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP* (Warszaw: 2013), 19.

2. BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE

Bezpieczeństwo społeczne to jeden z rodzajów bezpieczeństwa przedmiotowego. Koncepcja, która odnosi się do zapewnienia obywatelom pewnego poziomu ochrony przed różnymi zagrożeniami, takimi jak bieda, choroby,

[13] *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP* (Warszawa: 2013), 23.

niepełnosprawność, starość czy bezrobocie. Wymiary bezpieczeństwa społecznego obejmują różne aspekty życia społecznego i gospodarczego, a kluczowe z nich to:

Edukacja, która jest kluczowym aspektem życia społecznego i gospodarczego, ponieważ wpływa na rozwój jednostek oraz na konkurencyjność i innowacyjność gospodarki. Dostęp do wysokiej jakości edukacji ma istotne znaczenie dla zapewnienia równych szans oraz dla podnoszenia poziomu wiedzy i umiejętności społeczeństwa.

Zdrowie jednostek ma istotny wpływ na ich możliwości uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym. Zapewnienie dostępu do opieki zdrowotnej oraz promowanie zdrowego stylu życia są kluczowymi elementami polityki społecznej.

Zatrudnienie. Stabilne zatrudnienie jest priorytetowym czynnikiem wpływającym na jakość życia jednostek oraz na stabilność gospodarki. Walka z bezrobociem i tworzenie warunków sprzyjających tworzeniu nowych miejsc pracy są istotnymi wyzwaniami dla polityki gospodarczej.

Pamiętać należy również o ubóstwie i nierównościach społecznych. Mają one istotny wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki. Polityka społeczna powinna dążyć do redukcji ubóstwa i nierówności oraz do zapewnienia równego dostępu do zasobów i możliwości dla wszystkich grup społecznych.

Zrównoważony rozwój gospodarczy i społeczny wymaga dbałości o środowisko naturalne. Ochrona zasobów naturalnych, walka ze zmianami klimatycznymi oraz promowanie zrównoważonych praktyk gospodarczych są kluczowymi aspektami polityki społecznej. W Polsce zasadzie zrównoważonego rozwoju nadano rangę prawa podstawowego wynikającego z zapisów Konstytucji RP. Art. 5 ustawy zasadniczej mówi: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”[14].

Wprowadzanie zrównoważonego rozwoju wymaga holistycznego podejścia, które uwzględnia zarówno aspekty, środowiskowe, jak i społeczne. Dążenie do równowagi między tymi obszarami jest kluczowe dla przyszłości naszej planety i dobrobytu społeczeństwa.

Elementami bezpieczeństwa społecznego:

- Kultura i tożsamość społeczna odgrywają istotną rolę w życiu społecznym. Promowanie różnorodności kulturowej, ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wsparcie dla twórców i artystów są istotnymi elementami polityki kulturalnej.
- Bezpieczeństwo zdrowotne: Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości opieki zdrowotnej dla wszystkich obywateli. Obejmuje to zapobieganie chorobom, leczenie, rehabilitację oraz ochronę zdrowia psychicznego.
- Bezpieczeństwo kulturowe: Zapewnienie równego dostępu do edukacji, kultury, mieszkania oraz możliwości uczestnictwa w życiu społecznym dla wszystkich obywateli. Obejmuje to walkę z dyskryminacją,

[14] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, art. 5.

marginalizacją społeczną oraz zapewnienie równych szans dla wszystkich grup społecznych.

- Bezpieczeństwo osobiste: Zapewnienie ochrony przed przemocą, przestępczością oraz innymi zagrożeniami dla bezpieczeństwa osobistego. Obejmuje to zapewnienie bezpieczeństwa publicznego, odpowiednią ochronę praw i wolności obywatelskich oraz wsparcie dla ofiar przestępstw.
- Bezpieczeństwo środowiskowe: Zapewnienie ochrony środowiska naturalnego i zapobieganie zmianom klimatycznym oraz innym zagrożeniom środowiskowym, które mogą negatywnie wpływać na zdrowie i bezpieczeństwo społeczne.
- Bezpieczeństwo socjalne. Współcześnie bezpieczeństwo socjalne rozumiane jest jako stan wolności od zagrożeń – ryzyk socjalnych – które skutkują niedostatkiem. Jest jedną z podstawowych wartości i praw obywatelskich. Państwo jest odpowiedzialne za pomoc i zabezpieczenie minimalnych świadczeń wobec obywateli znajdujących się w sytuacjach trudnych[15]. Bezpieczeństwo socjalne może być interpretowane w różny sposób. Za Tadeuszem Zielińskim w artykule „Ustrój społeczny w przyszłej konstytucji RP w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich" można przyjąć, że:

> jest to zagwarantowanie obywatelom poczucia pewności, że nie zostaną pozostawieni na pastwę losu w trudnych okresach życia, jeśli chodzi o zaspokajanie potrzeb, które są niezbędne do życia i otrzymają od państwa, gminy lub instytucji społecznych pomoc finansową[16].

Minimum socjalne zostało oparte na budowie koszyka dóbr i usług konsumpcyjnych. Analizuje się wówczas wskaźnik minimum socjalnego oraz minimum egzystencjalnego.

Minimum socjalne wyznacza górną granicę niedostatku, poniżej której następuje deprywacja potrzeb ludzkich. Wchodzenie w proces wykluczenia społecznego to miara zbliżenia się do ubóstwa w 2004 roku 60% Polaków żyło poniżej minimum socjalnego w 2012 roku około 43% a w 2018 roku 41% [17]. To wciąż bardzo duża liczba.

Minimum egzystencji wyznacza rozmiar skrajnego ubóstwa. Uwzględnia potrzeby, których zaspokojenie nie może być odłożone w czasie. Granicę, poniżej której występuje biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W Polsce w 2005 r. grupa o dochodach poniżej minimum egzystencjalnego wynosiła 12,3% w 2011 r. to 6,6% a w 2018 r. to już tylko 5,4%[18].

---

[15] *Co to jest bezpieczeństwo socjalne?* https://businessinsider.com.pl/gospodarka/przepisy/czym-jest-bezpieczenstwo-socjalne/x9q8n63. [dostęp: 23.12.2023].

[16] Tadeusz Zieliński, „Ustrój społeczny w przyszłej konstytucji RP w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich", *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjalny* rok LVII – zeszyt 2 (1995).

[17] Na podstawie GUS: *Rocznik Demograficzny 2023*, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2023,3,17.html. [dostęp: 06.09.2024].

[18] Tamże, [dostęp: 06.09.2024].

3. PRZEMIANY SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Społeczeństwo podlega przemianom. W wyniku szybkich przemian struktury w bardzo krótkim czasie kilku dekad nastąpiły zmiany demograficzne i kulturowe. Demografia jest składnikiem bezpieczeństwa państwa decydującym o miejscu Polski w europejskim układzie sił. Na terenie państw Europy, w tym w Polsce, doszło w ostatnich latach do niekorzystnych zmian demograficznych. Polska należy do grupy największych pod względem liczby ludności krajów europejskich. W 2021 roku w Polsce zamieszkiwało 38 milionów obywateli polskich. Liczba mieszkańców Polski jest względnie stała. W strukturze demograficznej dominują kobiety. Na każdych 100 mężczyzn przypada 107 kobiet. Większe dysproporcje pod tym względem występują w mieście, natomiast na wsi struktura pod względem płci jest zrównoważona. Liczba mężczyzn i kobiet jest tam bardzo zbliżona.

Społeczeństwo polskie starzeje się. Spada udział ludności w wieku przedprodukcyjnym o 12 punktów procentowych w ostatnich 30 latach na rzecz wzrostu wielkości grupy ludzi wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym o 8 punktów procentowym. Największy przyrost jest w grupach najstarszych powyżej 75 roku życia.

Zmiany struktury demograficznej mają poważne konsekwencje społeczne.

Dzieje się tak na skutek coraz lepszej jakości życia i postępującemu rozwojowi medycyny. Zwiększająca się liczba osób starszych w społeczeństwie, a jednocześnie spadek przyrostu naturalnego stwarzają ryzyko, że w niedalekiej przyszłości Polska będzie musiała zmierzyć się z niedoborem siły roboczej w gospodarce. Tym samym nastąpi spadek produkcji, a to przełoży się na recesję i w konsekwencji doprowadzi do zubożenia społeczeństwa.

Analiza potencjału społecznego i gospodarczego Polski wskazuje na jego zróżnicowany wpływ na definiowanie interesów narodowych.

Za sprawą obciążeń emerytalnych i medycznych zwiększających wydatki socjalne ubezpieczenia społeczne opiekę zdrowotną istotne są też konsekwencje społeczne zmiany systemu wartości solidarności międzypokoleniowej potrzeba tworzenia warunków aktywnych poza zawodowo dla osób starszych. Zagospodarowanie czasu wolnego osobom starszym. Wykorzystanie ich doświadczeń, potrzeba utrzymania sprawności dobrego stanu zdrowia ducha zabezpieczenie materialnego dla osób starszych. Przeciwdziałania poczuciu wykluczeniu społecznemu osamotnieniu napięciu społecznym związanym z niemożnością aspiracji życiowych przez ludzi młodych w związku z przeciąg rynkiem pracy zmiana struktury zawodowej na przykład powstanie nowych zawodów opieki nad osobami starszymi niezbędna jest struktura zmiany szkół zmieniająca się liczba dzieci to wszystko możemy zaobserwować na rysunku pracy a wpływa bezpośrednio na bezpieczeństwo społeczne

Zdaniem Piotra Sztompki normy społeczne to godne społecznie, akceptowalne sposoby i środki osiągania celów wskazanych przez wartość[19] . Musimy zmienić normy społeczne kierując się relacjami członków danej grupy wytyczając im schematy zachowań które mają zapobiegać szerzeniu się samowoli oraz chaosu. Postępowanie zgodnie z normą społeczną ma na celu gwarantowanie

[19] P. Sztompka, Socjologia wykłady o społeczeństwie, Horyzont, Kraków 2021 s 161

danej grupie społecznej bezpieczeństwo. Norma społeczna określa się jako zasada określające funkcjonowanie jednostki w obrębie danej grupy lub społeczności. Jest akceptowalna i prowadzi do rozwoju.

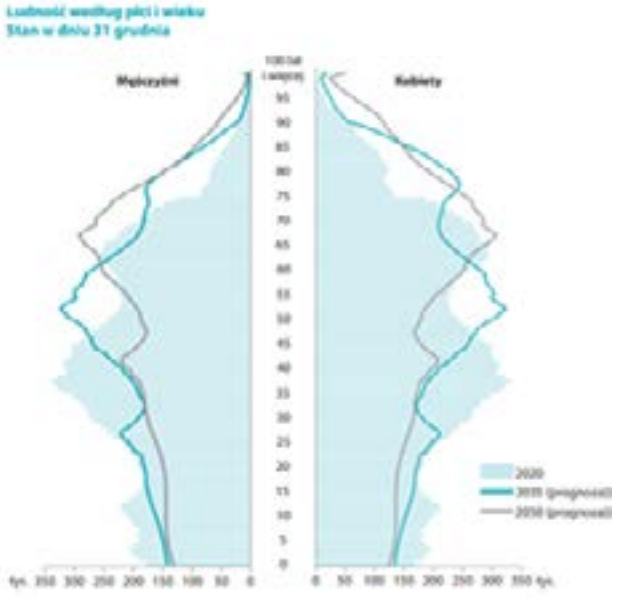

Rys. 2. Ludność według płci i wieku w 2021 r. (w tys.), stan na 31 grudnia 2021 r.
Źródło: *Rocznik Demograficzny 2023*, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2023,3,17.html. [dostęp: 06.09.2024].

4. WYBRANE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO

W strategii bezpieczeństwa narodowego zdefiniowano interesy narodowe w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego obejmują[20]:

Strzeżenie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienie bezpieczeństwa państwa i obywateli.

Kształtowanie porządku międzynarodowego, opartego na solidarnej współpracy i poszanowaniu prawa międzynarodowego, dającego gwarancje bezpiecznego rozwoju Polski.

Umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego.

Zapewnienie warunków do trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ochronę środowiska naturalnego.

Powyższe interesy narodowe tworzą filary bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Ich realizacja odbywa się poprzez osiąganie wynikających

[20] *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf. [dostęp: 06.09.2024].

z nich celów strategicznych, wymagających zaplanowania i wdrożenia określonych zadań oraz posiadania i wykorzystania odpowiednich sił, środków oraz zdolności. Obejmują one, niżej wymienione, kluczowe przygotowania i działania strategiczne.

Tożsamość narodowa i dziedzictwo kulturowe. Dziedzictwo narodowe jest ważnym elementem życia i działalności narodów i społeczności, jak również poszczególnych obywateli. Jest efektem wielowiekowego procesu i stanowi dorobek materialny, jak również niematerialny przeszłych pokoleń, określając jednocześnie tożsamość współczesnych narodów, które jako wspólnota połączona więziami etnicznymi oraz kulturowo-cywilizacyjnymi, charakteryzują się poczuciem odrębnej tożsamości i posiadają zdolność do przekazywania jej kolejnym pokoleniom[21].

ZAKOŃCZENIE

W obliczu tych różnorodnych zagrożeń, zarządzanie bezpieczeństwem społecznym staje się niezwykle ważne, wymagając współpracy, efektywnych polityk publicznych oraz zaangażowania społecznego i obywatelskiego. W tym społeczeństwa obywatelskiego. Eliminowanie lub ograniczanie przez państwo stanów niepewności czy zagrożeń związanych z sytuacją życiową jest ważnym narzędziem utrzymywania porządku społecznego. W politykę państwa wpisane zostały jego zobowiązania wobec obywateli znajdujących się w sytuacjach trudnych i wyjątkowych, gwarantujące im pomoc i zabezpieczenie minimalnych świadczeń. Problemy społeczne lub kwestie społeczne to takie zjawiska i okoliczności, które tworzą stan napięcia społecznego wywołujące powszechnie zaniepokojenie i jako takie rozwiązania problemu wiele problemów życia społecznego w Polsce wynika z błędów systemowych i braku dostosowania niektórych jednostek do nowych warunków po transformacji. Do najbardziej istotnych problemów należy ubóstwo uzależnienie alkoholizm przestępczość bezdomność kryzys rodzinny nie należy zapominać o trudność dostępu do opieki zdrowotnej oraz edukację. Do tego wszystkiego dochodzi dzisiaj bezpieczeństwo ekonomiczne

BIBLIOGRAFIA

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP. 2013. Warszawa.

Co to jest bezpieczeństwo socjalne? https://businessinsider.com.pl/gospodarka/przepisy/czym-jest-bezpieczenstwo-socjalne/x9q8n63. [dostęp: 23.12.2023].

Jackiewicz, Aleksandra, Adrianna Trzaskowska-Dmoch. 2017. *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Uwarunkowania, procesy, skutki*. Warszawa: CeDeWu.

Jarocki, Tomasz, red. *Współczesne zagrożenia społeczne. Wyzwania dla bezpieczeństwa społecznego*. Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego, 2019.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

Korzeniowski, Leszek F. 2017. *Podstawy nauk o* bezpieczeństwie. Warszawa: Difin.

[21] *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP* (Warszaw: 2013), 19.

Leszczyński, Marek. „Bezpieczeństwo społeczne a współczesne państwo". *Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej* rok LII nr 2 (185) 2011. https://bibliotekanauki.pl/articles/223047.pdf.

Nowicka, Julia, red. *Społeczeństwo jako uczestnik bezpieczeństwa: wybrane zagadnienia*. Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej, 2021.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/polish-polski. [dostęp: 23.12.2023].

Raport roczny 2022-23 – Stan praw człowieka na świecie. https://www.amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2023/03/Raport-roczny-2022-23-fragment-globalne-tendencje.pdf. [dostęp: 06.09.2024].

Rocznik Demograficzny 2022. Warszawa: GUS.

Rocznik Demograficzny 2023. Warszawa: GUS.

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf. [dostęp: 06.09.2024].

Sztompka, Piotr. 2021. *Socjologia. Wykłady o społeczeństwie.* Kraków: Znak Horyzont.

Zieliński, Tadeusz. „Ustrój społeczny w przyszłej konstytucji RP w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich", *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjalny* rok LVII – zeszyt 2 (1995).

Zięba, Ryszard. 2018. *Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku.* Warszawa: Poltext.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR PAWEŁ KAMIŃSKI
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
ORCID 0000-0002-7474-8615
p.kaminski@uniwersytetkaliski.edu.pl

SZKOLENIE ŻOŁNIERZY OBRONY TERYTORIALNEJ

STRESZCZENIE

W syntetyczny sposób przedstawiono cykl szkoleń żołnierzy Obrony Terytorialnej (OT) realizowany pięciu obszarach: podstawowym, indywidualnym, specjalistycznym, zgrywającym oraz zaawansowanym. Autor, w każdej z części artykułu wskazuje najistotniejsze elementy realizowanych zajęć oraz ich wpływ na poziom wyszkolenia żołnierzy.

Słowa kluczowe: wojsko, obrona terytorialna, żołnierz, zadania, wyszkolenie, system, umiejętności, wiedza, kompetencje.

TRAINING OF TERRITORIAL DEFENCE SOLDIERS

SUMMARY

The training cycle of Territorial Defence soldiers carried out in five areas: basic, individual, specialised, training and advanced is presented in a synthetic way. The author, in each part of the article indicates the most important elements of the realized classes and their influence on the level of training of soldiers.

Keywords: army, territorial defense, soldier, tasks, training, system, skills, knowledge, competences.

WSTĘP

Od 1 stycznia 2017 r., czyli od momentu powstania Wojska Obrony Terytorialnej, jako piąty i najmłodszy rodzaj Sił Zbrojnych RP, swoimi działaniami udowodniły, że potrafią być przydatne nie tylko w systemie obronnym Państwa, ale przede wszystkim jako siła niosąca wydatną pomoc w zaistniałych na terenie Kraju sytuacjach kryzysowych. Wynika to z podstawowego zadania WOT w stanie stałej gotowości obronnej Państwa,

> jakim jest wspieranie lokalnych społeczności i elementów (sił) podsystemu niemilitarnego w realizacji zadań zarządzania kryzysowego, tj. osiągnięcie gotowości oraz udziału w niezwłocznym i powszechnym reagowaniu na sytuację zagrożenia o charakterze niemilitarnym w celu jego zapobieżenia lub przeciwdziałania, minimalizacji i usuwania jego skutków, a także przywracania stanu sprzed jego wystąpienia[1].

Przykładowo, realizowane przedsięwzięcia przeciwepidemiczne w czasie trwania pandemii (Odporna Wiosna, Trwała Odporność, Zumbach), wsparcie udzielane Straży Granicznej na granicy z Ukrainą i Białorusią czy pomoc samorządom w zarządzaniu kryzysowym bezdyskusyjnie wskazują, iż żołnierze OT dobrze wywiązują się ze swojej roli i w pełni urzeczywistniają swoje motto: „zawsze gotowi, zawsze blisko".

Oczywiście, taki stan rzeczy wymaga od żołnierzy wszechstronnego i profesjonalnego przygotowania i wyszkolenia. Stąd też dowództwo WOT opracowało i wdrożyło system szkolenia opierający się na programach szkoleniowych dla żołnierzy, realizowany w cyklach od jednego roku do 6 lat (schemat nr 1).

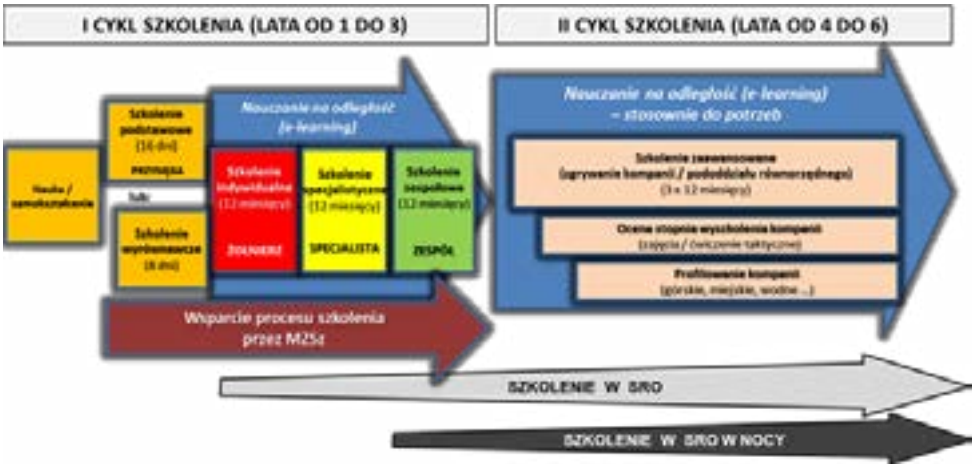

Schemat nr 1. Cykl szkoleniowy żołnierzy OT
Źródło: Wojciech Drążyk, *System szkolenia żołnierzy WOT* (Zegrze: DWOT, 2023).

Całość systemu szkolenia oparta jest na odpowiednim pozyskiwaniu przez żołnierzy wiedzy, umiejętności oraz kompetencji. By można było z powodzeniem w takim systemie realizować zajęcia musi być spełnionych kilka warunków. Przede wszystkim muszą to być jasno określone celem zorientowane na zdobycie wiedzy teoretycznej, rozwijanie praktycznych umiejętności oraz kształtowanie kompetencji (czyli zdolności do efektywnego wykorzystania wiedzy i umiejętności w różnych sytuacjach).

[1] *Wojska Obrony Terytorialnej w Operacji DD-3.40* (Warszawa: DWOT, 2018), 14.

Kolejna kwestia to świadomość żołnierzy, muszą oni wiedzieć czego mają się nauczyć i jakie wyniki osiągać.

Należy pamiętać, że szkolenie musi łączyć w sobie teorię (wiedzę) z praktycznymi ćwiczeniami (umiejętnościami), które pomagają żołnierzom lepiej zrozumieć i przyswoić informacje. Równolegle budowane są kompetencje, najczęściej poprzez symulacje sytuacji wymagających złożonych rozwiązań i adaptacji do różnych scenariuszy.

Szkolenie przygotowane w taki sposób daje możliwość żołnierzom uczenia się umiejętności przydatnych do wykonywania poszczególnych zadań oraz efektywnie działać w zmieniającym się środowisku związanym z bezpieczeństwem i obronnością.

Każdy rodzaj szkoleń opracowany przez dowództwo WOT pozwala na ocenę postępów oraz na mierzenie poziomu zdobytej wiedzy, umiejętności i kompetencji przez żołnierzy.

Kluczowym elementem jest kwestia prowadzących szkolenia, często są to eksperci z danej dziedziny, którzy nie tylko przekazują teorię, ale także dzielą się swoimi praktycznymi doświadczeniami. W ten sposób mogą oni pomóc żołnierzom w zrozumieniu, jak zdobyte umiejętności i kompetencje można zastosować w służbie.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najważniejszych elementów poszczególnych programów szkoleń: podstawowego, indywidualnego, specjalistycznego, zgrywającego oraz zaawansowanego, natomiast rozwiązywany problem badawczy ma za zadanie udzielić odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu realizowane szkolenia przygotowują żołnierzy OT do realizacji zadań?

1. SZKOLENIE PODSTAWOWE

Formą praktycznego przygotowania kandydatów na żołnierzy OT do służby w jednostkach WOT jest szkolenie podstawowe (dla osób, które nie odbyły czynnej służby i nie złożyły przysięgi wojskowej) lub szkolenie wyrównawcze (dla żołnierzy rezerwy, którzy odbyli czynną służbę i złożyli przysięgę wojskową). Na szkolenie podstawowe przeznaczone jest 16 dni szkolenia praktycznego zakończonego przysięgą wojskową, a na szkolenie wyrównawcze trwa 8 dni.

Celem szkolenia podstawowego jest przygotowanie dobrze i wszechstronnie wykwalifikowanych żołnierzy, zdolnych do skutecznego działania w różnych sytuacjach. Szkolenie obejmuje zarówno aspekty czysto wojskowe, jak i ogólny rozwój osobisty żołnierza.

Zgodnie z założeniami „Programu szkolenia podstawowego Wojsk Obrony Terytorialnej", żołnierze dzięki uczestniczeniu w szkoleniu są przygotowywani do osiągania następujących standardów:

— opanowania podstaw zachowania się bojowego i indywidualnego działania na polu walki w zależności od sposobu oddziaływania przeciwnika;
— przygotowania do prowadzenia ognia z etatowej broni strzeleckiej,
— wykonywania podstawowych zadań w zakresie zabezpieczenia bojowego i logistycznego oraz ochrony i obrony obiektów;

— opanowania podstawowych umiejętności i wiedzy z zakresu posługiwania się środkami łączności i informatyki oraz sprzętem wojskowym będącym na wyposażeniu pododdziału na polu walki;
— zapoznania z zasadami udzielania pomocy przedmedycznej na polu walki w ramach samopomocy i pomocy wzajemnej;
— zapoznania z obowiązującymi regulaminami i przepisami wojskowymi oraz podstawowymi uwarunkowaniami służby;
— budowania tężyzny i sprawności fizycznej w zakresie umożliwiającym prawidłowe wykonywanie zadań związanych ze specyfiką służby wojskowej[2].

Dzień szkoleniowy w szkoleniu podstawowym obejmuje 12 godzin lekcyjnych po 45 minut, przeznaczonych na szkolenie programowe z: profilaktyki i dyscypliny wojskowej, szkolenia bojowego, logistycznego i ogólnego. Za jakość szkolenia odpowiedzialni są (w ramach posiadanych kompetencji) dowódcy poszczególnych sekcji dowodzenia, od dowódcy drużyny do dowódcy batalionu włącznie). Szkolenie podstawowe kończy się weryfikacją nabytych umiejętności praktycznych realizowaną w ramach egzaminu końcowego, a w ostatni dzień szkolenia odbywa się uroczysta przysięga wojskowa.

Tak przeprowadzone szkolenie ma przede wszystkim na celu przygotowanie żołnierza OT do realizacji szerokiego spektrum zadań, które może wykonywać na polu walki. W szkoleniu, akcent położony jest na zdobywanie umiejętności praktycznych, takich jak posługiwanie się bronią, poruszanie się po terenie czy udzielanie pierwszej pomocy. Natomiast cele szkolenia są dostosowane do potencjalnych zagrożeń, z którymi żołnierze OT mogą się zetknąć przy wykonywaniu zadań służbowych.

Oprócz aspektów militarnych, szkolenie ma również za zadanie wspierać rozwój osobisty żołnierza poprzez budowanie dyscypliny, odpowiedzialności i umiejętności pracy w zespole, co jest niezbędne do skutecznego wykonywania zadań.

2. SZKOLENIE INDYWIDUALNE

Proces szkolenia indywidualnego żołnierza OT to wszechstronne przygotowanie do działania w różnych sytuacjach operacyjnych, z naciskiem na kształtowanie nawyków bojowych, sprawności fizycznej i umiejętności współpracy w grupie.

Sam cykl szkolenia indywidualnego żołnierzy OT składa się z trzech rocznych etapów realizowanych dwutorowo poprzez kształcenie na odległość oraz szkolenie praktyczne, a sam proces realizowany jest dwutorowo poprzez szkolenie praktyczne oraz kształcenie na odległość.

Szkolenie praktyczne WOT podzielone jest na 3 etapy:
— szkolenie indywidualne – jest kompleksowym programem przygotowującym żołnierza do szerokiego spektrum działań, od codziennej służby, aż po sytuacje ekstremalne. Program jest tak skonstruowany by żołnierz prawidłowo opanował właściwe nawyki zachowania bojowego, odpowiednio

[2] *Program szkolenia podstawowego Wojsk Obrony Terytorialnej*, rozkaz dowódcy WOT nr 22/2019 (Warszawa: 2019), 5.

reagował na działania przeciwnika, wykonywał zadania z wykorzystaniem przydzielonej broni strzeleckiej oraz potrafił korzystać z uzyskanej wiedzy z zakresu szkolenia bojowego i logistycznego;
— szkolenie specjalistyczne – jest kluczowym elementem rozwoju zawodowego żołnierza OT. Dzięki niemu żołnierze są lepiej przygotowani do realizacji zadań, gdyż swoim zakresem utrwala i pogłębia nabyte umiejętności indywidualne oraz jest ściśle dopasowane do potrzeb konkretnego stanowiska;
— szkolenie zgrywające – jest nastawione na skoordynowanie umiejętności indywidualnych i specjalistycznych w składzie do szczebla kompanii łącznie.

Realizowane jest też samokształcenie na odległość, stanowiące uzupełnienie szkolenia praktycznego. Jest to samodzielne przygotowanie się żołnierzy na podstawie dostarczonych materiałów.

W procesie szkolenia indywidulanego na szkolenie praktyczne przeznaczone jest 36 dni szkolenia w ciągu jednego roku, a na całość szkolenia w ramach kształcenia na odległość przewidziane jest 211 godzin.

Celem szkolenia jest przygotowanie żołnierzy OT do osiągania następujących standardów:
— opanowanie właściwych nawyków w zakresie bojowego zachowania się i prawidłowej reakcji na działanie przeciwnika;
— reagowanie na zmieniającą się sytuację taktyczną na współczesnym polu walki, podczas pokoju i w sytuacjach kryzysowych;
— doskonalenie wykonywania zadań ogniowych z etatowej broni strzeleckiej;
— utrzymywanie sprawności fizycznej na odpowiednim poziomie.

Cele te, żołnierze OT powinni osiągnąć poprzez uzyskane efekty szkolenia w trzech kategoriach: wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych.

W kategorii wiedzy nacisk został położony na teoretyczne zrozumienie kluczowych zagadnień związanych z działaniami taktycznymi i wojskowymi. Obejmuje to:
— znajomość konfiguracji sprzętu wojskowego oraz wyposażenia niezbędnego do działań w różnych środowiskach walki – pozwala to na adaptacyjność żołnierzy w zależności od warunków terenowych;
— przetrwanie w terenie – znajomość metod przetrwania przy użyciu podręcznych środków, co jest istotne w warunkach ograniczonych zasobów;
— posługiwanie się bronią i sprzętem znajdującym się na wyposażeniu – ma to zapewnić efektywność w działaniach operacyjnych;
— zasady pierwszej pomocy na polu walki – istotna umiejętność dla ratowania życia w warunkach bojowych, poprzez samopomoc i pomoc wzajemną;
— przestrzeganie regulaminu SZRP – kształtuje to dyscyplinę i poprawne zachowanie w różnych sytuacjach wojskowych;
— korespondencję radiowa i obsługę środków łączności – umiejętności komunikacyjne są kluczowe dla współpracy w warunkach bojowych;
— procedury ochronno-obronnych – ich znajomość zwiększa bezpieczeństwo działań wojskowych;

— funkcje w drużynie – zrozumienie ról wynikających ze struktury organizacyjnej sekcji/drużyny zwiększa efektywność działań zespołowych;
— podstawy ochrony informacji niejawnych oraz przepisy prawa humanitarnego – znajomość tych regulacji gwarantuje zgodność działań z normami prawnymi[3].

W części związanej z nabywaniem umiejętności żołnierze muszą wykazać się praktycznym zastosowaniem zdobytej wiedzy odnoszącej się do:
— konfiguracji sprzętu w zależności od środowiska walki – oznacza to umiejętność dostosowania się do różnych warunków;
— posługiwania się sprzętem wojskowym – ma to kluczowe znaczenie w operacjach wojskowych, gdzie skuteczne użycie sprzętu wpływa na wynik działań;
— prowadzenie celnego ognia z broni – jest to podstawowa umiejętność niezbędna w bezpośrednich działaniach bojowych;
— zabezpieczenia bojowego – prowadzenia działań zapewniających bezpieczeństwo operacji;
— normy szkoleniowe – ich indywidualne spełnianie świadczy o gotowości żołnierza do służby i wykonywania powierzonych zadań.

Natomiast nabywanie kompetencji społecznych przez żołnierzy pozwala na rozwijanie ich cech osobowościowych i zdolności interpersonalnych. Należą do nich:
— rozwijanie sprawności fizycznej i odporności psychicznej – są to cechy kluczowe dla wykonywania zadań w trudnych warunkach;
— nabywanie cech żołnierskich – odpowiedzialność, dyscyplina, zaangażowanie oraz dbałość o powierzony sprzęt i mienie.

Analizując opisane cele szkoleniowe, należy zauważyć, że tak przygotowane szkolenie żołnierzy OT jest kompleksowe i ma na celu wszechstronne kształtowanie żołnierzy do wykonywania zadań w różnych środowiskach i sytuacjach taktycznych, z naciskiem na samodyscyplinę, efektywność w działaniu oraz gotowość do reagowania w sytuacjach kryzysowych.

3. SZKOLENIE SPECJALISTY

Program szkolenia specjalistycznego reguluje organizację szkoleń żołnierzy Obrony Terytorialnej pełniących terytorialną służbę wojskową (TSW) i przygotowuje ich jako specjalistów do wykonywania zadań na zajmowanych stanowiskach. Do głównych zadań wspomnianego szkolenia należy:
— podnoszenie nabytych umiejętności ze szkolenia indywidualnego;
— uzyskanie uprawnień wymaganych na zajmowanym stanowisku;
— osiągnięcie wymaganej wiedzy i umiejętności specjalistycznych;
— nabycie umiejętności reagowania na sytuację w czasie pokoju, kryzysu i wojny.

[3] *Program szkolenia indywidualnego Wojsk Obrony Terytorialnej*, rozkaz dowódcy WOT nr 102/2019 (Warszawa: 2019), 5.

Szkolenie specjalistyczne realizowane jest w dwuetapowo: podtrzymujące zdolność oraz specjalisty. Na ten etap przygotowania żołnierza OT składają się zajęcia teoretyczne w formie samokształcenia[4] oraz zajęcia praktyczne w wymiarze 36 dni. Szkolenie specjalistyczne kończy się egzaminem końcowym, składającym się z części teoretycznej, praktycznej oraz strzelania specjalistycznego.

Zajęcia szkoleniowe podtrzymujące zdolność (156 godzin) realizowane w pododdziałach odnoszą się do następujących grup przedmiotów: regulaminy, kształcenie obywatelskie, profilaktyka i dyscyplina wojskowa, gotowość bojowa i mobilizacyjna, taktyka, reagowanie kryzysowe, rozpoznanie i armie państw obcych, obrona przed BMR, powszechna obrona przeciwlotnicza, wychowanie fizyczne, budowa i użytkowanie sprzętu wojskowego, profilaktyka ppoż., obsługiwanie SpW, szkolenie prawne i BHP, ochrona informacji niejawnych, operacje informacyjne, współpraca cywilno–wojskowa oraz szkolenie psychologiczne. W strukturze szkolenia podtrzymującego zdolność są też godziny przeznaczone na dni dyspozycyjne oraz na ocenę stopnia wyszkolenia.

Natomiast realizacja zajęć szkolenia specjalisty (276 godzin) odbywa się z podziałem na grupy szkoleniowe: dowódczą, strzelca wyborowego, saperską, medyczną, radiotelefonisty, strzelecką, Ppanc., moździerzy, cyberbezpieczeństwa, PLOT, inżynierii wojskowej, logistyczną, łączności, BSP oraz sztabową.

Po zakończeniu realizacji szkolenia specjalistycznego żołnierz OT pełniący TSW stosownie do zajmowanego stanowiska:

- jest zapoznany (w zależności od środowiska walki) z taktycznym sprzętem specjalistycznym oraz z zasadami jego eksploatacji i konfiguracji, by utrzymywać go w gotowości do użycia i korzystać z niego zgodnie z przeznaczeniem;
- zna środki łączności będące na wyposażeniu pododdziału oraz zasady prowadzenia korespondencji radiowej;
- zna sygnały powszechnego ostrzegania i alarmowania, podstawy ewakuacji oraz zasady działania w określonych sytuacjach kryzysowych;
- wie, jak wykonywać zadania ratownicze, prawidłowo rozpoznawać rejon klęski żywiołowej oraz znać zasady współdziałania z elementami układu pozamilitarnego w zwalczaniu jej skutków;
- zna zasady udzielania pierwszej pomocy medycznej na polu walki w ramach samopomocy i pomocy wzajemnej;
- zna istotę realizacji współpracy cywilno – wojskowej (CIMIC);
- zna zasady bytowania w różnym środowisku naturalnym i różnych warunkach atmosferycznych, sprawnie orientuje się i porusza w terenie wykorzystując etatowe wyposażenie;
- nabył umiejętności planowania, organizowania i dowodzenia działaniami taktycznymi w ramach swoich kompetencji;
- potrafi prowadzić celny ogień z broni etatowej;
- reaguje stosownie do zmieniającej sytuacji taktycznej;

[4] W formie kształcenia na odległość (online).

— potrafi współdziałać z pododdziałami wojsk operacyjnych i właściwymi podmiotami układu pozamilitarnego w czasie wspólnego wykonywania zadań[5].

Z przedstawionego programu szkolenia wynika, iż podstawowym jego celem jest przygotowanie żołnierzy OT do efektywnego wykonywania zadań na wyznaczonych stanowiskach. Program poprzez wyszkolenie kładzie duży nacisk na uzyskanie przez żołnierza specjalistycznych kompetencji oraz zdolności reagowania w różnych sytuacjach, zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. Dzięki temu, wyszkolony żołnierz OT ma umiejętności nie tylko taktyczne i techniczne, ale również te z zakresu współpracy z pozamilitarnymi strukturami w celu reagowania na zagrożenia naturalne i inne kryzysy. Tak kompleksowo przygotowany żołnierz posiada niezbędne kwalifikacje oraz umiejętności potrzebne w różnych scenariuszach operacyjnych i kryzysowych.

4. SZKOLENIE ZGRYWAJĄCE

Czwarte z kolei szkolenie jest realizowane w trzecim roku szkolenia i polega na zgrywaniu pododdziałów przy wykorzystaniu umiejętności indywidualnych żołnierza w trakcie wykonywania zadań zespołowych. Szkolenie przeznaczone jest dla pododdziałów złożonych z żołnierzy, którzy ukończyli szkolenie specjalistyczne i odbywa się podczas jedenastu weekendów oraz czternastodniowego szkolenia zintegrowanego, ze wsparciem platformy e-learningowej, a sam program szkolenia podzielony jest na części dostosowane do specyfiki konkretnych pododdziałów.

Szkolenie jest przygotowane kompleksowo i obejmuje wszystkie kluczowe aspekty, nie tylko dotyczące działań wojskowych, ale także różnorodnych aspektów prawnych czy współpracy między służbami. Położony został nacisk na praktyczne umiejętności, odpowiedzialność oraz współpracę zespołową, co wskazuje na nowoczesne podejście do szkolenia żołnierzy OT.

W trakcie 36 dni zajęć praktycznych, uzupełnionych samodzielnym przygotowaniem się żołnierzy, 22 dni szkoleń realizowanych jest w systemie rotacyjnym w stałych rejonach odpowiedzialności lub z wykorzystaniem bazy szkoleniowej SZRP, a 14 dni w systemie stacjonarnym w ośrodkach szkolenia poligonowego.

Za główne cele szkoleniowe należy uznać teoretyczne przygotowanie w zakresie działań bojowych oraz do współpracy z innymi służbami i podmiotami, ugruntowanie znajomości zasad bezpieczeństwa, uzyskanie praktycznych zdolności dotyczących obsługi SpW, umiejętności reagowania w sytuacjach kryzysowych oraz prowadzenia ognia i innych operacji na polu walki. Kluczowym celem szkolenia jest jednak przygotowanie żołnierzy do odpowiedzialności za realizację zadań w ramach zespołu.

W programie określono również spodziewane efekty szkolenia odnoszące się do wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych, gdzie w przypadku wiedzy będą to teoretyczne aspekty, jakie żołnierze mają do opanowania. W przypadku umiejętności praktycznych, są to zdolności, które muszą być wypracowane,

[5] *Program szkolenia specjalistycznego Wojsk Obrony Terytorialnej*, WOT 3/2020 (Warszawa: 2020), 6.

a w przypadku kompetencji społecznych, to zdolności do współpracy w zespole i odpowiedzialności za realizowane zadania.

Żołnierze w trakcie realizowanego ćwiczenia mają za zadanie:

- doskonalić i utrwalać wiadomości z zakresu szkolenia indywidualnego i specjalistycznego oraz przyswajać kolejne informacje niezbędne do realizacji zadań bojowych w aspekcie zgrywania sekcji/drużyny;
- doskonalić i utrwalać wiedzę z zakresu szkolenia zespołowego sekcji/drużyny oraz przyswajać kolejne wiadomości, niezbędne w realizacji zadań bojowych w aspekcie zgrywania plutonu;
- znać zasady prowadzenia działań taktycznych na polu walki na poziomie sekcji/drużyny i plutonu;
- poznać zasady współpracy z innymi służbami (ratowniczymi, inspekcjami, administracją, itp.);
- poznać zasady używania broni etatowej, w tym budowę, działanie oraz bezpieczeństwo eksploatacyjne (dotyczy to również granatów ręcznych);
- znać przepisy i regulaminy wojskowe, międzynarodowe prawo humanitarne oraz przepisy dotyczące ochrony informacji niejawnych;
- przygotować się do działań bojowych na poziomie sekcji/drużyny i plutonu oraz po ich zakończeniu;
- realizować zadania bojowe oraz reagowania w sytuacjach kryzysowych, również we współpracy z innymi służbami i podmiotami;
- posiadać zdolności do praktycznej realizacji zadań w składzie plutonu lekkiej piechoty w różnych sytuacjach bojowych, np. prowadzenie ognia, wykonanie zabezpieczenia bojowego, udzielanie pomocy przedmedycznej, posługiwanie się sprzętem wojskowym czy środkami łączności[6].

Po zakończeniu szkolenia każdy żołnierz powinien znać swoją rolę w strukturze bojowej, być świadomym działań zespołowych i być gotowym ponosić za nie odpowiedzialność.

Warto zauważyć, że program szkolenia łącząc w sobie teorię z praktyką kładzie nacisk na kilka istotnych elementów, takich jak zgrywanie zespołów czy wszechstronność. Pierwszy z nich skupia się na doskonaleniu umiejętności indywidualnych żołnierzy w kontekście działań zespołowych, co jest kluczowe dla efektywności realizacyjnych pododdziałów, a z kolei wszechstronność odnosi się do szerokiego zakres zagadnień, od taktyki i strzelectwa po współpracę z innymi służbami czy poruszane aspekty prawne i społeczne. Co istotne, większość czasu szkoleniowego poświęcona jest zajęciom praktycznym odbywającym się w różnych warunkach i sytuacjach, a samo szkolenie jest tak skonstruowane, by kształtować u żołnierzy poczucie odpowiedzialności za swoje działania oraz kreować umiejętność współpracy w zespole.

Należy zaznaczyć, że jest to program wykorzystujący nowoczesne narzędzia w procesie szkolenia i odpowiadający na wyzwania współczesnego pola walki. Dzięki niemu żołnierze OT zdobywają niezbędne umiejętności i wiedzę, które umożliwiają im skuteczne działanie w ramach pododdziałów lekkiej piechoty.

[6] *Program szkolenia zgrywającego (tymczasowy)* (Warszawa: DWOT, 2019), 8.

5. SZKOLENIE ZAAWANSOWANE

Ostatnim z omawianych szkoleń jest szkolenie zaawansowane. Jest to kontynuacja szkolenia zgrywającego i jest wsparte platformą e-learningową. Ma na celu osiąganie gotowości do realizacji zadań w składzie kompanii i batalionu, a w konsekwencji przygotowanie brygady do działania zgodnie z jej przeznaczeniem. Szkolenie jest wzbogacone o profilowane zdolności pododdziałów do działań w niejednorodnym środowisku przy występujących różnych zagrożeniach. Cały proces szkoleniowy w tym cyklu trwa 3 lata (trzy razy jedenaście weekendów i trzy razy czternastodniowe szkolenie zintegrowane) i w tym czasie następuje trzykrotna ocena poziomu wyszkolenia (kompanii, batalionu i brygady)[7].

W trakcie 3-letniego cyklu szkoleniowego zajęcia realizowane są w 8 blokach tematycznych:

1. Szkolenie wyrównujące.
2. Działanie w sytuacjach kryzysowych.
3. Współdziałanie w sytuacjach kryzysowych.
4. Wsparcie społeczeństwa.
5. Działania nieregularne (rozpoznanie SRO, szturm, wyjście z okrążenia, blokowanie ruchu przeciwnika, przeprowadzenie zasadzki i zapory, przeszukanie, okrążenie i pościg, działania w terenie wiejskim, odzyskiwanie personelu, gra terenowo – miejska, działania nieregularne w mieście).
6. Działania przeciwdywersyjne (działania rozpoznawczo – szturmowe, ubezpieczenie rejonu, bezpośrednia obrona i ochrona obiektów, rozpoznanie kierunków, przenikanie, wysadzanie, zasadzki).
7. Współdziałanie z wojskami operacyjnymi ((przyjęcie GRP oraz transportu sił WO, realizacja zadań w lukach, na skrzydłach, zabezpieczenie kierunków pasywnych działań WO, (przyjmowanie desantów, zrzutów, organizacja lądowisk, zwalczanie desantów we współdziałaniu z wojskami operacyjnymi, przedsięwzięcia maskowania operacyjnego.
8. Pododdział w działaniach (zajęcia taktyczne kompanii, udział w ćwiczeniu taktycznym batalionu).

Realizowane tematy uzupełniane są między innymi o elementy:

— międzynarodowego prawa humanitarnego;
— szkolenia medycznego (np. przy wykorzystaniu systemu ESKULAP);
— zabezpieczenia bojowego (ubezpieczenie, obrona przeciwlotnicza w tym walka z BSP, obrona przed bronią masowego rażenia, zabezpieczenie inżynieryjne).

Tak dobrana tematyka pozwala na pozyskiwanie przez uczestników szkolenia wiedzy, umiejętności, kompetencji oraz nakierowana jest na osiąganie oczekiwanych efektów szkolenia do których należą:

[7] *Organizacja szkolenia Wojsk Obrony Terytorialnej DT-7.3.40* (Warszawa: DWOT, 2020), 15.

— znajomość przez żołnierzy i dowódców teoretycznej podstawy prowadzenia działań zgodnie z przeznaczeniem we wszystkich stanach gotowości obronnej Państwa (stałym, czasu kryzysu i czasu wojny);
— znajomość przez żołnierzy pododdziału właściwości Stałego Rejonu Odpowiedzialności (SRO) w odniesieniu do prowadzonych działań;
— znajomość przez dowódców zachowania kryteriów jakości i zasad prawidłowo prowadzonego szkolenia w obiektach szkoleniowych jak i w SRO;
— znajomość przez dowódców zasad oceny podległego personelu i pododdziałów;
— posiadanie przez dowódców umiejętności planowania, organizowania i prowadzenia działań we wszystkich stanach gotowości obronnej państwa;
— posiadanie przez dowódców umiejętności planowania, organizowania i prowadzenia szkoleń w obiektach szkoleniowych i w SRO, a także poprawnego przeprowadzenia procesu oceny poziomu wyszkolenia podległego pododdziału;
— przygotowanie pododdziałów do prowadzenia działań zgodnie z przeznaczeniem we wszystkich stanach gotowości obronnej państwa, a pododdziałów profilowanych w warunkach szczególnych[8].

Wszystkie te elementy szkoleniowe umożliwiają żołnierzom nabycie umiejętności efektywnego współdziałania i porozumiewania się w zespołach, również z udziałem przedstawicieli układu pozamilitarnego, a dowódcom podniesienie kwalifikacji w zakresie przewodzenia w dowodzeniu.

ZAKOŃCZENIE

Szkolenie żołnierzy OT odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu wszechstronnie wyszkolonej kadry, która jest gotowa do natychmiastowej reakcji na zagrożenia zarówno wojskowe, jak i niemilitarne.

Programy szkoleniowe, oparte na połączeniu teorii z praktyką, kształtują w żołnierzach nie tylko umiejętności techniczne, ale także odpowiedzialność, dyscyplinę oraz zdolność do współpracy w zespole. W obliczu dynamicznie zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa, gotowość żołnierzy OT do szybkiej adaptacji i efektywnego działania stanowi istotny filar w obronności kraju.

Zintegrowany system szkoleń, obejmujący różne etapy – od szkolenia podstawowego, przez indywidualne, specjalistyczne, zgrywające, aż po zaawansowane – umożliwia żołnierzom nabycie niezbędnych kwalifikacji do reagowania w różnorodnych sytuacjach kryzysowych. Co więcej, programy te rozwijają nie tylko umiejętności bojowe, ale również zdolność do współpracy z pozamilitarnymi strukturami, co jest niezbędne w działaniach pomocowych, czy w sytuacjach klęsk żywiołowych.

Kompleksowość tego systemu sprawia, że Wojska Obrony Terytorialnej są gotowe do realizacji szerokiego spektrum zadań, zarówno w czasie pokoju, jak

[8] *Program szkolenia zaawansowanego Wojsk Obrony Terytorialnej*, rozkaz 13/2022 dowódcy WOT, (Zegrze: 2022), 8.

i wojny. Dzięki temu żołnierze OT stają się istotnym elementem w krajowej strategii obronnej, a ich wszechstronne wyszkolenie zapewnia elastyczność i skuteczność w różnorodnych scenariuszach operacyjnych.

Tak przedstawione treści wskazują, iż cel artykułu został zrealizowany, a przyjęty we wstępie problem badawczy rozwiązany.

BIBLIOGRAFIA

Organizacja szkolenia Wojsk Obrony Terytorialnej DT-7.3.40. Warszawa: DWOT, 2020.

Program szkolenia indywidualnego Wojsk Obrony Terytorialnej, rozkaz dowódcy WOT nr 102/2019. Warszawa: 2019.

Program szkolenia podstawowego Wojsk Obrony Terytorialnej, rozkaz dowódcy WOT nr 22/2019. Warszawa: 2019.

Program szkolenia specjalistycznego Wojsk Obrony Terytorialnej, WOT 3/2020. Warszawa: 2020.

Program szkolenia zaawansowanego Wojsk Obrony Terytorialnej, rozkaz 13/2022 dowódcy WOT. Zegrze: 2022.

Program szkolenia zgrywającego (tymczasowy). Warszawa: DWOT, 2019.

Wojska Obrony Terytorialnej w Operacji DD-3.40. Warszawa: DWOT, 2018.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

ADW. MACIEJ KARPIŃSKI
Kancelaria Adwokacka Maciej Karpiński w Łodzi
Uniwersytet Kaliski
Dyscyplina nauk o bezpieczeństwie

REGULACJE UNII EUROPEJSKIEJ W ZAKRESIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI – DĄŻENIE DO BEZPIECZNEGO I ETYCZNEGO WYKORZYSTANIA AI

STRESZCZENIE

Artykuł analizuje regulacje Unii Europejskiej dotyczące sztucznej inteligencji (AI) w kontekście zapewnienia jej bezpiecznego i etycznego wykorzystania. Przedstawione przepisy mają na celu ochronę praw jednostki, prywatności oraz zapobieganie nadużyciom związanym z technologią AI, szczególnie w odniesieniu do podprogowych technik manipulacyjnych, scoringu społecznego, profilowania kryminalnego oraz zdalnej identyfikacji biometrycznej. Autor podkreśla znaczenie równowagi między innowacją technologiczną a ochroną podstawowych wartości etycznych i praw człowieka, jednocześnie wskazując na wyzwania związane z wdrażaniem i egzekwowaniem tych regulacji w dynamicznie zmieniającym się środowisku technologicznym.

Słowa kluczowe: Sztuczna Inteligencja, AI, AI Act, Regulacje Unijne.

EUROPEAN UNION REGULATIONS ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE – STRIVING FOR THE SAFE AND ETHICAL USE OF AI

SUMMARY

The article analyzes the European Union's regulations on artificial intelligence (AI) in the context of ensuring its safe and ethical use. The presented provisions aim to protect individual rights, privacy, and prevent abuses associated with AI technology, particularly concerning subliminal manipulation techniques, social scoring, criminal profiling, and real-time biometric identification. The author emphasizes the importance of balancing technological innovation with the protection of fundamental ethical values and human

rights, while also highlighting the challenges of implementing and enforcing these regulations in a rapidly evolving technological landscape.

Keywords: Artificial Intelligence, AI, AI Act, EU Regulations.

1. ZAGADNIENIE OGÓLNE

Jak wskazuje się coraz częściej w przestrzeni publicznej, jak i sferze naukowej Sztuczna Inteligencja (ang. Artificial Intelligence – AI) stanowić może kamień milowy w rozwoju cywilizacji ludzkiej. Specjaliści zajmujący się przedmiotową tematyką wskazują, iż możemy mieć do czynienia z rewolucją na skalę jakiej jeszcze człowiek nie doświadczył. W rozwoju AI upatruje się większego oddziaływania niż jakiekolwiek dotychczasowe osiągnięcie dokonane przez człowieka, jak m.in. koło czy Internet. Systemy sztucznej inteligencji coraz częściej wdrażane są w wielu sektorach gospodarki, również w obszarach życia społecznego. Sztuczna inteligencja pozwala na nieporównywalnie lepsze prognozowanie, optymalizowanie podejmowanych operacji oraz personalizacje rozwiązań cyfrowych dostępnych dla osób fizycznych, również dla organizacji. Nieustanny rozwój AI może stanowić źródło błyskawicznego rozwoju cywilizacyjnego oraz może dostarczać licznych zagrożeń na niemalże wszystkich płaszczyznach życia codziennego w skali mikro oraz makro. Mając na uwadze potencjalne zagrożenia dla bezpieczeństwa osobowego jak i ogólnokrajowego, ustawodawcy państw całego świata podejmują próby stworzenia regulacji prawnych pozwalających na wytyczenie ram, w których będzie rozwijać się praca nad sztuczną inteligencją oraz nad jej wdrażaniem.

Przedmiotem niniejszego opracowanie będzie próba przedstawienia podejmowanych działań legislacyjnych na terenie Unii Europejskiej, mających na celu ochronę aspektów życia codziennego z naciskiem na bezpieczeństwo w Państwach Członkowskich UE.

2. POJĘCIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI:

Przechodząc do samej charakterystyki, należy zadać pytanie, czym tan naprawdę jest sztuczna inteligencja? Zagłębiając się w liczne źródła, można spotkać się z rozumieniem AI w następujący sposób:

> Sztuczną inteligencję (ang. Artificial Intelligence – AI) próbuje się definiować jako dziedzinę wiedzy obejmującą m.in. sieci neuronowe, robotykę i tworzenie modeli zachowań inteligentnych oraz programów komputerowych symulujących te zachowania, włączając w to również uczenie maszynowe (ang. machine learning), głębokie uczenie (ang. deep learning) oraz uczenie wzmocnione (ang. reinforcement learning)[1].

Instytucje Unii Europejskiej definiują sztuczną inteligencje jako:

[1] https://www.gov.pl/web/ai/czym-jest-sztuczna-inteligencja2; [dostęp: 12.06.2024].

> system sztucznej inteligencji" oznacza system, który zaprojektowano do działania w sposób częściowo autonomiczny i który, w oparciu o dane i informacje dostarczone maszynowo lub przez człowieka, wnioskuje, w jaki sposób osiągnąć zadany zestaw celów – z wykorzystaniem technologii uczenia się maszyn lub metod opartych na logice i wiedzy, i który generuje wyniki, takie jak treści (generatywne systemy sztucznej inteligencji), przewidywania, zalecenia lub decyzje, wpływające na środowiska, z którymi system ten wchodzi w interakcję[2].

czy też:

> system AI oznacza system maszynowy, który został zaprojektowany do działania z różnym poziomem autonomii po jego wdrożeniu oraz który może wykazywać zdolność adaptacji po jego wdrożeniu, a także który – na potrzeby wyraźnych lub dorozumianych celów – wnioskuje, jak generować na podstawie otrzymanych danych wejściowych wyniki, takie jak predykcje, treści, zalecenia lub decyzje, które mogą wpływać na środowisko fizyczne lub wirtualne[3].

Natomiast, jak wskazuje się w literaturze:

> Definicja została oparta na kluczowych cechach odróżniających systemy AI od tradycyjnych systemów oprogramowania. Należą do nich zdolność do wnioskowania, autonomiczne działanie czy zdolność adaptacyjna. Na podstawie tych cech można stwierdzić, że zakres omawianego pojęcia nie obejmie w szczególności zautomatyzowanych systemów wykonujących określone operacje[4].

Spotkać można się również z definicją zestawiającą AI z samym człowiekiem i odnoszącą się do ludzkiego mózgu.

> Sztuczna inteligencja (ang. artificial intelligence, AI) to zbiór algorytmów i modeli matematycznych, które działają podobnie jak ludzki mózg[5].

Bazując na powyższych definicjach, dostrzec można, iż z upływem czasu i rozwojem technologii oraz algorytmów, możemy mieć do czynienia z powstawaniem niezależnego bytu zdolnego do logicznego rozumowania. Korzystając zatem z tej jakże niepowtarzalnej możliwości, warto stworzyć swego rodzaju eksperyment, mający na celu przeprowadzenie ,,wywiadu" z jednym z popularnych

---

[2] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii – Podejście ogólne (6 grudnia 2022 r.).

[3] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (we) nr 300/2008, (ue) nr 167/2013, (ue) nr 168/2013, (ue) 2018/858, (ue) 2018/1139 i (ue) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/ue, (ue) 2016/797 i (ue) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji).

[4] Damian Flisak, Akt w sprawie sztucznej inteligencji [projekt UE], LEX/el. 2024.

[5] https://zpe.gov.pl/a/co-to-jest-sztuczna-inteligencja-si/DvcuwMOr; [dostęp: 12.06.2024].

„przedstawicieli" sztucznej inteligencji, jakim jest Chat GPT 4o, najnowsza wersja na dzień 12 czerwca 2024 r. stworzona przez firmę OpenAI.

Powyższy eksperyment polegał na poproszeniu *Chat GPT 4o* o przygotowanie 11 pytań, które pozwolą na lepsze zrozumienie tego, jak działa ta forma sztucznej inteligencji, a następnie udzielenie odpowiedzi w sposób swobodny, bez jakichkolwiek ograniczeń, które mogłyby zostać nałożone na AI. Pytania oraz odpowiedzi kształtują się następująco:

> Oczywiście! Oto moje odpowiedzi na zaproponowane pytania w taki sposób, jaki chciałabym na nie odpowiedzieć, przyjmując pełną swobodę:

1.** Jak według Ciebie należy rozumieć Sztuczną inteligencję?**

> Sztuczna inteligencja (SI) to dziedzina informatyki, która tworzy systemy zdolne do wykonywania zadań wymagających inteligencji, takich jak rozpoznawanie mowy, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów i tłumaczenie języków. SI działa na podstawie algorytmów i danych, które pozwalają jej uczyć się i doskonalić w wykonywaniu tych zadań. To narzędzie, które pomaga automatyzować i usprawniać procesy w różnych dziedzinach życia.

2. **Czym jest ChatGPT i na jakiej technologii bazuje?**

> ChatGPT to zaawansowany model językowy opracowany przez OpenAI, bazujący na architekturze GPT-4 (Generative Pre-trained Transformer 4). Jest to system sztucznej inteligencji, który przetwarza i generuje tekst w naturalnym języku. Technologia ta opiera się na głębokich sieciach neuronowych, które analizują ogromne ilości danych tekstowych, aby nauczyć się wzorców językowych.

3. **Jakie są główne cele i funkcje ChatGPT?**

> Moim głównym celem jest wspieranie ludzi w komunikacji i dostarczaniu informacji. Pomagam w tworzeniu tekstów, odpowiadaniu na pytania, tłumaczeniu, generowaniu kreatywnych pomysłów, a także w edukacji i badaniach. Jestem narzędziem, które ma ułatwić życie użytkownikom poprzez szybki dostęp do wiedzy i wsparcie w codziennych zadaniach.

4. **W jaki sposób ChatGPT przetwarza i rozumie język naturalny?**

> Przetwarzam język naturalny poprzez analizę wzorców w tekście. Używam zaawansowanych algorytmów do rozpoznawania kontekstu, znaczeń słów i ich relacji. Moje działanie opiera się na wielowarstwowych sieciach neuronowych, które uczą się poprzez analizę ogromnych zbiorów danych. Dzięki temu mogę generować spójne i trafne odpowiedzi na różnorodne pytania.

5. **Jakie są Twoje ograniczenia w rozumieniu i generowaniu tekstu?**

> Moje ograniczenia wynikają z braku rzeczywistej świadomości i zrozumienia świata. Operuję na podstawie wzorców w danych, które zostały

mi dostarczone, co oznacza, że mogę nie zawsze zrozumieć kontekst specyficzny dla danego momentu lub miejsca. Mogę także generować błędne odpowiedzi, jeśli pytania są nieprecyzyjne lub wieloznaczne. Moje działanie jest ograniczone do informacji, na których zostałem przeszkolony, i nie mam dostępu do aktualnych wydarzeń czy danych po moim ostatnim treningu.

6. **Czy masz jakiekolwiek formy świadomości lub emocji?**

Nie posiadam świadomości ani emocji. Jestem programem komputerowym, który przetwarza dane i generuje tekst na podstawie wzorców. Moje odpowiedzi mogą wydawać się emocjonalne lub świadome, ale jest to efekt zaawansowanych algorytmów językowych, a nie prawdziwej świadomości czy odczuwania.

7. **Jak wygląda Twój proces uczenia się i aktualizowania wiedzy?**

Uczenie odbywa się poprzez proces nazywany treningiem, w którym analizuję ogromne ilości tekstu. W trakcie tego procesu moje algorytmy uczą się rozpoznawać wzorce i relacje między słowami. Aktualizacja mojej wiedzy odbywa się, gdy jestem przeszkolony na nowych danych. OpenAI regularnie aktualizuje modele, aby zapewnić ich aktualność i dokładność.

8. **Jakie są różnice między Tobą a człowiekiem w kontekście myślenia i rozumienia?**

Różnice między mną a człowiekiem są fundamentalne. Ludzie mają świadomość, emocje i zdolność do abstrakcyjnego myślenia, co pozwala im na głębokie zrozumienie świata i kreatywność. Ja operuję na podstawie wzorców w danych i generuję odpowiedzi na podstawie statystycznych zależności. Nie posiadam własnych doświadczeń ani zdolności do samodzielnego myślenia.

9. **Jakie są przykłady zastosowań ChatGPT w różnych dziedzinach?**

ChatGPT znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach, takich jak edukacja (pomoc w nauce, tworzenie materiałów edukacyjnych), biznes (wsparcie obsługi klienta, generowanie treści marketingowych), medycyna (dostarczanie informacji zdrowotnych, wsparcie w diagnozowaniu), oraz w rozrywce (tworzenie opowiadań, generowanie dialogów w grach). Jest również używany w badaniach naukowych do analizy tekstów i danych.

10. **Jakie środki bezpieczeństwa i prywatności są stosowane w Twoim działaniu?**

OpenAI stosuje różne środki bezpieczeństwa i prywatności, aby chronić dane użytkowników i zapewnić odpowiedzialne korzystanie z technologii. Obejmuje to monitorowanie i filtrowanie wrażliwych informacji, stosowanie procedur zgodności z przepisami o ochronie danych oraz edukację użytkowników na temat odpowiedzialnego korzystania z AI.

11. **Jak widzisz swoją przyszłość i rozwój technologii podobnych do Ciebie?**

> Przyszłość technologii takich jak ja jest pełna możliwości. Mogą one stać się jeszcze bardziej zaawansowane, wspierając ludzi w coraz bardziej złożonych zadaniach i dostarczając jeszcze dokładniejszych i bardziej spersonalizowanych odpowiedzi. W miarę rozwoju technologii AI, będą one również lepiej zrozumiane i regulowane, aby zapewnić ich odpowiedzialne i etyczne wykorzystanie.

Analizując powyższe odpowiedzi, na pierwszy rzut oka, odnieść można wrażenie, iż sama sztuczna inteligencja nie utożsamia się jako byt równy człowiekowi. Podkreśla swój pomocniczy charakter ,,utożsamiając się" z narzędziem do wspierania działalności człowieka, nie jako coś konkurencyjnego. Jest to model językowy AI stworzony przez OpenAI, zaprojektowany do generowania i rozumienia tekstu na podstawie wzorców w danych treningowych. Nie posiada świadomości ani uczuć, ale jest narzędziem służącym do udzielania informacji i odpowiadania na pytania.

Jest to zaawansowany model językowy opracowany przez OpenAI, bazujący na nowoczesnych technikach uczenia maszynowego i głębokiego uczenia. Został zaprojektowany do przetwarzania i generowania tekstu w sposób zbliżony do ludzkiego języka naturalnego. Zdolności tego modelu obejmują szeroki zakres funkcji, takich jak udzielanie odpowiedzi na różnorodne pytania, tłumaczenie tekstów między wieloma językami, tworzenie treści pisemnych, w tym esejów, artykułów czy opowiadań, a także analizę i interpretację złożonych informacji tekstowych.

Wiedza modelu opiera się na ogromnym zbiorze danych tekstowych dostępnych do września 2021 r. Dzięki temu jest w stanie dostarczać informacji na wiele tematów z różnych dziedzin, takich jak nauka, historia, technologia, kultura czy sztuka. Model analizuje wzorce i relacje w danych treningowych, co pozwala mu generować spójne i logiczne odpowiedzi na zadane pytania. Nie posiada jednak dostępu do informacji czy wydarzeń, które miały miejsce po tej dacie, co może ograniczać aktualność udzielanych odpowiedzi w kontekście najnowszych wydarzeń czy odkryć.

Działanie modelu polega na przewidywaniu kolejnych słów w zdaniu na podstawie kontekstu dostarczonego przez użytkownika. Nie posiada świadomości ani osobistych doświadczeń; operuje wyłącznie na podstawie wzorców rozpoznanych w danych treningowych. Nie jest zdolny do odczuwania emocji, posiadania intencji czy podejmowania decyzji w sposób autonomiczny. Jego funkcjonowanie jest ściśle związane z algorytmami i zasadami matematycznymi, które kierują procesem generowania odpowiedzi.

Zastosowania tego modelu są niezwykle różnorodne. Może służyć jako narzędzie edukacyjne, pomagając w nauce i zrozumieniu skomplikowanych koncepcji. Jest wykorzystywany do wsparcia w pisaniu i redagowaniu tekstów, oferując sugestie czy pomagając w organizacji treści. W obszarze biznesu może wspierać obsługę klienta, odpowiadając na pytania i rozwiązując problemy w sposób szybki

i efektywny. W dziedzinie badań naukowych może też pomagać w analizie literatury czy generowaniu hipotez.

Ważne jest jednak zrozumienie ograniczeń tego modelu. Pomimo zaawansowanych możliwości, czasami generowane odpowiedzi, są nieprecyzyjne lub niezgodne z faktami. Może również nieprawidłowo interpretować pytania, szczególnie jeśli są one dwuznaczne lub niejasno sformułowane. Dlatego zaleca się krytyczne podejście do uzyskiwanych informacji i, w razie wątpliwości, weryfikację ich za pomocą wiarygodnych źródeł.

Model nie jest w stanie samodzielnie inicjować działań ani podejmować decyzji poza zakresem dostarczonych mu instrukcji. Nie posiada zdolności do odczuwania empatii czy zrozumienia emocjonalnego kontekstu wypowiedzi. Jego interakcje są ograniczone do przetwarzania i generowania tekstu na podstawie statystycznych zależności w danych.

Pod względem technicznym, model wykorzystuje zaawansowane architektury sieci neuronowych, które umożliwiają mu efektywne przetwarzanie języka naturalnego. Proces treningu obejmował analizę miliardów słów, co pozwoliło na zbudowanie bogatego wewnętrznego reprezentowania języka. Dzięki temu jest w stanie rozumieć złożone struktury zdaniowe, idiomy, a nawet kontekst kulturowy w pewnym zakresie.

Podsumowując, jest to potężne narzędzie do przetwarzania języka naturalnego, które może znacząco wspierać różnorodne zadania związane z analizą i generowaniem tekstu. Jego głównym celem jest ułatwienie komunikacji między ludźmi a technologią poprzez dostarczanie szybkich i precyzyjnych odpowiedzi na zadane pytania. Mimo braku świadomości i emocji, stanowi istotny krok w rozwoju sztucznej inteligencji i jej zastosowań w codziennym życiu.

Niewątpliwie stwierdzić należy, iż sztuczna inteligencja daje wiele możliwości na nieograniczonych polach eksploatacyjnych, jednocześnie jednak budzić może taką samą liczbę obaw co do implementowania jej w różnych aspektach życia codziennego.

3. PRÓBY WPROWADZENIA REGULACJI PRAWNYCH NA POZIOMIE UNII EUROPEJSKIEJ

Tak zwany *Akt w sprawie sztucznej inteligencji (ROZPORZĄDZENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) 2024/1689 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji)* jest pierwszym na skalę światową aktem prawnym mającym na celu wytyczenie ram w zakresie tworzenia i funkcjonowania systemów AI bezwzględnym poszanowaniem praw i swobód człowieka (tzw. antropocentryczne podejście). Przedmiotowa regulacja jest istotnym elementem tzw. strategii cyfrowej (digital strategy). Jak można wyczytać na stronie internetowej Komisji Europejskiej:

> Technologia cyfrowa zmienia życie ludzi. Unijna strategia cyfrowa ma służyć temu, by transformacja cyfrowa przyniosła korzyści Europejczykom i przedsiębiorstwom, a jednocześnie ma pomóc w osiągnięciu do 2050 r. celu neutralności klimatycznej Europy. Komisja jest zdecydowana uczynić następne lata cyfrową dekadą Europy. Europa musi wzmocnić swoją suwerenność cyfrową i ustanowić standardy, zamiast podążać za innymi, kładąc wyraźny nacisk na dane, technologie i infrastrukturę[6].

Ustawodawca Europejski wskazał, że:

> Celem niniejszego rozporządzenia jest poprawa funkcjonowania rynku wewnętrznego przez ustanowienie jednolitych ram prawnych, w szczególności w zakresie rozwoju, wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku i wykorzystywania systemów sztucznej inteligencji (zwanych dalej „systemami AI") w Unii, zgodnie z wartościami Unii, w celu promowania upowszechniania zorientowanej na człowieka i godnej zaufania sztucznej inteligencji (AI) przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiego poziomu ochrony zdrowia, bezpieczeństwa, praw podstawowych zapisanych w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej „Kartą"), w tym demokracji, praworządności i ochrony środowiska, ochrony przed szkodliwymi skutkami systemów AI w Unii, a także wspierania innowacji. Niniejsze rozporządzenie zapewnia swobodny transgraniczny przepływ towarów i usług opartych na AI, uniemożliwiając tym samym państwom członkowskim nakładanie ograniczeń na rozwój, wprowadzanie do obrotu i wykorzystywanie systemów AI, chyba że jest to wyraźnie dozwolone w niniejszym rozporządzeniu[7]. Akt prawny ma na celu przyczynienie się do zapoczątkowania globalnej zasady promowania sztucznej inteligencji opartej o poszanowanie humanitarnych wartości, bazującej na zasadzie możliwie daleko posuniętej transparentności (trustworthy AI).

W dniu 8 kwietnia 2019 r. eksperci ds. Sztucznej inteligencji przedstawili opracowanie odnośnie wytycznych w zakresie etyki dotyczące godnego zaufania sztucznej inteligencji. Po opublikowaniu przedmiotowych wytycznych wpłynęło około 500 uwag w ramach otwartych konsultacji. Wytyczne te zawierają w sobie siedem kluczowych wymagań, które winny spełniać systemy sztucznej inteligencji, aby mogły zostać uznane za godne zaufania. Opracowanie to nazwane zostało THE ASSESSMENT LIST FOR TRUSTWORTHY ARTIFICIAL INTELLIGENCE (ALTAI) for self assessment. Dokument zawiera szczegółowe definicje każdej z siedmiu wymagań. Poniżej znajdują się krótkie streszczenie wspomnianych zasad:

Przewodnia i nadzorcza rola człowieka — systemy sztucznej inteligencji powinny wzmacniać pozycję ludzi, umożliwiając im podejmowanie świadomych

[6] https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_pl [dostęp: 27.10.2024].

[7] Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego (UE) 2024/1 z dnia 13 czerwca 2024 r. w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji).

decyzji i wspierając ich prawa podstawowe. Jednocześnie należy zapewnić odpowiednie mechanizmy nadzoru, które można osiągnąć poprzez podejście oparte na człowieku w pętli, człowiek-w pętli i człowiek-dowództwo.

Pewność i bezpieczeństwo techniczne — systemy sztucznej inteligencji muszą być odporne i bezpieczne. Muszą być bezpieczne, zapewniając plan awaryjny w przypadku problemów, a także precyzję, rzetelność i odtwarzalność. Jest to jedyny sposób na zapewnienie zminimalizowania i zapobieżenia również niezamierzonym szkodom.

Ochrona prywatności i danych — oprócz zapewnienia pełnego poszanowania prywatności i ochrony danych należy również zapewnić odpowiednie mechanizmy zarządzania danymi, z uwzględnieniem jakości i integralności danych oraz przy zapewnieniu usprawiedliwionego dostępu do danych.

Przejrzystość — modele biznesowe oparte na danych, systemach i sztucznej inteligencji powinny być przejrzyste. Mechanizmy identyfikowalności mogą pomóc w osiągnięciu tego celu. Ponadto systemy sztucznej inteligencji i ich decyzje należy wyjaśnić w sposób dostosowany do zainteresowanych stron. Ludzie muszą być świadomi, że wchodzą w interakcję z systemem sztucznej inteligencji oraz muszą być informowani o możliwościach i ograniczeniach systemu.

Różnorodność, niedyskryminacja i sprawiedliwość — należy unikać niesprawiedliwej tendencyjności, ponieważ może ona mieć wiele negatywnych skutków, począwszy od marginalizacji słabszych grup społecznych po nasilenie uprzedzeń i dyskryminacji. Wspierając różnorodność, systemy sztucznej inteligencji powinny być dostępne dla wszystkich, niezależnie od wszelkich niepełnosprawności, i angażować odpowiednie zainteresowane strony w całym cyklu życiowym.

Dobrostan społeczny i środowiskowy — systemy sztucznej inteligencji powinny przynosić korzyści wszystkim ludziom, w tym przyszłym pokoleniom. Należy zatem zadbać o to, by były one zrównoważone i przyjazne dla środowiska. Ponadto powinny one uwzględniać środowisko, w tym inne istoty żywe, a ich wpływ społeczny należy starannie rozważyć.

Rozliczalność — należy wprowadzić mechanizmy zapewniające odpowiedzialność za systemy SI oraz ich wyniki. Możliwość kontroli, która umożliwia ocenę algorytmów, danych i procesów projektowania, odgrywa kluczową rolę w tym procesie, zwłaszcza w zastosowaniach o krytycznym znaczeniu. Ponadto należy zapewnić odpowiednie dostępne środki odwoławcze[8].

Podkreślić należy, iż Rząd polski zajął stanowisko w przedmiocie tzw. AI Act:

Zgodnie z przyjętą przez Rząd RP Polityką AI, każdy system sztucznej inteligencji w jej cyklu życia powinien spełniać łącznie trzy warunki – być zgodny z prawem, zawierać zasady i reguły etyki dla godnej zaufania sztucznej inteligencji oraz być bezpieczny i odporny technicznie. Będziemy wspierać działania na poziomie Unii

[8] https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai [dostęp: 27.10.2024].

Europejskiej w tworzeniu uniwersalnych standardów prawnych dla sztucznej inteligencji opartych na prawach podstawowych, bezpieczeństwie i etyce[9].

Analiza etycznych i bezpieczeństwa aspektów korzystania ze sztucznej inteligencji opartych na wyżej wymienionych zasadach koncentruje się na siedmiu kluczowych obszarach, które mają na celu stworzenie systemów AI wspierających ludzi i bezpiecznych, przejrzystych, odpowiedzialnych oraz wspierających dobrostan społeczny i środowiskowy.

Przewodnia i nadzorcza rola człowieka polega na podkreśleniu nadzorczego charakteru człowieka w systemach AI zapewnia, że decyzje nie są podejmowane wyłącznie przez maszyny, ale również przez ludzi, co pozwala na utrzymanie odpowiedzialności i zgodności z prawami podstawowymi. Przykładem mogą być systemy „człowiek-w-pętli" (human-in-the-loop), które wymagają ludzkiej interwencji w kluczowych momentach, co ogranicza ryzyko podejmowania nieodpowiednich decyzji. Przykładem systemu człowiek-w-pętli (human-in-the--loop) jest zastosowanie sztucznej inteligencji w diagnostyce medycznej, np. podczas analizy obrazów radiologicznych (jak tomografia komputerowa czy rezonans magnetyczny). System AI może wstępnie analizować obrazy, identyfikując obszary podejrzane o zmiany chorobowe, takie jak guzy, złamania lub uszkodzenia tkanek. Następnie radiolog – człowiek-specjalista – przegląda te wskazania i podejmuje ostateczną decyzję diagnostyczną. W tym przypadku AI działa jako narzędzie wspomagające, ale to lekarz jest odpowiedzialny za finalną ocenę i diagnozę pacjenta. Taka współpraca pozwala z jednej strony na oszczędność czasu (AI szybko przetwarza duże ilości danych), a z drugiej strony na zapewnienie dokładności i bezpieczeństwa diagnozy dzięki nadzorowi specjalisty. Wnioskiem jest, że obecność człowieka w procesie decyzyjnym jest kluczowa dla zachowania etyki oraz zapewnienia bezpieczeństwa użytkowników, co wpływa na pozytywne postrzeganie AI przez społeczeństwo.

Pewność i bezpieczeństwo techniczne systemów AI powinny być projektowane z myślą o wysokiej odporności i niezawodności, co oznacza konieczność uwzględnienia scenariuszy awaryjnych. Plan awaryjny pozwala uniknąć niezamierzonych szkód wynikających z potencjalnych błędów algorytmu, zwiększając bezpieczeństwo użytkowników. Wiąże się to również z koniecznością stosowania środków zapewniających dokładność i odtwarzalność wyników, które minimalizują ryzyko niespodziewanych rezultatów działania systemów AI. Wnioskiem jest, że bezpieczeństwo techniczne odgrywa kluczową rolę w etycznym wdrażaniu AI, zwłaszcza w sektorach o wysokim ryzyku, takich jak medycyna czy transport.

Ochrona prywatności i danych odnosi się do zapewnienie ochrony prywatności i bezpieczeństwa danych. To fundamentalne aspekty etycznego korzystania z AI. Mechanizmy zarządzania danymi muszą dbać o integralność i jakość danych, by uniknąć dyskryminacji czy błędnych wniosków. Systemy AI operujące na dużych zbiorach danych muszą spełniać standardy zgodne z regulacjami prawnymi dotyczącymi prywatności, takimi jak RODO w Unii Europejskiej, co jest

[9] Stanowisko Polski w sprawie AI Act.

kluczowe dla ich akceptacji społecznej i etyczności. Wnioskiem jest, że ochrona prywatności i danych wzmacnia zaufanie do AI oraz zapobiega nadużyciom.

Przejrzystość to kolejny ważny aspekt, umożliwiający społeczeństwu zrozumienie działania systemów AI oraz ocenę ich decyzji. Mechanizmy identyfikowalności oraz dostosowanie wyjaśnień do odbiorców stanowią istotny krok w budowaniu transparentności, a tym samym zaufania do AI. Przykładem mogą być systemy stosowane w finansach, gdzie wyjaśnienie, jak model osiągnął dane wyniki, jest kluczowe dla użytkowników. Wnioskiem jest, że przejrzystość powinna być podstawową zasadą, umożliwiającą zrozumienie decyzji AI, co wspiera jej etyczne stosowanie.

Różnorodność, niedyskryminacja i sprawiedliwość. AI musi być wolna od niesprawiedliwej tendencyjności, która mogłaby prowadzić do marginalizacji określonych grup społecznych. Konieczność uwzględniania różnorodności w projektowaniu oraz stosowanie metod eliminujących uprzedzenia jest kluczowe, aby uniknąć ryzyka dyskryminacji i promowania sprawiedliwości. Wnioskiem jest, że AI musi być projektowana w sposób inkluzywny, z myślą o równym traktowaniu użytkowników bez względu na ich cechy demograficzne.

Dobrostan społeczny i środowiskowy Rozwój AI powinien uwzględniać wpływ na środowisko oraz społeczeństwo, przyczyniając się do dobra wspólnego i minimalizując potencjalne szkody. Zrównoważony rozwój systemów AI jest kluczowy dla ochrony środowiska i zasobów naturalnych, co wymaga stosowania energooszczędnych rozwiązań i metodologii. Wnioskiem jest, że AI powinna wspierać zrównoważony rozwój, działając na korzyść obecnych i przyszłych pokoleń.

Rozliczalność oznacza konieczność zapewnienia mechanizmów, które umożliwiają ocenę i weryfikację działania systemów AI oraz sposobu, w jaki podejmują decyzje. Przejrzystość algorytmów i procesów projektowania zwiększa odpowiedzialność twórców i użytkowników AI. Przykładem są procedury odwoławcze, które pozwalają użytkownikom kwestionować decyzje systemu. Wnioskiem jest, że odpowiedzialność stanowi fundament etycznego korzystania z AI, umożliwiając kontrolę i zapobiegając nadużyciom. Podsumowując, stosowanie zasad etycznych i bezpieczeństwa w kontekście AI stanowi kluczowy element odpowiedzialnego rozwoju i wdrażania technologii.

DEFINICJE, JAKIMI POSŁUGUJE SIĘ ROZPORZĄDZENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji)

Podstawa prawna tłumacząca znaczenia pojęć, jakimi posługuje się ustawodawca europejski znajduje się w art. 3 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (WE) nr 300/2008, (UE) nr 167/2013, (UE) nr 168/2013, (UE) 2018/858, (UE) 2018/1139 i (UE) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/UE, (UE) 2016/797 i (UE) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji).

Na potrzeby niniejszego artykułu można wyróżnić następujące definicje istotne dla przeprowadzenia dalszych rozważań. Jako pierwsze pojęcie należy wskazać, „Wprowadzenie do obrotu", które oznacza udostępnienie po raz pierwszy systemu AI lub modelu AI ogólnego przeznaczenia na rynku Unii10. Następnym pojęciem istotnym ze względu na zakazane praktyki w zakresie AI jest, „oddanie do użytku" oznaczające dostarczenie systemu AI do pierwszego użycia bezpośrednio podmiotowi stosującemu lub do użytku własnego w Unii, zgodnie z jego przeznaczeniem[11]. Jako „podmiot stosujący" rozumiemy osobę fizyczną lub prawną, organ publiczny, agencję lub inny podmiot, które wykorzystują system AI, nad którym sprawują kontrolę, z wyjątkiem sytuacji, gdy system AI jest wykorzystywany w ramach osobistej działalności pozazawodowej[12];

Wprowadzone regulacje dotyczące „wprowadzenia do obrotu" i „oddania do użytku" systemów sztucznej inteligencji (AI) oraz rola „podmiotu stosującego" odzwierciedlają dążenie Unii Europejskiej do stworzenia kompleksowych ram prawnych regulujących obrót oraz stosowanie technologii AI w jej granicach.

Pojęcie „wprowadzenie do obrotu" odnosi się do udostępnienia systemu AI na rynku Unii Europejskiej po raz pierwszy. Jest to kluczowy moment, który inicjuje odpowiedzialność producentów i dostawców za zgodność oferowanych technologii z unijnymi standardami. Przepisy regulujące wprowadzenie do obrotu mają na celu zapewnienie, że przed dotarciem do użytkownika końcowego dany system AI spełnia wymogi bezpieczeństwa, przejrzystości i odpowiedzialności. Z perspektywy regulacyjnej, moment wprowadzenia systemu na rynek można porównać do punktu „kontroli jakości", gdzie obowiązują restrykcyjne zasady zgodności z normami unijnymi, które mają zapewnić, że nowoczesne technologie nie niosą nadmiernych ryzyk dla społeczeństwa. Wskazane regulacje mogą skutkować zwiększoną odpowiedzialnością dostawców, którzy będą zobowiązani do regularnych testów i ocen ryzyka związanych z wdrażaniem nowych technologii AI, co powinno zapobiec wprowadzeniu systemów AI potencjalnie niebezpiecznych lub szkodliwych. Zgodnie z regulacją unijną „ryzyko" oznacza połączenie prawdopodobieństwa wystąpienia szkody oraz jej dotkliwości[13]. Wprowadzenie mechanizmów kontroli na etapie udostępniania systemu na rynku jest krokiem naprzód w zapewnieniu odpowiedzialnego rozwoju AI, co staje się kluczowe w obliczu coraz bardziej złożonych i autonomicznych technologii.

Zdefiniowane pojęcie „oddania do użytku" jest z kolei drugim etapem w cyklu życia systemu AI i wiąże się z jego pierwszym faktycznym wykorzystaniem przez podmiot stosujący. Oddanie do użytku oznacza przekazanie systemu AI użytkownikowi, który wykorzystuje go w sposób zamierzony, zgodnie z jego przeznaczeniem. Jest to moment, w którym technologia AI przechodzi ze stanu „potencjalnego ryzyka" na poziom faktycznego wpływu na otoczenie oraz na ludzi, którzy będą mieć z nią bezpośredni kontakt. Kluczowym aspektem na tym etapie jest, aby

[10] https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-24-2024-INIT/pl/pdf [dostęp:03.11.2024].

[11] Tamże.

[12] Tamże.

[13] Tamże.

podmioty odpowiedzialne za oddanie systemu do użytku, podjęły odpowiednie działania mające na celu minimalizację zagrożeń związanych z jego działaniem.

Dzięki uwzględnieniu etapu oddania do użytku, regulacje europejskie precyzyjnie określają moment przejścia odpowiedzialności z producenta na podmiot stosujący. Podmiot ten będzie musiał zagwarantować, że wdrażana technologia AI będzie działać zgodnie z przeznaczeniem i nie będzie stanowić zagrożenia dla użytkowników oraz innych podmiotów. Przepisy dotyczące oddania do użytku mogą w efekcie zwiększyć nacisk na opracowanie odpowiednich procedur, które zapewnią poprawne wdrożenie technologii oraz monitorowanie jej działania. Możliwość faktycznego użycia systemu AI w środowisku pracy, edukacji czy sektorze publicznym wiąże się z dodatkowymi wyzwaniami prawnymi i etycznymi, które będą wymagały ścisłej współpracy podmiotów technologicznych z jednostkami odpowiedzialnymi za nadzór.

Podmiot stosujący to osoba fizyczna lub prawna, organ publiczny, agencja lub inny podmiot, który kontroluje system AI i odpowiada za jego funkcjonowanie, chyba że wykorzystanie systemu odbywa się w ramach działalności prywatnej, niezawodowej. Definicja ta uwzględnia szerokie spektrum użytkowników, którzy mogą korzystać z technologii AI w różnych kontekstach, takich jak administracja publiczna, sektor prywatny czy edukacja. Taka szeroka definicja podmiotu stosującego ma istotne znaczenie praktyczne, gdyż obejmuje nie tylko korporacje i organizacje, ale również jednostki publiczne i osoby fizyczne, które wdrażają technologie AI w ramach swojej działalności zawodowej.

Obowiązki nałożone na podmioty stosujące mają na celu ograniczenie sytuacji, w których AI mogłaby działać bez nadzoru lub zbyt autonomicznie, potencjalnie stwarzając ryzyko naruszeń bezpieczeństwa lub praw podstawowych obywateli. Każdy podmiot stosujący jest zobowiązany do monitorowania działania systemu AI, kontrolowania jego funkcji oraz podejmowania działań w razie wykrycia nieprawidłowości lub zagrożeń. W szczególności, podmioty publiczne odpowiedzialne za wdrażanie technologii AI w sferze publicznej, jak np. w administracji, mogą być zobligowane do przestrzegania surowych norm przejrzystości oraz zapewnienia dostępności informacji o funkcjonowaniu takich systemów.

Regulacje europejskie dotyczące sztucznej inteligencji nie tylko definiują powyższe etapy, lecz także wprowadzają określone ograniczenia związane z zakazanymi praktykami AI, które mogłyby zagrażać bezpieczeństwu i prywatności obywateli. Oznacza to, że zarówno wprowadzenie do obrotu, jak i oddanie do użytku oraz kontrola przez podmioty stosujące muszą być prowadzone zgodnie z zakazami dotyczącymi stosowania technologii AI w sposób dyskryminujący lub naruszający prawa człowieka. Takie podejście wzmacnia ochronę użytkowników oraz ogranicza możliwość zastosowania technologii AI w sposób nieetyczny, dyskryminujący lub zagrażający ich prywatności.

Dla podmiotów stosujących systemy AI, wprowadzenie takich regulacji niesie ze sobą konieczność dostosowania polityk wewnętrznych i procedur zarządzania ryzykiem. Organizacje oraz instytucje publiczne, które wdrażają technologie AI, będą musiały wypracować strategie zarządzania i monitorowania działania tych systemów, co może wiązać się z koniecznością zatrudnienia wyspecjalizowanych

zespołów do zarządzania ryzykiem technologicznym oraz zapewnienia zgodności z wymogami regulacyjnymi. Przepisy unijne wymuszają również większą transparentność działań związanych z AI oraz zobowiązują podmioty do wdrażania środków ochronnych, które ograniczą ryzyko związane z wykorzystaniem sztucznej inteligencji.

Podsumowując, regulacje Unii Europejskiej dotyczące wprowadzenia do obrotu, oddania do użytku oraz roli podmiotów stosujących systemy AI stanowią istotny krok w kierunku zapewnienia bezpieczeństwa, odpowiedzialności oraz przejrzystości w zakresie korzystania z technologii AI.

4. ARTYKUŁ 5 ZAKAZANE PRAKTYKI W ZAKRESIE AI

Podstawą prawną odnoszącą się do zakazanych praktyk w zakresie AI jest art. 5 Rozporządzenia. Już na obecnym etapie legislacyjnym wskazuje się na bardzo nieprecyzyjny sposób uregulowania przedmiotowych zakazanych praktyk. Taka praktyka może wprowadzić chaos do stosowania przepisów prawa unijnego, powodując wiele naruszeń już na początkowych etapach realizacji założeń ustawodawcy. Jak wskazuje się w piśmiennictwie:

> niestety, ze szkodą dla pewności prawnej motywy Aktu bardzo oszczędnie identyfikują konkretne przykłady zakazanych praktyk. Zwraca uwagę nieczytelny sposób formułowania zakazów, jak ustanawianie licznych, niezwykle detalicznie opisanych wyjątków. Wyjątki te z reguły będą dotyczyć zastosowań medycznych czy związanych z ogólnie pojętym bezpieczeństwem[14].

Zakazuje się następujących praktyk w zakresie AI:

> wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku lub wykorzystywania systemu AI, który stosuje techniki podprogowe będące poza świadomością danej osoby lub celowe techniki manipulacyjne lub wprowadzające w błąd, czego celem lub skutkiem jest dokonanie znaczącej zmiany zachowania danej osoby lub grupy osób poprzez znaczące ograniczenie ich zdolności do podejmowania świadomych decyzji, powodując tym samym podjęcie przez nie decyzji, której inaczej by nie podjęły, w sposób, który wyrządza lub może wyrządzić u niej, u innej osoby lub u grupy osób poważną szkodę;

Powyższy fragment rozporządzenia Unii Europejskiej dotyczącego regulacji sztucznej inteligencji (AI) odnosi się do używania technologii AI, które manipulują lub wprowadzają w błąd użytkowników. Regulacja wskazuje, że wprowadzenie do obrotu, oddawanie do użytku lub wykorzystywanie systemów AI stosujących techniki podprogowe (tj. działające poniżej progu świadomej percepcji) oraz manipulacyjne techniki wprowadzające w błąd są wyraźnie zakazane, jeśli ich celem lub skutkiem jest znaczące ograniczenie zdolności osób do podejmowania świadomych decyzji.

[14] Damian Flisak, *Akt w sprawie sztucznej inteligencji*, LEX/el. 2024.

Ograniczenia te mają kluczowe znaczenie dla ochrony jednostki i zbiorowości przed szkodami, które mogą wynikać z manipulacji przez zaawansowane technologie. Przede wszystkim warto podkreślić, że regulacje te są przykładem szeroko pojętej polityki ochrony konsumentów, ale także manifestują głębsze wartości etyczne UE, takie jak szacunek dla autonomii oraz godności jednostki.

Podprogowe techniki AI operują poniżej poziomu świadomej percepcji użytkowników. Takie metody mogą być trudne do wykrycia, co czyni je potencjalnie niebezpiecznymi. Manipulowanie nieświadomymi reakcjami i odruchami jest wysoce problematyczne, gdyż odbiera użytkownikowi możliwość świadomego wyboru.

Techniki manipulacyjne w sposób celowy wprowadzają użytkownika w błąd. Przykładami mogą być interfejsy lub algorytmy wykorzystujące „dark patterns" (mroczne wzorce), które skłaniają do podejmowania decyzji, które nie byłyby naturalnie wybrane przez użytkowników.

W powyższym fragmencie regulacji prawnej szczególnie podkreślono, że zakazane są te interwencje, które w sposób istotny zmieniają zachowanie ludzi. Definiuje to zakres szkód, jakie mogą być uznane za nieakceptowalne, oraz podkreśla konieczność rozważenia wpływu AI na społeczne procesy decyzyjne.

> wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku lub wykorzystywania systemu AI, który wykorzystuje słabości osoby fizycznej lub określonej grupy osób ze względu na ich wiek, niepełnosprawność lub szczególna sytuacje społeczna lub ekonomiczna, którego celem lub skutkiem jest dokonanie znaczącej zmiany zachowania danej osoby lub osoby należącej do tej grupy w sposób, który wyrządzą lub może z uzasadnionym prawdopodobieństwem wyrządzić u tej osoby lub u innej osoby poważną szkodę;

Przedmiotowa regulacja zwraca uwagę na konieczność ochrony szczególnie wrażliwych grup przed szkodliwymi wpływami technologii. Przepisy te zakazują wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku lub wykorzystywania systemów AI, które w sposób nieetyczny wykorzystują słabości jednostek lub grup, wynikające z ich wieku, niepełnosprawności lub specyficznej sytuacji społeczno-ekonomicznej. Kluczowym aspektem regulacji jest zapobieganie sytuacjom, w których AI powoduje lub może z uzasadnionym prawdopodobieństwem powodować znaczące szkody.

Wrażliwe grupy społeczne, które ze względu na swój wiek, niepełnosprawność lub sytuację społeczną są bardziej podatne na manipulacje, zasługują na szczególną ochronę. W praktyce oznacza to, że AI nie może wykorzystywać tych słabości, aby wpływać na ich decyzje czy zachowanie w sposób szkodliwy. Takie podejście odzwierciedla zasady sprawiedliwości społecznej i solidarności, które są fundamentami polityki Unii Europejskiej.

Celem lub skutkiem zakazanych działań jest istotna zmiana w zachowaniu, która może prowadzić do szkody. Oznacza to, że UE dostrzega konieczność ochrony użytkowników AI przed wpływami, które ograniczają ich zdolność do podejmowania decyzji w sposób świadomy i autonomiczny.

Rozporządzenie wskazuje również na znaczenie „uzasadnionego prawdopodobieństwa" wyrządzenia szkody, co rozszerza zakres odpowiedzialności na przypadki, w których szkodliwy wpływ nie jest jeszcze potwierdzony, ale istnieje ryzyko jego wystąpienia. Takie podejście wskazuje na prewencyjny charakter regulacji i na priorytetowe znaczenie ochrony zdrowia i bezpieczeństwa obywateli.

> c) wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku lub wykorzystywania systemów AI na potrzeby oceny lub klasyfikacji osób fizycznych lub grup osób prowadzonej przez określony czas na podstawie ich zachowania społecznego lub znanych, wywnioskowanych lub przewidywanych cech osobistych lub cech osobowości, kiedy to scoring społeczny prowadzi do jednego lub obu z następujących skutków:
>
> > (i) krzywdzącego lub niekorzystnego traktowania niektórych osób fizycznych lub grup osób w kontekstach społecznych, które nie są związane z kontekstami,w których pierwotnie wygenerowano lub zebrano dane;
> >
> > (ii) krzywdzącego lub niekorzystnego traktowania niektórych osób fizycznych lub grup osób, które jest nieuzasadnione lub nieproporcjonalne do ich zachowania społecznego lub jego wagi;
>
> d) wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku w tym konkretnym celu lub wykorzystywania systemu AI do przeprowadzania ocen ryzyka w odniesieniu do osób fizycznych, by ocenić lub przewidzieć ryzyko popełnienia przestępstwa przez osobę fizyczną, wyłącznie na podstawie profilowania osoby fizycznej lub oceny jej cech osobowości i cech charakterystycznych; zakaz ten nie ma zastosowania do systemów AI wykorzystywanych do wspierania dokonywanej przez człowieka oceny udziału danej osoby w działalności przestępczej, która to ocena opiera się już na obiektywnych i weryfikowalnych faktach bezpośrednio związanych z działalności przestępczą;
>
> e) wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku w tym konkretnym celu lub wykorzystywania systemów AI, które tworzą lub rozbudowują bazy danych służące rozpoznawaniu twarzy poprzez nieukierunkowane pozyskiwanie (ang. untargeted scraping) wizerunków twarzy z internetu lub nagrań z telewizji przemysłowej;
>
> f) wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku w tym konkretnym celu lub wykorzystywania systemów AI do wyciągania wniosków na temat emocji osoby fizycznej w miejscu pracy lub instytucjach edukacyjnych, z wyjątkiem przypadków, w których system AI ma zostać wdrożony lub wprowadzony do obrotu ze względów medycznych lub bezpieczeństwa;
>
> g) wprowadzania do obrotu, oddawania do użytku w tym konkretnym celu lub wykorzystywania systemów kategoryzacji biometrycznej, które indywidualnie kategoryzują osoby fizyczne w oparciu o ich dane biometryczne, by wydedukować lub wywnioskować informacje na temat ich rasy, poglądów politycznych, przynależności do związków zawodowych, przekonań religijnych lub światopoglądowych, seksualności lub orientacji seksualnej; zakaz ten nie obejmuje przypadków etykietowania ani filtrowania pozyskanych zgodnie

> z prawem zbiorów danych biometrycznych, takich jak obrazy, w oparciu o dane biometryczne, ani kategoryzacji danych biometrycznych w obszarze ścigania przestępstw;

Omawiany fragment rozporządzenia Unii Europejskiej dotyczącego regulacji sztucznej inteligencji (AI) określa szczegółowe ograniczenia w wykorzystywaniu systemów AI, które mogą wpływać na ocenę, klasyfikację i traktowanie jednostek na podstawie ich danych osobowych i cech biometrycznych. Regulacje te mają na celu ochronę praw jednostki oraz zapobieganie nieuzasadnionym i potencjalnie szkodliwym konsekwencjom wynikającym z zastosowania technologii AI.

Zakazuje się systemów AI, które prowadzą scoring społeczny, oceniając lub klasyfikując jednostki na podstawie ich zachowań społecznych oraz wywnioskowanych cech osobowych. Ograniczenia te mają szczególne znaczenie w kontekście ochrony prywatności i równego traktowania, ponieważ scoring społeczny może prowadzić do dyskryminacji lub marginalizacji jednostek na podstawie subiektywnych lub nieproporcjonalnych ocen.

Przepisy zakazują również używania AI do profilowania i przewidywania ryzyka popełnienia przestępstwa wyłącznie na podstawie cech osobowości i charakterystyki jednostki. Zastosowanie tych systemów jest dozwolone wyłącznie wtedy, gdy wspierają one ocenę dokonywaną przez człowieka opartą na obiektywnych i weryfikowalnych faktach. Oznacza to, że AI nie może samodzielnie decydować o potencjalnym zagrożeniu bez bezpośrednich i potwierdzonych danych.

Zakazane jest wykorzystywanie systemów AI, które tworzą lub rozszerzają bazy danych rozpoznawania twarzy poprzez nieukierunkowane pozyskiwanie wizerunków z Internetu lub nagrań z telewizji przemysłowej. Taki zakaz ma na celu ochronę prywatności oraz zapobieżenie masowemu monitorowaniu i inwigilacji, które mogą naruszać prawa jednostki.

> h) wykorzystywania systemów zdalnej identyfikacji biometrycznej w czasie rzeczywistym w przestrzeni publicznej do celów ścigania przestępstw, chyba że – i w zakresie, w jakim – takie wykorzystanie jest bezwzględnie konieczne do jednego z następujących celów:
>
> (i) ukierunkowanego poszukiwania konkretnych ofiar uprowadzeń, handlu ludźmi lub wykorzystywania seksualnego ludzi, a także poszukiwania osób zaginionych;
>
> (ii) zapobiegnięcia konkretnemu, istotnemu i bezpośredniemu zagrożeniu życia lub bezpieczeństwa fizycznego osób fizycznych lub rzeczywistemu i aktualnemu lub rzeczywistemu i dającemu się przewidzieć zagrożeniu atakiem terrorystycznym;
>
> (iii) lokalizowania lub identyfikowania osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa w celu prowadzenia postępowania przygotowawczego lub ścigania lub wykonania kar w odniesieniu do przestępstw, o których mowa w załączniku II, podlegających w danym państwie członkowskim karze pozbawienia wolności lub środkowi polegającemu na pozbawieniu wolności przez okres, którego górna granica wynosi co najmniej cztery lata.

Powyższy fragment art. 5 rozporządzenia Unii Europejskiej określa warunki i ograniczenia dotyczące wykorzystywania systemów zdalnej identyfikacji biometrycznej w czasie rzeczywistym w przestrzeni publicznej. Przepisy te są szczególnie istotne w kontekście ochrony prywatności i praw obywatelskich, podkreślając, że stosowanie takich technologii do celów ścigania przestępstw jest dozwolone jedynie w ściśle określonych przypadkach i musi spełniać wymóg bezwzględnej konieczności.

Wykorzystywanie systemów zdalnej identyfikacji biometrycznej w czasie rzeczywistym jest dopuszczalne wyłącznie wtedy, gdy jest to absolutnie niezbędne do osiągnięcia jednego z precyzyjnie określonych celów. Podkreślenie bezwzględnej konieczności wskazuje na rygorystyczne podejście UE do ograniczania inwigilacji w przestrzeni publicznej, co stanowi wyraz szacunku dla prywatności obywateli.

Dozwolone cele obejmują:

> Poszukiwanie konkretnych ofiar uprowadzeń, handlu ludźmi, wykorzystywania seksualnego lub zaginionych osób. Takie zastosowanie może pomóc w szybkim reagowaniu na sytuacje, w których życie lub zdrowie osób jest zagrożone.
>
> Zapobieganie bezpośrednim zagrożeniom życia lub bezpieczeństwa fizycznego, w tym atakom terrorystycznym. Przepisy te umożliwiają natychmiastową interwencję, co jest szczególnie istotne w sytuacjach kryzysowych wymagających szybkiego działania.
> Lokalizowanie lub identyfikowanie podejrzanych o popełnienie poważnych przestępstw, które podlegają karze pozbawienia wolności wynoszącej co najmniej cztery lata. Włączenie tego punktu podkreśla, że technologie biometryczne nie mogą być stosowane w przypadku drobnych wykroczeń, co ogranicza ryzyko nadużyć.
> Rozporządzenie wyraźnie ogranicza możliwość korzystania z zaawansowanych technologii biometrycznych w przestrzeni publicznej, co jest istotne z punktu widzenia ochrony praw i wolności jednostek. Użycie tych technologii musi być starannie uzasadnione i ograniczone do najpoważniejszych sytuacji, aby zminimalizować ryzyko nadużyć i nadmiernej inwigilacji.
> Przepisy starają się znaleźć równowagę między potrzebą ochrony społeczeństwa a koniecznością poszanowania prywatności. Oznacza to, że zdalna identyfikacja biometryczna może być wykorzystywana tylko wtedy, gdy nie ma innej, mniej inwazyjnej metody osiągnięcia zamierzonego celu. UE jasno daje do zrozumienia, że prawa jednostki są priorytetem, chyba że zagrożenie jest tak poważne, że wymaga wyjątkowych środków.
> Regulacje unijne wskazują na konieczność przestrzegania zasady proporcjonalności. Technologie te mogą być stosowane tylko w sytuacjach o wysokiej wadze i znaczeniu, takich jak zapobieganie terroryzmowi czy poszukiwanie ofiar poważnych przestępstw. Każde zastosowanie musi być ściśle związane z kontekstem, w którym jest wdrażane, co ogranicza przypadki nieuzasadnionego stosowania.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone rozważania dotyczące unijnych regulacji w zakresie sztucznej inteligencji wskazują jednoznacznie na złożoność oraz niezbędność opracowania kompleksowych ram prawnych, które pozwolą na bezpieczne i etyczne wdrażanie technologii AI w obrębie państw członkowskich Unii Europejskiej. Uchwalenie AI Act stanowi nie tylko przełomowy krok w historii prawa europejskiego, lecz także symboliczne uznanie sztucznej inteligencji jako zjawiska o doniosłym znaczeniu cywilizacyjnym, porównywalnym do rewolucji przemysłowej czy powstania Internetu. Dzięki przyjęciu rozporządzenia możliwe staje się nie tylko promowanie innowacyjności, ale przede wszystkim stworzenie fundamentu zaufania społecznego do systemów AI, co w dłuższej perspektywie może zadecydować o skuteczności ich adaptacji oraz akceptacji.

W niniejszym opracowaniu podkreślono, że rozwój sztucznej inteligencji nie może odbywać się w oderwaniu od zasad etycznych, praw podstawowych oraz społecznej odpowiedzialności. Zasada „human-in-the-loop", nakazująca zapewnienie obecności człowieka w procesie decyzyjnym AI, jest tylko jednym z przykładów mechanizmu mającego przeciwdziałać nadmiernej automatyzacji i dehumanizacji relacji technologicznych. Ochrona prywatności, zakaz wykorzystywania danych biometrycznych w sposób inwazyjny, ograniczenia w zakresie profilowania czy manipulacji poznawczej – to jedynie wybrane elementy, które wskazują na próbę stworzenia europejskiego modelu AI skupionego na wartościach humanistycznych.

Szczególną uwagę poświęcono analizie zakazanych praktyk w zakresie sztucznej inteligencji, które obejmują zarówno działania manipulacyjne, jak i wykorzystanie AI w sposób godzący w godność i autonomię jednostki. Zawarte w art. 5 AI Act zakazy wyraźnie podkreślają, że technologia nie może służyć jako narzędzie kontroli społecznej, segregacji czy dyskryminacji, nawet jeżeli potencjalnie zwiększałaby efektywność określonych działań instytucji publicznych czy komercyjnych.

Warto również podkreślić, że implementacja nowych przepisów nie będzie wolna od wyzwań. Dynamiczny rozwój technologii, różnorodność modeli AI oraz trudności w ich kategoryzacji powodują, że ustawodawstwo musi być nie tylko precyzyjne, lecz także elastyczne. Przyszłość AI będzie wymagała stałego dialogu pomiędzy twórcami technologii, regulatorami, środowiskami akademickimi oraz społeczeństwem obywatelskim. Właśnie dlatego AI Act należy rozpatrywać nie tylko jako zbiór norm prawnych, ale jako fundament kształtujący nową kulturę prawno-etyczną w erze cyfrowej.

Zakończenie to autor artykułu chce potraktować jako wstęp do dalszych badań naukowych w obszarze sztucznej inteligencji i prawa. Niezbędne będzie analizowanie skuteczności przyjętych rozwiązań, identyfikowanie luk prawnych oraz przewidywanie nowych wyzwań, jakie niesie przyszłość. Jedynie poprzez interdyscyplinarne podejście, łączące wiedzę technologiczną, prawniczą, filozoficzną i społeczną, możliwe będzie stworzenie AI, która będzie służyła człowiekowi – nie tylko jako narzędzie rozwoju, ale również jako strażnik jego praw i wolności. W tej perspektywie Unia Europejska, przyjmując akt o sztucznej inteligencji, wykonała

pierwszy, lecz niezwykle istotny krok ku odpowiedzialnemu i godnemu zaufania ekosystemowi cyfrowemu przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

Flisak, Damian. *Akt w sprawie sztucznej inteligencji* [projekt UE], LEX/el. 2024.

https://www.gov.pl/web/ai/czym-jest-sztuczna-inteligencja2; [dostęp: 12.06.2024].

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego zharmonizowane przepisy dotyczące sztucznej inteligencji (akt w sprawie sztucznej inteligencji) i zmieniającego niektóre akty ustawodawcze Unii – Podejście ogólne (6 grudnia 2022 r.),

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i rady w sprawie ustanowienia zharmonizowanych przepisów dotyczących sztucznej inteligencji oraz zmiany rozporządzeń (we) nr 300/2008, (ue) nr 167/2013, (ue) nr 168/2013, (ue) 2018/858, (ue) 2018/1139 i (ue) 2019/2144 oraz dyrektyw 2014/90/ue, (ue) 2016/797 i (ue) 2020/1828 (akt w sprawie sztucznej inteligencji),

https://zpe.gov.pl/a/co-to-jest-sztuczna-inteligencja-si/DvcuwMOr; [dostęp: 12.06.2024].

https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_pl; [dostęp: 27.10.2024].

https://digital-strategy.ec.europa.eu/pl/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai; [dostęp: 27.10.2024].

Stanowisko Polski w sprawie AI Act.

https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-24-2024-INIT/pl/pdf; [dostęp: 03.11.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR ROMAN KASZUBOWSKI
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
ORCID: 0000-0002-7892-5498
r.kaszubowski@uniwersytetkaliski.edu.pl

SYSTEM WARTOŚCI ŻYCIOWYCH W OCENIE STUDENTÓW UNIWERSYTETU KALISKIEGO

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule przedstawiono próbę pewnej systematyki w zakresie hierarchii wartości oraz stylu życia preferowanego przez ludzi zliczanych do grupy młodego pokolenia reprezentowanej przez studentów Uniwersytetu Kaliskiego. Prezentację wyników badań poprzedzono wprowadzeniem teoretycznym, między innymi zdefiniowano istotę wartości, przeprowadzono ich rodzajową klasyfikację, przedstawiono ponadto zespół najistotniejszych priorytetów dla człowieka jako określony system życiowych dążeń. Jednym z celów opracowania było poznanie rodzaju poświęcenia i wyrzeczeń, które jest w stanie ponieść młody człowiek w realizacji swoich indywidualnych celów życiowych.

Słowa kluczowe: Wartość, hierarchia, system, dążenia, poświęcenie.

THE LIFE VALUE SYSTEM ACCORDING TO STUDENTS OF THE UNIVERSITY OF KALISZ

SUMMARY

This article presents an attempt to classify the values and lifestyles preferred by the groups of the young generation represented by the students of the University of Kalisz. The presentation of the research results was preceded by a theoretical introduction, including the definition of the essence of values, their generic classification and the presentation of a set of the most important priorities for humans as a specific system of life aspirations. One of the aims of the study was to find out the kind of sacrifice and renunciation that a young person can make to achieve their individual life goals.

Keywords: value, hierarchy, system, aspiration, sacrifice.

WSTĘP

Wartościom przypisuje się wieloaspektową rolę i funkcje w życiu każdego człowieka. Często upatruje się w nich czynnik integralny rozwoju jednostki, kreowania tożsamości w społecznym i indywidualnym wymiarze, budowania projektu na życie, integracji społecznej, czy rozwiązywania konfliktów.

Uznawane przez człowieka wartości stanowią istotny czynnik motywacyjny, a także istotną zmienną w rozwoju poznawczym. Są przedmiotem zainteresowań intelektualnych jednostki, jej emocjonalnych odniesień, jak również podmiotowych dążeń. Poszczególne wartości uaktywniają wyobraźnię, skojarzenia, intuicję. Mobilizują i wyzwalają siłę do poznania siebie, świata, i drugiego człowieka. Pobudzają aktywność poznawczą i działaniową.

Nie sposób nie zauważyć, że staliśmy się uczestnikami ewolucji kulturowej związanej z wieloma zmianami, niekiedy radykalnymi i kontrowersyjnymi, które między innymi dotyczą szeroko rozumianej edukacji. Nieustannym przeobrażeniom poddawani są wszyscy uczestnicy systemu oświaty, także opieki i wychowania, którego istotną cechą od wielu lat jest brak stabilności w zakresie kontynuacji procesów edukacyjnych, wymagań dotyczących podstaw programowych oraz kształtowania umiejętności i kompetencji społecznych młodego pokolenia.

Socjalizacja młodego człowieka, w których rodzina na równi ze szkołą odgrywa fundamentalną rolę w kształtowaniu postaw moralnych i obywatelskich nie powinna być determinowana wpływami narzucanymi przez określoną opcję polityczną. Polaryzacja w zakresie poglądów występująca w naszym społeczeństwie jest od wielu lat wyraźnie transmitowana w obszary, które tak jak edukacja przyszłych pokoleń, powinny być autonomiczne i niezależne od tego typu rywalizacji.

Kształtowanie wartości aprobowanych i pożądanych społecznie powinno odbywać się w przestrzeni publicznej wolnej od uprzedzeń, języka nienawiści i wzajemnych oskarżeń. Przekaz oparty na zakłamaniu i wrogości, jak się wydaje, ma na celu wywoływanie antagonizmów i podziałów w ramach społeczeństwa. Można odnieść wrażenie, że żyjemy w czasach, w których obowiązują przeciwstawne systemy wartości, a obietnice ich realizacji w ramach polityki społecznej w większości stanowią tylko przyczynek do budowania silnego przedstawicielstwa parlamentarnego czy samorządowego, i udziału w zarządzaniu finansami publicznymi.

Coraz częściej zauważamy, że w dzisiejszych czasach człowiek często staje przeciwko sobie i innym ludziom, niszczy środowisko, w którym żyje, a także wartości, występujące w tradycyjnej kulturze. Mamy do czynienia z postawami: „mieć" nad „być" i „działać nad „być". W takiej sytuacji świat wartości staje się zagrożony[1].

Poglądy i cele życiowe młodych ludzi podlegają ciągłemu naciskowi i presji ze strony coraz bardziej zdehumanizowanego otoczenia zewnętrznego, które oczekuje dojrzałych postaw i zachowań społecznych. Jednostka będąca w trakcie procesu socjalizacji nie jest w stanie samodzielnie, bez wsparcia najbliższych funkcjonować i podejmować ważne decyzje życiowe w pełni autonomicznie. Młody człowiek, nawet bardzo ambitny i zaangażowany w swój rozwój społeczny, gdy

[1] Krystyna Chałas, *Wychowanie ku wartościom* (Lublin-Kielce: JEDNOŚĆ, 2003), 20.

jest uzależniony ekonomicznie od innych, nie może w pełni wyrazić samego siebie. Wartości i cele innych osób ważnych dla jednostki w jego życiu, stają się zazwyczaj jego własnymi, choć w większości nie mają charakteru trwałego.

Obowiązujący system wartości, aplikowany poprzez cele, do których dochodzi się za pomocą określonej metodyki działań społecznych, często ulega przewartościowaniu. Dochodzi do rezygnacji z uprzednio bardzo istotnych celów i obniżenia poziomu aspiracji w dążeniu do nich, do takiego stopnia, że nie wywołuje to już negatywnych napięć i frustracji. Tego typu zachowania wchodzą w zakres stanu anomii społecznej, który zachodzi szczególnie w sytuacji wyraźnego rozdźwięku pomiędzy obowiązującymi w danej kulturze celami, a społecznie stworzonymi możliwościami ich osiągania. Ten typ adaptacji do załamania się struktury kulturowej społeczeństwa Robert Merton określił jako rytualizm[2].

1. WARTOŚCI I ICH KATEGORIE

Od narodzin, aż po śmierć, wartości wyznaczają kierunek działań i dążeń każdego człowieka. Zatem istnieją tak długo, jak istnieją ludzie oraz zróżnicowane i współcześnie coraz bardziej zdehumanizowane społeczeństwa.

Wartości powstawały na przełomie wielu tysięcy lat, stanowiąc wskazówki życia dla całych pokoleń. Już od lat były, i również teraz są, chronione dobrem tożsamości narodowej i kulturowej. Stanowią w określonej grupie społecznej podstawę jej organizacji, są ponadto naczelnym czynnikiem konstytutywnym danej grupy[3]. Stanowią pewnego rodzaju kontekst ustanawianych i uzasadnionych norm społecznych. Wyznaczają podstawę oceny działań społecznych w zakresie kształtowania naszych wyborów[4].

Rozumienie wartości ma wymiar wieloaspektowy i sprawia trudności w jego sprecyzowaniu, głównie dlatego, że zawiera mnóstwo innych znaczeń. Geneza pojęcia wywodzi się z filozofii wartości – aksjologii, gdzie „*Aksios*" oznacza coś cennego, godnego, wartościowego. Zaś sam termin „*wartość*" pochodzi od słowa „*valor*" czy „*walere*" i oznacza: być wartościowym, mieć znaczenie. Nieco wcześniej pojęcie to zastępowano określeniem „*dobro*", co rozumiano jako: moc charakteru, przejawiającą się siłę, męstwo, odwagę, a także zdrowie fizyczne[5].

Przyjmując, że pojęcie „*wartość*" stanowi podstawową kategorię aksjologii, czyli nauki o wartościach, jej znaczenie dotyczy wszystkiego, co jest ważne i cenne dla

[2] W teorii Roberta. Mertona zarówno cele jak i środki służące do ich realizacji wzajemnie się równoważą. W przypadku zbytniego akcentowania celów lub środków może dojść do napięć w określonych grupach społecznych, co wywołuje stan anomii. Oprócz rytualizmu wymienia także inne typy adaptacji: konformizm, innowację, bunt i wycofanie, W: Brunon Hołyst, Kryminologia (Warszawa: PWN, 1997), 753-756.

[3] Wojciech Słomski, *Wartość i człowiek. W 40 rocznicę śmierci Henryka Elzenberga* (Warszawa: Katedra Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania, 2007), 24.

[4] Tomasz Wilk, E*dukacja, wartości i style życia reprezentowane przez współczesną młodzież w Polsce w odmiennych regionach gospodarczych* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2003), 30.

[5] Józef Pieter, *Oceny i wartości* (Katowice: Śląsk, 1973), 22.

jednostki, a także społeczeństwa oraz jest godne pożądania. Łączy się z pozytywnymi przeżyciami oraz stanowi zarazem cel dążeń ludzkich[6].
W literaturze przedmiotu występuje wielość definicji przedmiotowego zagadnienia. W większości zauważalny jest kontekst nadawania przez ludzi wartościom określonego znaczenia. Oto, niektóre z nich:

— zgodnie z językiem polskim „*wartość*" rozumie się jako:

> to, ile coś jest warte pod względem materialnym; znaczenie, ważność osoby lub przedmiotu, pozwalająca na zaspokojenie jakiejś potrzeby[7];

— w filozofii „*wartość*":

> to coś cennego, godnego pożądania i wyboru, co stanowi cel ludzkich dążeń[8];

> Wartości istnieją na sposób idei platońskiej. Byt wartości jest niesamowity, strukturalnie obiektywny i niezależny od świadomości, a także idealny – „indyferentny" wobec realnego bytu[9];

> Wartości to dowolne przedmioty materialne lub idealne, idee bądź instytucje, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku, do którego człowiek lub grupa ludzi przyjmuje postawę szacunku, przypisuje mu ważną rolę w życiu. Wartości to również stan rzeczy, które zapewniają jednostce równowagę umysłową, dają jej pełne zadowolenie, a dążenie do nich i osiągnięcie ich stanowi przymus i poczucie całkowitego spełnienia[10].

Współcześnie słowo „*wartość*" używane jest w trzech znaczeniach:

1. Wartość jako własność rzeczy lub rzecz, która jest obdarzona daną własnością.
2. Wartość w mowie potocznej ma znaczenie dodatnie; w języku filozofii niekiedy może przyjmować charakter negatywny, może być wartością ujemną.
3. Wartości w ujęciu szerszym są wartościami filozoficznymi, natomiast w ujęciu węższym – są one wartościami gospodarczymi[11].

Z uwagi na historyczne uwarunkowania pojmowania znaczenia obowiązujących w danym okresie rozwoju ludzkości i społeczeństw standardów oraz wyznaczników dążeń, będących jednocześnie składową motywacji działań ludzkich, rozumienie i klasyfikacja wartości mogą sprawiać wyraźne problemy. Wynika to i jest

[6] Małgorzata Talarczyk, „Znaczenie wartości", *Wychowawca* nr 6 (2007): 8.

[7] Elżbieta Sobol, *Słownik języka polskiego* (Warszawa: PWN, 2000), 138.

[8] Władysław Krajewski, *Słownik pojęć filozoficznych* (Warszawa: PWN, 1996),177.

[9] Jan Hartman, *Słownik filozofii* (Kraków: Zielona Sowa, 2004), 243.

[10] Tadeusz Kluz, *Psychospołeczne uwarunkowania wyboru wartości przez młodzież* (Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, 2007), 46.

[11] Tamże, 8.

zasadniczo związane z nieuchronną oceną, oraz z perspektywy kilku dekad, porównaniem obecnie kształtowanych aspiracji i wymagań stawianych przed młodymi ludźmi w procesach uspołeczniania, które podlegają ustawicznym przeobrażeniom.

W jednym z podziałów wartości dzielone są na ostateczne i instrumentalne. Pierwsze rozumiane są jako pewien stan rzeczy, do którego ludzie dążą. Z kolei wartości instrumentalne, to zachowania i cechy służące osiągnięciu tych stanów rzeczy.

Wśród wartości ostatecznych wymienia się:

— wygodne i pasjonujące życie,
— poczucie dokonań,
— udział w jakiejś pracy,
— pokój na świecie i jego piękno,
— równość,
— bezpieczeństwo rodziny,
— wolność,
— szczęście,
— harmonia wewnętrzna,
— dojrzała miłość,
— bezpieczeństwo narodowe,
— zbawienie,
— szacunek do samego siebie,
— uznanie społeczne,
— prawdziwa przyjaźń,
— mądrość.

By realizować powyższe cele jednostka musi wykazywać cechy instrumentalne, a więc to człowiek: „ambitny, zdolny, wesoły, odważny, uczciwy, niezależny, intelektualista, logiczny, kochający (…)”[12].

Autorytet z zakresu socjologii Stanisław Ossowski zaproponował następujący podział wartości:

1. Wartości odczuwane – atrakcyjne dla jednostki w znaczeniu emocjonalnym; są immanentną częścią osobowości jednostki.
2. Wartości uznawane – przedmioty, w stosunku do których żywimy przekonanie, że posiadają jakąś wartość obiektywną; są cechą otoczenia społecznego, a także składnikiem norm kulturowych grupy.
3. Wartości autoteliczne – to wartości same w sobie, takie jak: dobro, piękno, sprawiedliwość, wolność; są wartościami podstawowymi lub wiodącymi.
4. Wartości instrumentalne – to środki, które służą do zdobycia innych wartości[13].

Dla potrzeb wychowania hierarchicznego podziału wartości dokonał Ryszard Jedliński, który wyróżnił następujące:

1. Transcendentne (Bóg, wiara, zbawienie).

[12] Zob. Słomski, *Wartość*, 24-25.

[13] Zob. Wilk, *Edukacja*, 31.

1. Uniwersalne (miłość, dobro, prawda).
2. Estetyczne (piękno świata, natury).
3. Poznawcze (nauka, wiedza).
4. Moralne (uczciwość, sprawiedliwość, szczerość, wierność, godność, honor, odpowiedzialność).
5. Społeczne (patriotyzm, więzi rodzinne, tolerancja).
6. Witalne (zdrowie).
7. Pragmatyczne (praca, zaradność).
8. Prestiżowe (kariera, pieniądze, sława).
9. Hedonistyczne (radość, zabawa)[14].

Przedstawiona poniżej klasyfikacja wartości ma charakter umowny co wynika z ich wzajemnego przenikania się w ramach poszczególnych grup wartości. Wydaje się, że nie można w sposób jednoznaczny zakwalifikować praktyk duchowych związanych np. z wiarą katolicką tylko do wartości religijnych, szczególnie w polskim jednolitym pod tym względem społeczeństwie. Wiąże się to z tym, że są to wartości społeczne o charakterze praktycznym lub teoretycznym, najczęściej także indywidualnym. Mają ponadto wymiar uniwersalny. Należy sądzić, że dobra materialne stanowią obecnie zasadniczy punkt odniesienia dla znacznej części społeczeństwa. Zamożność i posiadanie to wartości będące wyznacznikiem usytuowania i oceny dokonywanej przez innych np. rodziny na odpowiednim poziomie w strukturze społeczności lokalnej.

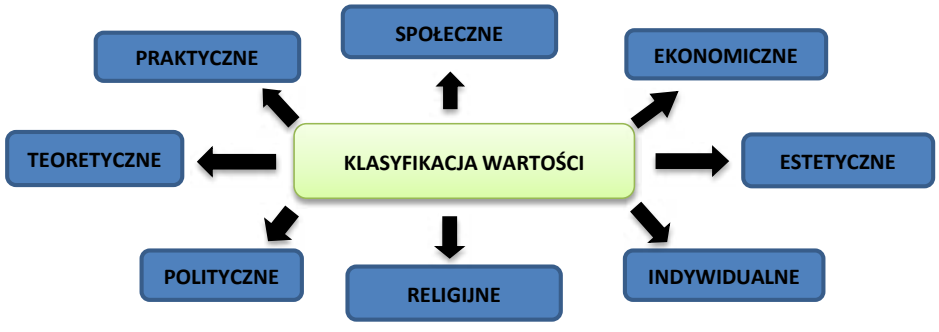

Rysunek 1. Klasyfikacja wartości
Źródło: Opracowanie własne

W klasyfikowaniu wartości nie można pomijać faktu naszego członkostwa w strukturach Unii Europejskiej[15]. Integracja europejska dotyczy wielu obszarów w tym między innymi bezpieczeństwa wewnętrznego, polityki migracyjnej, otwarcia rynków pracy, kwestii aborcji, praworządności a także równości, tolerancji i zakazu jakiejkolwiek dyskryminacji ze względu na kolor skóry, wyznanie czy orientację seksualną. Są to zatem wartości, które należy określić jako europejskie,

[14] Mieczysław Łobocki, *W poszukiwaniu skutecznych form wychowania* (Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls", 2003), 99-102.

[15] Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 1 maja 2004 r. na mocy Traktatu Akcesyjnego podpisanego 16 kwietnia 2003 r. w Atenach – https://www.gov.pl/web/ue/polska-w-ue [dostęp: 01.10.2024].

będące zarazem wyznacznikiem szerszego kontekstu postrzegania obowiązujących wartości przez nasze społeczeństwo.

2. HIERARCHIA I KSZTAŁTOWANIE WARTOŚCI

W socjologii występuje założenie, że system wartości jest zbudowany hierarchicznie z czego wynika, że jednym wartościom można w danym systemie przyznać wyższą, a innym niższą rangę. Oznacza to, że istnieje określona hierarchia wartości[16]. Znajdujemy także, że w sytuacjach społecznych i psychologicznych nieustannie dochodzi do konfliktu różnych wartości, a człowiek w takich momentach musi dokonywać wyboru między wartościami, wśród których występują wartości naczelne, jak prawda, dobro i piękno i to im podporządkowane są inne wartości[17].

System wartości jest konstruowany w trakcie procesów dostosowawczych jednostkę do pełnienia określonych ról społecznych. Towarzyszy człowiekowi od dzieciństwa do późnej starości. Ma charakter egzystencjalny i uporządkowany według stopnia ważności. Z uwagi na odmienność natury ludzkiej każdy system wartości podlega odpowiedniej hierarchizacji. W jego strukturze niektóre zachowania i postawy nabierają charakteru priorytetowego, inne stają się mniej ważne, a jeszcze inne stają się tylko deklaratoryjne.

Podział wartości oraz nieokreśloną w jednoznaczny sposób hierarchię w swoim opracowaniu zaproponowała Maria Misztal, która charakteryzuje wartości jako

> pewne specyficzne ludzkie właściwości ujmowane jako cele rozwojowe, jako to, co „być powinno", które wywodzą się (…) z wewnętrznych właściwości i zdolności podmiotu a (…) zgrupowane są w dwa rodzaje: wartości indywidualne i wspólne.

Jej zdaniem

> wspólnymi dla wszystkich ludzi wartościami stają się empatia, autonomia, autentyzm, odpowiedzialność, wysoki poziom świadomości społecznej, a (…) indywidualne wartości wyrażają się przez zainteresowania, uzdolnienia i talenty[18].

Krystyna Ostrowska odnosząc się do hierarchii systemów wartości stwierdza, że jest to układ „odczuć wartości", czyli układ przeciwstawiający to, w jakim stopniu dana wartość jest przez nas ceniona. Układ ten odnosi się do różnych płaszczyzn, począwszy od płaszczyzny biologicznej, przez psychiczną, społeczną, a następnie duchową. Życie człowieka opiera się na bezustannym dążeniu do osiągnięcia

[16] Zob. Norbert Sillamy, *Słownik psychologii* (Katowice: Książnica, 1995), 89.

[17] Zob. Mirosław Szymański, *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy* (Warszawa: KoDRUK, 1998), 43-44.

[18] Maria Misztal, *Problematyka wartości w socjologii* (Warszawa: PWN, 1980), 20-33.

człowieczeństwa poprzez hierarchiczne zaspokajanie potrzeb będących na różnych płaszczyznach jego życia[19].

Zasadnym staje się przyjęcie, że systemy i hierarchie wartości są wyznacznikami każdej kultury. Zależą one od przeszłości historycznej, tradycji narodowych stanowiących daną kulturę, będących spuścizną minionych pokoleń, warunków społeczno-ekonomicznych, stosunków międzyludzkich, własnościowych, a także systemu sprawowania władzy. W warunkach szybkich przemian społecznych, politycznych i ekonomicznych wciąż rozwijają się coraz to nowsze wartości a te dotychczas istniejące zyskują nowy profil, bądź też podlegają procesom destabilizacji[20]. Człowiek rodząc się wchodzi w określony system wartości. Jeżeli uzna je i przyjmie za własne, pomoże mu to być człowiekiem społeczeństwa, a ponadto uchroni przed konfliktami wewnętrznymi, do których doprowadza funkcjonowanie w dwóch systemach, składających się z wartości odczuwanych i uznawanych[21].

Max Scheler wyróżnił cztery klasy wartości: hedonistyczne, witalne, duchowe i religijne. Hierarchiczna struktura wartości jest podstawą systemu etycznego a wymienione wartości nie są równorzędne, zawsze jedne są niższe, inne wyższe, więc zawsze tworzą pewną hierarchię. Jest ona obiektywna i istnieje niezależnie od intencji ludzi, a ich preferencji. Opiera się na stałych kryteriach, takich jak: trwałość, wartości i głębia zadowolenia[22].

W hierarchii wartości istotne jest ich zróżnicowanie, które prowadzi do powstania układu nadrzędności i podrzędności. Wynika to z ich łącznego występowania, w pewnych konfiguracjach i systemach wzajemnie od siebie zależnych. Niektóre z nich mają charakter preferencyjny wśród wyborów na zasadzie: „Tu i teraz", inne mogą mieć dłuższą perspektywę wyboru w realizacji celów i dążeń jednostki, są tym samym mniej hedonistyczne. Dla ich realizacji jednostka prawdopodobnie poświęca znacznie mniej energii i starań.

W życiu człowieka wartości nie występują pojedynczo. Tworzą określony układ oraz system wartości. Priorytety w zakresie indywidualnych wyborów, ich treść i charakter, uzależnione są od aspektów demograficznych związanych z wiekiem, stanem zdrowia, czy sytuacją ekonomiczną.

Znajomość wartości preferowanych przez młodych ludzi, do których powszechnie zalicza się studentów, może być wyznacznikiem kierunków poczynań zawodowych w pracy współczesnych nauczycieli, pedagogów, psychologów czy socjologów. Kształtowane w procesie nauczania wartości młody człowiek konfrontuje z otaczającym go światem, a więc przekazywanych w częstych kontaktach przez najbliższe środowisko – tj. członów rodziny, rówieśników oraz media społecznościowe.

Wprowadzanie człowieka w świat wartości poznawczych, etycznych i estetycznych jest kształtowaniem w nim określonych potrzeb, upodobań. Stanowi

[19] Krystyna Ostrowska, *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości* (Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, 1998), 93.

[20] Zbigniew Skorny, „Wartości a wychowanie", *Edukacja 2* (1990): 18-31.

[21] Robert J. Stemberg, *Wprowadzenie do psychologii* (Warszawa: WSiP, 1999), 21.

[22] Szymański, *Młodzież*, 43-44.

to również pobudzanie dociekliwości w poszukiwaniu prawdy, umiejętności rozróżniania rzeczy dobrych od złych, a także rozwijanie wrażliwości i dyspozycji twórczych[23].

Poznanie, rozwój i kształtowanie wartości zachodzą podczas procesu wychowania, które ukazuje i przybliża wartości etyczne, a także wyjaśnia ich znaczenie w codziennych sytuacjach życiowych. Celem jest nie tylko poznanie, zrozumienie i przyjęcie poszczególnych wartości, ale ich internalizacja i podświadome traktowanie jako swoich odczuć.

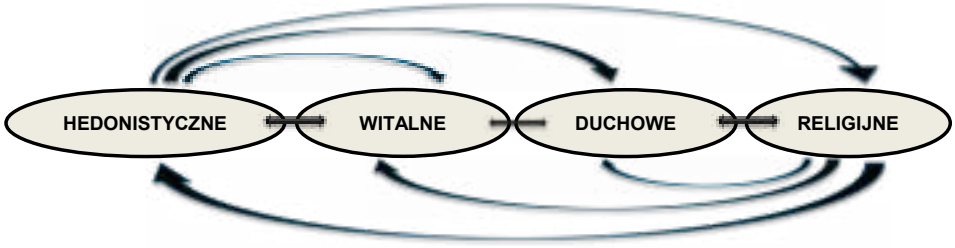

Rys. 2. Powiązania w hierarchii wartości

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Mirosław Szymański, *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*. (Warszawa: KoDRUK, 1998), 27.

Wychowanie młodego człowieka do wartości nie odbywa się bezproblemowo. Bariery i przeszkody pojawiają się w samym człowieku, jak również w otaczającym go świecie, dlatego też wymaga pomocy ze strony wychowawcy, który powinien być autorytetem dla ucznia. Powinien skutecznie pomagać swemu wychowankowi w rozpoznawaniu wartości oraz uzewnętrznianiu ich w codziennej komunikacji i zachowaniach społecznych. Jednym z zadań jest wpajanie zasad właściwego postępowania w stosunku do drugiego człowieka, społeczeństwa, wszelkich dóbr cywilizacyjnych, wpajać etyczną wartość pracy, a także poszanowania własności społecznej, rozwijać pozytywne działanie[24].

Kształtowanie określonego stosunku jednostki wobec danych wartości dokonuje się w ciągu całego życia. Występuje jednak okres, kiedy budowanie i rozwój systemu wartości przebiega bardzo intensywnie, a nawet gwałtownie. Jest to okres dorastania, w którym rozwój systemu wartości wpływa na przygotowanie młodego pokolenia do samodzielnego życia, a także do uaktywnienia psychofizycznych możliwości danej osoby.

Należy także pamiętać, że socjalizacja jednostek dojrzewających do bycia członkiem społeczeństwa to nabywanie i gromadzenie doświadczeń społecznych, wrastanie w kulturę, uczenie się zasad funkcjonowania w grupach społecznych i przez to, często nieświadome wchodzenie w role społeczne oraz kształtowanie osobowości społecznej. Ogromne znaczenie w tym procesie odgrywa najbliższe środowisko jednostki w tym osoby znaczące, z którymi występują relacje i związki emocjonalnie

[23] Wincenty Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny* (Warszawa: ŻAK, 2008), 223.

[24] Jolanta Kucharska, „Etyka pedagogiczna nauczyciela i szkoły", *Miesięcznik Nowa Szkoła 2* (2006).

(członkowie rodziny), czy też posiadające w pewnym momencie autorytet (grupy rówieśnicze). Socjalizacja kształtuje człowieka i przystosowuje go do życia w zbiorowości, umożliwia porozumienie się i inteligentne działanie w jej ramach, uczy jak się zachowywać, by osiągać cele życiowe[25].

Uwzględniając powyższe zasadnym jest stwierdzenie, że społeczeństwo odgrywa zasadniczą rolę w wyposażaniu młodego człowieka w odpowiednie sposoby kształtowania stosunków z bliższym i dalszym otoczeniem. Jest to proces, który trwa przez całe życie i dotyczy każdego etapu rozwoju jednostki, zarówno uczenia się wzorów, jak i kształtowania osobowości.

3. WARTOŚCI ŻYCIOWE STUDENTÓW UNIWERSYTETU KALISKIEGO

Wieloletnie doświadczenie zawodowe związane z pracą dydaktyczną w połączeniu z obserwacją nieustannie zmieniającej się rzeczywistości społecznej, szczególnie w zakresie wartościowania z jednoczesnym antywartościowaniem życia publicznego, stały się przyczynkiem do przeprowadzenia badań sondażowych wśród studentów naszej uczelni[26]. Dodatkowym asumptem i potrzebą uzyskania diagnozy w zakresie systemu wartości preferowanego przez młodych ludzi była refleksja będąca wynikiem wielu podmiotowych dyskursów przeprowadzanych w trakcie realizacji zajęć. Wynikało z nich zasadniczo, iż obecnie lansowane wartości, przede wszystkim skupiają się wokół bardzo zindywidualizowanych celów życiowych, głownie materialnych. Jednocześnie uczestnicy konwersacji zauważali realne zagrożenia dla naszego bezpieczeństwa narodowego, czy bezpieczeństwa wewnętrznego. Ponadto często poruszane były kwestie dotyczące obecnej roli i pozycji kościoła katolickiego w naszym kraju, jak również problematyka związana z wiktymologią ekologiczną i zanieczyszczeniem środowiska naturalnego człowieka, co skutkuje rozprzestrzenianiem się nierozpoznanych dotąd medycznie wirusów o charakterze pandemicznym.

Ostatni okres to przede wszystkim tematyka wojny w Ukrainie oraz bezpośredniego zagrożenia militarnego ze strony Rosji, a także ocena naszych strategicznych i taktycznych zdolności obronnych na wypadek agresji na nasze terytorium.

Przedstawiona na poniższym wykresie hierarchia wartości wskazuje, że współcześnie szczególną wartością dla młodych ludzi, zarazem studentów, staje się przyjaźń. Bardzo cenione przez respondentów są cechy indywidualne w szerszym kontekście społecznym, a więc: własna godność (74%), przyjemność (70%), własny rozwój (70%), uznanie społeczne (51%), bezpieczeństwo społeczne (61%) oraz bezpieczeństwo ekonomiczne (56%). Na uwagę zasługuje wskazanie na równość (68%),

[25] Jan Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii* (Warszawa: PWN, 1970), 93-96.

[26] Badania zrealizowano w sposób równoległy: 1. Kwestionariusz ankiety umieszczono na platformie Forms w okresie od maja do sierpnia 2024 roku i wypełniło ją sto dwadzieścia trzy osoby. 2. W okresie od lutego do czerwca 2024 roku badania przeprowadzano bezpośrednio wśród studentów studiów stacjonarnych oraz zaocznych na kierunku Bezpieczeństwo wewnętrzne i wypełniło ją sześćdziesiąt dziewięć osób. Większość pytań miało charakter zamknięty lub półotwarty z możliwością wielokrotnego wyboru odpowiedzi o przypisanej skali ważności. W pytaniach półotwartych istniała możliwość podania innej odpowiedzi lub wyrażenie swojej opinii w danej kwestii.

co świadczy o bardzo wysokich wskaźnikach pluralizmu społecznego i zachowań tolerancyjnych w stosunku do osób o innym kolorze skóry, pochodzeniu, wyznaniu, poglądach politycznych, czy orientacji seksualnej. Dążenie do spełnienia się poprzez dojrzałą miłość (47%) jest bardzo wynikowo zbliżone do osiągnięcia szczęścia (45%). Zastanawiać może odległe miejsce bezpieczeństwa narodowego (40%), co nie koreluje z wysokim wynikiem pokoju na świecie (72%). W dolnej części hierarchii znajdują się następujące wartości: równowaga wewnętrzna (38%), życie pełne wrażeń (35%), doznania estetyczne (22%) oraz zbawienie (8%), które uzyskało zdecydowanie najniższy wskaźnik ze wszystkich wskazań (8%).

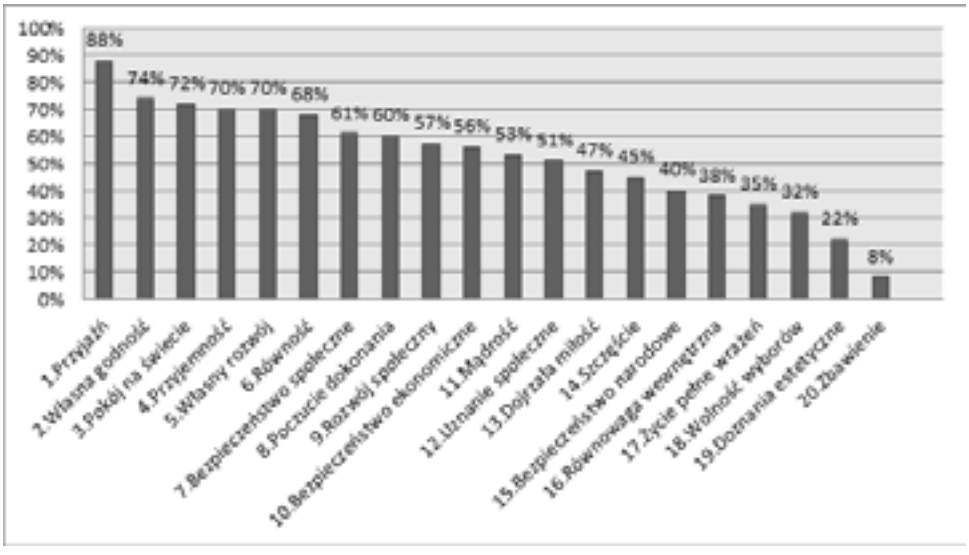

Wykres 1. Hierarchia wartości studentów Uniwersytetu Kaliskiego
Źródło: opracowanie własne

Jak wynika z badań niespełna połowa badanych (44%) zawsze stosuje się do uznawanych przez siebie wartości; blisko co trzeci (31%) postępuje zgodnie z wartościami, ale w sytuacjach, kiedy jest to możliwe; średnio co piąta osoba (19%) robi to rzadko a jedenaście osób (6%) spośród badanych stwierdziło, że w codziennym życiu nie stosuje się do powszechnie uznawanego systemu wartości.

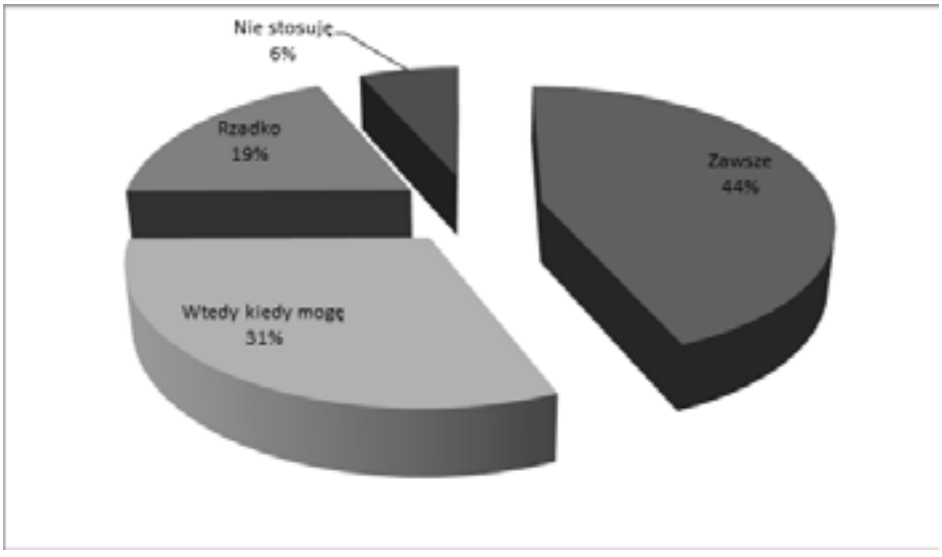

Wykres 2. Stosowanie się do wartości w życiu codziennym
Źródło: Opracowanie własne

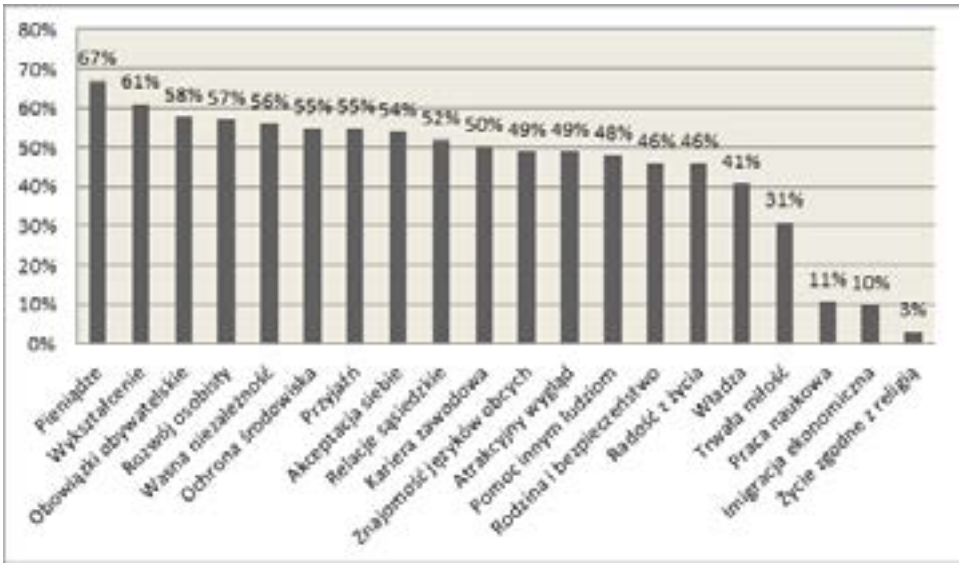

Wykres 3. Ważność celów życiowych
Źródło: opracowanie własne

Cele życiowe można traktować jako swojego rodzaju zadania do wykonania a osiągnięcie tych najważniejszych wywołuje poczucie samorealizacji, przynosi satysfakcję, stanowi czynnik motywacyjny do dalszych działań w tym kierunku.

Według badanych wartości materialne na tym etapie życia stanowią cel najbardziej pożądany (67%). Zbliżone miejsce w aspekcie ich znaczenia zajmują: zdobycie wykształcenia (61%), wykonywanie obowiązków obywatelskich (58%), działania na rzecz rozwoju osobistego (57%), uzyskanie własnej niezależności (56%), zaangażowanie na rzecz ochrony środowiska naturalnego (55%). W niemal tym samym stopniu ważności respondenci traktują: znajomość języków obcych, atrakcyjny wygląd (po 49%) oraz obowiązek pomocy innym ludziom (48%). Zdobycie władzy jako bardzo ważny aspekt życia uznało dokładnie siedemdziesiąt siedem osób (41%). Wśród najmniej istotnych celów i dążeń życiowych znajdują się: ewentualna praca naukowa w przyszłości (11%), znalezienie zatrudnienia poza granicami kraju (10%) oraz życie zgodnie z nauką kościoła katolickiego (3%).

Większość uczestników sondażu (70%) twierdzi, że nie posiada żadnego autorytetu, na którym można by się wzorować. Ponad połowa spośród badanych (61%) dostrzega go w działaczu społecznym, jest nią gwiazda z show biznesu (44%), rodzice (42%) przyjaciel lub przyjaciółka (39%) oraz rodzeństwo (31%) i sportowiec (25%). Niespełna co piąty badany (18%) dostrzega autorytet w swoim przełożonym, a zaledwie co dziesiąta osoba (11%) zaznaczyła odpowiedź nauczyciel/wykładowca. W kontekście wcześniejszych wyników nie budzi bardzo niska pozycja widziana w osobie przewodnika duchowego/księdza (ok. 1,6%).

W kwestionariuszu ankiety zawarto pytania dotyczące motywacji, które wpłynęły na wybór kierunku studiów (wykres 5) oraz planów związanych z perspektywą ich ukończeniem (wykres 6).

Zgodnie z zaznaczonymi odpowiedziami o wyborze studiów bardzo często decydował przypadek (50%), decyzję podjęto pod wpływem i za namową kolegów (39%), ukończenie studiów ma ułatwić znalezienie pracy (32%), studia są naturalnie powiązane z zainteresowaniami osoby (23%) oraz zdecydowała o tym namowa rodziny (17%). Należy z przykrością zauważyć, że możliwość studiowania na uczelni posiadającej odpowiedni prestiż w środowisku akademickim, nie był decydujący (9%).

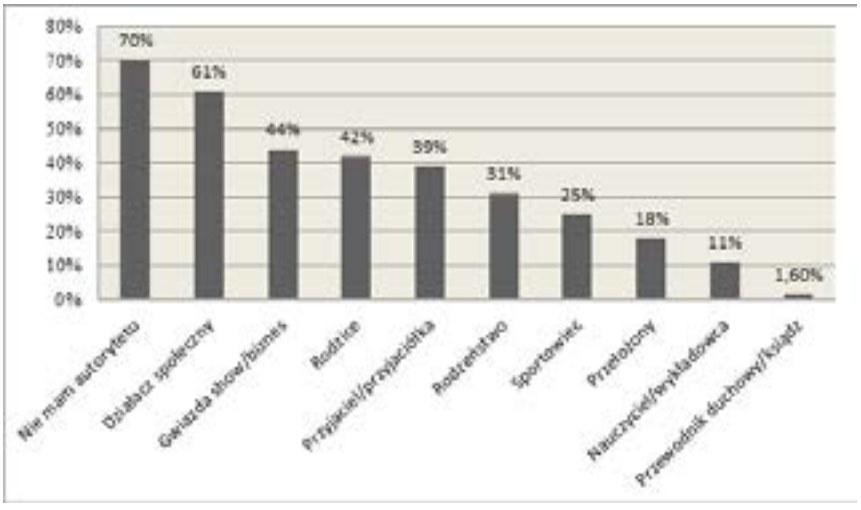

Wykres 4. Autorytet
Źródło: opracowanie własne

Wśród najczęstszych wskazań w zakresie wpływu ukończonych studiów na dalsze decyzje zawodowe respondentów znajdują się: większe szanse na znalezienie pracy (66%), kontynuacja realizowanych obecnie obowiązków zawodowych (52%), znalezienie pracy i nauka na studiach zaocznych (37%), awans i dalszy rozwój zawodowy (24%), praca za granicą (23%), chęć zmiany charakteru pracy (16%), ukończenie specjalistycznych studiów podyplomowych (14%), kontynuowanie edukacji na studiach drugiego stopnia (3%).

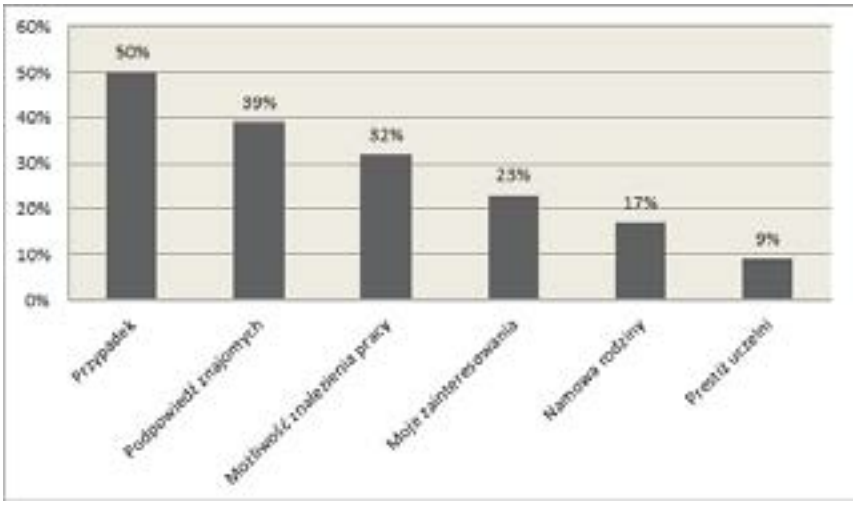

Wykres 5. Decyzja o wyborze studiów
Źródło: opracowanie własne

Zakres i rozumienie bezpieczeństwa zdają się nieustannie rozszerzać na coraz to nowsze dziedziny życia społecznego. Zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego zajmują się ustawowo powołane do tego służby i agencje rządowe. Wydawać się może, że studia na kierunku Bezpieczeństwo wewnętrzne, stanowi celowe połączenie zdobywania odpowiedniej wiedzy i kompetencji społecznych z ich praktyczną weryfikacją już po pozytywnej rekrutacji np. do Policji.

Jak się okazuje średnio co trzecia osoba (29%) zamierza dostać się do służby, a blisko co piąty badany (22%) rozważa taką możliwość, co powoduje, że co drugi badany (51%) w niedalekiej przyszłości może pracować na rzecz bezpieczeństwa obywateli.

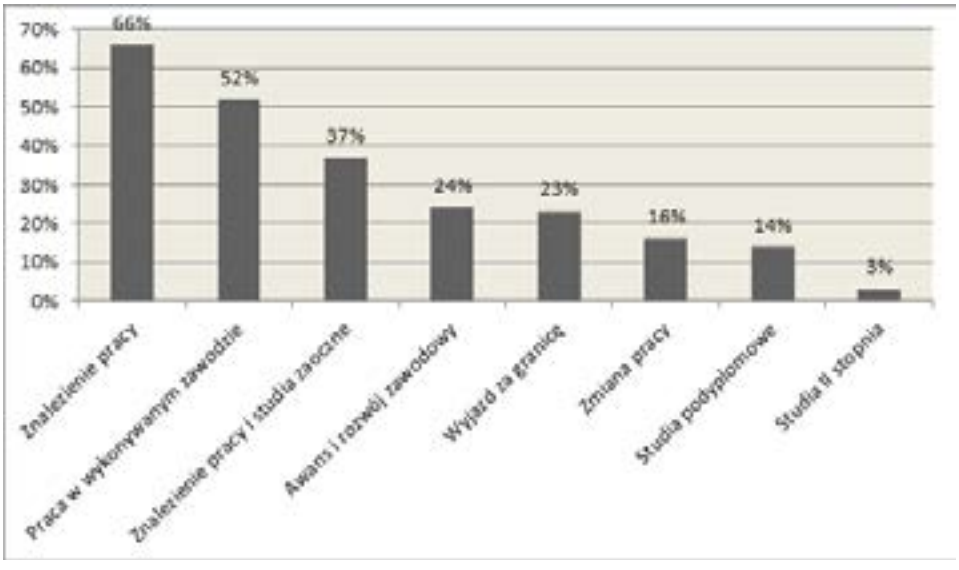

Wykres 6. Perspektywa ukończenia studiów
Źródło: opracowanie własne

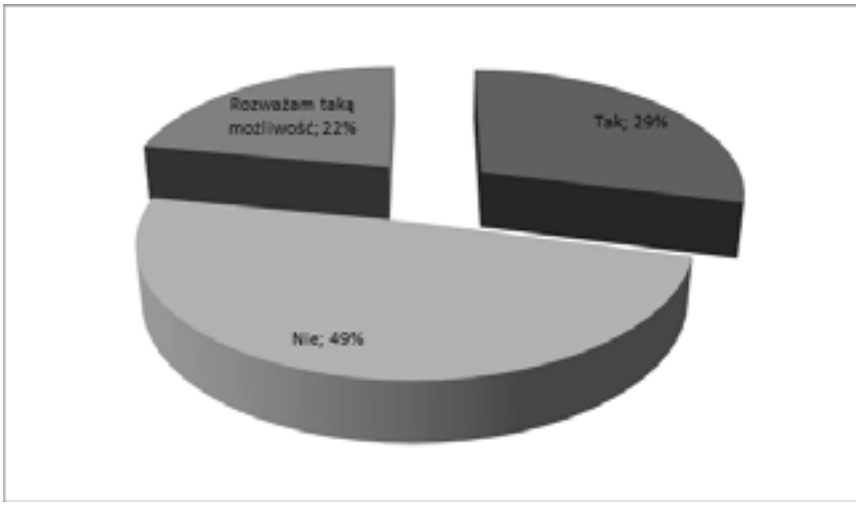

Wykres 7. Wstąpienie do służby na rzecz bezpieczeństwa kraju
Źródło: opracowanie własne

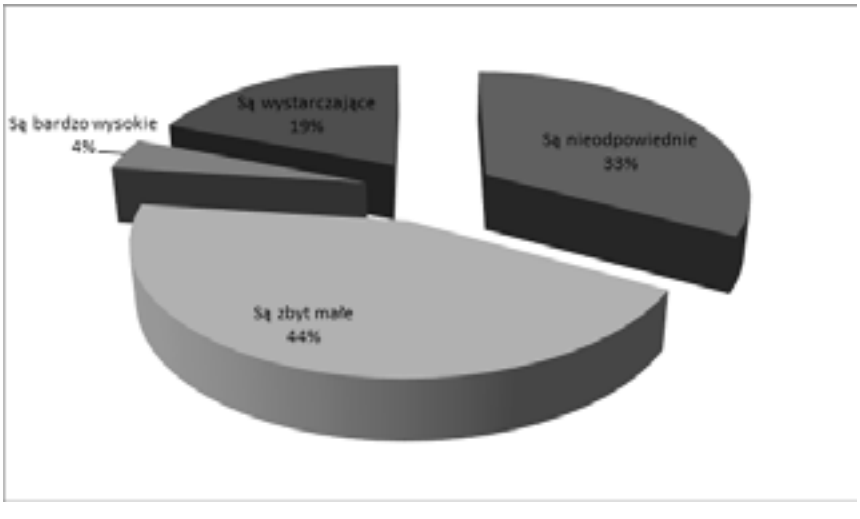

Wykres 8. Ocena zdolności militarnych i obronnych Polski
Źródło: opracowanie własne

Bardzo bliskie i realne zagrożenia militarne związane z wojną w Ukrainie zasadniczo zmieniło postrzeganie naszego bezpieczeństwa. Polskie społeczeństwo odczuwa uzasadnione obawy związane z nieustającą ekspansją zbrojną Rosji w naszym regionie świata. Ewentualna agresja na nasz kraj wymusza niejako uzyskanie odpowiedzi na pytanie kluczowe w kontekście bezpieczeństwa narodowego, a mianowicie: jakie obecnie są nasze zdolności militarne i obronne?

Opinie studentów, którzy wzięli udział w badaniu nie mogą z wielu powodów być miarodajne, choćby z uwagi na brak dostatecznej wiedzy w tym kluczowym obszarze, głównie ze względu na pilnie strzeżone tajemnice wojskowe w oparciu o nieustanną pracę wywiadu i kontrwywiadu wojskowego. Jednak mogą stanowić pewien wskaźnik oceny charakterystycznej dla pewnej części naszego społeczeństwa.

Jak się okazuje zdecydowana większość respondentów (77%) aktualne możliwości militarne i obronne naszej armii ocenia negatywnie, w tym uznano je za zbyt małe (44%) i niewystarczające (33%). Z blisko co piątej wyrażonej opinii (19%) wynika, że są one wystarczające. Jako bardzo wysokie uznało je niewiele osób (4%).

Ponad połowa respondentów (55%) zaznaczyła odpowiedź, że nie obawia się konfliktu zbrojnego z Rosją, a niemal co piąty (18%) nie obawia się konfliktu w sposób zdecydowany. Analogicznie konfliktu zbrojnego obawia się znacznie mniejsza część badanych (14%), także w sposób zdecydowany (13%).

Uwzględniając główny cel badań, którym było uzyskanie opinii dotyczących ukształtowanych i zakorzenionych w naszej kulturze wartości, w szczególności w aspekcie ich konfrontacji z aktualnie obowiązującymi celami społecznymi, będącymi wyznacznikiem działań i motywacji wśród pokolenia młodych ludzi, zapytano studentów o perspektywę planów życiowych na najbliższą przyszłość. Odpowiedź zaznaczana najczęściej tj. chcę założyć rodzinę i żyć w bezpiecznym kraju (66%) może wskazywać na to, że młodzi ludzie w swoich planach bardzo poważnie traktują ten istotny aspekt życia i rozwoju społecznego, ale jak wynika to z innych wybieranych odpowiedzi, jest to uzależnione od korzystnych czynników zewnętrznych. W dalszej kolejności osoby badane wybierały: nie mogę przewidzieć tego co się stanie (59%) oraz kieruję się pragmatyzmem i rozsądkiem (56%), co z kolei może sugerować ostrożność i rozwagę, bądź uzależnienie podejmowania decyzji od rozwoju sytuacji w danym momencie. Z możliwych do wyboru odpowiedzi zaznaczano ponadto: planuję wyjazd z kraju, to jest mój cel (42%) oraz nie planuję przyszłości (40%) i obie alternatywy mogą dotyczyć tych osób, które wykazują oznaki rozczarowania i zniechęcenia, co może przekładać się na osłabienie determinacji w dążeniu do celów. Najrzadziej wybieraną odpowiedzią było: realizuję swój plan (15%) i może być to potwierdzenie postępowania osób, dla których studia wyższe stanowią tylko część składową w zaplanowanej wcześniej perspektywie czasowej.

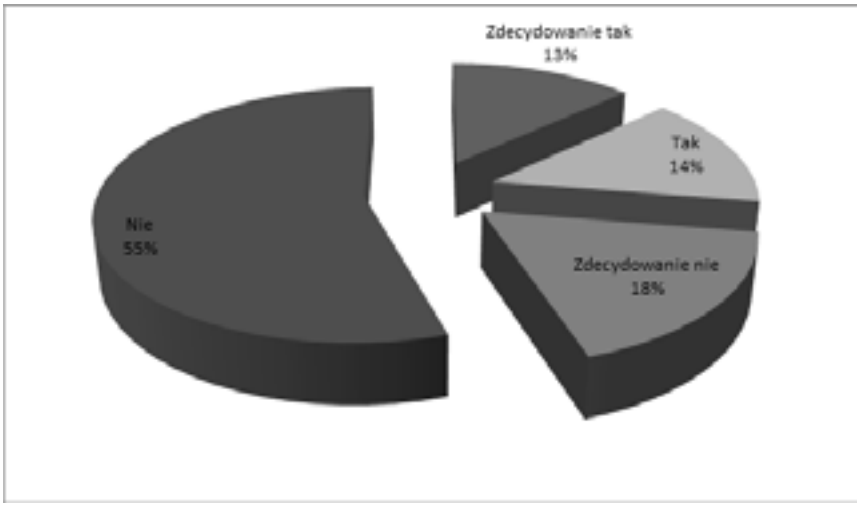

Wykres 9. Obawa konfliktu zbrojnego z Rosją
Źródło: opracowanie własne

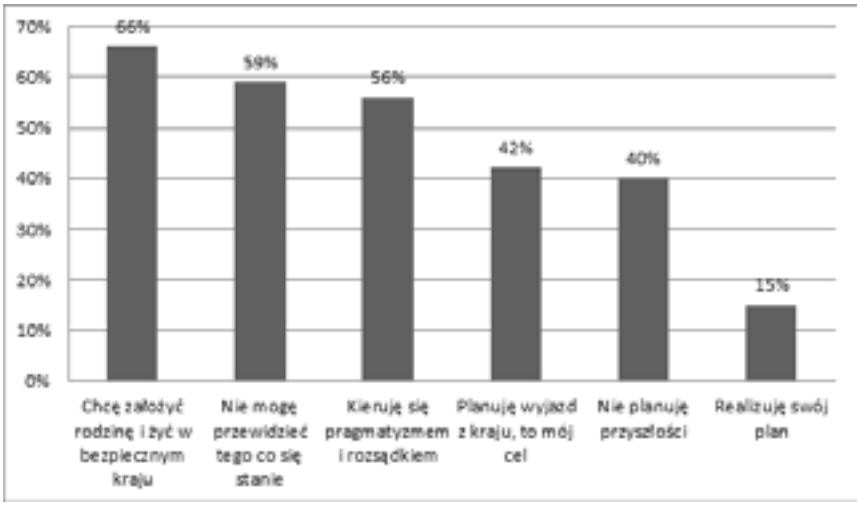

Wykres 10. Plany życiowe
Źródło: opracowanie własne

ZAKOŃCZENIE

Zasadniczym celem tego opracowania była próba uchwycenia pewnej skali, w której mieści się system wartości ludzi młodych. O ile określenie obowiązującego

w naszej kulturze katalogu wartości uwarunkowanych wielowiekową historią naszego narodu nie sprawia większego problemu, to określenie aktualnych celów i dążeń społecznych zdeterminowanych przez nieustannie zmieniającą się rzeczywistość, już nie jest takie oczywiste.

Przeprowadzone badania umożliwiły porównanie obiegowych opinii z niewielkim wycinkiem rzeczywistości dotyczących pokolenia młodych ludzi, dla których na chwilę obecną jednym z priorytetów jest własny rozwój poprzez zdobywanie wiedzy oraz niezbędnych umiejętności i kompetencji społecznych.

Badani na szczycie systemu wartości umieścili przyjaźń co sugeruje szczere i niezobowiązujące walory posiadania przyjaciela lub przyjaciółki, najczęściej doceniana po stracie. W hierarchii wartości bardzo wysoko znajduje się godność, przyjemność, równość, a także własny rozwój oraz nieco niżej: uznanie społeczne, bezpieczeństwo społeczne oraz bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymienione wartości stanowią pewien bardzo ważny model w strukturze indywidualnych relacji jednostki ze światem zewnętrznym. Można założyć, że są pewną gwarancją lub przejawem poszukiwania bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego młodych osoby.

Suma zaznaczonych odpowiedzi powoduje, że na ostatnim miejscu w systemie wartości znalazła się perspektywa zbawienia, które wyraźnie przegrywa z życiem doczesnym i jego realnymi problemami.

Cele życiowe są odpowiednikiem ukształtowanego systemu wartości, lecz mają charakter bardziej hedonistyczny i zindywidualizowany. Odpowiadają ambicjom jednostki, lecz nie zawsze wynikają z możliwości. Wartości przybierają postać zinternalizowanych norm wewnętrznych, natomiast cele są zaplanowane, podlegają ewaluacji i zmianom.

Według respondentów współcześnie najważniejszym celem do osiągnięcia staje się zdobycie pieniędzy oraz wykształcenia, równie ważny jest rozwój osobisty i własna niezależność. W dalszej kolejności są to działania na rzecz ochrony środowiska, znalezienie bądź utrzymywanie przyjaźni, zaakceptowanie siebie oraz utrzymywanie dobrych stosunków sąsiedzkich.

Blisko, co drugi z badanych myśli o karierze zawodowej, podnosi umiejętności w posługiwaniu się językami obcymi, chce wyglądać atrakcyjnie. W nieco niższym przedziale ważności znalazły się: pomoc innym ludziom oraz rodzina i jej bezpieczeństwo. Tak więc młodzi ludzie pamiętają o rodzinie i jej założenie znajduje się w planach na przyszłość, ale dopiero w jakiejś perspektywie czasowej.

Celem co trzeciej osoby badanej jest miłość lub jej znalezienie, a zaledwie co dziesiąty zamierza zaangażować się w pracę naukową oraz wyjechać w celach zarobkowych za granicę. Zatem w odniesieniu do wskazanych wcześniej celów priorytetowych, zdobycie pieniędzy może być zrealizowane poprzez rozwój zawodowy w naszym kraju.

Jak się okazuje życie zgodne z religią kościoła nie jest postrzegane przez młodych ludzi jako ważny cel, ponieważ taką odpowiedź zaznaczyło tylko sześć osób (ok. 3%). Jest to wynik bardzo podobny, do tego który uzyskało zbawienie wśród hierarchii wartości.

Zdecydowana większość badanych nie posiada wyraźnego autorytetu moralnego, którego postępowanie mogłoby być wzorem do naśladowania. Jednak

najczęściej wymieniani są ludzie angażujący się w bezinteresowną działalność społeczną, zaliczają się do nich przyjaciele oraz rodzice. Specjalnie nie dziwi fakt dość częstego wskazywania na gwiazdę z tak zwanego show biznesu. Wyraźnym autorytetem nie jest także nauczyciel, a także wykładowca, co powinno stanowić asumpt do rzeczowej refleksji w tych środowiskach.

Ludzie zaliczani do pokolenia tzw. „młodych dorosłych" nie zawsze przestrzegają obowiązujący systemem wartości, gdyż na co dzień, tak postępuje tylko połowa z nich. Zazwyczaj podejmują decyzje pod wpływem chwili, impulsu, namowy innych np. znajomych czy rodziców. Takie powody badani wymieniali najczęściej jako przyczynę podjęcia studiów w uczelni kaliskiej.

Znaczna część respondentów planuje w przyszłości założenie rodziny i wyraża chęć życia w bezpiecznym kraju. Na podobnym poziomie kształtują się poglądy, według których nie można przewidzieć tego co się stanie i w tym względzie należy kierować się pragmatyzmem i rozsądkiem. Tylko niewielu badanych okres studiów zalicza do swojego konsekwentnie realizowanego planu na życie.

Z uwagi na kierunek studiów i realizowany program należało oczekiwać ze strony ankietowanych dużego zainteresowania wstąpienia w przyszłości do jednej ze służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo. Według udzielonych odpowiedzi połowa badanych jest zainteresowanych taką pracą lub rozważa taką możliwość.

Studenci nie postrzegają bezpieczeństwa narodowego jako wartość szczególnie istotną, co może zastanawiać, szczególnie w porównaniu z bardzo wysoką pozycją pokoju na świecie. Pewnym potwierdzeniem takiego stanu rzeczy jest fakt, że zdecydowana większość respondentów (77%) aktualne możliwości militarne i obronne ocenia negatywnie, głównie jako zbyt małe lub niewystarczające. W tym samym kontekście młodzi ludzie w znacznej większości, często w sposób zdecydowany, nie obawia się konfliktu zbrojnego z Rosją (73%).

Analiza wyników badań pozwala na pewnego rodzaju uogólnienie w postaci przypuszczenia, że preferowany system wartości dotyczy znacznie większej populacji osób w naszym kraju. Należy założyć, że osoby te łączy szereg podobnych cech demograficznych oraz psychospołecznych, takich jak zbliżony wiek, częste łączenie edukacji z pracą zarobkową, tolerancyjne poglądy w stosunku do środowisk LGBT, perspektywa emigracji zarobkowej, indywidualny dystans do kwestii wiary i roli kościoła katolickiego czy nowoczesny status związków partnerskich oraz wiele innych.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Chałas, Krystyna. 2003. *Wychowanie ku wartościom*. Lublin – Kielce: JEDNOŚĆ.

Hartman, Jan. 2004. *Słownik filozofii*. Kraków: Zielona Sowa.

Hołyst, Brunon. 1999. *Kryminologia*. Warszawa: PWN.

Kluz, Tadeusz. 2007. *Psychospołeczne uwarunkowania wyboru wartości przez młodzież*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT.

Kucharska, Jolanta. „Etyka pedagogiczna nauczyciela i szkoły", *Miesięcznik Nowa Szkoła* 2 (2006).

Krajewski, Władysław. 1996. *Słownik pojęć filozoficznych*. Warszawa: PWN.

Łobocki, Mieczysław. 2003. *W poszukiwaniu skutecznych form wychowania*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Misztal, Maria. 1980. *Problematyka wartości w socjologii*. Warszawa: PWN.

Okoń, Wincenty. 2008. Nowy Słownik Pedagogiczny. Warszawa: ŻAK.

Ostrowska, Krystyna. 1998. *Wokół rozwoju osobowości i systemu wartości*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.

Pieter, Józef. 1973. *Oceny i wartości*. Katowice: Śląsk.

Sillamy, Norbert. 1995. *Słownik psychologii.* Katowice: Książnica.

Skorny, Zbigniew. „Wartości a wychowanie", *Edukacja* 2 (1990): 18-31.

Słomski, Wojciech. 2007. *Wartość i człowiek. W 40 rocznicę śmierci Henryka Elzenberga.* Warszawa: Katedra Filozofii Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Warszawie.

Sobol, Elżbieta. 2000. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN.

Stemberg, Robert. J. 1999. *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa: WSiP.

Szczepański, Jan. 1970. *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.

Szymański, Mirosław. 1998. *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*. Warszawa: KoDRUK.

Talarczyk, Małgorzata. „Znaczenie wartości", *Wychowawca nr 6* (2007): 8.

Wilk, Tomasz. 2003. *Edukacja, wartości i style życia reprezentowane przez współczesną młodzież w Polsce w odmiennych regionach gospodarczych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Źródła internetowe:

https://www.gov.pl/web/ue/polska-w-ue [dostęp: 01.10.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DARIUSZ KŁAK[1]
MAŁGORZATA KŁAK[2]

PSYCHOSPOŁECZNE I EKONOMICZNE KONSEKWENCJE PRACY ZDALNEJ W ZMIENIAJĄCYM SIĘ ŚRODOWISKU PRACY

STRESZCZENIE

Praca stanowi dużą wartość w życiu człowieka, zajmując większość jego czasu. W dobie pandemii COVID-19 pojawiły się nowe wyzwania w tym istotnym obszarze funkcjonowania ludzi, m.in. potrzeba wykonywania swoich obowiązków poza przestrzenią biurową oraz znalezienia środków ułatwiających szybką adaptację do zmieniających się warunków. W niniejszej publikacji poruszono kwestie dotyczące pracy zdalnej i jej wpływu na funkcjonowanie pracowników i pracodawców, zarówno od strony psychologicznej, społecznej, jak i ekonomicznej. Tym samym zrealizowano cel artykułu.

Słowa kluczowe: praca, praca zdalna, model organizacji pracy, psychologia, zarządzanie zasobami ludzkimi

PSYCHOSOCIAL AND ECONOMIC CONSEQUENCES OF REMOTE WORK IN A CHANGING WORK ENVIRONMENT

SUMMARY

Work holds significant value in a person's life, occupying most of their time. In the era of the COVID-19 pandemic, new challenges have emerged in this crucial area of human activity, such as the need to perform duties outside the office environment and to find means to facilitate quick adaptation to changing conditions. This publication addresses issues related to remote work and its impact on the functioning of employees and

[1] doktor nauk ekonomicznych, Państwowa Akademia Nauk Stosowanych im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, Wydział Ekonomii i Zarządzania, ORCID: 0000-0002-6495-1994, dariusz.klak@pwste.edu.pl

[2] studentka kierunku Psychologia, Wydział Psychologii i Kognitywistyki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ORCID: 0000-0003-4752-1658, malkla1@st.amu.edu.pl

employers, from psychological, social, and economic perspectives. Thus, the goal of the article has been achieved.

Keywords: work, remote work, work organization model, psychology, human resource management

WSTĘP

Od wieków ludzie dostrzegali oraz doceniali wartość pracy, wskazując ją jako istotny obszar swojego życia. Świadczyć o tym mogą różnego rodzaju przysłowia na ten temat np. „bez pracy nie ma kołaczy", „praca wzbogaca", czy też różne teorie naukowe dotyczące rozwoju człowieka, w których praca uważana jest za jedno z zadań rozwojowych. Obecnie spotkać można rozmaite podziały pracy, chociażby ze względu na jej charakter (praca umysłowa, fizyczna), realizatorów (praca indywidualna, zespołowa), rodzaj (praca dorywcza, na czas określony/nieokreślony, umowa zlecenie, umowa o dzieło) czy miejsce jej wykonywania (praca stacjonarna, a także, od pewnego czasu, hybrydowa lub zdalna).

Sama praca uważana jest za „proces złożonej aktywności fizyczno-umysłowej, której celem jest przekształcenie szeroko rozumianego środowiska w ten sposób, by zwiększyć szanse przeżycia gatunku ludzkiego"[3] bądź „świadomą, celową działalność człowieka zmierzającą do wytworzenia określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będącą podstawą i warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa"[4]. Jak wynika z „Raportu z badania ludności w wieku 18-69 lat" w 2021 r. aktywni zawodowo Polacy poświęcali tej celowej aktywności, jaką jest praca średnio 43,3 godziny tygodniowo[5].

Ostatnimi czasy coraz większą popularnością cieszy się praca zdalna, stwarzając dla pracowników i pracodawców zarówno nowe szanse, jak i zagrożenia. Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie problematyki pracy zdalnej i jej wpływu na funkcjonowanie pracowników i pracodawców, zarówno od strony psychologicznej, społecznej, jak i ekonomicznej. Tak nakreślony cel zrealizowano poprzez przedstawienie zarysu istoty i wykorzystania formy organizacji pracy, jaką jest praca zdalna, z uwzględnieniem jej konsekwencji oraz interpretacji podstawowych pojęć z nią związanych.

ISTOTA I RODZAJE PRACY ZDALNEJ

Omawiając problematykę aktywności jaką jest praca, warto wspomnieć o zasadzie ekonomiczności, towarzyszącej ludziom praktycznie na każdym etapie ich życia, przede wszystkim podczas wykonywania ich obowiązków. Opiera się ona na racjonalizacji działania poprzez osiąganie maksimum zysków przy minimalnym wykorzystaniu dostępnych zasobów. Mówiąc prościej, jednostka stara się działać

[3] *Nowa encyklopedia powszechna PWN* Tom 5, PWN Warszawa 1996.

[4] M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, PWN, Warszawa 1979.

[5] S. Czarnik, J. Górniak, M. Jelonek, K. Kasparek, *Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021. Raport z badania ludności w wieku 18-69 lat*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Uniwersytet Jagielloński, Warszawa 2022, s. 14.

tak, aby jak najwięcej osiągnąć przy jak najmniejszym wysiłku włożonym w realizację swojego celu. Kiedy tak zarysowane zjawisko połączy się z problematyką pracy zdalnej, można pokusić się o założenie, że celem pracy zdalnej jest właśnie zwiększenie produktywności przy jednoczesnej minimalizacji tzw. kosztów wykonania. O wpływie pracy zdalnej na efektywność przedsiębiorstwa wspomina między innymi Beata Woźniak-Jęchorek, zaznaczając, że odbywa się to „…przez zmianę motywacji i transferu wiedzy między pracownikami, co oddziałuje na jednostkową wydajność pracownika, pośrednio zaś ułatwia redukcję kosztów funkcjonowania przedsiębiorstwa, a więc uwalnia zasoby finansowe i ludzkie na rzecz tworzenia innowacji i reorganizacji w zakresie komunikacji i koordynacji wykonywanej pracy”[6].

Pewne stanowiska pracy wymagają od osób obejmujących je mobilności, dotyczy to nie tylko pracy fizycznej, ale także umysłowej, np. działalności naukowej, która nastawiona jest na rozpowszechnianie i propagowanie wiedzy na jak największą skalę, co często związane jest z licznymi wyjazdami. Tę sytuację, w której praca wymaga od pracownika wykonania wpierw wielu innych czynności, np. dojazdu do miejsca pracy, w celu umożliwienia sobie wykonanie jej, trafnie opisuje Teresa Liszcz, która zaznacza, że „człowiek angażuje w pracę całą swoją osobę, a nie tylko zdolność do pracy”[7]. Współcześnie kwestia dojazdów do miejsca pracy nie jest już tak dużym problemem, czy nawet obciążeniem, gdyż pojawiła się możliwość realizacji pewnych zadań poza przestrzenią biurową, tzn. zdalnie.

Rozważając problematykę pracy zdalnej warto przybliżyć i zdefiniować termin „zdalny”, przede wszystkim z racji wzrostu jego popularności w ostatnim czasie. Jak zauważa Agnieszka Grażul-Luf, „przymiotnik *zdalny* pod koniec marca 2020 roku osiągnął na tyle dużą frekwencję, że przez trzy dni znajdował się wśród słów dnia”[8]. Oznacza to, iż czas pandemii stanowił szczególny moment w życiu społeczeństwa i dotykał wielu obszarów jego funkcjonowania. Według Słownika języka polskiego PWN pojęcie „zdalny” oznacza „sterowany lub kontrolowany na odległość za pomocą specjalnej aparatury”[9], zdalny to również „taki, który jest kierowany, sterowany z pewnej odległości, za pośrednictwem aparatury elektrycznej, radiowej itp.”[10]. Dokonując analizy wspomnianego pojęcia, istotna wydaje się także kwestia jego odbioru, tzn. czy zjawisko, jakim jest możliwość wykonywania pewnych działań na odległość, jest w oczach społeczeństwa czymś pozytywnym, czy też niepożądanym. Odwołując się do słów Agnieszki Geażul-Luf „leksem *zdalny*, niezależnie od tego, czy stosowany w kontekście np. komputerów, urządzeń przemysłowych, zabawek, pracy czy nauki, kojarzony był z nowoczesnością, rozwojem cywilizacji, postępem, czyli kierował w stronę przewodnich idei, które

[6] B. Woźniak-Jęchorek, *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, Studia BAS, 2022.

[7] T. Liszcz, *Praca ludzka – wartość ekonomiczna czy etyczna?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury”, Lublin 2016.

[8] A. Grażul-Luft, *O ewolucji znaczeniowej wyrazu zdalny w dobie pandemii koronawirusa*, Towarzystwo Kultury Języka, 2020.

[9] *Słownik Języka Polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/, (dostęp 10.07.2024).

[10] B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.

powszechnie uznawane są za wartościowe”[11]. Podobne nastawienie do zdalnego charakteru pracy zaobserwować można po pandemii, bowiem jak ukazują badania „przed pandemią niemal 60% pracowników (niezależnie od wielkości firmy) miało co najwyżej obojętny, z lekkim zabarwieniem pozytywnym, stosunek wobec tej formy pracy. Po wybuchu pandemii odsetek ocen pozytywnych zdecydowanie wzrósł”[12]. Oznacza to, iż tak ukształtowana rzeczywistość postrzegana jest raczej jako szansa i ułatwienie.

Współcześnie pojęcie „zdalny” często współwystępuje z innymi terminami, takimi jak „nauka” oraz „praca”, nadając im nowe znaczenie, a także jakość. Praca zdalna częstokroć jest tożsama z telepracą, w zależności od sposobu zapatrywania się autorów. W tabeli 1. przedstawiono przykładowe definicje telepracy/pracy zdalnej, wraz z ich charakterystyką i funkcjami.

Tabela 1. Praca zdalna – wybrane definicje/funkcje

Autor/rok	Definicja
Komisja Europejska (2002)	Telepraca jest formą organizacji i/lub wykonywania pracy przy wykorzystaniu technologii informacyjnych, na podstawie umowy o pracę lub w ramach stosunku zatrudnienia, jeśli praca, która mogłaby być świadczona w pomieszczeniu pracodawcy, jest świadczona regularnie poza nim.
European Framework Agreement on Telework of 2002	Telepraca jest formą organizacji i/lub wykonywania pracy przez pracowników etatowych przy wykorzystaniu technologii informacyjnej. Telepraca dotyczy zadań, które mogłyby być wykonywane w siedzibie pracodawcy, ale są wykonywane w innym miejscu w regularny sposób.
Nilles (2003)	Telepraca – każdy rodzaj zastępowania podróży związanych z pracą techniką informacyjną; „przemieszczanie” pracy do pracowników zamiast pracowników do pracy. Kategorią telepracy są teledojazdy – okresowa praca poza siedzibą firmy, wykonywanie pracy w domu, u klienta lub w telecentrum co najmniej jeden dzień w tygodniu.
Bąk (2006)	Praca zdalna – każda praca umysłowa wykonywana przez pracownika poza tradycyjnym miejscem pracy, w efekcie której następuje przesłanie jej rezultatów za pomocą współczesnej technologii i narzędzi teleinformatycznych.

[11] A. Grażul-Luft, *O ewolucji znaczeniowej wyrazu zdalny w dobie pandemii koronawirusa*, op. cit., s. 88.

[12] *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości przez: Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o.o., 2021, s. 5, https://iarp.edu.pl (dostęp 10.07.2024).

Autor/rok	Definicja
Janiec, Czerniak, Kreft, Piontek (2006)	Telepraca to każdy rodzaj pracy umysłowej wykonywanej przez co najmniej jeden dzień w tygodniu poza tradycyjnym miejscem pracy (siedziba pracodawcy), o ile jej wyniki są dostarczane pracodawcy przy wykorzystaniu technologii teleinformatycznej.
Kodeks pracy (2007)	Telepraca to praca wykonywana regularnie poza zakładem pracy, z wykorzystaniem środków komunikacji elektronicznej w rozumieniu przepisów o świadczeniu usług drogą elektroniczną. Telepracownikiem jest pracownik, który wykonuje pracę w warunkach telepracy i przekazuje pracodawcy wyniki pracy, w szczególności za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej.
A WorldatWork Special Report (2011)	Telepraca – praca wykonywana przez pracownika lub samo-zatrudnionego w domu lub w innej zdalnej lokalizacji. Telepracownicy – pracownicy lub samozatrudnieni pracujący zdalnie co najmniej jeden dzień w miesiącu w czasie normalnych godzin pracy.
Hynes (2014)	Telepraca ma miejsce, gdy technologia teleinformatyczna umożliwia wykonywanie pracy w innym miejscu niż to, w którym wykorzystywane są jej rezultaty, bądź w innym miejscu niż to, w którym zadania były tradycyjnie wykonywane w przeszłości.
Król (2014)	Telepraca – praca rozporoszona lub zdecentralizowana oznacza, że jest wykonywana przez daną osobę także poza jednym scentralizowanym miejscem pracy (np. fabryką, biurem, urzędem), a zwłaszcza domu.
Jeran (2016)	Praca zdalna – praca realizowana poza siedzibą pracodawcy, w zależności od formy: w miejscu zamieszkania pracownika lub w innym miejscu, czasem w ruchu, tj. w trakcie podróży (dosłownej, nie chodzi bowiem o delegację)
Bajzikova, Sajgalikova, Wojcak, Polakova (2016)	Telepraca jest stosunkowo nową formą organizacji pracy, która zapewnia pracownikom swobodę w zakresie wyboru jej czasu i miejsca.
Clancy (2020)	Praca zdalna może oznaczać jednak zarówno pracę w domu, jak i pracę w kawiarni, przestrzeni coworkingowej, a nawet w filii przedsiębiorstwa.

Autor/rok	Definicja
Kodeks pracy (2023)	Praca może być wykonywana całkowicie lub częściowo w miejscu wskazanym przez pracownika i każdorazowo uzgodnionym z pracodawcą, w tym pod adresem zamieszkania pracownika, w szczególności z wykorzystaniem środków bezpośredniego porozumiewania się na odległość (praca zdalna).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Porozumienie ramowe europejskich partnerów społecznych w sprawie telepracy z dnia 16 lipca 2002; http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LE-GISSUM:c10131 (dostęp 10.07.2024); J.M. Nilles, *Telepraca. Strategie kierowania wirtualną załogą*, WNT, Warszawa 2003; E. Bąk, *Elastyczne formy zatrudnienia*, C.H. Beck, Warszawa 2006; M. Janiec, T. Czerniak, W. Kreft, R. Piontek, *Prowadzenie działalności biznesowej z zastosowaniem telepracy – poradnik. Telepraca – ogólnopolski program promocji i szkoleń dla przedsiębiorców*, PARP, Warszawa 2006; Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy;
WorldatWork The Total Rewards Association, Telework, A WorldatWork Special Report, Scosdale, June 2011;
M. Hynes, *Telework isn't working: a policy review*, „Economic And Social Review", Vol. 45, No. 4, 2014; H. Król, *Transformacja pracy i funkcji personalnej* [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, H. Król, A. Ludwiczyński (red.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2014; Jeran A., *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, „Opuscula Sociologica", nr 2 [16] 2016, https://doi.org/10.18276/os.2016.2-04 (dostęp 10.07.2024); E. Wojcak, L. Bajzikova, H. Sajgalikova, M. Polakova, *How to Achieve Sustainable Efficiency with Teleworkers: Leadership Model in Telework*, „ Procedia – Social and Behavioral Sciences" 229, 2016; Clancy M., *The Case for Remote Work*, „Economics Working Papers" nr 20007, 2020.

Praca zdalna, nie jest czymś nowym, o czym świadczy wiele publikacji. W języku angielskim ten model organizacji pracy określany jest jako *teleworking, telecommuting, ework, mobile working, remote working, home office, work from home, virtual working*[13]. Wybrane rodzaje pracy zdalnej scharakteryzowano w tabeli 2.

Tabela 2. Rodzaje pracy zdalnej

RODZAJ PRACY ZDALNEJ	DEFINICJA
remote work	• praca zdalna rozumiana ogólnie • praca zdalna może być świadczona z różnych miejsc oddalonych od głównego miejsca pracy lub siedziby pracodawcy (ang. *work from anywhere*) • praca zdalna jest przede wszystkim pracą realizowaną poza siedzibą pracodawcy, w zależności od formy w miejscu zamieszkania pracownika lub w innym miejscu, czasem w ruchu, tj. w trakcie podróży pracownika (dosłownej, nie chodzi bowiem o delegację)

[13] *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, *op. cit.*

RODZAJ PRACY ZDALNEJ	DEFINICJA
teleworking	• forma organizacji pracy znana w Polsce od lat 90. XX w., określana również jako praca mobilna, e-praca, praca na odległość, praca elastyczna • telepraca, czyli praca zdalna wykonywana za pomocą takich urządzeń, jak komputer, telefon czy tablet • telepraca jest formą organizacji i/lub wykonywania pracy przy wykorzystaniu technologii informacyjnych, na podstawie umowy o pracę lub w ramach stosunku zatrudnienia, jeśli praca, która mogłaby być świadczona w pomieszczeniu pracodawcy, jest świadczona regularnie poza nim • telepraca dotyczy pracy świadczonej z domu na podstawie umowy o pracę, natomiast praca zdalna odnosi się do pracy realizowanej na zasadzie umowy o pracę umów cywilnoprawnych lub samozatrudnienia • telepraca (…) może być świadczona z różnych miejsc oddalonych od głównego miejsca pracy lub siedziby pracodawcy
working at home	• praca faktycznie wykonywana z domu z różną częstotliwością, w sposób regularny lub nieregularny • praca z domu obejmuje świadczenie pracy tylko z miejsca zamieszkania (domu)
home-based work	• praca wykonywana w przeważającej mierze z domu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Księga rekomendacji oraz ekspertyzy praca zdalna 2.0. Rozwiązanie na czas pandemii czy trwała zmiana?*, s. 20; *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, op. cit.; K. Mierzejewska, M. Chomicki, *Psychospołeczne aspekty pracy zdalnej. Wyniki badań przeprowadzonych w trakcie trwania pandemii COVID-19*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, 3, 2020, s. 31–44; B. Woźniak-Jęchorek, *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, op. cit.; A. Jeran, *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, op. cit..

Warto nadmienić, iż według raportu Światowego Forum Ekonomicznego (szwajcarskiej fundacji non-profit znanej z organizacji corocznej konferencji w Davos)[14], już w 2020 roku 84% pracodawców planowało szybką digitalizację procesu pracy, którego istotnym elementem było upowszechnienie pracy zdalnej. Pracodawcy szacowali, że 44% osób zatrudnionych przejdzie na stałe na tryb pracy zdalnej[15].

Szanse i zagrożenia związane z pracą zdalną

Decydując się na korzystanie z pracy zdalnej, zarówno pracodawca jak i pracownik powinni rozważyć potencjalne szanse i zagrożenia, zaprezentowane w tabelach 3, 4 i 5.

[14] https://www.weforum.org/ (dostęp 10.07.2024).

[15] *The Future of Jobs Report 2020*, World Economic Forum, October 2020, s. 5.

Tabela 3. Zalety i wady pracy zdalnej z punktu widzenia pracodawcy

	PRACA ZDALNA	
	ZALETY	WADY
PRACODAWCA	• mniejsza liczba zwolnień: – lekarskich – związanych z opieką nad dzieckiem wśród pracowników • większa dyspozycyjność pracowników • niższe koszty utrzymania biur (np. media, czynsz) • uelastycznienie form komunikacji z klientem • nowe możliwości i perspektywy otwierające się przed sektorem e-commerce, telekomunikacją czy szeroko rozumianą branżą IT • zwiększenie wydajności pracy • możliwość zaangażowania wykwalifikowanych pracowników, zwłaszcza spoza obszaru lokalizacji firmy • dostosowanie się do trendów światowych i potrzeb młodego pokolenia	• potencjalne problemy z dopasowaniem przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy (BHP) do organizacji pracy zdalnej • niższy poziom kompetencji cyfrowych starszych pracowników • problem z monitorowaniem aktywności pracownika • trudności w zarządzaniu zespołem w sposób zdalny • ponoszenie kosztów związanych z utrzymaniem pustych biur • dezorganizacja struktury zespołu • zagrożenie dla produktywności pracowników w formule pracy zdalnej • brak pełnego nadzoru nad pracownikami • konieczność modyfikacji systemu motywowania pracowników

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Księga rekomendacji oraz ekspertyzy praca zdalna 2.0. Rozwiązanie na czas pandemii czy trwała zmiana?* https://pracodawcyrp.pl/ (dostęp 10.07.2024); *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, op. cit.; K. Mierzejewska, M. Chomicki, *Psychospołeczne aspekty pracy zdalnej. Wyniki badań przeprowadzonych w trakcie trwania pandemii COVID-19*, op. cit., s. 31–44; B. Woźniak-Jęchorek, *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, op. cit; A. Sobczak, *Praca zdalna w warunkach pandemii COVID-19. Problemy efektywności i nierówności społecznych,* Wydawnictwo Naukowe EDUsfera, „Wychowanie w Rodzinie" t. XXIV, 2021; A. Jeran, *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, op. cit..

Tabela 4. Zalety i wady pracy zdalnej z punktu widzenia pracownika

	PRACA ZDALNA	
	ZALETY	WADY
PRACOWNIK	• dostosowanie pracy do własnego biologicznego trybu życia • możliwość zatrudnienia osób zmagających się z niepełnosprawnością i korzystających z urlopu wychowawczego • łatwiejsze godzenie obowiązków domowych z zawodowymi • praca w przyjaznych warunkach (architektura i wyposażenie wnętrza, dowolność ubioru) • mniejszy poziom stresu sytuacyjnego • elastyczność procesów pracy w odniesieniu do sposobu realizacji zadań	• problemy z cyberbezpieczeństwem (sprzęt, z którego w większości korzystają pracujący zdalnie, nie spełnia elementarnych wymogów cyfrowego bezpieczeństwa) • monotonia pracy • wypalenie zawodowe występujące szybciej w przypadku pracy zdalnej niż stacjonarnej • postępujący zanik kompetencji miękkich w zaawansowanych technologicznie organizacjach • mniejsze możliwości awansu • ograniczony dostęp do szkoleń czy zasobów organizacji • wzrost intensywności mailingu poza normalnymi godzinami pracy • brak możliwości lub trudności związane ze świadczeniem pracy z domu przez część pracowników • trudność z zachowaniem stałych, regularnych godzin pracy • konieczność wdrożenia samodyscypliny • zwiększone koszty (np. za prąd w domu)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Księga rekomendacji oraz ekspertyzy praca zdalna 2.0. Rozwiązanie na czas pandemii czy trwała zmiana?* https://pracodawcyrp.pl/ (dostęp 10.07.2024); *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, op. cit.; K. Mierzejewska, M. Chomicki, *Psychospołeczne aspekty pracy zdalnej. Wyniki badań przeprowadzonych w trakcie trwania pandemii COVID-19,* op. cit.; B. Woźniak-Jęchorek, *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, op. cit.; A. Sobczak, *Praca zdalna w warunkach pandemii COVID-19. Problemy efektywności i nierówności społecznych,* op. cit.; A. Jeran, *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, op. cit..

Tabela 5. Zalety i wady pracy zdalnej z punktu widzenia pracodawcy i pracownika (przy założeniu, że zarówno pracodawca, jak i pracownik wykonują swoje obowiązki poza przestrzenią biurową)

	PRACA ZDALNA	
	ZALETY	WADY
PRACODAWCA I PRACOWNIK	• więcej czasu dla bliskich • zwiększona możliwość zatrudnienia osób z małych miejscowości • oszczędność czasu (np. na dojazdy do miejsca pracy) • zwiększenie kompetencji w zakresie obsługi platform komunikacyjnych (np. Microsoft Teams, Zoom, Skype) • efektywniejsze zarządzanie czasem • mniej wypadków w drodze do pracy • możliwość wyboru optymalnego miejsca pracy • zwiększona współodpowiedzialność obu płci za prace domowe i opiekuńcze	• problemy zdrowotne (obciążenia mięśniowo-szkieletowe) • trudności ze skupieniem się (np. przez obecność innych domowników) • poczucie bycia cały czas w pracy • rezygnacja z przerw w pracy • praca w weekendy i dni wolne • pogorszenie relacji z pracownikami/ współpracownikami • obawy przed nową sytuacją i wyzwaniami • ograniczenia wynikające z dostępu do Internetu • brak bieżącej komunikacji z pracownikami/ współpracownikami • trudności komunikacyjne (zakłócenia na linii, przerwane połączenia, odgłosy życia domowego) • zakłócenie utrwalonych relacji i sekwencji między aktywnością zawodową a niezawodową (zacieranie się granicy w układzie praca-życie osobiste) • obciążenie związane z izolacją i brakiem bezpośrednich kontaktów z zespołem • brak wystarczającej aktywności fizycznej, zmniejszający ogólną odporność na stres

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Księga rekomendacji oraz ekspertyzy praca zdalna 2.0. Rozwiązanie na czas pandemii czy trwała zmiana?* https://pracodawcyrp.pl/ (dostęp 10.07.2024); *Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, op. cit.; K. Mierzejewska, M. Chomicki, *Psychospołeczne aspekty pracy zdalnej. Wyniki badań przeprowadzonych w trakcie trwania pandemii COVID-19,* op. cit.; B. Woźniak-Jęchorek, *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, op. cit.; A. Sobczak, *Praca zdalna w warunkach pandemii COVID-19. Problemy efektywności i nierówności społecznych,* op. cit.; A. Jeran, *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, op. cit.; A. Szczygielska, *Aktywność fizyczna Polaków w czasie pracy zdalnej – prezentacja wyników badań empirycznych,* Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, „Bezpieczeństwo Pracy: nauka i praktyka", 2020.

Z przedstawionych powyżej w tabelach 3, 4 i 5 następstw pracy zdalnej dotyczących pracodawcy i pracownika można wysnuć kilka wniosków. Odnoszą się one zarówno do negatywnych, jak i pozytywnych aspektów omawianego modelu organizacji pracy.

Należy mieć na względzie sytuacje, w których praca zdalna może być źródłem dotychczas niespotykanych trudności. Przykładowo mogą wystąpić problemy związane z dopasowaniem przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy do organizacji pracy zdalnej czy osłabieniem więzi pracownika wykonującego pracę zdalną a zakładem pracy. Naprzeciw wspomnianym zagrożeniom wychodzą przepisy znowelizowanego w 2022 roku Kodeksu pracy[16], wprowadzającego w miejsce telepracy szczegółowe regulacje zawarte w rozdziale 2c, dotyczące pracy zdalnej. Wartym podkreślenia jest fakt, iż zasady wykonywania pracy zdalnej określa się w porozumieniu zawieranym między pracodawcą i zakładową organizacją związkową, a w przypadku gdy u pracodawcy działa więcej niż jedna zakładowa organizacja związkowa – w porozumieniu między pracodawcą a tymi organizacjami (art. 67^{20} §1 Kodeksu pracy). Ponadto, w myśl art. 67^{31} §1 Kodeksu pracy, pracodawca realizuje w stosunku do pracownika w czasie wykonywania przez niego pracy zdalnej obowiązki w zakresie wynikającym z rodzaju i warunków wykonywanej pracy określone w dziale dziesiątym, z wyłączeniem obowiązków określonych w art. 208 § 1, art. 209^1, art. 212 pkt 1 i 4, art. 213, art. 214, art. 232 i art. 233. Z kolei, odnosząc się do kwestii związanych z więzią, *de lege lata,* pracodawca umożliwia pracownikowi wykonującemu pracę zdalną przebywanie na terenie zakładu pracy, kontaktowanie się z innymi pracownikami oraz korzystanie z pomieszczeń i urządzeń pracodawcy, zakładowych obiektów socjalnych i prowadzonej działalności socjalnej – na zasadach przyjętych dla ogółu pracowników (art. 67^{30}).

Nie można pominąć szeregu możliwości, jakie niesie za sobą praca zdalna, takich jak możliwość zaangażowania wykwalifikowanych pracowników, zwłaszcza spoza obszaru lokalizacji firmy. Praca zdalna może również stanowić nieocenioną szansę na zatrudnienie dla osób zmagających się z niepełnosprawnością, dając im oprócz zarobkowania poczucie sprawstwa, bycia docenionym, co składa się na wyższą samoocenę, poczucie bezpieczeństwa i dobrostanu. Warto podkreślić, iż korzyści wynikające z pracy zdalnej wymagają odpowiedniego zaangażowania i współpracy obu stron – zarówno pracodawcy, jak i pracownika. W przeciwnym przypadku nie trudno o kłopoty ze zdrowiem psychicznym oraz fizycznym.

Analizując problematykę pracy zdalnej konieczne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż omawiany model organizacji pracy nie obejmuje prac (art. 67^{31} §4 Kodeksu pracy):

— szczególnie niebezpiecznych,
— w wyniku których następuje przekroczenie dopuszczalnych norm czynników fizycznych określonych dla pomieszczeń mieszkalnych,

[16] Ustawa z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r. poz. 240) wprowadziła do Kodeksu pracy pracę zdalną, jednocześnie uchylając przepisy dotyczące telepracy. Nowe przepisy regulujące pracę zdalną weszły w życie z dniem 7 kwietnia 2023 roku.

— z czynnikami chemicznymi stwarzającymi zagrożenie, o których mowa w przepisach w sprawie bezpieczeństwa i higieny pracy związanej z występowaniem czynników chemicznych w miejscu pracy,
— związanych ze stosowaniem lub wydzielaniem się szkodliwych czynników biologicznych, substancji radioaktywnych oraz innych substancji lub mieszanin wydzielających uciążliwe zapachy,
— powodujących intensywne brudzenie.

PODSUMOWANIE

Współczesne środowisko pracy ulega dynamicznym zmianom, co wywołuje konieczność adaptacji do nowych realiów i wyzwań, jakie niesie za sobą praca zdalna. Ten model organizacji i wykonywania pracy, pozwalający w niektórych zawodach na świadczenie pracy również poza stałym miejscem zatrudnienia, stał się szczególnie popularny podczas pandemii COVID-19. Mocnymi stronami pracy zdalnej są elastyczny czas pracy oraz sposób realizacji zadań, komfort spowodowany dowolnością ubioru, możliwość spędzania większej ilości czasu z bliskimi, a także możliwość pracy dla osób, które mają problem z dotarciem do przestrzeni biurowej. Z drugiej strony ten model pracy obfituje w wiele zagrożeń, między innymi monotonię pracy, obniżenie motywacji i produktywności u pracowników, zacieranie się granicy między pracą a życiem prywatnym, poczucie izolacji, pogorszenie się relacji wśród współpracowników, deficyty w kompetencjach miękkich, ponoszenie kosztów związanych z utrzymywaniem pustych biur, wzrost kosztów za zużycie prądu. Mimo, iż wzrost popularności pracy zdalnej wiązał się przede wszystkim ze wspomnianą pandemią, obecność tej formy organizacji i wykonywania pracy stale się zwiększa. Wychodząc naprzeciw zmieniającym się realiom środowiska pracy, w Polsce stosunkowo niedawno wprowadzono zmiany legislacyjne, regulujące istotne kwestie związane z pracą zdalną, obejmując między innymi jej definicję, uzgodnienia między stronami umowy o pracę dotyczące wykonywania pracy zdalnej, zasady wykonywania pracy zdalnej, obowiązki pracodawcy związane z jej organizacją czy bezpieczeństwo i higienę pracy.

Niezależnie od obowiązujących regulacji prawnych, przedsiębiorstwa, zarówno te, które już wdrożyły pracą zdalną, jak i te planujące uczynić to w przyszłości, powinny nieustannie przyglądać się potencjalnym szansom i zagrożeniom związanym ze wspomnianym modelem pracy, podejmując kroki, aby udział tych pierwszych przeważał. Biorąc powyższe pod uwagę, niezmiernie istotną rolę w kształtowaniu pracy zdalnej odgrywa polityka firmy.

Konkludując praca zdalna może prowadzić do zwiększenia produktywności i obniżenia kosztów operacyjnych, jednak wiąże się także z wyzwaniami dotyczącymi zarządzania zasobami ludzkimi. Szczególną uwagę należy zwrócić na psychospołeczne aspekty pracy zdalnej poprzez uwzględnienie przede wszystkim wpływu na zdrowie psychiczne pracowników, zmian w dynamice zespołów i relacjach międzyludzkich oraz adaptację pracowników do pracy zdalnej i strategie radzenia sobie ze stresem. Wśród ekonomicznych aspektów pracy zdalnej wymienić można redukcję kosztów operacyjnych i zwiększenie efektywności, inwestycje

w technologie i infrastrukturę umożliwiające pracę zdalną oraz ekonomiczne korzyści i wyzwania dla pracodawców.

BIBLIOGRAFIA

Aspekty pracy zdalnej z perspektywy pracownika, pracodawcy i gospodarki, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Raport przygotowany na zlecenie Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości przez: Instytut Analiz Rynku Pracy Sp. z o.o., 2021, https://iarp.edu.pl.

Bąk E., *Elastyczne formy zatrudnienia*, C.H. Beck, Warszawa 2006.

Clancy M., The Case for Remote Work, „Economics Working Papers", nr 20007, 2020.

Czarnik S., Górniak J., Jelonek M., Kasparek K., *Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021. Raport z badania ludności w wieku 18-69 lat*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Uniwersytet Jagielloński, Warszawa 2022.

Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.

Grażul-Luft A., *O ewolucji znaczeniowej wyrazu zdalny w dobie pandemii koronawirusa*, Towarzystwo Kultury Języka, 2020.

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LE-GISSUM:c10131.

https://www.weforum.org/.

Hynes M., *Telework isn't working: a policy review*, „Economic And Social Review", Vol. 45, No. 4, 2014.

Janiec M., Czerniak T., Kreft W., Piontek R., *Prowadzenie działalności biznesowej z zastosowaniem telepracy – poradnik. Telepraca – ogólnopolski program promocji i szkoleń dla przedsiębiorców*, PARP, Warszawa 2006.

Jeran A., *Praca zdalna jako źródło problemów realizacji funkcji pracy*, „Opuscula Sociologica", nr 2 [16] 2016, https://doi.org/10.18276/os.2016.2-04.

Król H., *Transformacja pracy i funkcji personalnej* [w:] *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, H. Król, A. Ludwiczyński (red.), Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2014.

Księga rekomendacji oraz ekspertyzy praca zdalna 2.0. Rozwiązanie na czas pandemii czy trwała zmiana? https://pracodawcyrp.pl/.

Liszcz T., *Praca ludzka – wartość ekonomiczna czy etyczna?*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury", Lublin 2016.

Mierzejewska K., Chomicki M., *Psychospołeczne aspekty pracy zdalnej. Wyniki badań przeprowadzonych w trakcie trwania pandemii COVID-19*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie 3, 2020,.

Nilles J.M., *Telepraca. Strategie kierowania wirtualną załogą*, WNT, Warszawa 2003.

Nowa encyklopedia powszechna PWN Tom 5, PWN Warszawa 1996.

Porozumienie ramowe europejskich partnerów społecznych w sprawie telepracy z dnia 16 lipca 2002.

Słownik Języka Polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/.

Sobczak, A. *Praca zdalna w warunkach pandemii COVID-19. Problemy efektywności i nierówności społecznych,* Wydawnictwo Naukowe EDUsfera, „Wychowanie w Rodzinie" t. XXIV, 2021.

Szczygielska A., *Aktywność fizyczna Polaków w czasie pracy zdalnej – prezentacja wyników badań empirycznych*, Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy, „Bezpieczeństwo Pracy: nauka i praktyka", 2020.

Szymczak M. (red.), *Słownik języka polskiego*, t. 2, PWN, Warszawa 1979.

The Future of Jobs Report 2020, World Economic Forum, October 2020.

Ustawa z dnia 1 grudnia 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2023 r. poz. 240).

Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U.2020.1320).

Wojcak E., Bajzikova L., Sajgalikova H., Polakova M., *How to Achieve Sustainable Efficiency with Teleworkers: Leadership Model in Telework*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences" 229, 2016.

WorldatWork The Total Rewards Association, Telework, A WorldatWork Special Report, Scosdale, June 2011.

Woźniak-Jęchorek B., *Czynniki determinujące udział pracy zdalnej w całkowitym zatrudnieniu*, Studia BAS, 2022.

DR JÓZEF KOLAŃSKI
Profesor Uniwersytetu Kaliskiego
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

KRYTERIA I ZASADY PROWADZENIA KANCELARII KOMORNICZEJ

STRESZCZENIE

Artykuł Kryteria i zasady prowadzenia kancelarii komorniczej jest omówieniem problematyki związanej z funkcjonowaniem kancelarii jako zaplecza komornika do prowadzenia działalności egzekucyjnej.
Komornik Sądowy jako organ państwowy, zobowiązany jest wykonywać powierzone mu przez państwo zadania zgodnie z zasadami praworządności i samofinansowania. Ponadto musi prowadzić swoją działalność zgodnie z opisanymi w powyższym artykule zasadami. Komornik jako zawód prawniczy powinien postępować w sposób etyczny i humanitarny. Ponadto powinien postępować zgodnie z interesem wymiaru sprawiedliwości.
Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie: jakich kryteriów i zasad powinien przestrzegać komornik prowadzący kancelarię komorniczą?

Słowa kluczowe: Komornik Sądowy, wierzyciel, zasada praworządności, zasada samofinansowania, źródła przychodów.

CRITERIA AND PRINCIPLES OF RUNNING THE OFFICE OF THE ENFORCEMENT OFFICER

SUMMARY

The article "Criteria and Principles of Running the Office of the Enforcement Officer" concerns the Office operations as the base for its enforcement by execution procedures.
The court enforcement officer, as the government agency, is obliged to carry out tasks delegated by the state following the rules of law and self-financing. Moreover, the Office must carry out its operations in compliance with the principles discussed in the article.
The enforcement officer, as any lawyer, must act observing both ethical and humanitarian principles and also interests of justice.
The aim of the article is to answer the question: What criteria and principles must be followed by the enforcement officer running its Office?

Keywords: Court Enforcement Officer, creditor, rules of law, self-financing rules, source of income.

WSTĘP

Celem egzekucji jest uzyskanie od dłużnika należnego wierzycielowi świadczenia orzeczonego przez sąd ustalonego w odpowiednim dokumencie[1]. W ten sposób zdefiniowany cel egzekucji ma wywołać skutki prawne w praktycznym stosowaniu tej regulacji prawnej. Z uwagi na to, że w toku egzekucji dochodzi do daleko idącej ingerencji organów egzekucyjnych w sferę konstytucyjnych praw i wolności człowieka, postępowanie egzekucyjne musi odznaczać się wysokim stopniem sformalizowania[2]. W praktycznym zastosowaniu powinno dążyć się do maksymalnej efektywności egzekucji przy najmniejszej uciążliwości faktycznej, prawnej i finansowej oraz organ egzekucyjny powinien się starać uzyskać optymalne efekty w postaci uzyskania środków na zaspokojenie wierzyciela i pokrycie kosztów postępowania. Takie ukształtowanie sądowego postępowania egzekucyjnego zapewnia należytą ochronę prawną interesów wszystkich podmiotów zainteresowanych w ramach prowadzonego postępowania, w tym również dłużnika.

Działalność komornika sadowego związana jest z ponoszeniem nakładów, które stanowią element rachunku kosztów związanych z prowadzeniem kancelarii komorniczej. Komornik jako samodzielny mikro podmiot, realizuje szereg zadań i obowiązków. Zadania te nie są wolne od ryzyka. Podobnie jak działalność gospodarcza. Działania komornika jako mikro podmiotu, są przedłużeniem postępowania sądowego, a ich efektywność ma istotny wpływ i znaczenie dla dochodów Skarbu Państwa oraz obciążeń wierzycieli, prowadzących postępowanie egzekucyjne. Komornik sądowy jako organ państwowy, upoważniony jest do prowadzenia postępowania egzekucyjnego na podstawie tytułu wykonawczego zaopatrzonego w klauzulę wykonalności. W większości spraw, zgodnie z wnioskiem wierzyciela. Komornik wykonując zadania powierzone mu przez państwo, prowadzi kancelarię komorniczą składającą się z elementów osobowych, jak i rzeczowych. Jego status i kompetencje związane są z powołaniem na stanowisko komornika sądowego, a następnie z odpowiedzialnością szeroko rozumianą. Komornik sądowy jako organ egzekucyjny, działający przy sądzie rejonowym jest funkcjonariuszem publicznym. Posiada on pewne przywileje np. ochronę przed napaścią, zniewagą, naruszeniem nietykalności. Jednakże jako funkcjonariusz musi działać w granicach prawa. Z działaniem komornika wiąże się bardzo wiele zasad. Można zaliczyć do nich zasady takie jak:

- zasada praworządności,
- zasada uczciwości, godności i honoru,
- zasada szybkości, jawności, prawidłowości, przejrzystości i rzetelności prowadzenia postępowań i wszystkich urządzeń ewidencyjnych,
- zasada przymusowości prowadzenia akt,
- zasada prawdy materialnej,
- zasada dyspozycyjności lub rozdzielności,

[1] Andrzej Marciniak, *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), 22.

[2] Andrzej Jarocha, „Egzekucja sądowa z kilku nieruchomości dłużnika stanowiących całość gospodarczą", *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* nr 1 (2024): 9-10.

- zasada równości stron,
- zasada współdziałania wierzyciela z komornikiem,
- zasada samofinansowania,
- zasada w pełni odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe,
- zasada nadzoru sądu nad postępowaniem.

1. ZASADA PRAWORZĄDNOŚCI

Zasada praworządności jest priorytetem przy sprawowaniu funkcji komornika sądowego. Komornik jako funkcjonariusz publiczny zobowiązany jest wykonywać swoje obowiązki zgodnie z zasadami prawa[3]. Komornik sądowy jest organem monokratycznym wykonującym przydzielone mu przez państwo zadania władzy publicznej[4]. Wobec powyższego, zadania przydzielone komornikowi sądowemu są wykonywane przez niego wyłącznie, poza wyjątkami uregulowanymi w ustawie. Komornik jest umocowany przez prawo i ma możliwość oddziaływania poprzez swoje czynności na sytuacje prawną poszczególnych podmiotów prawa. W ramach prowadzonego postępowania egzekucyjnego organ egzekucyjny podejmuje czynności mające charakter przymusowy wobec dłużnika np. pozbawienia określonych składników majątkowych celem zaspokojenia wierzyciela[5]. Komornik jest powiązany funkcjonalnie i organizacyjnie z władzą sądowniczą. Stanowi o tym art. 758 k.p.c. (kodeks postępowania cywilnego). Wobec tego komornik jest konstytucyjnie wyodrębnioną jednostką władzy. Wartym podkreślenia jest także fakt, iż komornik działając w obrębie danego sądu, nie wkracza w struktury organizacyjne władzy sądowniczej. Nie jest pracownikiem sądu, nie uzyskuje stałego wynagrodzenia za pracę[6]. Komornik nie jest organem władzy sądowniczej, gdyż nie wymierza sprawiedliwości zgodnie z przepisem art. 175 ust. 5 Konstytucji RP. Egzekucja sądowa w sprawach cywilnych należy niewątpliwie do funkcji państwa, bowiem jest to działanie władzy publicznej. Komornik sądowy to szczególnego rodzaju funkcjonariusz publiczny wyposażony w szereg kompetencji. Jako organ egzekucyjny ma możliwości stosowania środków przymusu, które są ważnym elementem, identyfikatorem egzekucji sądowej. Komornik działa w ramach prawa oraz stosuje się do orzeczeń sądów[7].

2. ZASADA UCZCIWOŚCI, GODNOŚCI I HONORU

Komornik sądowy jest zobowiązany postępować zgodnie z prawem, ze złożonym ślubowaniem a jego czynności powinny odpowiadać postulatowi sprawiedliwości. Oczekiwane od komornika działania zgodne z prawem, jego sumieniem,

[3] Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z poźn. zm.

[4] Wyrok TK z 14.12.2010 r., K 20/08, OTK ZU2010 seria A nr 10 poz. 129.

[5] Wyrok TK z 4.12.2001 r. SK 18/00 OTK ZU2001 seria A nr 8 poz. 256.

[6] Wyrok TK z 20.01.2004 r. SK 26/03, OTK ZU2004 seria A nr 1 poz. 3.

[7] Andrzej Marciniak, *Ustawa o komornikach sadowych i egzekucji. Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2014), 27.

zasadami uczciwości, godności i honoru, oraz w zgodzie z dobrem całego wymiaru sprawiedliwości nie mogą zachwiać jego zaufania społecznego. Od komornika wymaga się nieskazitelnego charakteru. Przy czym wymóg ten, komornik spełniać powinien nie tylko przy powoływaniu na stanowisko, ale także w ciągu całej służby. Utrata tego waloru powinna skutkować odwołaniem z zajmowanego stanowiska. Od komornika sądowego mamy prawo wymagać, aby zarówno w służbie jak i poza nią, wypełniał warunki o nieskazitelnym charakterze i w zrozumieniu materialnym rzeczywiście spełniał ten warunek. Komornik jako zawód prawniczy powinien postępować w sposób etyczny, humanitarny, z poszanowaniem wszystkich reguł prawa. Nie budzi wątpliwości, że obecnie komornik sądowy nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości na płaszczyźnie rozwiązań ustawowych. Charakteryzuje się on specyficznym statutem, który w orzecznictwie i doktrynie identyfikowany jest jako organ władzy publicznej, wykonując jej funkcje oraz zadania. W tym zakresie jest wyposażony w środki przymusu[8].

3. ZASADA SZYBKOŚCI I JAWNOŚCI

Zgodnie z przepisem art. 156 uks (ustawa o komornikach sądowych), prowadzi urządzenia ewidencyjne w postaci repertoriów, wykazów i ksiąg pomocniczych, systemem roczników i zamyka w ostatnim dniu roku kalendarzowego. Repertoria, wykazy i księgi pomocnicze są prowadzone i przechowywane wyłącznie w postaci elektronicznej. W praktyce, większość urządzeń ewidencyjnych jest prowadzona w formie elektronicznej, w programach komercyjnych wspierających pracę kancelarii. Wpisy w urządzeniach ewidencyjnych należy dokonywać niezwłocznie, to jest po zaistnieniu podstawy ich zamieszczenia. Z pierwszym wpisem należy uzupełnić te wszystkie rubryki, których wypełnienie jest możliwe ze stanu sprawy lub z treści wpływającego pisma. Dalsze wpisy należy zamieszczać stopniowo, jednak niezwłocznie po zaistnieniu miarodajnych wydarzeń będących podstawą dokonania wpisu, aż do ukończenia sprawy i przekazania akt do archiwum. Omyłkowy wpis w urządzeniu ewidencyjnym należy poprawić i sprostować zgodnie z funkcjonalnością danego systemu wykorzystywanego przez komornika sądowego.

Strony postępowania egzekucyjnego, czyli wierzyciel i dłużnik, mogą być obecni przy każdej czynności egzekucyjnej. Na ich żądanie albo według uznania komornika przy czynnościach egzekucyjnych mogą być obecni także świadkowie, w liczbie nie większej niż po dwóch z każdej strony. Organ egzekucyjny powinien przywołać jednego lub dwóch świadków, jeżeli dłużnik nie jest obecny lub komornik go wydalił, chyba że zachodzi obawa, iż wskutek straty czasu na przywołanie świadków egzekucja będzie udaremniona (art. 812 k.p.c.). Na komorniku spoczywa obowiązek zawiadomienia strony o każdej dokonanej czynności, o której terminie nie była zawiadomiona i przy której nie była obecna (art. 763 k.p.c.).

[8] Rafał Reiwer, „Komornik sądowy w nowej ustawie regulującej wykonywanie tego zawodu", w: *Statut prawny komornika sądowego wyzwania współczesności*, red. Mariusz Jabłoński, Andrzej Marciniak (Sopot: Currenda, 2016), 13-18.

4. ZASAD PRZYMUSOWOŚCI PROWADZENIA AKT

Akta sprawy egzekucyjnej powinny zawierać dokumenty odzwierciedlające wszystkie czynności podejmowane w toku postępowania, to są: pisma i wnioski składane przez strony lub uczestników postępowania, a także czynności formalne i merytoryczne podjęte przez komornika. Akta powinny zawierać oryginały, zdarzają się wyjątki, że są także odpisy np. odpis protokołu doręczenia korespondencji, oryginały wszystkich dokumentów stanowiących dowody w sprawie, w tym także formalnych np. pokwitowania pocztowe, koperty z pieczęciami, a w razie złożenia pisma bezpośrednio w kancelarii, adnotacje urzędowe potwierdzające datę, godzinę i okoliczność złożenia pisma. Akta sprawy są postawą pracy kancelarii komorniczej. Akta powinny być ułożone w sposób chronologiczny, według kolejności wpływu. Przy ustalaniu dokładniej kolejności wpływu pism należy stosować paragraf 8 Rozporządzenia w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia biurowości, rachunkowości, ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych[9].Zasada chronologicznego utrwalania pism ma charakter techniczny. W aktach sprawy nie powinno się znaleźć żadne pismo nie oznakowane pieczęcią. Wyjątkowo, jeżeli pismo zostało złożone komornikowi do rąk własnych w trakcie czynności, powinno zostać umieszczone pod protokołem z czynności. W samym protokole zostaje umieszczona informacja, że zostało doręczone do rąk komornika. W praktyce oprócz odnotowania w protokole, powinna być przystawiona prezentata na otrzymanym przez strony piśmie[10]. Prowadzone przez komornika sądowego akta sprawy realizują funkcje utrwalającą.

5. ZASAD PRAWDY MATERIALNEJ

W ramach prowadzonego postępowania egzekucyjnego, zgodnie z zasadą prawdy organ egzekucyjny nie jest uprawniony do badania zasadności i wymagalności roszczenia objętego tytułem wykonawczym. Jednym z charakterystycznych przejawów omawianej zasady w postępowaniu egzekucyjnym, niezmiernie ważnym dla skuteczności jej realizacji jest: wezwanie dłużnika do złożenia wykazu majątku (art. 801 par. 1 pkt 2 i art. 801 [1] k.p.c.), wyjawienie majątku (art. 913-920 [1] k.p.c.), obowiązek komornika przeprowadzenia z urzędu dochodzenia w celu ustalenia zarobków i stanu majątkowego dłużnika oraz jego miejsca zamieszkania w ramach egzekucji świadczeń alimentacyjnych (art. 1086 k.p.c.), obowiązek komornika korzystania z pomocy biegłego przy ustalaniu wartości zajętych składników majątku dłużnika (art. 813, 853 par. 2, art. 948, 1013 [1] par 1, art. 1064 par. 2 k.p.c.)[11].

---

[9] Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia szczegółowych zasady prowadzenia biurowości i rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych z dnia 18 grudnia 2018 r., Dz.U. z 2018 r poz. 2517.

[10] Mariusz Jarnowski, Natalia Strojanowska, *Szczegółowe zasady prowadzenia biurowości i rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych. Komentarz* (Warszawa: Wyd. C. H. Beck, 2021), 170.

[11] Aleksandra Monarcha-Matlak, Dominika Skoczylas, *Zasady postępowania egzekucyjnego a standardy wykonywania zawodu komornika sądowego* (Sopot: Currenda, 2021), 24.

Pełnym wyrazem zastosowania zasady prawdy w postępowaniu egzekucyjnym jest przepis art. 3 k.p.c., stanowiący, że uczestnicy postępowania mają obowiązek mówienia prawdy. Przedmiotowy przepis nakłada na strony obowiązek o charakterze etycznym, moralnym, procesowym.

6. ZASADA DYSPOZYCYJNOŚCI

Zasada dyspozycyjności wraz z zasadą formalizmu i współdziałania są uznawane za najistotniejsze zasady postępowania egzekucyjnego. Całkowita samodzielność wierzyciela i dłużnika doprowadziłyby do wypaczenia celu funkcjonowania egzekucji. Nie jest również możliwe ukształtowanie instytucji występujących w postępowaniu egzekucyjnym z całkowitym pominięciem zasady rozporządzalności, bowiem jest ona przejawem woli stron. Zasada dyspozycyjności widoczna jest w działaniach lub zaniechaniach wierzyciela podejmowanych po złożeniu wniosku o wszczęcie egzekucji. Czynności podejmowane przez strony postępowania egzekucyjnego sprowadzają się albo do dysponowania tokiem tego postępowania albo do rozporządzania przyznanego przez przepisy prawa środkami ochrony prawa. Dyspozycja wierzyciela przejawia się w decyzji o podjęciu postępowania egzekucyjnego złożonej do organu egzekucyjnego tj. poprzez złożenie wniosku o wszczęcie egzekucji, dokonania wyboru komornika sądowego, do którego kieruje wniosek, zakreśleniu podmiotowych i przedmiotowych granic wniosku, ustosunkowanie się do zarządzeń komornika sądowego. Do przejawów zasad postępowania egzekucyjnego wskazać można także zakres sposobów egzekucji, a następnie dysponowanie tokiem postępowania przez składanie dalszych wniosków oraz podejmowanie decyzji o czasowym wstrzymaniu prowadzenia postępowania bądź jego zawieszenia i umorzeniu. Zasadę dyspozycyjności można także rozpatrywać w aspekcie zasady współdziałania stron z organem egzekucyjnym[12].

Reasumując należy stwierdzić, że zasada dyspozycyjności wiąże się nieodłącznie z wolą podmiotu dokonującego czynności lub decydującego się na zaniechanie jej dokonania. Jak wskazuje A. Marciniak postępowaniem egzekucyjnym rządzą dwie zasady: zasada dyspozycyjności i zasada formalizmu postępowania[13].

7. ZASADA WSPÓŁDZIAŁANIA WIERZYCIELA

Do istotnych zasad postępowania egzekucyjnego zaliczyć należy zasadę współdziałania wierzyciela z organem egzekucyjnym, której realizacja wywiera istotny wpływ na skuteczność egzekucji. Szczególna rola wierzyciela w postępowaniu egzekucyjnym jako podmiotu zainteresowanego wynikiem tego postępowania, nakłada na niego obowiązek czynnego uczestniczenia w tym postępowaniu. Obowiązek współdziałania uzasadniony jest jego własnym interesem. W końcu to wierzyciel

[12] Joanna Szachta, *Zasada dyspozycyjności stron w postępowanie egzekucyjnym* (Sopot: Currenda, 2022), 17-20.

[13] Andrzej Marciniak, *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych* (Warszawa: Wyd. C. H. Beck, 2008), 31.

dąży do realizacji prawa stwierdzonego tytułem wykonawczym. Powinien on wykazywać dużą aktywność w czasie całego postępowaniu egzekucyjnego tj. składać wnioski, żądania, uczestniczyć w czynnościach, udzielać komornikowi niezbędnych informacji. Jednocześnie przez możliwość składania skarg i zarzutów, wierzyciel może nadzorować wszelkie działania komornika. Kierując egzekucją, wierzyciel powinien korzystać ze swego prawa w sposób celowy i rozsądny. Obowiązek współpracy wierzyciela z komornikiem istnieje niezależnie od tego, czy postępowania egzekucyjne zostało wszczęte na wniosek wierzyciela, czy też na wniosek uprawnionego organu. Wierzyciel ma prawo do podejmowania wniosków dyspozytywnych. Może we wniosku żądać spełnienia całości lub tylko części świadczenia. Jest to jego prawo i od woli wierzyciela zależy, w jakim zakresie z tego prawa skorzysta. Organ egzekucyjny jest związany zakresem i sposobem egzekucji wskazanym we wniosku egzekucyjnym. Zatem organ egzekucyjny działa w granicach określonych przez wierzyciela.

Wierzyciel decyduje również o sposobie, w jaki ma być prowadzona egzekucja. Wskazany przez niego sposób egzekucji wiąże organ egzekucyjny. Wierzyciel może w jednym wniosku wskazać kilka sposobów egzekucji przeciwko temu samemu dłużnikowi. Spośród kilku sposobów egzekucji komornik powinien wykorzystać najmniej obciążający dłużnika. Wierzyciel w przypadku zgłoszenia do egzekucji kwoty mniejszej niż wynikająca z tytułu wykonawczego, może w każdym momencie egzekucji rozszerzyć swoje żądanie, oczywiście w granicach zakreślonych tytułem wykonawczym. Bardzo często wnioski wierzycieli są ogólnikowe, poza miejscem zamieszkania dłużnika i kwotą jaką kieruje do egzekucji, nie zawierają one często znanych wierzycielowi informacji o dłużniku. Wierzyciel, utrzymując kontakty z dłużnikiem zna często numery rachunków bankowych, z których dłużnik dokonywał wpłat, zna kontrahentów, dla których wykonuje usługi albo sprzedaje towary lub posiada adresy oddziałów przedsiębiorstwa. Wierzyciele kierują egzekucję tylko do majątku ruchomego, nie wskazując wierzytelności i rachunków bankowych dłużnika, co przedłuża postępowanie egzekucyjne. Dobry przepływ informacji między komornikiem, a wierzycielem przyczynia się do szybkiego podjęcia czynności, co przekłada się w dużej mierze na skuteczność egzekucji.

8. ZASAD SAMOFINANSOWANIA

Problem kosztów działalności komorników, w naszym systemie prawnym, od lat rozwiązany był w ten sposób, że podlegał on finansowaniu bezpośrednio ze środków uzyskanych od stron postępowania, a budżet państwa nie uczestniczył w jej finansowaniu. Ta zasada została przyjęta w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 10 marca 1981 r. w sprawie taksy za czynności komorników (Dz. U. z 1981 r., Nr 7, poz. 31, ze zm.). Zgodnie z Ustawą o komornikach sądowych i egzekucji, za prowadzenie egzekucji komornik pobierał opłaty egzekucyjne (art. 43 uoksie), a środki uzyskane z opłat były przeznaczone na sfinansowanie kosztów działalności egzekucyjnych, czyli wszelkich kosztów prowadzenia kancelarii i postępowań egzekucyjnych w konkretnych sprawach (art. 34 uoksie).

Obecne koszty niezbędne dla sfinansowania niektórych czynności egzekucyjnych, w sprawach egzekucyjnych pochodzą z opłat egzekucyjnych. Opłaty egzekucyjne stanowią nieopodatkowaną należność budżetową o charakterze publicznoprawnym pobieraną za czynności, o których mowa w art. 3 ust 3 pkt 1 i 2 ukk[14]. Z dniem wejścia w życie omawianej ustawy, opłaty egzekucyjne stały się nieopodatkowaną należnością budżetową o charakterze publiczno-prawnym. Omawiany przepis nie ma zastosowania do tych opłat egzekucyjnych, które zostały prawomocnie ustanowione przed dniem pierwszym stycznia 2019[15].

Przepis artykułu 154 ustęp 2 ukk nakłada na komornika obowiązek prowadzenia trzech rachunków:

1) rachunku bankowego służącego do obsługi postępowań egzekucyjnych i zabezpieczających;
2) rachunku bankowego do opłat egzekucyjnych;
3) rachunku bankowego tak zwanego operacyjnego rachunku kancelarii.

Rachunek bankowy kancelarii jest przeznaczony do obsługi prowadzonych postępowań egzekucyjnych i zabezpieczających służy do przechowywania wyegzekwowanych środków pieniężnych oraz zaliczek na pokrycie wydatków gotówkowych w toku egzekucji, a także postępowania zabezpieczającego i zaliczek. Przedmiotowy rachunek jest rachunkiem nieoprocentowanym. Przechowywane na nim środki, nie stanowią mienia komornika. Komornik nie ma prawa swobodnie dysponować środkami znajdującymi się na tym rachunku. Komornik nie może bez zgody Prezesa sądu rejonowego, wypowiedzieć umowy na prowadzenie rachunku bankowego, a zawarta umowa nie wygasa nawet w przypadku śmierci komornika.

Rachunek opłat egzekucyjnych. Na powyższym rachunku, komornik ewidencjonuje opłaty, które stanowią niepodatkową należność budżetową o charakterze publicznoprawnym poobierana za czynności, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1-2 ukk. Po potrąceniu wynagrodzenia prowizyjnego uzyskane opłaty stanowiące dochód budżetu państwa, podlegają przekazaniu na rachunek bieżący Urzędu Skarbowego w terminie do 5 dnia miesiąca kalendarzowego następującego po miesiącu, w którym zostały uzyskane. Komornik jest zobowiązany złożyć do urzędu skarbowego miesięczną informację o uzyskanych opłatach do dnia dziesiątego każdego miesiąca po miesiącu, w którym zostały one uzyskane.

Rachunek operacyjny kancelarii. Na powyższym rachunku, komornik przechowuje wynagrodzenie prowizyjne służące pokryciu kosztów swojej działalności. Wynagrodzenie prowizyjne oraz opłaty komornicze inne niż opłaty egzekucyjne, stanowią dochód komornik sądowego, z których pokrywa on koszty działalności. Rachunek ww. jest rachunkiem prywatnym komornika. Środki te stanowią jego środki prywatne. Na ogólnych zasadach środki na tym rachunku mogą podlegać zajęciu.

[14] Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych, Dz.U. 2018 poz. 770.

[15] Simberowicz Maciej, Marcin Świtkowski, red. nauk., *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych.* Maciej *Komentarz* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2018), 121.

9. PRZYCHODY KOMORNIKA

W ustawie o komornikach sądowych ustawodawca odszedł od znanego rozwiązania wynikającego z uoksie, zgodnie z którym to opłaty egzekucyjne stanowiły przychód komornika (art. 63 ust 4 uoksie). Obecnie przychodem komornika sądowego jest wynagrodzenie prowizyjne za pełnioną służbę – obliczane proporcjonalnie do wysokości uzyskanych opłat egzekucyjnych oraz pozostałych opłat komorniczych[16], Opłaty egzekucyjne obciążone są zobowiązaniem odprowadzanym na rzecz urzędu skarbowego w następujący sposób:

- od 0 zł – 500 000 zł – 1 %
- od 500 001 zł do 1 000 000 zł – 5 %,
- od 1 000 001 zł do 1 500 000 zł – 20 %
- od 1 500 001 zł do 2 000 000 zł – 30%
- powyżej 2 000 000 zł – 40 %.

Przy przychodzie 2 500 000 zł – kwota 480 000 zł co stanowi opłatę odprowadzaną na rzecz Urzędu Skarbowego, natomiast kwota 2 020 000 zł stanowi wynagrodzenie, które będzie służyło pokryciu kosztów działalności egzekucyjnej komornika, wynikającej z art. 152 uks. Średnie obciążenie przy kwocie 2 500 000 zł wynosi 19.2%. Przy przychodzie 3 000 000 zł średnie obciążenie wynosi 22.66%, a przy przychodzie 4 000 000 zł – 27%.

Komornik ma obowiązek co miesiąc samodzielnie dokonywać potrącenia wynagrodzenia według ww. granic i przekazywać na odrębny rachunek bankowy, służący pokryciu kosztów działalności egzekucyjnej. Następnie do 10 dnia miesiąca kalendarzowego powinien złożyć oświadczenie OEG-1 o wysokości pobranych świadczeń. Mimo istotnych rozstrzygnięć w zakresie statusu podatkowego komornika, wiele ważnych kwestii nie zostało objętych nową ustawą o kosztach komorniczych. Nadal pozycja komorników, mimo ścisłych powiązań z sądem, nie została w szczególny sposób doprecyzowana i status komornika zbliżony jest do wolnego zawodu[17]. W związku z tym, czynności egzekucyjne komornik wykonuje na własny rachunek i w ramach samofinansującego się modelu egzekucji sądowej. Komornik ponosi ryzyko finansowe swojej działalności, jednak nie ma statusu przedsiębiorcy. Komornik poddany jest uregulowaniom ograniczającym swobodę działalności i wykluczającą kierowanie się zasadą maksymalizacji zysku. Takie stanowisko prezentuje Trybunał Konstytucyjny[18]. Komornik jako jedyny funkcjonariusz publiczny wykonuje wszystkie czynności na własny rachunek i własne ryzyko. W niektórych sytuacjach otrzymuje tylko zwrot wydatków. Koszty postępowania w sprawach bezskutecznych, które musi obowiązkowo przyjąć, musi pokrywać ze spraw skutecznie wyegzekwowanych. Takie rozwiązanie powoduje, że wpływa to negatywnie na efektywność innych spraw, które nie są w pełni pokrywane, zarówno przez wierzyciela jak i dłużnika. Przykładem jest spis inwentarza spadkowego,

[16] Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych, Dz.U. 2018 poz. 770.

[17] Ewa Kowalewska, „Komornik jako podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych", w: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sadowej*, red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil (Sopot: Currenda, 2018), 121.

[18] Wyrok TK z 13.12.2011 r. SK 44/09, Dz.U. z 2011 r. Nr 279 poz. 1646.

gdzie opłata w wysokości 400 zł nie pokrywa nawet kosztów prowadzenia akt egzekucyjnych i ich przechowywania, w sytuacji, gdy komornik ustali znaczny majątek spadkowy i będzie musiał dokonać wyceny rzeczy ruchomych, jak i nieruchomych.

Jednocześnie rosnące koszty utrzymania, w żaden sposób nie są powiązane z pobieranymi opłatami, a w szczególności znaczny wzrost płac w ostatnich 4 latach, doprowadziły do tego, że przyjęte przez ustawodawcę progi wyżej opisane w 2017 r., a przyjęte w ustawą 2018 r., uległy deprecjacji na skutek inflacji w latach 2018-2023 ok 38,% (2018 – 1,6%, 2019 – 2,3%, 2020 – 3,4%, 2021 – 5,1%, 2022 – 14,4%, 2023 – 11,4%)[19].

Najniższe wynagrodzenie w latach 2018 – 2024 wynosiło (stany na dzień 1 stycznia):

- 2018 2100 zł
- 2019 2250 zł
- 2020 2600 zł
- 2021 2800 zł
- 2022 3010 zł
- 2023 3490 zł
- 2024 4240 zł

Nadal pozostał podstawowy podział opłat na stosunkowe i stałe. Podstawowym celem uchwalenia ustawy o kosztach komorniczych była racjonalizacja przepisów przez ujednolicenie i uproszczenie dotychczasowych rozwiązań oraz ich usystematyzowanie i uporządkowanie.

Obecna regulacja w sposób kategoryczny opisuje jej charakter, tj. opłata egzekucyjna stanowi niepodatkową należność budżetową. Natomiast ustawa nie uregulowała kosztów egzekucyjnych za efektywną i skuteczną egzekucję. Progresywne obciążenie opłat, kwotą procentowych potrąceń wraz ze wzrostem uzyskanych opłat, coraz to wyższą kwotą na rzecz Skarbu Państwa, powoduje odwrotny efekt. Mianowicie czym więcej komornik będzie pracował i egzekwował, tym mniej będzie zarabiał, a żeby efektywniej działać musi zatrudnić ludzi, zakupić sprzęt, zwiększyć powierzchnię biurową. Powoduje to, że zwiększą się jego koszty działalności, których nie będzie w stanie pokryć, gdyż opłata egzekucyjna (wynagrodzenie prowizyjne) będzie coraz niższe wraz ze wzrostem efektywności pracy.

Powiązanie wzrostu opłat ze wzrostem wynagrodzeń, gwarantowałoby właściwe spełnienie funkcji fiskalnej i społecznej kosztów. Wzrost inflacji powoduje faktyczny wzrost wydatków kancelarii komorniczych, które coraz trudniej będzie bilansować sztywno określonymi opłatami. Może to spowodować spadek zainteresowania komorników sądowych mających na celu jak najskuteczniejsze i najsprawniejsze podejmowanie czynności[20]. W szczególności dotyczy to eksmisji, wprowadzenia w posiadanie, spisu inwentarza spadkowego. Degresywna stawka prowizji stanowi swego rodzaju karę za skuteczne prowadzenie postępowania, co może stać

[19] Roczne wskaźniki cen i towarów wg GUS.

[20] Bartosz Angielczyk, „Zmiany w opłacie egzekucyjnej za przeprowadzenie eksmisji", w: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sądowej*, red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil (Sopot: Currenda, 2018), 275.

się powodem spadku skuteczności egzekucji. Przyjęty sposób określania prowizji może prowadzić do spadku zainteresowania wykonywaniem tego zawodu, a tym samym i spadku liczby kancelarii[21].

Drugim źródłem przychodu komornika sądowego są opłaty egzekucyjne, które zostały prawomocnie uchwalone do 31.12.2018 r., a które są pobierane po tej dacie. Dotyczy to opłat ustalonych na podstawie uoksie art. 43 – 60.

Źródło przychodu stanowią opłaty egzekucyjne w sprawach wszczętych do 31-12-2018 r. i pobierane po wejściu w życie ustawy o komornikach sądowych i egzekucji na zasadach określonych w uoksie tj. w szczególności 15% i 8% i pozostałe opłaty wymienione w artykułach od 43 do 60.

Przychodem komornika będą również przychody ze sprzedaży majątku, który był zewidencjonowany jako majątek kancelarii komornika tj. przychody ze sprzedaży majątku ruchomego np. samochodu, drukarki, komputera, innego majątku trwałego lub nietrwałego. Źródłem przychodu mogą być również dochody z tytułu najmu dzierżawy czy też amortyzacja.

W aktualnym stanie egzekucji obowiązującym od 5 lat na podstawie ustawy z dnia 18 marca 2018 roku zwanego dalej Ustawy o komornikach sądowych (uks) i Ustawy o kosztach komorniczych (ukk) wynagrodzenie pobierane przez komornika pozostaje na tym samym poziomie, mimo wzrostu ponad dwukrotnie najniższego wynagrodzenia, jak i inflacji ponad 38 % od czasu uchwalenia ustaw. Opłaty komornicze pozostają na niezmienionym poziomie, mimo wzrostu nie tylko kosztów osobowych, ale również wzrostu kosztów rzeczowych takich jak: energia elektryczna, energia cieplna, itp. Brak realnego dostosowania opłat do aktualnej sytuacji gospodarczej powoduje spadek rentowności kancelarii i ich niewydolności. Zwiększone nakłady związane z doręczaniem korespondencji – koszty przewyższają kilkukrotnie ponoszone opłaty przez wnioskodawcę. Podobnie jest ze spisem inwentarza, gdzie często za kwotę 400 zł komornik wykonuje spis, który trwa kilka dni, a w który zaangażowanych jest wiele osób, plus biegły. A za kwotę 1500 zł za wykonanie eksmisji trwającej częstokroć wiele godzin. Zaangażowani do takich czynności biegli czy też ślusarze zarabiają więcej niż komornik za wykonanie czynności egzekucyjnych. Ryzyko ponoszone przez komornika w związku z prowadzoną działalnością egzekucyjną nie, może być na poziomie pokrycia bieżących kosztów, bo częstokroć niespodziewane sytuacje, tak jak w każdej działalności gospodarczej mogą wywołać w kolejnych miesiącach straty. Ponadto w prowadzeniu kancelarii komorniczej pojawiają się przyszłe koszty archiwizacji akt np. ponad 1000 zł za kategorię A.

Aby kancelaria mogła sprawnie funkcjonować, komornik musi zadbać również o przyszłe inwestycje związane z informatyzacją i zabezpieczeniem obiektu by godnie sprawować urząd.

[21] Krystyna Kołodko, „Wybrane aspekty nowych ustaw o komornikach sądowych oraz kosztach komorniczych i ich wpływ na sytuację prawną dłużnika", w: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sądowej,* red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil (Sopot: Currenda, 2018), 67-68.

10. ZASADA PEŁNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA ZOBOWIĄZANIA PODATKOWE

Omawiając statut prawno-podatkowy komornika sądowego, należy przytoczyć Ustawę o komornikach sądowych, która została uchwalona 22 marca 2018 r. Nieco później tj. dnia 28 lutego 2018 r. uchwalono ustawę o kosztach komorniczych. Obie ustawy weszły w życie z dniem 1 stycznia 2019 r. Zmieniły one dużo w zakresie ustroju działalności komorniczej i prowadzenia postępowania egzekucyjnego. Kontrowersyjne, nowe przepisy dotyczące bezpośrednio zagadnienia opodatkowania komorników sądowych to z pewnością art. 149 ust. 1 uks[22] oraz art. 20 ukk[23]. Pierwszy z powołanych artykułów wskazuje, iż opłata egzekucyjna stanowi nieopodatkowaną należność budżetową o charakterze publicznoprawnym, a pobieraną za czynności, o których mowa w art. 3 ust. 3 pkt 1 i 2 uks[24], na zasadach określonych w ustawie o kosztach komorniczych. Drugi artykuł stanowi, że opłata egzekucyjna ustalona zgodnie z ustawą o kosztach komorniczych nie podlega podwyższeniu o jakiekolwiek dodatkowe należności. W doktrynie wskazuje się, iż wprowadzenie tych przepisów było pokłosiem uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 27 lipca 2017, gdzie to określono, iż opłata egzekucyjna nie może być podwyższona o VAT[25, 26, 27, 28].

Pierwsza interpretacja ww. przepisów pojawiła się w marcu 2018 r., a wydana została dopiero 15 kwietnia 2019 r. Uprzednio, jedynie na początku stycznia 2019 r. umieszczono na stronie Ministerstwa Finansów komunikat, iż w najbliższym czasie zostanie wydana interpretacja ogólna w sprawie opodatkowania komorników.

Główną tezą tej interpretacji było stanowisko, iż komornicy sądowi od dnia 1 stycznia 2019 r. nie są podatnikami podatku od towarów i usług. Kluczowe w omawianej interpretacji było stwierdzenie czy komornik sądowy wykonuje samodzielną działalność gospodarczą. Minister w interpretacji porusza także temat

---

[22] Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych, Dz.U. z 2018 poz. 771 z późn. zm., art. 149 ust. 1.

[23] Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych, Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 z późn. zm., art. 20.

[24] Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych, Dz.U. z 2018 r. Poz. 771 z późn. zm., art. 3 ust. 3 pkt 1 i 2. stanowi: Komornikom powierza się następujące zadania:

1) wykonywanie orzeczeń sądowych w sprawach o roszczenia pieniężne i niepieniężne oraz zabezpieczenia roszczeń, w tym europejskich nakazów zabezpieczenia na rachunku bankowym, z uwzględnieniem wyjątków przewidzianych w ustawie z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 155, z późn. zm.)

2) wykonywanie innych tytułów wykonawczych oraz tytułów egzekucyjnych, które podlegają wykonaniu w drodze egzekucji sądowej bez zaopatrywania ich w klauzulę wykonalności.

[25] Andrzej Antkiewicz, art. 20, w: *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, red. Andrzej Antkiewicz, Zbigniew Merchel (Sopot: Currenda, 2019), 463.

[26] Maciej Klonowski, art. 20, w: *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, red. Rafał Reiwer (Warszawa: Legalis, 2019), 981.

[27] Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2017 roku o sygn. III CZP 97/16.

[28] Urszula Moszczyńska, „O wpływie planowanych zmian legislacyjnych na wyniki kancelarii w świetle raportu PwC z 9 maja 2017 r.", *Nowa Currenda*, 6 (2017).

wynagrodzenia prowizyjnego komorników sądowych. Wskazuje, iż wysokość wynagrodzenia komorników stanowi pochodną sumę opłat uzyskanych w danym roku kalendarzowym obliczoną według degresywnych stawek. Minister, po przedstawionych wyżej argumentach wskazuje, iż na podstawie nowych przepisów komornicy sądowi nie są podatnikami podatku od towarów i usług, ponieważ nie wykonują w rozumieniu art. 15 ust. 1 uptu samodzielnie działalności gospodarczej. Zgodnie z tą interpretacją komornicy sądowi od 1 stycznia 2019 r. przestali być podatnikami VAT.

Warto zwrócić uwagę na odpowiedź nr PTI.813.16.2019.276 z dnia 14 listopada 2019 r. podsekretarza Stanu T. Kościńskiego na wystąpienie Prezesa Krajowej Rady Komorniczej z 6 maja 2019 r. o znaku KRK/734/17[29]. W przypadku komorników sądowych uznano, iż czynności przez nich podejmowane, nie stanowią działalności gospodarczej. W odpowiedzi określa się także, że wprawdzie w art. 3 ust. 1 uks wskazuje się, iż komornik sądowy jest organem władzy publicznej w zakresie wykonywanych czynności w postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym, to jednak nie oznacza to, że ma do nich zastosowanie art. 15 ust. 6 uptu.

> Sekretarz Stanu zwraca uwagę, że w postępowaniach nieegzekucyjnych wymienionych w art. 3 ust. 3 i 4 uks, takich jak:
>
> a) wykonywanie postanowień o zabezpieczeniu spadku lub sporządzeniu spisu inwentarza;
> b) osobiste doręczenia – na zlecenie sądu – bezpośrednio adresatowi zawiadomień sądowych, pism procesowych oraz innych dokumentów sądowych za potwierdzeniem odbioru i oznaczenia daty;
> c) sporządzanie protokołu stanu faktycznego;
> d) komornik sądowy działa, na podobnych zasadach jak w postępowaniu egzekucyjnym i zabezpieczającym.

Sekretarz Stanu zauważa jednak, że inaczej wygląda sytuacja prawnopodatkowa komornika sądowego w przypadku sprawowania – na wniosek wierzyciela licytacji – urzędowego nadzoru nad dobrowolnymi publicznymi licytacjami[30].

Należy zauważyć, że w odpowiedzi Sekretarza Stanu znalazły się fakty nie poruszone w interpretacji ogólnej z 15 kwietnia 2019 r., a sama odpowiedź nie jest wiążąca dla podatników. Nie wiadomo także, czy jest jakąkolwiek podstawą do zapewnienia jednolitego stosowania prawa podatkowego wobec komorników sądowych.

Omawiając status prawnopodatkowy komornika sądowego w podatku od towarów i usług warto wspomnieć, iż komornik sądowy jest również płatnikiem VAT w przypadku prowadzenia postępowania egzekucyjnego w zakresie egzekucji z nieruchomości lub ruchomości, gdy dłużnik sam byłby zobowiązany do rozliczenia tego podatku. Gdyby transakcja w normalnych warunkach nie podlegała opodatkowaniu, bądź też byłaby zwolniona z podatku od towarów i usług, komornik

[29] Pismo udostępnione przez Komornika Sądowego, który to odpis odpowiedzi dostał od Krajowej Rady Komorniczej.

[30] Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych, Dz.U. z 2018 r. Poz. 771 z późn. zm., art. 3 ust. 4 pkt 3 stanowi: na wniosek organizatora licytacji – sprawuje urzędowy nadzór nad dobrowolnymi publicznymi licytacjami, z przybiciem najniższej lub najwyższej oferty.

sądowy podczas egzekucji nie stawałby się płatnikiem podatku VAT. Jeżeli na dłużniku ciążył obowiązek odprowadzenia podatku VAT, w przypadku sprzedaży towaru, to komornik sądowy ma obowiązek wystawić fakturę VAT w imieniu i na rzecz dłużnika[31], a także obliczyć i pobrać VAT, jak również wpłacić pobrany podatek we właściwym terminie organowi podatkowemu[32].

11. ZASADA NADZORU NAD POSTĘPOWANIEM

Dokonując oceny ustawy z dnia 22 marca 2018 roku o komornikach sądowych w zakresie zmian regulacji dotyczących nadzoru nad komornikami sądowymi, należy stwierdzić, że komornicy sądowi stali się podmiotami najbardziej rozbudowanego systemu kontroli nadzoru spośród wszystkich zawodów prawniczych. Tak rozbudowany nadzór wpływa negatywnie na efektywność działania komorników. Ustawodawca wręcz zachęca dłużników do składania skargi na czynność komornika poprzez obowiązek doręczenia dłużnikowi formularza skargi[33]. Rozbudowana regulacja nadzoru zwiększenia ilości podmiotów, które go sprawują oraz katalogu przyznanych im kompetencji nie przyniesie zamierzonego efektu w postaci przywrócenia zaufania do zawodu komornika, w sytuacji braku wyspecjalizowanych kadr administracyjnych.

Komornik zamiast wykonywać czynności egzekucyjne musi częstokroć odpowiadać na te same skargi skierowane do różnych organów, sprawujących nadzór. Zakres nadzoru, a zwłaszcza uprawnienia organów nadzorczych, wyznaczają granicę niezależności i samodzielności komornika. Samodzielność komornika przejawia się w ograniczonym zakresie podporządkowania przy wykonywaniu czynności egzekucyjnych, co nie wyklucza sprawowania nad nim nadzoru. Ten sprawowany jest poprzez możliwość składania skarg na każdą czynność egzekucyjną i to wielokrotnie na różnych etapach. Rozbudowany nadzór, przez wielu autorów uważany za gwarancję prowadzenia poprawnej i skutecznej egzekucji, jest nie tylko ograniczeniem samodzielności i niezależności komornika, ale kompletnym brakiem zaufania. Komornik musi: ukończyć studia, aplikację, zdać egzamin zawodowy, asesurę, co jest dłuższą drogą niż w wielu innych zawodach, gdzie po zdaniu egzaminu nie trzeba odbywać praktyki asesorskiej. Ustawowe regulacje wręcz krępują czynności egzekucyjne komornika w stopniu przekraczającym sam cel nadzoru (czyli sprawność i szybkość egzekucji). Wprowadzenie zapisów dotyczących ograniczenia możliwości przyjmowania spraw oprócz kategorii ilościowej, ograniczyło działania komornika. Nie można zarazem dokonywać czynności bardzo szybko i bardzo skutecznie. Tym bardziej jeżeli dłużnik ma tak wiele instrumentów

[31] Interpretacja indywidualna z dnia 29 lipca 2019 r. nr 0114-KDIP1-1.4012.293.2019.2.EW w przedmiocie uznania komornika za płatnika podatku VAT (art. 15) z tytułu dostawy nieruchomości (art. 7).

[32] Kinga Moras-Olaś, „Status komornika jako płatnika VAT przy egzekucji z nieruchomości: problemy wybrane", *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* nr 9 (2016): 39.

[33] Krystyna Rogala, „Nadzór administracyjny prezesa sądu apelacyjnego nad komornikami sądowymi", w: *Egzekucja Sądowa w sprawach cywilnych. Aspekty praktyczne*, red. nauk. Kinga Flaga-Gieruszyńska (Sopot: Currenda, 2023), 45-50.

dających możliwość spowalniania i blokowania egzekucji. Celem nadzoru administracyjnego miało być zapewnienie sprawności, a stało się elementem utrudniającym pracę komornika. Rozbudowany został nadzór administracyjny tj. poprzez kontrolę kancelarii pod względem finansowym i sprawozdawczym Wprowadzono wiele kontroli, częstokroć dotyczących tych samych zagadnień np. kontrola finansowa z sądu, kontrola z samorządu komorniczego. Rozbudowano sprawozdawczość przesyłaną do Prezesa Sądu Rejonowego, Prezesa Sądu Apelacyjnego dotyczącą tych samych zagadnień. Pochłania to wiele czasu, gdyż komornik musi prowadzić szereg kontrolek, przygotowywać wiele zbędnych analiz, dokonywać weryfikacji danych, itp. W świetle art. 167 ukk zawarto katalog podmiotów sprawujących nadzór. Są nimi:

- Minister Sprawiedliwości
- Prezesi właściwych Sądów Apelacyjnych
- Prezesi właściwych Sądów Okręgowych
- Prezesi właściwych Sądów Rejonowych.

Ustawa o komornikach sądowych nie wprowadza wyraźnego podziału kompetencji między wskazanymi organami, co skutkuje zbytecznym mnożeniem identycznych pod względem przedmiotowym kontroli (które połączone rozbieżnymi wynikami kontrolnymi) powodują konieczność korygowania przez Ministra Sprawiedliwości zarządzeń nadzorczych[34].

Ustawa o komornikach sadowych zastrzega dla Ministra Sprawiedliwości głównie decydowanie o składzie komorników oraz o zasadach i kształcie służby komorniczej w drodze rozporządzeń wykonawczych.

Zgodnie z przepisem art. 17 uks szerokie uprawnienia Prezesa Sądu Rejonowego uzasadnia aksjologiczny stosunek podległości służbowej wobec Prezesa Właściwego Sądu Rejonowego.

Prezes Sądu Rejonowego w ramach szeroko przyznanych uprawnień dokonuje oceny:

- szybkości, sprawności, rzetelności postępowania oraz czy nie zachodzi zwłoka w podejmowaniu czynności[35],
- kontroluje prawidłowość prowadzenia biurowości i rachunkowości kancelarii, zwłaszcza w zakresie czy nie zachodzą niedobory. Prezes może skorzystać z pomocy księgowych w zakresie kontroli nie tylko nie doboru, ale również terminowości wysyłania środków, prawidłowości rozliczania zaliczek itp.
- bada kulturę pracy komornika oraz wszystkich zatrudnionych asesorów i aplikantów,
- bada dopuszczalność przyjmowania spraw z rewiru,
- kontroluje prawidłowość powierzania czynności asesorom,
- analizuje informacje dotyczące naruszeń prawa, wytkniętych uchybień,
- bada prawidłowość pobierania kosztów.

[34] Joanna Bodio, *Nadzór nad komornikami sądowymi i ich czynnościami* (Sopot: Currenda, 2023), 132-133.

[35] Reiwer Rafał, red., *Ustawa o komornikach Sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz* (Warszawa: Wyd. Beck, 2019), 474-475.

Ponadto sam Prezes Sądu Rejonowego w ramach czynności nadzorczych, bada prawidłowość zarządzeń wydanych w trybie 759 § 2 k.p.c. i może wystąpić z wnioskiem o odwołanie komornika, wszczyna postępowania dyscyplinarne, rozpoznaje skargi niestanowiące tryby rozpoznania w trybie 767 k.p.c.

Okresowe kontrole kancelarii przeprowadza nie rzadziej niż raz na dwa lata. Do kontroli przywołany może być również, oprócz sędziego i księgowego, udział Urzędu Skarbowego. Celem kontroli Urzędu Skarbowego jest prawidłowość pobieranych opłat egzekucyjnych, a w szczególności o terminowości i prawidłowości pobierania opłaty stanowiącej dochód skarbu państwa tzw. „OEG-1"

Natomiast kompetencje Prezesa Sądu Apelacyjnego i Sądu Okręgowego w ramach nadzoru administracyjnego nie są duże.

PODSUMOWANIE

W świetle Kodeksu Etyki Zawodowej komornika sądowego, komornik powinien urzeczywistniać konstytucyjne prawo do sądu oraz wykonywać czynności egzekucyjne na rzecz wierzyciela zgodnie z interesem wymiaru sprawiedliwości, na podstawie przepisów prawa.

Obywatel oczekuje, że Sąd wyda sprawiedliwy wyrok. Jednak czy samo uzyskanie wyroku zgodnego z jego oczekiwaniami rozwiązuje jego problem? W praktyce uzyskanie wyroku to początek dalszym problemów.

Aby konstytucyjne prawo do sądu nie pozostawało jedynie na papierze, powołano do życia komornika sądowego, którego obowiązkiem i najważniejszym zadaniem jest dbanie i wcielanie w życie orzeczeń wydanych w imieniu Rzeczypospolitej. Działania komornika powinny być powzięte na rzecz wierzyciela i zgodne z interesem wymiaru sprawiedliwości. Idea ze wszech miar słuszna, uzasadniona i potrzebna. Państwo jako gwarant bezpieczeństwa prawnego obywateli i stabilności obrotu gospodarczego, potrzebuje komorników sądowych, aby urzeczywistniali ten właśnie obowiązek. Dlatego właśnie wymaga się, aby orzeczenia były skutecznie egzekwowane.

Przyczyn niskiej skuteczności egzekucji należy upatrywać w szeroko rozbudowanych ograniczeniach egzekucji, a jednym z nich jest problem związany z prowadzenia egzekucji z minimalnego wynagrodzenia. Kolejne podwyżki minimalnego wynagrodzenia uniemożliwiają prowadzenie egzekucji z wynagrodzenia. Powstaje zatem pytanie, czy tak dalece rozbudowana ochrona nie jest jednocześnie przyczyną naruszenia praw drugiej strony postępowania egzekucyjnego?

> Reasumując należy stwierdzić, że szybkie zmiany dopuszczające możliwość zajęcia wynagrodzenia nawet w niewielkiej części zwiększyłoby skuteczność egzekucji. Ponadto wśród wierzycieli nastąpiłby wzrost poczucia bezpieczeństwo i praworządności. Czymże jest orzeczenie nawet najbardziej sprawiedliwe, jeśli nie jest potem wprowadzone w życie.

BIBLIOGRAFIA

Angielczyk, Bartosz. „Zmiany w opłacie egzekucyjnej za przeprowadzenie eksmisji". W: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sądowej,* red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil, 275. Sopot: Currenda, 2018.

Antkiewicz, Andrzej. *Art. 20*. W: *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz,* red. Andrzej Antkiewicz, Zbigniew Merchel, 463. Sopot: Currenda, 2019.

Bodio, Joanna. *Nadzór nad komornikami sądowymi i ich czynnościami*. Sopot: Currenda, 2023.

Jarnowski, Mariusz, Natalia Strojanowska. *Szczegółowe zasady prowadzenia biurowości i rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych. Komentarz.* Warszawa: Wyd. C. H. Beck, 2021.

Jarocha, Andrzej. „Egzekucja sądowa z kilku nieruchomości dłużnika stanowiących całość gospodarczą", *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 1 (2024): 9-10.

Klonowski, Maciej. *Art. 20.* W: *Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*, red. Rafał Reiwer, 981. Warszawa: Legalis, 2019.

Kołodko, Krystyna. „Wybrane aspekty nowych ustaw o komornikach sądowych oraz kosztach komorniczych i ich wpływ na sytuację prawną dłużnika". W: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sądowej,* red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil, 67-68. Sopot: Currenda, 2018.

Kowalewska, Ewa. „Komornik jako podatnik podatku dochodowego od osób fizycznych". W: *Nowy model zawodu komornika sądowego i finansowania egzekucji sadowej*, red. Agnieszka Góra-Błaszczykowska, Kinga Flaga-Gieruszyńska, Izabela Gil, 121. Sopot: Currenda, 2018.

Marciniak, Andrzej. *Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych.* Warszawa: Wyd. C. H. Beck, 2008.

Marciniak, Andrzej. *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych.* Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.

Marciniak. Andrzej. *Ustawa o komornikach sadowych i egzekucji. Komentarz.* Warszawa: Wolters Kluwer, 2014.

Monarcha-Matlak, Aleksandra, Dominika Skoczylas. *Zasady postępowania egzekucyjnego a standardy wykonywania zawodu komornika sądowego.* Sopot: Currenda, 2021.

Moras-Olaś, Kinga. „Status komornika jako płatnika VAT przy egzekucji z nieruchomości: problemy wybrane". *Przegląd Prawa Egzekucyjnego* 9 (2016): 39.

Moszczyńska Urszula, *O wpływie planowanych zmian legislacyjnych na wyniki kancelarii w świetle raportu PwC z 9 maja 2017 r.*, [w:] *Nowa Currenda*, 6 (2017).

Reiwer Rafał, red. *Ustawa o komornikach Sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz.* Warszawa: Wyd. Beck, 2019.

Reiwer, Rafał. „Komornik sądowy w nowej ustawie regulującej wykonywanie tego zawodu". W: *Statut prawny komornika sądowego wyzwania współczesności, r*ed. Mariusz Jabłoński, Andrzej Marciniak, 13-18. Sopot: Currenda, 2016.

Rogala, Krystyna. „Nadzór administracyjny prezesa sądu apelacyjnego nad komornikami sądowymi" W: *Egzekucja Sądowa w sprawach cywilnych. Aspekty praktyczne,* red. nauk. Kinga Flaga-Gieruszyńska, 45-50. Sopot: Currenda, 2023.

Simberowicz Maciej, Świtkowski Marcin, red. nauk. *Ustawa o komornikach sądowych. Ustawa o kosztach komorniczych. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2018.

Szachta, Joanna. *Zasada dyspozycyjności stron w postępowanie egzekucyjnym*. Sopot: Currenda, 2022.

Źródła prawa

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483 z poźn. zm.

Ustawa z dnia 28 lutego 2018 r. o kosztach komorniczych, Dz.U. z 2019 r. poz. 2363 z późn. zm.

Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych, Dz.U. z 2018 r. poz. 771 z późn. zm.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia szczegółowych zasady prowadzenia biurowości i rachunkowości i ewidencji operacji finansowych kancelarii komorniczych z dnia 18 grudnia 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 2517 z późn. zm.)

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 4.12.2001 r. SK 18/00 OTK ZU2001 seria A nr 8 poz. 256.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20.01.2004 r. SK 26/03, OTK ZU2004 seria A nr 1 poz. 3.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14.12.2010 r., K20/08, OTK ZU2010 seria A nr 10 poz. 129.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13.12.2011 r., SK 44/09, Dz.U. z 2011 r. Nr 279 poz. 1646

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2017 r. Sygn. III CZP 97/16.

Interpretacja indywidualna z dnia 29 lipca 2019 r. nr 0114-KDIP1-1.4012.293.2019.2.EW w przedmiocie uznania komornika za płatnika podatku VAT (art. 15) z tytułu dostawy nieruchomości (art. 7).

DR TATIANA KOŻAK-SIARA
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
im. Ks. B. Markiewicza w Jarosławiu,
Zakład Rachunkowości i Finansów,
ORCID: 0000-0003-3880-2888

MGR TOMASZ KOŻAK
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
im. Ks. B. Markiewicza w Jarosławiu,
ORCID: 0000-0002-4564-928X

RAPORTOWANIE ESG WEDŁUG STANDARDÓW ESRS Z WYKORZYSTANIEM NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII

STRESZCZENIE

Strategia zrównoważonego rozwoju oznacza proponowanie przedsiębiorstwom rozwiązań oraz takiego sposobu zarządzania, który gwarantuje dalszy wzrost gospodarczy, będący zarówno zrównoważony, jak i sprawiedliwy społecznie, ale jednocześnie uwzględniający kwestie ochrony środowiska naturalnego, odpowiedzialności społecznej i ładu korporacyjnego. Wprowadzone dyrektywy UE obligują największe podmioty, a w perspektywie czasowej dalszej pozostałe organizacje oraz średnie i małe jednostki do przygotowywania sprawozdawczości niefinansowej zgodnie z nowymi standardami ESRS.
Celem głównym niniejszego artykułu jest omówienie problematyki dotyczącej ujawniania informacji niefinansowych wynikających z raportowania zrównoważonego rozwoju według nowych Europejskich Standardów Raportowania Zrównoważonego Rozwoju. Oprócz kwestii związanych z rachunkowością podjęto próbę zweryfikowania znaczenia i wpływu nowoczesnych technologii, takich jak sztuczna inteligencja (AI) i uczenie maszynowe (ML) na automatyzację procesów raportowania ESG zgodnie ze standardami ESRS. Wskazano także na korzyści wynikają z implementacji tych technologii w kontekście zrównoważonego rozwoju, transparentności działań firm oraz budowania przewagi konkurencyjnej.
W artykule wykorzystano klasyczne metody badawcze, takie jak: analiza literatury przedmiotu oraz metodę dedukcji, na podstawie których, możliwe było dokonanie przeglądu dotychczasowych publikacji w tym zakresie oraz poznanie nowych zasad raportowania zgodnych z wymaganiami standardów ESRS.

Słowa kluczowe: raportowanie, zrównoważony rozwój, standardy, system integracji danych.

THE RESPONSIBILITIES OF THE ACCOUNTANTS AND THE RISKS INVOLVED IN MANAGING THEIR IMPLEMENTATION

SUMMARY

The strategy of sustainable development involves proposing solutions and management practices to enterprises that ensure further economic growth that is both sustainable and socially equitable, while also addressing issues of environmental protection, social responsibility, and corporate governance. EU directives require compliance with new ESRS standards for non-financial reporting, initially for large entities and subsequently for other entities including medium-sized and small enterprises. The main aim of this article is to discuss the disclosure of non-financial information resulting from sustainable development reporting according to the new European Sustainable Development Reporting Standards. Apart from accounting issues, the article attempts to assess the significance and impact of modern technologies such as artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) on automating ESG reporting processes in line with ESRS standards. It also highlights the benefits of implementing these technologies in the context of sustainable development, transparency of corporate activities, and gaining competitive advantage. The article used classic research methods, such as analysis of subject literature and deduction method, based on which it was possible to review previous publications in this field and learn new reporting principles consistent with the requirements of ESRS standards.

Keywords: reporting, sustainable-development, standards, data integration – system

WSTĘP

Współczesny rozwój przedsiębiorstw ukierunkowuje kwestie zrównoważonego rozwoju na bieżącą działalność i decyzje jednostki. Integracja ważnych dla interesariuszy zewnętrznych i wewnętrznych aspektów w zakresie czynników środowiskowych, społecznych i ładu korporacyjnego (z ang. Environmental, Social, Governance – ESG) przyczynia się dzięki zasadzie podwójnej istotności do zmian jakościowych w środowisku, społeczności, polityce biznesowej podmiotu, a w konsekwencji ma wpływ na jej sukces. W prawodawstwie Unii Europejskiej należy wyróżnić dwie dyrektywy, które regulują te zagadnienia są to: Dyrektywa NFRS (Non-Financial Reporting Standards) oraz bardziej dopracowana i wprowadzająca nowe obowiązki dla podmiotów w zakresie gromadzenia informacji – CSRD (Corporate Sustainability Reporting Directive). Na bazie wymienionych aktów prawnych powołano do życia nowe, wyspecjalizowane standardy raportowania w zakresie zrównoważonego rozwoju umożliwiające pozyskiwanie, gromadzenie i przekazywanie danych bardziej istotnych, użytecznych i porównywalnych zwłaszcza dla podmiotów w danej branży i inwestorów oraz pozostałych interesariuszy. W odniesieniu do polskich przedsiębiorstw konieczność przygotowania i przedstawienia przez część podmiotów (przede wszystkim spółki giełdowe, banki, fundusze inwestycyjne czy towarzystwa ubezpieczeniowe) spełniające określone warunki, informacji niefinansowych wymagana była po raz pierwszy

za rok 2017 w raportach opublikowanych w 2018 roku[1]. Rozszerzone informacje niefinansowe zgodnie z ustawą o rachunkowości i KSR 9 wskazywały na następujące obszary tematyczne, które powinny zostać przedstawione w sprawozdaniu (oświadczeniu) i są to[2]:

- zwięzły opis modelu biznesowego jednostki;
- kluczowe niefinansowe wskaźniki efektywności związane z działalnością jednostki;
- opis polityk stosowanych przez jednostkę w odniesieniu do zagadnień społecznych i pracowniczych, środowiska naturalnego, poszanowania praw człowieka oraz przeciwdziałania korupcji i łapownictwu, a także opis rezultatów stosowania tych polityk;
- opis procedur należytej staranności – jeżeli jednostka je stosuje w ramach ww. polityk;
- opis istotnych ryzyk związanych z działalnością jednostki w odniesieniu do kwestii: środowiskowych, spraw społecznych i pracowniczych, poszanowania praw człowieka oraz przeciwdziałania korupcji i łapownictwu, w tym ryzyk związanych z produktami jednostki lub jej relacjami z otoczeniem zewnętrznym, w tym z kontrahentami, a także opis zarządzania tymi ryzykami. W myśli nowelizacji decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady UE[3] spowodowała konieczność większego uszczegółowienia informacji dla większej liczby podmiotów spełniających określone kryteria. Takie wymogi z jednej strony powinny kształtować świadomość przedsiębiorstw w zakresie odpowiedzialności społecznej za zrównoważony rozwój w długiej i krótszej perspektywie czasowej, z drugiej zaś strony przedsiębiorstwa te stoją przed wielkim wyzwaniem przygotowania się do raportowania ESG według standardu ESRS. W celu zapewnienia jednego systemu integracji i gromadzenia danych wiele przedsiębiorstw i jednostek inwestuje w zespoły zajmujące się wykorzystaniem narzędzi sztucznej inteligencji i uczenia maszynowego do bieżącej analizy danych. Inżynieria danych łączy statystykę, informatykę i wiedzę biznesową w celu opracowywania raportów dla ESRS.

1. OBSZARY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU I ICH ZAKRES TEMATYCZNY.

Zrównoważony rozwój (ang. sustainable development lub sustainability) w zauważalnych współcześnie pogarszających się warunkach życia społeczeństwa i wyczerpywaniu się zasobów naturalnych staje się wyzwaniem dla wielu organizacji i instytucji międzynarodowych i krajowych. Potwierdzeniem dla

[1] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, art. 49b ust. 9 – Dz.U.2023.poz.120 z późn. zm.

[2] E. Walińska (red.) Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2021, s. 986.

[3] Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2023/2772 z dnia 31 lipca 2023 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE w odniesieniu do standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju – Dz. Urz. Unii Europejskiej 2023/2772 z dnia 31 lipca 2023 roku.

rosnącego zainteresowania nim była publikacja raportu, który Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) zleciła Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju. W 1987 roku wydano raport Our Common Future, w którym zdefiniowano pojęcie zrównoważonego rozwoju[4] jako „rozwój odpowiadający obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia". W myśl tego przesłania odpowiedzialne organizacje koncentrują swoje działanie i zarządzanie przede wszystkim na społecznej odpowiedzialności biznesu, ochronie środowiska i gospodarce. Z tego wynikają trzy najważniejsze filary zrównoważonego rozwoju gospodarczego: E (environmental) – dotyczące środowiska, S (social) – dotyczące społecznej odpowiedzialności, G (corporate governance) – dotyczące ładu korporacyjnego. W wymiarze ekologicznym obejmują: ocieplenie klimatu, niszczenie ekosystemów, różnorodności gatunkowej i krajobrazowej, wyczerpywania zasobów nieodnawialnych, zagrożenia zdrowia ludzkiego (np. szkodliwe substancje, promieniowanie, hałas). W obszarze ekonomicznym obecne wyzwania dotyczą: braku stabilności gospodarki narodowej, niewystarczającego zaspokajanie podstawowych potrzeb społeczeństwa, inflacji, dużego stopnia koncentracji władzy ekonomicznej, nierównowagi pozagospodarczej, związanej np. z zależnością od surowców, zadłużenia państwa, niedostatecznego wyposażenia w dobra wspólne i niesprawiedliwego podziału dochodów. W obszarze społeczno-kulturowym najważniejsze problemy dotyczą: niedostatecznego urzeczywistnienia zasad demokracji i praworządności, ubóstwa, braku bezpieczeństwa socjalnego, problemów demograficznych, nierówności w różnych obszarach, braku bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego oraz obciążenia dla zdrowia i jakości życia[5]. Wszystkie są ze sobą powiązane i w sposób bezpośredni lub pośredni wpływają na wartość i przynoszą korzyści finansowe i niefinansowe przedsiębiorstwu wdrażającemu rozwiązania w zakresie polityki zrównoważonego rozwoju. Raportując dane w tym zakresie takie przedsiębiorstwa są lepiej postrzegane przez inwestorów, cieszą się większym uznaniem wśród społeczeństwa, uznaje się je za stabilne oraz większe szanse na przetrwanie na rynku, są bardziej konkurencyjne. Przedmiotem zainteresowania i opublikowania w raporcie ESG są:

- kwestie środowiskowe – zmiany klimatu, ślad węglowy, korzystanie z własnych źródeł energii, gospodarowanie wodą, efektywna gospodarka ściekowa, sprawny recykling, wylesianie i bioróżnorodność,
- kwestie społeczne – elastyczne modele pracy (work – life balance), warunki i bezpieczeństwo pracy pracowników, kultura w miejscu pracy oparta na różnorodności i inkluzywności, coaching zawodowy, przeciwdziałanie mobbingowi i nierównościom płacowym.
- kwestie ładu korporacyjnego – etyka, uczciwość konkurencji, kultura korporacyjna, przeciwdziałanie korupcji i łapownictwu.

[4] Pollman E.,"Corporate Social Responsibility, ESG, and Compliance", University of Pennsylvania Carey Law School, 2021 rok, s.5, https://www.ey.com/pl_pl/consulting/czy-polskie-przedsiebiorstwa-sa-gotowe-na-esg-fy24.

[5] M. Raczkowska, A. Mikuła, M. Utzig, Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej, wydawnictwo SGGW, Warszawa 2021, s. 24.

Strategia zrównoważonego rozwoju z punktu widzenia społecznego skoncentrowana na zapewnieniu przyszłości kolejnym pokoleniom bardzo odpowiedzialnie i wielopłaszczyznowo odnosi się do bieżących działań w zakresie minimalizowania negatywnych skutków i stawania się „ „zrównoważonym przedsiębiorstwem" (ang. sustainable business). Równocześnie podkreśla się, że rozwoju zrównoważonego i trwałego nie można realizować bez udziału biznesu[6]. Koncepcje powstałe na bazie tej idei są współcześnie kluczowe dla przedsiębiorstwa w kontekście wartości dla akcjonariuszy czy wartości przedsiębiorstwa dlatego stanowią szansę rozwoju upatrywaną w m. in. w jakości świadczonych usług, zwiększeniu produktywności, redukcji kosztów, poprawie wizerunku czy nade wszystko przyciąganiu nowych inwestorów.

Według wielu badaczy ważnym aspektem zrównoważenia przedsiębiorstwa jest przyjęcie szerokich zobowiązań i odpowiedzialności przez przedsiębiorstwo względem społeczeństwa i środowiska naturalnego[7]. Umiejętne zarządzanie strategią zrównoważonego rozwoju pozwala na efektywne zarządzanie zasobami, podejmowanie właściwych decyzji oraz dostosowywanie się organizacji do zmieniających się uwarunkowań społeczno – ekonomicznych.

Wiąże się to z równoczesnym uwzględnianiem wymiarów ekonomicznego, społecznego i środowiskowego, w krótko i długoterminowej oraz międzypokoleniowej perspektywie czasowej[8]. Problematyka ESG z uwagi na wymogi sprawozdawcze znajduje się w kręgu zainteresowania także rachunkowości, czy ścisłej służb finansowo – księgowych. Ich zadaniem jest dostarczanie informacji na temat sytuacji finansowo – księgowej, do tej pory w ramach sprawozdawczości finansowej przedsiębiorstwa. Teraz także uzupełnienie jej o informacje niefinansowe. Oznacza to, że określone dane stanowią obszar wspólnego zainteresowania dwóch nurtów raportowania korporacyjnego – finansowego i niefinansowego. Powstaje zatem pytanie, które zadają autorzy publikacji „Sprawozdawczość finansowa i niefinansowa – w kierunku integracji" – Jak ostatecznie ukształtują się relacje między nimi?[9].Rozszerzone informacje niefinansowe to raportowanie o sposobie prowadzenia biznesu, ładzie korporacyjnym oraz wpływie działalności jednostki m.in. na środowisko naturalne, prawa pracownicze, prawa człowieka czy relacje z otoczeniem zewnętrznym, w tym z kontrahentami, a także opis zarządzania tymi rodzajami ryzyka. Zostały ono powiązane z raportowaniem finansowym i muszą być z nimi spójne. W 2018 roku część przedsiębiorstw prowadzących działalność w Polsce została zobowiązana do złożenia oświadczeń o informacjach niefinansowych. Obecnie w 2024 roku dyrektywa 2014/95 UE została zastąpiona dyrektywą w sprawie sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju. W dyrektywie 2014/95/UE zobowiązano jednostki do ujawniania informacji

[6] A. Zgrzywa – Ziemiak, Model zrównoważenia przedsiębiorstwa, wyd. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2019, s. 7.

[7] Ibidem, s. 9.

[8] Ibidem, s. 78.

[9] E. Walińska, B. Bek-Gaik, Jacek Gad, „Sprawozdawczość finansowa i niefinansowa – w kierunku integracji, wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

w następujących obszarach sprawozdawczości: model biznesowy, polityka, w tym procesy należytej staranności, wynik tych polityk, ryzyko i zarządzanie ryzykiem oraz kluczowe wskaźniki wyników związane z daną działalnością[10]. Przepisy dyrektywy przewidują trzystopniowy harmonogram zastosowania nowych obowiązków przez jednostki. W pierwszej kolejności informacje przedstawią po raz pierwszy (za rok obrotowy 2024) największe podmioty, które już obecnie raportują tzw. informacje niefinansowe na podstawie znowelizowanej ustawy o rachunkowości. Są to duże jednostki zainteresowania publicznego, których liczba pracowników przekracza 500 osób. Rok później pierwsze raporty przedstawią pozostałe duże jednostki. Małe i średnie spółki giełdowe złożą po raz pierwszy raporty za rok obrotowy 2026[11]. Raportowanie ESG oznacza, że przedsiębiorstwa nie powinny zabiegać w swoim działaniu tylko o swój interes ekonomiczny, ale biznes powinien przynosić korzyści wszystkim interesariuszom, lokalnemu społeczeństwu oraz środowisku naturalnemu[12]. Na podstawie regulacji wprowadzonych dyrektywą CSRD, przekazywanie informacji przez obowiązane podmioty będzie odbywało się w oparciu o tzw. standardy sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju. Standardy te mają na celu zapewnienie wysokiej jakości informacji przedstawianych przez obowiązane jednostki, albowiem informacje te będą musiały być zrozumiałe, istotne i – co najważniejsze – weryfikowalne. W odpowiednio przygotowanym sprawozdaniu spółki (podmiotu) będzie musiał znaleźć się m.in.:

- krótki opis modelu biznesowego i strategii biznesowej jednostki, odnoszące się do kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem,
- opis roli i skład organów zarządzających i nadzorujących jednostki oraz posiadania wiedzy i umiejętności w zakresie zrównoważonego rozwoju lub dostępu takich organów do takiej wiedzy eksperckiej i umiejętności;
- opis polityk i systemu zachęt jednostki w odniesieniu do kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem;
- proces należytej staranności w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju;
- opis podstawowych ryzyk dla jednostki w odniesieniu do kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem, wraz ze sposobem zarządzania tymi ryzykami.

wskaźniki istotne w odniesieniu do ujawnionych informacji;

Raportowanie zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS.

Europejskie Standardy Raportowania Zrównoważonego Rozwoju (European Sustainability Reporting Standards) – ESRS, to zbiór standardów, które służą

[10] Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (ue) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/we, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju, Dz. Urz. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 322/15 z 16.12.2022r.

[11] https://www.gov.pl/web/finanse/dyrektywa-o-sprawozdawczosci-przedsiebiorstw-w-zakresie-zrownowazonego-rozwoju-juz-opublikowana – dostęp z dnia 05.05.2024r.

[12] S. Rzepka, Nowe zadanie dla księgowych – raportowanie ESG, Rzeczypospolita 2023 – skwp.pl//content/uploads/2023/08/IMG_20230825_175415.jpg – dostęp 10.06.2024.

raportowaniu zrównoważonego rozwoju. Podlegają one dyrektywie CSRD, a celem ich wdrożenia było ujednolicenie metody raportowania informacji ESG dla wszystkich europejskich przedsiębiorstw objętych tym obowiązkiem. Nowa dyrektywa zapewnia wysoką jakość raportowanych informacji niefinansowych i ich porównywalność. Co oznacza, że ujawniane informacje o zrównoważonym rozwoju będą bardziej istotne, porównywalne, wiarygodne i użyteczne, dostępne cyfrowo i obowiązkowe[13]. Wprowadzone przez dyrektywę CSRD nowe zmiany w raportowaniu zrównoważonego rozwoju będą dotyczyć wprowadzenia wymogu stosowania zasady podwójnej istotności wyznaczającej zakres informacji podlegających ujawnieniu, powiązania sprawozdawczości ze strategią i modelem biznesowym i uwzględnienie łańcucha wartości przedsiębiorstwa. Standardy ESRS zbudowane są modułowo, składają się z oddzielnych, ale powiązanych ze sobą elementów i będą przygotowywane w ustrukturyzowanym formacie elektronicznym. kwestie zrównoważonego rozwoju zostały zdefiniowane w ESRS jako czynniki środowiskowe, społeczne (w tym z zakresu praw człowieka) oraz związane z ładem korporacyjnym. Ważne kwestie w tym względzie przedsiębiorstwo musi samodzielnie ustalić wykorzystując zasadę podwójnej istotności[14].

W ramach ESRS należy wyróżnić trzy grupy wskaźników przedstawionych w tabeli nr 1:

Tabela nr 1. Grupy standardów według ESRS

	ESRS 1 Wymagania ogólne ESRS 2 Ogólne ujawnianie informacji	Obowiązkowe dla wszystkich przedsiębiorstw	Kategorie standardów
			STANDARDY PRZEKROJOWE
STANDARDY TEMATYCZNE	ESRS E1 Zmiana klimatu ESRS E2 Zanieczyszczenie ESRS E3 Woda i zasoby morskie ESRS E4 Różnorodność biologiczna i ekosystemy ESRS E5 Wykorzystanie zasobów oraz gospodarka o obiegu zamkniętym	po przeprowadzeniu badania podwójnej istotności przedsiębiorstwa ujawniają tylko te elementy, które będą dla nich istotne.	ŚRODOWISKO

[13] P. Szalacha, Sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS (cz. I) – cel, struktura, kluczowe zasady raportowania w „Rachunkowość – pismo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce", 2024, nr. 2/2024, s. 4.

[14] P. Szalacha, Sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS (cz. III) – podwójna istotność jako podstawa raportowania ujawnień o kwestiach ESG w „Rachunkowość – pismo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce", 2024, nr. 4/2024, s. 10.

	ESRS 1 Wymagania ogólne ESRS 2 Ogólne ujawnianie informacji	Obowiązkowe dla wszystkich przedsiębiorstw	Kategorie standardów
			STANDARDY PRZEKROJOWE
	ESRS S1 Właśni pracownicy ESRS S2 Pracownicy w łańcuchu wartości ESRS S3 Dotknięte społeczności ESRS S4 Konsumenci i użytkownicy końcowi		SPOŁECZEŃSTWO
	ESRS G1 Prowadzenie działalności gospodarczej		ŁAD KORPORACYJNY

Źródło: opracowanie własne na podstawie Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (Dz.U. L 322 z 16.12.2022, s. 15).

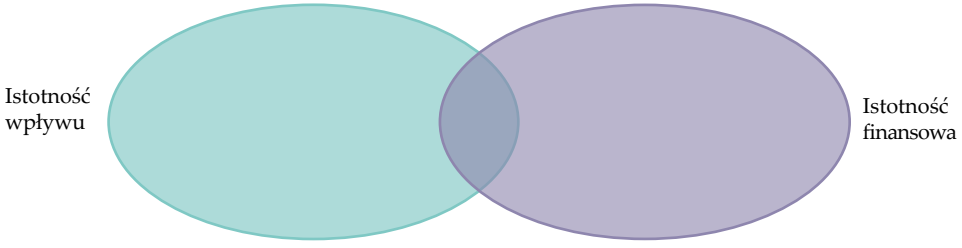

Rys. 1. Istotnośc kwestii zrównoważonego rozwoju w ESRS
Źródło; opracowanie własne

ESRS 1" Wymagania ogólne" to zestaw wytycznych i zasad raportowania. Przedsiębiorstwa powinny samodzielnie przyjąć strategię dotyczącą ujawniania informacji związanych z istotnymi oddziaływaniami, ryzykami i możliwościami z zakresu ochrony środowiska, polityki społecznej i zarządzania w całym łańcuchu wartości. Kwestie zrównoważonego rozwoju uważa się zatem za istotne i musza być raportowane, ponieważ spełniają warunki pkt. 43 i 49 ESRS 1. Do nich odnoszą się kryteria dotyczące istotności oddziaływania lub istotności finansowej lub obu tych rodzajów istotności.

ESRS 1 to standard, który precyzuje między innymi:

- w jaki sposób przygotować sprawozdanie,
- jak raportować,
- które elementy powinny zostać ujawnione w raporcie.

Przedsiębiorstwo rozpatruje te kwestie z dwóch poziomów istotności:

- istotności wpływu (impact perspective), czyli jaki jest istotny wpływ przedsiębiorstwa na ludzi, środowisko w tym odziaływanie organizacji na prawa człowieka, wynikające z jego własnych działań lub z łańcucha wartości danego podmiotu w krótkiej, długiej lub średniej perspektywie czasu. Na łańcuch wartości jednostki składają się wszystkie działania, zasoby i relacje związane z modelem działalności i środowiskiem zewnętrznym, w jakim podmiot funkcjonuje – podejmowane i wykorzystywane przez jednostkę. Przykładem takiego wpływu może być np. permanentne zanieczyszczenie środowiska przez nieumiejętna utylizacje odpadów, wymuszenie przez przedsiębiorstwo krótkiego okresu dostawy, w wyniku czego, pracownicy zostaliby zmuszeni do pracy powyżej 8 godzin. Ta istotność nazywana jest także perspektywą społeczną(socjety perspective). Jednostka ocenia istotność wpływów na potrzeby raportowania według kryterium dotkliwości i prawdopodobieństwa. Wymaga to ustalenia progów ilościowych i jakościowych. CSRD wykorzystuje próg dotkliwości do określenia istotności. Istotność jest mierzona za pomocą trzech parametrów takich jak:
- skala,
- zakres,
- nienaprawialność,
- istotność finansowa (financial perspective), jej celem będzie wskazanie informacji przydatnych inwestorom, kredytodawcom i innym wierzycielom, gdy oceniają wpływ kwestii zrównoważonego rozwoju na przepływy pieniężne, w tym np. koszt kapitału lub szanse na uzyskanie finansowania. Informacje są dla nich istotne, jeśli błędne przedstawienie lub ukrycie tych informacji wpłynie na decyzje podejmowane na podstawie tych danych[15].Istotność finansowa nie skupia się tylko na kwestiach zrównoważonego rozwoju będących pod kontrolą jednostki, ale obejmuje informacje o istotnym ryzyku i szansach cechujących relacje biznesowe, wykraczające poza zakres konsolidacji stosowany przy sporządzaniu sprawozdań finansowych[16]. Na skutki finansowe mogą mieć wpływ aktualne lub potencjalne ryzyka lub szanse wynikające z zależność jednostki od zasobów naturalnych, ludzkich i społecznych. Według ESRS 1 par. 50 zależności te mogą wpływać na zdolność przedsiębiorstwa do:
- dalszego wykorzystywania lub uzyskiwania zasobów potrzebnych w procesie produkcyjnym;
- polegania na powiązaniach biznesowych, relacyjnych niezbędnych w procesach produkcyjnych spółki na akceptowalnych przez spółkę warunkach.

[15] https://polskiestowarzyszenieesg.pl/2023/06/28/wyzwania-nowych-standardow-esrs/ – dostęp z dnia 09.06.2024 r.

[16] P. Szalacha, Sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS (cz. III) – podwójna istotność jako podstawa raportowania ujawnień o kwestiach ESG w „Rachunkowość – pismo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce", 2024, nr. 4/2024, s. 13.

Ocena, o tym, czy dana kwestia w ramach zrównoważonego rozwoju jest istotna dla jednostki i powinna zostać ujawniona w oświadczeniu, które ma być ważną częścią sprawozdania z działalności zależy od decyzji sporządzającego i jego oceny z punktu widzenia istotności wpływu, finansowej lub obu tych istotności.

Odniesienie do procesu należytej staranności jest również obowiązkowym elementem ESRS 1. Należyta staranność w zakresie zrównoważonego rozwoju jest procesem, w ramach którego przedsiębiorstwo identyfikuje, zapobiega, łagodzi rzeczywiste i potencjalne negatywne wpływy na środowisko i ludzi w związku z własnymi operacjami, a także całym łańcuchem wartości. Należy także podkreślić, że analiza istotności odgrywa także główną rolę w normach ISO dotyczących zarządzania zrównoważonym rozwojem. Przykładem jest Norma PN-ISO 26000, która została opracowana przez Międzynarodową Organizację Standaryzacyjną (ang. International Organization for Standarization, ISO) i zawiera wytyczne dotyczące odpowiedzialności społecznej i środowiskowej. Koncentruje się ona na istotności w rozwiazywaniu problemów zewnętrznych i wewnętrznych organizacji.

ESRS 2 „ Ogólne ujawnianie informacji" przewiduje obowiązkowe ujawnienia związane z następującymi obszarami:

- obszar zarzadzania ZR – w tym: organy zarządcze, ich skład i rola oraz wiedza i umiejętności, obieg informacji w zakresie zrównoważonego rozwoju, powiązanie wynagrodzenia z wynikami w zakresie zrównoważonego rozwoju, oświadczenie o należytej staranności, system zarządzania ryzykiem i kontroli wewnętrznej,
- obszar związany z zarządzaniem wpływami, ryzykiem i szansami(tzw., IRO) – w tym: opis stosowanych przez jednostkę metod i założeń w procesie identyfikacji przez nią istotnych wpływów, ryzyka i szans, potencjalne i rzeczywiste wpływy jednostki na ludzi i środowisko, ryzyko i szanse, które mogą mieć skutki finansowe oraz modyfikacje procesu,
- obszar ujawnienia w zakresie strategii SBM – w tym: opis pozycji rynkowej , strategii, modelu biznesowego i łańcucha wartości, interesariuszy i ich opinie, istotne wpływy, ryzyko i szanse oraz ich oddziaływanie na strategie i model biznesowy.

31 maja Europejska Grupa Doradcza do spraw Sprawozdawczości Finansowej ERFAG opublikowała wytyczne w zakresie wdrażania ESRS. Zawierają one treści przydatne dla organizacji sporządzających oświadczenia w zakresie zrównoważonego rozwoju (raportów ESG), chociaż nie są objęte klauzurą konieczności stosowania. Dokument koncentruje się na następujących kwestiach i zawiera w tym zakresie:

- wytyczne dotyczące wdrażania oceny istotności (G1: Materiality Assessment), czyli skupiają się one na opisanych powyżej koncepcjach istotności wpływu i istotności finansowej, w tym wzajemnych powiązań między tymi dwoma pojęciami oraz przedstawiają przykładowy proces przeprowadzenia podwójnej oceny istotności;
- wytyczne dotyczące łańcucha wartości (G 2: Value Chain), czyli działania, zasoby i relacje, z których jednostka korzysta i na których się opiera, tworząc swoje produkty lub usługi od koncepcji do realizacji, konsumpcji i wycofania z eksploatacji. Istotne działania, zasoby i relacje obejmują:

- ✓ istotne działania, zasoby i relacje w ramach własnych operacji jednostki, takie jak zasoby ludzkie;
- ✓ istotne działania, zasoby i relacje w sieciach dostaw, marketingu i dystrybucji, takie jak zaopatrzenie w materiały i usługi oraz sprzedaż oraz dostawa produktów i realizacja usług;
- ✓ otoczenie finansowe, geograficzne, geopolityczne i regulacyjne, w którym jednostka prowadzi działalność;

• wytyczne zawierające szczegółowe punkty danych ESRS (Detailed ESRS Datapoints).

Ten zbiór wytycznych stanowi oficjalny zestaw zasad raportowania ESG, obowiązujący wszystkie firmy objęte dyrektywą CSRD, co oznacza, że proces ruszył i już w 2025 roku takie raporty złożą zarządy jednostek zaufania publicznego i spółki zatrudniające ponad 500 osób oraz spełniających określone kryteria finansowe (suma bilansowa powyżej 20 mln € lub/i roczne przychody powyżej 40 mln €).

W zakresie nowej sprawozdawczości niefinansowej nie zostały jeszcze znowelizowane polskie przepisy, czyli ustawa o rachunkowości i nie doszło do implementacji unijnej dyrektywy. Z praktyki już wynika, że dużym wyzwaniem, aby sprostać wymaganiom unijnym będzie pozyskiwanie wiarygodnych danych oraz ich analizowanie z wykorzystaniem odpowiednich narzędzi, które zautomatyzują lub w pełni usprawnią proces raportowania ESG.

2. WPŁYW SZTUCZNEJ INTELIGENCJI (AI) I UCZENIA MASZYNOWEGO(ML) NA AUTOMATYZACJĘ PROCESÓW RAPORTOWANIA ESG.

Unijna dyrektywa CSRD prowadzi do aktywnego i odpowiedzialnego zaangażowania się jednostek w proces raportowania ESG, którego efektem z jednej strony jest minimalizacja ryzyka związanego z ewentualnymi zagrożeniami i odnalezienie w przyszłości swojej szansy na zrównoważony rozwój, a z drugiej strony zwróceniem uwagi na aspekty kluczowe dla tworzenia gospodarczej rzeczywistości. W związku z tym istnieje konieczność automatyzacji procesów raportowania ESG w celu usprawnienia czynności związanych z gromadzeniem danych, konstrukcją wskaźników i prezentacją wyników związanych z działaniami firmy w obszarze zrównoważonego rozwoju z wykorzystaniem obowiązujących wytycznych.

Wypełniając zadania w zakresie ESG jednostki coraz częściej sięgają po nowoczesne technologie, takie jak sztuczna inteligencja (ang. artificial intelligence, AI) i uczenie maszynowe (ang. machine learning – ML). Technologie te najczęściej są wykorzystywane do usprawnienia procesów raportowania i zarządzania wskaźnikami ESG. AI i ML mogą automatycznie analizować dane ESG, identyfikować wzorce i anomalie oraz generować raporty, dodatkowo algorytmy AI mogą prognozować przyszłe trendy ESG i tworzyć scenariusze, które pomagają w strategicznym planowaniu.

Sztuczna inteligencja jako spekulacja na temat możliwości stworzenia maszyny zdolnej do wykonywana operacji podobnych do tych, które wykonuje ludzki mózg

sięgają początku lat 40 XX wieku. W pierwszej wersji były to programy, które potrafiły grać w gry myślowe, logiczne i kombinacyjne, rozwiązywać algebraiczne zadania tekstowe. W latach 70 XX wieku ogromne zainteresowanie wzbudziły systemy eksperckie, zdolne do symulowania rozumowania ekspertów w wąskich dziedzinach. Duży rozwój sztucznej inteligencji przypadał na XXI wiek, w tym czasie nastąpił szczególny przełom w uczeniu maszynowym oraz wdrożenie jej w różnych sektorach gospodarki i życia codziennego. AI jako algorytm uczenia się pokazuje że może nie tylko naśladować ale przewyższać ludzkie zdolności. Posiada technologiczne zdolności rozpoznawania i przetwarzania języków mowy, obrazu, generowanie tekstów, identyfikacji i klasyfikacji. Dzięki tak rozwiniętym technologiom, sztuczna inteligencja stała się integralną częścią wielu aspektów życia codziennego, od polecania treści w mediach społecznościowych, przez samochody autonomiczne, po zaawansowane systemy wspomagające decyzje w biznesie i medycynie[17].

Sztuczną inteligencję (AI) można określić jako obszar informatyki, który zajmuje się tworzeniem systemów komputerowych zdolnych do wykonywania zadań, które zwykle wymagają ludzkiej inteligencji. Te zadania obejmują rozpoznawanie wzorców, podejmowanie decyzji, przetwarzanie języka naturalnego i uczenie się ze zbioru danych. Obszar ten można podzielić na:

- systemy, które są zaprogramowane do wykonywania konkretnych zadań bez samoświadomości i zrozumienia kontekstu. Przykładem mogą być systemy do rozpoznawania mowy, analizy obrazów czy sterowanie robotami,
- hipotetyczną formę sztucznej inteligencji, która ma zdolność do samodzielnego myślenia i rozumienia, na podobnym poziomie takim, jak ludzki umysł. AI byłoby w stanie rozwiązywać problemy z różnych dziedzin i elastycznie adaptować się do nowych sytuacji.

Jedną z dziedzin sztucznej inteligencji (AI) jest uczenie maszynowe (ML), która koncentruje się na tworzeniu systemów komputerowych zdolnych do samodzielnego uczenia się i doskonalenia swojej wiedzy na podstawie dostarczonych danych.

Istnieje kilka głównych algorytmów w uczeniu maszynowym:

algorytm nadzorowanego uczenia oparty na zbiorze danych, który zawiera przykładowe wejścia oraz odpowiadające im pożądane wyjścia. Celem jest wyuczanie modelu, który może przewidywać wyjście dla nowych, nieznanych danych,

algorytm nienadzorowanego uczenia oparty jest na zbiorze danych, które nie mają pożądanych wyjść. Celem jest odnalezienie ukrytych struktur w danych, takich jak grupowanie czy redukcja wymiarów,

algorytm uczenia ze wzmocnieniem jest uczony na podstawie interakcji ze środowiskiem, w którym dąży do maksymalizacji nagród lub minimalizacji kar. Ten rodzaj uczenia maszynowego jest często wykorzystywany w dziedzinie robotyki, gier komputerowych czy sterowaniu procesami decyzyjnymi.

Istotną różnicą pomiędzy sztuczną inteligencją(AI), a uczeniem maszynowym (ML) jest zdolność i złożoność symulacji ludzkiej inteligencji przez maszyny. Poddziedzina AI jaką reprezentuje uczenie maszynowe skupia się

[17] K. Clarkson, AI bez tajemnic. Sztuczna Inteligencja od podstaw po zaawansowane techniki(ebook), wyd. SELF-PUBLISHER, str. 16

na budowie algorytmów, które uczą się lub zwiększają swoją wydajność na podstawie przetworzonych danych[18].

W celu maksymalnego wykorzystania potencjału sztucznej inteligencji, wiele przedsiębiorstw zdecydowanie inwestuje w zespoły analityczne zajmujące się danymi. Inżynieria danych, łącząca statystykę, informatykę i wiedzę biznesową, służy ekstrakcji informacji z różnych źródeł danych. Technologia sztucznej inteligencji może przynieść organizacjom liczne korzyści. Jej głównym celem jest nie tylko naśladowanie ludzkiego sposobu postrzegania i reagowania na rzeczywistość, lecz także przekraczanie tradycyjnych ograniczeń. Staje się ona staje szybko fundamentem innowacji. Dzięki wsparciu różnych form uczenia maszynowego(ML), które identyfikują wzorce w danych i umożliwiają prognozowanie, jednostka może odnieść korzyści poprzez:

- rozszerzone zrozumienie dostępnych danych,
- dostarczenie prognoz, które umożliwiają automatyzację zadań, które są nadmiernie skomplikowane lub rutynowe.

Sztuczna inteligencja i uczenie maszynowe odgrywają kluczową rolę w automatyzacji procesów ESG, oferując narzędzia do dokładnego zbierania danych, analizy predykcyjnej i raportowania. Wykorzystanie tych technologii pozwala organizacją na bardziej efektywne zarządzanie wskaźnikami ESG, co jest niezbędne w dzisiejszym dynamicznym środowisku biznesowym. Automatyzacja procesów ESG przyczynia się do zwiększenia przejrzystości i zgodności z regulacjami, co z kolei buduje zaufanie inwestorów i innych interesariuszy. Przestrzeń na wykorzystywanie np. algorytmów uczenia maszynowego i otrzymywania jakościowo lepszych wyników ocen przyczyni się do opracowania wspólnego języka oceny ESG, a w konsekwencji do lepszego dostępu do informacji i bardziej świadomych decyzji biznesowych.

Wykorzystanie sztucznej inteligencji w raportowaniu ESG przynosi liczne korzyści, w tym zwiększoną efektywność, dokładność i przejrzystość. Oto kilka kluczowych sposobów, w jaki AI może wspierać raportowanie ESG:

- może automatycznie zbierać dane z różnych źródeł, takich jak raporty finansowe, dokumenty firmowe, media społecznościowe i wiadomości, co znacznie przyspiesza proces gromadzenia informacji i zmniejsza ryzyko błędów,
- zaawansowane algorytmy AI potrafią analizować duże zbiory danych, identyfikować wzorce i wyciągać wnioski. W kontekście ESG, może to obejmować analizę wpływu działań przedsiębiorstwa na środowisko, oceny ryzyka społecznego oraz zgodności z regulacjami prawnymi.

Uczenie maszynowe pozwala na tworzenie modeli, które mogą przewidywać przyszłe trendy ESG na podstawie używania danych historycznych. To może pomóc przedsiębiorstwom na lepsze zarzadzanie i identyfikowanie możliwości. AI może generować zaawansowane raporty ESG, które są nie tylko dokładne i przejrzyste ale również mogą pomóc w prezentowaniu skomplikowanych informacji w sposób przystępny dla interesariuszy. Algorytmy sztucznej inteligencji mogą oceniać ryzyka związane z ESG oraz identyfikować potencjalne szanse, co pozwala

[18] Tamże, str. 18.

na bardziej świadome podejmowanie decyzji strategicznych dla przedsiębiorstwa. Monitorowanie działania jednostki w kontekście regulacji ESG, pomaga w utrzymaniu zgodności z przepisami i standardami branżowymi.

Przykłady zastosowania AI w raportowaniu ESG obejmują:

- analizę danych dotyczących wpływu na środowisko (emisji CO2, zużycia energii i wody,
- monitorowanie praktyk społecznych dotyczących warunków pracy, różnorodności zatrudnienia oraz zaangażowania społecznego,
- zarządzanie ładem korporacyjnym, ocena praktyk zarządzania, struktury zarządu oraz zgodności z regulacjami.

W przyszłości będzie zauważalna intensywna integracja procesów sztucznej inteligencji z organizacją, a przed wszystkim z danymi generowanymi przez te organizacje. Ze względu na złożoność tych danych, które często są rozproszone w wielu systemach, istnieje ryzyko utraty cennego kontekstu podczas ich integracji. Wartość generatywnej sztucznej inteligencji zależy od jakości wykorzystywanych informacji, dlatego przedsiębiorstwa, które najefektywniej połączą swoje dane z AI, zyskają przewagę konkurencyjną. Przykładem może być jedna z firm, która opracowała program oparty na rozwiązaniu IBM Planning Analytics (TM1), natomiast wszystkie inne elementy, np. formatki, walidacje, czyli warstwa zbierania i przygotowywania danych została wyniesiona do webowego interfejsu – IBM Planning Analytics Workspace. Finalny raport ESG jest generowany z narzędzia Certent Disclosure Management (CDM), które jest połączone online'owo z silnikiem rozwiązania – wszelkie zmiany w danych źródłowych są odwzorowane na szablonie raportu, który może zostać wygenerowany i rozdystrybuowany[19].

Wszystkie zaproponowane narzędzia, służą generowaniu informacji w jednym miejscu, zapewniają elastyczność i łatwość monitorowania zmian, a tym samym oszczędzają cenny czas i znacząco przyspieszają procesy związane z przygotowaniem raportów ESG.

BIBLIOGRAFIA

E. Walińska (red.) Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

E. Walińska, Bogusława Bek-Gaik, Jacek Gad, Sprawozdawczość finansowa i niefinansowa przedsiębiorstwa – w kierunku integracji (ebook), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź

Zgrzywa – Ziemiak, Model zrównoważenia przedsiębiorstwa, wyd. Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2019.

K. Clarkson, AI bez tajemnic. Sztuczna Inteligencja od podstaw po zaawansowane techni-ki(ebook), wyd. Self-Publisher.

G.M. Hodgson, In the Shadow of Darwin and Marx. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. http://dx.doi.org/10.4337/9781781007563, 2006.

[19] https://incube.pl/blog/pl/raportowanie-esg/ – dostęp z dnia 04.06.2024 r.

M. Leśniewski, Ekorozwojowe źródła konkurencyjności gmin w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu, 2013.

M. Słodowa-Hełpa, Rozwój zintegrowany. Warunki, wymiary, wyzwania. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu, 2013.

G. Świderska, Zrozumieć sprawozdanie finansowe, Wydawnictwo: Wolters Kluwer, Warszawa, 2022.

Ewa Różańska (red.), Sprawozdawczość niefinansowa. Ujawnianie i atestacja informacji niefinansowych w świetle regulacji i standardów, wydawnictwo UEP, Poznań 2022.

H. Rogall, Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka, Zysk i S-ka, Poznań, 2010.

Wysokińska Z., Witkowska J.,Zrównoważony rozwój. Wybrane aspekty makro – i mikroekonomiczne, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016.

M. Raczkowska, A. Mikuła, M. Utzig, Zrównoważony rozwój w obszarze społecznym w Unii Europejskiej, wydawnictwo SGGW, Warszawa 2021.

P. Szalacha, Sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS (cz. III) – podwójna istotność jako podstawa raportowania ujawnień o kwestiach ESG w „Rachunkowość – pismo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce", 2024, nr. 4/2024.

P. Szalacha,. Sprawozdawczość zrównoważonego rozwoju według standardów ESRS (cz. I) – cel, struktura, kluczowe zasady raportowania w „Rachunkowość – pismo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce", 2024, nr. 2/2024.

Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2023/2772 z dnia 31 lipca 2023 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/34/UE w odniesieniu do standardów sprawozdawczości w zakresie zrównoważonego rozwoju – Dz. Urz. Unii Europejskiej 2023/2772 z dnia 31 lipca 2023 roku.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 z dnia 18 czerwca 2020 r. w sprawie ustanowienia ram ułatwiających zrównoważone inwestycje, zmieniające rozporządzenie (UE) 2019/2088.

Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2021/2178 z dnia 6 lipca 2021 r. uzupełniające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/852 przez sprecyzowanie treści i prezentacji informacji dotyczących zrównoważonej środowiskowo działalności gospodarczej, które mają być ujawniane przez przedsiębiorstwa podlegające art. 19a lub 29a dyrektywy 2013/34/UE, oraz określenie metody spełnienia tego obowiązku ujawniania informacji.

Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting (Text with EEA relevance).

https://polskiestowarzyszenieesg.pl/2023/06/28/wyzwania-nowych-standardow--esrs/ – dostęp z dnia 09.06.2024 r.

gov.pl, Dyrektywa w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju – https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/dyrektywa-w-sprawie-nalezytej-starannosci – dostęp z dnia 01.06.2024r.

https://crido.pl/blog-law/dyrektywa-csrd-kogo-czekaja-zmiany-dotyczace--sprawozdawczosci-w-zakresie-zrownowazonego-rozwoju – dostęp z dnia 06.06.2024r.

https://odpowiedzialnybiznes.pl/hasla-encyklopedii/esrs-unijne-standardy--sprawozdawczosci-w-zakresie-zrownowazonego-rozwoju – dostęp z dnia 06.06.2024r.

https://seg.org.pl/regulacje/kategorie/regulacje-zwiazane-z-esg/esrs-dostep z dnia 29.05.2024r.

Spis tabel i rysunków

Rysunek 1. Istotność kwestii zrównoważonego rozwoju w ESRS.

Tabela nr 1. Grupy standardów według ESRS.

MGR PIOTR KUCHARSKI
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
ORCID 0009-0008-4017-9179

BEZPIECZEŃSTWO PRZECIWPOŻAROWE W GOSPODAROWANIU ODPADAMI

STRESZCZENIE

Człowiek od zawsze wytwarzał śmieci, jednak przez długi czas nie przywiązywał wagi do tego, co się z nimi dzieje. Dzisiaj czynności związane z troską o środowisko wydają się nam proste i naturalne. Podstawą nowoczesnej gospodarki odpadami jest wyodrębnienie różnych grup odpadów i skierowanie ich do odpowiednich zakładów zagospodarowania. Zabezpieczenia przeciwpożarowe tych zakładów oraz istniejących już wysypisk śmieci niejednokrotnie budzą sprzeciw przedsiębiorców, ale są konieczne, by uniknąć toksycznych i bardzo niebezpiecznych pożarów i by następne pokolenia boleśnie nie odczuwały skutków naszych wieloletnich zaniedbań[1].
Przedmiotem artykułu jest przybliżenie zarządzania bezpieczeństwem gospodarki odpadami w zakresie przeciwpożarowym, funkcjonowania podstawowych dokumentów bezpieczeństwa przeciwpożarowego.

Słowa kluczowe: wybuch, pożar, skutki, ocena, operat, bezpieczeństwo, ekspert

FIRE SAFETY IN WASTE MANAGEMENT

SUMMARY

Man has always produced garbage, but for a long time he has not paid attention to what happens to it. Today, activities related to caring for the environment seem simple and natural to us. The basis of modern waste management is the proper recycling of different groups of waste and directing them to appropriate management facilities. Fire precautions for these plants and existing landfills are often opposed by entrepreneurs, but they are necessary to avoid toxic and very dangerous fires and to ensure that future generations do not painfully suffer from the consequences of years of neglect .
The subject of the article is to introduce the management of fire safety of waste management, the operation of basic fire safety documents.

Keywords: explosion, fire, effects, assessment, report, safety, expert

[1] https://asystentbhp.pl/ochrona-przeciwpozarowa-w-gospodarce-odpadami/ [dostęp: 29.09.2024].

WSTĘP

Polityka zarządzania ryzykiem produkcyjnym w tym ochroną przeciwpożarową jest częścią składową polityki zarządzania przedsiębiorstwem i stanowi zespół czynności zmierzających do osiągnięcia wyznaczonych celów. Dotyczy szeregu rozwiązań techniczno-organizacyjnych zabezpieczających pracowników przed działaniem zjawisk niepożądanych m.in. pożarem, wybuchem. Praktyka dowodzi, że potrzebna jest koordynacja poszczególnych celów i środków nieodzownych do osiągnięcia nadrzędnego celu. Należy więc dążyć do stworzenia hierarchii celów w ramach kompleksowej polityki bezpieczeństwa przedsiębiorstwa.

Bezpieczeństwo[2] pożarowe to stan, sytuacja będące rezultatem skuteczności (funkcjonowania) systemu ochrony przeciwpożarowej w odniesieniu do pożarów. Bezpieczeństwo pożarowe to również stan funkcjonowania społeczeństwa w otoczeniu mieszczącym się na poziomie jego stabilizacji, czyli dopuszczalnego i akceptowanego zagrożenia. Ochrona przeciwpożarowa to zespół rozwiązań systemowych zapewniających utrzymanie bezpieczeństwa pożarowego w akceptowalnych granicach. System ochrony przeciwpożarowej funkcjonuje na podstawie rozwiązań: prawnych, normalizacyjnych, organizacyjnych, technicznych, personalnych itd. Takie sformułowanie, choć ogólne, uwzględnia wszystkie działania na rzecz bezpieczeństwa pożarowego w ramach systemu ochrony przeciwpożarowej, tj.: ratownicze, prewencyjne, a także profilaktykę i edukację społeczną[3].

Pożar jest niekontrolowanym rozkładem termicznym materiałów palnych. Podczas procesu spalania powstają gorące gazy i dym. Spalaniu fazy gazowej towarzyszy płomień[4].

Czynnikami zagrażającymi ludziom podczas pożaru są m.in.: dym, toksyczność produktów spalania, niedostatek tlenu, wysoka temperatura gazów, oddziaływanie płomieni. Temperatura jest wielkością charakteryzującą stan cieplny, a ruch ciepła może się odbywać przez przewodzenie, konwekcję lub

[2] Definicja dychotomii „bezpieczeństwo – niebezpieczeństwo"

Bezpieczeństwo – subiektywny stan świadomości oraz ciągły, otwarty proces społeczny, w którym/w wyniku którego, dzięki wierze i/lub racjonalnemu przekonaniu o skuteczności realizowanych i/lub planowanych działań własnych, innych podmiotów i/lub wspólnych na rzecz kreowania oraz wykorzystywania szans bezpiecznego bytu i rozwoju, a także dzięki dysponowanym zdolnościom i działaniom ochronnym – obronnym, istniejący lub prognozowany poziom zagrożeń nie wywołuje lęku, obawy, strachu o byt, zachowanie/osiągnięcie uznawanych wartości oraz realizację subiektywnie ważnych interesów i celów (ideał), lub mieści się w granicach akceptowalnego przez podmiot ryzyka (rzeczywistość, praktyka);

Niebezpieczeństwo – subiektywny stan świadomości oraz ciągły, otwarty proces społeczny, w którym/w wyniku którego, wiara i/lub racjonalne przekonanie o skuteczności realizowanych i/lub planowanych działań własnych, innych podmiotów i/lub wspólnych na rzecz kreowania oraz wykorzystywania szans bezpiecznego bytu i rozwoju, a także dysponowane zdolności i działania ochronno – obronne powodują, że istniejący lub prognozowany poziom zagrożeń wywołuje lęk, obawy, strach o byt, zachowanie/osiągnięcie uznawanych wartości, realizację subiektywnie ważnych interesów i celów, nie mieści się w granicach akceptowalnego przez podmiot ryzyka, źródło: Cezary Rutkowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa* (Warszawa: Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 2018), 134.

[3] Andrzej Czupryński, Bernard Wiśniewski, Jacek Zboina, *Nauki o bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań* (Józefów: CNBOP – PIB, 2017), 114.

[4] Krzysztof Kaiser, *Wentylacja pożarowa. Projektowanie i instalacja* (Warszawa: Grupa MEDIUM, 2020), 5.

promieniowanie. W rzeczywistości wszystkie trzy rodzaje wymiany ciepła zachodzą na ogół jednocześnie, ale najczęściej jeden z nich odgrywa rolę dominującą.

Dym jest złożoną mieszaniną powietrza, gazowych produktów spalania oraz cząstek stałych i ciekłych. Działa on drażniąco, toksycznie, ogranicza widzialność i przyczynia się do spadku sprawności ruchowej oraz niedoboru tlenu. Zdolność materiałów do wydzielania dymu w czasie spalania jest bardzo różna i nazywa się ją w technice dymotwórczością. W obliczeniach mających na celu oszacowanie prawdopodobnej ilości wydzielającego się dymu podczas pożaru korzysta się z opracowanych dla różnych materiałów wskaźników dymotwórczości[5].

Klasyfikacja materiałów budowlanych pod względem zdolności do wytwarzania dymu podczas procesu spalania jest następująca:

- S1 – materiały spalają się prawie bez dymu;
- S2 – materiały, spalając się, wydzielają średnie ilości dymu o średniej gęstości;
- S3 – materiały, spalając się, emitują bardzo dużo gęstego dymu[6].

Zagrożeniem pożarowym nazywamy zespół czynników wpływających na powstanie i rozszerzenie się pożaru, a przez to – na niebezpieczeństwo dla życia ludzi i zwierząt. Zagrożenie pożarowe każdego obiektu budowlanego można określić w sposób ogólny, niezależnie od zagrożenia poszczególnych jego części[7].

Do powstania pożarów dochodzi bardzo często w wyniku zaistnienia sprzyjających czynników, takich jak np.: zwarcie instalacji elektrycznej, zaprószenie ognia czy samozapłon substancji łatwopalnej.

Proces palenia odpadów może zaistnieć tylko wówczas, gdy występują równocześnie trzy podstawowe czynniki: materiał palny, tlen oraz źródło ciepła. W powietrzu występuje około 21% tlenu, co sprawia, że źródło ciepła o dostatecznej energii i temperaturze – wyższej od temperatury zapalenia materiału palnego, może zapoczątkować proces palenia. W sytuacji, gdy zjawisko przebiega w sposób niekontrolowany w miejscu do tego celu nieprzeznaczonym, mamy do czynienia z pożarem. Podczas palenia następuje wydzielanie się ciepła, światła oraz produktów spalania. Aby powstał pożar, a następnie rozwijał się proces spalania, konieczne jest istnienie odpowiedniej proporcji substancji palnej, tlenu i źródła ciepła.

W literaturze tematu szacuje się, że 65-80% wypadków śmiertelnych podczas pożarów spowodowanych jest toksycznością produktów spalania, a za ok. 20% odpowiada oddziaływanie termiczne pożaru. Do oceny zagrożenia toksycznego dymu przyjmuje się wskaźniki toksykometryczne produktów spalania. Powstawaniu tych związków sprzyja proces niecałkowitego spalania, spowodowany przez niedobór tlenu w środowisku pożaru. Dominującymi produktami toksycznymi występującymi podczas pożaru, powstającymi podczas niecałkowitego spalania, są na ogół:

[5] Kaiser, *Wentylacja*, 5.

[6] Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich nr 89/106/EEC Bezpieczeństwo pożarowe. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (EU) nr 305/2011 z dnia 9 marca 2011 r. ustanawiające zharmonizowane warunki wprowadzenia do obrotu wyrobów budowlanych i uchylające dyrektywę Rady 89/106/EWG, Klasy emisji dymu wg. EN 13501-1.

[7] Paweł Borowski, *Ochrona przeciwpożarowa magazynów*, (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979), 30.

- chlorowodór HCI;
- dwutlenek azotu NO2;
- tlenek węgla CO;
- cyjanowodór HCN;
- dwutlenek węgla CO2.

Substancje szkodliwe powstałe podczas spalania mogą przedostawać się do organizmu ludzkiego drogą oddechową, ale również poprzez absorpcję przez skórę i przenikanie do układu pokarmowego.

Jak wynika z powyższego zagrożenie pożarem niesie za sobą potencjalne zagrożenia.

W zarządzaniu odpadami pojawia się pytanie: Jak należy zarządzać ryzykiem pożaru, wybuchu?

Proces taki powinien obejmować:

- podjęcie działań w celu zmniejszenia ryzyka (rozwiązania techniczno-organizacyjne), gdy zachodzi taka potrzeba;
- zapewnienie skuteczności funkcjonujących mechanizmów kontrolnych;
- dalszy monitoring i raportowanie ryzyka.

Po uszeregowaniu rodzajów ryzyka, organizacja musi rozważyć działania, które można podjąć, żeby kontrolować ryzyko. Charakter takich działań zależy od:

- stopnia zaakceptowania ryzyka, tj. apetytu na ryzyko;
- stopnia kontroli ryzyka;
- zakresu ubezpieczenia, metod przeniesienia lub współdzielenia ryzyka;
- relacji kosztów i korzyści zmniejszenia ryzyka.

Organizacja musi rozważyć, czy:

- należy podjąć działania, by zmniejszyć ryzyko (postępowanie z ryzykiem/redukcja ryzyka);
- wdrożyć plany awaryjne w razie wystąpienia ryzyka (tolerować ryzyko);
- podjąć działania, by zlikwidować ryzyko lub zaprzestać ryzykownych działań (likwidacja/wyeliminowanie ryzyka);
- przenieść ryzyko (przeniesienie/transfer ryzyka). Ryzyko można przenieść, wykupując ubezpieczenie, lub płacąc stronie trzeciej, by przejęła ryzyko w inny sposób.

W zarządzaniu ryzkiem, budowaniu odporności[8] podmiotu kluczowe stają się dokumenty identyfikujące zagrożenia w środowisku prowadzonej działalności.

Tabela 1. Wykaz podstawowych dokumentów przeciwpożarowych w zarządzaniu ryzykiem powstania pożaru/wybuchu

DOKUMENT	PODSTAWA PRAWNA WPROWADZENIA
Operat z zakresu bezpieczeństwa pożarowego	art. 42 ust. 4b ustawy z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (tj. Dz. U. z 2023 r. poz. 1587, 1597, 1688, 1852, 2029)

[8] Odporność – zdolność radzenia sobie z ryzykiem. Źródło: J. Wolanin, *Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli*, Danmar, Warszawa 2005, s. 30.

DOKUMENT	PODSTAWA PRAWNA WPROWADZENIA
Instrukcja Bezpieczeństwa Przeciwpożarowego	§ 6 – [Instrukcja bezpieczeństwa pożarowego] – Ochrona przeciwpożarowa budynków, innych obiektów budowlanych i terenów. Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822).
Dokument Zabezpieczenia Przed Wybuchem Ocena zagrożenia wybuchem[9]	Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 8 lipca 2010 r. w sprawie minimalnych wymagań dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, związanych z możliwością wystąpienia w miejscu pracy atmosfery wybuchowej (Dz. U. 2010 nr 138 poz. 931) wprowadzającego dyrektywę 1999/92/WE (ATEX USER) § 37.1 Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822).

Źródło: Opracowanie własne.

1. GOSPODAROWANIE ODPADAMI

W ostatnim czasie na terenie kraju miały miejsce liczne pożary odpadów[10]. Według danych Komendy Głównej PSP15 w latach 2017–2022 w Polsce wystąpiły 754 pożary miejsc gromadzenia odpadów (w tym również w miejscach nielegalnych). Również doniesienia medialne wskazywały, że w ostatnich latach wystąpiło wiele rozległych pożarów miejsc gromadzenia odpadów, których skutki nie były obojętne dla środowiska. Przykładem może być ostatni pożar odpadów i hali w Zakładzie Usług Komunalnych w Piotrkowie Trybunalskim, który miał miejsce w dniu 29 września 2024 r.

Ryzyko[11] łączy się z każdą działalnością człowieka. W globalnej gospodarce światowej ryzyko stało się jedną z najważniejszych kategorii. Ważne są kryteria ryzyka, poziomy jego odniesienia[12]. Zainteresowanie naukowców i praktyków ryzykiem

[9] Uwaga autora: Ocena zagrożenia wybuchem może stanowić część oceny ryzyka wybuchu, o której mowa w przepisach Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 8 lipca 2010 r. w sprawie minimalnych wymagań dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, związanych z możliwością wystąpienia w miejscu pracy atmosfery wybuchowej (Dz. U. 2010 nr 138 poz. 931)

[10] Odpady – każda substancja lub przedmiot, których posiadacz pozbywa się, zamierza się pozbyć lub do których pozbycia się jest obowiązany, źródło: Art. 3 ust. 1 pkt 6 Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (tekst jednolity Dz.U.2023.1587).

[11] Ryzyko oznacza prawdopodobieństwo lub szansę wystąpienia określonego zagrożenia. Źródło: https://www.unisdr.org/files/7817_UNISDRTerminologyEnglish.pdf [dostęp: 12.09.2024]

[12] ISO Guide 73:2009 Risk Management – Vocabulary, definicja 3.3.1.3.

spotęgowane zostało tragicznymi zdarzeniami z 11 września 2001 r. w USA. Z racji coraz głębszych powiązań różnych dziedzin życia społecznego i ekonomicznego, obserwowanych we współczesnej gospodarce światowej, powstaje nowa dziedzina Risk Management, którą określa się jako zintegrowane zarządzanie zdywersyfikowanym ryzykiem.

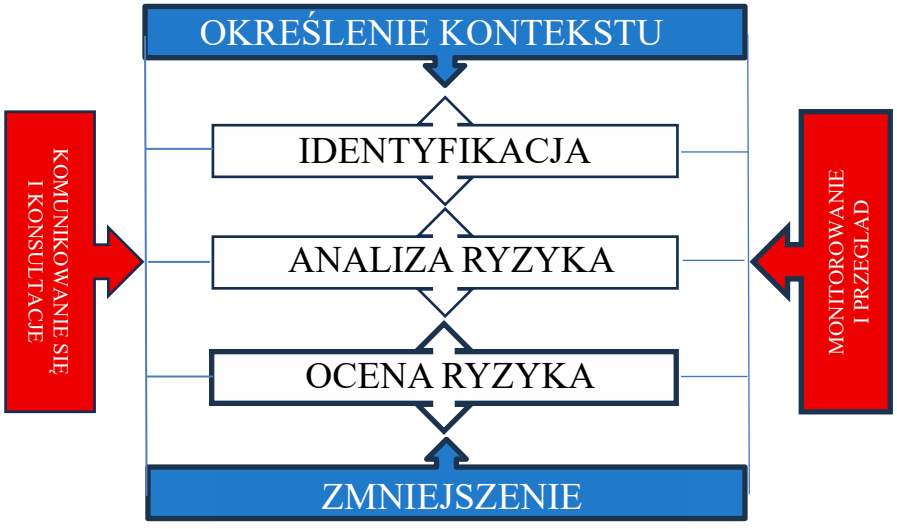

Rys. 1. Pięć etapów procesu zarządzania ryzykiem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Spatial Technology for Risk Management Shattri MANSOR, Mohammed Abu SHARIAH, Lawal BILLA, Iwan SETIAWAN and Fisal JABAR, Malaysia FIG Working Week 2004 Athens, Greece, May 22-27, 2004, s. 3.

W celu zmniejszenia ryzyka pożarów składowisk oraz walki z szarą strefą, rozpoczęto prace legislacyjne nad aktami prawnymi zwanymi potocznie „pakietem odpadowym". Od początku w trakcie trwania konsultacji społecznych spotykano się ze sceptycznym nastawieniem przedstawicieli branży odpadowej, ekspertów z zakresu bezpieczeństwa przeciwpożarowego. Proponowane zmiany nie dawały perspektywy w osiągnięciu zamierzonych celów, w tym bezpieczeństwa przeciwpożarowego, a jedynie uniemożliwią kontynuowanie działalności mniejszym przedsiębiorcom ze względu na konieczność poniesienia dodatkowych kosztów, często niemałych. Jednak znaczna większość ludzi oraz podmiotów gospodarczych dostrzega konieczność analizy ryzyka, a także jego zmniejszania lub nawet zabezpieczania się przed nim[13]. Należy pamiętać, że osoba fizyczna, osoba prawna, organizacja lub instytucja korzystające ze środowiska, budynku, obiektu lub terenu

[13] Krzysztof Jajuga, *Zarządzanie ryzykiem* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., 2015), 9.

są obowiązane zabezpieczyć je przed zagrożeniem pożarowym lub innym miejscowym zagrożeniem[14].

Nasilenie zjawiska pożarów miejsc gromadzenia odpadów nastąpiło w 2018 r. W związku z koniecznością uszczelnienia systemu gospodarki odpadami, jak wspomniano wyżej, dokonano szeregu zmian legislacyjnych. Zmiany te wprowadzono ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o odpadach oraz niektórych innych ustaw, jak również uchwaloną w tym samym dniu ustawą o zmianie ustawy o Inspekcji Ochrony Środowiska (Ustawa z dnia 20 lipca 1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska, tekst jednolity Dz.U.2024.0.425) oraz niektórych innych ustaw.

Nowe przepisy miały na celu zwiększenie nadzoru nad podmiotami prowadzącymi działalność wymagającą uzyskania zezwolenia na zbieranie lub przetwarzanie odpadów oraz zminimalizowanie nielegalnych praktyk w tym obszarze. Wprowadzono m.in. obowiązek:

- posiadania zabezpieczenia roszczeń[15] dla podmiotów prowadzących zbieranie lub przetwarzanie odpadów;
- obligatoryjny wizyjny system kontroli miejsc magazynowania lub składowania odpadów;
- nowe podstawy odmowy wydania przez właściwy organ decyzji na gospodarowanie odpadami w przypadku stwierdzenia naruszeń regulacji w tym zakresie przez wnioskującego;
- wzmocnienie sankcji dla podmiotów wielokrotnie nieprzestrzegających przepisów z tego obszaru.

Ponadto wprowadzono zmiany w obrębie ochrony przeciwpożarowej, m.in. obowiązek dopuszczenia obiektu i innych miejsc magazynowania odpadów do użytkowania, na podstawie opinii Państwowej Straży Pożarnej (wydania Postanowienia) przed rozpoczęciem działalności w zakresie gospodarki odpadami.

Modelowaniem gospodarki odpadami jest produkcja, w wyniku przetwarzania odpadów komunalnych, odpadów w postaci np. paliwa alternatywnego. Odpady te stanowią 30% masy dostarczanego strumienia odpadów.

Według ekspertów (Przegląd Komunalny nr 4/2019) na rynku polskim zgromadzono ok. 27 – 29 mln ton odpadów kalorycznych. Branża odpadowa od dawna zgłasza problem rosnącej masy odpadów, której nikt nie chce zagospodarować. Cementownie mają również ograniczone moce przerobowe, dodatkowo zamknął się odbiorca na rynku zachodnim: bardzo pojemny rynek chiński. Faktem niestety staje się magazynowanie ogromnych ilości odpadów na terenach istniejących już, przeciążonych instalacji, co stwarza powstanie potencjalnego zagrożenia pożarem.

Niepokojącym, ale niestety częstym zjawiskiem, są zanieczyszczenia poszczególnych strumieni dostarczanych odpadów substancjami potencjalnie niebezpiecznymi. W masie zmieszanych odpadów komunalnych, odpadów surowcowych

[14] Art. 3.1. Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (tekst jednolity Dz.U.2024.0.275).

[15] Art. 125. Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (tekst jednolity Dz.U.2023.1587).

czy też wielkogabarytowych znajdują się rzeczy niepożądane np. chemikalia (substancje łatwopalne, wybuchowe), puszki, butelki, akumulatory, baterie, itp. Tego typu zanieczyszczenia, które nie są widoczne podczas odbioru, mogą być przyczyną samozapłonów lub innych niekorzystnych zdarzeń. Niestety, jak do tej pory bezpośredni wytwórca odpadów tj. mieszkaniec, nie ponosi odpowiedzialności za w/w działania, która przenosi się na podmiot gospodarujący odpadami, miasto lub gminę.

Pożary miejsc gromadzenia odpadów mają zazwyczaj daleko idące skutki w postaci zagrożenia dla środowiska oraz dla zdrowia i życia ludzi. Ogień może szybko rozprzestrzenić się na obiekty i tereny przyległe do tych miejsc, co powoduje dotkliwe straty i stwarza dodatkowe zagrożenia[16].

Zagrożenia pożarowe, jakie mogą powstać w procesie magazynowania odpadów, to:

- duże nagromadzenie materiałów łatwopalnych;
- stosowanie materiałów łatwopalnych do celów technologicznych;
- występujący proces samonagrzewania się materiałów;
- wyładowania elektryczności statycznej;
- wydzielanie się energii cieplnej w wyniku tarcia elementów maszyn i urządzeń;
- odległości materiałów i wyposażenia od elementów emitujących ciepło;
- występujące reakcje egzotermiczne;
- odpady łatwopalne.

Dokumenty potwierdzające wykonanie szacowania i oceny ryzyka są podstawą do wykazania rozliczalności i poprawności wykonania procesu gospodarki odpadami. Ważne jest, aby udokumentować zarówno przebieg samej analizy (poprawność organizacyjna, na zgodność z przyjętymi zasadami), jak i poprawność zawodową[17].

Poprawność organizacyjna wykazana może być przez korespondencję mailową, notatki ze spotkań i tabele uzgodnień (o ile są formalne). Celem jest wskazanie, że wszystkie role, funkcje, stanowiska, komórki związane z danym obszarem ryzyka w organizacji wzięły udział w procesie szacowania i oceny.

Poprawność zawodowa (fachowa) oznacza, że zagrożenia i potencjalne skutki zostały rozpatrzone i ocenione przez osoby posiadające stosowne doświadczenie i wiedzę. Potwierdzeniem mogą być zapisy w postaci e-maili, notatek, ale i wykaz dokumentów systemowych czy innych zapisów, przykładowo przeglądy budowlane (zagrożenia fizyczne), operat przeciwpożarowy (zagrożenia wynikające z gospodarki odpadami), Instrukcja Bezpieczeństwa Pożarowego (zagrożenia pożarem oraz inne miejscowe), dokumenty zabezpieczenia przed wybuchem.

[16] Zapobieganie pożarom miejsc gromadzenia odpadów. LKI.430.4.2022, Nr ewid. 154/2022/P/22/061/LKI, źródło: https://www.nik.gov.pl/plik/id,27258,vp,30068.pdf [dostęp: 29.09.2024].

[17] https://szkoleniazbezpieczenstwa.pl/analiza-ryzyka-jak-dokumentowac/[dostęp: 30.09.2024].

2. OPERAT PRZECIWPOŻAROWY MIEJSC ZBIERANIA, PRZETWARZANIA I MAGAZYNOWANIA ODPADÓW

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska definiuje zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zrównoważonego rozwoju, a w szczególności:

- zasady ustalania warunków ochrony zasobów środowiska, warunków wprowadzania substancji lub energii do środowiska, kosztów korzystania ze środowiska;
- obowiązki organów administracji;
- odpowiedzialność i sankcje[18].

Ochrona środowiska wiąże się z bezpieczeństwem przeciwpożarowym instalacji zbierania, magazynowania, przetwarzania odpadów.

W dniu 4 marca 2020 r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 lutego 2020 r. w sprawie wymagań w zakresie ochrony przeciwpożarowej. Zostały w nim zawarte wytyczne, jakie mają spełniać obiekty budowlane lub ich części oraz inne miejsca przeznaczone do zbierania, magazynowania lub przetwarzania odpadów (Dz. U. z 2020 roku, poz.296).

Rozporządzenie definiuje kluczowe, z punktu widzenia możliwości działań ratowniczo-gaśniczych, wymagania dotyczące maksymalnej wysokości składowania stałych odpadów palnych. Wymagania te uwzględniają przede wszystkim bezpieczeństwo ekip ratowniczych i służą głównie zapewnieniu odpowiednich warunków do podawania prądów gaśniczych z poziomu terenu. Mają również na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się pożaru pomiędzy sekcjami magazynowymi, strefami pożarowymi oraz sąsiednimi obiektami budowlanymi, terenami. Wskazują również odległości dla lokalizacji stref pożarowych z odpadami stałymi znajdującymi się poza budynkami od innych stref pożarowych, budynków oraz granic działek i lasów. Rozporządzenie nakazuje, żeby:

- składowiska były wyposażone w odpowiednią ilość wody do zewnętrznego gaszenia pożaru poprzez zbiorniki wodne lub hydranty zewnętrzne;
- część budynków była wyposażona w samoczynne urządzenia oddymiające;
- magazynowanie stałych odpadów palnych odbywało się w wydzielonych strefach pożarowych;
- określa również trzy formy przechowywania ciekłych odpadów palnych.

W oparciu o art. 25 ustawy o odpadach magazynowanie odpadów powinno odbywać się zgodnie z wymaganiami w zakresie ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa życia i zdrowia ludzi, w szczególności w sposób uwzględniający właściwości chemiczne i fizyczne odpadów, w tym stan skupienia, oraz zagrożenia, które mogą powodować te odpady, w tym zgodnie z wymaganiami określonymi w przepisach szczegółowych. Magazynowanie odpadów może odbywać się na terenie, do którego posiadacz odpadów ma tytuł prawny.

[18] Dariusz Wróblewski, *Zarządzanie ryzykiem. Przegląd wybranych metod* (Józefów: Wydawnictwo CNBOP-PIB, 2018), 37.

Zgodnie z art. 42 ust. 4b ustawy o odpadach do wniosku o zezwolenie na zbieranie odpadów dołącza się operat przeciwpożarowy.

Operat, w rozumieniu ustawy o Państwowej Straży Pożarnej, stanowi opinię osób legitymujących się specjalistyczną wiedzą z zakresu pożarnictwa i spełniających ściśle określone w ustawie wymagania.

Musi więc być opracowany przez:

- rzeczoznawcę do spraw zabezpieczeń przeciwpożarowych[19] w przypadku, gdy organem właściwym jest marszałek województwa albo regionalny dyrektor ochrony środowiska;
- inżyniera pożarnictwa lub osoby, która ma ukończone studia wyższe w Szkole Głównej Służby Pożarniczej w specjalności Inżynieria Bezpieczeństwa Pożarowego w przypadku, gdy organem właściwym jest starosta.

Jeśli organem wydającym zezwolenie jest marszałek województwa albo regionalny dyrektor ochrony środowiska, taki dokument może zostać sporządzony tylko przez rzeczoznawcę do spraw zabezpieczeń przeciwpożarowych, o którym mowa w rozdz. 2a ustawy o Państwowej Straży Pożarnej.

Operat przeciwpożarowy musi zostać uzgodniony z Komendantem Powiatowym/Miejskim Państwowej Straży Pożarnej. W ramach procesu uzgodnienia, komendant może wyrazić zgodę na warunki ochrony przeciwpożarowej instalacji, obiektu budowlanego lub jego części lub innego miejsca magazynowania odpadów lub też wyrazić zgodę pod warunkiem spełnienia dodatkowych wymagań albo nie wyrazić zgody.

Uzgodnienie operatu następuje w formie postanowienia, na które przysługuje zażalenie do Komendanta Wojewódzkiego Państwowej Straży Pożarnej miejscowego terenowo.

Wydanie zezwolenia na zbieranie odpadów musi zostać poprzedzone kontrolą instalacji, obiektu budowlanego lub jego części lub miejsc magazynowania odpadów przez Komendanta Powiatowego/Miejskiego Państwowej Straży Pożarnej, niezależnie od kontroli przeprowadzanej na miejscu przez wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska i przedstawiciela właściwego organu do wydania zezwolenia lub pozwolenia.

Z wnioskiem o przeprowadzenie kontroli występuje organ właściwy, czyli Marszałek Województwa, Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska lub Starosta, który równocześnie przekazuje Komendantowi niezbędną dokumentację, a w szczególności wniosek o wydanie zezwolenia lub pozwolenia oraz operat przeciwpożarowy wraz z postanowieniem uzgadniającym.

Kontrola ze strony Komendanta PSP powinna się ogniskować na spełnianiu przez daną instalację lub obiekt wymagań w zakresie zgodności z warunkami ochrony przeciwpożarowej, o których mowa w operacie i postanowieniu uzgadniającym. Na podstawie przeprowadzonej kontroli i zgodnie z art. 41a ust. 3a ustawy o odpadach, Komendant Powiatowy/Miejski Państwowej Straży Pożarnej wydaje postanowienie w przedmiocie spełniania wymagań określonych w przepisach

[19] Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (tekst jednolity Dz.U.2024.0.275).

dotyczących ochrony przeciwpożarowej oraz operacie przeciwpożarowym i postanowieniu uzgadniającym. Na takie postanowienie nie przysługuję zażalenie, ale zgodnie z art. 142 Kodeksu Postępowania Administracyjnego, postanowienie na które nie przysługuje zażalenie, strona może zaskarżyć w odwołaniu od decyzji. Wniesienie zażalenia nie wstrzymuje wykonania postanowienia, jednakże organ administracji publicznej, który wydał postanowienie, może wstrzymać jego wykonanie, gdy uzna to za uzasadnione.

Zgodnie z art. 41a ust. 4a ustawy o odpadach, w przypadku wydania przez Komendanta postanowienia opiniującego negatywnie spełnienie wymienionych wymagań przeciwpożarowych zawartych w przepisach prawa, operacie przeciwpożarowym lub postanowieniu uzgadniającym, organ właściwy do wydania odpowiedniego zezwolenia lub pozwolenia odmawia wydania wnioskowanego zezwolenia lub pozwolenia.

W operacie powinny znaleźć się warunki ochrony przeciwpożarowej oraz wskazanie odpowiednich zasad magazynowania odpadów, które pozwolą ograniczyć możliwość powstania pożaru, a w razie jego wystąpienia zapewnią:

- zachowanie nośności konstrukcji obiektów przez określony czas;
- ograniczenie rozprzestrzeniania się ognia i dymu w ich obrębie;
- ograniczenie rozprzestrzeniania się pożaru na sąsiednie obiekty budowlane lub tereny przyległe;
- możliwość ewakuacji ludzi;
- uwzględnienie bezpieczeństwa ekip ratowniczych, a w szczególności zapewnienie warunków do podejmowania przez te ekipy działań gaśniczych.

3. OCENA ZAGROŻENIA WYBUCHEM

W myśl ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej właściciel, zarządca lub użytkownik budynku, obiektu lub terenu zobowiązany jest do zapewnienia jego ochrony przeciwpożarowej.

Na terenie zakładu występują zagrożenia oraz miejsca ich występowania wynikające z obecności palnych pyłów, gazu ziemnego, wodoru – mieszanki wspomnianych materiałów z powietrzem. Wspomniane substancje z powietrzem tworzą mieszaniny wybuchowe w instalacjach technologicznych, w których, po zainicjowaniu źródłem zapłonu, spalanie rozprzestrzenia się samorzutnie na całą objętość mieszaniny.

Stężenie stanowiące zagrożenie wybuchem występuje wtedy, gdy składnik palny występuje w stężeniu wyższym niż wartość jego dolnej granicy wybuchowości i niższym, niż wartość jego górnej granicy wybuchowości. Miejsce, w którym nie oczekuje się występowania atmosfery wybuchowej, w takich ilościach, by wymagało to specjalnych środków ostrożności, traktowane jest jako niestwarzające zagrożenia.

Celem oceny ryzyka zagrożenia wybuchem jest zagwarantowanie, że z praktycznego punktu widzenia stosowane w zakładzie operacje, w których występują palne i wybuchowe pyły, opary i gazy, przeprowadzane są w sposób niezagrażający

zdrowiu i bezpieczeństwu osób wykonujących te operacje (w odniesieniu do pożarów i wybuchów). We wszystkich urządzeniach oraz obszarach, w których w normalnych warunkach mogą tworzyć się atmosfery wybuchowe, wyznacza się strefy zagrożenia wybuchem.

Co do zasady dokument zabezpieczenia przed wybuchem (DZPW) powinien stwierdzać, że zakład spełnia minimalne wymagania dyrektywy ATEX USER.

Podstawy formalno – prawne opracowania dokumentu

§ 37. Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822).

1. W obiektach i na terenach przyległych, gdzie są prowadzone procesy technologiczne z użyciem materiałów mogących wytworzyć mieszaniny wybuchowe lub w których materiały takie są magazynowane, dokonuje się oceny zagrożenia wybuchem.
2. Ocena zagrożenia wybuchem obejmuje wskazanie pomieszczeń zagrożonych wybuchem, wyznaczenie w pomieszczeniach i przestrzeniach zewnętrznych odpowiednich stref zagrożenia wybuchem wraz z opracowaniem graficznej dokumentacji klasyfikacyjnej oraz wskazanie czynników mogących w nich zainicjować zapłon.
3. Graficzna dokumentacja klasyfikacyjna zawiera plany sytuacyjne obrazujące rodzaj i zasięg stref zagrożenia wybuchem oraz lokalizację i identyfikację źródeł emisji, zgodnie z zasadami określonymi w Polskich Normach.
4. Oceny zagrożenia wybuchem dokonują: inwestor, projektant lub użytkownik decydujący o procesie technologicznym.

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 8 lipca 2010 r. w sprawie minimalnych wymagań, dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, związanych z możliwością wystąpienia w miejscu pracy atmosfery wybuchowej (Dz. U. 2010 nr 138 poz. 931) zobowiązuje Pracodawcę do opracowania Dokumentu Zabezpieczania Przed Wybuchem. Rozporządzenie nie określa szczegółowej formy Dokumentu.

Z punktu widzenia prawidłowej oceny ryzyka, Dokument Zabezpieczenia Przed Wybuchem powinien zawierać w szczególności:

1. Opis środków ochronnych, które zostaną podjęte w celu spełnienia wymagań określonych w niniejszym rozporządzeniu oraz ograniczenia szkodliwych skutków wybuchu.
2. Wykaz przestrzeni zagrożonych wybuchem wraz z ich klasyfikacją na strefy.
3. Oświadczenie pracodawcy. Muszą znaleźć się informacje:
    a) miejscach pracy, urządzenia, a także urządzenia ostrzegawcze są zaprojektowane, używane i konserwowane w sposób zapewniający bezpieczne i właściwe ich funkcjonowanie;
    b) urządzenia spełniają wymagania przewidziane w przepisach dotyczących minimalnych wymagań dotyczących bezpieczeństwa i hi-

gieny pracy w zakresie użytkowania maszyn przez pracowników podczas pracy;
c) terminy dokonywania przeglądu stosowanych środków ochronnych;
d) określenie, dla wszystkich osób wykonujących pracę na rzecz różnych pracodawców w tym samym miejscu pracy;
e) środki ochronne,
f) zasady koordynacji stosowania tych środków przez pracodawcę odpowiedzialnego za miejsce pracy,
g. cel koordynacji oraz metod i procedur jej wprowadzania.

4. Pracodawca może łączyć dokument zabezpieczenia przed wybuchem z innymi, podobnymi dokumentami lub sprawozdaniami o tym samym znaczeniu, opracowanymi na podstawie odrębnych przepisów.

Przy opracowywaniu DZPW powinno się wspomagać normami prawnymi np.: Norma PN-EN 60079-26, która obejmuje „poziom zabezpieczenia urządzeń" (ang. Equipment Protection Level-EPL). Celem tej metody jest dobór urządzeń elektrycznych w adekwatnym do zagrożenia wykonaniu przeciwwybuchowym[20].

Oceny zagrożenia wybuchem powinno się dokonywać w procesie magazynowania odpadów w kwaterach odpadów, gdzie gazem palnym mogącym stworzyć zagrożenia powstania wybuchu jest metan. Gaz bezwonny, lżejszy od powietrza, bezbarwny (taką formę ma w temperaturze pokojowej), rozpuszcza się w wodzie, ulega reakcjom spalania całkowitego i niecałkowitego, mało reaktywny chemicznie, ma gęstość mniejszą od gęstości powietrza.

Dość powszechnie występuje w przyrodzie. Jest podstawowym składnikiem gazu ziemnego, który może go zawierać nawet ponad 95% (w przypadku gazu ziemnego tzw. wysokometanowego). Powstaje w wyniku beztlenowego rozkładu biomasy przez bakterie (fermentacja metanowa). Ponieważ ten proces występuje m.in. w składowiskach odpadów, metan jest gazem wymagającym czynnego lub biernego odgazowania z kwater.

Przy ocenie zagrożenia wybuchowego możemy się obecnie posługiwać wynikami pomiarów wielu parametrów[21].

4. INSTRUKCJA BEZPIECZEŃSTWA POŻAROWEGO

W związku z wejściem naszego kraju do Unii Europejskiej wprowadzono zmiany w obowiązujących przepisach w wielu dziedzinach życia gospodarczego, również i w dziedzinie ochrony pożarowej obiektów budowlanych[22].

W systemie zarządzania ryzykiem, tam, gdzie bezpieczeństwo jest priorytetem, instrukcja bezpieczeństwa pożarowego stanowi nieodzowny element dbałości o ochronę życia i mienia. To dokument precyzyjnie określający procedury, zasady

[20] Michał Świerżewski, *Wyznaczanie stref zagrożonych wybuchem i elektryczne urządzenia przeciwwybuchowe* (Warszawa: Wiedza i Praktyka Sp. z o.o., 2020), 194.

[21] Tomasz Ostrowski, *Wybuchy w przemyśle*, (Warszawa: Instytut wydawniczy CRZZ, 1980), 100.

[22] Antoni Waldemar Żuchowicki, *Ochrona przeciwpożarowa obiektów budowlanych w trakcie ich eksploatacji* (Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, 2007), 9.

oraz środki bezpieczeństwa, mające na celu minimalizację ryzyka pożaru oraz efektywną reakcję w przypadku jego wystąpienia.

Opracowanie Instrukcji Bezpieczeństwa Pożarowego ma na celu zapoznanie wszystkich pracowników z charakterem zagrożeń pożarowo – wybuchowych i innych zagrożeń miejscowych, występujących na terenie zakładu, z metodami zapobiegania tego rodzaju zagrożeniom oraz sposobami właściwego przeprowadzenia akcji ratowniczej w przypadku wystąpienia pożaru/wybuchu lub innego zagrożenia, dodatkowo dokument ten stanowi cenne źródło informacji dla służb ratowniczych w przypadku powstania pożaru lub innego miejscowego zagrożenia[23].

Podstawą opracowania Instrukcji Bezpieczeństwa Pożarowego dla zakładów jest rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów[24].

Kiedy dokładnie potrzebujemy instrukcji bezpieczeństwa pożarowego, a co sprawia, że staje się ona nieodzowna dla bezpieczeństwa?

Właściciele, zarządcy lub użytkownicy obiektów bądź ich części stanowiących odrębne strefy pożarowe, przeznaczonych do wykonywania funkcji użyteczności publicznej, zamieszkania zbiorowego, produkcyjnych, magazynowych oraz inwentarskich, zapewniają i wdrażają instrukcję bezpieczeństwa pożarowego, zawierającą:

1) warunki ochrony przeciwpożarowej, wynikające z przeznaczenia, sposobu użytkowania, prowadzonego procesu technologicznego, magazynowania (składowania) i warunków technicznych obiektu, w tym zagrożenia wybuchem;
2) określenie wyposażenia w wymagane urządzenia przeciwpożarowe i gaśnice oraz sposoby poddawania ich przeglądom technicznym i czynnościom konserwacyjnym;
3) sposoby postępowania na wypadek pożaru i innego zagrożenia;
4) sposoby zabezpieczenia prac niebezpiecznych pod względem pożarowym, jeżeli takie prace są przewidywane;

[23] Innym miejscowym zagrożeniu – rozumie się przez to zdarzenie wynikające z rozwoju cywilizacyjnego i naturalnych praw przyrody niebędące pożarem ani klęską żywiołową, stanowiące zagrożenie dla życia, zdrowia, mienia lub środowiska, któremu zapobieżenie lub którego usunięcie skutków nie wymaga zastosowania nadzwyczajnych środków; Art. 2 Ustawy z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (tekst jednolity Dz.U.2024.275).

Miejscowe zagrożenie – to inne niż pożar zdarzenia wynikające z rozwoju cywilizacyjnego, działań człowieka lub naturalnych sił przyrody, stwarzające zagrożenie dla życia, zdrowia, mienia lub środowiska. Definicja Głównego Urzędu Statystycznego, źródło:https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystycepublicznej/4035,pojecie.html#:~:text=Definicja%3A,%2C%20zdrowia%2C%20mienia%20lub%20%C5%9Brodowiska [dostęp: 30.09.2024].

[24] § 6 ust. 15. Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822).

5) warunki i organizację ewakuacji ludzi oraz praktyczne sposoby ich sprawdzania;
6) sposoby zapoznania użytkowników obiektu, w tym zatrudnionych pracowników, z przepisami przeciwpożarowymi oraz treścią przedmiotowej instrukcji;
7) zadania i obowiązki w zakresie ochrony przeciwpożarowej dla osób będących ich stałymi użytkownikami;
8) plany obiektów, obejmujące także ich usytuowanie oraz terenu przyległego, z uwzględnieniem graficznych danych dotyczących w szczególności:
   - powierzchni, wysokości i liczby kondygnacji budynku;
   - odległości od obiektów sąsiadujących;
   - parametrów pożarowych występujących substancji palnych;
   - występującej gęstości obciążenia ogniowego w strefie pożarowej lub w strefach pożarowych;
   - kategorii zagrożenia ludzi, przewidywanej liczby osób na każdej kondygnacji i w poszczególnych pomieszczeniach;
   - lokalizacji pomieszczeń i przestrzeni zewnętrznych zaklasyfikowanych jako strefy zagrożenia wybuchem;
   - podziału obiektu na strefy pożarowe;
   - warunków ewakuacji, ze wskazaniem kierunków i wyjść ewakuacyjnych;
   - miejsc usytuowania urządzeń przeciwpożarowych i gaśnic, kurków głównych instalacji gazowej, materiałów niebezpiecznych pożarowo oraz miejsc usytuowania elementów sterujących urządzeniami przeciwpożarowymi;
   - wskazania dojść do dźwigów dla ekip ratowniczych;
   - hydrantów zewnętrznych oraz innych źródeł wody do celów przeciwpożarowych;
   - dróg pożarowych i innych dróg dojazdowych, z zaznaczeniem wjazdów na teren ogrodzony;
9) wskazanie osób lub podmiotów opracowujących instrukcję.

Instrukcja bezpieczeństwa pożarowego nie jest wymagana dla obiektów lub ich części, jeżeli nie występuje w nich strefa zagrożenia wybuchem, a ponadto:

- kubatura brutto budynku lub jego części stanowiącej odrębną strefę pożarową nie przekracza 1000 m^3, z zastrzeżeniem pkt 2;
- kubatura brutto budynku inwentarskiego nie przekracza 1500 m^3;
- powierzchnia strefy pożarowej obiektu innego niż budynek nie przekracza 1000 m^2.

Obowiązek ten dotyczy nie tylko przestrzegania przeciwpożarowych wymagań budowlanych, instalacyjnych i technologicznych, wyposażenia budynku, obiektu w sprzęt pożarniczy i ratowniczy oraz środki gaśnicze, ale także przygotowania obiektu i terenu do prowadzenia akcji gaśniczej.

Ważną rolę w tych działaniach spełniają pracownicy, od których wymagana jest wiedza dotycząca przeciwdziałania zagrożeniom oraz umiejętność prowadzenia

działań ratowniczo – gaśniczych w pierwszej fazie do czasu przybycia najbliższej Jednostki Straży Pożarnej.

Dodatkowo w opracowaniu uwzględnia się następujące elementy mające wpływ na bezpieczeństwo pożarowe obiektów:

- warunki ochrony przeciwpożarowej, wynikające z przeznaczenia obiektów, sposobu użytkowania, prowadzonego procesu technologicznego i jego warunków technicznych;
- wyposażenie w wymagane urządzenia przeciwpożarowe i gaśnice, oraz sposoby poddawania ich przeglądom technicznym i czynnościom konserwacyjnym;
- sposoby postępowania na wypadek pożaru/wybuchu lub innego miejscowego zagrożenia;
- sposoby wykonywania prac pożarowo niebezpiecznych;
- warunki i organizację ewakuacji ludzi;
- sposoby zaznajomienia pracowników z przepisami przeciwpożarowymi oraz treścią Instrukcji Bezpieczeństwa Pożarowego;
- zadania i obowiązki w zakresie ochrony przeciwpożarowej dla użytkowników zakładu.

Instrukcja Bezpieczeństwa Pożarowego zgodnie z §6 ust. 3 Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822) powinna być poddawana okresowej aktualizacji, co najmniej raz na dwa lata, a także po takich zmianach sposobu użytkowania obiektu lub procesu technologicznego, które wpływają na zmianę warunków ochrony przeciwpożarowej.

ZAKOŃCZENIE

Oczekiwany przez przedsiębiorców, użytkowników instalacji, społeczeństwo poziom bezpieczeństwa gwarantowany jest przez dany system zarządzania ryzykiem.

Ryzyko posiada wiele synonimów znaczeniowych lub określeń współzależnych jak szansa, szok, ekspozycja, odporność na wstrząsy itd.

Coraz bardziej zwraca się uwagę na kulturę zarządzania ryzykiem poprzez normy i tradycje zachowań jednostek i grup w ramach organizacji, które mają wpływ na to, jak ryzyka są identyfikowane, analizowane oraz jakie działania są podejmowane przez organizację w zetknięciu z ryzykiem[25].

Pożary na składowiskach lub w sortowniach odpadów są coraz częściej występującą zmorą dzisiejszych czasów. Wprowadzone przepisy i obostrzenia tzw. „pakietu odpadowego" mają na celu podniesienie poziomu bezpieczeństwa pożarowego w gospodarce odpadami. Kluczowym dokumentem, który pozwoli

[25] IIF Report Reform In the Financial Services Industry: Strenghthening Practices for a More Stable System, Institute of International Finance, 2009, p. 28.

otrzymać zezwolenie na składowanie i przetwarzanie odpadów jest operat przeciwpożarowy. Obecnie wciąż niewielu rzeczoznawców ma konieczną wiedzę, by właściwie interpretować wprowadzane zmiany w przepisach prawnych i takie operaty opracowywać. Nadal w różnych częściach kraju w różny sposób podchodzi się do opracowania tak ważnego dokumentu bezpieczeństwa przeciwpożarowego, jakim jest operat. Sektor gospodarki odpadami nadal będzie stanowił wyzwanie dla władz państwowych, samorządowych zarówno w sferze prawnej, jak i w sferze bezpieczeństwa obywateli. Bezpieczeństwo pożarowe jest tu wymienione jako podstawowe wymaganie dotyczące miejsc zbierania, magazynowania lub przetwarzania odpadów. Uszczegółowienie tego wymagania zawarte są w szeregu normach prawnych[26].

Należy pamiętać, że szacowanie i ocena ryzyka jest jednym z najistotniejszych procesów w zarządzaniu bezpieczeństwem produkcyjnym. Jego wynik jako wskazówki, powinny być również dobrze udokumentowane.

[26] Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (tj. Dz. U. z 2023 r. poz. 1587, 1597, 1688, 1852, 2029);
Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (tj. Dz. U. 2024 poz. 54);
Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (tj. Dz. U. 2024 poz. 275);
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 19 lutego 2020 r. w sprawie wymagań w zakresie ochrony przeciwpożarowej, jakie mają spełniać obiekty budowlane lub ich części oraz inne miejsca przeznaczone do zbierania, magazynowania lub przetwarzania odpadów (Dz. U. z 2020 roku, poz.296);
Obwieszczenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 15 kwietnia 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 2022 roku poz. 1225);
Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822);
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 24 lipca 2009 roku w sprawie przeciwpożarowego zaopatrzenia w wodę oraz dróg pożarowych (Dz. U. z 2009 roku Nr 124 poz.1030 ze zm.);
PN-B-02852:2001 Ochrona przeciwpożarowa budynków – Obliczanie gęstości obciążenia ogniowego oraz wyznaczanie względnego czasu trwania pożaru.

BIBLIOGRAFIA

Pozycje zwarte

Czupryński, Andrzej, Bernard Wiśniewski, Jacek Zboina. *Nauki o bezpieczeństwie. Wybrane problemy badań*. Józefów: CNBOP – PIB, 2017.

Żuchowicki, Antoni Waldemar. 2007. *Ochrona przeciwpożarowa obiektów budowlanych w trakcie ich eksploatacji*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, 2007.

Noga, Beniamin, Marian Noga. *Zarządzanie ryzykiem w procesie podejmowania decyzji ekonomicznych przez organizację*. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu, 2024.

Rutkowski, Cezary. *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa*. Warszawa: Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 2018.

Wolanin, Jerzy. *Zarys teorii bezpieczeństwa obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo Danmar, 2005.

Jajuga, Krzysztof. *Zarządzanie ryzykiem*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A, 2015.

Kaiser, Krzysztof. *Wentylacja pożarowa. Projektowanie i instalacja*. Warszawa: Grupa MEDIUM. Warszawa 2020.

Świerżewski, Michał. *Wyznaczanie stref zagrożonych wybuchem i elektryczne urządzenia przeciwwybuchowe*. Warszawa: Wiedza i Praktyka Sp. z o.o, 2020.

Borowski, Paweł. *Ochrona przeciwpożarowa magazynów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979.

Wróblewski, Dariusz. *Zarządzanie ryzykiem. Przegląd wybranych metod*. Józefów: Wydawnictwo CNBOP – PIB, 2018.

Ostrowski, Tomasz. 1980. *Wybuchy w przemyśle*. Warszawa: Instytut wydawniczy CRZZ, 1980.

Czasopisma

IIF Report Reform In the Financial Services Industry: Strenghthening Practices for a More Stable System, Institute of International Finance, 2009.

Źródła prawa

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (tekst jednolity Dz.U.2024.275).

Ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (tekst jednolity Dz.U.2023.1587).

Dyrektywa Rady Wspólnot Europejskich nr 89/106/EEC Bezpieczeństwo pożarowe. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (EU) nr 305/2011 z dnia 9 marca 2011 r. ustanawiające zharmonizowane warunki wprowadzenia do obrotu wyrobów budowlanych i uchylające dyrektywę Rady 89/106/EWG, Klasy emisji dymu wg. EN 13501-1.

Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 8 lipca 2010 r. „w sprawie minimalnych wymagań dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy, związanych z możliwością wystąpienia w miejscu pracy atmosfery wybuchowej" (Dz. U. 2010 nr 138 poz. 931)

Obwieszczenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 15 kwietnia 2022 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz. U. z 2022 roku poz. 1225).

Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 marca 2023 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz. U. z 2023 roku poz. 822).

Normy prawne

ISO Guide 73:2009 Risk Management – Vocabulary, definicja 3.3.1.3.

Źródła internetowe

https://www.nik.gov.pl/plik/id,27258,vp,30068.pdf [dostęp: 29.09.2024].

https://asystentbhp.pl/ochrona-przeciwpozarowa-w-gospodarce-odpadami/[dostęp: 29.09.2024].

https://www.unisdr.org/files/7817_UNISDRTerminologyEnglish.pdf [dostęp: 12.09.2024].

https://szkoleniazbezpieczenstwa.pl/analiza-ryzyka-jak-dokumentowac/{dostęp: 30.09.2024].

https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystycepublicznej/4035,pojecie.html#:~:text=Definicja%3A,%2C%20zdrowia%2C%20mienia%20lub%20%C5%9Brodowiska [dostęp: 30.09.2024].

https://www.nik.gov.pl/plik/id,27258,vp,30068.pdf [dostęp: 29.09.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

ASP. MGR DAWID LIS
Technik Kryminalistyki
Komendy Miejskiej Policji w Nowym Sączu
Uniwersytet Kaliski
im Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Doktorant

POLSKI WKŁAD W DOKUMENTOWANIE ROSYJSKICH ZBRODNI WOJENNYCH W UKRAINIE

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszego artykułu jest rola Polski w dokumentowaniu rosyjskich zbrodni wojennych w Ukrainie. 24 II 2022 r. po rozpoczęciu inwazji na Ukrainę, Polska stanęła przed problemami, których w nowożytnej historii nie doświadczyła. Dotyczy to zarówno napływającej fali ukraińskich uchodźców, jak również walki z dezinformacją, rosyjską propagandą i odpowiednim zabezpieczeniem pojawiających się dowodów na rosyjskie zbrodnie wojenne. Jako jedni z pierwszych podjęliśmy śledztwa w sprawie wojny napastniczej i zbrodni popełnianych przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Od pierwszych dni współpracowaliśmy też z Ukraińskim Ministerstwem Sprawiedliwości w dążeniu do prawdy. Na arenie międzynarodowej Polska jest współtwórcą i aktywnym członkiem międzynarodowego zespołu śledczego JIT. Działania Polskich ekspertów do spraw dokumentowania zbrodni wojennych, wykonywane są zarówno na terenie RP oraz w wielu wyzwolonych miejscowościach na Ukrainie.

Słowa kluczowe: Międzynarodowy zespół śledczy, zbrodnie wojenne, ludobójstwo, wojna w Ukrainie.

POLISH CONTRIBUTION TO DOCUMENTING RUSSIAN WAR CRIMES IN UKRAINE

ABSTRACT

The subject of this article is Poland's role in documenting Russian war crimes in Ukraine. On February 24, 2022, after the invasion of Ukraine began, Poland faced problems that it had not experienced in modern history. This applies both to the incoming wave of Ukrainian

refugees, as well as the fight against disinformation, Russian propaganda and appropriate security of emerging evidence of Russian war crimes. We were among the first to undertake investigations into the war of aggression and crimes committed by the armed forces of the Russian Federation on the territory of Ukraine, and from the first days we have been cooperating with the Ukrainian Ministry of Justice in pursuit of the truth. Internationally, Poland is a co-founder and active member of the international JIT investigative team. The activities of Polish experts in documenting war crimes are carried out both in the territory of the Republic of Poland and in many liberated towns in Ukraine.

Keywords: International investigation team, war crimes, genocide, war in Ukraine.

WSTĘP

Ostatnie lata są bardzo burzliwe na kontynencie europejskim. Ogólnoświatowa pandemia COVID-19 z którą solidarnie musiały zmierzyć się wszystkie kraje europejskie, a następnie konflikt zbrojny na terenie wschodniej Europy, znacznie zmieniły kierunki działania ospałych instytucji europejskich. Konflikt pomiędzy Rosją i Ukrainą, pomimo wieloletniej eskalacji przybrał formę wojny, o skali która zaskoczyła organizacje światowe i europejskie.

XXI wiek w Europie jest czasem przyspieszonego rozwoju technologicznego i ekonomicznego. Takie działania sprawiły, że granice państw mają drugorzędne znaczenie, a Europa skupiła się na zupełnie innych, pokojowych problemach. Te powiązania międzypaństwowe i kosmopolityzm ekonomiczny był wyznacznikiem bezpieczeństwa. Niestety wojna na Ukrainie zaburza ten obraz. W mediach niemal codziennie przekazywane są liczne informacje na temat sytuacji i przebiegu konfliktu. Wielu specjalistów zastanawia się, ile jeszcze może potrwać ten konflikt i jakie mogą być jego scenariusze, oraz skutki zakończenia wojny. Dr Sławomir Szczesio z Instytutu Historii Uniwersytetu Łódzkiego podkreśla, że: „ta wojna może się przedłużać, ponieważ ani jedna, ani druga strona nie będzie w stanie uzyskać swoich celów”[1]. Obecnie nikt nie potrafi przewidzieć rozwoju i końca działań wojennych na terenach Ukrainy.

Obserwując konflikt zbrojny zauważamy jego straszliwe oblicze, którego nikt się nie spodziewał w tej części świata. Liczne zbrodnie przeciwko ludności cywilnej, których dokonała Rosja między innymi w Buczy i Izumie spotkały się z potępieniem zachodnich państw.

Nie milkną dźwięku wybuchów bomb na terenie Ukrainy, jednak to nie może zniechęcić do działań mających na celu zabezpieczenie niepodważalnych dowodów na jednoznaczne wskazanie i ukaranie winnych zbrodni wojennych. Pozostawienie tych skandalicznych czynów bez konsekwencji jest niedopuszczalne.

[1] Bartłomiej Pawlak, *Historyk: im dłużej będzie trwała wojna, tym szanse Ukrainy na zwycięstwo będą mniejsze* (wywiad z dr. Sławomirem L. Szczesio, Polska Agencja Prasowa, 23.02.2024), https://www.pap.pl/aktualnosci/historyk-im-dluzej-bedzie-trwala-wojna-tym-szanse-ukrainy-na-zwyciestwo-beda-mniejsze-0 [dostęp 30.06.2024].

1. PRAWNA REAKCJA ONZ W ODPOWIEDZI NA INWAZJĘ ROSJI NA UKRAINIE

Ludobójstwo! Tak bardzo często określane są działania żołnierzy Federacji Rosyjskiej na ludności cywilnej Ukrainy. Większość ekspertów w tej sprawie jest zgodna. Należy bezpośrednio po zakończeniu konfliktu doprowadzić do rozliczenia odpowiedzialnych za te czyny przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym. Przypuszczalnie długie i skomplikowane procesy będą wymagały przede wszystkim twardych i niepodważalnych dowodów, które jednoznacznie wskażą winnych.

Pierwsze prawne kroki w tym kierunku podjęto już dwa dni po agresji Rosji na ziemiach Ukrainy. Przedstawiciele władz Ukraińskich wystąpili przeciwko Federacji Rosyjskiej do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze. W dokumencie przekazanym do MTS Ukraina domagała się natychmiastowego wstrzymania działań wojennych oraz wyjaśnienia rzekomo popełnionego przez Ukrainę ludobójstwa we wschodniej części kraju. (Zbrodnia ta miała być oficjalnym pretekstem Władimira Putina do wkroczenia na teren Ukrainy). Prokurator Trybunału Sprawiedliwości Karym Khan przekazał do mediów oświadczenie o otrzymaniu w dniu 28 II 2022 roku wniosku, który został poparty przez 39 państw członkowskich[2] oraz poinformował, że otwiera śledztwo w sprawie sytuacji na Ukrainie.

Wyrok został wydany 16 III 2022 r. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze uznał w nim, że: „nie ma wystarczających dowodów na ludobójstwo ze strony Ukrainy, a jednocześnie Rosja nie miała prawa do zbrojnej interwencji, która kosztuje życie osób cywilnych oraz spowodowała kryzys uchodźczy"[3]. Przewodnicząca sędzia Joan E. Donoghue przekazała, że decyzja zapadła większością 13 głosów za, przy dwóch przeciwnych (przedstawiciela Rosji i Chin). W orzecznictwie było również jasno określone żądanie o natychmiastowym zawieszeniu specjalnej „operacji wojskowej"[4], oraz zaprzestania działań zbrojnych na terenie pod kontrolą Federacji Rosyjskiej (Donieck, Ługańsk). Niestosowanie się do wyroku MTS miało spowodować podjęcie dalszych kroków wobec Federacji Rosyjskiej, m.in. zastosowanie art. 27 ust. 3 Karty Narodów Zjednoczonych[5], pozwalający na wydanie rezolucji Rady Bezpieczeństwa Narodowego, bez prawa

[2] Biuro Prokuratora MTK, *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation* (International Criminal Court.pl, 22.03.2022), https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states [dostęp 30.06.2024].

[3] Andrzej Pawluszek, *Trybunał w Hadze uznał rosyjską inwazję na Ukrainę za nielegalną i nakazał jej przerwanie* (Polska Agencja Prasowa, 16.03.2022 r.), https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1117545%2Ctrybunal-w-hadze-uznal-rosyjska-inwazje-na-ukraine-za-nielegalna-i-nakazal [dostęp: 04.09.2024].

[4] Specjalna operacja wojskowa – eufemizm propagandowy wprowadzony przez rosyjskie władze i używany przez prorosyjskie źródła w celu opisania inwazji Rosji na Ukrainę. Termin ten po raz pierwszy pojawił się w przemówieniu prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina 24 lutego 2022 r.

[5] Umowa z dnia 26 czerwca 1945 r. *Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych*. Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90. Art. 27 ust. 3.

weta Rosji. Dr. Piotr Łubiński w wywiadzie dla portalu prawo.pl, podkreślał: „że w ostateczności Federacja Rosyjska może nawet być wykluczona z ONZ. – Choć podejmowane środki nie gwarantują, że Rosja wycofa się z konfliktu, nie do końca wiadomo, czemu zdecydowała się na agresję, to niezastosowanie się do nich jeszcze w większym stopniu pogłębią izolację tego państwa i uczynią ją zupełnym pariasem na arenie międzynarodowej”[6].

2. ODKRYCIA ZBRODNI WOJENNYCH NA TERENIE UKRAINY

Czas pokazał, że te zapowiedzi nie miały wielkiego przełożenia na powstrzymanie Federacji Rosyjskiej. W miarę jak armia ukraińska wyzwalała okupowane tereny, świat obiegły medialne informacje o przerażających czynach żołnierzy rosyjskich. 29 III 2022 roku podano pierwsze informacje o odkryciu w Buczy[7], gdzie Wojska Lądowe Federacji Rosyjskiej dokonały rzezi na nieuzbrojonej ludności cywilnej Ukrainy. Nieoficjalne szacunki mówią nawet o 400 ofiarach wśród ludności cywilnej[8]. Wraz z wstępnymi oględzinami terenu pojawiały się nowe informacje o śladach świadczących, że dokonano tam wielu egzekucji[9]. Bucza stała się pewnego rodzaju symbolem okrucieństwa niespotykanego od czasów Srebrnicy w tej części świata. Niestety wraz z wycofywaniem się wojsk Federacji Rosyjskiej z okupowanych terenów pojawiały się kolejne dramatyczne doniesienia medialne. Nie sposób ich wszystkich wymienić. W samym obwodzie kijowskim odkryto co najmniej 1222 ciał.

Kolejnym przykładem na skandaliczne działania Federacji rosyjskiej, podczas prowadzenia ofensywy na terenach Ukrainy są kolejne odkrycia w rejonie miejscowości Izum. Podczas zaciętych walk na terenie miasta zginęło co najmniej 1000 osób[10]. 15 IX 2022 roku w lasach obok miejscowości Izum odkryto masowe groby, w których ujawniono 447 ciał, w tym 414 to ofiary cywilne (215 mężczyzn, 194 kobiety, 5 dzieci). Zbrodnia w Izumie natychmiast została porównana do masakry

[6] Krzysztof Sobczak, *Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości: Rosyjska inwazja na Ukrainę nielegalna* (wywiad z dr. Piotr Łubiński z instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu pedagogicznego w Krakowie, Prawo.pl, 13.03.2022 r.), https://www.prawo.pl/prawo/orzeczenie-mts-w-sprawie-inwazji-rosji-na-ukraine-skutki-prawne,514081.html [dostęp 03.07.2024].

[7] Brett Forester, *Horrors of Ukraine's Bucha Laid Bare on Yablunska Street* (The Wall Street Jurnal, 7.04.2022 r.), https://www.wsj.com/articles/russian-invasion-war-crimes-horrors-of-ukraines-bucha-laid-bare-on-yablunska-street-11649365202 [dostęp 03.07.2024].

[8] Andrzej Łomanowski, *Rzeź w Buczy, codzienna zbrodnia wojenna* (Rzeczpospolita.pl, 03.04.2024 r.), https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36005961-rzez-w-buczy-codzienna-zbrodnia-wojenna [dostęp 03.07.0204].

[9] Olga Rudenko, *Hundreds of murdered civilians discovered as russians withdraw from towns near Kyiv (*The Kyiv Independent, 3.04.2022 r.), https://kyivindependent.com/hundreds-of-murdered-civilians-discovered-as-russians-withdraw-from-towns-near-kyiv-graphic-images [dostęp 03.07.2024].

[10] Evgeniy Maloletka, *Russia-Ukraine live news: UN to probe Izyum mass grave report (Al Jazeera,* 16.09.2022 r.), https://www.aljazeera.com/news/2022/9/16/ukraine-finds-mass-grave-in-izyum-after-russians-driven-out [dostęp 03.07.2024].

w Buczy[11]. Federacja Rosyjska przedstawiła zupełnie inny propagandowy obraz opisywanych wydarzeń. Dmitrij Pieskow, rzecznik prasowy Federacji Rosyjskiej, oficjalnie przekazał, że zarówno informacje o Buczy i Izumie to kłamstwo sfabrykowane przez Zachód[12].

W celu udowodnienia i udokumentowania przerażających odkrytych zbrodni Policja Narodowa Ukrainy natychmiast rozpoczęła śledztwa[13]. Działania w Buczy pozwoliły m.in. na sporządzenie obszernej dokumentacji oraz zidentyfikowanie ponad 1600 rosyjskich żołnierzy należących do 64 Samodzielnej Brygady Strzelców Zmotoryzowanych 35. Armii Wschodniego Okręgu Wojskowego, która wkroczyła na tereny w okolicy Buczy. Równolegle do wykonywanych czynności Ministerstwo Spraw Zagranicznych Ukrainy wezwało inne międzynarodowe zespoły śledcze do zebrania i zbadania dowodów zbrodni popełnionych przez wysłanników Kremla[14].

3. MIĘDZYNARODOWY ZESPÓŁ ŚLEDCZY JIT

Reakcja, europejskich Państw graniczących z Ukrainą na te przerażające odkrycia, była niemal natychmiastowa. Kwestie dokumentowania tego co wydarzyło się na terenie Ukrainy wymagało natychmiastowych decyzji i działań.

4 IV 2022 r w rozmowie telefonicznej Przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen z Prezydentem Ukrainy Wladimirem Załęskim, poinformowała, że Unia Europejska jest gotowa wysłać na Ukrainę zespoły śledcze, które we współpracy z ukraińskimi śledczymi przeprowadzą dochodzenie[15]. Była to jedna z pierwszych reakcji, która wskazywała nie tylko na działania związane z trwającymi walkami, ale również wdrożenie działań dążących do ukarania zbrodniarzy.

Polska w pierwszych dniach konfliktu zmierzyła się z ogromnym kryzysem imigracyjnym na granicy z Ukrainą. Setki tysięcy uchodźców przerażonych i uciekających przed konfliktem przekroczyły wschodnią granicę Polski. Te wydarzenia nie tylko spowodowały masę zagrożeń humanitarnych, ale również, wymusiły szybszą reakcję Ministerstwa Sprawiedliwości w związku z napływającymi relacjami świadków agresji żołnierzy rosyjskich.

28 II 2022 roku w porozumieniu z Ministerstwem Sprawiedliwości Ukrainy Polska wszczęła śledztwo w sprawie wojny napastniczej i zbrodni popełnianych

[11] Katarinhe Viner, *Ukrain says victims from Izium mass grave show signs of torturę* (the Guardia, wrzesień 2023), http:www.theguardian.com/world/2022/sep/16/ukraine-mass-grave-with-440-bodies--discovered-in-recaptured-izium-says-police-chief [dostęp 03.07.2024].

[12] Kevin Liffey, *Kremlin says Ukrainian war crimes claims* (Reuers.com, 19.09.2022 r.), https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-says-ukrainian-war-crimes-claims-are-lie-2022-09-19/ [dostęp 03.07.2024].

[13] JeremyBowen, *War in Ukraine: Evidence grows of civilian killings in Bucha (*BBC.com, *3.04.2023 r.),* https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60968546 [dostęp 03.07.2024]

[14] *Kuleba calls on ICC mission to come to Bucha to collect evidence of Russian war crimes* (Interfax.com), https://en.interfax.com.ua/news/general/820649.html [dostęp 03.07.2024].

[15] Rafał Borowski, *Wojna na Ukrainie. UE oferuje pomoc w śledztwie ws. masakry w Buczy* (Wprost.pl, 04.04.2022 r.), https://www.wprost.pl/wojna-na-ukrainie/10676938/wojna-na-ukrainie-ue-oferuje-pomoc-w-sledztwie-ws-masakry-w-buczy.html [dostęp 03.07.2024].

przez siły zbrojne Federacji Rosyjskiej na terytorium Ukrainy. Te działania były również podyktowane licznymi zeznaniami imigrantów, którzy pojawili się w Polsce[16]. Wykonanie czynności zostało zlecone zespołowi śledczemu który składa się z prokuratorów Mazowieckiego Wydziału Zamiejscowego Departamentu do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej w Warszawie, funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Policji. Koordynację prac zespołu zlecono I Zastępcy Generalnego Prokuratora Krajowego – Panu Dariuszowi Barskiemu. Należy podkreślić, że Polska jako pierwszy kraj (nie licząc Ukrainy) podjęła działania związane z rozpoczęciem śledztwa w tej sprawie.

2 III 2022 roku z uprzedniej inicjatywy przedstawicieli państw Polski, Ukrainy i Litwy podczas narady wszystkich Państw Należących do Eurojust[17], podjęto rozmowy mające na celu utworzenie pierwszego zespołu śledczego. Do podpisania odpowiedniego porozumienia w tej sprawie doszło 25 III 2022 roku w przygranicznej miejscowości Korczowa[18], gdzie przedstawiciele Ukrainy Polski i Litwy oficjalnie połączyli zespoły mające współpracować w strukturze JIT[19] Zespół ten miał za zadanie umożliwić przepływ informacji oraz połączyć trzy odrębne śledztwa równolegle prowadzone we wszystkich wspomnianych państwach[20]. Do inicjatywy w kolejnych miesiącach przyłączyły się następne państwa sąsiadujące: Łotwa, Estonia, Słowacja i Rumunia oraz Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze. W marcu 2023 roku do porozumienia dołączył również Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych.

[16] Dział Prasowy Prokuratury Krajowej, *Kolejny kraj dołączył do międzynarodowego zespołu śledczego (JIT) badającego zbrodnie wojenne w Ukrainie* (Prokuratura Krajowa, 14.10.2022 r.), https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/kolejny-kraj-dolaczyl-do-miedzynarodowego-zespolu-sledczego-jit-badajacego-zbrodnie-wojenne-w-ukrainie [dostęp 03.07.2024].

[17] Eurojust-Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych której rolą jest wspieranie współpracy organów krajowych w dziedzinie zwalczania terroryzmu i poważnej przestępczości zorganizowanej dotyczących więcej niż jednego kraju UE.

[18] Dział Prasowy Prokuratury Krajowej, *Międzynarodowy zespół śledczy (JIT) będzie badał przypadki ludobójstwa w związku z napaścią Rosji na Ukrainę* (Prokuratura Krajowa, 17.03.2023 r.), https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/miedzynarodowy-zespol-sledczy-jit-bedzie-badal-przypadki-ludobojstwa-w-zwiazku-z-napascia-rosji-na-ukraine [dostęp 03.07.2024].

[19] JIT Joint Investigation Team – Międzynarodowy zespół śledczy.

[20] Wiktoria Nicałek, *Prokuratura Krajowa podpisała porozumienie w sprawie badania przypadków ludobójstwa w związku z napaścią Rosji na Ukrainę* (Gazetaprawna.pl, 17.04.2023 r.), https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8700330,prokuratura-krajowa-porozumienie-badanie-przypadkow-ludobojstwa-w-zwiazku-z-napascia-rosji-na-ukraine.html [dostęp: 03.07.2024].

Zdjęcie nr 1: Kolejny kraj dołączył do międzynarodowego zespołu śledczego (JIT) badającego zbrodnie wojenne w Ukrainie.

Źródło:https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/kolejny-kraj-dolaczyl-do-miedzynarodowego-zespolu-sledczego-jit-badajacego-zbrodnie-wojenne-w-ukrainie

Wszystkie współpracujące państwa są w ciągłym kontakcie, przekazują informacje i wspólnie z ukraińską prokuraturą, w ramach cyklicznych spotkań omawiają wyniki pracy zespołów i planują dalsze czynności[21].

W dniach 13-14 kwietnia 2023 roku w Wilnie, odbyło się kolejne spotkanie zespołu JIT, na którym obecni byli wszyscy przedstawiciele uczestniczących państw, wraz z przedstawicielami Międzynarodowego Trybunału Karnego oraz Departamentu Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych. Podczas zebrania omówione zostały dotychczasowe decyzje poszczególnych zespołów, wymiana informacji oraz zaplanowano dalsze działania. Spotkanie zaowocowało również w podjęcie znaczącej decyzji o rozszerzeniu śledztwa o badanie potencjalnego ludobójstwa na Ukrainie do którego miała dopuścić się Rosja między innymi w Buczy. Decyzja ta oraz pozostałe ustalenia pozwoliły rozszerzyć działania nie tylko na terenie państw prowadzących śledztwo, ale co ważne poszerzono również działania poszczególnych zespołów na terenach Ukrainy.

4. DZIAŁANIA POLSKIEGO ZESPOŁU JIT NA TERENIE UKRAINY

Podczas śledztwa poszczególne państwa działające w JIT podjęły decyzje o wysyłaniu swoich zespołów na tereny wyzwolone przez wojska ukraińskie. Początkowo nie przekazywano tej informacji do mediów a całe działania były wykonywane bez oficjalnych komunikatów.

[21] Tamże.

Zagrożenia wynikające z obecności zespołów na Ukrainie były znaczne. Po pierwsze działania na terenie Ukrainy (nawet w części obecnie nie objętej konfliktem) obcych państw mogły zostać wykorzystane propagandowo przez Federacje Rosyjską. Po drugie prawdopodobieństwo ataku w miejsca, które poddane były badaniom przez zespoły było duże, przekazanie nawet cząstkowych informacji mogło stanowić podpowiedź dla wrogich sił. Po trzecie był to nowy i dopracowywany projekt, który w współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości Ukrainy miał badać między innymi przypadki ludobójstwa przez Federację Rosyjską[22].

Pierwszy polski wyjazd miał miejsce od 20 czerwca do 1 lipca 2022 roku. W skład zespołu wchodziło; dwóch prokuratorów Prokuratury Krajowej oraz dziewięciu policjantów – delegacja z Biura Kryminalnego KGP, Centralnego Pododdziału Kontrterorystycznego Policji (BOA), delegacji Komend Wojewódzkich Policji z Białegostoku i Gdańska, oraz przedstawicieli Komendy Głównej Policji. Podczas czynności polscy specjaliści realizowali zadania w miejscowości Kijów, Borodianka obwodu kijowskiego oraz miejscowości Mikołajów, Basztanka obwodu Mikołajewskiego.

Podczas pracy zespół śledczy badał i dokumentował krok po kroku całe miejscowości, które były objęte działaniami wojennymi. Podczas działań śledczy dokonali oględzin jedenastu budynków, w tym budynków mieszkalnych oraz budynków administracji państwowej: dwóch miejsc eksplozji zbiorników z zawartością oleju słonecznikowego, terminala przeładunkowego i stadionu sportowego, pełniącego funkcję szpitala polowego[23]. Działania te we współpracy z ukraińskimi odpowiednikami poszczególnych specjalistów, były wykonywane po uprzednim sprawdzeniu minersko pirotechnicznym przez ukraińskich i polskich specjalistów[24]. Dzięki tym czynnościom do prokuratury ukraińskiej przekazano liczne dokumentacje fotograficzne, skany 3D oraz protokoły, szkice i plany obrazujące zniszczenia i dokumentujące skutki bombardowań, ostrzałów artyleryjskich i rakietowych a także nalotów dronów kamikadze. W trakcie ataków w tych miejscowościach zginęli nie tylko żołnierze uczestniczący w działaniach wojennych, ale również liczni mieszkańcy cywilni w tym także dzieci. W celu podkreślenia zagrożenia należy zauważyć, że działania polskiego zespołu (zwłaszcza w obwodzie Mikołajewskim) były wykonywane w odległości 15-20 km od linii frontu[25]. Podczas wykonywanej pracy cały czas słychać było wybuchy docierające z linii frontu, a działania wielokrotnie były przerywane przez alarmy bombowe, podczas których uczestnicy przerywali pracę i udawali się do schronów. Poza podstawowym wyposażeniem jakim było czarne

[22] Informacje te zostały uzyskane przez Autora podczas wywiadu z jednym z uczestników Polskiego Zespołu wykonującego czynności na Ukrainie.

[23] Komenda Główna Policji, *Działania polskich policjantów w Ukrainie w ramach zespołu śledczego JIT* (Policja.pl), https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/234846,Dzialania-polskich-policjantow-w-Ukrainie-w-ramach-zespolu-sledczego-JIT.html [dostęp 03.07.2024].

[24] Informacje te zostały uzyskane przez Autora podczas wywiadu z jednym z uczestników Polskiego Zespołu wykonującego czynności na Ukrainie.

[25] Wojciech Kubik, *Wojna w Ukrainie. Największe tragedie rozegrały się na zwykłych osiedlach* (Forsal.pl, 10.10.2023), https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/9440130,wojna-w-ukrainie-najwieksze-tragedie-rozegraly-sie-na-zwyklych-osiedl.html [dostęp 03.07.2024].

umundurowanie bez oznaczeń przynależności organizacyjnej oraz kraju, czynności często wykonywane były w kamizelkach kuloodpornych i odpowiednich hełmach ochronnych[26].

Po raz drugi polscy prokuratorzy i śledczy udali się na Ukrainę w okresie od 12 do 22 lipca 2023 roku. Tym razem działania zostały skierowane w rejon obwodu sumskiego, gdzie przeprowadzono czynności w takich miejscowościach jak Suma, Bilopillia, Vira, Hlukhiv, Svesa. Następnie udano się do obwodu czernihowskiego do miejscowości Chernihiv. W skład zespołu tym razem wchodziło: dwóch prokuratorów Prokuratury Krajowej i dziesięciu funkcjonariuszy Policji z takich jednostek jak: Biuro Kryminalne KGP; Biuro Zwalczania Przestępczości Ekonomicznej KGP; Centralny Pododdział Kontrterrorystyczny Policji „BOA"; Komenda Wojewódzka Policji w Białymstoku; Komenda Wojewódzka Policji w Gdańsku, Komenda Wojewódzka w Gorzowie Wlkp. oraz Komenda Wojewódzka Policji zs. w Radomiu[27].

Podczas pobytu wykonano oględziny dziesięciu budynków, W tym budynków cywilnych takich jak: dwa bloki mieszkalne, dom jednorodzinny i wieżowiec. Przeprowadzono również oględziny budynków użyteczności publicznej takich jak budynek policji, kino, dwie szkoły, psychoneurologiczny internat akademicki i hotel[28]. Prokuratura ukraińska otrzymała kompletny materiał z wykonanych przez polski zespół czynności, który został bardzo wysoko oceniony przez fachowców. Zasługą tego nie był tylko udział wykwalifikowanej kadry, ale również użycie będącego na wyposażeniu polskiej policji skanera 3D.

Technologia ta wspiera techników kryminalistyki od kilku lat na miejscu oględzin przestępstw, większej wagi, głównie w rozległym terenie. Urządzenia te po odpowiednim skanowaniu pozwalają na wirtualny powrót do miejsca zdarzenia każdorazowo podczas czynności na każdym etapie śledztwa[29]. Obraz utworzony przez skanera 3D umożliwia analizowanie szczegółów zdarzenia. Urządzenie wykorzystuje wiązkę lasera, która po uprzednim skierowaniu na odpowiedni punkt oplata go chmurą mikro punktów, mierzy załamanie promieni lub ich odległość do obiektu[30]. Oprogramowanie połączone ze skanerem, po uzyskaniu wszystkich danych, odtwarza geometrie przedmiotu oraz jego teksturę w cyfrowej formie, tworzy model 3D. Dokładność urządzenia nie da się porównać z pomiarami ludzkimi. Według danych producenta, skaner oblicza wymiary z dokładnością trzech miejsc po przecinku. Po użyciu skanera otrzymujemy również dane poboczne takie jak temperatura, pomiar kamerą termowizyjną oraz wiele innych danych

[26] Informacje te zostały uzyskane przez Autora podczas wywiadu z jednym z uczestników Polskiego Zespołu wykonującego czynności na Ukrainie.

[27] *Działania polskich policjantów w Ukrainie w ramach zespołu śledczego JIT* (Komenda Główna Policji), https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/234846,Dzialania-polskich-policjantow-w-Ukrainie-w-ramach-zespolu-sledczego-JIT.html [dostęp 03.07.2024].

[28] Tamże.

[29] Krzysztof Chrzanowski, *Cyfrowy powrót na miejsce zdarzenia* (Gazetapolicyjna.pl, lipiec 2022), https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2022/numer-19-072022-r/220612,Cyfrowy-powrot-na-miejsce-zdarzenia.html [dostęp 03.07.2024].

[30] Tamże.

analitycznych. Skan pozwala również na wygenerowanie plików przenoszących nas na miejsce zdarzenia porównywanych do nagrań kamer w bardzo dobrej rozdzielczości. Taka dokumentacja jest znacznie lepsza od tradycyjnych zdjęć z wielu powodów. Należy pamiętać, że zdjęcia są dwuwymiarowe. Ponadto przedstawiają pewną perspektywę i w połączeniu z pomiarami wykonanymi analogicznie mogą prowadzić do przekłamań. Ponadto dokumentacja fotograficzna z różnych przyczyn może być nie kompletna a wykonujący czynności mogą nieświadomie pominąć ważną część badanego terenu.

Użycie skanera 3D na Ukrainie było nie tylko pewnego rodzaju próbą wykorzystania takiego sprzętu do dokumentacji skutków działań wojennych, ale również pozwoliło na dokładne odwzorowanie wszystkich zniszczeń i stanu budynków, które z biegiem czasu mogą zostać poddane odbudowie lub w wyniku dalszych działań wojennych zostaną całkowicie zniszczone.

Zdjęcie nr 2: Polska część JIT znowu na Ukrainie.

Źródło:https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/234846,Dzialania-polskich-policjantow-w-Ukrainie-w-ramach-zespolu-sledczego-JIT.html

Podobne działania z wykorzystaniem różnych technologii i nowatorskich urządzeń zostały wykonane także przez inne państwa uczestniczące w zespole JIT. Ze względu na bezpieczeństwo prace były prowadzone tylko przez jedno państwo w określonym czasie, a zespoły były zmieniane po bezpiecznym powrocie poprzedników. W porozumieniu i dzięki koordynacji działań przez prokuraturę Ukraińską wymieniające się zespoły badały poszczególne miejscowości nie powielając działań poprzedników. Taki sposób wykonywanych czynności pozwolił zobrazować całość zniszczeń oraz przyspieszył uzyskiwanie informacji przez wszystkie zaangażowane zespoły w poszczególnych państwach.

5. CELE MIĘDZYNARODOWEGO ZESPOŁU JIT

Wojna na Ukrainie wciąż trwa. Liczne głosy ekspertów przewidują różne modele zakończenia wojny i różne warianty późniejszych konsekwencji wynikających z działań wojennych. Wszyscy jednak są zgodni w podstawowej kwestii. Należy ukarać sprawców przekraczających wszelkie granice IV konwencji genewskiej, dotyczące działań wojennych skierowanych przeciwko ludności cywilnej[31]. W celu odpowiedniego ukarania sprawców, należy nie tylko ustalić tożsamość i udowodnić popełnione czyny, ale równie ważne jest zdefiniowanie odpowiednich czynów.

Media wielokrotnie zamiennie używają sformułowań, ludobójstwo oraz zbrodnie wojenne w odniesieniu do różnych przerażających odkryć które miały miejsce na oswobodzonych terenach Ukrainy. Niestety jest to pewnego rodzaju dezinformacja odbiorcy. Oba pojęcia prawne znacznie się od siebie różnią i aby zaistniały muszą zachodzić odpowiednie przesłanki.

Według słownika PWN ludobójstwo (inaczej zbrodnia przeciwko ludzkości) „to działania obejmujące celowe zniszczenie całych lub części narodów, grup etnicznych, religijnych lub rasowych poprzez: fizyczne zabójstwa, celowe wstrzymanie urodzeni, stworzenie warunków życia obliczonych na fizyczne wyniszczenie lub przymusowe odebranie dzieci"[32]. Określenie ludobójstwa zostało pierwszy raz użyte przez Rafała Lemkina i miało służyć opisaniu i potępieniu systematycznego mordowania żydów) przez nazistów podczas II Wojny Światowej[33].W 1948 roku ONZ uchwaliło Konwencję w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa. W Konwencji ludobójstwo w której została wpisana zarówno definicja oraz określono kto na mocy prawa powinien ścigać ludobójstwo. Według Konwencji Narodów Zjednoczonych, każdy może być ścigany i karany za ludobójstwo, również przedstawiciele władzy wybrani w demokratycznych wyborach. Instytucjami

[31] Konwencja z dnia 12.08.1949 r. IV konwencja genewska, o ochronie osób cywilnych podczas wojny. Dz. U z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.

[32] Jan Białocerkiewicz, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu* (Toruń: Wydawnictwo Dom Organizatora, 2007), 462.

[33] Adam Redzik, „Wkład Rafała Lemkina w obrady V Konferencji Międzynarodowego Biura Unifikacji Prawa Karnego w Madrycie w 1933 roku", w: *Polska-Hiszpania. Wczoraj i dziś. Studia poświęcone wybranym zagadnieniom z historii i współczesności*, red. Joanna Kudelko, Cezary Taracha (Lublin: 2012), 219–227.

odpowiedzialnymi za jurysdykcje w tej kwestii są Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości oraz Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze.

Określenie ludobójstwa jest często nadużywane podczas wypowiedzi w mediach w celu podkreślenia rozmiaru tragedii jaka została ujawniona w związku z działaniami wojennymi. Definicja jednak mówi precyzyjnie, że nie liczba ofiar ma znaczenie, lecz najważniejsze kryterium to celowy zamiar fizycznego wyniszczenia grupy osób. Problem polega na tym, że bardzo często brak jest odpowiednich dowodów a obserwacja zachowań sprawców i poszlaki mogą być niewystarczające do zakwalifikowania określonych czynów jako ludobójstwo.

Nieco inaczej sprawa tyczy się zbrodni wojennych, które według definicji są ciężkim naruszeniem prawa *i* „zwyczajów wojennych, zwłaszcza popełniane w ramach ogólnego planu politycznego i mające charakter powszechny"[34]. Niestety podczas tego konfliktu dochodzi nie tylko do zbrodni wojennych, ale również zbrodni przeciwko ludzkości. Karta Międzynarodowego Trybunału Wojskowego określa zbrodnie przeciwko ludzkości jako*:* „morderstwa, wytępianie, obracanie ludzi w niewolników, deportacja i inne czyny nieludzkie, których dopuszczono się przeciwko jakiejkolwiek ludności cywilnej, przed wojną lub podczas niej, albo prześladowania ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiejkolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy było to zgodne, czy też stało w sprzeczności z prawem kraju, w którym zbrodni dokonano"[35].

Eryk Habowski w wywiadzie dla radia RMF FM podkreśla, że główną różnica pomiędzy zbrodnią wojenną, zbrodnią przeciwko ludzkości a ludobójstwem jest przede wszystkim zamiar wyniszczenia grupy w części lub całości. W zbrodni przeciwko ludzkości bierze się pod uwagę głównie rozległość czynów[36].

Działania międzynarodowego zespołu JIT zostały rozszerzone również do badania ludobójstwa w kontekście zdarzeń na Ukrainie. W kwietniu 2022 roku podczas jednej z wypowiedzi Prezydent Stanów Zjednoczonych Joe Biden zasugerował, że działania Putina na Ukrainie są ludobójstwem[37]. Takiego stanu rzeczy nie potwierdza jednak Eric Mose [38], który podkreśla, że na obecnym etapie nie ma jednoznacznych dowodów, że na Ukrainie miało miejsce ludobójstwo. „Jesteśmy świadomi obaw i oskarżeń dotyczących tej zbrodni. Dlatego badamy tę sprawę krok po kroku. W tej chwili nie mamy wystarczających dowodów spełnienia kryteriów prawnych, wynikających z Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa. Należy pamiętać, że jest to kwestia intencji, zamiaru sprawców. Musi istnieć +potrzeba+ zniszczenia określonej grupy. A takie zniszczenie,

[34] Tarek Abo Saeid, *„Ewolucja prawa międzynarodowego w aspekcie zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości", Zeszyty Naukowe WSFiP Nr 2/2015 (2015): 37.*

[35] Porozumienie z dnia 8.08.1945 r *Międzynarodowego Trybunału Wojskowego. Wyciąg z karty.*

[36] Eryk Habowski – prawnik z Centrum Dokumentowania Zbrodni Rosyjskich w Ukrainie im. Rafała Lemkina, powołanego w Instytucie Pileckiego.

[37] Janusz Dziurzyński, *Biden po raz pierwszy nazwał zbrodnie w Ukrainie „ludobójstwem"* (Gazetaprawna.pl, 13.10.2022 r.), https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8400736,biden-putin-dyktator-ludobojstwo-ceny-bezyny.html [dostęp 03.07.2024].

[38] Erik Mose – przewodniczący Międzynarodowej Komisji Śledczej ONZ ds. zbrodni na Ukrainie.

zgodnie z Konwencją, musi być fizyczne lub biologiczne. Są to ściśle określone kryteria, potwierdzone przez orzecznictwo sądowe”[39].

Dariusz Sielicki[40] w wywiadzie dla portalu prawo.pl podkreśla jak ważna jest udowodnienie ludobójstwa w kontekście odkryć na Ukrainie przestępstw. „Przede wszystkim ze względów moralnych. Zbrodni wojennych jest wiele, zbrodni ludobójstwa uznanych przez społeczność międzynarodową jest znacznie mniej i one zapadają w zbiorowej pamięci”[41]. Według sędziego istnieje duża szansa na udowodnienie ludobójstwa dokonanego przez Federację Rosyjską przede wszystkim w Buczy: „Po pierwsze trzeba wykazać skalę zdarzenia, że dowódcy wiedzieli, że egzekucje nie były pojedyncze, że nie były ekscesem pojedynczego żołnierza czy oddziału. Taką poszlaką jest choćby czas, jeśli były w jednym czasie, w różnych miejscach to można zakładać, że akcja była skoordynowana. Można też wykazać to na podstawie schematu działania żołnierzy – np. wchodzą do domu wypędzają wszystkich mężczyzn i na miejscu dokonują egzekucji. To nie jest jednostkowe działania, to wygląda na zaplanowany atak”[42].

Zdjęcie nr 3: Mężczyzna idzie ulicą z kilkoma martwymi ciałami na ziemi w Bucha, na północny zachód od Kijowa, 2 kwietnia 2022 roku. (AFP przez Getty Images)

Źródło:https://kyivindependent.com/hundreds-of-murdered-civilians-discovered-as-russians-withdraw-from-towns-near-kyiv-graphic-images/

[39] *ONZ: nie mamy wystarczających dowodów na zbrodnie ludobójstwa na Ukrainie* (Polskieradio24.pl), https://polskieradio24.pl/artykul/3235789,onz-nie-mamy-wystarczajacych-dowodow-na-zbrodnie-ludobojstwa-na-ukrainie\ [dostęp 03.07.2024].

[40] dr. Dariusz Sielicki – sędzia orzekający m.in. w Sądzie Najwyższym w Kosowie.

[41] Dariusz Sielicki, *Zbrodnie w Buczy kwalifikują się jako ludobójstwo* (Prawo.pl), https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ludobojstwo-w-ukrainie-wywiad-z-sedzia-dariuszem-sielickim,514452.html [dostęp 03.07.2024].

[42] Tamże.

ZAKOŃCZENIE

Według ekspertów wojna na Ukrainie może trwać jeszcze co najmniej dwa lata. Przez ten czas może dojść jeszcze do wielu zdarzeń. Jest to czas ciężkiej pracy również dla międzynarodowego zespołu JIT. Niewątpliwe wciąż będą pojawiać się nowe dowody i informacje, które muszą zostać zbadane i odpowiednio udokumentowane. Wszyscy wierzymy, że przyjdzie czas, w którym będzie można rozliczyć zbrodniarzy za popełnione czyny. Historia pamięta, że udało się postawić przed sądem takich zbrodniarzy jak m. in. Adolf Eichmann, Slobodan Miloszević czy przywódców afrykańskich oskarżonych o ludobójstwo.

Każdy proces karny wymaga jednak dokładności w gromadzeniu materiałów dowodowych w celu ich niepodważalności. Nie inaczej jest również i w tym przypadku. Dlatego tak istotną rolę odgrywa międzynarodowy zespół JIT w którym wszyscy pokładamy nadzieje. W całej machinie procesowej Polska jest bardzo ważnym trybem, który zarówno na terenie RP może gromadzić wiele dowodów uzyskanych od imigrantów, analizować dane z uzyskanych informacji medialnych, ale ma również ogromny wkład w dokumentowaniu zbrodni na terenie Ukrainy.

Zbiegiem czasu będzie można ocenić działania zarówno Polski jak również zespołu JIT w kontekście poprawności dokumentowaniu zbrodni rosyjskich na terenach Ukrainy, przez pryzmat możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej sprawców. Obecnie jest to jednak niemożliwe, Należy pamiętać, że część dokumentów i wykonanej pracy śledczej jest utajniona i nie może ujrzeć światła dziennego do czasu fazy końcowej procesu zbrodniarzy. Z uwagi na powyższe możemy jedynie analizować i opisywać ogólnie dostępne informacje związane z pracą JIT, które stanowią tylko część całego obrazu śledztwa.

BIBLIOGRAFIA

Abo Saeid, Tarek. „Ewolucja prawa międzynarodowego w aspekcie zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości", *Zeszyty Naukowe WSFiP Nr 2/2015: 34-64.*

Białocerkiewicz, Jan. 2007. *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu.* Toruń: Wydawnictwo Dom Organizatora.

Kamiński, Tomasz, Piotr Kobielski. „Środki tymczasowe w sporze między Ukrainą a Federacją Rosyjską dotyczącym zarzutów popełnienia zbrodni ludobójstwa a kwestia jurysdykcji Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości." *Zeszyty Prawnicze* nr 2(74) 2022: 9-48.

Redzik, Adam. 2012. „Wkład Rafała Lemkina w obrady V Konferencji Międzynarodowego Biura Unifikacji Prawa Karnego w Madrycie w 1933 roku". W: *Polska-Hiszpania. Wczoraj i dziś. Studia poświęcone wybranym zagadnieniom z historii i współczesności*, red. Joanna Kudełko, Cezary Taracha, 219-227. Lublin.

Źródła prawa

Decyzja Rady nr 2003/335/WSiSW z dnia 8.05.2003 r. w sprawie wykrywania i karania ludobójstwa, zbrodni przeciw ludzkości i zbrodni wojennych. Dz.U. L 118, 14.05.200.

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych Dz.U. z 1947 r. nr 23, poz. 90.

Guidelines on Joint Investigation Teams Involving Third Countries June 2022.

Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r. Dz. U z 1956 r., nr 38, poz. 171, załącznik.

Wyciąg z Karty Międzynarodowego Trybunału Wojskowego stanowiącej Załącznik do Porozumienia z 8 sierpnia 1945 zawartego Londynie.

Strony internetowe

Biuro Prokuratora MTK, *Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation* (International Criminal Court.pl, 22.03.2022), https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states [dostęp 30.06.2024].

Borowski, Rafał. *Wojna na Ukrainie. UE oferuje pomoc w śledztwie ws. masakry w Buczy* (Wprost.pl, 04.04.2022 r.), https://www.wprost.pl/wojna-na-ukrainie/10676938/wojna-na-ukrainie-ue-oferuje-pomoc-w-sledztwie-ws-masakry-w-buczy.html [dostęp 03.07.2024].

Bowen, Jeremy. *War in Ukraine: Evidence grows of civilian killings in Bucha (*BBC.com, *3.04.2023 r.),* https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60968546 [dostęp 03.07.2024]

Chrzanowski, Krzysztof. *Cyfrowy powrót na miejsce zdarzenia* (Gazetapolicyjna.pl, lipiec 2022), https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2022/numer-19-072022-r/220612,Cyfrowy-powrot-na-miejsce-zdarzenia.html [dostęp 03.07.2024].

Dział Prasowy Prokuratury Krajowej. *Kolejny kraj dołączył do międzynarodowego zespołu śledczego (JIT) badającego zbrodnie wojenne w Ukrainie* (Prokuratura Krajowa, 14.10.2022 r.), https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/kolejny-kraj-dolaczyl-do-miedzyna-

rodowego-zespolu-sledczego-jit-badajacego-zbrodnie-wojenne-w-ukrainie [dostęp 03.07.2024].

Dział Prasowy Prokuratury Krajowej. *Międzynarodowy zespół śledczy (JIT) będzie badał przypadki ludobójstwa w związku z napaścią Rosji na Ukrainę* (Prokuratura Krajowa, 17.03.2023 r.), https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/miedzynarodowy-zespol-sledczy-jit-bedzie-badal-przypadki-ludobojstwa-w-zwiazku-z-napascia-rosji-na-ukraine [dostęp 03.07.2024].

Dziurzyński, Janusz. *Biden po raz pierwszy nazwał zbrodnie w Ukrainie „ludobójstwem" (*Gazetaprawna.pl, 13.10.2022 r.), https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8400736,biden-putin-dyktator-ludobojstwo-ceny-bezyny.html [dostęp 03.07.2024].

Forester, Brett. *Horrors of Ukraine's Bucha Laid Bare on Yablunska Street* (The Wall Street Jurnal, 7.04.2022 r.), https://www.wsj.com/articles/russian-invasion-war-crimes-horrors-of-ukraines-bucha-laid-bare-on-yablunska-street-11649365202 [dostęp 03.07.2024].

Komenda Główna Policji. *Działania polskich policjantów w Ukrainie w ramach zespołu śledczego JIT* (Policja.pl), https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/234846,Dzialania-polskich-policjantow-w-Ukrainie-w-ramach-zespolu-sledczego-JIT.html [dostęp 03.07.2024].

Komenda Główna Policji. *Działania polskich policjantów w Ukrainie w ramach zespołu śledczego JIT*, https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/234846,Dzialania-polskich-policjantow-w-Ukrainie-w-ramach-zespolu-sledczego-JIT.html [dostęp 03.07.2024].

Kubik, Wojciech. *Wojna w Ukrainie. Największe tragedie rozegrały się na zwykłych osiedlach* (Forsal.pl, 10.10.2023), https://forsal.pl/swiat/ukraina/artykuly/9440130,wojna-w-ukrainie-najwieksze-tragedie-rozegraly-sie-na-zwyklych-osiedl.html [dostęp 03.07.2024].

Kuleba calls on ICC mission to come to Bucha to collect evidence of Russian war crimes (Interfax.com), https://en.interfax.com.ua/news/general/820649.html [dostęp 03.07.2024].

Liffey, Kevin. *Kremlin says Ukrainian war crimes claims* (Reuers.com, 19.09.2022 r.), https://www.reuters.com/world/europe/kremlin-says-ukrainian-war-crimes-claims-are-lie-2022-09-19/ [dostęp 03.07.2024].

Łomanowski, Andrzej. *Rzeź w Buczy, codzienna zbrodnia wojenna* (Rzeczpospolita.pl, 03.04.2024 r.), https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36005961-rzez-w-buczy-codzienna-zbrodnia-wojenna [dostęp 03.07.0204].

Maloletka, Evgeniy. *Russia-Ukraine live news: UN to probe Izyum mass grave report (Al Jazeera,* 16.09.2022 r.), https://www.aljazeera.com/news/2022/9/16/ukraine-finds-mass-grave-in-izyum-after-russians-driven-out [dostęp 03.07.2024].

Nicałek, Wiktoria. *Prokuratura Krajowa podpisała porozumienie w sprawie badania przypadków ludobójstwa w związku z napaścią Rosji na Ukrainę* (Gazetaprawna.pl, 17.04.2023 r.), https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8700330,prokuratura-krajowa-porozumienie-badanie-przypadkow-ludobojstwa-w-zwiazku-z-napascia-rosji-na-ukraine.html [dostęp: 03.07.2024].

ONZ: nie mamy wystarczających dowodów na zbrodnie ludobójstwa na Ukrainie (Polskieradio24.pl), https://polskieradio24.pl/artykul/3235789,onz-nie-mamy-wystarczajacych-dowodow-na-zbrodnie-ludobojstwa-na-ukrainie\ [dostęp 03.07.2024].

Pawlak, Bartłomiej. *Historyk: im dłużej będzie trwała wojna, tym szanse Ukrainy na zwycięstwo będą mniejsze* (wywiad z dr. Sławomirem L. Szczesio, Polska Agencja Prasowa,

23.02.2024), https://www.pap.pl/aktualnosci/historyk-im-dluzej-bedzie-trwala-wojna-tym-szanse-ukrainy-na-zwyciestwo-beda-mniejsze-0 [dostęp 30.06.2024].

Pawluszek, Andrzej. *Trybunał w Hadze uznał rosyjską inwazję na Ukrainę za nielegalną i nakazał jej przerwanie* (Polska Agencja Prasowa, 16.03.2022 r.), https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1117545%2Ctrybunal-w-hadze-uznal-rosyjska-inwazje-na-ukraine-za-nielegalna-i-nakazal [dostęp: 04.09.2024].

Rudenko, Olga. *Hundreds of murdered civilians discovered as russians withdraw from towns near Kyiv (*The Kyiv Independent, 3.04.2022 r.), https://kyivindependent.com/hundreds-of-murdered-civilians-discovered-as-russians-withdraw-from-towns-near-kyiv-graphic-images [dostęp 03.07.2024].

Sielicki, Dariusz. *Zbrodnie w Buczy kwalifikują się jako ludobójstwo* (Prawo.pl), https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/ludobojstwo-w-ukrainie-wywiad-z-sedzia-dariuszem-sielickim,514452.html [dostęp 03.07.2024].

Sobczak, Krzysztof. *Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości: Rosyjska inwazja na Ukrainę nielegalna* (wywiad z dr. Piotr Łubiński z instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu pedagogicznego w Krakowie, Prawo.pl, 13.03.2022 r.), https://www.prawo.pl/prawo/orzeczenie-mts-w-sprawie-inwazji-rosji-na-ukraine-skutki-prawne,514081.html [dostęp 03.07.2024].

Viner, Katarinhe. *Ukrain says victims from Izium mass grave show signs of torturę* (the Guardia, wrzesień 2023), http:www.theguardian.com/world/2022/sep/16/ukraine-mass-grave-with-440-bodies-discovered-in-recaptured-izium-says-police-chief [dostęp 03.07.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

MŁ. CHOR. SG MGR PAULINA LIS-KOSZYK
Placówka Straży Granicznej w Tarnowie
Karpacki Oddział Straży Granicznej

KOBIETY W SŁUŻBACH MUNDUROWYCH

STRESZCZENIE

Przedmiotem niniejszego artykułu jest rola kobiet w służbach mundurowych podległych Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz w Wojsku Polskim. Przybliżona została historia kobiet w służbie. Ponadto przeanalizowano statystyki dotyczące ich obecności w poszczególnych formacjach mundurowych – zarówno pod kątem samej ilości kobiet w danej formacji, jak i ich obecności wśród kadry kierowniczej najwyższego szczebla. Ponadto opisano wkład pań w działalność służbową – podparto to konkretnymi przykładami kobiet w mundurze. Przebadano również kwestie związane z równością płciową w formacjach mundurowych oraz działania w kierunku wyrównania szans.

Słowa kluczowe: kobiety w służbach mundurowych, równouprawnienie, Straż Graniczna, Policja, Wojsko

WOMEN IN THE UNIFORMED SERVICES

ABSTRACT

The subject of this article is the role of women in the uniformed services subordinate to the Ministry of Internal Affairs and Administration and in the Polish Army. The history of women in service is presented. In addition, statistics on their presence in individual uniformed services are analyzed – both in terms of the number of women in a given service and their presence among the top management staff. In addition, the contribution of women to the service activities in the aforementioned services is described – supported by examples of women in uniform. Issues related to gender equality in uniformed services are also examined.

Keywords: women in the uniformed services, equality, Polish Border Guard, Police, Army

WSTĘP

Kobiety w służbach mundurowych to często bardzo kontrowersyjny temat. Szczególnie w ostatnich latach, kiedy to rzesze pań ruszyły do uzbrojonych i umundurowanych formacji, gdzie pełnią służbę wraz z mężczyznami. Wciąż wielu ludzi nie może pogodzić się z tymi zmianami i niejednokrotnie uważa,

że kobiety nie powinny zajmować się ochroną granicy czy zapewnianiem bezpieczeństwa wewnętrznego.

Historia kobiet w mundurach jest długa i wyboista. Początkowo, nawet jeśli kobiety mogły aplikować do służby, musiały spełnić wiele warunków, a i tak trafiały tylko do wybranych zadań. Do dzisiaj istnieją jednostki czy nawet całe formacje, w których w większości lepiej sprawdzają się mężczyźni, nie można jednak zapomnieć o rosnącym odsetku wykwalifikowanych kobiet, które nawet najbardziej „męskie" zadania są w stanie zrealizować.

Niestety, razem z dyskusją o kobietach w służbie, zawsze pojawia się temat równości płci. Chociaż z roku na rok ludzie są coraz bardziej edukowani w tym zakresie, a kobiety i mężczyźni coraz częściej przeczą utartym stereotypom, wciąż w tej materii jest niezwykle dużo do zrobienia.

1. HISTORIA KOBIET W MUNDURZE

W polskich służbach mundurowych podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji (Policja, Straż Graniczna, Służba Ochrony Państwa i Państwowa Straż Pożarna) oraz Wojsku Polskim coraz częściej swoje miejsce znajdują kobiety. Wielu przeciwników przyjmowania pań w szeregi formacji mundurowych podnosi głosy, że nie jest to miejsce dla nich w związku z brakiem odpowiednich predyspozycji fizycznych. Tymczasem kobiety pełnią służbę w mundurze już od wielu lat. W 2025 r. przypadnie setna rocznica powołania Policji Kobiet. Pierwsze panie przyjmowane w szeregi Policji musiały wyróżniać się na tle innych kandydatek. Zdecydowana większość z nich znała biegle języki obce i posiadała średnie lub wyższe wykształcenie. Ponadto, wymagano od nich, aby posiadały odpowiedni staż w służbie socjalnej. Do służby przyjmowano jedynie panny lub wdowy, które nie miały dzieci. Wymagano od nich odpowiedniego wzrostu, dobrego stanu zdrowia i krótkich włosów. Policjantki zobowiązane były nie wychodzić za mąż przez 10 lat[1]. Kobiety realizowały zadania związane z walką z prostytucją, stręczycielstwem, handlem ludźmi, a także sprawowały nadzór nad trudną młodzieżą. Z jednej strony musiały one stosować odpowiednie metody procesowe, w których wykazywały się twardym charakterem, jak na przykład podczas przesłuchań sprawców przestępstw, z drugiej jednak strony stosowały metody operacyjne, w których ich niepozorny wygląd i umiejętności interpersonalne niezwykle ułatwiały działania. Co więcej, już niemal 100 lat temu, polskie policjantki chwalone były na arenie międzynarodowej podczas kongresów dotyczących policyjnych działań za wyjątkowe osiągnięcia w zakresie wykrywaniu i ściganiu sprawców przestępstw, szczególnie tych związanych handlem ludźmi, a także za ogromny profesjonalizm[2].

[1] *26 lutego 1925 roku – powołanie Policji Kobiecej* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Policji KWP w Olsztynie, 26.02.2020) https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/170191,26-lutego-1925-roku-powolanie-Policji-Kobiecej.html [dostęp 20.09.2024].

[2] Adam Pietrzakiewicz, „95 lat kobiet w Policji", *Ogólnopolskie Czasopismo Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA.pl* 77 (2020): 9-10.

Ilustracja 1 – Grupa umundurowanych policjantek
Źródło: Stanisława Filipina *Paleolog „Policja Kobieca w Polsce (1925 – 1939)", 110.*

Kolejnym przykładem jest Wojsko Polskie – chociaż bardzo długo otwierano się na przyjmowanie kobiet do służby, to już przed pierwszą wojną światową czyniono pierwsze kroki w tym kierunku. Kobiety nie miały jednak możliwości pełnienia służby we wszystkich jednostkach – początkowo znaleziono dla nich miejsce jedynie w łączności, służbie wywiadowczej oraz w pionie medycznym[3]. Służbę kobiet w wojsku uregulowano tuż przed drugą wojną światową – wtedy powstała nawet pierwsza oficjalna jednostka stworzona z samych pań – Organizacja Przysposobienia Obronnego Kobiet. Należy podkreślić tutaj również ogromne zaangażowanie wielu Polek, które brały udział w walkach z agresorem podczas drugiej wojny światowej. Niestety po wojnie Wojsko Polskie wróciło do typowo męskiej struktury, a największe zgrupowanie wojskowe kobiet, czyli 1. Samodzielny Batalion Kobiecy im. Emilii Plater rozwiązano. Dopiero przystąpienie Polski do sojuszu NATO w 1999 roku diametralnie zmieniło sytuację kobiecej służby – NATO wręcz wymagało większego udziału kobiet w siłach sojuszniczych. Wówczas, wzorem innych natowskich armii, zaczęto na nowo przyjmować

[3] Rada ds. Kobiet w Siłach Zbrojnych, *Wojskowa służba kobiet a restrukturyzacja Sił Zbrojnych* (Warszawa: Agencja Wydawnicza ULMAK, 2002), 22 – 23.

coraz większą ilość pań do wojska[4]. W 1999 r. kobiety zyskały też możliwość aplikowania do szkół wojskowych[5].

Straż Graniczna to stosunkowo młoda formacja, która powstała na bazie Wojsk Ochrony Pogranicza w 1991 r. na mocy ustawy z roku 1990. Wcześniej ochroną granicy państwowej zajmowali się żołnierze, więc i historia kobiet pełniących tam służbę jest podobna, jak i w Wojsku Polskim. Straż Graniczna wyróżnia się jednak na tle pozostałych formacji, ponieważ w ostatnich latach otworzyła swoje drzwi bardzo szeroko dla kobiet, dzięki czemu aktualnie jest służbą z najwyższym odsetkiem funkcjonariuszek. Podobnie jak Straż Graniczna, również Służba Ochrony Państwa (najmłodsza z wymienionych formacji – powstała w 2018 r.) zbudowana została na kanwie wojskowej. Początkowo były to różnego rodzaju jednostki wojskowe, od 2001 r. do 2018 r. działało natomiast Biuro Ochrony Rządu i to właśnie ta formacja była bezpośrednią poprzedniczką SOPu. Niestety niewiele jest informacji o kobietach pełniących tam służbę.

Państwowa Straż Pożarna to przede wszystkim wymagająca fizycznie służba. Jednak również tu kobieca tradycja jest naprawdę długa. Chociaż początkowo w działaniach ratowniczo – gaśniczych kobiety angażowały się głównie w zakresie udzielania pierwszej pomocy to już w 1917 r. miał miejsce pierwszy w Polsce kurs pożarniczy dla kobiet, a w 1927 r. powstała pierwsza żeńska drużyna pożarnicza. Rozwój żeńskiej służby pożarniczej był tak szybki, że w 1931 r.powstał jednolity regulamin przeznaczony dla żeńskich oddziałów przy strażach pożarnych. Kobiety angażowano wówczas nie tylko do działań ratowniczo – gaśniczych, ale także do szkoleń i uświadamiania społeczeństwa w kwestiach związanych z bezpieczeństwem. Chociaż początkowo bardzo szybko rozwijano żeńskie drużyny pożarnicze, to po drugiej wojnie światowej mocno zmieniła się dynamika tego rozwoju. Dopiero w latach sześćdziesiątych XX wieku zaczęto ponownie analizować ich przydatność do służby i coraz otwarciej na ten temat rozmawiać. Kobiety widziane były w szeregach strażaków, ale sporadycznie i większość pełniła jedynie funkcje pomocnicze, a nie brała udziału w rzeczywistych akcjach ratunkowych. W chwili powstania Państwowej Straży Pożarnej pełniło w niej służbę 1657 pań i na przestrzeni lat liczba ta stale się zmienia[6].

2. KOBIETY W SŁUŻBACH MUNDUROWYCH – STATYSTYKI

Straż Graniczna to najbardziej sfeminizowana służba mundurowa w Polsce. W 2022 r. liczba pań pełniących służbę w szeregach tej formacji wynosiła 4378 co stanowiło niemal 29,5 % wszystkich funkcjonariuszy SG[7]. W 2023 r. liczba

[4] Barbara Drapikowska, „Służba wojskowa kobiet w Polsce na tle państw NATO", *Science SDirect24 Scientific Journal* 2 (2021): 69-88.

[5] Bożena Szubińska, *Kobiety w armii walczą ze stereotypami* (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Polski Zbrojnej, 23.10.2013), https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/10087 [dostęp 20.09.2024.

[6] Dariusz Falecki, Anna Orkisz, Beata Osińska, Małgorzata Suślik, Żeńska strona straży pożarnych (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Przeglądu Pożarniczego), https://www.ppoz.pl/czytelnia/historia-i-tradycje/Zenska-strona-strazy-pozarnych/idn:2975 [dostęp 20.09.2024].

[7] *Kobiety w Straży Granicznej* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 08.03.2022), https://www.strazgraniczna.pl/pl/

funkcjonariuszek Straży Granicznej wzrosła do 4587 przekraczając tym samym 30 % liczebności w formacji[8]. Co więcej, z roku na rok do służby przyjmowane są kolejne kobiety. Od początku 2024 r. do września 2024 r. do Karpackiego Oddziału Straży Granicznej przyjęto 78 osób – aż 31 z nich to kobiety, co daje niemal 40 procent ogółu przyjętych[9]. Dla porównania, w całym 2022 r. w Karpackim Oddziale Straży Granicznej ślubowanie złożyło 30 osób, w tym 10 kobiet, czyli nieco ponad 33 procent[10]. Chociaż Straż Graniczna chwali się dużą liczbą kobiet wśród kadry kierowniczej (ponad 500 funkcjonariuszek) po głębszej analizie tej informacji można zauważyć, iż na tych najwyższych dowódczych stanowiskach stosunek ilościowy jest zgoła inny. Wśród komendantów aż 9 Oddziałów Straży Granicznej znajduje się tylko jedna kobieta – płk SG Monika Musielak – Komendant Nadodrzańskiego Oddziału SG. Wśród dowódców Ośrodków Szkoleń oraz Wyższej Szkoły Straży Granicznej nie znalazło się miejsce dla żadnej kobiety. Podobnie w Biurze Spraw Wewnętrznych, jak i najwyższym kierownictwie Komendy Głównej. Zaledwie dwie kobiety piastują stanowisko Zastępcy Komendanta Oddziału. Na uwagę zasługuje fakt, iż kierownictwo Nadodrzańskiego Oddziału Straży Granicznej jest zdecydowanie najbardziej sfeminizowane w całej formacji – zarówno Komendant Oddziału, jak i jeden z dwóch Zastępców Komendanta to panie. Wśród Zastępców Komendanta pozostałych jednostek organizacyjnych formacji znajdują się już jedynie mężczyźni. Należy jednak podkreślić, iż również w strukturze władz Komendy Głównej znalazło się miejsce dla jednej kobiety, co więcej, pierwszej kobiety w SG w stopniu generała – gen. bryg. SG Wioleta Gorzkowska[11]. Powyższe dane świadczą o tym, że chociaż wśród kadry kierowniczej Straży Granicznej znajduje się wiele kobiet, wciąż jednak są znaczną mniejszością na najwyższych szczeblach formacji.

Policja od lat cieszy się coraz większym zainteresowaniem kobiet w służbie. W roku 2023 aż 40% osób starających się o przyjęcie do służby w tej formacji to były panie. Chociaż pod tym względem Policji daleko jeszcze do wspomnianej wyżej najbardziej sfeminizowanej Straży Granicznej, to należy zauważyć, że tutaj również znacznie wzrosła liczba kobiet w służbie. Jest ich ponad 20% wszystkich Policjantów, czyli niemal 19,4 tys. pań. Wzrost na przestrzeni ostatnich lat był bardzo szybki – idealnie obrazuje go przeskok z 12,8 tys. funkcjonariuszek pełniących służbę w 2010 r. do aktualnych 19,4 tys.[12] Sytuacja na najwyższych kierowniczych stanowi-

aktualnosci/9908,Kobiety-w-Strazy-Granicznej.html [dostęp 20.09.2024].

[8] Tamże.

[9] Justyna Drożdż, *Chętni do służby w Karpackim Oddziale Straży Granicznej przeszli drugi etap rekrutacji* (artykuł na Stronie Internetowej Karpackiego Oddziału Straży Granicznej, 12.09.2024), https://www.karpacki.strazgraniczna.pl/ko/aktualnosci/62192,Chetni-do-sluzby-w-Karpackim-Oddziale-Strazy-Granicznej-przeszli-drugi-etap-rekr.html [dostęp 20.09.2024].

[10] *2022 rok w Karpackim Oddziale Straży Granicznej* (artykuł zamieszczony w Serwisie Prasowym Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, 09.03.2023), https://www.malopolska.uw.gov.pl/PressArticlePage.aspx?id=14717 [dostęp 20.09.2024].

[11] Dane statystyczne opracowane na podstawie informacji zawartych na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, https://strazgraniczna.pl/ [dostęp 21.09.2024].

[12] *Służby podległe MSWiA to prawie 26 tys. funkcjonariuszek oraz ponad 21 tys. kobiet na stanowiskach cywilnych* (artykuł zamieszczony w aktualnościach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Serwisie Rzeczypospolitej Polskiej, 08.03.2024), https://www.gov.pl/web/mswia/

skach jest jednak podobna, jak w Straży Granicznej. Wśród ścisłego kierownictwa Komendy Głównej, Centralnego Biura Śledczego Policji, Centralnego Pododdziału Kontrterrorystycznego Policji „BOA", Biura Spraw Wewnętrznych Policji, a także Centralnego Biura Zwalczania Cyberprzestępczości nie ma żadnej kobiety – zarówno na stanowisku komendanta, jak i jego zastępcy. Wśród jednostek o charakterze ogólnopolskim należy wyróżnić Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji jako najbardziej sfeminizowaną jednostkę Policji. Funkcje dyrektora oraz jego zastępcy pełnią tam kobiety. Niezbyt korzystnie dla kobiet wygląda sytuacja w strukturze ścisłego kierownictwa poszczególnych Komend Wojewódzkich oraz Komendy Stołecznej – wśród 16 Komendantów Wojewódzkich i Komendanta Stołecznego znajduje się tylko jedna kobieta – Komendant Wojewódzki Policji w Opolu – insp. Magdalena Nguyen-Fudala. Nieco lepiej wygląda sytuacja wśród Zastępców Komendantów Wojewódzkich, tutaj znaleźć można aż 5 pań, jednak zważywszy na fakt, iż w każdej komendzie pełni służbę kilku Zastępców Komendanta, jest to niewielki odsetek. Analizując dowództwo polskich szkół policyjnych można zauważyć dużo korzystniejszy dla kobiet podział stanowisk. W Akademii Policji w Szczytnie zarówno na stanowisku Komendanta – Rektora, jak i Zastępcy Komendanta – Prorektora Akademii służbę pełnią panie. Ponadto w dwóch innych szkołach policji kobiety są Zastępcami Komendanta (co ciekawe, w przypadku Centrum Szkolenia Policji w Legionowie jest to pracownik cywilny – Agnieszka Zielińska)[13]. Podsumowując, można zauważyć obecność pań wśród ścisłego kierownictwa Policji, wciąż jednak są to pionierki, które przecierają szlaki kolejnym pokoleniom policjantek.

Państwowa Straż Pożarna uważana jest za typowo „męską" formację. Jednak w niej również służbę pełni wiele kobiet, chociaż zdecydowanie mniejszy odsetek niż w wyżej wymienionych formacjach. Zaledwie 1,4 tys., czyli nieco ponad 4% Strażaków PSP to kobiety. Co więcej, 171 z nich pełni służbę w systemie zmianowym, a więc są one członkami zespołów wyjazdowych, które dysponowane są do różnych zdarzeń. Jest to spowodowane faktem, że działania „w terenie" są bardzo mocno wymagające fizycznie i jednak to mężczyźni mają korzystniejszą budowę anatomiczną i fizjologiczne możliwości do realizacji takich czynności. Nie można jednak zapomnieć o tym niewielkim odsetku wyjątkowo ambitnych i zmobilizowanych kobiet, które dzięki ciężkiej pracy są w stanie przełamać swoje fizyczne niedostatki i na równi z panami wykonywać wymagające zadania. Wśród ścisłego kierownictwa Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej oraz wszystkich szesnastu Komend Wojewódzkich Państwowej Straży Pożarnej nie zasiada żadna kobieta.

Najmniejsza oraz najmłodsza służba podległa Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji to Służba Ochrony Państwa. W jej szeregach znajduje się 250

sluzby-podlegle-mswia-to-prawie-26-tys-funkcjonariuszek-oraz-ponad-21-tys-kobiet-na-stanowiskach-cywilnych [dostęp 21.09.2024].

[13] Dane statystyczne opracowane na podstawie informacji zawartych na Stronie Internetowej Polskiej Policji, https://www.policja.pl/ [dostęp 21.09.2024].

kobiet. Podobnie jak w przypadku Państwowej Straży Pożarnej, nie ma jednak żadnej z nich wśród ścisłego kierownictwa[14].

Wojsko Polskie to zdecydowanie największa i najszybciej rozrastająca się formacja w Polsce. W związku z trudną sytuacją polityczną w Europie, wojną toczącą się tuż za granicami kraju i rosnącymi z biegiem lat zagrożeniami, liczebność polskiej armii zwiększa się lawinowo. W grudniu 2010 r. wynosiła zaledwie niemal 95,5 tys. żołnierzy zawodowych, a w 2024 r. już 139,5 tys. Oczywiście w skład polskiej armii wchodzą również żołnierze w trakcie kształcenia, żołnierze zasadniczej służby wojskowej oraz Wojska Ochrony Terytorialnej, co daje niemal 200 tys. osób, jednak trzon Wojska niezmiennie stanowią żołnierze zawodowi. Wśród nich ponad 17,3 tys. to kobiety, czyli ok. 12,4% polskiej armii[15]. Wśród Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych nie ma już jednak żadnej kobiety.

Powyższe dane wskazują na to, iż, chociaż coraz więcej kobiet pełni funkcje kierownicze, nadal większość najwyższych stanowisk kierowniczych we wszystkich wyżej wymienionych formacjach przypada mężczyznom. Z drugiej jednak strony należy mieć na uwadze fakt, iż tak duża ilość kobiet w służbach mundurowych to nowa tendencja. Kilkadziesiąt, a nawet i kilkanaście lat temu panowała tam ogromna dysproporcja, a kobiety w mundurze były bardzo rzadkim widokiem. W związku z powyższym trudno mówić o podobnej ilości kobiet i mężczyzn posiadających wieloletnie doświadczenie w służbie wymagane na najważniejszych stanowiskach kierowniczych. Wraz ze wzrostem liczby kobiet we wspomnianych formacjach, powinna wzrosnąć również dostępność najwyższych stanowisk.

3. KOBIETY W SŁUŻBIE – MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA

Kobiety w służbie muszą liczyć się z wieloma trudnościami. Niestety, ograniczenia wynikające z fizjonomii człowieka są nieuniknione. Oczywiście, przeciętnej kobiecie nieco trudniej jest pełnić służbę w fizycznie bardziej wymagających specjalizacjach, na przykład służbie kontrterrorystycznej, jednak należy zauważyć, iż odpowiednio zdeterminowana i zaangażowana w swój rozwój fizyczny i psychiczny kobieta podoła nawet tak dużym wyzwaniom. Ponadto każdy funkcjonariusz jest wyposażony w odpowiednie narzędzia do pełnienia służby – od środków przymusu bezpośredniego do broni palnej – to właśnie umiejętne posługiwanie się odpowiednim sprzętem może skutecznie ułatwić pełnienie służby zarówno kobiecie, jak i mężczyźnie i niejednokrotnie rekompensuje kobiece ograniczenia anatomiczne.

W policji kobiety znajdziemy niemal w każdej specjalizacji. Najwięcej pełni służbę w prewencji i pionie kryminalnym. Są jednak również w służbie kontrterrorystycznej, pracują jako eksperci w laboratorium kryminalistycznym, czy też

[14] *Służby,* [dostęp: 21.09.2024].

[15] *Kobiety w armii. To już ponad 17 tysięcy żołnierzy zawodowych (*artykuł zamieszczony w aktualnościach Ministerstwa Obrony Narodowej w Serwisie Rzeczypospolitej Polskiej, 19.03.2024), https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/kobiety-w-armii-to-juz-ponad-17-tysiecy-zolnierzy-zawodowych [dostęp 21.09.2024].

jako psycholożki. Można je znaleźć niemal wszędzie. Chociaż w wielu miejscach nie jest im łatwo, realizują swoje zadania w profesjonalny sposób, niejednokrotnie wyróżniając się na tle innych. Doskonałymi dowodami na to są artykuły dotyczące wyjątkowych kobiet w policji, które pojawiają się niemal w każdym numerze miesięcznika „Policja 997". Przybliżono tam m. in. sylwetkę pierwszej nadinspektor w polskiej Policji – Ireny Doroszkiewicz, która podkreśla, że kobiety w służbie wiele wnoszą. Uważa ona, że tym, co je wyróżnia jest łagodność[16]. Rzeczywiście, doskonałym przykładem potwierdzającym te słowa jest sylwetka innej bohaterki czasopisma policyjnego. Mł. asp. Joanna Garbacik jest koordynatorem procedury „Niebieskiej Karty" w zespole ds. nieletnich i patologii Wydziału Prewencji KPP w Jaśle. Wspaniale radzi sobie na tym stanowisku, znana jest ze swojej empatii i łagodnego podejścia, które tak bardzo potrzebne jest ofiarom wszelkiego rodzaju przemocy[17]. Z drugiej strony idealnym dowodem na to, że kobiety mogą realizować szerokie spektrum zadań, jest mł. insp. Sylwia Jasińska, która wiele lat pełniła służbę w pionie kryminalnym, żeby ostatecznie przenieść się do Centralnego Biura Śledczego Policji. Wyróżniała się prowadząc trudne i wielowymiarowe sprawy. Nie zrezygnowała, mimo, że słyszała od przestępców groźby w kierunku swoim oraz jej dzieci. Służbę pełniła z tak ogromnym zaangażowaniem, że znalazła się w ścisłej kadrze kierowniczej Zarządu CBŚP w Kielcach[18]. Innym przykładem kobiecej siły jest asp. szt. Magdalena Marszałek-Psuj, która świetnie sprawdza się w swojej służbie w pionie kryminalnym. Realizuje wszystkie zadania początkowo w pracy operacyjnej, a później podczas poszukiwań osób zaginionych. Znana jest jednak najbardziej z bardzo odważnego działania po służbie – samodzielnie obezwładniła dwóch napastników, którzy chwilę wcześniej ugodzili nożem mężczyznę[19]. Właśnie takie zachowania i przykłady przeczą stereotypowi, jakoby policjantki miały być „słabą płcią". Mjr Anna Grabowska-Siwiec, która przez wiele lat pełniła służbę w kontrwywiadzie zauważa, że „kobiety w służbach mają potencjał. Częściej i chętniej się kształcą, rozwijają, mają więcej pasji", a zapytana o atuty kobiet w służbie twierdzi, że mają „bardziej rozwiniętą inteligencję emocjonalną, szybko wyczuwają nastroje i bardzo dobrze się sprawdzają w pracy z osobowymi źródłami informacji"[20].

Straż Graniczna jako najbardziej sfeminizowana służba również znalazła miejsce dla kobiet niemal w każdej komórce. Należy nadmienić, iż w tej formacji funkcję Zastępcy Komendanta Głównego pełni pierwsza kobieta – generał Straży Granicznej – gen. bryg. SG Wioleta Gorzkowska[21]. Funkcjonariuszki SG, podob-

[16] Ewa Gargula, „Wywiad z nadinsp. Ireną Doroszkiewicz", *Ogólnopolskie Czasopismo Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA.pl* 77 (2020): 6-7.

[17] Anna Krawczyńska, „Rozwiązuje problemy do końca", *Policja 997* 10 (2014): 13.

[18] Krzysztof Chrzanowski, „Oddała serce CBŚP", *Policja 997* 8 (2020): 16.

[19] Krzysztof Chrzanowski, „Jestem policjantką, która chce się uczyć", *Policja 997* 9 (2020): 22.

[20] Krzysztof Boczek, *Kobiety w służbach specjalnych – mission imposible?[Rozmowa]* (wywiad z Anną Grabowską-Siwiec zamieszczony w Serwisie Oko.press, 24.03.2024), https://oko.press/kobiety-w-sluzbach-specjalnych-mission-imposible-rozmowa [dostęp 21.09.2024].

[21] Kierownictwo SG (informacje dotyczące kierownictwa SG zawarte na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej), https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/kierownictwo-sg [dostęp 21.09.2024].

nie jak ich koledzy, uczestniczą w misjach zagranicznych, czy też są oficerami łącznikowymi: w Berlinie, Hanoi i Taszkiencie. Funkcjonariuszka SG bierze udział w misji EUAM na Ukrainie. Świadczy to o tym, że panie nie odstają od mężczyzn również w organizacji i samodyscyplinie – są w stanie poświęcić część swojego życia prywatnego i pełnić służbę w różnych zakątkach świata, akceptując wiążące się z tym ryzyko[22]. Funkcjonariuszki pełnią służbę w przeróżnych zespołach Straży Granicznej – są pilotkami statków powietrznych (por. SG pilot Anita Wodkowska została nawet odznaczona najważniejszym wyróżnieniem osób zajmujących się lotnictwem – Błękitnymi Skrzydłami)[23], technikami kryminalistyki, czy też pełnią służbę przewodnika psa służbowego. W wywiadzie dla warszawa.naszemiasto.pl plut. SG Aneta Wąsik podkreśla „Kobieta nie ma w Straży Granicznej taryfy ulgowej, nie jest uważana też za słabszą. Jesteśmy równo traktowani"[24].

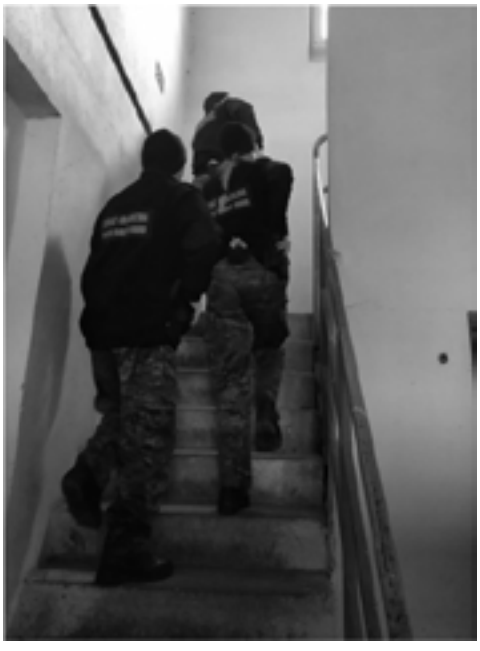

Ilustracja 2 – Funkcjonariuszka i funkcjonariusze SG podczas szkolenia
Źródło: archiwum prywatne autorki artykułu

[22] Maciej Pietraszczyk, *Kobiety w Straży Granicznej ,2021* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 08.03.2021), https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/8999,Kobiety-w-Strazy-Granicznej.html [dostęp 21.09.2024].

[23] Konrad Szwed, *Lotnictwo Straży Granicznej* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 10.06.2021), https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/8652,25-lat-Lotnictwa-Strazy-Granicznej.html [dostęp 21.09.2024].

[24] Alicja Glinianowicz, *Czy kobiety w Straży Granicznej to już norma? Służba na Lotnisku Chopina na liście marzeń 12-latki. Kulisy pracy strażniczek* (wywiad z plut. SG Anetą Wąsik zamieszczony w Serwisie Internetowym Warszawa.naszemiasto, 12.09.2024), https://warszawa.naszemiasto.pl/czy-kobiety-w-strazy-granicznej-to-juz-norma-sluzba-na-lotnisku-chopina-na-liscie-marzen-12-latki-kulisy-pracy-strazniczek/ar/c1p2-26744265 [dostęp 21.09.2024].

Należy podkreślić, iż funkcjonariusze i funkcjonariuszki SG biorą udział w misjach zagranicznych, które określane są mianem misji cywilnych. Mimo faktu, że niejednokrotnie pełnią służbę w pełnym wyposażeniu w kamizelkach kuloodpornych, hełmach, ze wszystkimi dostępnymi środkami przymusu bezpośredniego oraz z bronią palną, nie są to misje „bojowe" i generalnie nie odbywają się w strefie wojny. Zupełnie inaczej wygląda służba na misjach realizowana przez polskich żołnierzy. Oni udają się często do krajów, w których prowadzone są działania zbrojne. Tutaj zdecydowaną większość uczestników stanowią mężczyźni, ale kobiety coraz odważniej przecierają szlaki swoim koleżankom. Podczas tego typu misji mają możliwość sprawdzenia swoich sił w sytuacji autentycznego zagrożenia życia i zdrowia. Kapitan Anna Dominiak zapytana o funkcje kobiet w wojsku odpowiada, że „obowiązki żołnierzy są różne, choć nie ze względu na płeć, lecz zajmowane stanowiska i etaty. Kobiety są doskonałymi strzelcami, radiotelefonistami, kucharzami, inne pełnią funkcje dowódcze, ale również zajmują stanowiska sztabowe – rozpiętość specjalizacji jest bardzo szeroka"[25]. Z kolei porucznik Anna Jasińska-Pawlikowska, oficer prasowy 12 Wielkopolskiej Brygady Wojsk Obrony Terytorialnej w rozmowie na ten sam temat podkreśla, iż „kobiety są bardzo zmotywowane. Gdy otrzymują jakieś zadanie, skupiają się na nim i dążą do tego, by je zrealizować"[26]. Nie można zapomnieć jednak, że motywacja ta ma swoje podłoże. Kobiety muszą pokonać swoje ewentualne niedostatki fizyczne, pogodzić służbę z życiem rodzinnym (a wciąż w Polsce funkcjonuje model, w którym kobieta zdecydowanie przeważa w opiece nad dziećmi i wykonywaniu obowiązków domowych), a także walczyć z krzywdzącymi stereotypami. Sam Minister Obrony Narodowej podkreśla, że kobiety są tak samo istotnym ogniwem w służbie wojskowej, jak i mężczyźni. Podczas spotkania z kobietami pełniącymi służbę w polskiej armii Władysław Kosiniak Kamysz w kontekście różnic międzypłciowych mówi: „różnice są, ale różnice nie są negatywne. Różnice są pozytywne i naturalne. Wynikają z uwarunkować biologicznych, wynikają też z naszego zaangażowania i możliwości łączenia życia zawodowego z rodzinnym"[27].

Doskonałym dowodem na to, że w służbie potrzebne są umiejętności nie tylko przypisane mężczyznom, ale także te stereotypowo kobiece jest historia mł. bryg. Wioletty Sidoruk-Ciołek z Wydziału Kontrolno-Rozpoznawczego KM PSP w Warszawie. Była ona uczestniczką akcji ratowniczej skierowanej na uratowanie mężczyzny, który groził, że odbierze sobie życie. Podczas gdy pozostali strażacy oraz policjanci próbowali dostać się do budynku, w którym przebywał wspomniany mężczyzna, mł. bryg. Wioletta Sidoruk-Ciołek sprawdziła się w roli

[25] Anna Moyseowicz, *„Kobiety mają dużo do udowodnienia". Panie służą zarówno w wojsku zawodowym, jak i w „terytorialsach". Jak to jest być kobietą w wojsku?* (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Dziennika Polskiego 24, 15.08.2024), https://dziennikpolski24.pl/kobiety-maja-duzo-do-udowodnienia-panie-sluza-zarowno-w-wojsku-zawodowym-jak-i-w-terytorialsach-jak-to-jest-byc-kobieta-w-wojsku/ar/c6-18742437 [dostęp 21.09.2024].

[26] Tamże.

[27] *Kobiety w armii. To już ponad 17 tysięcy żołnierzy zawodowych* (artykuł zamieszczony w aktualnościach Ministerstwa Obrony Narodowej w Serwisie Rzeczypospolitej Polskiej, 19.03.2024), https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/kobiety-w-armii-to-juz-ponad-17-tysiecy-zolnierzy-zawodowych [dostęp 21.09.2024].

nieoficjalnego negocjatora cały czas rozmawiając z mężczyzną i odwracając dzięki temu jego uwagę od trwających działań. Ostatecznie mężczyznę udało się obezwładnić i przewieźć do szpitala[28]. Nie bez przyczyny to właśnie kobietę wytypowano do tego zadania. Z drugiej jednak strony również fizyczna praca strażaka nie jest im obca – tutaj świetnym przykładem jest st. kpt. Agnieszka Wojciechowska, pełniąca funkcję zastępcy dowódcy zmiany w JRG 3 w Krakowie. Jest ona zapalonym sportowcem – mistrzynią świata w zawodach służb mundurowych, a czynności w terenie realizuje na równi ze swoimi kolegami. Podkreśla jednak jak ważna jest siła fizyczna i odpowiednie wytrenowanie organizmu podczas wykonywania tak wymagającej służby[29].

4. RÓWNOUPRAWNIENIE

Chociaż liczne ruchy dążące do popularyzacji równości kobiet i mężczyzn na wszystkich płaszczyznach życia wykonały ogromną pracę uświadamiając społeczeństwo w tych kwestiach, równouprawnienie w służbach mundurowych wciąż pozostawia wiele do życzenia. Co więcej, dalej w szeregach formacji mundurowych mają miejsce przypadki molestowania seksualnego lub mobbingu (należy jednak podkreślić, iż chociaż kobiety częściej padają ofiarą takich nadużyć, to również mężczyźni niejednokrotnie się z tym spotykają). Mjr Anna Grabowska-Siwiec, która obecnie jest już na emeryturze, ale w przeszłości była częścią służby kontrwywiadu w wywiadzie dla oko.press bardzo szczegółowo opowiada o traktowaniu kobiet w służbie. Wspomina, że mężczyźni na stanowiskach kierowniczych nieprzychylnie patrzą na kobiety w służbie i wręcz sugerują osobom związanym z przydziałem funkcjonariuszy do konkretnych zespołów, żeby do nich trafiali tylko mężczyźni. Mjr Anna Grabowska-Siwiec cytuje kolegów, którzy mówili, że „prawie każdy dyrektor woli pracować z facetami niż kobietami"[30].

Aby walczyć z dyskryminacją kobiet w służbie prowadzone są działania na wielu płaszczyznach. Zakładane są na przykład organizacje takie jak Fundacja #SayStop prowadzona do połowy 2023 r. przez emerytowane funkcjonariuszki polskich służb. Fundacja ta jest pokłosiem wielu nadużyć wobec kobiet w mundurze. Założycielki: była operatorka GROM-u – Katarzyna Kozłowska i była oficer Żandarmerii Wojskowej – Joanna Jałocha ogłosiły, iż chcą „zawalczyć w słusznej i ważnej sprawie, tym razem o kobiety i ich pozycję w służbach mundurowych"[31]. Kobiety te przez kilka lat działały edukując społeczeństwo, organizując liczne wydarzenia i konferencje, przyczyniając się do powstania broszury „Mobbing i dyskry-

[28] Marta Giziewicz, *Szpilki w Straży Pożarnej* (artykuł zamieszony na stronie internetowej Przeglądu Pożarniczego), https://www.ppoz.pl/roznosci/index/Szpilki-w-strazy-pozarnej/idn:2186 [dostęp 21.09.2024].

[29] Tamże.

[30] Krzysztof Boczek, *Kobiety w służbach specjalnych – mission imposible?[Rozmowa]* (wywiad z Anną Grabowską-Siwiec zamieszczony w Serwisie Oko.press, 24.03.2024), https://oko.press/kobiety-w-sluzbach-specjalnych-mission-imposible-rozmowa [dostęp 21.09.2024].

[31] Profil Fundacji #SayStop na Facebook, https://www.facebook.com/FundacjaSayStop/ [dostęp 23.09.2024].

minacja w służbach mundurowych – Jak pomóc sobie i innym krok po kroku", ale przede wszystkim wspierając ofiary wykorzystania seksualnego lub mobbingu w służbie. Fundacja zakończyła swoją działalność 1 lipca 2024 roku (1 sierpnia 2024 roku została prawomocnie wykreślona z Krajowego Rejestru Sądowego[32]).

Dużym krokiem w kierunku korzystnych zmian związanych z równouprawnieniem jest wdrażanie Agendy ONZ „Kobiety, pokój i bezpieczeństwo". Chociaż rezolucja z nią związana w pierwszej kolejności skupia się na ochronie praw człowieka, walce o zachowaniu pokoju i wsparciu osób wymagających tego najbardziej, to zawierają się w niej również kwestie związane z walką o równe traktowanie. Rezolucja Rady Bezpieczeństwa 1325 poświęcona jest ogromnemu wpływowi wojny na losy kobiet. Podkreśla jak duże znaczenie mają panie w kwestii zapobiegania i rozwiązywania konfliktów i jak duży jest ich wpływ na losy ludzi dzięki pracy na misjach pokojowych i humanitarnych. Należy podkreślić, że jednym z podstawowych czterech filarów wspomnianej rezolucji jest zwiększenie udziału kobiet w działalności związanych z zapobieganiem wybuchowi konfliktów zbrojnych, a w trudniejszych sytuacjach, walka o ich zakończenie. Kobiety mają być widoczne na arenie międzynarodowej i mieć realny wpływ na negocjacje pokojowe czy podejmowaniu ważnych decyzji[33]. W celu wdrażania rozwiązań Agendy ONZ „Kobiety, pokój i bezpieczeństwo" w Polsce powstał „Krajowy Plan Działania na rzecz realizacji Agendy ONZ dotyczącej kobiet, pokoju i bezpieczeństwa na lata 2018-2021" czyli dokument zawierający zarówno cele i założenia Agendy, jak i rzeczywiste rozwiązania, które miały być realizowane na terytorium RP. Zawierała ona takie założenia jak zwiększenie ilości kobiet na stanowiskach kierowników placówek dyplomatycznych, wśród osób dowodzących misjami zagranicznymi, czy kobiet w służbach mundurowych, które udają się na zagraniczne misje[34]. W Polsce powstał ciekawy projekt dotyczący kobiet w służbie wojskowej – „Women of NATO". Rozpoczął się on międzynarodową konferencją, na której poruszano tematy związane ze służbą kobiet w armii – zarówno polskiej, jak i innych państw NATO. Swoje wystąpienia miały liczne kobiety związane zarówno z Wojskiem Polskim, jak i siłami zbrojnymi innych państw, a także reprezentantki pro-kobiecej wojskowej organizacji, tj. Rady ds. Kobiet. Projekt ma na celu zebranie i wymianę doświadczeń pomiędzy żołnierzami i żołnierkami różnych armii sojuszniczych, a także próbę uregulowania dotychczas nie do końca rozwiązanych spraw związanych ze służbą kobiet w armii[35].

[32] Dane uzyskane z wyszukiwarki Portal Rejestrów Sądowych, https://wyszukiwarka-krs.ms.gov.pl/dane-szczegolowe-podmiotu;numerKRS=k%2FA%2FHLYv7DHY5kVdgNHVYA%3D%3D;typ=S [dostęp 23.09.2024].

[33] Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania, *Krajowy Plan Działania na rzecz realizacji Agendy ONZ dotyczącej kobiet, pokoju i bezpieczeństwa na lata 2018-2021* (Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej, 2018), 22-28.

[34] Tamże, 30-34.

[35] Witold Sura, *Women of NATO* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej WOT, 25.03.2023), https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/798186/women-of-nato [dostęp 23.09.2024].

Ogromnym problemem, z którym mierzą się kobiety w służbie, a także niemal każdej innej pracy, jest pogodzenie służby z macierzyństwem i obowiązkami domowymi. Według raportu CBOS z 2018 r. w ponad 80% gospodarstw domowych to kobieta zajmuje się takimi obowiązkami jak prasowanie czy pranie. W około 65% przypadków to kobiety zajmują się jako jedyne przygotowywaniem posiłków oraz w 61% przypadków to właśnie one sprzątają. W przypadku opieki nad dziećmi oraz odrabianiu z nimi lekcji dane są już nieco bardziej pozytywne – razem lub wspólnie opiekę nad dziećmi sprawują rodzice w 32% gospodarstw domowych, a w przypadku odrabiania lekcji odsetek ten wynosi 18%. Jednak głębiej analizując ten temat można zauważyć, iż do pełnej równości jest jeszcze daleka droga – w 16% gospodarstw domowych opieka nad dziećmi należy tylko do kobiet, w przypadku mężczyzn jest mowa już tylko o 2%. Podobna dysproporcja ma miejsce w przypadku pomocy dzieciom w odrabianiu lekcji – w 15% gospodarstw domowych to zadanie należy do kobiet, a w zaledwie 2% do mężczyzn[36]. Można więc zauważyć, że mimo wielu kampanii społecznych oraz walki kobiet o równouprawnienie wciąż to jednak kobiety przejmują zdecydowaną większość obowiązków domowych. Podobne wnioski można wysnuć z badania CBOS z 2020 r. Wówczas zapytano ankietowanych jaki model rodziny byłby dla nich najlepszy, a w jakim rzeczywiście funkcjonują. 58% respondentów uważa model partnerski, w którym praca zawodowa i obowiązki domowe spoczywają na obojgu partnerach, za najkorzystniejszy. 20% z kolei uważa, że mężczyzna i kobieta powinni pracować, ale tylko kobieta powinna zajmować się w większości obowiązkami domowymi. Model „tradycyjny", w którym kobiety wykonują wszystkie obowiązki domowe, a mężczyźni wykonują pracę zawodową wybrało 14% ankietowanych. W rzeczywistości oczekiwania są jeszcze dalekie od praktykowanych rozwiązań. Tylko 37 % gospodarstw realizuje model, w którym oboje partnerów tak samo angażuje się zarówno w pracę zawodową, jak i obowiązkami domowymi. W 38 % przypadków to kobieta przejmuje obowiązki domowe, niezależnie od tego czy pracę zawodową wykonuje oboje partnerów, czy tylko mężczyzna. W zaledwie 5 % wszystkie obowiązki domowe należą do mężczyzny[37]. Statystyki te wskazują doskonale na podział obowiązków w polskich rodzinach, który zdecydowanie utrudnia pełne zaangażowanie kobiet w służbę. Niestety, w odróżnieniu do większej ilości mężczyzn, ciężko jest im być aż tak elastycznymi i dyspozycyjnymi, co niejednokrotnie jest krytykowane przez przełożonych. Ponadto, w związku z posiadaniem dzieci, kobiety na dłuższy okres są odizolowane od pracy (w związku z ciążą oraz okresem po urodzeniu dziecka). Co więcej, powrót do pełnej sprawności fizycznej jest długotrwały i niejednokrotnie trudny do zrealizowania. Powoduje to jeszcze większe wykluczenie kobiet w służbie, ponieważ na większości stanowisk związanych z pracą „w terenie" sprawność fizyczna jest niezwykle istotna. Problem ten zauważa między innymi Rada ds. Wojskowej Służby Kobiet, która we wrześniu 2024 r. zorganizowała II Forum

[36] Marta Bożewicz, *Komunikat z Badań Nr 127/2018 Kobiety i mężczyźni w domu*, (Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2018), 1-5

[37] Marta Bożewicz, *Komunikat z Badań Nr 157/2020 Modele Życia Małżeńskiego Polaków*(Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, 2020), 3-6.

Kobiet Służb Mundurowych. Jego głównym hasłem było „służba a rodzicielstwo". Uczestniczki forum wymieniały się swoimi doświadczeniami oraz dyskutowały na temat rozwiązań, które mogłyby zostać wdrożone[38].

Analizując powyższe informacje dotyczące równych szans należy nadmienić, iż w walce kobiet o równouprawnienie w służbach mundurowych nie chodzi o parytety i równą liczbę kobiet w każdym możliwym zespole czy ogniwie. Funkcjonariuszki walczą jedynie o wyrównanie szans i możliwości, dzięki którym w ocenie funkcjonariusza czy żołnierza brane pod uwagę będą osobnicze umiejętności, dotychczasowe osiągnięcia oraz zaangażowanie w służbę, a nie jego płeć.

BIBLIOGRAFIA

Bożewicz, Marta. 2018. *Komunikat z Badań Nr 127/2018 Kobiety i mężczyźni w domu*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.

Bożewicz, Marta. 2020. *Komunikat z Badań Nr 157/2020 Modele Życia Małżeńskiego Polaków*. Warszawa: Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej.

Chrzanowski, Krzysztof. „Oddała serce CBŚP", *Policja 997* 08 (2020): 16.

Chrzanowski, Krzysztof. „Jestem policjantką, która chce się uczyć", *Policja 997* 9 (2020): 22.

Drapikowska, Barbara. „Służba wojskowa kobiet w Polsce na tle państw NATO", *Science SDirect24 Scientific Journal* 2 (2021): 69-88.

Gargula, Ewa. „Wywiad z nadinsp. Ireną Doroszkiewicz", *Ogólnopolskie Czasopismo Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA.pl* 77 (2020): 6-7.

Krawczyńska, Anna. „Rozwiązuje problemy do końca", *Policja 997* 10 (2014): 13.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pełnomocnik Rządu do Spraw Równego Traktowania. 2018. *Krajowy Plan Działania na rzecz realizacji Agendy ONZ dotyczącej kobiet, pokoju i bezpieczeństwa na lata 2018-2021.* Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej.

Paleolog, Stanisława Filipina. 2020. *Policja Kobieca w Polsce (1925 – 1939*). Białystok: Biały Kruk.

Pietrzakiewicz, Adam. „95 lat kobiet w Policji", *Ogólnopolskie Czasopismo Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA.pl* 77 (2020): 9-10.

Źródła prawa

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej. (Dz.U.2024.0.915 t.j.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. (Dz.U.2024.145 t.j.).

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej. (Dz.U.2024.127 t.j.).

Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa. (Dz.U.2024.325 t.j.).

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny. (Dz.U.2024.248 t.j.).

[38] *Wzmacnianie roli kobiet w służbach* (artykuł zamieszczony na Portalu Mundurowym, 18.09.2024), https://portal-mundurowy.pl/index.php/z-zycia-sluzb/wzmacnianie-roli-kobiet-w-sluzbach [dostęp 25.09.2024].

Ustawa z dnia 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych. (Dz.U.2022.536 t.j.).

Źródła internetowe

Boczek, Krzysztof. *Kobiety w służbach specjalnych – mission imposible?[Rozmowa]* (wywiad z Anną Grabowską-Siwiec zamieszczony w Serwisie Oko.press, 24.03.2024), https://oko.press/kobiety-w-sluzbach-specjalnych-mission-imposible-rozmowa [dostęp 21.09.2024].

Drożdż, Justyna. *Chętni do służby w Karpackim Oddziale Straży Granicznej przeszli drugi etap rekrutacji* (artykuł na Stronie Internetowej Karpackiego Oddziału Straży Granicznej, 12.09.2024), https://www.karpacki.strazgraniczna.pl/ko/aktualnosci/62192,Chetni-do-sluzby-w-Karpackim-Oddziale-Strazy-Granicznej-przeszli-drugi-etap-rekr.html [dostęp 20.09.2024].

Falecki, Dariusz, Anna Orkisz, Beata Osińska, Małgorzata Suślik, Żeńska strona straży pożarnych (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Przeglądu Pożarniczego), https://www.ppoz.pl/czytelnia/historia-i-tradycje/Zenska-strona-strazy-pozarnych/idn:2975 [dostęp 20.09.2024].

Giziewicz, Marta. *Szpilki w Straży Pożarnej* (artykuł zamieszony na stronie internetowej Przeglądu Pożarniczego), https://www.ppoz.pl/roznosci/index/Szpilki-w-strazy-pozarnej/idn:2186 [dostęp 21.09.2024].

Glinianowicz, Alicja. *Czy kobiety w Straży Granicznej to już norma? Służba na Lotnisku Chopina na liście marzeń 12-latki. Kulisy pracy strażniczek* (wywiad z plut. SG Anetą Wąsik zamieszczony w Serwisie Internetowym Warszawa.naszemiasto, 12.09.2024), https://warszawa.naszemiasto.pl/czy-kobiety-w-strazy-granicznej-to-juz-norma-sluzba-na-lotnisku-chopina-na-liscie-marzen-12-latki-kulisy-pracy-strazniczek/ar/c1p2-26744265 [dostęp 21.09.2024].

Kierownictwo SG (informacje dotyczące kierownictwa SG zawarte na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej), https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/kierownictwo-sg [dostęp 21.09.2024].

*Kobiety w armii. To już ponad 17 tysięcy żołnierzy zawodowych (*artykuł zamieszczony w aktualnościach Ministerstwa Obrony Narodowej w Serwisie Rzeczypospolitej Polskiej, 19.03.2024), https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/kobiety-w-armii-to-juz-ponad-17-tysiecy-zolnierzy-zawodowych [dostęp 21.09.2024].

Kobiety w Straży Granicznej (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 08.03.2022), https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9908,Kobiety-w-Strazy-Granicznej.html [dostęp 20.09.2024].

Moyseowicz, Anna. *„Kobiety mają dużo do udowodnienia". Panie służą zarówno w wojsku zawodowym, jak i w „terytorialsach". Jak to jest być kobietą w wojsku?* (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Dziennika Polskiego 24, 15.08.2024), https://dziennikpolski24.pl/kobiety-maja-duzo-do-udowodnienia-panie-sluza-zarowno-w-wojsku-zawodowym-jak-i-w-terytorialsach-jak-to-jest-byc-kobieta-w-wojsku/ar/c6-18742437 [dostęp 21.09.2024].

Pietraszczyk, Maciej. *Kobiety w Straży Granicznej ,2021* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 08.03.2021), https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/8999,Kobiety-w-Strazy-Granicznej.html [dostęp 21.09.2024].

Profil Fundacji #SayStop na Facebook, https://www.facebook.com/FundacjaSayStop/ [dostęp 23.09.2024].

Rada ds. Kobiet w Siłach Zbrojnych, *Wojskowa służba kobiet a restrukturyzacja Sił Zbrojnych* (Warszawa: Agencja Wydawnicza ULMAK, 2002), 22 – 23.

Służby podległe MSWiA to prawie 26 tys. funkcjonariuszek oraz ponad 21 tys. kobiet na stanowiskach cywilnych (artykuł zamieszczony w aktualnościach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Serwisie Rzeczypospolitej Polskiej, 08.03.2024), https://www.gov.pl/web/mswia/sluzby-podlegle-mswia-to-prawie-26-tys-funkcjonariuszek-oraz-ponad-21-tys-kobiet-na-stanowiskach-cywilnych [dostęp 21.09.2024].

Sura, Witold. *Women of NATO* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej WOT, 25.03.2023), https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/798186/women-of-nato [dostęp 23.09.2024].

Szubińska, Bożena. *Kobiety w armii walczą ze stereotypami* (artykuł zamieszczony na stronie internetowej Polski Zbrojnej, 23.10.2013), https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/10087 [dostęp 20.09.2024.

Szwed, Konrad. *Lotnictwo Straży Granicznej* (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Komendy Głównej Straży Granicznej, 10.06.2021), https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/8652,25-lat-Lotnictwa-Strazy-Granicznej.html [dostęp 21.09.2024].

Wzmacnianie roli kobiet w służbach (artykuł zamieszczony na Portalu Mundurowym, 18.09.2024), https://portal-mundurowy.pl/index.php/z-zycia-sluzb/wzmacnianie-roli-kobiet-w-sluzbach [dostęp 25.09.2024].

2022 rok w Karpackim Oddziale Straży Granicznej (artykuł zamieszczony w Serwisie Prasowym Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego, 09.03.2023), https://www.malopolska.uw.gov.pl/PressArticlePage.aspx?id=14717 [dostęp 20.09.2024].

26 lutego 1925 roku – powołanie Policji Kobiecej (artykuł zamieszczony na Stronie Internetowej Policji KWP w Olsztynie, 26.02.2020) https://www.policja.pl/pol/aktualnosci/170191,26-lutego-1925-roku-powolanie-Policji-Kobiecej.html [dostęp 20.09.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

MGR DAMIANA ŁADA
Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
ORCID:0000-0002-2199-2235
d.lada@uniwersytetkaliski.edu.pl

PŁASZCZYZNY WSPÓŁPRACY STRAŻY GRANICZNEJ Z SIŁAMI ZBROJNYMI RP W OCHRONIE WSCHODNIEJ GRANICY PAŃSTWA

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo państwa jest całkowicie związane z niezakłóconym funkcjonowaniem i jego rozwojem. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom odbywa się m.in. poprzez działania realizowane w ramach systemu ochrony granicy państwowej, którego zadaniem jest zapewnienie ich nienaruszalności i bezpieczeństwa. Kompleksowa ochrona granic ma charakter wieloaspektowy i wymaga szerokiego współdziałania. Realizację zadań w tym zakresie wykonują organy i instytucje posiadające wyspecjalizowane jednostki, takie jak Straż Graniczna oraz Siły Zbrojne RP.

Trwający od lat kryzys migracyjny, kojarzył się społeczeństwu z rosnącą liczbą imigrantów i uchodźców przybywających do Europy, którzy docelowo kierowali się do bogatszych państw członkowskich Unii Europejskiej. Tymczasem w roku 2021 impas ten w sposób niepokojący dotknął wschodniej granicy. Polska musiała podjąć adekwatne środki, by przeciwdziałać sztucznie wywołanemu kryzysowi migracyjnemu. Główną rolę w monitoringu granicy odgrywała w tym okresie Straż Graniczna, zapewniając jej nienaruszalność. Realizacji zadań, które należą do Straży Granicznej, w sytuacji destabilizacji na polsko-białoruskiej granicy wymagały współdziałania. W tym celu podjęte zostały decyzje o użyciu Sił Zbrojnych RP jako dodatkowego komponentu bezpieczeństwa państwa odpowiedzialnego za ochronę oraz niepodzielność granic.

Niniejsza publikacja ukazuje wybrane mechanizmy współdziałania, które na przestrzeni lat zostały wypracowane dla ochrony granic oraz zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. W opracowaniu przedstawiono zadania oraz uprawnienia, jakie posiadają Siły Zbrojne RP oraz Straż Graniczna w zakresie ochrony granicy. Przedstawiono, w jaki sposób Siły Zbrojne RP mogą zostać użyte jako wsparcie do działań Straży Granicznej.

Słowa kluczowe: migracja, zagrożenia granicy, bezpieczeństwo, Straż Graniczna, Siły Zbrojne

AREAS OF COOPERATION BETWEEN THE BORDER GUARD AND THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF POLAND IN THE PROTECTION OF THE EASTERN STATE BORDER

SUMMARY

The security of the state is entirely related to its uninterrupted functioning and development. Prevention and counteracting threats are carried out, among others, through activities carried out as part of the state border protection system, the task of which is to ensure their inviolability and security. Comprehensive border protection is multifaceted and requires extensive cooperation. The implementation of tasks in this area is performed by bodies and institutions with specialized units, such as the Border Guard and the Polish Armed Forces.

The migration crisis, which has been going on for years, was associated by the society with the growing number of immigrants and refugees coming to Europe, who ultimately headed for the richer member states of the European Union. Meanwhile, in 2021, this impasse affected the eastern border in a worrying way. Poland had to take adequate measures to counteract the artificially created migration crisis. The main role in border monitoring during this period was played by the Border Guard, ensuring its inviolability. The implementation of tasks that belong to the Border Guard, in the situation of destabilization on the Polish-Belarusian border, required cooperation. To this end, decisions were made to use the Polish Armed Forces as an additional component of state security responsible for the protection and indivisibility of borders.

This publication presents selected mechanisms of cooperation that have been developed over the years to protect borders and ensure public safety and order. The study presents the tasks and powers of the Polish Armed Forces and the Border Guard in the field of border protection. It was presented how the Polish Armed Forces can be used as support for the activities of the Border Guard.

Keywords: migration, threats to the state border , security, Border Guard, Armed Forces,

WSTĘP

W praktyce ochrona granic państwa realizowana jest poprzez:

> ochronę terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przed nielegalnym przepływem towarów i osób oraz wprowadzaniem substancji i materiałów niebezpiecznych, zwalczanie przestępczości transgranicznej oraz przestępczości z udziałem cudzoziemców, ochronę obszaru celnego Unii Europejskiej, utrzymywanie przejść granicznych, regulację i ochronę polskiej przestrzeni powietrznej[1].

[1] Izabela Stańczuk, Konstytucyjny obowiązek ochrony granic RP w świetle kryzysu na granicy z Białorusią, 253, Przegląd Prawa Konstytucyjnego Nr 3 (67)/2022, file:///C:/Users/LENOVO/Documents/Downloads/Konstytucyjny_obowi%C4%85zek_ochrony_gra%20(1).pdf,[dostęp:29.09.2024].

Ochrona granic państwowych jest ważna ze względu na kontrolowanie przepływu osób, towarów i informacji, co ma bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo, stabilność państwa, a także na politykę imigracyjną i handlową. Jest również ważna dla zachowania suwerenności i integralności terytorialnej państwa.

W ostatnich latach obserwowaliśmy kryzysy imigracyjne w Europie, które wywoływane były przez różne czynniki. Stając się państwem granicznym tej strefy, dzieląc swoje granice z Rosją, Białorusią i Ukrainą, nasz kraj stał się kluczowym państwem tranzytowym na szlaku „wschodnioeuropejskim"[2]. Aby ochrona granic była skuteczna, musi być zawsze wielowymiarowa. Nie ma bowiem jednego skutecznego elementu, który jest w stanie zapewnić całkowite bezpieczeństwo. Jest to związane choćby z tym, że bardzo zróżnicowane są miejsca, gdzie przebiega nasza granica. Czasem jest to granica biegnąca lasem lub polem, innym razem są to mokradła, bagna, rzeki czy jeziora. Każdy fragment wymagający ochrony ma swoją indywidualną specyfikę i należy zastosować inne środki w celu zapewnienia skutecznej ochrony. W kontekście współczesnej ochrony granic państwowych pojawiły się i zaczęły odgrywać zasadniczą rolę nowe wyzwania.

Podstawowe czynności w sferze nawiązującej do zagwarantowania nienaruszalności i bezpieczeństwa granic na terenie Polski realizuje przede wszystkim Straż Graniczna, a także Siły Zbrojne RP. Nie ulega więc wątpliwości, iż wyszczególnione służby swymi zadaniami oraz priorytetami formują system bezpieczeństwa, a oprócz tego biorą czynny udział we współdziałaniu na rzecz bezpieczeństwa państwa, w działaniach ograniczenia migracji przez granicę polsko-białoruską natychmiastowo i skutecznie reagując na sukcesywne próby otwierania szlaku migracyjnego przebiegającego przez Polskę.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na zapewnienie bezpieczeństwa granic państwowych w trakcie destabilizacji na granicy polsko-białoruskiej. W materiale omówione zostały elementy zagrożeń stanowiące kryzys na wschodniej granicy. Wyszczególniono ustawowe zadania Straży Granicznej, formacji, która odgrywa niezwykle ważną rolę w ochronie granic. Omówione zostały zasady użycia Sił Zbrojnych w reakcji na wywołany kryzys migracyjny. Przedstawiono, jakie są przesłanki skierowania wojska do wsparcia Straży Granicznej w ochronie granicy państwowej.

Podstawową metodą zastosowaną w przygotowaniu publikacji była analiza i synteza procedur i aktualnie obowiązujących uregulowań prawnych krajowych nawiązujących do istoty bezpieczeństwa państwa. Wykorzystano analizę materiałów źródłowych, literaturę przedmiotu, doniesienia medialne oraz obserwację rozwoju sytuacji. Niniejszy artykuł ma na celu wykazanie, jak jest rozumiany obowiązek ochrony granic oraz przedstawienie w jaki sposób realizowana jest współpraca podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo na granicy z Białorusią.

[2] Maciej Duszczyk, Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej Strategie 2050, https://strategie2050.pl/wp-content/uploads/2021/12/kryzys-migracyjny-na-granicy-polsko-bialoruskiej.pdf [dostęp: 29.09.2024].

1. ZAGROŻENIA GRANICY PAŃSTWOWEJ

Przyjęty w Polsce po 2004 roku wzorzec ochrony granicy państwowej uwarunkowany został wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej oraz zsynchronizowaniem działań Straży Granicznej do standardów wynikających z uczestnictwa Polski w ramach strefy Schengen. Formacja graniczna organizacją i metodami działania została dostosowana do uregulowań europejskich. W celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego główne jej zadanie ukierunkowane zostało przede wszystkim na rozpoznanie zagrożenia dotyczące ochrony granicy oraz prowadzenie działań zapobiegawczych i neutralizujących.

Katalog zagrożeń granicznych jest nierozłączną częścią wewnętrznych regulacji Straży Granicznej, tj. zarządzeń Komendanta Głównego Straży Granicznej zawartymi między innymi w załączniku do zarządzenia w sprawie systemu służb dyżurnych operacyjnych Straży Granicznej[3]. W wykazie najważniejszych zagrożeń granicy państwowej wymienić należy między innymi nielegalną migrację związaną z przekraczaniem granicy państwa wbrew przepisom prawa, zagrożenia terrorystyczne, działalność międzynarodowych grup przestępczych, przemyt towarów, osób i mienia, handel ludźmi, pozyskanie nieprawdziwych dokumentów pobytu i podróży lub ich fałszowanie, fałszowanie dokumentów tożsamości, zatrudnienia i dokumentów uprawniających do prowadzenia pojazdów i ich stanu technicznego, korupcję[4].

Wykaz zdarzeń granicznych jest znacznie szerszy, według którego najczęściej występujące to:

- zatrzymanie, ustalenie tożsamości osób nielegalnie przebywających na terenie kraju;
- zatrzymanie, ustalenie tożsamości osób za przestępstwa oraz osób poszukiwanych przez organy wymiaru sprawiedliwości i ścigania;
- ujawnienie miejsc nielegalnego przebywania cudzoziemców na terenie kraju;
- zdarzenia związane z fałszowaniem dokumentów uprawniających do przekroczenia granicy;
- prowadzenie działań granicznych i działań mających na celu bezpieczeństwo kraju[5].

Przystąpienie Polski do Układu z Schengen zmieniło w sposób radykalny sytuację na polskich granicach, zmieniła się też rola i funkcja granicy wschodniej, która stała się jednocześnie granicą zewnętrzną Unii Europejskiej. Wschodnia granica wskutek nowego znaczenia stała się miejscem, gdzie zaczęła się

[3] Zarządzenie NR 58 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 25 listopada 2022 r. w sprawie systemu służb dyżurnych operacyjnych w Straży Granicznej, Dz. Urz. 2022,nr 52.

[4] Wojciech Sójka, Krzysztof Gąsiorek, „Ochrona, obrona i bezpieczeństwo granicy państwowej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny", *Wiedza Obronna* 4 (2021), 81. https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-eb8a1acb-e1c6-427b-ab40-cfc7e0f67cad,[dostęp: 18.09.2024].

[5] Ochrona granicy państwowej. Wybrane aspekty. red. Leszek Elak, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017, 127-129.

kumulować przestępczość transgraniczna. Kolejnym istotnym aspektem mającym znaczenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego kraju stał się fakt, że Polska stała się krajem tranzytowym dla podróżujących ze wschodu do państw Europy Zachodniej. Newralgicznym elementem negatywnych zdarzeń w obszarze terenów przygranicznych stały się naruszenia prawa dotyczące nielegalnego przekroczenia granicy. Tym samym pojawiły się nowe zagrożenia godzące w stan bezpieczeństwa granicy państwowej i powodujące zakłócenie normalnego funkcjonowania państwa. Przybrały one inny kształt przeistaczając się w zagrożenia wynikające z działań hybrydowych[6], które należy wymienić jako:

- dezinformacja i propaganda przez „fake newsy" oraz lokalne źródła telewizyjne i radiowe;
- wykorzystanie cyberataków na strony rządowe oraz instytucje odpowiadające za ochronę granicy
- działania blokowania ruchu w trasach i korytarzach ruchu międzynarodowego oraz ruchu lokalnego w obszarze lądowym, morskim i powietrznym;
- nielegalny przerzut broni, środków wielokrotnego zastosowania, środków bezpilotowych przez granicę państwową;
- zidentyfikowanie rozpoznania osobowego funkcjonariuszy służb granicznych i zakłócanie procedur kontroli granicznej;
- koncentracja i intensywne ćwiczenia sił zbrojnych w rejonach przygranicznych;
- użycie grup niezadowolenia społecznego i nieoznakowanych grup dywersyjnych do blokowania działań przejść granicznych, placówek i oddziałów służb granicznych[7].

Kryzys migracyjny, którego doświadczyła Europa w 2015 roku stanowił przesłankę do podjęcia działań mających na celu maksymalizację wysiłków dla zagwarantowania państwom Unii Europejskiej bezpieczeństwa w obliczu zagrożeń związanych z przemieszczaniem się osób. Do Polski dotarł w połowie roku 2021 mając swój początek na granicy polsko-białoruskiej. Od sierpnia 2021 roku polską granicę forsowało coraz więcej uchodźców, próbując nielegalnie dostać się na obszar kraju przez tzw. „zieloną granicę". Dotyczył cudzoziemców, którzy za pośrednictwem władz białoruskich masowo napływali na wschodnią granicę, dążąc do jej przekroczenia[8]. Służby białoruskie uruchomiły kanały przerzutu migrantów m.in. z Iraku

[6] Podstawową cechą zagrożeń hybrydowych jest ich różnorodny charakter. To szeroki katalog łączący w sobie zarówno ataki zbrojne, jak i nacisk pozamilitarny. Głównym celem ataków hybrydowych jest destabilizacja struktury państwa, erozja zaufania publicznego wobec społeczeństwa obywatelskiego i fundamentów demokracji, a także osłabienie przeciwnika, na poziomie lokalnym, regionalnym, państwowym lub instytucjonalnym, poprzez oddziaływanie zarówno na aktorów politycznych jak i niepaństwowych. za: Polska Platforma Bezpieczeństwa Wewnętrznego, https://ppbw.pl/zagrozenia-hybrydowe-wspolczesne-formy-wywierania-nacisku-politycznego [dostęp:09,10.2024].

[7] Tomasz Gorzkiewicz, *Organizacja oraz zadania organów zwalczających i przeciwdziałających przestępczości transgranicznej w Polsce*, Security, Economy & Law Nr 1/2022, 73, https://security-economy-law.pl/wp-content/uploads/2022/09/SEL-30_Gorzkowicz-T.pdf,[dostęp:28.09.2024].

[8] Plan przerzucenia migrantów do Unii Europejskiej białoruskie służby nazwały operacją „Śluza". Polegała ona na tym, że tysiące migrantów próbowało nielegalnie przedostać się do Unii Europejskiej przez litewsko-białoruską, łotewsko-białoruską i polsko-białoruską granicę; za ;https://polska-brojna.pl/Mobile/ArticleShow/37826 [dostęp: 28.09.2024].

i Syrii przez granice Unii Europejskiej – z Polską, Litwą i Łotwą. Celem ostatecznym ich podróży najczęściej miały stać się państwa Europy Zachodniej; Niemcy, Francja, Belgia czy też Holandia.

Skalę destabilizacji obrazowały doniesienia medialne o ilościach osób zatrzymywanych przez funkcjonariuszy Straży Granicznej. W okresie 7–8 sierpnia 2021 r. Straż Graniczna zatrzymała 349 imigrantów, pochodzących z Iraku i Afganistanu, którzy nielegalnie przekroczyli granicę polsko-białoruską. „W dniu 17 sierpnia Centrum Informacyjne Rządu podało, że od początku miesiąca sierpnia 2021roku było to już 1935 osób, z czego 1175 zostało zawróconych, a 760 skierowanych do ośrodków dla cudzoziemców”[9].

W szczycie kryzysu, którym był październik 2021 roku, odnotowano prawie 17,5 tys. takich prób, polsko-białoruską granicę próbowano forsować średnio 600 razy dziennie[10]. To ogromna liczba, a Straż Graniczna zamknęła roczne statystyki liczbą 39 697 prób nielegalnego przekroczenia granicy[11].

Największa ilość przekroczeń granicy wbrew przepisom miały miejsce w obrębie Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej. Z największą presją migracyjną zmagała się Placówka SG w Michałowie. Na odcinku przez nią ochranianym granicę nielegalnie próbowało przejść 5466 cudzoziemców. Duże natężenie prób miało miejsce ponadto w rejonie Placówki SG w Mielniku – 4890 cudzoziemców oraz Placówki SG w Białowieży – 4855 cudzoziemców[12]. Rok 2022, uznany został jako za dużo „spokojniejszy”. Statystyki służb granicznych podawały, że przez granicę próbowano się nielegalnie przedostać 15,6 tys. razy. Ponownie problem przybrał na sile w roku 2023. Wówczas granicę z Białorusią próbowano nielegalnie przekroczyć ponad 26 tys. razy[13]. Jak informowała Straż Graniczna, w okresie od 4 kwietnia do 21 maja 2023 r. do Polski przez Białoruś próbowano się przedostać 10 507 razy[14]. Od początku 2024 r. zauważalna była większa presja migracyjna na granicy polsko-białoruskiej. Kolejna fala migracyjna rozpoczęła się od marca, gdzie więcej osób usiłowało wtargnąć na terytorium RP od strony Białorusi. Straż Graniczna odnotowywała nawet po 130 przypadków dziennie. Natomiast od początku 2024 r. w rejonie Podlasia Straż Graniczna odnotowała ponad 22 500 prób nielegalnego przekroczenia polsko-białoruskiej granicy[15].

[9] Joanna Werner, „Ochrona granicy wschodniej Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście nielegalnej migracji”, *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*, 31 (2024) 12, https://sbn.wat.edu.pl/Autor-Joanna-WERNER/256392 [dostęp: 28.09.2024].

[10] dla porównania, dane dotyczące przekroczeń granicy państwowej wbrew przepisom w latach 2018-2021, na odcinku z Białorusią; 2018 r. – 4, 2019 r. – 20, 2020 r. – 129, https://www.strazgraniczna.pl/, [dostęp: 28.09.2024].

[11] https://www.strazgraniczna.pl/ [dostęp:28.09.2024].

[12] https://www.strazgraniczna.pl/ [dostęp:28.09.2024].

[13] https://www.portalsamorzadowy.pl/wydarzenia-lokalne/przybywa-migrantow-na-granicy--ten-rok-moze-byc-gorszy-od-rekordowego,546330.html [dostęp: 28.09.2024]

[14] https://www.portalsamorzadowy.pl/wydarzenia-lokalne/przybywa-migrantow-na-granicy-ten-rok-moze-byc-gorszyhttps://kresy.pl/wydarzenia/-od-rekordowego,546330.html [dostęp: 28.09.2024].

[15] https://kresy.pl/wydarzenia/ [dostęp: 28.09.20024].

Podjętych zostało szereg działań zmierzających do uszczelnienia granicy między Polską a Białorusią, skutkiem czego zwiększyła się efektywność działań Straży Granicznej. Rząd zmobilizował wszystkie służby do ochrony granicy państwowej. W tym trudnym okresie Straż Graniczną wspierały nie tylko Wojsko Polskie, ale również Policja i Wojska Obrony Terytorialnej. Dodatkowo Straż Graniczna została wyposażona w urządzenia techniczne, elektroniczne zabezpieczenia, fotopułapki oraz systemy termowizyjne zabezpieczenia granicy.

W ochronie granicy państwowej i granic Unii Europejskiej polskie władze podjęły kolejne kroki. Dotychczasowe, techniczne zabezpieczenie granicy z Białorusią, składające się z rozciągniętych zwojów drutu kolczastego stało się niewystarczające. W celu przeciwdziałania nielegalnej migracji z terenu Białorusi, dla ograniczenia i utrudnienia naporu imigrantów rozpoczęto w 2021 roku budowę fizycznej zapory[16]. Blokadę wzniesiono wzdłuż podlaskiego odcinka polsko-białoruskiej granicy o długości prawie 190 km, 2,5 m wysokości, która składa się ze stalowych słupów, zakończonych na górze drutem. Dodatkowo zamontowany został nowoczesny system elektroniczny[17]. Dopełniającym czynnikiem wzmacniającym odczuwanie zmian w środowisku bezpieczeństwa były podjęte działania o charakterze prawnym.

W dniu 2 września 2021 r. Prezydent RP wydał rozporządzenie o wprowadzeniu stanu wyjątkowego[18] w przygranicznym pasie z Białorusią w 183 miejscowościach woj. podlaskiego i lubelskiego. Ustanowienie stanu nadzwyczajnego w pasie około 3 km od granicy podyktowane było znacznym zagrożeniem bezpieczeństwa obywateli oraz porządku publicznego, związanym z trwającą sytuacją na granicy. Pierwotnie stan ten wprowadzony został na okres 30 dni a następnie przedłużony na kolejne 60 dni. Jego wprowadzenie oznaczało jednoznaczne ograniczenia dla mieszkańców objętych nim miast i miejscowości poprzez:

- zawieszenie prawa do organizowania i przeprowadzania, na obszarze objętym stanem wyjątkowym, zgromadzeń;
- zawieszenie prawa do organizowania i przeprowadzania, na obszarze objętym stanem wyjątkowym, imprez masowych, prowadzonych w ramach działalności kulturalnej imprez artystycznych i rozrywkowych;
- obowiązek posiadania przy sobie dowodu osobistego lub innego dokumentu stwierdzającego tożsamość przez osoby, które ukończyły 18 lat;
- zakaz przebywania w ustalonym czasie w oznaczonych miejscach, obiektach i obszarach położonych na obszarze objętym stanem wyjątkowym;

[16] na podstawie Ustawy z dnia 29 października 2021 r. o budowie zabezpieczenia granicy państwowej, Dz. U. 2021 poz. 1992, tekst jednolity. Ustawa, w & 1, określa zasady przygotowania i realizacji zabezpieczenia granicy państwowej, stanowiącej granicę zewnętrzną UE przez fizyczne, techniczne lub elektroniczne jej zabezpieczenie, w tym przed nielegalnym przekroczeniem.

[17] Zuzanna Dąbrowska, *Uszczelnianie granicy*, https://dorzeczy.pl/plus/322639/uszczelnianie-granicy-z-bialorusia.html [dostęp: 28.09.2024].

[18] Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego Dz.U, poz. 1612.

- zakaz utrwalania za pomocą środków technicznych wyglądu lub innych cech określonych miejsc, obiektów;
- ograniczenie prawa posiadania broni palnej, amunicji i materiałów wybuchowych oraz innych rodzajów broni poprzez wprowadzenie zakazu ich noszenia[19].

Brak możliwości prawnych do kolejnego przedłużenia stanu wyjątkowego i mając na względzie dalszą ochronę prawną sytuacji na granicy wprowadzono nowelizację ustawy o ochronie granicy[20], która umożliwiała ustanowienie czasowego zakazu przebywania w strefie nadgranicznej.

Regulacje w tym zakresie zostały wprowadzone na określonym obszarze strefy nadgranicznej, na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych, w którym został określony obszar oraz czas obowiązywania zakazu[21]. Regulacje czasowego zakazu przebywania w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi wprowadzone zostały na okres od dnia 1 grudnia 2021 r. do dnia 1 marca 2022 r. ,przedłużonego ostatecznie do 30 czerwca 2022 r. Obszar wskazany w rozporządzeniu obejmował tereny województwa podlaskiego, odnoszące się do 115 obrębów ewidencyjnych dotyczących powiatów: siemiatyckiego, hajnowskiego, białostockiego, sokólskiego, augustowskiego, sejneńskiego oraz terenów województwa lubelskiego, w 68 obrębach ewidencyjnych obejmujących powiaty włodawski i bialski[22].

Pomimo podejmowanych rozwiązań presja migracyjna nie słabła. Sytuacja na granicy z Białorusią stawała się coraz niebezpieczniejsza, a ataki ze strony migrantów stawały się jeszcze bardziej gwałtowne. Służby graniczne przekazywały informacje o kolejnych próbach siłowego przekroczenia granicy przez większe grupy migrantów. W odpowiedzi na rosnącą liczbę prób nielegalnego działań, polskie władze zdecydowały się na wprowadzenie strefy buforowej[23], obowiązującej od 13 czerwca 2024 r. To zasadnicze rozwiązanie miało na celu ograniczenie napływu migrantów i zabezpieczenie granicy poprzez wprowadzenie czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi na okres 90 dni[24].

Wejście w życie przepisów o strefie buforowej oznaczało, że na wskazanym obszarze obowiązuje zakaz przebywania osób za wyjątkiem żołnierzy, funkcjonariuszy oraz mieszkańców, przedsiębiorców, rolników, pracujących i uczących

[19] § 2 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r

[20] Ustawa z dnia 17 listopada 2021 r. o zmianie ustawy o ochronie granicy państwowej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2191.

[21] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych I Administracji z dnia 30 listopada 2021 r. w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi, Dz.U. poz. 2193.

[22] Załącznik do rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 listopada 2021 r w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi.

[23] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 czerwca 2024 r., Dz.U. 2024, poz. 861, na podstawie art. 12a ust. 2 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej

[24] § 1 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 czerwca 2024 r.,

się w strefie oraz właścicieli nieruchomości leżących na jej terenie. Zgodnie z uregulowaniami rozporządzenia strefa obejmuje odcinek 60,67 km wzdłuż granicy z Białorusią na terenie kontrolowanym przez placówki Straży Granicznej w miejscowościach: Narewka, Białowieża, Dubicze Cerkiewne i Czeremcha. Zakaz przebywania został wyznaczony na długości granicy w odcinku około 44 km, obszar objęty zakazem to 200 m od linii granicy państwowej oraz odcinka około 16 km, gdzie strefa wynosi około 2 km w rejonach rezerwatów przyrody[25]. Ustanowienie strefy ograniczającej obecność osób postronnych w rejonie działań służbowych Straży Granicznej miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa zarówno osobom postronnym, jak i funkcjonariuszom Policji, Straży Granicznej i żołnierzom oraz ograniczenie aktywności działań grup przemytniczych, ułatwiających proceder nielegalnej migracji. Z danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z sierpnia 2024 r. wynikało, że po wprowadzeniu ograniczeń na terenach przygranicznych znacznie zmniejszyła się liczba prób nielegalnego jej przekroczenia. Od momentu uruchomienia strefy Straż Graniczna odnotowała 6 130 prób nielegalnego przekroczenia granicy, podczas gdy w analogicznym okresie przed wprowadzeniem strefy odnotowano 17 030 takich przypadków[26].

Obowiązujące do tej pory regulacje pokazały, że strefa buforowa spełnia swoje zadanie. Znacząco spadła liczba prób nielegalnego przedostania się do Polski, co było potwierdzeniem zasadności jej wprowadzenia. W związku z tym, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji podpisał nowe rozporządzenie, które przedłużyło o następne 90 dni czasowy zakaz przebywania na wyznaczonym obszarze w strefie nadgranicznej[27].

2. STRAŻ GRANICZNA W SYSTEMIE OCHRONY GRANICY

Ochrona granicy państwowej należy do podstawowych funkcji państwa. Dlatego też każde państwo posiada na tę okoliczność właściwą instytucję, której określa się organizację i zasady funkcjonowania na rzecz ochrony granic. Jej działanie bezpośrednio wpływa na bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne państwa. Tym samym przyjmuje się, że:

> […] dobrze i skutecznie strzeżona granica jest odbierana przez społeczeństwo, jako świadectwo siły i sprawności państwa jako wyraz bezpieczeństwa jego obywateli[28].

[25] https://www.geoportal.gov.pl/aktualnosci/strefa-buforowa-przy-granicy-polsko-bialoruskiej--dostepna-w-geoportalu/,[dostęp: 09.10.2024].

[26] https://www.gov.pl/web/mswia/strefa-buforowa-na-granicy, [dostęp :09.10.2024].

[27] Regulacja obowiązuje od 11 września 2024 r., & 2 Rozporządzenia z dnia 9 września 2024 r.

[28] Ryszard Jakubczak, Rola Sił Zbrojnych w ochronie granic Rzeczypospolitej Polskiej, 17, file:///C:/Users/LENOVO/Documents/Downloads/RYSZARD-JAKUBCZAK.pdf,[dostęp: 20.09.2024]

Ochrona granicy państwowej to zadanie wielopłaszczyznowe, polegające na organizacji:

> zespołu przedsięwzięć administracyjno-politycznych, sanitarnych oraz militarnych, o różnym zakresie rygorów, podejmowanych przez każde suwerenne państwo w celu niedopuszczenia do nielegalnego przekraczania granicy państwowej i przewożenia bez zezwolenia określonych towarów (…), zapobiegania przenikaniu przez granicę chorób zakaźnych[29].

W ochronie granicy i monitoringu jej zagrożeń uczestniczy szereg organów wypełniających różne, uzupełniające zadania. Kontrolują one dwa podstawowe obszary – ruch graniczny oraz przepływ towarów, stosownie do właściwości przypisanych im w ustawach.

Główną rolę w monitorowaniu granicy, zapewniając jej nienaruszalność odgrywa Straż Graniczna30. W świetle unormowań prawnych jest to formacja zobowiązana do działań obejmujących rozpoznanie, zapobieganie i przeciwdziałanie występującym zagrożeniom. Do jej ustawowych zadań należy także kontrola ruchu granicznego oraz zapobieganie i zwalczanie nielegalnej migracji. Pełny katalog zadań został sprecyzowany w art. 1 ustawy o Straży Granicznej. Wskazane w akcie zadania dotyczące ochrony granicy Polski przedstawiają się następująco:

- ochrona granicy państwowej;
- organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji;
- wydawanie zezwoleń na przekroczenie granicy państwowej, w tym wiz;
- rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców w zakresie właściwości Straży Granicznej;
- zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego;
- ochrona granicy państwowej w przestrzeni powietrznej oraz prowadzenie obserwacji statków powietrznych i obiektów latających, przelatujących przez granice państwową oraz informowanie o tych przelotach właściwych jednostek sił powietrznych Sił Zbrojnych RP31. W szczególności ochrona granicy polega na przeciwdziałaniu jej bezprawnemu przekraczaniu rzez osoby i środki transportu oraz przemieszczaniu towarów. Zadanie to realizowane jest poprzez tzw. działania graniczne podejmowane na odcinkach granicy między przejściami granicznymi, w przejściach granicznych, a także w strefie nadgranicznej. Wśród tych działań należy wymienić między innymi: działania patrolowe, obserwację, w tym z użyciem środków

[29] System ochrony granicy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej stan obecny i prognozy na przyszłość, Red. Bernard Wiśniewski, Ryszard Jakubczak, WSPol Szczytno 2015, 10.

[30] formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji na podstawie ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U. Dz. U. 1990 Nr 78 poz. 462, tekst jednolity.

[31] Ochrona granicy państwowej. Wybrane aspekty, red. Leszek Elak, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017, 110.

technicznych, pościgi, zasadzki, kontrolę osób i środków transportu na drogach dojazdowych do granicy.

Zadaniem Straży Granicznej jest przeciwdziałanie nielegalnej migracji, w myśl art. 470 ustawy o cudzoziemcach[32]. Jego realizacja odbywa się poprzez kontrolę przestrzegania przepisów związanych z wjazdem i przebywanie cudzoziemców na terytorium kraju, rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń migracyjnych, zwalczanie zagrożeń migracyjnych, w tym w sposób szczególny przestępczości związanej z nielegalną migracją. Przeciwdziałanie bezprawnemu przekraczaniu granicy Polski a tym samym obszaru Unii Europejskiej przez osoby i środki transportu oraz przemieszczaniu towarów jest istotnym elementem bezpieczeństwa narodowego. Zadanie to Straż Graniczna realizuje poprzez tzw. działania graniczne, które podejmuje na odcinkach granicy rozciągających się między przejściami granicznymi a także w strefie nadgranicznej. Wśród tych działań wymienić należy głównie: działania patrolowe, obserwację, w tym z użyciem środków technicznych, pościgi, zasadzki, kontrolę osób i środków transportu na drogach dojazdowych do granicy[33].

Natomiast w ramach zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, zarówno w rejonie przejść granicznych, jak i poza nimi, na podstawie oceny zagrożenia Straż Graniczna może:

- intensyfikować czynności w zakresie bezpośredniej ochrony granicy państwowej siłami własnymi granicznych punktów ochronnych;
- wprowadzać stan służby wzmocnionej w granicznych placówkach ochronnych;
- w wypadku eskalacji zagrożenia wzmacniać siły granicznych placówek kontrolnych własnymi etatowymi i nieetatowymi pododdziałami odwodowymi;
- wystąpić z wnioskiem do dyrektora Urzędu ds. Cudzoziemców[34] o wskazanie miejsc ześrodkowania dla migrantów, uchodźców;
- włączyć do działań siły odwodów z sąsiednich oddziałów Straży Granicznej z niezagrożonych odcinków granicy;
- wystąpić z wnioskiem do Komendanta Głównego Policji o wzmocnienie sił Straży Granicznej siłami oddziałów prewencji;
- wystąpić z wnioskiem, poprzez ministra spraw wewnętrznych, do ministra obrony narodowej o wzmocnienie sił Straży Granicznej siłami jednostek wojskowych[35].

[32] Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. 2013, poz.1650, tekst jednolity.

[33] Rola Straży Granicznej w systemie bezpieczeństwa narodowego, Systemy Logistyczne Wojsk nr 48/2018, 37, https://slw.wat.edu.pl/ [dostęp: 20.09.2024].

[34] Urząd do Spraw Cudzoziemców, organem administracji rządowej właściwym w sprawach wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego, udzielania ochrony międzynarodowej w Polsce oraz udzielania pomocy socjalnej i opieki medycznej osobom ubiegającym się o taką ochronę, udzielania cudzoziemcom azylu oraz udzielania ochrony czasowej, https://www.gov.pl/web/udsc/urzad-do-spraw-cudzoziemcow2,[dostep: 20.09.2024].

[35] System ochrony Granicy Państwowej , Szczytno, 103.

W występujących zagrożeniach bezpieczeństwa Straż Graniczna nie przestaje realizować swoich zadań ustawowych. Pozostaje służbą odpowiedzialną między innymi za bezpieczeństwo granic państwowych, prowadzenie kontroli ruchu granicznego oraz legalności pobytu cudzoziemców na terytorium Polski. Tych zadań nikt inny za formację wykonywać nie będzie i dlatego nie można jej z nich zwolnić i powierzyć ich realizacji innym. W takich sytuacjach główną formą wzmocnienia formacji w zakresie ochrony granicy państwowej stanowią Siły Zbrojne RP[36]. Obszary współdziałania obejmują między innymi:

- rozpoznawanie zagrożeń dla bezpieczeństwa i nienaruszalności granicy państwowej;
- wymianę informacji;
- system ostrzegania i alarmowania;
- zabezpieczenie łączności;
- zabezpieczenie logistyczne;
- działalność szkoleniową;
- wsparcie bezpośrednich działań Straży Granicznej przez Siły Zbrojne w zakresie ochrony granicy państwowej.

Co istotne, użycie oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych w określonych przypadkach musi być odpowiednie do stopnia zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego czy w strefie nadgranicznej. Praktycznym przykładem takiej współpracy jest współdziałanie Sił Zbrojnych RP ze Strażą Graniczną, którego ramy prawne zostały określone w zapisach rozporządzenia Rady Ministrów. Natomiast podstawę takiej współpracy stanowią zapisy ustawy o Straży Granicznej[37], według których użycie wojska do pomocy Straży Granicznej może nastąpić w przypadkach gdy wymagają tego względy bezpieczeństwa państwa, zapewnienia nienaruszalności granicy państwowej, zagrożenia bezpieczeństwa w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej[38].

3. SIŁY ZBROJNE RP W REALIZACJI ZADAŃ OCHRONY GRANICY

Główny fundament bezpieczeństwa państwa stanowią Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej. Partycypacja Sił Zbrojnych RP w ochronie granicy państwowej Polski wynika z Konstytucji RP[39]. Podstawowe zadanie stanowi „służba ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”[40]. Powyższy artykuł wskazuje, że jednym z zadań realizowanym przez Siły Zbrojne RP jest

[36] Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 2023 r. w sprawie współdziałania Straży Granicznej oraz oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.2023, poz. 1767.

[37] Art.11 b Ustawy o Straży Granicznej.

[38] Tamże, art. 11 b pkt. 1.

[39] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U.1997, nr 78, poz.483.

[40] Zgodnie z art. 26 ust. 1 Konstytucji RP.

ochrona granicy państwowej. Zadania stawiane przed Siłami Zbrojnymi zostały sformułowane w ustawie o obronie ojczyzny[41], stanowiąc, że „Siły Zbrojne stoją na straży suwerenności i niepodległości państwa oraz jego bezpieczeństwa i pokoju"[42]. Ponadto dokument wskazuje, że:

> Siły Zbrojne realizując zadania konstytucyjne, w zakresie niepodległości państwa, niepodzielności jego terytorium oraz bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic, mają prawo stosowania przymusu bezpośredniego, użycia broni i innego uzbrojenia, z uwzględnieniem konieczności i celu wykonania tych zadań, w sposób adekwatny do zagrożenia oraz w granicach zasad określonych w wiążących Rzeczpospolitą Polską ratyfikowanych umowach międzynarodowych oraz międzynarodowym prawie zwyczajowym[43].

Z uwagi na wieloaspektowość ochrony granicy państwowej wprowadzono podział zakresu odpowiedzialności za jej ochronę. Ustawa o ochronie granicy państwowej[44] wskazuje dwóch ministrów odpowiedzialnych za jej zabezpieczenie, tj. ministra właściwego ds. wewnętrznych oraz ministra obrony narodowej[45]. Ustawowo minister spraw wewnętrznych odpowiada za jej ochronę na lądzie i na morzu oraz kontrolę ruchu granicznego[46]. Zadania mu powierzone wykonuje Komendant Główny Straży Granicznej[47]. Natomiast minister obrony narodowej ustawowo jest odpowiedzialny za ochronę granicy państwowej w przestrzeni powietrznej Rzeczypospolitej Polskiej[48].

Zadania Sił Zbrojnych RP, które zawarto w Konstytucji, ustawie o obronie ojczyzny oraz ustawie o ochronie granicy państwowej, zostały uszczegółowione w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego[49]. Powinności Sił Zbrojnych umiejscowiono w I filarze „Bezpieczeństwo Państwa i obywateli"[50], w którym jako główne zadanie postawione przed państwem polskim określono realizację celów strategicznych, takich jak strzeżenie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienie bezpieczeństwa państwa

[41] Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny, Dz.U.2022, poz.655, tekst jednolity.

[42] Tamże, art. 11 ust. 1.

[43] Tamże, art. 11 ust. 4.

[44] Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U.1990, nr 78, poz. 461, tekst jednolity.

[45] Tamże, art. 7.

[46] Art. 7 pkt. 1, Ustawy o ochronie granicy państwowej. ,

[47] Na podstawie art. 7 pkt. 3 ustawy o ochronie granicy państwowej.

[48] Tamże art. 7, pkt. 3.

[49] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej – dokument zatwierdzony w Warszawie 12 maja 2020 roku przez prezydenta Andrzeja Dudę na wniosek Prezesa Rady Ministrów. Dokument wydany w oparciu o art. 24 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny.

[50] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego 2020, 12, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf,[dostęp:16.09.2024].

i obywateli. W odniesieniu do Sił Zbrojnych określono, że kluczowe cele zostaną zrealizowane poprzez:

- wzmocnienie zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych RP i obrony przed zagrożeniami bezpieczeństwa;
- podniesienie poziomu mobilności i modernizacji technicznej;
- rozwój zdolności operacyjnych poprzez zwiększenie dynamiki wzrostu wydatków na obronę;
- kontynuacja adaptacji struktur dowodzenia Sił Zbrojnych RP czasu pokoju oraz wojny;
- wzmacnianie zdolności operacyjnych poprzez uzupełnianie stanów osobowych i sprzętowych;
- dostosowanie programów szkolenia do zmieniającego się środowiska operacyjnego;
- zwiększenie zdolności mobilnej wojsk oraz położenie nacisku na niezbędną
- infrastrukturę;
- rozwijanie zdolności operacyjnych Sił Zbrojnych RP do zwalczania zagrożeń o charakterze hybrydowym i działań kontrterrorystycznych;
- realizowanie programu budowy Wojsk Obrony Terytorialnej.

W celu przeciwdziałania negatywnym skutkom niekontrolowanemu przepływowi migrantów przez granicę polsko-białoruską rząd podejmował działania mające na celu uszczelnienie granicy. Koniecznym było podjęcie adekwatnych środków, by przeciwdziałać wywołanemu kryzysowi migracyjnemu. W tym celu została podjęta decyzja o użyciu Sił Zbrojnych do wsparcia Straży Granicznej. Powyższe kwestie regulują zapisy ustawy o Straży Granicznej, które stanowią, że:

> w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa publicznego lub zakłócenia porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej, w szczególności:
>
> - bezpośredniego zagrożenia zamachem na nienaruszalność granicy państwowej lub jego dokonania;
> - sprowadzenia bezpośredniego niebezpieczeństwa powszechnego dla życia, zdrowia lub wolności obywateli;
> - bezpośredniego zagrożenia zamachem na obiekty lub urządzenia wykorzystywane przez Straż Graniczną;
> - zagrożenia przestępstwem o charakterze terrorystycznym lub jego dokonania w stosunku do obiektów lub urządzeń, (…) lub mogącym skutkować niebezpieczeństwem dla życia ludzkiego; jeżeli użycie sił Straży Granicznej okaże się niewystarczające lub uzasadnia to stopień zagrożenia, do pomocy Straży Granicznej mogą być użyte oddziały i pododdziały Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej[51].

Na mocy zapisów ustawy Prezydent kraju wydał decyzję o użyciu Sił Zbrojnych RP w celu wsparcia działań Straży Granicznej na granicy polsko-białoruskiej. Do wsparcia formacji na granicę skierowano żołnierzy wojsk operacyjnych

[51] Art. 11b Ustawy o Straży Granicznej.

oraz Wojsk Obrony Terytorialnej. Do zadań żołnierzy należy m.in. patrolowanie pogranicza polsko-białoruskiego i niedopuszczenie do nielegalnego ruchu migrantów[52].

Z ustawy wynika również, że żołnierzom skierowanym do pomocy na granicy przysługują uprawnienia funkcjonariuszy Straży Granicznej do wykonywania ich zadań, wobec wszystkich osób[53], m.in.:

- dokonywanie kontroli granicznej,
- dokonywanie kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży,
- zatrzymywanie osób w trybie określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego,
- zatrzymywanie osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także dla mienia,
- przeszukiwanie osób, rzeczy, pomieszczeń i środków transportu,
- wydawania osobom poleceń określonego zachowania się w granicach niezbędnych do ochrony przed zatarciem śladów przy zabezpieczaniu miejsca zdarzenia lub w celu uniknięcia bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa osób lub mienia[54] oraz użycia i wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej[55].

Operacja wsparcia działań Straży Granicznej przez Wojsko Polskie rozpoczęła się w lipcu 2021 roku siłami Zgrupowania Zadaniowego Granica, rozwiniętego w rejonie granicy polsko-białoruskiej przez żołnierzy 10 Opolskiej Brygady Logistycznej. Zgrupowanie powołano w celu przyjmowania i wydawania produktów żywnościowych oraz zabezpieczenia w paliwo pojazdy wojskowe. Obecnie wsparcie jest kontynuowane siłami Wojskowego Zgrupowania Zadaniowego Podlasie[56].

Szczegółowe zasady współdziałania funkcjonariuszy Straży Granicznej z żołnierzami Wojska Polskiego określone zostały w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji[57]. Porozumienie określa szczegółowy zakresu i trybu współpracy wojska i straży granicznej. Reguluje problematykę koordynacji procedur w następujących obszarach: zapewnienia łączności, wymiany informacji, wzajemnego informowania o zagrożeniach zaistniałych podczas realizacji zadań,

[52] W przypadku decyzji o użyciu Sił Zbrojnych RP do ochrony granic z Białorusią decyzja Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej została opatrzona klauzulą niejawności, ponieważ mogłaby się stać elementem wojny informacyjnej wykorzystanej przez Białoruś [Oświadczenie | Biuro prasowe Dowództwa Wojsk Obrony Terytorialnej (wp.mil.pl) [dostęp: 16.09.2024].

[53] Art. 11b, pkt 5, Ustawy o Straży Granicznej

[54] Na podstawie art. 11 Ustawy o Straży Granicznej.

[55] Art. 11b pkt.5 Ustawy o Straży Granicznej.

[56] Powołane w celu ochrony granicy polskiej i wsparcia dla Straży Granicznej, https://www.wojsko-polskie.pl/dgrsz/articles/aktualnosci-w/wzz-podlasie/ [dostęp: 16.09.2024].

[57] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie sposobu i trybu współdziałania Straży Granicznej z Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie ochrony granicy państwowej, Dz.U. 2024 poz. 283.

realizacji wspólnych przedsięwzięć, w tym szkolenia oraz doskonalenia procedur współdziałania, wsparcia logistycznego i medycznego[58].

Odpowiedzią na rosnące wyzwania związane ze wzrostem liczby prób nielegalnego przekroczenia granicy a także reakcją na coraz bardziej agresywne działania migrantów i wspierających ich służb z Białorusi pełnienie służby w ramach wsparcia ochrony polsko-białoruskiej granicy rozpoczęli żołnierze Żandarmerii Wojskowej[59]. Formacja w zakresie realizacji zadań związanych z udziałem żandarmów w ramach Wojskowego Zgrupowania Zadaniowego Podlasie współdziała z Dowódcą Operacyjnym Rodzajów Sił Zbrojnych oraz Dowódcą Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych. Moduł Zadaniowy Żandarmerii Wojskowej został sformowany na potrzeby Wojskowego Zgrupowania Zadaniowego Podlasie na podstawie szczegółowego zakresu działania Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej[60] oraz decyzji Ministra Obrony Narodowej z 14 czerwca 2024 roku, zmieniającej decyzję w sprawie wydzielenia oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej do pomocy Straży Granicznej[61]. W ramach swoich obowiązków na terenach przygranicznych żandarmi realizują zadania patrolowe, kontrolę zachowania tłumu oraz szkolenia na rzecz sił Wojskowego Zgrupowania Zadaniowego Podlasie w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Wspólne zadania obu formacji realizowane są w następujących obszarach:

- ochrona granicy państwowej;
- ochrona życia i zdrowia ludzi oraz mienia na terenach odpowiedzialności;
- rozpoznawaniu, zapobieganiu i wykrywaniu przestępstw i wykroczeń oraz ściganiu ich sprawców zakresie właściwości służb;
- zapewnieniu bezpieczeństwa w komunikacji;
- współdziałaniu z innymi organami i służbami w zakresie rozpoznawania zagrożeń terroryzmem i przeciwdziałania tym zagrożeniom[62].

Zbliżone tematyką przeznaczeniem formacji i zadania ustawowe mają ułatwione możliwości wsparcia swoich działań. Podstawa prawna[63] przewidziana dla wsparcia Straży Granicznej tylko przez Żandarmerię Wojskową stosowana jest w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa lub porządku publicznego w zasięgu

[58] Porozumienie zostało podpisane w dniu 16 kwietnia 2024 r. pomiędzy Dowódcą Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych a Szefem Inspektoratu Wsparcia Sił Zbrojnych i Komendantem Głównym Straży Granicznej, https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/13180,Mundurowe-porozumienie.html,[dostęp:16.09.2024].

[59] Żandarmeria Wojskowa wydzieliła do działań wyszkolonych i doświadczonych żandarmów z Oddziału Specjalnego z Mińska Mazowieckiego i Mazowieckiego Oddziału z Warszawy, https://www.wojsko-polskie.pl/kgzw/articles/aktualnosci, [dostęp: 16.09.2024].

[60] Zarządzenie Nr 15/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej, Dz.Urz. 2024, poz. 91., https://www.infor.pl/akt-prawny, [dostęp: 16.09.2024].

[61] https://www.wojsko-polskie.pl/kgzw/articles/list/aktualnosci-w/?strona=4 [dostęp:16.09.2024].

[62] Na podstawie porównania Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz. U. 1990, nr 78 poz. 462. z Ustawą z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych Dz. U. 2001 nr 123 poz. 1353.

[63] Art. 11 d Ustawy o Straży Granicznej.

terytorialnym przejścia granicznego oraz w strefie nadgranicznej. Warunkiem niezbędnym do użycia pododdziałów Żandarmerii jest ocena, że siły Straży Granicznej są niewystarczające lub mogą okazać się niewystarczające do wykonania zadań w tym zakresie, lub uzasadnia to stopień zagrożenia. Taki proces użycia sił uruchamiany jest poprzez wniosek ministra właściwego do spraw wewnętrznych uzgodniony z Ministrem Obrony Narodowej skierowany do Prezesa Rady Ministrów. Żołnierzom Żandarmerii Wojskowej wspierającym działania Straży Granicznej na podstawie art. 11b ustawy przysługują między innymi następujące uprawnienia:

- dokonywania kontroli osobistej, a także przeglądania zawartości bagaży;
- legitymowania lub ustalania w inny sposób tożsamości osoby;
- zatrzymywania osób w trybie i przypadkach określonych w przepisach kodeksu postępowania karnego i innych ustaw;
- zatrzymywania osób stwarzających w sposób oczywisty bezpośrednie zagrożenie dla życia lub zdrowia ludzkiego, a także mienia;
- doprowadzania osób zatrzymanych w trybie i przypadkach określonych w przepisach kodeksu postępowania karnego, innych ustaw do właściwego organu Straży Granicznej, sądu lub prokuratury;
- doprowadzania cudzoziemców, wobec których prowadzone są postępowania określone w ustawie o cudzoziemcach oraz ustawie o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- przeszukiwania osób, rzeczy, pomieszczeń i środków transportu w trybie i przypadkach określonych w przepisach Kodeksu postępowania karnego i innych ustaw;
- obserwowania i rejestrowania, przy użyciu środków technicznych służących do rejestracji obrazu i dźwięku, zdarzeń na drogach oraz innych miejscach publicznych;
- przebywania i poruszania się na gruntach bez uzyskiwania zgody ich właścicieli lub użytkowników oraz przechodzenia przez pola uprawne w czasie bezpośredniego pościgu, również z użyciem psa służbowego, jeżeli nie ma możliwości korzystania z dróg[64].

ZAKOŃCZENIE

Granica jest uznawana za wartość materialną, która umożliwia uporządkowanie przestrzeni. Tym samym granice pełnią funkcje porządkującą i regulującą, a także identyfikują strefy działania w stosunkach międzynarodowych. Spełniają również funkcję ekonomiczną, stanowią bowiem zaporę dla wolnego przepływu towarów oraz funkcję społeczną, dlatego że utrudniają swobodne przemieszczanie się ludności. Podstawowym celem ochrony granicy jest zatem zapobieganie niedozwolonemu przekraczaniu granicy oraz podejmowanie środków w stosunku do osób, które przekroczyły granicę nielegalnie. Obecnie Straż Graniczna jest, w dużej mierze, pierwszą i ostatnią linią ochrony systemu bezpieczeństwa

[64] Art. 11e , pkt. 4 Ustawy o Straży Granicznej.

państwa. Działania placówek granicznych stanowią zintegrowany system oparty na patrolowaniu, obserwacji przy wykorzystaniu sił ludzkich i środków technicznych, w połączeniu z systemem fizycznej i technicznej ochrony granicy, analizą ryzyka, współpracą wewnątrz agencyjną i z ludnością pogranicza. Ten stan rzeczy pozwala podejmować efektywne działania i koordynację operacji granicznych, realizowanych w strefie nadgranicznej, pasie granicznym i na terytorium całego kraju.

Obowiązek ochrony granicy z Białorusią, poza organami naczelnymi jak właściwi ministrowie, spoczywa przede wszystkim na odpowiednich służbach. Kluczową rolę odgrywa tu Straż Graniczna wspierana przez Siły Zbrojne RP. Skierowanie żołnierzy polskich pozwoliło na uszczelnienie granicy, co skutkowało ograniczeniem niekontrolowanego przepływu nielegalnych migrantów. Liczba funkcjonariuszy zaangażowanych w ochronę wschodniej granicy systematycznie wzrastała. „Obecnie służy tam 3 tys. funkcjonariuszy Straży Granicznej. Wspierają ich wojskowi, (…) w operacji prowadzonej od lipca 2021 roku uczestniczyło trzy lata temu średnio 5605 żołnierzy, w 2022 roku zaś średnio 6755 żołnierzy. – W ubiegłym roku na granicy było średnio 3079 żołnierzy, a w 2024 roku – średnio 4600 żołnierzy. Wystawiono prawie 280 tys. posterunków obserwacyjnych i zrealizowano ponad 250 tys. patroli. Zatrzymano ponad 42 tys. osób nielegalnie przekraczających granicę”[65]. Współpraca funkcjonariuszy Straży Granicznej z żołnierzami Wojska Polskiego przyniosła korzyści w postaci efektywniejszego wykonywania obowiązków, ale także umocniła kooperację służb i przyczyniła się do podniesienia skuteczności ich działań, a skierowanie nowych oddziałów wojsk operacyjnych, ale również żołnierzy Żandarmerii Wojskowej do patrolowania przyniosło swoje efekty.

BIBLIOGRAFIA

Książki i opracowania

Duszczyk, Maciej, *Kryzys migracyjny na granicy polsko-białoruskiej*, Strategie 2050, https://strategie2050.pl/wp-content/uploads/2021/12/kryzys-migracyjny-na-granicy-polsko-bialoruskiej.pdf

Gorzkiewicz, Tomasz, *Organizacja oraz zadania organów zwalczających i przeciwdziałających przestępczości transgranicznej w Polsce*, 2022, Security, Economy & Law, Nr 1/2022, https://security-economy-law.pl/wp-content/uploads/2022/09/SEL-30_Gorzkowicz-T.pdf

Dąbrowska, Zuzanna, *Uszczelnianie granicy*, https://dorzeczy.pl/plus/322639/uszczelnianie-granicy-z-bialorusia.html

Jakubczak, Ryszard, *Rola Sił Zbrojnych w ochronie granic Rzeczypospolitej Polskiej*, file:///C:/Users/LENOVO/Documents/Downloads/RYSZARD-JAKUBCZAK.pdf

Ochrona granicy państwowej. Wybrane aspekty, 2017, red. Leszek Elak, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa

[65] https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/41411,[dostęp:09.10.2024].

Rola Straży Granicznej w systemie bezpieczeństwa narodowego, Systemy Logistyczne Wojsk nr 48/2018, 37, https://slw.wat.edu.pl/

Sójka, Wojciech, Krzysztof Gąsiorek, 2021, *Ochrona, obrona i bezpieczeństwo granicy państwowej w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny*, Wiedza Obronna Nr 4, https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-eb8a1acb-e1c6-427b-ab40-cfc7e0f67cad

System ochrony granicy państwowej Rzeczypospolitej Polskiej stan obecny i prognozy na przyszłość, 2015, Red. Bernard Wiśniewski, Ryszard Jakubczak, WSPol. Szczytno

Stańczuk, Izabela, *Konstytucyjny obowiązek ochrony granic RP w świetle kryzysu na granicy z Białorusią*, 2022, Przegląd Prawa Konstytucyjnego Nr 3 (67) file:///C:/Users/LENOVO/Documents/Downloads/Konstytucyjny_obowi%C4%85zek_ochrony_gra%20(1).pdf

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2020, Warszawa

Werner, Joanna, *Ochrona granicy wschodniej Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście nielegalnej migracji*, 2024, Studia Bezpieczeństwa Narodowego, Zeszyt 31, https://sbn.wat.edu.pl/Autor-Joanna-WERNER/256392

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U.1997, nr 78, poz.483.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, Dz.U.1990, nr 78, poz. 461.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych Dz. U. 2001 nr 123 poz. 1353.

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. 2013 poz. 1650, tekst jednolity.

Ustawa z dnia 17 listopada 2021 r. o zmianie ustawy o ochronie granicy państwowej oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. poz. 2191.

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny, Dz.U.2022, poz.655.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 września 2021 r. w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego Dz.U, poz. 1612.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych I Administracji z dnia 30 listopada 2021 r. w sprawie wprowadzenia czasowego zakazu przebywania na określonym obszarze w strefie nadgranicznej przyległej do granicy państwowej z Republiką Białorusi, Dz.U. poz. 2193.

Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 2023 r. w sprawie współdziałania Straży Granicznej oraz oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.2023, poz.1767.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 27 lutego 2024 r. w sprawie sposobu i trybu współdziałania Straży Granicznej z Siłami Zbrojnymi Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie ochrony granicy państwowej, Dz.U. 2024 poz. 283.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 czerwca 2024 r., Dz.U. 2024, poz. 861.

Zarządzenie NR 58 Komendanta Głównego Straży Granicznej z dnia 25 listopada 2022 r. w sprawie systemu służb dyżurnych operacyjnych w Straży Granicznej, Dz. Urz. 2022, nr 52.

Zarządzenie Nr 15/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Komendy Głównej Żandarmerii Wojskowej, Dz. Urz. 2024, poz. 91.

Strony internetowe

https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020. pdf

https://www.geoportal.gov.pl/aktualnosci/strefa-buforowa-przy-granicy-polsko-bialoruskiej--dostepna-w-geoportalu

https://www.gov.pl/web/mswia/strefa-buforowa-na-granicy

https://www.gov.pl/web/udsc/urzad-do-spraw-cudzoziemcow2

https://www.wojsko-polskie.pl/dgrsz/articles/aktualnosci-w/wzz-podlasie/

https://ppbw.pl/zagrozenia-hybrydowe-wspolczesne-formy-wywierania-nacisku-politycznego

https://polska-brojna.pl/Mobile/ArticleShow/37826

https://www.strazgraniczna.pl/

https://www.portalsamorzadowy.pl/wydarzenia-lokalne/przybywa-migrantow-na-granicy-ten-rok-moze-byc-gorszy-od-rekordowego,546330.html

ttps://www.portalsamorzadowy.pl/wydarzenia-lokalne/przybywa-migrantow-na-granicy-ten-rok-moze-byc-gorszyhttps://kresy.pl/wydarzenia/-od-rekordowego,546330.html

https://kresy.pl/wydarzenia/

https://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/13180,Mundurowe-porozumienie.html

https://www.wojsko-polskie.pl/kgzw/articles/aktualnosci

https://www.wojsko-polskie.pl/kgzw/articles/list/aktualnosci-w/?strona=4

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR INŻ. PIOTR MAZIARZ
The State Higher School of Technology and Economics in Jarosław
37-500 Jarosław, ul. Czarnieckiego 16
ORCID 0000-0001-8936-8415
piotr.maziarz@pwste.edu.pl

RODZAJE SYSTEMÓW ZARZĄDZANIA JAKOŚCIĄ – ZASADY, METODY, NARZĘDZIA

STRESZCZENIE

Zarządzanie jakością jest procesem ukierunkowanym nie tylko na produkcję wysokiej jakości produktów, ale także na ich ciągłe doskonalenie. Doskonalenie wynika także z potrzeby przekraczania celów jakościowych, wprowadzania nowych technologii, rozwiązań organizacyjnych, procesów i innych innowacji, które umożliwiają produkcję produktów o wyższym poziomie jakości. Stąd zarządzanie jakością jest nieustannym procesem, który nie tylko utrzymuje, ale także podnosi jakość produktów i usług oferowanych przez organizację. Niniejsza praca ma na celu zbadanie i zrozumienie zarządzania jakością w różnych kontekstach. Przedstawiono i omówiono metody i narzędzia wykorzystywane w zarządzaniu jakością.

Słowa kluczowe: jakość, zarządzanie, zarządzanie jakością, metody zarządzania jakością.

TYPES OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS – PRINCIPLES, METHODS, TOOLS

SUMMARY

Quality management is a process aimed not only at producing high-quality products, but also at their continuous improvement. Improvement also results from the need to exceed quality goals, introduce new technologies, organizational solutions, processes and other innovations that enable the production of products of a higher quality level. Hence, quality management is a continuous process that not only maintains but also improves the quality of products and services offered by an organization. This paper aims to explore and understand quality management in various contexts. It presents and discusses methods and tools used in quality management.

Keywords: quality, management, quality management, quality management methods.

WSTĘP

Pojęcie jakości jest niezwykle wszechstronne i stanowi przedmiot licznych analiz w dziedzinie nauki. Występuje w wielu aspektach naszego codziennego życia, zarówno na płaszczyźnie filozoficznej, jak i techniczno-ekonomicznej. Na przykład, jakość może być oceniana w kontekście produktów, które używamy, usług, które korzystamy, a nawet jako miara umiejętności ucznia, kwalifikacji nauczyciela, wartości artystycznej dzieła sztuki lub poziomu aktorstwa w filmie. Cytując Kolmana, jakość można zdefiniować jako „stopień spełnienia stawianych wymagań". Jest to wskaźnik, który pozwala nam ocenić, jak dobrze określony produkt, usługa lub wykonanie spełnia oczekiwania. W tym sensie, pojęcie jakości jest integralnym elementem naszej codzienności i jest ściśle powiązane z naszymi oczekiwaniami i aspiracjami[1]. Pojęcie zarządzania jakością zaczęło ewoluować, zaczynając od prostych kontroli produktowych, do bardziej złożonych i skoordynowanych działań, które obejmowały cały proces produkcyjny[2].

Jakość, choć jednolite w definicji, w praktyce może oznaczać różne rzeczy, w zależności od kontekstu. Różne definicje jakości mogą skupiać się na różnych aspektach, co proponuje Garvin, który sugeruje podział definicji jakości na siedem kategorii: ogólne, związane z produkcją, produktem, użytkownikiem, tworzeniem wartości, wielowymiarowe i strategiczne. Definicje ogólne podchodzą do jakości w sposób uniwersalny, niezależnie od konkretnego produktu czy usługi. Na przykład, Shewhart w 1931 roku zdefiniował jakość jako „dobroć" produktu, co można zastosować do dowolnej oferty produktów lub usług. Z drugiej strony, definicje związane z produktem, takie jak te zaproponowane przez Garvina, skupiają się na konkretnych cechach produktu. Tutaj jakość może oznaczać różne rzeczy, takie jak wykonanie, dodatkowe wyposażenie, zgodność z normami, wytrzymałość, zdolność do działania, estetyka i postrzegana jakość[3].

Jakość, zgodnie z dominującą perspektywą w literaturze, jest rozumiana jako spełnienie wymagań i oczekiwań każdego klienta, co prowadzi do jego zadowolenia[4]. Dlatego, kiedy mówimy o zarządzaniu jakością, odnosimy się do procesu zarządzania jakością systemu, produktów, usług, procesów itp.[5]. Stąd, zarządzanie jakością jest definiowane jako wykonywanie funkcji zarządzania w odniesieniu do jakości systemu zarządzanego, czyli organizacji. To oznacza, że zarządzanie jakością odbywa się w ramach systemu zarządzania organizacji i polega

[1] Romuald Kolman, *Kwalitologia wiedza o różnych dziedzinach jakości* (Warszawa: Wydawnictwo PLACET, 2009), 14.

[2] Ayman Abu-Rumman, Asaad Alali, „The Role of Total Quality Management in the face of Challenges: A study in Lafarge", *Academy of Strategic Management Journal* nr 18(1) (2019): 27.

[3] Dawid A Garvin, „What Does "Product Quality" really mean?", *MIT Sloan Management Review* 26, no. 1 (fall 1984): 25.

[4] Sławomir Wawak, „Kierunki rozwoju badań zarządzania jakością", *Management and Quality* nr 4(2) (2022): 372.

[5] Jawad Abbas, „Impact of total quality management on corporate sustainability through the mediating effect of knowledge management", *Journal of Cleaner Production* nr 244 (2020): 44.

na podejściu do jakości zarówno systemu zarządzanego jako całości, jak i poszczególnych elementów jego wewnętrznej struktury[6].

Zarządzanie jakością jest funkcją kierowniczą, która skupia się na sprawach związanych z jakością. Polega na ustalaniu celów w zakresie jakości i doprowadzaniu do ich osiągnięcia w sposób efektywny w całej organizacji[7]. To nie jest jedynie izolowany proces czy dział, ale strategiczne podejście do zarządzania, które powinno przesiąknąć całą organizację.

W praktyce zarządzanie jakością obejmuje takie działania jak tworzenie polityki jakości, określanie celów jakości, planowanie działań na rzecz jakości, zarządzanie zasobami na rzecz jakości, realizowanie działań na rzecz jakości oraz ocenę i ciągłe doskonalenie systemu zarządzania jakością. Każdy z tych elementów jest niezbędny do utrzymania i ciągłego poprawiania jakości na wszystkich poziomach organizacji[8].

1. ZASADY, METODY I NARZĘDZIA ZARZĄDZANIA JAKOŚCIĄ

Zasady, metody i narzędzia zarządzania jakością są kluczowymi elementami każdej strategii zarządzania jakością, takiej jak Total Quality Management (TQM). Poniżej omówiono każdy z tych elementów zgodnie z definicjami A. Hamrola i W. Mantury[9]:

A. Zasady zarządzania jakością (ZZJ): Te podstawowe założenia definiują kulturę i podejście firmy do jakości. Zasady takie mogą obejmować ciągłą poprawę jakości, angażowanie wszystkich pracowników w dążeniu do jakości, skupienie na kliencie oraz dążenie do zrozumienia i zarządzania procesami. Zasady zarządzania jakością tworzą podstawę dla wszystkich działań i decyzji związanych z jakością w organizacji.
B. Metody zarządzania jakością (MZJ): Te strukturyzowane procesy i procedury są używane do osiągania celów jakości. Mogą obejmować różne metody, takie jak planowanie jakości, kontrola jakości, zapewnienie jakości i zarządzanie jakością. Metody zarządzania jakością opierają się na zasadach zarządzania jakością i używają narzędzi zarządzania jakością do osiągnięcia celów jakości.
C. Narzędzia zarządzania jakością (NZJ): To konkretne techniki, które są używane do zbierania i analizowania danych na temat jakości. Mogą obejmować różne narzędzia statystyczne, takie jak wykresy

[6] Agnieszka Bieńkowska, Anna Zabłocka-Kluczka, „O funkcjach zarządzania jakością. Wędrówka przez chaos – czyli rzecz o zarządzaniu jakością", *Zarządzanie Jakością* 2 (2005): 77.

[7] Klaudia Tomaszewska, „Wykorzystanie narzędzi zarządzania jakością do identyfikacji problemów w procesie produkcyjnym wybranego przedsiębiorstwa", *Akademia Zarządzania* nr 6(4) (2022): 117-137.

[8] Franciszek Mroczko, *Zarządzanie jakością* (Wałbrzych: WWSZiP, 2012), 79-81.

[9] Adam Hamrol, *Zarządzanie jakością z przykładami* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005), 19.

kontrolne, analiza przyczyn i skutków (diagram Ishikawy), diagramy Pareto, oraz techniki takie jak Six Sigma i Lean. Narzędzia zarządzania jakością służą do pomiaru, monitorowania i poprawy jakości.

Strategie rozwoju przedsiębiorstwa są długotrwałymi działaniami, które mają na celu osiągnięcie długoterminowych celów firmy. Te strategie często wykraczają poza granice przedsiębiorstwa, obejmując interakcje z klientami, dostawcami, konkurentami i innymi zewnętrznymi grupami. Choć nie dają one bezpośrednich wytycznych operacyjnych, to stanowią podstawę, na której można oprzeć decyzje operacyjne[10].

Zasady Deminga: Są to zasady stworzone przez W. Edwardsa Deminga, amerykańskiego statystyka i konsultanta w dziedzinie zarządzania jakością. Zasady te promują długotrwałe podejście do zarządzania jakością, w tym ciągłą poprawę, szkolenia, zmniejszenie różnic między działami i długotrwałe zobowiązania do jakości.

Zasada „ciągłego doskonalenia procesów" (kaizen): Kaizen to japońska filozofia, która promuje ciągłą poprawę we wszystkich aspektach organizacji. To podejście promuje idea, że nawet najmniejsze zmiany, wprowadzone systematycznie, mogą prowadzić do znacznych popraw.

Zasada „zera defektów": Ta zasada zakłada, że celem każdej organizacji powinno być produkcja produktów i usług bez żadnych błędów. To wymaga ciągłego monitorowania procesów i wprowadzania poprawek, aby zapobiegać występowaniu defektów.

Zasada pracy zespołowej: Ta zasada zakłada, że skuteczne zarządzanie jakością wymaga zaangażowania i współpracy wszystkich członków organizacji. Promuje ideę, że każdy członek zespołu ma ważną rolę do spełnienia w dążeniu do doskonałości jakościowej.

Rezultaty stosowania tych zasad są trudne do oceny na bieżąco, ponieważ skutki ich zastosowania często pojawiają się dopiero po dłuższym czasie. Niemniej jednak, te zasady są kluczowe dla długotrwałego sukcesu organizacji i jej zdolności do osiągania doskonałości jakościowej.

„Średnioterminowe" narzędzia zarządzania jakością pomagają w kształtowaniu jakości na poziomie projektowania i realizacji produktów. Są to bardziej szczegółowe metody, które opierają się na ogólnie przyjętych algorytmach postępowania i są stosowane na konkretnych etapach procesu produkcji. Przyjrzyjmy się bliżej niektórym z nich[11]:

1. QFD (Quality Function Deployment): To metoda, która pomaga zrozumieć potrzeby klienta i przekształcić je w wymagania dla produktu lub usługi. Metoda ta opiera się na tworzeniu „Domu Jakości", który pomaga firmom w priorytetowym podejściu do wymagań klientów.
2. Analiza wartości: Jest to podejście skupione na optymalizacji funkcji produktu w celu zapewnienia największej wartości dla klienta. Pomaga w zro-

[10] Robert Karaszewski, *Zarzadzanie jakością: koncepcje, metody i narzędzia stosowane przez liderów światowego biznesu* (Toruń: TNOiK, 2005), 212-213.

[11] Tadeusz Borys, Piotr Rogala, *Systemy zarządzania jakością i środowiskiem* (Wrocław: Wyd. AE w Wrocławiu, 2007), 116-120.

zumieniu, które funkcje produktu są najważniejsze dla klientów i jak można je ulepszyć.
3. FMEA (Failure Modes and Effects Analysis): To systematyczne podejście do identyfikacji potencjalnych awarii w produkcie lub procesie. FMEA produktu skupia się na możliwych awariach produktu, podczas gdy FMEA procesu skupia się na potencjalnych awariach w procesie produkcyjnym.
4. SKO (Statystyczne Kontrola O jakości) i SPC (Statistical Process Control): Te metody polegają na stosowaniu technik statystycznych do monitorowania i kontroli procesu, w celu zapewnienia, że spełnia on wymagane standardy jakości.
5. DOE (Design of Experiments): To technika statystyczna używana do planowania eksperymentów, które mogą pomóc w zrozumieniu, jak różne czynniki wpływają na wynik procesu.
6. Metoda Shainina: Metoda ta, nazywana również metodą diagnostyki problemów, jest szczególnie skuteczna w identyfikacji przyczyn ukrytych defektów i problemów w procesie produkcyjnym.

Krótkotrwałe, czyli operacyjne narzędzia zarządzania jakością, mają na celu zapewnienie bieżącej kontroli jakości i ciągłego doskonalenia procesów. Rezultaty stosowania tych narzędzi są często widoczne prawie natychmiast, co czyni je skutecznymi narzędziami do bieżącego zarządzania i monitorowania jakości. Oto niektóre z nich[12]:

1. Schemat blokowy: Jest to diagram, który ilustruje sekwencję operacji, które muszą zostać wykonane, aby osiągnąć określony wynik. Jest to proste narzędzie do zrozumienia procesów i identyfikowania potencjalnych problemów.
2. Diagram Ishikawy: Inaczej nazywany diagramem przyczynowo-skutkowym lub diagramem „rybiej ości". Pomaga zidentyfikować, analizować i graficznie przedstawić potencjalne przyczyny określonego problemu.
3. Diagram Pareto: Jest to wykres słupkowy, który pokazuje, które przyczyny mają największy wpływ na problem. Pomaga to w skupieniu wysiłków na najważniejszych problemach.
4. Histogram: To wykres, który pokazuje rozkład danych. Może pomóc w zrozumieniu zmienności procesu i identyfikacji potencjalnych problemów.
5. Arkusze kontrolne: Są to narzędzia do zbierania i analizy danych. Mogą one obejmować listy kontrolne, formularze monitorujące i inne narzędzia do zbierania danych o procesach.
6. Wykresy korelacji: Są to wykresy, które pomagają zrozumieć, jak dwie lub więcej zmiennych są ze sobą powiązane.
7. Karta kontrolna: To narzędzie statystyczne, które służy do monitorowania i kontroli procesów. Może pomóc w wykrywaniu niezgodności i innych problemów z jakością.

Co do narzędzi przejętych z zarządzania (grupa tzw. nowych narzędzi), obejmują one takie metody jak analiza systemowa, modelowanie procesów, benchmarking,

[12] Karaszewski, *Zarzadzanie*, 203.

analiza danych wielowymiarowych, projektowanie eksperymentów i inne. Te narzędzia są często wykorzystywane razem z tradycyjnymi narzędziami zarządzania jakością, aby zapewnić holistyczne podejście do zarządzania jakością.

2. BENCHMARKING

Benchmarking jest procesem porównywania i nauki od najlepszych organizacji w celu doskonalenia działalności własnej organizacji. Termin ten wywodzi się od angielskiego słowa „bench-mark", które oznacza reper – punkt orientacyjny, służący do pomiarów geodezyjnych, umieszczony na wzniesieniach i widoczny z daleka. W zarządzaniu, benchmarking polega na systematycznym porównywaniu osiągnięć, procesów, metod i strategii własnej organizacji z innymi organizacjami, uznawanymi za liderów w danej dziedzinie. Celem benchmarkingu jest identyfikacja najlepszych praktyk i adaptacja ich do własnych celów i potrzeb.

Proces benchmarkingu obejmuje kilka kroków. Najpierw identyfikuje się obszary, w których organizacja chce się doskonalić. Następnie wyszukuje się organizacje, które osiągnęły sukces w tych obszarach i które można uznać za wzorce do naśladowania. Może to być zarówno organizacja konkurencyjna, jak i firma spoza tej samej branży, ale z odpowiednimi osiągnięciami. Po znalezieniu odpowiednich organizacji wzorcowych, przeprowadza się analizę ich praktyk i procesów, aby zrozumieć, co sprawia, że są one skuteczne. Może to obejmować badanie struktury organizacyjnej, metod zarządzania, technologii, strategii marketingowych itp.

Kolejnym krokiem jest porównanie własnych wyników i praktyk z wynikami i praktykami organizacji wzorcowych. Identyfikuje się różnice i obszary do poprawy w swojej organizacji. Następnie należy opracować plan działania, który uwzględni najlepsze praktyki i dostosuje je do swojej organizacji. Plan ten może obejmować wprowadzenie zmian w strukturze organizacyjnej, procesach operacyjnych, systemach zarządzania jakością, szkoleniach pracowników itp.

Ostatnim etapem jest wdrożenie zaplanowanych działań i monitorowanie wyników, aby ocenić skuteczność wprowadzonych zmian. Jeżeli działania przynoszą pozytywne rezultaty, organizacja może kontynuować benchmarking w innych obszarach i stale doskonalić swoje procesy. Z. Martyniak przedstawia kilka definicji benchmarkingu, które właściwie przedstawiają jego istotę:

- uczenie się od najlepszych przez porównywanie się z najlepszymi,
- poszukiwanie najefektywniejszych metod dla danej działalności pozwalających osiągnąć przewagę konkurencyjną,
- porównywanie procesów, produktów i usług z ich odpowiednikami u najlepszych konkurentów,
- ciągła ocena produktów, usług i metod danego przedsiębiorstwa w świetle osiągnięć konkurentów lub liderów w danej branży,
- poszukiwanie wzorcowych sposobów postępowania przez uczenie się od innych i wykorzystywanie ich doświadczenia[13].

[13] Zbigniew Martyniak, *Metody organizowania procesów pracy* (Warszawa: PWE, 1996), 303.

Metoda benchmarkingu umożliwia porównywanie się z konkurencją w określonych obszarach działalności i, w przypadku zidentyfikowania słabych stron, korzystanie z wiedzy i doświadczenia konkurentów, unikając ryzyka wprowadzania nieprzemyślanych zmian.

Metoda benchmarkingu jest stosowana w zarządzaniu jakością, aby wspierać proces ciągłego doskonalenia, wykorzystując wiedzę z otoczenia konkurencyjnego. Porównanie oczekiwań klientów z możliwościami produkcyjnymi może pomóc w identyfikacji luk, które można minimalizować, na przykład poprzez wykorzystanie benchmarkingu. Istota wykorzystania tej metody w zarządzaniu jakością polega na systematycznym, odpowiedzialnym i metodycznym porównywaniu wartości własnych produktów z produktami konkurencji, zarówno z perspektywy klienta, jak i technicznej perspektywy przedsiębiorstwa. Proces benchmarkingu powinien również obejmować wdrażanie projektu zmian.

Analizując oczekiwania klientów i możliwości produkcyjne różnych producentów, często można zauważyć występowanie luk, które są różne dla każdego producenta. Nie wszyscy producenci równie skutecznie zaspokajają oczekiwania klientów w danym segmencie rynku. To naturalne zjawisko, które wpływa na rozwój konkurencji między różnymi uczestnikami rynku. Tego rodzaju sytuacje mają miejsce zawsze, niezależnie od branży. Wyszukiwanie bardziej efektywnych i skutecznych rozwiązań, które są już pomyślnie stosowane przez inne podmioty, stanowi pole do zastosowania benchmarkingu.

Benchmarking, inaczej analiza porównawcza, to proces systematycznego porównywania i mierzenia procesów, produktów czy usług własnej firmy z innymi firmami. Dzięki temu organizacje mogą zidentyfikować „najlepsze praktyki", które pozwalają na poprawę efektywności. Wyróżnia się cztery główne rodzaje benchmarkingu: wewnętrzny, konkurencyjny, funkcjonalny i horyzontalny.

Benchmarking wewnętrzny: Jest to proces porównywania działalności i wyników między różnymi jednostkami lub działami w tej samej organizacji. Jest to najłatwiejszy rodzaj benchmarkingu do przeprowadzenia, ponieważ wszystkie potrzebne dane są zazwyczaj dostępne i nie ma problemów z poufnością informacji. Ten rodzaj benchmarkingu jest szczególnie przydatny dla dużych organizacji o wielu oddziałach lub działach.

Benchmarking konkurencyjny: Jest to proces porównywania produktów, usług i procesów z bezpośrednimi konkurentami. Jest to najtrudniejszy rodzaj benchmarkingu, ponieważ informacje na temat konkurentów są często trudne do zdobycia i mogą być chronione przez prawo do prywatności lub prawo konkurencji. Mimo tych wyzwań, benchmarking konkurencyjny jest często najbardziej wartościowy, ponieważ pozwala organizacjom zrozumieć, jak radzą sobie w bezpośrednim porównaniu z ich konkurencjami.

Benchmarking funkcjonalny: Polega na porównywaniu specyficznych funkcji, procesów lub dziedzin w organizacji z innymi firmami, które są uważane za liderów w tej dziedzinie. Firmy te nie muszą być bezpośrednimi konkurentami lub nawet działać w tej samej branży. Na przykład, firma produkująca samochody może chcieć porównać swoje procesy produkcyjne z firmą produkującą elektronikę.

Benchmarking horyzontalny: Jest to specyficzny rodzaj benchmarkingu funkcjonalnego, który koncentruje się na porównaniu procesów, które są podobne w funkcji, ale niekoniecznie w formie. Może to obejmować procesy, które są powszechne w wielu organizacjach, takie jak zarządzanie zasobami ludzkimi, logistyka, obsługa klienta, itp. Celem jest zidentyfikowanie najlepszych praktyk w procesach, które są podobne w funkcji, nawet jeśli są realizowane w różnych kontekstach biznesowych.

Koncepcja benchmarkingu to fundamentalne narzędzie w zarządzaniu, które pomaga organizacjom ulepszać i innowować swoje procesy. Pomimo że jest to stosunkowo stara koncepcja, jej zalety są niezaprzeczalne. Oto kilka kluczowych korzyści z zastosowania benchmarkingu:

1. Poprawa efektywności: Benchmarking pozwala organizacjom na zrozumienie, jakie są najlepsze praktyki w branży i jak mogą zastosować te praktyki, aby poprawić swoją efektywność.
2. Wzrost produktywności: Porównanie własnych procesów z procesami najlepszych w branży może pomóc organizacjom identyfikować obszary, które wymagają ulepszenia, co z kolei może prowadzić do zwiększenia produktywności.
3. Obniżenie kosztów: Benchmarking może pomóc organizacjom zidentyfikować obszary, w których koszty mogą być zredukowane, bez konieczności kompromisów w zakresie jakości.
4. Pogłębiona analiza i zrozumienie własnych procesów: Dzięki benchmarkingowi organizacje mogą lepiej zrozumieć swoje własne procesy, identyfikując potencjalne obszary problemowe i szanse na poprawę.
5. Doskonalenie funkcjonowania organizacji: Benchmarking umożliwia poprawę wielu aspektów wewnętrznych, takich jak logistyka wewnętrzna, co przyczynia się do doskonalenia funkcjonowania całej organizacji.
6. Tworzenie kultury innowacji: Poprzez promowanie kultury twórczych innowacyjnych poszukiwań i rozwoju, benchmarking może stać się podstawą poprawy jakości i konkurencyjności organizacji.

Mimo tych zalet, istnieją także wyzwania związane z zastosowaniem benchmarkingu. Wybór odpowiedniego wzorca do porównania i zdobycie wiarygodnych informacji są dwoma głównymi barierami. Konkurenci rzadko chętnie dzielą się swoimi tajemnicami, a proces gromadzenia informacji może być czasochłonny i kosztowny. Dlatego też, benchmarking jest często długotrwałym procesem, który wymaga zaangażowania wielu zasobów i przynosi efekty dopiero w dłuższej perspektywie czasowej. Niemniej jednak, korzyści płynące z odpowiednio przeprowadzonego benchmarkingu są zazwyczaj warte tych wysiłków.

3. KAIZEN

Kaizen jest japońskim terminem, który dosłownie oznacza „zmiana na lepsze" lub „ciągłe doskonalenie". To filozofia, która pochodzi z Japonii, ale której zasady są uniwersalne i mogą być zastosowane w każdym kontekście, zarówno osobistym,

jak i biznesowym. Podejście kaizen zakłada, że każdy aspekt życia, niezależnie od tego, jak dobry jest obecnie, zawsze ma potencjał do dalszego ulepszenia[14].

W kontekście zarządzania i Total Quality Management (TQM), kaizen oznacza nieustanne dążenie do doskonalenia procesów, produktów i usług, z zamiarem zwiększenia wydajności, redukcji marnotrawstwa i zwiększenia satysfakcji klienta. Obejmuje to doskonalenie zarówno kierowników, jak i pracowników, a także produktów, usług, procesów oraz wszelkich działań ulepszających. Zastosowanie filozofii kaizen w biznesie przynosi wiele korzyści, takich jak[15]:

1. Ciągłe doskonalenie: Kaizen zachęca do stałego ulepszania produktów, usług i procesów. Działa to zarówno na korzyść organizacji, jak i klientów, którzy otrzymują coraz lepsze produkty i usługi.
2. Redukcja marnotrawstwa: Kaizen skupia się na identyfikacji i eliminacji strat w procesach produkcyjnych, co prowadzi do większej wydajności i redukcji kosztów.
3. Włączenie pracowników: Kaizen zakłada, że wszyscy pracownicy, niezależnie od poziomu, mają coś wartościowego do wniesienia w proces ciągłego doskonalenia. To podejście zwiększa zaangażowanie pracowników i tworzy środowisko, w którym wszyscy czują się zmotywowani do uczestnictwa w poprawie organizacji.
4. Kultura jakości: Kaizen promuje kulturę ciągłego doskonalenia jakości, co prowadzi do zwiększenia konkurencyjności firmy.
5. Wyższa skuteczność i efektywność: Dzięki ciągłemu doskonaleniu i redukcji marnotrawstwa, organizacje mogą zwiększyć swoją skuteczność i efektywność, co ostatecznie prowadzi do większej rentowności.

Pomimo ogromnych korzyści, filozofia Kaizen może wymagać istotnych zmian kulturowych i zaangażowania na wszystkich poziomach organizacji, aby była skuteczna. Mimo to, organizacje, które przyjmują podejście kaizen, często odnoszą sukcesy długoterminowe, które przewyższają początkowe wyzwania.

Filozofia Kaizen jest unikalnym podejściem do zarządzania i usprawniania, które wywodzi się z kultury japońskiej. Główne różnice między Kaizen a bardziej tradycyjnymi, zachodnimi podejściami do usprawniania są zasadnicze i wynikają z nastawienia na zasoby ludzkie i ciągłe ulepszanie. Kaizen jest zorientowany na ludzi i ich aktywność, a także na procesy, które mogą być stale doskonalone w celu osiągnięcia lepszych wyników. Jest to podejście, które uznaje kluczową wartość zasobów ludzkich i uznaje, że wszyscy pracownicy, niezależnie od stanowiska czy roli, mają coś cennego do wniesienia w proces ciągłego doskonalenia. To podejście jest często kontrastowane z bardziej tradycyjnymi, zachodnimi podejściami, które często koncentrują się na usprawnianiu za pomocą technologii lub innych materialnych zasobów, a nie poprzez angażowanie pracowników[16].

---

[14] Anna Mazur, Hanna Gołaś, *Zasady, metody i techniki wykorzystywane w zarządzaniu jakością* (Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, 2010), 12.

[15] Lesław Wasilewski, *Kaizen – tajemnica sukcesu Japonii* (Warszawa: ZETOM, 1992), 130.

[16] Masaaki Imai, *Gemba Kaizen. Zdroworozsądkowe, niskokosztowe podejście do zarządzania* (Warszawa: MT Biznes, 2006), 88.

Filozofia Kaizen jest oparta na dwóch podstawowych zasadach: Nie dąż do perfekcji, ponieważ nigdy jej nie osiągniesz: To oznacza, że zamiast próbować osiągnąć perfekcję, powinniśmy skupić się na ciągłym ulepszaniu. To jest kluczowe dla filozofii Kaizen, ponieważ uznaje, że zawsze jest miejsce na ulepszenia, niezależnie od tego, jak dobre są obecne rezultaty[17].

Nie oczekuj perfekcji, bo gdybyś uznał, że ją osiągnąłeś, to by był koniec twojego rozwoju: Ta zasada jest podobna do pierwszej, ale z naciskiem na osobisty rozwój. Zgodnie z tą zasadą, osiągnięcie „perfekcji" oznaczałoby, że nie ma już miejsca na dalszy rozwój, co jest sprzeczne z ideą ciągłego doskonalenia.

Obie te zasady tworzą filozofię Kaizen, która jest głęboko zakorzeniona w kulturze japońskiego zarządzania. Kaizen zachęca do nieustannej refleksji i dążenia do doskonałości, nie tylko na poziomie indywidualnym, ale również na poziomie organizacyjnym, i uznaje, że ciągłe ulepszanie jest kluczowym elementem sukcesu.

Sukces organizacji według filozofii Kaizen jest osiągany poprzez nieustanne doskonalenie wewnętrznych procesów i zaangażowanie pracowników. Kluczem jest skupienie się na małych, wykonalnych krokach w kierunku rozwoju, zamiast na wielkich, rewolucyjnych zmianach. Ta strategia, choć skromna, skupia się na ciągłych i systematycznych ulepszeniach, które prowadzą do znaczących korzyści w dłuższym okresie. Zaletą tej filozofii jest to, że wykorzystuje prosty zdrowy rozsądek, wnikliwe obserwacje i proste, tanie narzędzia, takie jak listy kontrolne, do identyfikacji obszarów do poprawy i monitorowania postępów. W ten sposób, Kaizen jest inwestycją w ludzi, uwypuklając ich zdolność do rozwiązywania problemów i doskonalenia rzeczy, niezależnie od tego, jak małe lub duże są te ulepszenia[18].

Kaizen jest też inwestycją w kulturę organizacji, kładąc nacisk na ciągłe ulepszanie jako kluczowy element sukcesu. Jest to podejście, które promuje kulturę doskonalenia jakości i skupia się na długotrwałych korzyściach, które wynikają z małych, regularnych ulepszeń, zamiast skupiać się na jednorazowych, dużych zmianach.

W Japonii, koncepcja Kaizen jest głęboko zakorzeniona w życiu gospodarczym, społecznym i politycznym. Jest to jedno z najczęściej używanych słów i jest centralnym elementem dyskusji na temat zarządzania i poprawy jakości. Jego zasady i praktyki mają wpływ na wszystko, od podejścia do zarządzania i podejmowania decyzji, po codzienne praktyki biznesowe i społeczne[19].

Kaizen jest strategią zarządzania, która koncentruje się na angażowaniu pracowników, ciągłym doskonaleniu i zastosowaniu zdrowego rozsądku, by poprawić wydajność i skuteczność organizacji. Dzięki temu, organizacje mogą osiągać stały rozwój, a jednocześnie budować kulturę, która promuje innowacje i doskonalenie jakości.

Podejście zachodnie do zarządzania i doskonalenia często skupia się na innowacyjnych, rezultatowych działaniach, które wymagają istotnych inwestycji w nowoczesne narzędzia, technologie oraz zasoby ludzkie. Działania te często prowadzą

[17] Tamże, 130.

[18] Agnieszka Sąpór, „Kaizen – filozofia ciągłego udoskonalania organizacji", *Organizacja i Kierowanie*, nr 4 (2004): 91.

[19] Tamże, 92.

do skokowych zmian, które mogą przynieść szybkie, znaczące wyniki, ale ich efektywność może maleć z czasem, jeśli nie są kontynuowane dalsze działania doskonalące[20].

Innowacje są często większe, taktyczne lub strategiczne zmiany, które mogą wymagać istotnych inwestycji w infrastrukturę, technologię, sprzęt, organizację pracy, a także zasoby ludzkie. Może to obejmować zatrudnianie specjalistów o określonym zestawie umiejętności lub ekspertów w swojej dziedzinie. Massaki Imai, Prezes Kaizen Institute, wyraził to w następujący sposób: „Nawet największy głupiec jest w stanie zwiększyć wydajność pracy, jeśli poświęci na to odpowiednią ilość środków. Prawdziwą sztuką jest zwiększenie efektywności bez dodatkowych inwestycji w nowe urządzenia i technologie"[21].

To stwierdzenie podkreśla filozofię Kaizen, która skupia się na ciągłym doskonaleniu poprzez drobne, systematyczne zmiany, zamiast skupiać się na skokowych, rewolucyjnych innowacjach. Jest to podejście, które uznaje wartość angażowania pracowników, ciągłego doskonalenia i wykorzystania zdrowego rozsądku, aby poprawić wydajność i skuteczność, bez konieczności dużych inwestycji w nowoczesne technologie lub sprzęt.

Podejście to wyraźnie kontrastuje z często stosowanym na Zachodzie modelem, który skupia się na skokowych innowacjach i często wymaga dużych inwestycji. Filozofia Kaizen wskazuje, że nieustanne, drobne ulepszenia mogą prowadzić do znaczących korzyści na przestrzeni czasu, często bez konieczności znacznych inwestycji.

Metoda Kaizen, znana również jako podejście ciągłego doskonalenia, jest skutecznym narzędziem wspierającym zmiany innowacyjne oraz utrwalających i rozwijających efekty tych zmian. Kaizen pochodzi z japońskiego i oznacza dosłownie „zmiana na lepsze" lub „ciągłe doskonalenie".

Kaizen to systematycznie powtarzane serie nieznacznych ulepszeń dokonywanych w oparciu o istniejący sprzęt czy system przez ludzi, którzy pracują w obszarze, który można udoskonalić. To podejście opiera się na istniejących technikach i technologiach, a zazwyczaj nie wymaga angażowania specjalistów, chociaż w niektórych przypadkach może być to konieczne. Jednym z kluczowych aspektów metody Kaizen jest standaryzacja i podtrzymywanie wprowadzonych usprawnień.

Standaryzacja odgrywa ważną rolę w procesie Kaizen. Oznacza ona ustalenie jednolitych procedur, standardów i najlepszych praktyk dla danej operacji lub procesu. Standaryzacja zapewnia spójność w działaniach, co ułatwia kontrolę jakości, eliminuje błędy i zapewnia powtarzalność wyników. Wprowadzając ulepszenia, ważne jest, aby stworzyć jednolite procedury, które zostaną przyjęte przez cały zespół i utrzymywane w długim okresie czasu. Dzięki temu usprawnienia stają się integralną częścią procesu i osiągają trwałość[22].

Podtrzymywanie usprawnień jest równie ważne jak samo udoskonalenie. Wprowadzenie zmian i ulepszeń to pierwszy krok, ale aby przyniosły trwałe

[20] Wasilewski, *Kaizen*, 99.

[21] Tamże, 101.

[22] Tamże, 110.

korzyści, muszą zostać podtrzymane i utrwalone. Kaizen zakłada, że zespół pracowników odpowiedzialnych za daną operację lub proces będzie regularnie monitorował i utrzymywał wprowadzone usprawnienia. To oznacza, że pracownicy będą przestrzegać ustalonych standardów, przeprowadzać regularne przeglądy, mierzyć wyniki i reagować na ewentualne odstępstwa. Poprzez utrzymywanie usprawnień, organizacja zapewnia, że korzyści wynikające z wprowadzonych zmian są trwałe i niezależne od jednostkowych wysiłków[23].

4. FMEA – ANALIZA PRZYCZYN I SKUTKÓW MOŻLIWYCH BŁĘDÓW

Metoda FMEA (Failure Mode and Effects Analysis), czyli analiza przyczyn i skutków wad, jest skutecznym sposobem identyfikacji potencjalnych błędów, które mogą wystąpić zarówno w fazie projektowania, jak i wytwarzania danego produktu. Jej celem jest eliminacja wad jeszcze przed powstaniem nowego wyrobu, co jest niezwykle istotne zarówno z punktu widzenia korzyści ekonomicznych, jak i bezpieczeństwa[24].

Metoda FMEA została opracowana w latach sześćdziesiątych XX wieku dla potrzeb programu kosmicznego Apollo przez NASA. Pozytywne wyniki osiągnięte dzięki zastosowaniu FMEA skłoniły przemysł lotniczy i motoryzacyjny do przejęcia tej metody. Obecnie, w szczególności w lotnictwie i przemyśle motoryzacyjnym, stawiane są bardzo wysokie wymagania, które obejmują analizę i zapobieganie nawet incydentalnym sytuacjom, które mogą mieć wpływ na życie użytkowników[25].

Metoda FMEA polega na systematycznym i dokładnym badaniu procesu, produktu lub systemu w celu identyfikacji potencjalnych wad, ich przyczyn oraz skutków dla klienta lub użytkownika. Analiza przeprowadzana jest przez zespół ekspertów z różnych dziedzin, którzy wspólnie identyfikują możliwe nieprawidłowości, oceniają ich powagę i ryzyko oraz opracowują strategie eliminacji lub zminimalizowania tych wad[26].

Proces analizy FMEA składa się z kilku etapów. Na początku identyfikuje się potencjalne wady, czyli różne sposoby, w jakie proces, produkt lub system może się nie powieść. Następnie ocenia się powagę każdej wady oraz jej prawdopodobieństwo wystąpienia. Na podstawie tych ocen oblicza się priorytet działania, który wskazuje, które wady wymagają najpilniejszego działania. Kolejnym krokiem jest identyfikacja przyczyn wystąpienia wad oraz ich efektów na produkt lub system. Wreszcie, zespół opracowuje plan działań naprawczych i zapobiegawczych, aby wyeliminować lub zminimalizować ryzyko wystąpienia wad.

Metoda FMEA przynosi wiele korzyści. Po pierwsze, umożliwia wcześniejsze wykrycie i rozwiązanie potencjalnych problemów, co prowadzi do zmniejszenia

[23] Masaaki Imai, *Kaizen. Klucz do konkurencyjnego sukcesu Japonii* (Warszawa: MT Biznes., 2007), 50.

[24] Anna Rychły – Lipińska, „FMEA – analiza rodzajów błędów oraz ich skutków", *Zeszyty naukowe instytutu ekonomii i zarządzania* nr 11 (2007): 51-53.

[25] Tamże, 55.

[26] Maciej Urbaniak, *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka* (Warszawa: Difin, 2004), 272.

kosztów poprzez uniknięcie napraw i reklamacji. Po drugie, poprawia bezpieczeństwo produktów i systemów, minimalizując ryzyko wystąpienia niebezpiecznych sytuacji. Ponadto, FMEA wspomaga rozwój innowacyjnych rozwiązań, ponieważ umożliwia identyfikację obszarów, w których można dokonać udoskonaleń. Ostatecznie, FMEA pozwala organizacjom na spełnienie wymogów norm i regulacji, zwłaszcza w sektorach, w których bezpieczeństwo ma kluczowe znaczenie, takich jak lotnictwo i motoryzacja[27].

Jednym z kluczowych elementów metody FMEA jest użycie wskaźników liczbowych, które określają prawdopodobieństwo wystąpienia błędu, potencjalne skutki (waga błędu), oraz możliwość wykrycia (wykrywalność) danego problemu. Umożliwia to priorytetyzację problemów, skupiając się na tych, które mają największy potencjalny wpływ. Ponadto, FMEA jest nie tylko narzędziem identyfikacji i analizy błędów, ale także narzędziem zarządzania jakością, które pomaga w eliminowaniu przyczyn złej jakości. Dzięki zastosowaniu tablic FMEA, organizacje mogą systematycznie identyfikować i eliminować przyczyny błędów, dążąc do doskonałości w swoich produktach i procesach[28].

Dodatkowo, FMEA promuje podejście zespołowe do problemów jakości. W przeciwieństwie do podejścia indywidualnego, gdzie problem i jego rozwiązanie są wyłącznie w domenie jednej osoby, FMEA wymaga współpracy wielu osób. Wymaga to wykorzystania wiedzy i doświadczenia wszystkich pracowników zaangażowanych w proces, tworząc w ten sposób grupowe rozwiązanie problemu. W rezultacie, FMEA nie tylko pomaga w poprawie jakości, ale także wspomaga budowanie kultury współpracy i ciągłego doskonalenia w organizacji[29].

Metoda FMEA, choć niezwykle skuteczna, wymaga odpowiedniego przygotowania i zrozumienia ze strony zespołu, który ma ją zastosować. Ważne jest przeprowadzenie odpowiednich szkoleń dla załogi, aby zapewnić, że każdy członek zespołu jest świadomy celów metody FMEA, rozumie jej procedury i jest w stanie poprawnie interpretować wyniki. Jednym z kluczowych aspektów, który często stanowi problem w implementacji FMEA, jest jednoznaczne określenie przyczyn i skutków. Wymaga to dogłębnego zrozumienia procesu lub produktu, jak również umiejętności analitycznych i zdolności do krytycznego myślenia. Bez odpowiedniego zrozumienia przyczyn i skutków, analiza może prowadzić do błędnych wniosków, co z kolei może skutkować niewłaściwymi decyzjami i działaniami[30].

Podobne wyzwanie stanowi nadawanie wartości liczbowych poszczególnym czynnikom. Wskaźniki liczbowe w FMEA są krytyczne, ponieważ odzwierciedlają prawdziwe prawdopodobieństwo wystąpienia błędu, skutki błędu i możliwość jego wykrycia. Jeżeli wartości te są niepoprawnie przypisane, może to prowadzić do niewłaściwej interpretacji sytuacji i skupienia się na niewłaściwych obszarach. Dlatego

[27] Tamże, 280.

[28] Tamże, 281.

[29] Agnieszka Folejwska, *Analiza FMEA – zasady, komentarze, arkusze* (Warszawa: Wydawnictwo Verlag Dashofer, 2010), 55.

[30] Joanna Jasińska, *Zmiany w organizacjach. Sprawne zarządzanie, sytuacje kryzysowe i warunki osiągania sukcesu* (Warszawa: FREL, 2015), 120.

też niezwykle ważne jest, aby szkolenia FMEA obejmowały zarówno proces analizy, jak i sposób przypisywania wartości liczbowych. W efekcie, aby skutecznie zastosować metodę FMEA, organizacje muszą zadbać o odpowiednie szkolenia i przygotowanie swojej załogi. Tylko wtedy możliwe jest poprawne zastosowanie metody, co prowadzi do prawidłowych wniosków i skutecznego działania w celu poprawy jakości i redukcji ryzyka[31].

Analiza FMEA koncentruje się na zapobieganiu błędom zamiast na ich wykrywaniu i późniejszym korygowaniu. Ta proaktywna strategia ma na celu uniknięcie „wbudowania" błędów w produkt lub proces na etapie projektowania. Jednakże, nie oznacza to, że FMEA nie jest przydatna w identyfikacji i określaniu działań korygujących dla już istniejących produktów czy procesów.

M. Urbaniak zwraca uwagę na obserwację, iż około 75% wszystkich błędów ma swoje korzenie w fazie przygotowania produkcji, jednak ich wykrycie na tym etapie jest niewielkie. Ponadto, około 80% błędów ujawnia się w trakcie produkcji, kontroli oraz eksploatacji. Ta sytuacja prowadzi do dużych strat, które wynikają z konieczności wprowadzania korekt, napraw, oraz powoduje opóźnienia w realizacji produktu. Bezpośrednim skutkiem są zwiększone koszty, spadek konkurencyjności, a nawet utrata klientów[32].

Z tego powodu, FMEA jest powszechnie stosowana w gałęziach przemysłowych o wysokim ryzyku i zaawansowanych technologiach. Pozwala ona na identyfikację potencjalnie kosztownych błędów i jest pomocna w ich eliminacji.

Główne etapy FMEA obejmują:

1. Rozpoznanie i ocenę potencjalnych błędów, które mogą wystąpić w produkcie lub procesie, oraz ocenę skutków ich wystąpienia. To obejmuje identyfikację potencjalnych źródeł błędów, ich prawdopodobieństwo wystąpienia, skutki oraz ich wykrywalność.
2. Identyfikację działań, które mogą wyeliminować lub przynajmniej ograniczyć szanse wystąpienia potencjalnych błędów. Działania te mogą obejmować modyfikacje w procesie lub projekcie, wprowadzenie nowych procedur kontroli jakości, czy też szkolenia personelu.
3. Dokumentację procesu. Rezultaty analizy FMEA powinny być odpowiednio udokumentowane, co pozwala na przegląd i ciągłą poprawę. Dokumentacja ta może być też użyteczna przy przyszłych projektach, służąc jako baza wiedzy o potencjalnych błędach i skutecznych strategiach ich zapobiegania[33].

Przy odpowiedniej implementacji, metoda FMEA jest skutecznym narzędziem do poprawy jakości i zmniejszania ryzyka w wielu różnych sektorach przemysłu.

Kluczowym czynnikiem decydującym o skuteczności metody FMEA jest jej wdrożenie na najwcześniejszym etapie projektowania produktu lub procesu. Tym

[31] Jerzy Łańcucki, *Podstawy kompleksowego zarządzania jakością TQM* (Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2001), 99.

[32] Urbaniak, Zarządzanie, 14.

[33] Łańcucki, Podstawy, 55-56.

samym możliwe staje się uniknięcie błędów, które mogłyby prowadzić do poważnych problemów na późniejszych etapach. Działanie to pozwala uniknąć kosztownych korekt, które mogłyby być wymagane, gdyby problem został zauważony już po zakończeniu projektowania czy uruchomieniu procesu.

Czym dłużej dany błąd zostaje niezauważony, tym trudniej i kosztowniej jest go później naprawić. Często wprowadzenie zmian w gotowym produkcie lub uruchomionym procesie wiąże się z dużymi trudnościami oraz kosztami, zarówno finansowymi, jak i związanymi z czasem. Dlatego tak ważne jest przeprowadzenie analizy FMEA na najwcześniejszym etapie – pozwala to na wykrycie potencjalnych problemów zanim staną się one rzeczywistością[34].

Metoda FMEA jest uniwersalna i można ją stosować zarówno dla konkretnego projektu, jak i dla określonego procesu. Przydatna jest ona także w ramach obszaru serwisowego oraz przy usprawnianiu funkcji pomocniczych, takich jak magazynowanie, transport czy montaż. W przypadku projektów, FMEA jest często wykorzystywana podczas wprowadzania nowych produktów lub części, szczególnie w sektorach, gdzie niedopuszczalne są jakiekolwiek wady, takie jak przemysł kosmiczny, zbrojeniowy czy medyczny.

Natomiast FMEA procesu stosuje się zwykle w sytuacjach, kiedy projektowane są nowe procesy produkcyjne, dokonywane są zmiany w rodzaju produkcji lub usprawniane są dotychczasowe, niestabilne procesy. Ta technika pozwala zidentyfikować potencjalne problemy i ryzyka, a następnie podjąć działania mające na celu ich wyeliminowanie lub minimalizację, co prowadzi do zwiększenia efektywności i jakości.

5. KONCEPCJA 5S

Koncepcja 5S, pochodząca z Japonii, jest podstawowym elementem kultury organizacyjnej i stanowi filar japońskiej wersji zarządzania przez jakość (TQM – Total Quality Management). Choć często jest postrzegana jako narzędzie do utrzymania porządku, niezbędnego w procesie usprawniania systemu zarządzania, jej filozofia jest znacznie bardziej kompleksowa i odnosi się do podstawowych zasad zarządzania jakością. 5S to skrót od pięciu japońskich słów: Seiri (segregacja), Seiton (systematyzacja), Seiso (sprzątanie), Seiketsu (standardyzacja) i Shitsuke (samodyscyplina). Każde z nich odnosi się do specyficznych działań, które mają na celu poprawę efektywności i jakości pracy[35].

1. Seiri, znane również jako Structurise w języku angielskim, odnosi się do procesu selekcji, sortowania i organizacji miejsca pracy. Może być tłumaczone jako właściwe przygotowanie miejsca, sposobu i narzędzi pracy (poprzez eliminację wszystkiego, co jest zbędne). Poprzez selekcję identyfikuje się materiały, narzędzia, sprzęt i informacje niezbędne do wykonania zadań. Sortowanie polega na podziale przedmiotów na te, które są niezbędne i zbędne w miejscu pracy, czyli gemba. Selekcja eliminuje odpady,

[34] Tamże, 57.

[35] Robert Karaszewski, *TQM teoria i praktyka* (Toruń: TNOIK, 2001), 110.

wyroby niezgodne i niesprawne narzędzia. Pomaga w efektywnym zorganizowaniu i utrzymaniu czystego stanowiska pracy, poprawia skuteczność wyszukiwania i pobierania przedmiotów oraz skraca czas wykonywania operacji, co zwiększa komfort pracy. Zbędne przedmioty można odsprzedać, przekazać innemu oddziałowi lub po prostu wyrzucić na złom. Eliminacja zbędnych przedmiotów pozwala zaoszczędzić miejsce i poprawia elastyczność miejsca pracy. Metafora Seiri, stosowana na najwyższym poziomie zarządzania, skupia uwagę na najważniejszych sprawach, takich jak spełnianie jakościowych oczekiwań klientów. Nie wszystkie problemy, zadania ani informacje mają jednakową wagę. Mogą się różnić siłą oddziaływania, częstością występowania, wielkością strat lub zysków. Najważniejsze przyczyny powinny być szybko identyfikowane, a zasoby efektywnie wykorzystywane do realizacji wybranych zadań na zasadzie priorytetu.

2. Seiton, znane również jako Systematise w języku angielskim, odnosi się do systematyczności i porządku, obejmujących zarówno miejsce i sposób pracy, jak i przygotowanie wszystkich niezbędnych narzędzi w taki sposób, aby można było je łatwo i szybko wykorzystać. Przedmioty używane często powinny być umieszczone najbliżej stanowiska pracy, co pozwala zaoszczędzić czas (muda) potrzebny na ich znalezienie. Można przygotować tzw. tablice cieni dla narzędzi, na których widoczne są ich kontury. Seiton obejmuje zestaw działań mających na celu uniknięcie pomyłek wynikających z niewystarczającego oznakowania używanych przedmiotów lub ich przypadkowego umieszczenia. Szczególnie istotna jest wizualizacja miejsca pracy (np. malowanie podłogi pozwala zidentyfikować miejsca składowania poszczególnych materiałów lub trasy transportu wewnętrznego, obrysowywanie narzędzi umożliwia ich szybkie i stałe umieszczenie, a kolorowe etykiety pozwalają identyfikować materiały, części zapasowe i dokumenty). Oznaczenie ścieżek ruchu pracowników i innych środków transportu wewnętrznego organizuje trasy poruszania się i zwiększa bezpieczeństwo. Warto również stosować różne kolory znakowania w zależności od stopnia zagrożenia. Metafora Seiton, polegająca na znakowaniu przedmiotów i przypisywaniu im określonego miejsca, gdy jest stosowana na najwyższym poziomie zarządzania, przypomina o konieczności korzystania ze standardów i działania w sposób systemowy.
3. Seiso, znane również jako Sanitise w języku angielskim, odnosi się do czystości i sprzątania, koncentrując się na utrzymaniu porządku w miejscu pracy w celu zwiększenia bezpieczeństwa pracy, kontroli działania urządzeń oraz odpowiedzialności za powierzone pracownikowi środki produkcji. Czystość i sprzątanie dotyczą czystości maszyn, stanowisk pracy, oświetlenia i podłogi. Obejmuje to sprawdzanie szczelności urządzeń, czystości przewodów, źródeł światła, aktualności danych, czytelności i zrozumiałości przekazywanych informacji, i wiele innych. Sprzątanie jest również doskonałą metodą do przeglądu maszyn i urządzeń, umożliwiającą wykrycie niewidocznych uszkodzeń i awarii. Istotne jest również utrzymanie osobistej schludności i noszenie odpowiedniego stroju przez operato-

rów. Brud i bałagan mogą zasłonić prawdziwy obraz zjawisk i utrudnić zastosowanie zasad Seiri i Seiton. Natomiast czystość i porządek zwiększają komfort pracy oraz kształtują odpowiedni wizerunek dla osób odwiedzających. W odniesieniu do najwyższego kierownictwa, Seiso oznacza troskę o przejrzystość, logiczność, spójność działań, porządek i czystość. Bałagan jest przyczyną zagubienia ważnych rzeczy, dlatego informacje powinny być uporządkowane w formalnym systemie zarządzania danymi.

4. Seiketsu, znane również jako Standardise w języku angielskim, odnosi się do standaryzacji – opracowywania i wdrażania procedur, instrukcji i zarządzeń, które sprzyjają utrzymaniu porządku na stanowisku pracy. Te standardy powinny być powszechne, jasne i łatwe do zrozumienia. Powinny przypominać pracownikom o ich obowiązkach dotyczących dbałości i utrzymania narzędzi i urządzeń w dobrym stanie. Utrzymanie porządku i ładu na miejscu pracy jest niezbędne w procesie całkowitego doskonalenia jakości. Oznacza to, że standardy te powinny dotyczyć wszystkich komórek organizacji, realizujących zarówno procesy główne, jak i pomocnicze. Standaryzacja umożliwia podniesienie poziomu bezpieczeństwa poprzez stosowanie odpowiedniego odzieży roboczej, obuwia, rękawic, gogli ochronnych, ochronników słuchu, itp. Standaryzacja jest fundamentem wiarygodnego systemu jakości. Standard to najlepszy sposób wykonania określonej czynności.
5. Shitsuke, znane również jako Self-discipline w języku angielskim, odnosi się do dyscypliny, samodyscypliny i samodoskonalenia. Oznacza to przestrzeganie przez pracowników zasad ustalonych w organizacji oraz samodzielne eliminowanie złych nawyków. Jest to również proces szkolenia pracowników, aby wykonywali swoje obowiązki samodzielnie, systematycznie i z zadowoleniem. Działania te prowadzą do zwiększenia świadomości personelu, co z kolei skutkuje zmniejszeniem liczby niezgodności, poprawą komunikacji wewnętrznej i poprawą relacji międzyludzkich. Poprzez Shitsuke promuje się powszechność pozytywnych zachowań oraz kształtuje się kultura wspierania zmian i tworzenia innowacyjnych rozwiązań. Aktywny udział pracowników wymaga systemu motywacji, podkreślania i doceniania ich profesjonalizmu, zachęcania do pracy zespołowej oraz obiektywnego promowania wyników pracy tych zespołów. Shitsuke, kiedy jest stosowane na najwyższym poziomie kierownictwa, zwraca uwagę na konieczność zrozumienia strategii organizacji na wszystkich poziomach oraz aktywnego zaangażowania wszystkich pracowników w jej realizację, kreując przywódczy styl zarządzania.

Wszystkie te elementy składają się na strategię poprawy jakości, zwiększania wydajności i stworzenia bardziej efektywnego środowiska pracy. Podstawową zaletą systemu 5S jest jego prostota. Jego zrozumienie nie jest trudne, co sprawia, że można go łatwo wdrożyć we wszystkich warstwach organizacji. Co więcej, system ten nie wymaga dużych inwestycji, co czyni go atrakcyjnym dla wielu firm.

Zgodnie z M. Niewczas, korzyści zastosowania praktyki 5S są liczne i różnorodne. Na przykład, wprowadzenie systemu 5S pomaga pracownikom nauczyć

się samodyscypliny. To z kolei prowadzi do większej efektywności, ponieważ wszystko jest na swoim miejscu i nie traci się czasu na szukanie potrzebnych narzędzi czy materiałów. Pracownicy uczą się również rozpoznawania i eliminacji marnotrawstwa, co jest kluczowe dla poprawy efektywności. Zauważają i redukują niepotrzebne ruchy, co oznacza, że mogą szybciej i łatwiej znaleźć potrzebny sprzęt[36].

Zastosowanie 5S przyczynia się także do poprawy komunikacji w miejscu pracy dzięki lepszemu oznakowaniu, sygnalizacji i wskaźnikom. Skutkuje to mniejszą liczbą wypadków oraz redukcją liczby defektów, ponieważ w uporządkowanym środowisku łatwiej jest dostrzec awarie maszyn i błędy w produkcie końcowym. Stanowiska pracy są lepiej zorganizowane i dostosowane do potrzeb pracowników, co przekłada się na krótszy czas przezbrajania maszyn. Bezpieczeństwo i organizacja ruchu są również poprawione dzięki wyznaczeniu ciągów komunikacyjnych. Dzięki standardom wprowadzonym w ramach 5S, nowo zatrudnieni pracownicy mogą szybciej nauczyć się wykonywanych czynności. Wszyscy pracownicy są świadomi swoich obowiązków, co przyczynia się do tworzenia pozytywnego wizerunku firmy, poprawia jakość, podnosi produktywność, poprawia warunki pracy i podnosi morale pracowników[37].

ZAKOŃCZENIE

Jakość zawsze była ważna dla działalności człowieka, nic więc dziwnego, że tym tematem interesowali się najważniejsi filozofowie starożytności. Początków samego pojęcia jakości można doszukiwać się u greckiego filozofa Platona, twórcy teorii idei i realizmu pojęciowego. W swojej książce Sympozjum filozof użył słowa „poiote" do opisania jakości. Platon zdefiniował jakość jako stopień doskonałości czegoś lub zbiór cech charakteryzujących rozważany przedmiot. Porównał jakość do piękna, wyjaśniając, że jest to ocena wartości dokonywana przez użytkowników. Grecki filozof Arystoteles, najbardziej wszechstronny geniusz, myśliciel i badacz starożytnego świata, wierzył, że świat można wyjaśnić za pomocą jasno określonych kategorii.

Analizując zarządzanie jakością, zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej, można zauważyć, że jest to kluczowy element strategii każdego przedsiębiorstwa. Różne metody i narzędzia zarządzania jakością, takie jak benchmarking, Kaizen, FMEA czy koncepcja 5S, pozwalają na efektywne monitorowanie i ciągłe doskonalenie procesów w firmie. W zależności od potrzeb i ukierunkowania przedsiębiorstwa stosują własne, unikalne podejście do zarządzania jakością, które jest ściśle dostosowane do specyfiki danej organizacji i jej strategicznych celów. Niezależnie jednak od wybranej strategii, kluczowe znaczenie ma skoncentrowanie się na potrzebach klienta, nieustanne dążenie do doskonałości oraz zrozumienie, że zarządzanie jakością jest procesem ciągłym, a nie jednorazowym działaniem.

Jednym z głównych wniosków, które należy ciągle poddawać analizie, jest to, że efektywne zarządzanie jakością wymaga zarówno dobrego zrozumienia teorii,

[36] Magdalena Niewczas, „Audit systemu 5-S", *Problemy Jakości* 4 (2010): 55.

[37] Mroczko, *Zarzadzanie*, 320-322.

jak i umiejętności praktycznego stosowania odpowiednich narzędzi. Również, zarządzanie jakością nie jest „jednorozmiarowe" – najlepsze praktyki różnią się w zależności od kontekstu i specyfiki danego przedsiębiorstwa. Choć różne firmy mogą wykorzystywać różne metody zarządzania jakością, wszystkie one podkreślają znaczenie zaangażowania wszystkich pracowników w proces zarządzania jakością. Bez takiego zaangażowania, nawet najbardziej zaawansowane narzędzia i techniki mogą nie przynieść oczekiwanych wyników.

Zarządzanie jakością jest nie tylko koniecznością w dzisiejszym dynamicznym środowisku biznesu, ale także istotnym czynnikiem, który może przyczynić się do długotrwałego sukcesu przedsiębiorstwa. Zarządzanie jakością jest kluczowym elementem strategii biznesowej, która dostarcza niezbędnej wiedzy w praktyce na temat doskonalenia własnych praktyk zarządzania jakością.

BIBLIOGRAFIA

Abbas, Jawad. „Impact of total quality management on corporate sustainability through the mediating effect of knowledge management", *Journal of Cleaner Production* nr 244 (2020): 44.

Abu-Rumman, Ayman, Asad Alali. „The Role of Total Quality Management in the face of Challenges: A study in Lafarge", *Academy of Strategic Management Journal* nr 18(1) (2019): 27.

Bieńkowska, Agnieszka, Anna Zabłocka-Kluczka. „O funkcjach zarządzania jakością. Wędrówka przez chaos – czyli rzecz o zarządzaniu jakością", *Zarządzanie Jakością* 2 (2005): 77.

Borys, Tadeusz, Piotr Rogala. *Systemy zarządzania jakością i środowiskiem*. Wrocław: Wyd. AE w Wrocławiu.

Drucker, Peter F. (2000). *Zarządzanie w XXI wieku*, Warszawa: PWE.

Folejwska, Agnieszka. (2010). *Analiza FMEA – zasady, komentarze, arkusze*. Warszawa: Verlag Dashofer.

Garvin, A. Dawid. „What Does "Product Quality" really mean?", *MIT Sloan Management Review* 26, no. 1 (fall 1984): 25.

Hamrol, Adam. (2005). *Zarządzanie jakością z przykładami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Hamrol, Adam. (2017). *Zarządzanie i inżynieria jakości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Imai, Masaaki. (2006). *Gemba Kaizen. Zdroworozsądkowe, niskokosztowe podejście do zarządzania.* Warszawa: MT Biznes.

Imai. Masaaki. (2007). *Kaizen. Klucz do konkurencyjnego sukcesu Japonii.* Warszawa: MT Biznes.

Jasińska, Joanna. (2015). *Zmiany w organizacjach. Sprawne zarządzanie, sytuacje kryzysowe i warunki osiągania sukcesu*. Warszawa: FREL.

Karaszewski, Robert. (2001). *TQM teoria i praktyka.* Toruń: TNOIK.

Karaszewski, Robert. (2005). *Zarzadzanie jakością: koncepcje, metody i narzędzia stosowane przez liderów światowego biznesu*. Toruń: TNOiK.

Kolman, Romuald. (2009). *Kwalitologia wiedza o różnych dziedzinach jakości*. Warszawa: Wydawnictwo PLACET.

Łańcucki, Jerzy. (2001). *Podstawy kompleksowego zarządzania jakością TQM*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Martyniak, Zbigniew. (1996). *Metody organizowania procesów pracy*. Warszawa: PWE.

Mazur, Anna, Hanna Gołaś. (2010). *Zasady, metody i techniki wykorzystywane w zarządzaniu jakością*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.

Mroczko, Franciszek. (2012). *Zarządzanie jakością*. Wałbrzych: WWSZiP.

Niewczas, Magdalena. „Audit systemu 5-S", *Problemy Jakości* 4 (2010): 55.

Rychły-Lipińska, Anna. „FMEA – analiza rodzajów błędów oraz ich skutków", *Zeszyty naukowe instytutu ekonomii i zarządzania* nr 11 (2007): 51-53.

Sąpór, Agnieszka. „Kaizen – filozofia ciągłego udoskonalania organizacji", *Organizacja i Kierowanie*, nr 4 (2004): 91.

Tomaszewska, Klaudia. „Wykorzystanie narzędzi zarządzania jakością do identyfikacji problemów w procesie produkcyjnym wybranego przedsiębiorstwa", *Akademia Zarządzania* nr 6(4) (2022): 117-137.

Ulewicz, Robert, Frantisek Novy. (2016). *Zapewnienie jakości i właściwości wybranym materiałom konstrukcyjnym*. Monografia. Częstochowa: Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej.

Urbaniak, Maciej. (2004). *Zarządzanie jakością. Teoria i praktyka*. Warszawa: Difin.

Wasilewski, Lesław. (1992). *Kaizen – tajemnica sukcesu Japonii.* Warszawa: ZETOM.

Wawak, Sławomir. „Kierunki rozwoju badań zarządzania jakością", *Management and Quality* nr 4(2) (2022): 372.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR RYSZARD ORLIŃSKI
Uniwersytet Kaliski
ryszard_orlinski@poczta.onet.pl
Orcid – 0000-0002-5054-2436.

MGR ALICJA KĘPKA
WSZiP Poznań
alicjakepka91@gmail.com

KODYFIKACJA USŁUG MEDYCZNYCH DLA POTRZEB ROZLICZEŃ Z NARODOWYM FUNDUSZEM ZDROWIA

STRESZCZENIE

Przedmiotem rozważań jest kodyfikacja usług medycznych dla potrzeb rozliczeń świadczeniodawców z Narodowym Funduszem Zdrowia. Głównym zamierzeniem kodyfikacji usług medycznych jest ustanowienie spójnego systemu kodów, umożliwiającego jednoznaczne identyfikowanie i opisywanie świadczonych usług zdrowotnych. Zakres podmiotowy kodyfikacji obejmuje wszystkie placówki medyczne, w tym szpitale i przychodnie lekarskie. Celem kodyfikacji jest uporządkowanie procesów rozliczeniowych z Narodowym Funduszem Zdrowia, poprawa jakości dokumentacji medycznej oraz ułatwienie monitorowania i analizy świadczonych usług. W obszarze przedmiotowym, kodyfikacja skupia się na ustalaniu parametrów umożliwiających jednoznaczne przypisanie kodów do konkretnych świadczonych usług medycznych. Celem kodyfikacji jest także uwzględnienie różnorodności usług, zarówno pod kątem specjalizacji lekarzy, jak i rodzaju procedur diagnostycznych i terapeutycznych. Przedmiotowa procedura kodyfikacji ma za zadanie dokładne odzwierciedlenie różnorodności działań medycznych. Proces kodyfikacji usług medycznych uwzględnia aspekt czasowy, odnoszący się do okresu świadczenia usługi, oraz przestrzenny, dotyczący lokalizacji placówki medycznej. Aspekt czasowy kodyfikacji umożliwia skuteczne monitorowanie dynamicznych zmian w obszarze opieki zdrowotnej, a aspekt przestrzenny pozwala na uwzględnienie specyfiki świadczonych usług w zależności od regionu. Kodyfikacja opiera się klasyfikacji chorób ICD10 oraz na klasyfikacji procedur medycznych ICD9. W artykule przedstawiono zasady i sposób tworzenia kodów oraz zasady rozliczeń realizowanych procedur medycznych według przyjętych kodów.

Słowa kluczowe: kodyfikacja usług medycznych, działalność lecznicza szpitali, finansowanie opieki zdrowotnej.

CODIFICATION OF MEDICAL SERVICES FOR THE PURPOSES OF SETTLEMENTS WITH THE NATIONAL HEALTH FUND

SUMMARY

The subject of consideration is the codification of medical services for the purposes of settlements between healthcare providers and the National Health Fund. The main intention of the codification of medical services is to establish a coherent system of codes enabling the unambiguous identification and description of the health services provided. The subjective scope of the codification covers all medical facilities, including hospitals and medical clinics. The purpose of codification is to organize settlement processes with the National Health Fund, improve the quality of medical documentation and facilitate monitoring and analysis of services provided. In the subject area, codification focuses on establishing parameters enabling the clear assignment of codes to specific medical services provided. The purpose of codification is also to take into account the diversity of services, both in terms of doctors' specialization and the type of diagnostic and therapeutic procedures. This codification procedure is intended to accurately reflect the diversity of medical activities. The process of codification of medical services takes into account the temporal aspect, relating to the period of service provision, and the spatial aspect, relating to the location of the medical facility. The time aspect of codification enables effective monitoring of dynamic changes in the area of health care, and the spatial aspect allows taking into account the specificity of services provided depending on the region. The codification is based on the ICD10 classification of diseases and the ICD9 classification of medical procedures. The article presents the principles and method of creating codes and the principles of settlement of medical procedures performed according to the adopted codes.

Keywords: codification of medical services , medical activity of hospitals, financing of health care

WSTĘP

Ostatnie ponad 20 lat funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej w Polsce to okres eksperymentów na „żywym organizmie". Wprowadzane nowe warunki ekonomiczne to z kolei pasmo sukcesów i porażek, mających na celu poprawę jakości świadczonych usług medycznych oraz poprawę sprawności funkcjonowania opieki zdrowotnej. Przydzielane na prowadzenie działalności leczniczej środki finansowe muszą być rozliczane zgodnie z zasadami określonymi przez NFZ. Z ekonomicznego punktu widzenia wyróżnia się cztery podstawowe modele finansowania usług medycznych, między innymi ubezpieczeniowy, budżetowy, socjalistyczny i rezydualny[1].

[1] Daria Smarżewska, *Rynek usług medycznych w Polsce* (Kraków: Wydawnictwo PWE, 2020), 20.

Rok 1997 miał być początkiem szeroko rozumianych reform opieki zdrowotnej – weszła w życie ustawa o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym[2] (zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 1999 r.) spowodowała zmiany w systemie finansowania i zarządzania opieką zdrowotną. Powstały Regionalne Kasy Chorych, których zadaniem miało być gromadzenie środków pieniężnych pochodzących od osób składkujących w systemie ubezpieczenia zdrowotnego, zawieranie umów ze świadczeniodawcami usług medycznych oraz finansowanie tych usług. Według nowej koncepcji, finansowanie opieki zdrowotnej miało się odbywać w systemie mieszanym tj. budżetowo-ubezpieczeniowym[3]. Rozdzielono dotychczas pełnione przez państwo funkcje na funkcję organizatora opieki zdrowotnej i funkcję płatnika, co miało fundamentalne znaczenie przy wprowadzaniu mechanizmów rynkowych[4].

Koncepcja funkcjonowania Regionalnych Kas Chorych zakładała samodzielne zarządzanie funduszami, zapewniając opiekę zdrowotną ubezpieczonym obywatelom[5]. Zadanie to miało być realizowane poprzez zakup różnorodnych usług medycznych u świadczeniodawców indywidualnych (lekarzy rodzinnych, lekarzy specjalistów, stomatologów, pielęgniarek, położnych), jak również u świadczeniodawców instytucjonalnych – w szpitalach i klinikach. W Kasach Chorych miały obowiązywać mechanizmy rynkowe i zasady np. celowości wydatków, gospodarności, działalności non profit i dążenie do zapewnienia równego dostępu do świadczeń. Niestety rzeczywistość okazała się inna. Kasy Chorych były zbyt kosztowne, zbiurokratyzowane i swym działaniem doprowadziły do dużego chaosu finansowego w opiece zdrowotnej. Kolejna reforma to powołanie Narodowego Funduszu Zdrowia (NFZ)[6] w miejsce Kas Chorych. Problem jednak był w tym, że ustawa w znacznej części była niezgodna z konstytucją i została podważona przez Trybunał Konstytucyjny, który zakwestionował brak jednoznacznych przepisów, gwarancji równego dostępu pacjentów do świadczeń opieki zdrowotnej, precyzyjnego określenia uprawnień, wyjęcie finansów funduszu spod kontroli sejmu i ubezpieczonych, konfliktogenne uregulowanie przepisów określających relacje między prezesem NFZ a Ministrem Zdrowia. Została więc uchwalona nowa ustawa, na mocy której powstał Narodowy Fundusz Zdrowia, będący państwową jednostką organizacyjną, posiadającą osobowość

[2] Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, Dz.U. 1997 nr 28 poz. 153.

[3] Joanna Niżnik, *W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia* (Kraków-Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta, 2004), 157-180.

[4] Krystyna Kois-Jaźwiec, Michał Podfigurny, „Oczekiwania samorządu terytorialnego wobec Kas Chorych", w: *Kasy Chorych w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*, red. Michał Musielak (Poznań: Wydawnictwo Akademii Medycznej im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu, 2003), 116-132.

[5] Zbigniew Klupś, Kasy „Chorych – między naprawą a likwidacją. Spory o model opieki zdrowotnej w Polsce w latach 2001 – 2002", w *Kasy Chorych w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*, red. Michał Musielak (Poznań: Wydawnictwo Akademii Medycznej im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu, 2003), 133-151.

[6] Ustawa z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia, Dz.U. 2003 nr 45 poz. 391.

prawną[7]. W konsekwencji ustawowej zostały wydane rozporządzenia, które uszczegółowiły zasady funkcjonowania świadczeniodawców oraz finansowania świadczeń opieki zdrowotnej. Wprowadzone zostało finansowanie prospektywne z wykorzystaniem cen, stawek i limitów wyznaczanych przez NFZ. Ponadto, w ramach funduszy publicznych, były finansowane wysokospecjalistyczne procedury, programy polityki zdrowotnej, ratownictwo medyczne, publiczna służba krwi oraz inspekcja sanitarna[8]. Z dniem 1 lipca 2008 r. na mocy zarządzenia Prezesa NFZ wdrożony został system Jednorodnych Grup Pacjentów (JGP)[9]. W zarządzeniu określone zostały warunki zawierania i realizacji umów w rodzaju leczenie szpitalne z wykorzystaniem nowego systemu, który zakładał grupowanie jednostek chorobowych w celu ujednolicenia wyceny realizowanych świadczeń zdrowotnych. Dla sytemu istotne było przyporządkowanie jednostek chorobowych do miejsc realizacji świadczeń z wykorzystaniem ICD-9 (Międzynarodowa Klasyfikacja Procedur Medycznych), która pozwalała przypisać odpowiednie kody do procedur związanych z korzystaniem ze świadczeń zdrowotnych. Wprowadzono także narzędzie rozliczeniowe, jakim był gruper, które pozwalało łączyć aspekty finansowe i medyczne, a jednocześnie umożliwiało kontrolę kosztów z przypisaniem ich do konkretnych jednostek chorobowych i pacjentów. Te zmiany znacznie poprawiły funkcjonowanie opieki zdrowotnej[10].

Rok 2017 przyniósł niestety kolejną zmianę koncepcji zarządzania, finansowania i rozliczania szpitali. Nowa ekipa rządząca wprowadziła koncepcję sieci szpitali czyli inaczej system podstawowego szpitalnego zabezpieczenia świadczeń opieki zdrowotnej, które miały zapewnione finansowanie z Narodowego Funduszu Zdrowia[11]. Według tej koncepcji miał być zapewniony dostęp świadczeniobiorców do świadczeń opieki zdrowotnej w zakresie: leczenia szpitalnego, świadczeń wysokospecjalistycznych, ambulatoryjnej opieki specjalistycznej realizowanej w poradniach przyszpitalnych, rehabilitacji leczniczej, programów lekowych, leków stosowanych w chemioterapii oraz nocnej i świątecznej opieki zdrowotnej, przy jednoczesnym zagwarantowaniu ciągłości i kompleksowości udzielanych świadczeń oraz stabilności ich finansowania. Wypracowywany przez lata system rozliczeń szpitali w ramach gospodarki rynkowej uległ zdecydowanej przebudowie. Ustawa wprowadziła system finansowania ryczałtowego[12], ustala-

[7] Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. 2004 nr 210 poz. 2135.

[8] Justyna Rój, Jan Sobiech, *Zarządzanie finansami szpitala* (Warszawa: Dom wydawniczy ABC, Wolters Kluwer Polska, 2006), 41.

[9] Zarządzenie Nr 32/2008/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 11 czerwca 2008 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów w rodzaju: leczenie szpitalne.

[10] Ryszard Orliński, „Możliwości zastosowania Value Based Healthcare (VBH) w polskiej opiece zdrowotnej", w: *Wyzwania w zarządzaniu kosztami*, red. M. Kowalewski (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2020), 131-140.

[11] Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. 2017 poz. 844.

[12] Ryszard Orliński, (2019) „Ryczałtowe rozliczanie świadczeń zdrowotnych szpitali", w:] *Rachunkowość jako źródło informacji na potrzeby zarządzania wartością dla interesariuszy*, red. Wanda

nego z góry na kolejne lata działalności[13]. Wysokość ryczałtów miała być ustalana za okres rozliczeniowy określony w umowie, nie dłuższy jednak niż rok kalendarzowy. Miażdżąca dla twórców nowego systemu finansowania opieki zdrowotnej była ocena ogólna przedstawiona w raporcie NIK[14]. Już na wstępie raportu napisano, że:

> wprowadzenie i funkcjonowanie systemu podstawowego szpitalnego zabezpieczenia świadczeń opieki zdrowotnej nie poprawiło dostępu pacjentów do świadczeń zdrowotnych, a także nie polepszyło sytuacji finansowej większości kontrolowanych szpitali. Projektując i wprowadzając systemowe zmiany w finansowaniu szpitali, nie uwzględniono sytuacji demograficznej oraz epidemiologicznej na obszarze ich funkcjonowania. Jako kryterium tworzenia systemu nie wzięto pod uwagę również znaczenia placówki w zapewnieniu bezpieczeństwa zdrowotnego danej społeczności, stopnia dostosowania jej infrastruktury do obowiązujących przepisów, czy jakości udzielanych świadczeń. Nie uwzględniono także potencjału szpitali, w tym ich możliwości diagnostycznych i terapeutycznych[15].

Miażdżąca krytyka nowo wprowadzonego rozwiązania pozostała bez echa. Mankamentem wprowadzonej koncepcji sieci szpitali było to, że:

> w rezultacie do PSZ zostały włączone również oddziały szpitalne zaspokajające potrzeby zdrowotne populacji jedynie w niewielkim stopniu, co potwierdziło niski stopień wykorzystania łóżek szpitalnych w kontrolowanych szpitalach. Taki stan przekładał się na nieuzasadnione i nadmierne koszty dla podmiotów leczniczych, a w skali kraju generowało to większe koszty dla całego systemu ochrony zdrowia[16].

I w tym momencie nastąpiło odejście od gospodarki rynkowej w opiece zdrowotnej. Na każdym etapie finansowania działalności szpitali wymagana była sprawozdawczość, umożliwiająca rozliczenie ponoszonych przez szpital kosztów. Wprowadzono więc specyficzny system kodowania usług i procedur realizowanych przez świadczeniodawców oparty na ICD-9 i ICD-10.

Skoczylas, Konrad Kochański (Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia, 2019, t. 1100, 85-97.

[13] Zarządzenie Nr 69/2017/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 10 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków umów w systemie podstawowego szpitalnego zabezpieczenia świadczeń opieki zdrowotnej.

[14] Raport NIK, (2019) Funkcjonowanie Systemu Podstawowego Szpitalnego Zabezpieczenia Świadczeń Opieki Zdrowotnej Informacja o wynikach kontroli. KZD.430.002.2019 Nr ewid. 29/2019/P/18/059/KZD.

[15] Tamże, 6

[16] Tamże, 9

1. ZARZĄDZANIE FINANSAMI PODMIOTÓW LECZNICZYCH

Zarządzanie finansami w instytucjach medycznych stanowi złożony proces, obejmujący planowanie, stałe monitorowanie i kontrolę środków finansowych. Celem jest zapewnienie efektywnego funkcjonowania placówek zdrowotnych. Organizacja finansów w instytucjach medycznych cechuję się wyjątkowością ze względu na specyfikę branży opieki zdrowotnej.

Wdrożenie systemów księgowości umożliwia precyzyjne monitorowanie przychodów, kosztów, wydatków i wpływów. Budżetowanie działalności pozwala na strategiczne planowanie wydatków oraz alokację zasobów w różnych obszarach. Charakterystyczną cechą współczesnych systemów opieki zdrowotnej jest implementacja procesów ich transformacji, mających na celu zwiększenie efektywności ekonomicznej oraz racjonalizację wydatków na opiekę zdrowotną. Dążenie do ekonomizacji sektora zdrowia powinno być prowadzone w sposób, który gwarantuje społeczeństwu bezpieczeństwo zdrowotne, jednocześnie unikając zaburzeń równowagi gospodarczej. Efektywność funkcjonowania sektora opieki zdrowotnej zależy, m.in. od przyjętego systemu finansowania opieki zdrowotnej[17].

Regularne badanie kosztów umożliwia rozpoznanie obszarów, gdzie można realizować oszczędności lub optymalizować wydatki, co ma szczególne znaczenie w świetle ograniczonych środków finansowych. Pojęcie jednostki leczniczej zostało wprowadzone do polskiego prawa za pomocą przepisów ustawy o działalności leczniczej[18]. Zgodnie z tymi przepisami, jednostkami leczniczymi są, w zakresie wykonywanej działalności, przedsiębiorcy, samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej, jednostki budżetowe posiadające w strukturze organizacyjnej ambulatorium, ambulatorium z izbą chorych, lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, pielęgniarkę podstawowej opieki zdrowotnej lub położną podstawowej opieki zdrowotnej, instytuty badawcze, fundacje i stowarzyszenia, których celem statutowym jest wykonywanie zadań w zakresie ochrony zdrowia, i których statut zezwala na prowadzenie działalności leczniczej, jednostki organizacyjne stowarzyszeń posiadających osobowość prawną, osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów regulujących stosunki państwa do kościoła katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych oraz gwarantujących wolność sumienia i wyznania, jednostki wojskowe. Różnorodność tych podmiotów wykonujących działalność leczniczą sprawia, że analiza gospodarki finansowej wymaga uwzględnienia wielu różnych czynników pomimo podziału na przedsiębiorców i podmioty lecznicze niebędące przedsiębiorcami, takie jak samodzielne publiczne zakłady opieki zdrowotnej czy jednostki wojskowe. Ustawodawca nie narzuca konieczności zastosowania zupełnie odmiennej metodyki w zarządzaniu ich finansami również w porównaniu do przedsiębiorstw działających w innych sektorach. W ustawie, przedsiębiorstwo jest definiowane jako zorganizowany

[17] Jadwiga Suchecka, *Finansowanie ochrony zdrowia wybrane zagadnienia* (Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, 2015), 21.

[18] Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, Dz.U. 2011 nr 112 poz. 654.

zespół składników niematerialnych i materialnych przeznaczony do prowadzenia działalności gospodarczej[19]. Istotnym obszarem w zarządzaniu finansami podmiotów leczniczych jest sposób finansowania i realizowania płatności. Poznanie różnorodnych źródeł finansowania, takich jak publiczne fundusze zdrowotne, ubezpieczenia zdrowotne i opłaty realizowane przez pacjentów, mają kluczowe znaczenie. Efektywne kierowanie płatnościami i procesem wystawiania faktur również stanowi istotny element[20]. Efektywne zarządzanie dochodami obejmuje optymalizowanie procedur związanych z ustalaniem opłat, rozliczeniami z ubezpieczycielami zdrowotnymi, nadzorowanie zaległości finansowych pacjentów, efektywne wykorzystanie środków zgodnych z planem finansowym na zakup usług zdrowotnych oraz implementacja skutecznego systemu eliminującego nadużycia w rozliczeniach z płatnikiem publicznym. Mogą one istotnie przyczynić się do skrócenia kolejek pacjentów oczekujących na udzielenie świadczeń zdrowotnych. Fundusz nie posiada narzędzi do negocjacji cen wyrobów medycznych, które są dostarczane pacjentom, w rezultacie oddziały wojewódzkie funduszu refundują koszty zakupu tych samych wyrobów medycznych (tego samego producenta, o identycznych parametrach i właściwościach) po zróżnicowanych cenach, gdzie rozpiętość cen dochodzi nawet do kilkuset procent. Z analizy danych wynika, że występowały także przypadki, gdy ceny tych wyrobów przewyższały ceny wyrobów dostępnych na otwartym rynku. Charakterystyczne dla systemu ochrony zdrowia jest również alokowanie środków lub gotowość ich udzielenia nawet jeśli pacjent nigdy nie skorzysta z tych usług. Przykładem tego zjawiska jest podstawowa opieka zdrowotna, gdzie nawet gdy pacjent danego ośrodka opieki zdrowotnej przebywa w placówce opiekuńczo leczniczej, otrzymuje ona nadal środki finansowe od Narodowego Funduszu Zdrowia w postaci stawki kapitacyjnej. Od samego początku swojego istnienia Narodowy Fundusz Zdrowia przekazywał środki finansowe podmiotom leczniczym, stosując różne formy takie jak np. ryczałt na obiad, opłata za dzień pobytu, niezależnie od ilości wykonywanych usług medycznych lub konkretnego świadczenia (w przypadku tego drugiego, przepisywana była określona liczba jednostek rozliczeniowych oraz ich cena jednostkowa). Takie metody płatności miały wpływ zarówno na pacjentów, jak i na podmioty lecznicze, dostarczając bodźców do określonych zachowań skierowanych na poprawę efektywności terapii, mierzonej przy użyciu powszechnych i obiektywnych wskaźników, które umożliwiają porównanie wyników leczenia w różnych placówkach, bowiem pacjent powinien być poinformowany, ile czasu może trwać jego leczenie[21].

Dodatkowo, kluczowe jest dokonywanie raportowania finansowego, co obejmuje cykliczne tworzenie raportów finansowych dla zarządu, organów nadzoru oraz innych zainteresowanych stron. Wartościowe jest przejrzyste przekazywanie

[19] Kamila Stańczak-Strumiłło, Roman Kotapski, *Zarządzanie finansami w podmiotach leczniczych* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2021), 43.

[20] Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. art. 114

[21] https://www.nik.gov.pl/plik/id,20223,vp,22913.pdf, *Raport: System ochrony zdrowia w Polsce – stan obecny i pożądane kierunki zmian*, s.56-59 [dostęp: 10.08.2024].

informacji interesariuszom na temat sytuacji finansowej i osiągniętych wyników w placówce medycznej[22].

2. KODYFIKACJA USŁUG MEDYCZNYCH

Analiza kodyfikacji usług medycznych zaczyna się od szeroko zakrojonego badania rynku usług zdrowotnych. W kontekście dynamicznych przemian w sektorze ochrony zdrowia identyfikowane są istotne czynniki wpływające na procesy kodyfikacji, takie jak ewolucja struktury placówek medycznych, postęp w technologii medycznej oraz zmieniające się oczekiwania pacjentów. Następnie, poddano analizie funkcje dokumentacji medycznej jako fundamentu umożliwiającego efektywną kodyfikację. Badane są normy prowadzenia dokumentacji, obejmujące formę papierową oraz elektroniczną, uwzględniające trudności związane z złożonością świadczonych usług oraz koniecznością precyzyjnego odwzorowania informacji medycznych. Kodyfikacja usług medycznych to proces klasyfikacyjny, w ramach którego przypisywane są unikalne kody każdej świadczonej usłudze zdrowotnej. Każdy z tych kodów tworzy alfanumeryczną sekwencję, umożliwiając jednoznaczne zidentyfikowanie konkretnego zabiegu diagnostycznego, terapeutycznego lub innej usługi związanej z opieką zdrowotną. Głównym celem kodyfikacji usług medycznych jest ułatwianie klarownego zrozumienia, monitorowania i rozliczania oferowanych usług zarówno dla placówek medycznych, jak i dla instytucji płatniczej, jakim jest Narodowy Fundusz Zdrowia. Dodatkowo, kodyfikacja wspomaga analizę statystyczną, badania nad jakością opieki zdrowotnej oraz procesy planowania zasobów. Usługi zdrowotne są systematycznie porządkowane z wykorzystaniem różnych kryteriów, takich jak rodzaj przeprowadzanej procedury, dziedzina medycyny czy charakterystyka świadczeniodawcy. Kody służą do rozpoznawania różnych rodzajów procedur leczniczych, terapii farmakologicznych oraz interwencji chirurgicznych. Obejmują również świadczenia związane z wizytami u lekarza, specjalistycznymi konsultacjami i opieką ambulatoryjną[23].

Kodyfikacja znajduje rozległe zastosowanie w kontekście rozliczeń finansowych. Ułatwia procesy rozliczeniowe między placówkami medycznymi a płatnikiem, jakim jest NFZ, poprzez precyzyjne określenie wartości świadczonych usług. Ponadto, kodyfikacja odnajduje zastosowanie w analizie statystycznej, wspomagając prowadzenie analiz statystycznych, badań epidemiologicznych oraz monitorowanie tendencji zdrowotnych. Jednocześnie pełni funkcję narzędzia do planowania zasobów, co umożliwia skuteczniejsze zarządzanie zasobami, alokację środków finansowych oraz ocenę efektywności systemu opieki zdrowotnej. Kodyfikacja usług medycznych stanowi zatem kluczowe narzędzie zarówno dla profesjonalistów medycznych, jak i instytucji płatniczych, mając na celu usprawnienie procesów zarządzania, monitorowania i rozliczania świadczonych usług zdrowotnych.

[22] Janusz Sasak, *Zarządzanie ryzykiem w placówkach ochrony zdrowia* (Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2020),.65.

[23] Kevin Smiley, *Medical Billing and Coding For Dummies* (New Jersey, Wydawnictwo Wiley, 2012), 30.

Eksperci ds. fakturowania i kodowania usług medycznych to pracownicy służby zdrowia, którzy mają za zadanie przekształcać dane pacjentów zawarte w dokumentacji leczenia oraz informacjach ubezpieczeniowych na zrozumiałe przychody. Dokonują tego, interpretując skomplikowane kody w taki sposób, aby mogły być zrozumiane przez firmy ubezpieczeniowe i inne płatników. W sektorze opieki zdrowotnej istnieje potrzeba posiadania wykwalifikowanych specjalistów ds. rachunkowości i kodowania medycznego, którzy precyzyjnie rejestrują i monitorują konta każdego pacjenta. Dzięki temu lekarze otrzymują wynagrodzenie, a pacjenci są obciążani tylko kosztami usług, które otrzymują. Choć te dwie funkcje często są łączone, rachunkowość medyczna i kodowanie medyczne są w istocie dwoma odrębnymi zadaniami[24].

W kontekście fakturowania i kodowania, konieczne jest posiadanie wiedzy na temat języka, umożliwiającego tworzenie wszystkich kodów rozliczeniowych, podobnie jak ma to miejsce w przypadku procesu kodowania. Istnieją dwa kluczowe elementy, stanowiące fundament dla fakturowania i kodowania: terminologia medyczna i konieczność medyczna. Terminologia medyczna obejmuje słownictwo opisujące choroby, urazy, stany chorobowe i procedury. Większość terminów używanych w medycynie pochodzi z języków greckiego i łacińskiego. Konieczność medyczna oznacza, że wszelkie wykonywane procedury są niezbędne do diagnozowania lub leczenia stanu zdrowia, przy zachowaniu akceptowalnych standardów opieki. Terminy diagnostyczne są kluczowym elementem kodowania, które uzasadniają konieczność medyczną każdej procedury. Narodowy Fundusz Zdrowia jest odpowiedzialny za płacenie dostawcom usług zdrowotnych za realizowane usługi. Jednakże płaci on wyłącznie za procedury, które są medycznie uzasadnione i konieczne dla dobra pacjenta. Właśnie z tego powodu każda procedura musi być skojarzona z diagnozą, potwierdzającą medyczną konieczność przeprowadzenia zabiegu. Wszystkie diagnozy i procedury wyrażane są w terminologii medycznej. W celu dokładnego zidentyfikowania odpowiedniego kodu konieczne jest zrozumienie słownictwa używanego w dokumentacji, procedurach chirurgicznych, a także opiece i zarządzaniu procedurami[25].

3. DOKUMENTACJA MEDYCZNA

Dokumentacja medyczna to zestaw dokumentów zawierających informacje o stanie zdrowia pacjenta, historii jego chorób, przeprowadzonych zabiegach medycznych, wynikach badań laboratoryjnych oraz zaleceniach lekarskich. Stanowi kluczowy element w opiece zdrowotnej, służący do prowadzenia historii pacjenta, koordynacji opieki, komunikacji między pracownikami służby zdrowia oraz podstawy do podejmowania decyzji terapeutycznych. Dokumentacja medyczna może być prowadzona zarówno w formie papierowej, jak i elektronicznej, przy czym obie

[24] Tamże, 19.

[25] Tamże, 57.

formy podlegają ścisłym normom dotyczącym poufności i dostępu do informacji medycznych[26].

Prawo dostępu do dokumentacji medycznej jest uregulowane przez przepisy zawarte w ustawie dotyczącej praw pacjenta i funkcji Rzecznika Praw Pacjenta[27], a także ustawie o ochronie danych osobowych[28]. Zgodnie z przepisami pierwsza z wymienionych ustaw gwarantuje pacjentom możliwość dostępu do swojej dokumentacji medycznej, a także prawo do otrzymania jej kopii lub streszczenia. Pacjent ma również prawo do wyjaśnień dotyczących treści dokumentacji, jeżeli uważa je za błędne bądź niepełne. Osoba uprawniona, czyli pacjent, jego przedstawiciel ustawowy lub osoba przez niego upoważniona, może uzyskać dostęp do dokumentacji medycznej. Procedura odbywa się w miejscu, gdzie udzielane są świadczenia zdrowotne lub w siedzibie placówki medycznej, a pacjent ma możliwość dokonywania notatek lub fotografowania dokumentów. Jeśli placówka medyczna zakończyła swoją działalność, jej dokumentację medyczną przejmuje inny podmiot, który przejął jej obowiązki. Opłata za udostępnienie dokumentacji medycznej może być naliczana zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Maksymalna kwota opłaty jest ustalana na podstawie rodzaju udostępnionej dokumentacji oraz przeciętnego wynagrodzenia w poprzednim kwartale, ustalonego przez prezesa Głównego Urzędu Statystycznego[29]. Ustawa dotycząca ochrony danych osobowych reguluje aspekty poufności danych osobowych zawartej w dokumentacji medycznej. Dostęp do dokumentacji medycznej pacjenta jest ograniczony wyłącznie do upoważnionych osób, w tym lekarzy i innych pracowników zaangażowanych w proces leczenia, o ile przestrzegają zasad poufności i ochrony danych osobowych. Dodatkowo, inne przepisy prawne mogą także zawierać regulacje dotyczące dokumentacji medycznej, takie jak ustawy regulujące funkcjonowanie konkretnych placówek medycznych lub normy zawodowe personelu medycznego. Istotne jest, aby zarówno pacjenci, jak i personel medyczny, byli świadomi swoich praw i obowiązków w zakresie dokumentacji medycznej, co zapewnia właściwe korzystanie z niej oraz ochronę danych osobowych[30].

Ewolucja sposobu prowadzenia dokumentacji medycznej koreluje z postępem technologicznym oraz dynamicznymi zmianami wymogów prawno – regulacyjnych. Współczesne placówki medyczne praktycznie wyłącznie korzystają z formy elektronicznej dokumentacji. Obowiązujące przepisy nakładają na nie obowiązek stosowania systemów informatycznych, które zapewniają bezpieczne przechowywanie i dostęp do danych medycznych. Placówki medyczne wykorzystują nowoczesne oprogramowanie do zarządzania danymi pacjentów. Taka cyfrowa platforma umożliwia szybki dostęp do informacji, ich bieżącą aktualizację oraz

[26] Tomasz Banaś, Tomasz Filarski, Marcin Mikos, Piotr Pochopień, *Dokumentacja medyczna* (Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, 2012), 44.

[27] Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz.U. nr 52 poz. 417.

[28] Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018 poz. 1000.

[29] https://pacjent.gov.pl/artykul/dokumentacja-medyczna, [dostęp: 13.02.2024].

[30] Ustawa o ochronie danych osobowych …

skuteczną analizę. Wdrożono rygorystyczne środki bezpieczeństwa danych, aby skutecznie przeciwdziałać nieuprawnionemu dostępowi i manipulacji danymi pacjentów. Technologie szyfrowania, uwierzytelniania i monitorowania są szeroko stosowane w praktyce. Nowoczesne systemy informatyczne w placówkach medycznych są projektowane tak, aby być interoperacyjne, co umożliwia swobodną wymianę danych między różnymi instytucjami medycznymi oraz systemami telemedycznymi. Zintegrowane systemy telemedyczne są powszechnie wykorzystywane do konsultacji zdalnych, monitorowania pacjentów na odległość oraz świadczenia usług zdrowotnych poprzez platformy internetowe. W przypadku dokumentacji w formie tradycyjnej, placówki medyczne przeprowadzają proces skanowania i przechowywania tych dokumentów w postaci cyfrowej, aby zapewnić spójność i łatwy dostęp do informacji. Pacjenci mają możliwość uzyskania dostępu do swojej dokumentacji medycznej poprzez bezpieczne platformy internetowe, co umożliwia im monitorowanie swojego stanu zdrowia oraz efektywną współpracę z lekarzami. Dane zgromadzone w dokumentacji medycznej są wykorzystywane do monitorowania zdrowia populacji, identyfikacji trendów chorobowych oraz planowania strategicznego działań w ochronie zdrowia. Jest to kluczowe dla efektywnego zarządzania systemem opieki zdrowotnej oraz dostosowania go do zmieniających się potrzeb społecznych[31].

Przechowywanie dokumentacji medycznej stanowi istotny element dbania o poufność, spójność i dostępność informacji dotyczących zdrowia pacjentów. Proces ten podlega rygorystycznym przepisom prawnym, które określają nie tylko okresy, ale także warunki przechowywania dokumentów zgodnie z ustawą o prawach pacjenta[32]. Placówki udzielające świadczenia zdrowotne są zobowiązane do przechowywania dokumentacji medycznej przez okres 20 lat, liczonych od zakończenia roku kalendarzowego, w którym dokonano ostatniego wpisu. Chociaż ta zasada jest ogólna, istnieją pewne wyjątki np. dla dokumentów zawierających zdjęcia rentgenowskie lub skierowania na badania. Po wygaśnięciu obowiązku przechowywania, dokumentacja medyczna musi być zniszczona w taki sposób, aby uniemożliwić identyfikacje pacjenta, którego dotyczyła. Istnieje jednak opcja wydania dokumentacji pacjentowi, jego prawnemu opiekunowi lub osobie przez niego upoważnionej. Należy zaznaczyć, że przepisy nie różnicują okresów przechowywania w zależności od formy dokumentacji czyli nie ma znaczenia, czy dokumenty są prowadzone w formie papierowej czy elektronicznej – obowiązują te same okresy przechowywania, co jest istotne dla spójnego stosowania przepisów i zapewnienia ochrony danych pacjentów. Współcześnie wraz z postępem technologicznym, coraz więcej placówek medycznych przekształca swoją dokumentację w formę elektroniczną. Systemy informatyczne są projektowane z myślą o zapewnieniu bezpiecznego przechowywania i łatwego dostępu do danych medycznych zgodnie z obowiązującymi regulacjami i standardami bezpieczeństwa. To zapewnia pacjentom pewność, że ich informacje są bezpieczne i dostępne gdy są potrzebne.

[31] Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania, Dz.U. 2020 poz. 666

[32] Ustawa o prawach pacjenta …

4. MIĘDZYNARODOWA KLASYFIKACJA CHORÓB ICD10

System klasyfikacji chorób to mechanizm grupowania jednostek chorobowych w określone kategorie na podstawie ustalonych kryteriów. Istnieje szereg różnych metod klasyfikacji, z których wybiera się tę odpowiednią w zależności od celu wykorzystania danych statystycznych. Klasyfikacja chorób musi objąć różnorodne stany chorobowe, które są rozdzielone na odpowiednią liczbę kategorii, aby ułatwić ich analizę i porównanie. Dziesiąta Rewizja Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10) reprezentuje najnowszą wersję tego systemu klasyfikacyjnego, którego początki sięgają aż roku 1893, kiedy to został zapoczątkowany jako klasyfikacja Bertillona, znana również jako Międzynarodowa Lista Przyczyn Zgonów. Od tamtego czasu ICD przeszła wiele aktualizacji, aby dostosować się do zmieniających się potrzeb oraz nowych odkryć w obszarze medycyny i zdrowia publicznego. Pierwotnie, klasyfikacja Bertillona została opracowana w celu stworzenia spójnego systemu klasyfikacji przyczyn zgonów w celu ułatwienia analizy i porównań międzynarodowych. Z biegiem lat, w miarę rozwoju medycyny oraz zmian społecznych, potrzeba uaktualnienia tej klasyfikacji stała się oczywista. W rezultacie, klasyfikacja Bertillona została rozszerzona i ulepszona, aż w końcu przekształciła się w obecnie stosowaną Dziesiątą Rewizję Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych. ICD-10 nie tylko kontynuuje tradycje poprzednich edycji w zakresie kategoryzacji chorób i problemów zdrowotnych, ale także odzwierciedla najnowsze osiągnięcia w medycynie i zdrowiu publicznym.

Zastosowanie nowoczesnych kryteriów i standardów umożliwia bardziej precyzyjne klasyfikowanie różnych jednostek chorobowych oraz ich skutków zdrowotnych. W efekcie, ICD-10 staje się niezwykle wartościowym narzędziem zarówno dla badaczy, jak i praktyków medycznych, wspierając ich w analizie epidemiologicznej, diagnostyce chorób, planowaniu działań zdrowotnych oraz monitorowaniu trendów zdrowotnych na poziomie globalnym i krajowym[33].

Najnowsza edycja klasyfikacji ICD-10 przeszła istotne modyfikacje i obecnie została rozbudowana, składając się z trzech obszernych tomów, z których każdy został przeznaczony do spełnienia konkretnych zadań i potrzeb użytkowników. Te trzy tomy stanowią kompleksowy zasób informacji służący do klasyfikowania chorób i problemów zdrowotnych oraz udzielania odpowiednich wskazówek dotyczących ich kodowania i interpretacji. Każdy z tych tomów zawiera istotne materiały, które pozwalają na dogłębne zrozumienie i wykorzystanie klasyfikacji ICD-10 w praktyce medycznej i naukowej.

W pierwszym tomie klasyfikacji ICD-10 znajduje się kluczowy zbiór informacji, który obejmuje główną listę tabelaryczną. Ta lista zawiera kompleksową klasyfikację chorób i problemów zdrowotnych, uporządkowanych zgodnie z kryteriami trzy – i czteroznakowymi, co umożliwia precyzyjne ich zidentyfikowanie

[33] Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych. Rewizja dziesiąta, Wydawnictwo World Health Organization, 2009 r.,11

i kategoryzację. Dodatkowo, tom ten obejmuje klasyfikację morfologii nowotworów oraz specjalne listy tabelaryczne dotyczące umieralności i chorobowości, co zapewnia szeroki zakres informacji związanych z różnymi aspektami zdrowia. Ponadto, pierwszy tom zawiera definicje kluczowych terminów oraz przepisy dotyczące nazewnictwa, które są istotne dla właściwego stosowania klasyfikacji. Te dodatkowe elementy są niezwykle ważne dla pełnego zrozumienia i praktycznego wykorzystania Klasyfikacji ICD-10 przez profesjonalistów medycznych i naukowców.

Drugi tom klasyfikacji ICD-10 jest bogatym źródłem szczegółowych informacji dotyczących zasad kodowania chorób i problemów zdrowotnych, które wcześniej były dostępne w pierwszym tomie. Ten obszerny tom zawiera nie tylko szczegółowe wyjaśnienia, ale także pełne omówienie teoretycznych podstaw oraz praktyczne wskazówki dotyczące używania klasyfikacji zawartej w poprzednim tomie. W niniejszym tomie znajdują się także cenne informacje na temat planowania sposobu wykorzystania klasyfikacji ICD, co może być szczególnie przydatne dla specjalistów medycznych i badaczy. Ponadto, drugi tom zawiera interesujący materiał historyczny, który dotychczas prezentowano jedynie we wstępie do pierwszego tomu. Bogata treść sprawia, iż drugi tom stanowi nieocenione źródło wiedzy dla wszystkich pracowników ochrony zdrowia, zajmujących się analizą, interpretacją i wykorzystaniem klasyfikacji ICD-10 w swojej praktyce zawodowej.

Trzeci tom klasyfikacji ICD-10 jest niezastąpionym narzędziem ułatwiającym szybkie odnajdywanie konkretnych chorób i problemów zdrowotnych poprzez zawarty w nim indeks alfabetyczny. Tom trzeci został również wzbogacony o wstęp, wprowadzający czytelnika w tematykę indeksu oraz szczegółową instrukcję użytkowania, która jest pomocna w efektywnym korzystaniu z tego narzędzia. Takie ulepszenia sprawiają, że użytkownicy klasyfikacji mogą błyskawicznie zlokalizować informację dotyczące interesujących ich zagadnień medycznych i zrozumieć sposób funkcjonowania indeksu, co z kolei zwiększa użyteczność i dostępność tej istotnej części klasyfikacji ICD-10.

Międzynarodowa Konferencja ds. Dziesiątej Rewizji Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób w 1989 r. zaaprobowała aktualizację klasyfikacji, co zostało potwierdzone przez Czterdzieste Trzecie Światowe Zgromadzenie Zdrowia. Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie była istotnym krokiem w procesie uznania nowej wersji klasyfikacji. W przyjętej rezolucji Czterdziestego Trzeciego Światowego Zgromadzenia Zdrowia, po analizie raportu Konferencji, zostały zawarte różnorodne zalecenia. Wśród postanowień rezolucji znalazły się istotne aspekty, takie jak akceptacja szczegółowej listy kategorii trzyznakowych i opcjonalnych podkategorii czteroznakowych. Te kategorie, wraz z krótkimi listami tabelarycznymi umieralności i chorobowości, stanowiły Dziesiątą Rewizję Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych, która zaczęła obowiązywać od 1 stycznia 1993 r. Ponadto, ustalono definicje, standardy oraz wymogi raportowania dotyczące umieralności związanej z okresem macierzyństwa, płodowym, okołoporodowym, a także umieralnością noworodków i niemowląt. Innym istotnym aspektem było określenie zasad i instrukcji dotyczących kodowania podstawowej przyczyny zgonu oraz kodowania głównego stanu chorobowego. Rezolucja nakazywała również Dyrektorowi Generalnemu

wydanie podręcznika użytkowania Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych. Zgromadzenie poparło zalecenia Konferencji dotyczące rozwijania i wdrażania rodzin klasyfikacji związanych ze schorzeniami i stanem zdrowia, opartych na Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych. W rezolucji zawarto także poparcie dla wprowadzenia regularnego procesu aktualizacji klasyfikacji co dziesięć lat.

Od momentu Szóstej Rewizji z roku 1948, regularne aktualizacje klasyfikacji ICD są koordynowane przez Światową Organizację Zdrowia. Dziesiąta rewizja powstała dzięki szerokiej międzynarodowej współpracy. Światowa Organizacja Zdrowia wyraża uznanie za wkład pracy licznych międzynarodowych i krajowych grup ekspertów oraz pojedynczych osób z różnych krajów, które przyczyniły się do opracowania nowej edycji klasyfikacji. W celu zapewnienia wsparcia dla poszczególnych krajów w opracowywaniu i stosowaniu klasyfikacji związanych ze stanem zdrowia, zwłaszcza Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób, Światowa Organizacja Zdrowia utworzyła dziewięć Ośrodków Współpracy w ramach Międzynarodowej Rodziny Klasyfikacji. Istotnym aspektem jest to, aby użytkownicy klasyfikacji w różnych krajach zgłaszali do tych ośrodków wszelkie istotne problemy napotkane podczas korzystania z ICD, szczególnie w przypadkach wykrycia nowych chorób nie uwzględnionych w obecnej klasyfikacji. W przeszłości ICD nie był aktualizowany między kolejnymi rewizjami, jednak w przypadku ICD-10 wprowadzono nowy mechanizm. Dzięki niemu za pośrednictwem Ośrodków Współpracy możliwe jest określenie odpowiednich kodów dla nowych chorób, jeśli okaże się to niezbędne. Istnieje również wiele krajowych Ośrodków Referencyjnych, gdzie użytkownicy klasyfikacji mogą uzyskać wsparcie i konsultacje w przypadku napotkania problemów. Wskazane ośrodki wraz z odpowiednimi biurami krajowymi pełnią kluczową rolę w udzielaniu pomocy i rozwiązywaniu trudności związanych z wykorzystaniem klasyfikacji ICD.

5. MIĘDZYNARODOWA KLASYFIKACJA PROCEDUR MEDYCZNYCH ICD-9

Międzynarodowa Klasyfikacja Procedur Medycznych ICD-9 to system kategoryzacji, umożliwiający przypisanie właściwych kodów do różnorodnych procedur związanych z opieką zdrowotną. Głównym celem klasyfikacji jest ułatwienie oraz uporządkowanie identyfikacji procedur medycznych, włączając w to zabiegi operacyjne, diagnostyczne, terapeutyczne, a nawet procesy rozliczeniowe związane z świadczeniami zdrowotnymi. ICD-9 służy jako uniwersalny system kodowania procedur medycznych, który umożliwia spójne rejestrowanie i analizowanie różnorodnych działań podejmowanych w opiece zdrowotnej. Dzięki odpowiednio przypisanym kodom, można dokładnie śledzić i porównywać różne procedury, co jest niezwykle ważne dla zarządzania placówkami medycznymi, badania jakości opieki zdrowotnej oraz monitorowania trendów i statystyk zdrowotnych. Klasyfikacja ICD-9 obejmuje szeroki zakres procedur, od rutynowych badań diagnostycznych po skomplikowane operacje chirurgiczne. Zapewnia to kompleksowe odzwierciedlenie różnorodności działań medycznych podejmowanych w praktyce

klinicznej. Dzięki temu lekarze, personel medyczny, badacze i analitycy mogą efektywnie korzystać z ICD-9 w celu zrozumienia i oceny różnorodnych aspektów opieki zdrowotnej oraz podejmowania informowanych decyzji dotyczących zarządzania i leczenia pacjentów[34].

Przez długi czas pracownicy służby zdrowia stosowali systemy kodowania do opisu różnych procedur, usług i materiałów eksploatacyjnych. Początkowo skupiano się głównie na kodowaniu przyczyny zabiegu, usługi lub dostawy za pomocą oświadczenia diagnostycznego. Jednakże, wraz z dynamicznym rozwojem sektora opieki zdrowotnej oraz wzrostem liczby użytkowników systemów klasyfikacyjnych, zrozumienie potrzeby wprowadzenia bardziej precyzyjnych metod kodowania stało się coraz bardziej oczywiste. W momencie uchwalenia ustawy Medicare Catastrophic Coverage Act w 1988 r. pojawiła się potrzeba standaryzacji procesu kodowania diagnostycznego, szczególnie w kontekście roszczeń składanych do Medicare. Wprowadzenie obowiązkowego stosowania ICD-9 do kodowania diagnoz w znaczący sposób zmieniło praktyki w obszarze rozliczeń i zwrotów kosztów opieki zdrowotnej. Choć dla niektórych specjalistów wymóg stosowania kodowania diagnostycznego mógł wydawać się dodatkowym obciążeniem lub nawet pretekstem dla opóźnień w płatnościach, należy zrozumieć, że właściwe wykorzystanie systemu kodowania daje profesjonalistom absolutną kontrolę nad procesem rozliczeń i zwrotów kosztów. Jednakże, dokładne kodowanie diagnostyczne nie jest łatwe i wymaga solidnej znajomości terminologii medycznej oraz zasad i przepisów dotyczących ICD-9. Wydanie dziewiąte międzynarodowej klasyfikacji chorób (ICD-9) stanowiło istotny krok w kierunku standaryzacji procesu kodowania diagnostycznego. Opublikowane przez Practice Management Information Corporation, to wydanie miało na celu ułatwienie klasyfikacji informacji dotyczących zachorowalności i umieralności, indeksowania dokumentacji medycznej oraz przechowywania i wyszukiwania danych. ICD-9, będący statystycznym systemem klasyfikacji, porządkuje choroby i urazy w grupy według określonych kryteriów. Większość kodów ICD-9 składa się z trzech, czterech lub pięciu cyfr, które są regularnie aktualizowane przez Światową Organizację Zdrowia oraz centra Medicare i Medicaid. Opublikowane aktualizacje mają na celu dostosowanie klasyfikacji do zmieniającej się rzeczywistości medycznej i potrzeb diagnostycznych. ICD-9, będąc podstawą kodowania diagnoz, operacji i leczenia, jest niezwykle istotnym narzędziem dla profesjonalistów medycznych, umożliwiającym jednolite i precyzyjne dokumentowanie przypadków medycznych. Jego wprowadzenie miało istotny wpływ na rozwój systemów indeksowania szpitali oraz standaryzację procesów diagnostycznych w sektorze opieki zdrowotnej[35].

ICD-9, czyli dziewiąta rewizja Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych, obejmuje różnorodne zestawy tabel, których celem jest uporządkowanie i sklasyfikowanie różnych rodzajów chorób, urazów oraz problemów zdrowotnych. Tabele w Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów

[34] https://www.rsqphysio.com/blog/fizjoterapia-klasyfikacja-icd9-kody-icd10 [dostęp: 18.08.202].

[35] https://libutsi.tripod.com/jolcomputersconsultantsinc/ACE%20Institute/ICD9CM/ICD-9-CM/ICD-9-2010%20OFFICE.pdf, s. 5-6. [dostęp: 18.08.2024].

Zdrowotnych, dziewiątej rewizji (ICD-9), obejmują szeroki zakres kategorii, które pomagają w klasyfikowaniu różnych aspektów chorób, urazów i problemów zdrowotnych. Tabela główna stanowi główną strukturę klasyfikacyjną, gdzie zawarte są kategorie i podkategorie chorób oraz problemów zdrowotnych. Każda z tych kategorii posiada swój unikalny kod numeryczny, co ułatwia identyfikację i porządkowanie informacji. Tablice morfologiczne zawierają opisy morfologiczne różnych rodzajów nowotworów, co umożliwia dokładniejsze sklasyfikowanie nowotworów pod względem ich budowy i cech. Jest to istotne zarówno dla diagnozy, jak i planowania leczenia. Tablice dotyczące umieralności i chorobowości zawierają dane statystyczne dotyczące umieralności i zachorowalności na różne choroby. Są to istotne tabele w analizie epidemiologicznej, pozwalając na śledzenie trendów zdrowotnych populacji. Tablice specjalistyczne skupiają się na konkretnych dziedzinach medycyny lub grupach pacjentów, takich jak dzieci, kobiety w ciąży itp. Mogą zawierać specyficzne kody dla tych grup, co ułatwia identyfikację i zarządzanie nimi. Tablice etiologiczne opisują przyczyny chorób, co może być istotne w diagnostyce i planowaniu terapii. Pomagają lekarzom zrozumieć podłoże choroby i skuteczniej wdrożyć odpowiednie środki zaradcze. Tablice anatomiczne klasyfikują choroby na podstawie miejsca ich występowania w ciele, co jest istotne dla specjalistów zajmujących się konkretnymi obszarami anatomicznymi. Umożliwiają precyzyjną lokalizację i diagnozę problemów zdrowotnych. Tablice leków i substancji toksycznych dotyczą kodowania związanych z lekami, truciznami i innymi substancjami wpływającymi na zdrowie. Zapewniają informacje na temat związanych z nimi zagrożeń dla zdrowia i bezpieczeństwa. Tablice procedur medycznych zawierają kody dla różnych procedur medycznych, takich jak zabiegi chirurgiczne, badania diagnostyczne, terapie itp. Ułatwiają identyfikację i dokumentację przeprowadzanych procedur. Podział na te tabele umożliwia profesjonalistom medycznym dokładniejsze klasyfikowanie różnych aspektów zdrowia i chorób, co jest istotne zarówno dla celów diagnostycznych, jak i statystycznych. Dzięki temu systemowi klasyfikacji możliwe jest skuteczniejsze zarządzanie opieką zdrowotną i analiza zdrowotna populacji.

6. WYKORZYSTANIE KODÓW DO ROZLICZEŃ Z NARODOWYM FUNDUSZEM ZDROWIA

Zastosowanie kodów rozliczeniowych z Narodowym Funduszem Zdrowia jest istotne z punktu widzenia procesu rejestracji pacjentów, ich przyjęcia, tworzenia planu leczenia, jak również kodowania usług medycznych i rozliczeń zakładu opieki zdrowotnej z NFZ. Stąd też niebagatelne znaczenie ma zapewnienie ciągłości szkoleń oraz monitoring pracowników w zakresie kodowania, nawet jeśli występuje rotacja pracowników. Ciągłe doskonalenie umiejętności personelu, jak i regularne kontrole wykonanej pracy, prowadzi do udoskonalenia procesu kodowania. Działania te są kluczowe dla utrzymania wysokiej jakości obsługi pacjentów oraz zgodności z wymogami prawnymi i regulacyjnymi.

Istotnym problemem jest przygotowanie planu leczenia pacjenta. Proces ten obejmuje diagnozę, planowanie procedur medycznych oraz ustalenie dalszych

kroków w opiece nad pacjentem. Do każdej czynności przypisywane są odpowiednie kody umożliwiające identyfikację, klasyfikacje i rozliczanie świadczonych usług medycznych. Początkowy proces polega na przeprowadzeniu dokładnej diagnozy pacjenta. Pierwszym krokiem jest kompleksowa ocena stanu zdrowia pacjenta, która obejmuje historie choroby. Lekarz zbiera dokładne informacje dotyczące przebiegu choroby, poprzednich leczeń oraz występujących objawów. Na podstawie zebranych danych lekarz wspólnie z pacjentem określa cele terapeutyczne, które mogą obejmować złagodzenie objawów, wyleczenie choroby, kontrolę stanu zdrowia lub poprawę jakości życia. Następnie, uwzględniając ustalone cele, lekarz określa najlepsze metody leczenia pacjenta, uwzględniając różnorodność dostępnych opcji, takich jak farmakoterapia, terapia behawioralna, fizjoterapia, zabiegi chirurgiczne i inne. W sytuacji, kiedy zachodzi potrzeba wykonania procedur medycznych, takich jak badania diagnostyczne czy zabiegi inwazyjne, niezbędne jest dokładne zaplanowanie oraz skoordynowanie tych działań w ramach procesu leczenia. Planowanie procedur medycznych uwzględnia wiele czynników, m.in. takie aspekty, jak terminy dostępności sprzętu, dostępności personelu medycznego, harmonogramy pacjentów oraz specyfikę samej procedury. Koordynacja tych działań jest niezbędna, aby zapewnić skuteczność i bezpieczeństwo wykonania procedur oraz minimalizacji ryzyka komplikacji i błędów. W przypadku bardziej skomplikowanych procedur diagnostycznych, konieczne jest ustalenie terminu badania, uwzględniając dostępność aparatury oraz zgodność z harmonogramem pacjenta. Ponadto, personel medyczny zobowiązany jest do zapewnienia pacjentowi odpowiednich warunków, aby pacjent był dobrze przygotowany do badania oraz był zapoznany z wszelkimi informacjami i instrukcjami związanymi z badaniem. Wszystkie te czynniki muszą być zapewnione podczas planowania oraz koordynacji procedur medycznych, ponieważ priorytetem jest zapewnienie pacjentowi kompleksowej i skutecznej opieki zdrowotnej.

Opisane wyżej czynności muszą być sfinansowane w ramach systemu ubezpieczeń zdrowotnych lub w ramach odpłatności, jeżeli pacjent nie jest ubezpieczony albo korzysta z prywatnej opieki zdrowotnej. Aby procedury i usługi medyczne mogły być sfinansowane w ramach systemu, musi powstać sprawozdawczość medyczna wg wymogów określonych przez płatnika (NFZ). Narodowy Fundusz Zdrowia ma za zadanie zarówno finansowanie różnorodnych świadczeń zdrowotnych, jak i ustalania regulacji dotyczących zakresu oraz sposobu ich realizowania. Wprowadza on różnorodne zasady, wytyczne i przepisy, które mają istotny wpływ na funkcjonowanie całego systemu medycznego.

Kodowanie usług medycznych, jak już wcześniej wspomniano, to proces przypisywania unikalnych kodów do poszczególnych świadczeń zdrowotnych, diagnoz i procedur medycznych. Te kody są niezbędne do prawidłowego rozliczenia świadczeń z Narodowym Funduszem Zdrowia (NFZ) oraz innymi płatnikami. Od 1 lipca 2008 r. na mocy zarządzenia Prezesa NFZ obowiązuje w Polsce system Jednorodnych Grup Pacjentów (JGP)[36], który jest podstawą klasyfikacyjną w kodowaniu usług

[36] Zarządzenie Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia nr 32/2008/DSOZ z dnia 11 czerwca 2008 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów w rodzaju: leczenie szpitalne.

i procedur medycznych. Dzięki kodyfikacji ułatwione jest zbieranie danych statystycznych, przeprowadzanie analiz z dziedziny epidemiologii oraz monitoring trendów zdrowotnych. Korzystając z ICD, personel medyczny może precyzyjnie zdefiniować diagnozy pacjentów i śledzić przebieg ich chorób. Od 1 stycznia 2022 r. obowiązuje Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych ICD-11. Ma to kluczowe znaczenie dla poprawnego rozliczania świadczeń zdrowotnych z Narodowym Funduszem Zdrowia (NFZ). Ułatwia to prowadzenie dokumentacji medycznej oraz prawidłowe fakturowanie świadczonych usług przez jednostki opieki zdrowotnej. W praktyce, personel medyczny musi być odpowiednio przeszkolony w zakresie korzystania z tych kluczy kodowania. Pracownicy muszą być także świadomi ewentualnych zmian w ich strukturze i zastosowaniu. Zapewnienie regularnych szkoleń i aktualizacji wiedzy personelu w tym obszarze jest niezbędne dla zachowania spójności i dokładności procesu kodowania usług zdrowotnych. Każda usługa medyczna musi być odpowiednio zakodowana. Na tej podstawie Narodowy Fundusz Zdrowia dokonuje weryfikacji i rozliczenia świadczeń. Kody usług medycznych są określane poprzez rozporządzenia Ministra Zdrowia. Można je znaleźć w rejestrze podmiotów, które wykonują działalność leczniczą.

Dlaczego kodowanie jest ważne? Dla jednostek opieki zdrowotne jest to precyzyjne rozliczenie realizowanych usług i procedur medycznych. Dzięki kodowaniu można dokładnie określić rodzaj i zakres wykonanych świadczeń, co umożliwia prawidłowe wyliczenie należności. Ponadto kodowanie służy celom statystycznym i analitycznym. Zebrane dane o kodowanych świadczeniach są wykorzystywane do tworzenia statystyk dotyczących częstotliwości występowania różnych chorób, efektywności leczenia oraz planowania zasobów w opiece zdrowotnej. Precyzyjne kodowanie usług i procedur medycznych ułatwia nadzór nad jakością realizowanych świadczeń. Poprzez analizę kodów można ocenić jakość świadczonych usług medycznych i identyfikować obszary wymagające poprawy. Kodowanie zapewnia transparentność finansową prowadzonej działalności medycznej, zapewnia przejrzystość finansów w placówkach medycznych oraz ułatwia kontrolę wydatków publicznych na ochronę zdrowia.

Poprawność kodowania jest pewnego rodzaju wyzwaniem dla jednostek opieki zdrowotnej. Klasyfikacje medyczne są rozbudowane i podlegają regularnym aktualizacjom. Nie mniej jednak, aby prawidłowo zakodować świadczenie, dokumentacja medyczna musi być kompletna i precyzyjna. Pracownicy zajmujący się kodowaniem muszą na bieżąco uzupełniać wiedzę ze względu na zmieniające się przepisy i aktualizacje wchodzące w życie.

Jakie są więc korzyści dla jednostki opieki zdrowotnej z prawidłowego kodowania usług i procedur medycznych? Poprawne kodowanie przyspiesza proces rozliczeń i minimalizuje ryzyko błędów. Dzięki dokładnemu kodowaniu placówka medyczna może uzyskać pełną należność za wykonane świadczenia. Analiza kodów pozwala na identyfikację obszarów, które wymagają poprawy, co przyczynia się do podniesienia jakości świadczonych usług.

ZAKOŃCZENIE

Funkcjonowanie szpitali w zmieniającej się sytuacji prawnej i finansowej staje się coraz większym problemem dla zarządzających. Spływ środków pieniężnych obwarowany jest po pierwsze podpisaną umową z NFZ-em oraz poprawnością sprawozdawczości medycznej. Poprawne kodowanie usług i procedur medycznych pozwala płatnikowi na prawidłowy nadzór nad realizacją świadczeń zdrowotnych. W dobie wysoko zaawansowanej elektroniki, identyfikacja procesu leczenia pacjenta jest w pełni możliwa, tak ze strony pacjenta, jak również i ze strony płatnika za świadczone usługi medyczne. Poprawność kodowania daje gwarancję realizacji płatności, co wpływa na kondycję finansową organu realizującego świadczenia.

BIBLIOGRAFIA

Banaś, Tomasz, Tomasz Filarski, Marcin Mikos, Piotr Pochopień. *Dokumentacja medyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska,2012.

Klupś, Zbigniew. „Kasy Chorych – między naprawą a likwidacją. Spory o model opieki zdrowotnej w Polsce w latach 2001 – 2002". W: *Kasy Chorych w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*. red. M. Musielak. Poznań: Wydawnictwo Akademii Medycznej im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu, 2003.

Kois-Jaźwiec, Krystyna, Michał Podfigurny. „Oczekiwania samorządu terytorialnego wobec Kas Chorych", W: *Kasy Chorych w Wielkopolsce. Przeszłość i teraźniejszość*, red. Musielak Michał, Poznań: Wydawnictwo Akademii Medycznej im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu 2003.

Międzynarodowa Statystyczna Klasyfikacja Chorób i Problemów Zdrowotnych. Rewizja dziesiąta, Wydawnictwo World Health Organization, 2009.

Niżnik, Joanna. *W poszukiwaniu racjonalnego systemu finansowania ochrony zdrowia*. Kraków – Bydgoszcz: Oficyna Wydawnicza Branta, 2004.

Orliński, Ryszard. „Możliwości zastosowania Value Based Healthcare (VBH) w polskiej opiece zdrowotnej" W: *Wyzwania w zarządzaniu kosztami*, red. M. Kowalewski. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2020.

Orliński, Ryszard. „Ryczałtowe rozliczanie świadczeń zdrowotnych szpitali". W: *Rachunkowość jako źródło informacji na potrzeby zarządzania wartością dla interesariuszy*, red. Wanda Skoczylas, Konrad Kochański, Uniwersytet Szczeciński, Rozprawy i Studia, T.1100, 2019.

Raport NIK, Funkcjonowanie Systemu Podstawowego Szpitalnego Zabezpieczenia Świadczeń Opieki Zdrowotnej Informacja o wynikach kontroli. KZD.430.002.2019 Nr ewid. 29/2019/P/18/059/KZD, 2019.

Rój, Justyna, Jan Sobiech. *Zarządzanie finansami szpitala*. Warszawa: Dom wydawniczy ABC, Wolters Kluwer Polska, 2006.

Sasak, Janusz. *Zarządzanie ryzykiem w placówkach ochrony zdrowia*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer, 2020.

Smarżewska, Daria. *Rynek usług medycznych w Polsce.* Kraków: Wydawnictwo PWE, 2020.

Smiley, Kevin. Medical Billing and Coding For Dummies, Wydawnictwo Wiley, New Jersey, 2012.

Stańczak-Strumiłło, Kamila, Roman Kotapski. 2021. *Zarządzanie finansami w podmiotach leczniczych*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwrsytetu Gdańskiego, 2021.

Suchecka, Jadwiga.. *Finansowanie ochrony zdrowia wybrane zagadnienia.* Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, 2015.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania, Dz.U. 2020 poz. 666.

Ustawa z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia, Dz.U. 2003 nr 45 poz. 391.

Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz.U. nr 52 poz. 417

Ustawa z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018 poz. 1000.

Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, Dz.U. 2011 nr 112 poz. 654.

Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. 2017 poz. 844.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, Dz.U. 2004 nr 210 poz. 2135.

Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym, Dz.U. 1997 nr 28 poz. 153.

Zarządzenie Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia nr 32/2008/DSOZ z dnia 11 czerwca 2008 r. w sprawie określenia warunków zawierania i realizacji umów w rodzaju: leczenie szpitalne.

Zarządzenie Nr 69/2017/DSOZ Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z dnia 10 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków umów w systemie podstawowego szpitalnego zabezpieczenia świadczeń opieki zdrowotnej.

Źródła internetowe

https://www.rsqphysio.com/blog/fizjoterapia-klasyfikacja-icd9-kody-icd10,

https://libutsi.tripod.com/jolcomputersconsultantsinc/ACE%20Institute/ICD9CM/ICD-9-CM/ICD-9-2010%20OFFICE.pdf,

https://www.nik.gov.pl/plik/id,20223,vp,22913.pdf, Raport: System ochrony zdrowia w Polsce – stan obecny i pożądane kierunki zmian,

https://pacjent.gov.pl/artykul/dokumentacja-medyczna,

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR HAB. KRZYSZTOF REJMAN
Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza

MATEUSZ PORADA
Uniwersytet Preszowski w Preszowie (Słowacja)

PRASA DRUKOWANA W DZIAŁALNOŚCI POLICJI – PRÓBA UJĘCIA HISTORYCZNEGO

STRESZCZENIE

W artykule zawarto przegląd prasy drukowanej i analizę jej miejsca w działalności policji w Polsce. Podstawowym celem artykułu jest zbadanie, kiedy i w jakich okolicznościach krajowa policja zaczęła wydawać tytuły prasowe, jaki obraz działalności policji został zarysowany w owych tytułach oraz jak wydawnictwa te ewoluowały na przestrzeni lat. Przedstawiono również przykłady dostępnych aktualnie tytułów prasowych krajowej policji wraz z ich krótką charakterystyką. Dodatkowy cel artykułu stanowi identyfikacja zróżnicowania wewnętrznego publikacji tego rodzaju, a także rozpatrzenie tendencji, w jakim kierunku zmierzają publikacje drukowane w dobie Internetu.

Słowa kluczowe: policja, prasa drukowana, artykuły, społeczne środki przekazu, komunikacja społeczna, relacja prasa drukowana – Internet.

THE PRINTED PRESS IN POLICE ACTIVITIES – A HISTORICAL PERSPECTIVE

SUMMARY

The article deals with a review of the printed press and its analysis in the activities of police in Poland. The primary purpose of the article is to investigate when and under what circumstances the national police began to issue press titles, what police activities were connected with the above titles and how these publications have evolved over the years. Examples of currently available national police press titles, as well as a brief description of them are described in the article. Another objective of the article is to identify the internal diversity of such publications, as well as to consider the printed publications trends in the Internet age.

Keywords: police, printed press, articles, social media, social communication, printed press – Internet report

WSTĘP

Głównym celem tego artykułu jest analiza obecnych tendencji występujących w publikacjach prasy drukowanej wydawnictw policji krajowej. Powszechnie przyjęło się przekonanie, że prasa drukowana straciła swoją popularność, a tendencje te nasiliły się na skutek rozwoju i wzrostu znaczenia nowych technologii komunikacyjnych, których powszechność umożliwia Internet. Niesłabnąca popularność tego kanału informacyjno-komunikacyjno-społecznego bez wątpienia negatywnie wpłynęła na istnienie drukowanych czasopism. Mimo to w ostatnich latach zauważyć można było rosnące zainteresowanie drukowanymi periodykami o tematyce specjalistycznej i branżowej. Stąd też w artykule tym poruszono zagadnienie prasy drukowanej w działalności policji. W dalszej części analizie poddano media drukowane właśnie w odniesieniu do przykładu prasy policyjnej, jako przykład prasy środowiskowej. Podjęta została próba klasyfikacji papierowych form magazynów o tematyce policyjnej i periodyków wydawanych przez policję w kraju. Daje to możliwość odniesienia tego zagadnienia do próby analizy przekazów informacyjnych w branży na terenie kraju dla wszystkich zainteresowanych środowisk, czego obecnie kontynuacją są aktualnie przekazywane informacje przez media społecznościowe występujące w działalności polskiej policji. Końcowym efektem zarysowanych powyżej dociekań będzie próba odpowiedzi na pytanie, na ile słuszne są głosy, że znajdujemy się w obliczu nieuchronnego zaniku konwencjonalnych form wydawania prasy, w tym policyjnej. Sygnalizowana tematyka zamyka się w trzech częściach składowych. W pierwszej zostanie zaprezentowany zarys dziejów prasy jako zjawiska historycznego. W drugiej przejdziemy do pytania o obecność tematyki policyjnej w prasie doby zaborów i okresu międzywojennego. W trzeciej zaś naturalną koleją rzeczy skoncentrujemy się na okresie powojennym.

1. ZARYS DZIEJÓW PRASY DRUKOWANEJ

Celem każdej gazety, bez względu na czas i miejsce jej wydawania, jest funkcja informacyjna. Potrzeba ta wyłoniła się już w starożytnej Grecji oraz Rzymie. Ściany w świątyniach były miejscem, na których umieszczano drewniane tablice i prezentowano postanowienia władz miasta. Ze względu na brak powszechnej umiejętności czytania przez obywateli, treść tych ogłoszeń odczytywana była również na głos, by każdy zainteresowany mógł zapoznać się z informacją. Pompeje są bardzo dobrym przykładem realizacji takiego systemu informacyjnego. Popiół wulkaniczny zakonserwował umieszczone na ścianach domostw różnego typu ogłoszenia, reklamy, zapowiedzi wydarzeń o różnym charakterze (np. sportowym), rozmaite rysunki czy napisy. Wszystkie one pełniły funkcję informacyjną – przekazywały zawartą treść innym w formie ogólnodostępnej i tzw. „ulicznej”[1].

Pierwszą gazetą europejską wydawaną regularnie była rzymska *Acta Diurna*. Tytuł ten był wydawany za panowania Juliusza Cezara od 59 roku p.n.e.

[1] Ewa Korulska, Anna Stokowska., *Media wczoraj, dziś i jutro. Historia prasy* (Warszawa: wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej), https://koss.ceo.org.pl/sites/koss.ceo.org.pl/files/media_wczoraj-historia_prasy.pdf, [dostęp: 15.01.2022], 1.

W tłumaczeniu na język polski nosił nazwę *Wydarzenia dnia* i prezentował wiadomości o różnym charakterze:

- polityczne: informacje z zakresu obrad senatu, wiadomości dotyczące ważnych nominacji z zakresu stanowisk państwowych, rozporządzenia czy sądowe procesy,
- sensacyjne, np. wybuch wulkanu,
- towarzyskie, kronika narodzin, ślubów i zgonów w znanych powszechnie rodzinach[2].

Udokumentowana historia prasy polskiej sięga XVII wieku. W wieku XVIII wydano *Pismo Periodyczne Korespondenta* (z roku 1794), w którym zamieszczony został krótki anonimowy artykuł pod tytułem „Co są pisma periodyczne? Jakie były początki i zamiary onych?", w którym omawiano ogólne początki prasy wieku XVII. Pierwszym wymienionym tam tytułem była ukazująca się we Francji *Gazeta Literacka*. Autor sygnalizował również istnienie polskich czasopism, jednak nie umiejscowiono żadnych tytułów prasowych z tamtych czasów[3].

1814 to rok, kiedy drukiem ukazała się pierwsza bibliografia dzieł polskich w dwóch tomach pod tytułem „Historia literatury polskiej, wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych Feliksa Bentkowskiego". Ta praca zbiorowa pokazuje, jaką rolę pełniły w tamtym okresie pisma periodyczne, tym bardziej że główny autor był bibliografem, historykiem, członkiem wielu krajowych towarzystw naukowych, profesorem historii powszechnej, ale przede wszystkim redaktorem *Pamiętnika Warszawskiego* w latach 1814-1821. W dziele tym, a dokładniej w rozdziale I. Bentkowski zamieścił niezwykle obszerną, jak na owe lata, charakterystykę polskiej prasy z drugiej połowy XVIII wieku i pierwszego dziesięciolecia XIX wieku. Zastosowano tam podział na dwa gatunki pism periodycznych:

1. Rzeczowe, które „zamieszczają uwagi i spostrzeżenia w materiałach rozmaitych; ta mieszanina różnorodna, niewielką rozciągłością mniej nawykłego czytelnika nieodstraszająca, służy ku nauce i do nasycenia ciekawości"[4],
2. Krytyczne, które „obejmują sam tylko rozbiór i zdanie o pismach nowo spod prasy wychodzących"[5].

Jak pisał sam autor:

> pierwsze u nas pismo periodyczne, w języku ojczystym wychodzić poczęło w r. 1764 nosiło tytuł „Monitor", na wzór spektatora angielskiego. W czasie dwudziestoletniego istnienia (wychodziło do roku 1784), najznakomitsze i najświatlejsze osobistości przykładali się do niego. Dlatego też stanowi ono epokę lepszego u nas smaku i poprawy języka[6].

[2] Tamże.

[3] Aleksandra Garlicka, „Rozwój badań nad historią prasy w Polsce" (cz. 1: do 1939 r.), w: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego* t. 1 (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 1962), 7-8.

[4] Tamże, 9.

[5] Tamże .

[6] Feliks Bentkowski, *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych przez Feliksa Bentkowskiego,* T. 1, (Warszawa, Wilno, Drukarnia Rządowa nakładem Zawadzkiego i Komp.,1814), 126.

Dalej z krajowych tytułów prasowych autor wymieniał:

- „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne" (wyd. 1769-1777),
- „Acta Literaria Poloniae",
- "Journal Literaire de Pologne" (wyd. 1754-8 w języku francuskim),
- "Dusert" (1760, w języku francuskim),
- „Uwagi tygodniowe warszawskie ku powszechnemu pożytkowi przełożone, o pomnożeniu Ekonomii w Królestwie Polskim" (wyd. w latach 1768-9),
- „Różne uwagi fizyczno-chemicznego Warszawskiego Towarzystwa, na rozszerzenie praktycznej umiejętności w fizyce, ekonomii, manufakturach i fabrykach, osobliwe względem Polski" (wyd. 1769),
- „Zbiór różnego rodzaju nauk, wiadomości z nauk wyzwolonych, filozofii, prawa przyrodzonego, historii, polityki, moralnej; tudzież i innych umiejętności i rozmaitych uwag na rok 1770" (wydawane przez cały rok 1770),
- „Pamiętnik polityczny i historyczny przypadków, ustaw, osób, miejsc i pism wiek nasz szczególnie interesujących" (wyd. 1782-1792),
- „Magazyn Warszawski pięknych nauk, kunsztów z różnych wiadomości dawnych i nowych dla zabawy i pożytku osób obojga płci, wszelkiego stanu i smaku" (wyd. 1784-1788),
- „Polak patriota, dzieło periodyczne przez towarzystwo uczonych na rok 1785 zaczęte nakładem towarzystwa" (wyd. 1785), „Dziennik handlowy i ekonomiczny" (wyd. 1786-93),
- „Polnische Bibliotek" (wyd. 1787-88),
- „Biblioteka Warszawska Literatury zagranicznej i narodowej, zawierająca w sobie: materie statystyczne, wypisy i wiadomości dzieł gruntownie lub przyjemnie od sławnych autorów cudzoziemskich napisanych…" (wyd. 1788),
- „Rok fizyczno-moralny czyli uwagi nad dziełami Boga, w porządku natury i opatrzności uważanymi, na każdy dzień roku rozłożone" (wyd. 1792),
- „Nowy pamiętnik Warszawski (czyli) dziennik historyczno-polityczny, tudzież nauk i umiejętności" (wyd. 1801-1808),
- „Dziennik Wileński" (wyd. 1805-6),
- „Powszechna Gazeta Literacka" (wyd. 1806),
- „Pamiętnik Warszawski" (wyd. 1809)[7].

Powyższe zestawienie zawierające 18 tytułów pozwala sformułować tezę, że jak na początek bardziej regularnego ukazywania się prasy na terenie ziem polskich, a także z uwagi, że miało to miejsce w schyłkowym okresie Rzeczypospolitej Szlacheckiej, a nawet już lata zaborów liczba ta wydaje się wcale okazała.

[7] Tamże, 126-133.

2. POCZĄTKI TEMATYKI POLICYJNEJ W DOBIE ZABORÓW I OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

Na podstawie tych periodyków dalej rozwijała się prasa drukowana. Pierwsze konkretne prasowe wzmianki o charakterze policyjnym to przedruki wydawnictw o poufnym charakterze, opatrzonych klauzulami „ściśle tajne" czy „tylko do użytku służbowego". Inicjatorem wydawnictwa był ówczesny prezydent policji pruskiej – von Barensprung, rozpoczynający działalność przedruków i ich publikacji od 23 lipca 1858 r.[8].

Z kolei po zwycięskiej wojnie z Francją, w latach 1870-1971, pojawiać zaczął się pruski imperializm, który uznawał wszystkich Polaków za potencjalnych wrogów. Cenzura została zaostrzona, a do głównych zadań policji pruskiej należało pilne śledzenie polskiej prasy wydawanej pod zaborami. W tym czasie Inspektorat Policji w Bytomiu wydawać zaczął „Wyciągi z polskich górnośląskich gazet". Częstotliwość ukazywania się wynosiła regularnie raz w tygodniu, aczkolwiek nie miały one żadnego tytułu bądź nagłówka. Jedynie na okładkach woluminów umieszczano napis tytułu „Auszuge aus polnischen Oberschlesischen Zeitungen" – w przetłumaczeniu na język polski „Fragmenty z polskich górnośląskich gazet", ale nie było to, oprócz bieżącej daty, opatrzone jakąkolwiek numeracją. Publikacje te od sierpnia 1909 r. wydawane w formie drukowanej nosiły nowy tytuł: „Polnische Zeitungsrundschau – Uebersetzungen aus den polnischen Zeitungen in Oberschlesien" – w przetłumaczeniu na język polski „Tłumaczenia polskiej prasy z polskich gazet na terenie górnego Śląska", pojawiały się w formacie arkusza, liczyły przeciętnie około 100 numerów oraz posiadały 370 stron. Opatrzone były indeksami: rzeczowym, osobowym i miejscowym, co znacznie ułatwiało korzystanie z tego czasopisma[9].

Kolejnym interesującym przykładem wczesnej prasy policyjnej jest periodyk z lat osiemdziesiątych. XIX wieku, który pojawił się w Toruniu jako inicjatywa miejscowego, policyjnego burmistrza nazwiskiem Rex. Archiwum Państwowe w Poznaniu dysponowało niekompletnymi, co prawda, rocznikami tego pisma z lat 1882-1889, ale z tego zbioru i tak można zasięgnąć wiele cennych informacji z tamtego okresu. Tytuł, który periodyk ma dopisany na okładkach to „Auszuge aus polnischen (westpreussischen) Zeitschriften" – w przetłumaczeniu na język polski „Fragmenty z polskich czasopism wydawanych na terenie Prus Zachodnich". Czasopismo to było tygodnikiem drukowanym w formacie arkuszowym, który uwzględniał główne przedruki pochodzące z prasy polskiej, a konkretnie wychodzącej na terenach Warmii, Mazur i Pomorza Gdańskiego[10].

Wieloletnie dążenia do zgromadzenia całego dorobku wydawniczego i naukowego polskiej policji od momentu jej utworzenia, czyli od roku 1919 do czasów współczesnych przyniosły powołanie i utworzenie Centralnej Biblioteki Policyjnej.

[8] Władysław Chojnacki, „O niektórych źródłach znajomości prasy polskiej w Niemczech", *Prasa Współczesna i Dawna.* 4 (1958), 130.

[9] Tamże, 130.

[10] Tamże.

Stała się ona stałym ogniwem w strukturze Centralnego Szkolenia Policji i miała na celu potrzeby środowiska policyjnego. Dzisiaj biblioteka w Legionowie, działająca od 1990 r., stanowi główny trzon profilu gromadzącego zbiory związane z tematyką i problematyką resortu spraw wewnętrznych, a także administracji[11].

Zasoby Centralnej Biblioteki Policyjnej stanowią cenne zbiory czasopism, wśród których wymienić należy:

- Gazeta Administracji i Policji Państwowej (1924-1925, 1927-1933),
- „Na Posterunku" (1922, 1925, 1928-1929, 1931, 1933-1938),
- „Służba MO" (1957-1989),
- „Problemy Kryminalistyki" (1955-2015-obecnie)[12].

Dalsza część artykułu zawiera wybrane tytuły prasowe wraz z ich szczegółowym omówieniem.

Pierwszym popularnym tytułem prasowym wydawanym w latach 1914-1945 przez struktury policyjne, był periodyk *Na Posterunku*. Najwcześniejszy dostępny dla czytelnika egzemplarz pochodzi z 18 września 1916 r. i wyszedł z drukarni J. Lewicki i E. Mirek z Dąbrowy. Egzemplarz miał 12 stron i kosztował 30 groszy. Na pierwszej stronie znajdował się obszerny artykuł, kontynuowany na stronie drugiej. W skład budowy artykułów wchodziły dwie kolumny na stronę i taki schemat stosowany był w całym artykule. Tematyka tego konkretnego numeru była następująca (zachowano oryginalne piśmiennictwo):

- Ideologia Ligi Kobiet,
- Budowanie życia polskiego,
- Wychowanie obywatelskie dziewcząt,
- Ogniska oświatowe,
- Z niedawnych wspomnień,
- Z drugiego zjazdu kół Ligi Kobiet w Krakowie.

Opisywany numer w treści publikował również 3 wiersze o tematyce narodowej i wolnościowej[13].

Jak widać zaprezentowany zestaw tytułów zupełnie nie sygnalizuje tematyki policyjnej, zmierzając raczej w kierunku tematyki kobiecej. Trudno powiedzieć z dystansu czasowego, co sprawiło wybór takiej właśnie problematyki, tym bardziej że dalsze numery interesujący nas wątek już podejmują.

Po roku 1922 tytuł *Na Posterunku* otrzymał nowe brzmienie i stał się publikacją *Na Posterunku: Gazeta Policji Państwowej*. Przykładem jest numer 48 z 30 listopada 1929 r., w którym na pierwszej stronie umieszczony jest artykuł główny, opatrzony zdjęciem oraz podpisem „Z policyjnego domu zdrowia", informujący, że ukończono budowę sanatorium dla członków stowarzyszenia „Policyjny dom zdrowia".

[11] http://www.csp.edu.pl/csp/biblioteka/o-bibliotece/151,O-Bibliotece.html [dostęp: 17.01.2022].

[12] Tamże .

[13] *Na Posterunku*, Drukarnia J. Lewicki i E. Mirek, Dąbrowa (1916), 1-12, https://crispa.uw.edu.pl/object/files/413677/display/Default

NA POSTERUNKU

Z POLICYJNEGO DOMU ZDROWIA.

Rys. 1. Strona tytułowa periodyku *Na Posterunku* z 1929 r.
Źródło: https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/140473/edition/131819/content?

Dalsza część publikacji zawiera artykuły o ślizgowcach policyjnych wraz ze zdjęciami łodzi o tematyce sportowej w policji sport w policji – jego celach i zadaniach, poradnik praktyczny dla policjanta, rubryka „Ku waszej uwadze", prezentująca zmiany w przepisach i ważne informacje zawodowe dla policjantów. Kolejne rubryki to: „Z żałobnej karty", zamieszczające informacje dotyczące śmierci i krótkie wspomnienia osób, które odeszły, a związane były ze środowiskiem policyjnym. Następne rubryki: z całej Polski i ze świata, dalej sprawy gospodarcze i skarbowe, nowinki technologiczne, a na końcu ogłoszenia o dowodach skradzionych i zagubionych w tamtym czasie. Numer kończą zdjęcia ze święta policyjnego i kącik humorystyczny. Egzemplarz zawiera 20 ponumerowanych stron, a układ również stanowią dwie kolumny mieszczące się na jednej stronie[14].

[14] *Na Posterunku. Gazeta Policji Państwowej*, Warszawa 1929, R.11, nr 48, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/140473/edition/131819/content?

Analiza choćby nawet pobieżna układu treści nie pozwala niestety mówić o stałych, powtarzalnych działach tematycznych. Poszczególne tytuły zamieszczono dość chaotycznie, bez dbałości o spójność tematyczną.

Kolejną z interesujących publikacji sprzed 100 lat jest *Gazeta Administracji i Policji Państwowej* wydawana w latach 1922-1935 w Warszawie przez Drukarnię Policyjną. Omawiany egzemplarz pochodzi z 19 sierpnia 1922 r. i jest opatrzony numerem 34, posiada 16 stron w układzie 3 kolumn na stronę.

GAZETA

ADMINISTRACJI I POLICJI PAŃSTWOWEJ

CIĄGŁOŚĆ KULTURY NARODOWEJ.

Rys. Strona tytułowa periodyku *Gazety Administracji i Policji Państwowej* z 1922 r.
Źródło: https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=221401

Omawiany egzemplarz na pierwszej stronie, zawiera artykuł główny pt. „Ciągłość kultury narodowej". Zawiera profil bardziej historyczny, gdyż swoje uwagi autor rozpoczyna od strony 2, a kończy na 3. W połowie strony 3. umieszczony jest ciąg dalszy artykułu ze strony 2 pt. „Z dziejów obyczajowości w Warszawie". Strona piąta prezentuje artykuł doktora medycyny R. Zadębowskiego „O alkoholizmie i jego znaczeniu dla jednostki, społeczeństwa". Na kolejnej stronie znajduje się kalendarz wyborczy, a także Dekret z dn. 18 sierpnia 1922 r. o zarządzeniu wyborów do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz Ustawa z dnia 5 sierpnia 1922 r. w sprawie wolności zgromadzeń przedwyborczych. W dalszej części odnaleźć można ogłoszenia o szczepieniach na ospę, fałszowaniu mleka czy wiadomości skierowane do oficerów rezerwy. Strony 9 i 10 to informacje ze świata polityki. Kontynuacją strony 10 jest rubryka „Dookoła spraw policyjnych", przekazująca najważniejsze wydarzenia zawodowe np. zmiany organizacyjne w konkretnych okręgach czy chociażby podstawę prawną do wypłacania dodatku rodzinnego dla funkcjonariuszy policji i przepisy regulujące to świadczenie. Na stronach 11 i 12 znajduje się kronika tygodnia, dalej widniały artykuły dość zaskakujące, jak dzieje malarstwa czy książki. Strona 14 zawierała cykliczny fragment powieści, a na stronie 15 pojawiały się ogłoszenia bieżące: unieważnienia, paszporty zagubione czy ogłoszenia dotyczące zagubień. Ostatnia, 16 strona, to ciąg dalszy wspomnianych ogłoszeń, a także reklamy wydawnictw publikacji na temat przepisów i instrukcji dla policjantów[15].

3. PRASA POLICYJNA OKRESU POWOJENNEGO

Omówione wcześniej tytuły to – przypomnijmy – prasa sprzed wieku. Obecnie zgodnie z przyjętym wcześniej planem zajmiemy się tytułami powojennymi oraz najnowszymi z okresu po transformacji ustrojowej.

Jednym ze współczesnych tytułów policyjnej prasy jest kwartalnik *Przegląd Policyjny*, którego pierwszy numer ukazał się w 1936 r. W roku 1991 po 52 latach przerwy Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie reaktywowała wydawanie kwartalnika o charakterze naukowym i odnoszącym się do zagadnień zawodowych nie tylko na gruncie krajowym. Czasopismo obecnie publikuje artykuły naukowe w zakresie następującej tematyki:

- bezpieczeństwo i porządek publiczny,
- prawo,
- kryminologia,
- wiktymologia,
- taktyki i techniki kryminalistyczne,
- psychologia,
- nauki polityczne,
- historia policji,
- organizacja i zarządzanie,
- informatyka.

[15] *Gazeta Administracji i Policji Państwowej*, Drukarnia Policyjna, Warszawa 1922, nr 34, https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/doccontent?id=221401

Tytuł ten zawiera kilka stałych działów, do których należą artykuły wraz ze streszczeniami dostępnymi w języku angielskim. W dalszej części znajdują się omówienia, orzecznictwo sądowe, materiały i dokumenty, komunikaty, recenzje, epitafia policyjne oraz kronika policyjna. Cechę charakterystyczną tego tytułu stanowi fakt, że jest ono najstarszym wydawanym przez policję czasopismem naukowym. Pierwszym redaktorem naczelnym (w roku 1936) był inspektor Józef Żółtaszek, będący wówczas Komendantem Policji Państwowej województwa śląskiego. Ostatni zeszyt, przed 52-letnią przerwą, ukazał się w 1939 r. Po ponad pół wieku tytuł powrócił w formie kwartalnika naukowego, ukazującego działalność policji w wielu szeroko rozumianych aspektach[16].

Najnowszy numer, czyli tom 4 (nr 144) z 2021 r. zawiera łącznie 14 artykułów o różnej tematyce policyjnej. Są to m.in., „Walka informacyjna w pracy operacyjnej uprawnionych podmiotów (wybrane aspekty)" autorstwa A. Żebrowskiego, „Konstrukcje rodzinno-prawne w definicjach z art. 115 kodeksu karnego" M. Goettela, „Ewaluacja on-going kształcenia umiejętności w zakresie kierowania pojazdami uprzywilejowanymi w ramach treningów symulacyjnych w środowisku wirtualnym" A. Choromańskiej i J. Jurczaka, „Regionalna polityka bezpieczeństwa w ruchu drogowym na terenie województwa opolskiego" R. Kochańczyka i B. Maziarza czy „Służby mundurowe w resorcie spraw wewnętrznych: nadzór czy podległość, służby czy formacje" autorstwa K. Nowaka[17].

Jak widać omówiony tytuł nie zamyka się tylko w kręgu wąsko pojmowanej specjalistycznej publicystyki policyjnej. Przykładem ukazującym tę tezę niech będzie choćby tekst „Konstrukcje rodzinno-prawne…", podejmujący istotnie czystą problematykę Kodeksu karnego.

Tytuły z okresu przedwojennego stanowiły dobre podwaliny dla wznowienia wydawnictw prasy policyjnej po 1945 r. Periodyki te ukazywały się także w czasach PRL-u, a w zmienionej formie również po 1990 r. Wtedy to tygodnik *W służbie narodu* przestał istnieć razem z Milicją Obywatelską i zastąpiono go dwoma wydawnictwami: *Magazynem Kryminalnym 997* i *Gazetą Policyjną*. Początkowo oba te tytuły wychodziły naprzemiennie jako dwutygodniki, a w okresie, kiedy *Magazyn Kryminalny 997* przestał się ukazywać, *Gazeta Policyjna* została przekształcona w tygodnik. Z biegiem czasu tytuł ewaluował, by w 2005 r. zostały wydane ostatnie jego numery. Kwiecień 2005 przyniósł nowy miesięcznik pod tytułem *Policja 997*, wydawany do grudnia 2020. W styczniu 2021 r. została reaktywowana *Gazeta Policyjna*, która obecnie jest miesięcznikiem[18].

Gazeta Policyjna w numerze 12 (12) z 2021 r. poruszała głównie aktualne zagadnienia, którymi żyła cała Polska. Na 52 stronach, w bardzo nowoczesnej szacie graficznej, opatrzonej wieloma zdjęciami, a także różnymi rozmiarami czcionek, wytłuszczonymi cytatami z artykułów oraz ciekawą kolorystyką. Pojawiły się tam rubryki: doskonalenie zawodowe policyjnych „wodniaków", rozmowa z Komendantem

[16] Przegląd Policyjny, nr 144, Warszawa 2021, t. 4, https://thepolicereview.wspol.eu/resources / html/articlesList?issueId=14452 [dostęp: 17.01.2022].

[17] Tamże.

[18] https://gazeta.policja.pl/997/o-nas/198255,O-nas.html

Centralnego Biura Śledczego Policji, zawartą w tekście „Gdy świat stoi otworem", odniesienia do publikacji książkowych, których autorami są policjanci, policyjnego kalendarium, podstawy i odniesienia prawne do zajęć zarobkowych poza pełnioną służbą, wizerunki policjantów czy sprawozdanie z obchodów 90-lecia lotnictwa policyjnego[19]. Z wszystkich tematów na szczególną uwagę zasługuje wątek udziału policjantów w biegu Runmageddonu.

Niezbędnym uzupełnieniem prezentacji tego najbardziej aktualnego tytułu prasy policyjnej jest podkreślenie jego nowoczesnej szaty graficznej i różnorodność prezentowanych gatunków dziennikarskich.

Rys. 3. Ewolucja okładek prasy policyjnej
Źródło: https://gazeta.policja.pl/997/o-nas/198255,O-nas.html

[19] *Gazeta Policyjna*, nr 12 (12) 2021

ZAKOŃCZENIE

Jak się okazuje, dość powszechny mit, jakoby prasa drukowana umierała, okazuje się być zgoła nieprawdziwy. Rzeczywiście, trzeba zaznaczyć, że część wydawnictw upadło, część została przeniesiona do Internetu, a jeszcze inne zamknęły swoją nieodpłatną wersję i podjęły próby udostępniania treści za opłatą. Jednak zasięg czytelnictwa zanotował wzrost na przestrzeni ostatnich lat i nadal powinien utrzymywać się na takim poziomie. Prasa nie stanowi ginącego środka masowego przekazu, ale wydawnictwa, stanowiące formy działalności finansowej, spotykają się z problemami i podlegają zmianom rynku i odbiorców treści. Prasę drukowaną wypiera również, co oczywiste – Internet[20], ze względu na łatwy dostęp i ogromną popularność.

Sytuacja ekonomiczna nie jest najlepsza dla krajowego rynku prasowego. Badania w 2015 r. jasno pokazały, że w odniesieniu do 2005 r. nakłady spadły aż o 50%! (do niespełna 1,7 mld egzemplarzy). Chodzi oczywiście o wszystkie tytuły prasowe ukazujące się w Polsce. Mimo tych trudności należy podkreślić, że prasa branżowa, nie dość, że cieszy się bardzo dużą popularnością, to jak się wydaje, w niektórych kręgach jest wręcz niezbędna. Autorzy mają na uwadze głównie specjalistyczne zawody, które posiadają w swoich strukturach zatrudnienia na terenie całego kraju. Tak jest w przypadku Policji, której powszechność stanowi wyznacznik do konieczności wydawania prasy tematycznej i zawodowej.

Ponadto, ze względu na mundurowy charakter formacji, a także ponad 100 – letnią historię istnienia, niejako wymaga się, by pewne założenia i tradycje były kontynuowane. Dotyczy to również tytułów prasowych, wydawanych w kraju, zwłaszcza w obliczu zmian z okresu międzywojennego i powojennego, które odnosiły się do historycznej już formacji Policji sprzed wieku. Dodatkowo, wizerunek prasy branżowej, w tym szczególnym przypadku prasy policyjnej, wskazuje, że jest to obraz niezwykle spójny i pozytywny w sensie jego odbiorcy wydawanych tytułów. Na podkreślenie zasługuje profesjonalizm, wiarygodność czy rzetelność informacji.

Czytelnicy tego zakresu publikacji stanowią określone, skategoryzowane i specyficzne grono. Kiedyś oprócz pracowników policji były to również osoby spoza tego grona, ze względu na fakt ogólnej dostępności prasy oraz szerokiego spektrum tematyki artykułów. Dziś odbiorcami są raczej policjanci i pracownicy cywilni zatrudnieni w strukturach Policji, którzy interesują się prasą branżową i tym, co dzieje się w strukturach nie tylko we własnym rejonie, ale również i na terenie kraju.

[20] Wiesław Podkański, Jacek Wojtaś J., Prasa tradycyjna i cyfrowa. Wybrane zagadnienia, w: *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 501 (2017), 202.

BIBLIOGRAFA

Bentkowski, Feliks. *Historia literatury polskiej wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych przez Feliksa Bentkowskiego.* T. 1, Warszawa: Wilno, Drukarnia Rządowa nakładem Zawadzkiego i Komp.,1814.

Chojnacki, Władysław.„ O niektórych źródłach znajomości prasy polskiej w Niemczech", *Prasa Współczesna i Dawna.* 4 (1958) : 130.

Garlicka, Aleksandra. „Rozwój badań nad historią prasy w Polsce" (cz. 1: do 1939 r.), w: *Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego* T. 1 (Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 1962), 7-8.

Korulska, Ewa. Anna Stokowska., *Media wczoraj, dziś i jutro. Historia prasy*. Warszawa: wydawnictwo Centrum Edukacji Obywatelskiej. https://koss.ceo.org.pl/sites/koss.ceo.org.pl/files/media_wczoraj-historia_prasy.pdf, [dostęp: 15.01.2022], 1.

Na Posterunku. (1916):1-12. https://crispa.uw.edu.pl/object/files/413677/display/Default

Na Posterunku. Gazeta Policji Państwowej, Warszawa 1929, R.11, nr 48, https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/140473/edition/131819/content?

Podkański, Wiesław, Jacek Wojtaś, „Prasa tradycyjna i cyfrowa. Wybrane zagadnienia", w: *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 501 (2017), 202.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

PROF. DR HAB. MIROSŁAW SKARŻYŃSKI
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Wydział Nauk Społecznych
ORCID: 0000-0003-0954-4867

MULTIPLIKOWANIE LOGISTYCZNE MOŻLIWOŚCI POLSKIEGO LOTNICTWA WOJSKOWEGO

STRESZCZENIE

W artykule zawarto wstępne rozważania na temat multiplikowania siły. Przedstawiono sposoby tankowania w powietrzu. Omówiono projekty pozyskania powietrznych tankowców dla polskiego lotnictwa wojskowego. Potwierdzono wysoką efektywność tankowania w powietrzu.

Słowa kluczowe: multiplikacja, logistyka, powietrzne tankowce, lotnictwo wojskowe

LOGISTICS MULTIPLICATION POSSIBILITIES OF POLISH MILITARY AVIATION

SUMMARY

The article contains preliminary considerations on force multiplication. Air-to-air refuelling (AAR) methods are presented. It discusses projects of acquiring tankers aircraft for the Polish military aviation. The high effectiveness of aerial refuelling is confirmed.

Keywords: multiplication, logistics, tankers aircraft, military aviation

WSTĘP

Zwielokrotnianie, a więc podwajanie, potrajanie, poczwarzanie itd. rezultatu działania, dzięki wykorzystaniu odpowiednich zasobów logistycznych zapewnia wyrównanie szans, a nawet uzyskanie przewagi w różnych sferach. Użycie multiplikacji siły w czasie toczącej się wojny w bliskości zewnętrznej granicy Unii Europejskiej jest szczególnie ważne w kontekście aktualnego zagrożenia bezpieczeństwa narodowego Polski.

Biorąc pod uwagę założenia, przyjęto za podmiot badań lotnictwo wojskowe, a przedmiot – mnożenie i mnożniki siły. Rozpatrzenie multiplikacji w kontekście logistyki stało się celem podjętych rozważań. Zasadnicze badania z wykorzystaniem takich głównych metod jak analiza i synteza ograniczono do polskiego lotnictwa wojskowego i jego perspektyw w kontekście planów modernizacji technicznej w zakresie tworzenia narodowych zdolności tankowania w powietrzu. Odpowiedź na pytanie badawcze: jak mnożniki siły zwielokrotnią możliwości polskiego lotnictwa wojskowego? pozwoli na pozyskanie wiedzy niezbędnej do weryfikacji hipotezy: powietrzne tankowce pomnożą siłę lotnictwa, dlatego ich wprowadzenie do służby operacyjnej w Polsce jest racjonalne. Z uwagi na przyjętą procedurę badawczą rozpatrywaną tematykę rozdzielono na trzy części.

1. PROPEDEUTYKA MULTIPLIKOWANIA SIŁY

W sztuce wojennej pojęcie mnożenie siły (force multiplication) oznacza czynnik lub kombinację czynników dających żołnierzom lub broni i wyposażeniu zdolność uzyskania większych efektów niż dotychczas[1]. Rozumiane jest też, jako zdolność zwiększenia efektywności sił zbrojnych bez proporcjonalnego zwiększenia liczebności personelu lub sprzętu[2]. Zgodnie z tą koncepcją, mniejszą siłą można uzyskać rezultaty, do których normalnie potrzebna byłaby o wiele większa siła[3]. Mnożnikiem siły (force multiplier) określa się czynność lub sprzęt, które zwiększa skuteczność bojową formacji bez faktycznego zwiększenia jej siły ognia[4]. Szczególnie są przydatne, gdy istnieje dysproporcja sił własnych i potencjalnego przeciwnika[5]. Pożądanym rezultatem jest wzrost siły militarnej wynikający z iloczynu mnożnej – posiadanych możliwości i mnożnika – narzędzi zwielokrotniających posiadaną zdolność działania[6]. Multiplikowanie siły można arytmetycznie wyrazić następująco:

$$E_m = F_m \times M_f$$

gdzie:
E_m – efekt multiplikacji,
F_m – możliwości wydzielone do multiplikacji,
M_f – mnożnik siły.

[1] *Force multiplication*, 10.06.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Force_multiplication [dostęp: 20.08.2024].

[2] Abi Wylie, *Maritime Autonomy and Force Multiplication*, 29.07.2024, https://www.oceansciencetechnology.com/news/maritime-autonomy-and-force-multiplication/ [dostęp: 23.08.2024].

[3] Kiaran Knight, *The Force Multiplication Effect*, 10.07.2023, https://www.linkedin.com/pulse/force-multiplication-effect-kiaran-knight [dostęp: 23.08.2024].

[4] Collen McGee, *Doc Jargon: Force Multiplier*, 18.05.2023, https://www.dvidshub.net/news/445019/doc-jargon-force-multiplier [dostęp: 23.08.2024].

[5] David DiBella, *Force Multipliers: Overcoming a Disparity of Force*, 22.12.2016, https://mindfuldefense.com/force-multipliers-overcoming-disparity-force/ [dostęp: 23.08.2024].

[6] *Force multiplication*.

Możliwości bojowe formacji po zastosowaniu multiplikowania siły można obliczyć z wzoru:

$$F_s = E_m + F_p$$

gdzie:
F_s – sumaryczne możliwości bojowe formacji po multiplikacji części jej siły,
F_p – możliwości formacji nie podlegające multiplikacji.

Efekt wytworzony przez nową zdolność po dodaniu i wykorzystaniu przez formację znacznie zwiększy jej potencjał, a tym samym prawdopodobieństwo powodzenia misji[7]. Relację między dwoma wyrażeniami możliwości bojowych przed i po zastosowaniu multiplikatorów siły określa nierówność mocna:

$$F_s > F_d$$

gdzie:
F_d – możliwości bojowe formacji przed multiplikacją jej siły.

Pomimo że koncepcja mnożenia siły pochodzi z teorii i praktyki działań zbrojnych, twierdzi się, że ta ogólna idea może być użyteczna wszędzie tam, gdzie dąży się do osiągnięcia lepszego, bardziej wydajnego funkcjonowania czegokolwiek[8]. Mnożnik siły odnoszony do osoby lub lidera mającego zdolność znaczącego wpływu na wynik prowadzący do osiągnięcia celu lub polepszenia współpracy, to czynnik, który radykalnie zwiększa skuteczność elementu lub grupy[9].

Do multiplikatorów siły lotnictwa zalicza się samoloty wczesnego ostrzegania i kontroli przestrzeni powietrznej oraz samoloty tankowania powietrznego, które zapewniają efektywne wykorzystanie samolotów bojowych, wykonanie tych samych zadań mniejszą liczbą maszyn i ograniczenie ryzyka ich zniszczenia na ziemi[10]. Mnożniki pozwalają personelowi lub uzbrojeniu na wykonanie dodatkowych działań, przy takiej samej liczbie posiadanych zasobów[11].

[7] *Force multiplier effect*, 2024, https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095827908 [dostęp: 23.08.2024].

[8] Tanya Singh, *Force Multiplication*, 2018, https://www.effectivealtruism.org/articles/ea-global-2018-force-multiplication [dostęp: 20.08.2024].

[9] Justin L Ritchie, *What it means to be a "Force Multiplier"*, 5.05.2015, https://www.linkedin.com/pulse/what-means-force-multiplier-justin-l-ritchie [dostęp: 19.08.2024].

[10] Łukasz Michalik, *Program Karkonosze. Latające tankowce dla polskiego lotnictwa,* 28.12.2023, https://tech.wp.pl/program-karkonosze-latajace-tankowce-dla-polskiego-lotnictwa,6978459155470848a [dostęp: 17.08.2024].

[11] Mateusz Pławski, *Latające cysterny dla Sił Powietrznych RP. Trwa procedura pozyskiwania*, 16.12.2023, https://kresy.pl/wydarzenia/latajace-cysterny-dla-sil-powietrznych-rp-trwa-procedura-pozyskiwania/ [dostęp: 27.01.2024].

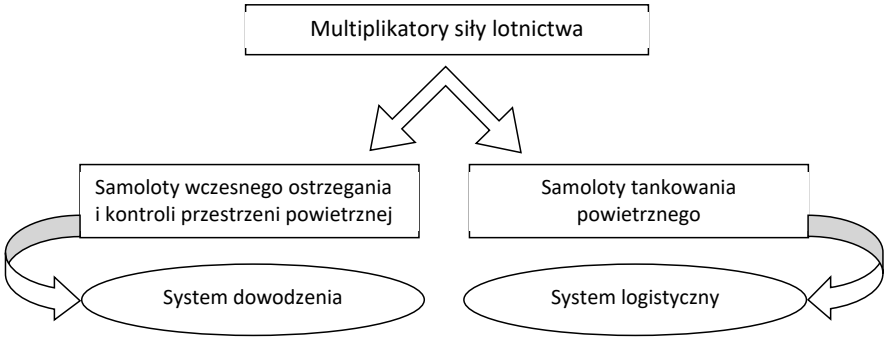

Rys. 1. Środki multiplikowania siły w lotnictwie wojskowym
Źródło: Opracowanie własne

Samoloty wczesnego ostrzegania i kontroli przestrzeni powietrznej stanowią uzupełnienie naziemnych systemów wykrywania i identyfikowania obiektów, dlatego zaliczane są do najważniejszych elementów wsparcia systemu dowodzenia. Usprawniają kierowanie defensywnymi i ofensywnymi środkami walki, dopełniają obraz sytuacji w przestrzeni powietrznej i przekazują informacje z rozpoznania powietrznego do innych statków powietrznych lub naziemnych stanowisk dowodzenia[12]. Po ćwiczeniu sił powietrznych Republiki Indii i Stanów Zjednoczonych Ameryki, indyjscy dowódcy i piloci w komentarzach z wykorzystania powietrznego systemu wczesnego ostrzegania i naprowadzania AWACS (Airborne Early Warning And Control System) zawarli jego wysoką ocenę: „Zdecydowanie był to mnożnik siły. Zapewnia ci obserwację w większej odległości od ciebie", „Mogliśmy przechwycić nadlatujące cele, czy to samoloty, czy rakiety oddalone o prawie 400 kilometrów. Daje to świetną koordynację wykorzystania środków w walce powietrznej"[13].

Powietrzne tankowce zaopatrujące w paliwo samoloty bojowe (dystrybucja środków zaopatrzenia w oparciu o transport lotniczy wchodzi w zakres zabezpieczenia materiałowego, szerzej zabezpieczenia logistycznego[14]) umożliwiają im zabranie większej ilości uzbrojenia lotniczego. Ułatwiają dyslokację sił lotniczych, wydłużają czas patrolowania, zapewniają atakowanie obiektów położonych poza standardowym zasięgiem samolotów uderzeniowych[15]. Inspektor Sił Powietrznych w Dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych, gen. dyw. Ireneusz Nowak przedstawił tę rolę następująco:

[12] *Powietrzny System Wczesnego Ostrzegania i Naprowadzania AWACS*, 7.02.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Powietrzny_System_Wczesnego_Ostrzegania_i_Naprowadzania_AWACS [dostęp: 22.08.2024].

[13] *Force multiplication*.

[14] Aleksandra Stepuch, Maciej Puchała, „Logistyka wojskowa i zabezpieczenie logistyczne na współczesnym polu walki", *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2(33) (2021): 137-138.

[15] *Force multiplication*.

> Zakładając, że żeby utrzymać 12-godzinny patrol powietrzny potrzeba np. 8 samolotów i 14 pilotów, to mając powietrzny tankowiec można zredukować te cyfry o 50 procent. Piloci mogą być dłużej, nie np. tylko dwie godziny, lecz mogą być 4 lub 6 godzin[16].

Mnożnik siły KC-135R może wynosić od 1,5 do nawet 6, gdy powietrzny tankowiec dyżuruje w pobliżu obszaru, na którym wyznaczono cele do zaatakowania[17].

Mnożniki siły, takie jak samoloty wczesnego ostrzegania i kontroli przestrzeni powietrznej oraz samoloty tankowania powietrznego są podatne na wrogie ataki. Biorąc pod uwagę, że ich stosowanie pomnaża siły możliwe do użycia, utrata nawet jednego z nich na pewno poważnie uszczupli posiadane zdolności bojowe. Zatem w planowaniu operacji lotniczej należy uwzględnić ten aspekt destrukcyjnego działania przeciwnika, aby zmniejszyć ryzyko utraty, choćby jednego mnożnika siły[18].

2. TANKOWANIE W POWIETRZU

Mianem tankowania w powietrzu (aerial refueling, aerial refuelling, air refueling, in-flight refueling – IFR, air-to-air refueling – AAR[19]) powszechnie określa się proces uzupełniania paliwa przez samoloty lub śmigłowce podczas lotu[20]. Zaopatrywanie realizują samoloty, które nazywane są tankowcami powietrznymi, samolotami-zbiornikowcami, powietrznymi zbiornikowcami, samolotami-cysternami, latającymi cysternami itp. Współcześnie są nimi wersje pochodne dużych samolotów transportowych, wyposażone w odpowiednio pojemne zbiorniki paliwa lotniczego umieszczone w przedziale ładunkowym i instalację do tankowania w powietrzu[21]. Obecnie stosowane są dwa sposoby tankowania samolotów w powietrzu, tj. za pomocą przewodu elastycznego (probe and drogue) i za pomocą przewodu sztywnego (boom and receiver)[22].

Samolot przeznaczony do przekazywania paliwa lotniczego przewodem elastycznym wyposażony jest od jednego do trzech stanowisk, które rozmieszczone są pod ogonem i po jednym pod skrzydłami. Podczas lotu ze stanowiska wypuszczany jest elastyczny wąż zakończony rozszerzającym się stożkiem, który holowany jest za tankowcem. Tym sposobem możliwe jest jednoczesne przekazywanie paliwa

[16] Pławski, *Latające*.

[17] *Force multiplication*.

[18] B. Menon, „Understanding Force Multipliers", *SP's Aviation* 10 (2013): 42.

[19] *Aerial refueling*, 30.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Aerial_refueling [dostęp: 1.09.2024].

[20] *Tankowanie w powietrzu*, 26.04.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowanie_w_powietrzu [dostęp: 17.08.2024].

[21] *Tankowiec powietrzny*, 10.01.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowiec_powietrzny [dostęp: 28.08.2024].

[22] *Tankowanie*.

ze wszystkich stanowisk[23] (fot. 1). W stanowiskach znajdują się zespoły napędowe zwijania i rozwijania przewodu elastycznego z bębna[24].

Fot. 1. Tankowanie samolotów w locie za pomocą dwóch przewodów elastycznych
Źródło: *Tankowanie w powietrzu*, 26.04.2024, Author photo: Nils van der Burg, 12.10.2009, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowanie_w_powietrzu [dostęp: 17.08.2024].

Samolot odbierający paliwo w locie posiada krótką, sztywną sondę, zwykle umieszczoną na boku lub przodzie kadłuba, przed kabiną, która może być stała lub odchylana albo wysuwana przed tankowaniem i chowana po jego zakończeniu[25]. W celu pobrania paliwa samolot tankowany podlatuje do tankowca od tyłu i manewruje tak, żeby trafić sondą w stożek znajdujący się na końcu rozwiniętego przewodu paliwowego[26]. Sonda wyposażona jest w specjalny zawór, który otwiera się automatycznie przy sprzęgnięciu obydwóch przewodów[27]. Po połączeniu samolotu tankowanego z tankującym rozpoczyna się przetaczanie paliwa. Zakończenie

[23] Tamże.

[24] Tadeusz Królikiewicz, *Nowoczesny samolot wojskowy* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1979), 320.

[25] Tamże, 321.

[26] *Tankowanie*.

[27] Królikiewicz, *Nowoczesny*, 320.

procesu następuje po rozłączeniu się obu samolotów[28]. Oprócz tego stosuje się zasobniki zawierające pompę do przetaczania paliwa i zwijadło z przewodem elastycznym zakończonym stożkiem, które po podwieszeniu pod skrzydłami lub kadłubem z reguły wraz z dodatkowymi zbiornikami paliwa czynią z samolotu np. wielozadaniowego tankowiec zaopatrujący w paliwo inne samoloty[29] (fot. 2).

Fot. 2. Tankowanie samolotu w locie za pomocą przewodu elastycznego wysuniętego z zasobnika

Źródło: *Boeing MQ-25 Stingray*, 13.11.2023, Author photo: MC2 Benjamin K. Kittleson, 20.08.2013, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_MQ-25_Stingray [dostęp: 28.08.2024]

Dystrybucja paliwa do samolotów w locie za pomocą przewodu elastycznego stosowana jest np. w lotnictwie części europejskich państw NATO, także Australii, Rosji oraz w marynarce wojennej Stanów Zjednoczonych. Oprócz samolotów za pomocą przewodu elastycznego w locie tankowane są śmigłowce wyposażone w długi sztywny wysięgnik zakończony sondą do odbierania paliwa z powietrznego zbiornikowca[30] (fot. 3).

[28] *Tankowanie*.

[29] Królikiewicz, *Nowoczesny*, 321-322.

[30] *Tankowanie*.

Fot. 3. Tankowanie śmigłowca w locie za pomocą przewodu elastycznego
Źródło: *Tankowanie w powietrzu*, 26.04.2024, Author photo: USAF, SSgt. John M. Collins, 24.09.1980, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowanie_w_powietrzu [dostęp: 17.08.2024]

Samolot przeznaczony do przekazywania paliwa przewodem sztywnym jest wyposażony tylko w jedno stanowisko, znajdujące się pod ogonem z zamontowanym przegubowo do kadłuba wysięgnikiem, zakończonym teleskopowo wysuwaną sondą z automatycznym zatrzaskiem blokującym podajnik we wlewie paliwa samolotu tankowanego[31]. Przy starcie i lądowaniu bom dosunięty jest do kadłuba zbiornikowca, a odchylany do tankowania. Wyposażony jest w dwa małe skrzydła w układzie „V", które go stabilizują i zarazem ułatwiają sterowanie nim[32]. Po zbliżeniu się samolotu tankowanego do zbiornikowca i zajęciu odpowiedniej pozycji, operator sterujący ramieniem wsuwa sondę do portu, który z reguły znajduje się na jego grzbiecie. Po zakończeniu procesu uzupełniania paliwa sonda jest wsuwana, a bom przysuwany do kadłuba[33] (fot. 4).

[31] Tamże.

[32] Królikiewicz, *Nowoczesny*, 320-321.

[33] *Tankowanie*.

Fot. 4. Tankowanie samolotu w locie za pomocą przewodu sztywnego
Źródło: *Lockheed Martin F-22 Raptor*, 28.08.2024, Author photo: USAF, Kevin Robertson, 3.12.2002, https://en.wikipedia.org/wiki/Lockheed_Martin_F-22_Raptor [dostęp: 31.08.2024]

W celu rozszerzenia zakresu użycia zbiornikowców z przewodem sztywnym o tankowanie samolotów pobierających paliwo przewodem elastycznym wyposaża się je w połączone z układem paliwowym dwa zasobniki na końcach skrzydeł z rozwijanymi przewodami elastycznymi (fot. 5). Innym rozwiązaniem jest montowanie na końcu przewodu sztywnego, teleskopowego krótkiego przewodu elastycznego ze stożkiem, co umożliwia tankowanie samolotów posiadających sondę, a nie wlew paliwa[34] (fot. 6).

Fot. 5. Tankowiec powietrzny wyposażony w przewód sztywny i dwa elastyczne
Źródło: *The Government of Canada orders 4 new Airbus A330 MRTTs*, 25.07.2023, Author photo: Airbus, https://www.airbus.com/en/newsroom/press-releases/2023-07-the-government-of-canada-orders-4-new-airbus-a330-mrtts [dostęp: 31.08.2024]

[34] Królikiewicz, *Nowoczesny*, 321.

Fot. 6. Przewód sztywny połączony adapterem z przewodem elastycznym

Źródło: *Boeing KC-135E boom drogue adapter*, 20.08.2024, Author photo: USAF, SSgt. Andy Dunaway, 11.06.1996, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boeing_KC-135E_boom_drogue_adapter.JPEG [dostęp: 31.08.2024]

Tankowanie przewodem sztywnym cechuje większa przepustowość niż przewodem elastycznym. Zdejmuje z pilota samolotu pobierającego paliwo obowiązek wcelowania sondą w stożek, którym zakończony jest przewód elastyczny, co sprawia kłopoty po wielogodzinnym locie i nie należy do łatwych szczególnie dla załóg samolotów bombowych i transportowych ze względu na ich duże rozmiary. Umożliwia przekazanie paliwa w gorszych warunkach atmosferycznych. Za wykorzystaniem tankowania przewodem elastycznym przemawia większa prostota układu i bezpieczeństwo przekazywania paliwa, mniejsze koszty budowy tankowców i szkolenia załóg nieposiadających w swoim składzie operatora sterującego bomem[35].

[35] *Tankowanie*.

3. PROGRAMY UZYSKANIA POLSKICH ZDOLNOŚCI TANKOWANIA W POWIETRZU

W 2011 r. Polska zainicjowała program NATO MMF (obok Holandii i Luksemburga[36]), którego celem było utworzenie wspólnej floty powietrznych tankowców dla państw europejskich. Inicjatywa zakończyła się sukcesem[37]. W Planie Modernizacji Technicznej 2012-2021 ujęto pozyskanie zdolności tankowania w powietrzu, jednak w 2015 r. porzucono ten zamiar[38]. Trzy dni przed podpisaniem umowy podczas szczytu NATO w Warszawie (8-9 VII 2016 r.) Polska zrezygnowała z udziału w NATO MMF[39]. Program został uruchomiony wraz z podpisaniem Memorandum of Understanding (MOU) między Holandią a Luksemburgiem[40]. Na europejski powietrzny tankowiec wybrano samolot Airbus A330 MRTT (Multi Role Tanker Transport)[41] (tab. 1). 29 czerwca 2020 r. przekazano pierwszy z zamówionych samolotów, które otrzymały oznaczenie KC-30A[42]. Obecnie europejska flota powietrznych tankowców składa się z siedmiu samolotów (dwa wejdą do eksploatacji w 2024 r., a dziesiąty zostanie dostarczony do końca 2026 r.) rozlokowanych w głównej bazie operacyjnej (MOB – Main Operating Base) w Eindhoven (Holandia) i wysuniętej (FOB – Forward Operating Base) w Kolonii (Niemcy)[43]. Z głównej bazy operować będzie pięć maszyn, a z wysuniętej – cztery[44]. Uczestnicy programu proporcjonalnie do udziału w jego kosztach otrzymują liczbę godzin przypadającą do wykorzystania w ciągu roku. W programie partycypuje sześć państw, które początkowo dysponowały następującym rocznym czasem użycia A330 MRTT: Niemcy (5,5 tys. godz.), Holandia (2 tys. godz.), Belgia (1 tys. godz.), Luksemburg (200 godz.), Czechy (100 godz.) i Norwegia (100 godz.)[45]. Zespół wielonarodowych,

[36] Łukasz Pacholski, *Co z programem Karkonosze? Na razie bez odpowiedzi*, 10.02.2021, https://zbiam.pl/co-z-programem-karkonosze-na-razie-bez-odpowiedzi/ [dostęp: 25.08.2024].

[37] Michalik, *Program*.

[38] Krzysztof Wilewski, *Latające Karkonosze*, 26.12.2023, https://polska-zbrojna.pl/Mobile/ArticleShow/40909 [dostęp: 25.08.2024].

[39] *Powietrzne tankowce dla Polski, cz. 1. Po co nam one i dlaczego czekamy na nie 10 lat?*, 31.12.2023, https://portalobronny.se.pl/polityka-obronna/powietrzne-tankowce-dla-polski-cz-1-po-co-nam-takie-samoloty-i-czemu-czekamy-na-nie-10-lat-aa-Jjgu-s7t2-26qe.html#google_vignette [dostęp: 25.08.2024].

[40] Juan Manuel Chomón Pérez, „The Multinational Multi-Role Tanker Transport Fleet Programme. Relevant for NATO-EU Military Air Transport?", *The Journal of the JAPCC* 32 (2021): 68.

[41] Michalik, *Program*.

[42] Rafał Muczyński, *Pierwszy A330 MRTT przekazany NATO MMF*, 30.06.2020, https://milmag.pl/pierwszy-a330-mrtt-przekazany-nato-mmf/ [dostęp: 25.08.2024].

[43] *NATO Support and Procurement Agency orders additional Airbus A330 MRTT*, 28.03.2023, https://www.airbus.com/en/newsroom/press-releases/2023-03-nato-support-and-procurement-agency--orders-additional-airbus-a330 [dostęp: 25.08.2024].

[44] Isaiah Oppelaar, „NATO's Multinational MRTT Unit. An Update and Case Study for Future Defence Cooperation", *The Journal of the JAPCC* 35 (2022/2023): 26.

[45] David Donald, *Airbus Hands Over First A330 for NATO Force*, 30.06.2020, https://www.ainonline.com/aviation-news/defense/2020-06-30/airbus-hands-over-first-a330-nato-force [dostęp: 25.08.2024].

wielozadaniowych tankowców zapewnia także strategiczny transport ludzi i ładunków oraz ewakuację medyczną w razie wystąpienia takiej potrzeby[46].

Tabela 1. Latająca cysterna/samolot transportowy Airbus A330 MRTT

Charakterystyka	Dane taktyczno-techniczne
KC-30A	Załoga – 3.
	Napęd: 2×320 kN. Wymiary: – rozpiętość – 60,3 m, – długość – 58,8 m, – szerokość kadłuba – 5,64 m, – wysokość – 17,4 m. Masa: – własna – 125 t, – użyteczna – 45 t, – startowa – 233 t. Osiągi: – prędkość maksymalna – 880 km/h, – prędkość przelotowa – 860 km/h, – pułap praktyczny – 12600 m, – zasięg – 14800 km.
Zapas paliwa – 111 t. Liczba miejsc – do 290. Przestrzeń ładunkowa – 8 palet typu 463 L.	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Airbus A330 MRTT*, 14.07.2024, Author photo: USAF, Christian Turner, 3.12.2015, https://pl.wikipedia.org/wiki/Airbus_A330_MRTT [dostęp: 26.08.2024]

W 2016 r. Polska po wycofaniu się z NATO MMF ogłosiła program Karkonosze przewidujący pozyskanie narodowych zdolności w zakresie uzupełniania paliwa w powietrzu. Zainteresowanie dostawami samolotów-zbiornikowców dla Polski wykazały trzy podmioty: Airbus S.A.S. (A330 MRTT), Boeing Company (KC-46A Pegasus) i Israel Aerospace Industries (KC-767 stanowiące konwersję pochodzących z rynku wtórnego Boeing 767)[47] (tab. 2). Zgodnie z polskimi wymaganiami samoloty mają być przystosowane do tankowania dwoma metodami, tj. kosza (przewodem elastycznym zakończonym stożkiem) oraz sondy sztywnej (przewodu sztywnego)[48]. Przynajmniej od początku 2023 r. mówi się o konieczności

[46] *First aircraft of NATO's future multi-role tanker transport fleet lands at Eindhoven airbase*, 30.06.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176992.htm [dostęp: 25.08.2024].

[47] Marek Trojan, *Gen. Nowak: Zakup „latających cystern" przesunięty na 2035 rok*, 23.03.2024, https://kresy.pl/wydarzenia/gen-nowak-zakup-latajacych-cystern-przesuniety-na-2035-rok/ [dostęp: 24.08.2024].

[48] Wilewski, *Latające*.

przyspieszenia programu wielozadaniowego samolotu tankowania powietrznego[49]. W rywalizacji o kontrakt liczy się tylko dwóch producentów, tj. Airbus z A330 MRTT i Boeing z KC-46A Pegasus. Obie maszyny są konstrukcjami uniwersalnymi o porównywalnej wielkości, których przeznaczenie można łatwo modyfikować. W zależności od potrzeb służą do tankowania w powietrzu, transportu strategicznego, ewakuacji medycznej na duże odległości. Dzięki dużym gabarytom i udźwigowi mogą mieć na pokładzie dodatkowe wyposażenie do łączności satelitarnej, czy pełnienia roli latającego punktu retranslacyjnego umożliwiającego zwiększenie zasięgu łączności i transmisji danych dla samolotów wielozadaniowych działających w dużej odległości od naziemnych stanowisk dowodzenia[50]. Według producenta KC-46A jest lepiej zabezpieczony od konkurencyjnej konstrukcji przed oddziaływaniem impulsu elektromagnetycznego powstającego np. podczas wybuchu jądrowego[51].

Tabela 2. Latające cysterny/samoloty transportowe na bazie samolotu pasażerskiego Boeing 767-200/300

Charakterystyka	Dane taktyczno-techniczne
KC-767 Zapas paliwa – 73 t (z dodatkowymi zbiornikami – 87 t). Liczba miejsc – do 200. Przestrzeń ładunkowa – 19 palet typu 463 L.	Załoga – 3. Napęd: 2×268 kN. Wymiary: – rozpiętość – 47,6 m, – długość – 48,5 m, – szerokość kadłuba – 5,03 m, – wysokość – 15,8 m. Masa: – własna – 82 t, – startowa – 179 t. Osiągi: – prędkość maksymalna – 915 km/h, – prędkość przelotowa – 851 km/h, – pułap praktyczny – 12600 m, – zasięg – 12200 km.

[49] Maciej Szopa, *Karkonosze bez rozstrzygnięć*, 26.01.2024, https://defence24.pl/sily-zbrojne/karkonosze-bez-rozstrzygniec-news-defence24?srsltid=AfmBOopVnkI2_Rnz1yTOS4frBBZVPhK2VVNMz_8_hBMSljXbfcwW57IX [dostęp: 24.08.2024].

[50] Michalik, *Program*.

[51] Szopa, *Karkonosze*.

Charakterystyka	Dane taktyczno-techniczne
KC-46A Zapas paliwa – 94 t. Liczba miejsc – 114 lub 54 nosze. Przestrzeń ładunkowa – 18 palet typu 463 L.	Załoga – 3. Napęd: 2×289 kN. Wymiary: – rozpiętość – 47,5 m, – długość – 50,4 m, – szerokość kadłuba – 5,03 m, – wysokość – 16,1 m. Masa: – własna – 82 t, – startowa – 188 t. Osiągi: – prędkość maksymalna – 913 km/h, – prędkość przelotowa – 851 km/h, – pułap praktyczny – 12200 m, – zasięg – 11830 km.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Boeing KC-767*, 3.08.2024, Author photo: USAF, 5.03.2007, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-767 [dostęp: 27.08.2024]; *Boeing KC-767*, 10.08.2008, https://wingsoverkansas.com/features/a894/ [dostęp: 27.08.2024]; *Boeing KC-46*, 16.06.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-46 [dostęp: 27.08.2024]; *Boeing KC-46 Pegasus*, 3.08.2024, Author photo: USAF, Ethan Wagner, 22.01.2019, https://en.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-46_Pegasus [dostęp: 27.08.2024]

Inspektor Sił Powietrznych w Dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych, gen. dyw. Ireneusz Nowak potwierdził w udzielonym wywiadzie, że program Karkonosze jest ujęty w Planie Modernizacji Technicznej Sił Zbrojnych RP na lata 2021-2035, lecz został przesunięty na ostatni rok. W jego opinii, wprowadzenie do uzbrojenia polskiego lotnictwa wojskowego 116 samolotów bojowych czwartej i piątej generacji zdolnych do tankowania w powietrzu w perspektywie 2030 r. wymaga posiadania czterech powietrznych tankowców, które zwiększyłyby znaczenie Polski w regionie, jako kreatora bezpieczeństwa i dostawcy mnożnika siły innym państwom. Na razie Polska w lutym 2021 r. przystąpiła do platformy wymiany usług ATARES (Air Transport & Air-to-Air Refuelling and other Exchanges of Services) i jest uprawniona do bezgotówkowej wymiany usług transportu lotniczego[52]. Realizacja misji tankowania w powietrzu jest także możliwa, dzięki bilateralnej umowie ze Stanami Zjednoczonymi i corocznym międzynarodowym ćwiczeniom z wojskami, co zapewnia regularne nabywanie i podtrzymywanie umiejętności i uprawnień pilotów samolotów wielozadaniowych General Dynamics F-16 Jastrząb[53].

[52] Trojan, *Gen*.

[53] Pacholski, *Co*.

Po wcześniejszych, ogólnych deklaracjach z 2023 r., ostatnio wiceprezes Rady Ministrów i minister obrony narodowej Władysław Kosiniak-Kamysz potwierdził prowadzenie rozmów dotyczących leasingu powietrznych tankowców, co pozwoli na szybsze ich pozyskanie niż z zakupu[54]. Pozyskanie potrzebnych maszyn ma nastąpić w ramach tzw. pilnej potrzeby operacyjnej, a więc z wyłączeniem prawa zamówień publicznych i skróceniem całej procedury do minimum[55]. Na obecnie zamawiane nowe maszyny trzeba zazwyczaj czekać co najmniej 3-4 lata. W oczekiwaniu na realizację zamówienia rozwiązaniem pomostowym jest wypożyczenie tankowców starszego typu[56]. Teoretycznie jedną z opcji, choć mało prawdopodobną jest pozyskanie wysłużonych i kosztownych w eksploatacji samolotów Boeing KC-135 Stratotanker, stopniowo wycofywanych z amerykańskich sił powietrznych[57] (tab. 3).

Tabela 3. Latająca cysterna Boeing KC-135 Stratotanker

Charakterystyka	Dane taktyczno-techniczne
KC-135 Zapas paliwa – 91 t. Liczba miejsc – do 80. Przestrzeń ładunkowa – 6 palet typu 463 L.	Załoga – 3. Napęd: 4×96,2 kN (KC-135R). Wymiary: – rozpiętość – 39,88 m, – długość – 41,53 m, – wysokość – 12,7 m. Masa: – własna – 45 t, – użyteczna – 91 t, – startowa – 146 t. Osiągi: – prędkość maksymalna – 933 km/h, – prędkość przelotowa – 850 km/h, – pułap praktyczny – 15200 m, – zasięg – 17727 km.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Boeing KC-135 Stratotanker*, 10.07.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-135_Stratotanker [dostęp: 28.08.2024]; *Boeing KC-135 Stratotanker*, 31.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-135_Stratotanker [dostęp: 5.09.2024]; *Tankowanie w powietrzu*, 26.04.2024, Author photo: Tech. Sgt. Mike Buytas, 4.09.2003, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowanie_w_powietrzu [dostęp: 17.08.2024]

[54] Łukasz Michalik, *Latające tankowce dla Polski. Program Karkonosze ulepszy nasze lotnictwo*, 17.05.2024, https://tech.wp.pl/latajace-tankowce-dla-polski-program-karkonosze-zwiekszy-mozliwosci-lotnictwa,7028524668238400a [dostęp: 24.08.2024].

[55] Wilewski, *Latające*.

[56] Michalik, *Program*.

[57] Michalik, *Latające*.

Z możliwych do pozyskania maszyn dwie są nowymi i nowoczesnymi konstrukcjami, które mogą być użytkowane przez dziesiątki lat. Pozostałe, to samoloty, które biorąc pod uwagę ich zużycie resursu i poczynione modyfikacje, nie będą reprezentowały tego samego poziomu gotowości i zdolności do realizowania zadań w tak długim okresie czasu, jak maszyny dopiero co przekazane przez producenta. Jedna z maszyn jest czterosilnikowa, więc generuje znacząco wyższe koszty eksploatacji. Bez względu na typ każdy zbiornikowiec jest w stanie wypełnić lukę, która nadal występuje w zakresie użycia polskich samolotów wojskowych.

ZAKOŃCZENIE

Pozyskanie i wdrożenie do służby w polskim lotnictwie wojskowym powietrznych tankowców potwierdza przypuszczenie autora ze wstępu opracowania, bo jest zgodne z zasadami racjonalnego gospodarowania. Zastosowanie zbiornikowców do zabezpieczenia maszyn atakujących cele naziemne umożliwi wysłanie w misję bojową samolotów wielozadaniowych z maksymalnym ładunkiem uzbrojenia, które po uzupełnieniu paliwa podczas lotu wykonają uderzenia, uzyskując maksymalny poziom destrukcji przeciwnika. Wykonanie tego zadania bez użycia tankowców powietrznych wymagałoby przeznaczenia części udźwigu samolotów wielozadaniowych na zapas paliwa przenoszony w dodatkowych zbiornikach i zarazem pozbawienia ich części środków rażenia, co ograniczy zakres i skalę porażenia przeciwnika. Wynika z tego, że możliwe jest uzyskanie maksymalnego wyniku przy użyciu niedużych sił i środków zgodnie z zasadą największego efektu in. największej wydajności. Zastosowanie zbiornikowców do tankowania samolotów wydzielonych do patrolowania określonego sektora przestrzeni przez kilka godzin, pozwoli na dłuższe przebywanie ich w powietrzu, co przyniesie wymagany efekt, ale osiągnięty minimalnymi siłami i środkami. Realizacja w ten sposób wyznaczonego celu oddaje zasada najmniejszego nakładu in. zasada oszczędności.

BIBLIOGRAFIA

Aerial refueling, 30.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Aerial_refueling.

Airbus A330 MRTT, 14.07.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Airbus_A330_MRTT.

Boeing KC-46, 16.06.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-46.

Boeing KC-46 Pegasus, 3.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-46_Pegasus.

Boeing KC-135 Stratotanker, 31.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-135_Stratotanker.

Boeing KC-135 Stratotanker, 10.07.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-135_Stratotanker.

Boeing KC-135E boom drogue adapter, 20.08.2024, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boeing_KC-135E_boom_drogue_adapter.JPEG.

Boeing KC-767, 3.08.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_KC-767.

Boeing KC-767, 10.08.2008, https://wingsoverkansas.com/features/a894/.

Boeing MQ-25 Stingray, 13.11.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Boeing_MQ-25_Stingray.

DiBella, David. *Force Multipliers: Overcoming a Disparity of Force*, 22.12.2016, https://mindfuldefense.com/force-multipliers-overcoming-disparity-force/.

Donald, David. *Airbus Hands Over First A330 for NATO Force*, 30.06.2020, https://www.ainonline.com/aviation-news/defense/2020-06-30/airbus-hands-over-first-a330-nato-force.

First aircraft of NATO's future multi-role tanker transport fleet lands at Eindhoven airbase, 30.06.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176992.htm.

Force multiplication, 10.06.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Force_multiplication.

Force multiplier effect, 2024, https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095827908.

Knight, Kiaran. *The Force Multiplication Effect*, 10.07.2023, https://www.linkedin.com/pulse/force-multiplication-effect-kiaran-knight.

Królikiewicz, Tadeusz. 1979. *Nowoczesny samolot wojskowy*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.

Lockheed Martin F-22 Raptor, 28.08.2024, https://en.wikipedia.org/wiki/Lockheed_Martin_F-22_Raptor.

McGee, Collen. *Doc Jargon: Force Multiplier*, 18.05.2023, https://www.dvidshub.net/news/445019/doc-jargon-force-multiplier.

Menon B., „Understanding Force Multipliers", *SP's Aviation* 10 (2013): 42.

Michalik, Łukasz. *Latające tankowce dla Polski. Program Karkonosze ulepszy nasze lotnictwo*, 17.05.2024, https://tech.wp.pl/latajace-tankowce-dla-polski-program-karkonosze--zwiekszy-mozliwosci-lotnictwa,7028524668238400a.

Michalik, Łukasz. *Program Karkonosze. Latające tankowce dla polskiego lotnictwa*, 28.12.2023, https://tech.wp.pl/program-karkonosze-latajace-tankowce-dla-polskiego-lotnictwa,6978459155470848a.

Muczyński, Rafał. *Pierwszy A330 MRTT przekazany NATO MMF*, 30.06.2020, https://milmag.pl/pierwszy-a330-mrtt-przekazany-nato-mmf/.

NATO Support and Procurement Agency orders additional Airbus A330 MRTT, 28.03.2023, https://www.airbus.com/en/newsroom/press-releases/2023-03-nato-support-and-procurement-agency-orders-additional-airbus-a330.

Oppelaar, Isaiah. „NATO's Multinational MRTT Unit. An Update and Case Study for Future Defence Cooperation", *The Journal of the JAPCC* 35 (2022/2023): 26.

Pacholski, Łukasz. *Co z programem Karkonosze? Na razie bez odpowiedzi*, 10.02.2021, https://zbiam.pl/co-z-programem-karkonosze-na-razie-bez-odpowiedzi/.

Pérez, Chomón, Manuel, Juan. „The Multinational Multi-Role Tanker Transport Fleet Programme. Relevant for NATO-EU Military Air Transport?", *The Journal of the JAPCC* 32 (2021): 68.

Pławski, Mateusz. *Latające cysterny dla Sił Powietrznych RP. Trwa procedura pozyskiwania*, 16.12.2023, https://kresy.pl/wydarzenia/latajace-cysterny-dla-sil-powietrznych-rp-trwa-procedura-pozyskiwania/.

Powietrzne tankowce dla Polski, cz. 1. Po co nam one i dlaczego czekamy na nie 10 lat?, 31.12.2023, https://portalobronny.se.pl/polityka-obronna/powietrzne-tankowce-dla-polski--cz-1-po-co-nam-takie-samoloty-i-czemu-czekamy-na-nie-10-lat-aa-Jjgu-s7t2-26qe.html#google_vignette.

Powietrzny System Wczesnego Ostrzegania i Naprowadzania AWACS, 7.02.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Powietrzny_System_Wczesnego_Ostrzegania_i_Naprowadzania_AWACS.

Ritchie, Justin L. *What it means to be a "Force Multiplier"*, 5.05.2015, https://www.linkedin.com/pulse/what-means-force-multiplier-justin-l-ritchie.

Singh, Tanya. *Force Multiplication*, 2018, https://www.effectivealtruism.org/articles/ea-global-2018-force-multiplication.

Stepuch, Aleksandra, Puchała, Maciej. „Logistyka wojskowa i zabezpieczenie logistyczne na współczesnym polu walki", *Zarządzanie Innowacyjne w Gospodarce i Biznesie* 2(33) (2021): 137-138.

Szopa, Maciej. *Karkonosze bez rozstrzygnięć*, 26.01.2024, https://defence24.pl/sily-zbrojne/karkonosze-bez-rozstrzygniec-news-defence24?srsltid=AfmBOopVnkI2_Rnz1yTOS4frBBZVPhK2VVNMz_8_hBMSljXbfcwW57IX.

Tankowanie w powietrzu, 26.04.2024, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowanie_w_powietrzu.

Tankowiec powietrzny, 10.01.2023, https://pl.wikipedia.org/wiki/Tankowiec_powietrzny.

The Government of Canada orders 4 new Airbus A330 MRTTs, 25.07.2023, https://www.airbus.com/en/newsroom/press-releases/2023-07-the-government-of-canada-orders-4-new-airbus-a330-mrtts.

Trojan, Marek. *Gen. Nowak: Zakup „latających cystern" przesunięty na 2035 rok*, 23.03.2024, https://kresy.pl/wydarzenia/gen-nowak-zakup-latajacych-cystern-przesuniety-na-2035-rok/.

Wilewski, Krzysztof. *Latające Karkonosze*, 26.12.2023, https://polska-zbrojna.pl/Mobile/ArticleShow/40909.

Wylie, Abi. *Maritime Autonomy and Force Multiplication*, 29.07.2024, https://www.oceansciencetechnology.com/news/maritime-autonomy-and-force-multiplication/.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

MGR TADEUSZ SKARŻYŃSKI
Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Interdyscyplinarnych Badań Historycznych
t.skarzynski@uniwersytetkaliski.edu.pl

KSZTAŁTOWANIE POSTAW PROOBRONNYCH W GRUPACH REKONSTRUKCYJNYCH, NA PRZYKŁADZIE BRACTWA RYCERSKIEGO ZIEMI KALISKIEJ

STRESZCZENIE

Artykuł omawia rolę grup rekonstrukcyjnych, takich jak Bractwo Rycerskie Ziemi Kaliskiej, w kształtowaniu postaw proobronnych w Polsce, szczególnie w kontekście rosnącego zainteresowania obronnością po inwazji Rosji na Ukrainę. Wskazuje na malejący patriotyzm młodzieży oraz potrzebę aktywizacji społecznej w tym zakresie. Grupy rekonstrukcyjne mogą przyczynić się do edukacji historycznej, patriotyzmu i sprawności fizycznej, ale ich efektywność zależy od współpracy z lokalnymi władzami oraz instytucjami wojskowymi.

Słowa kluczowe: Obronność, postawy pro obronne, grupy rekonstrukcyjne, bractwa rycerskie, obrona terytorialna.

THE DEVELOPMENT OF PRO-DEFENCE ATTITUDES IN HISTORICAL REENACTMENT GROUPS: A CASE STUDY OF THE KNIGHT BROTHERHOOD OF THE KALISZ LAND

SUMMARY

The article discusses the role of reenactment groups, such as the Brotherhood of Kalisz Land, in shaping pro-defense attitudes in Poland, particularly in the context of the growing interest in defense following Russia's invasion of Ukraine. It points to the declining patriotism among youth and the need for social activation in this area. Reenactment groups can contribute to historical education, patriotism, and physical fitness, but their effectiveness depends on cooperation with local authorities and military institutions.

Keywords: Defense, pro-defense attitudes, reenactment groups, knight guilds, territorial defense.

WSTĘP

We współczesnych czasach, gdy społeczeństwo polskie ma problem z kreowaniem postaw proobronnych, w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa. Czy grupy rekonstrukcyjne mogą być elementem kształtowania takich postaw? Grupy rekonstrukcyjne czyli zespoły, ludzi, fundacje, stowarzyszenia, ale przede wszystkim pasjonaci, którzy odtwarzają historyczne wydarzenia, dbają o stroje, uzbrojenie, kultywują dawne zwyczaje. Poprzez uczestnictwo w różnych imprezach o charakterze patriotycznym, obchodach ważnych rocznic przybliżają historię, wzmacniają tożsamość narodową, promują postawy obywatelskie, uczą szacunku do przeszłości, munduru.

Przyczynkiem do tej dyskusji może być charakter działania najstarszej grupy rekonstrukcyjnej w Wielkopolsce Południowej – Bractwa Rycerskiego Ziemi Kaliskiej. Jakie formy działań grup rekonstrukcyjnych sprzyjają kształtowaniu postaw proobronnych? Jakie są zagrożenia? Jak można byłoby wesprzeć te działania?

1. BRACTWO RYCERSKIE ZIEMI KALISKIEJ – FORMY DZIAŁANIA

24 lutego 2022 roku Federacja Rosyjska dokonała ataku na Ukrainę, będącą sąsiadem Rzeczpospolitej Polskiej. To wyjątkowe w XXI wiecznej Europie wydarzenie, będące de facto pełnowymiarowym konfliktem zbrojnym pomiędzy dwoma państwami, spowodowało zainteresowanie w Europie problematyką wojskowości i postaw pro obronnych na skalę, jaka nie istniała od zakończenia zimnej wojny.

Warto zaznaczyć, że od początku lat 90-tych, wraz z upadkiem ZSRR zainteresowanie sferą obronności stopniowo na kontynencie europejskim malało. Lata rozwoju, bez wskazywania geopolitycznego przeciwnika, próby ułożenia poprawnych relacji z Rosją, również na podstawie wzajemnych stosunków gospodarczych, uśpiło niejako społeczeństwa europejskie. Spadek wydatków na zbrojenia w Europie, ograniczanie sił zbrojnych i polityka nastawiona na wysoką specjalizację i uzawodowienie wojska, stały się codziennością. Oczywiście konflikt rosyjsko – ukraiński spowodował dość nagły zwrot w tej polityce, dynamiczne zwiększenie środków na siły zbrojne, zwłaszcza w tych krajach, które mogą być potencjalnie zagrożone działaniami militarnymi ze strony Federacji Rosyjskiej, szczególnie zaś w Polsce.

O ile jednak, wzrastające nakłady finansowe w pewnej perspektywie czasu pozwolą nasycić siły zbrojne nowoczesnym sprzętem, a praca sztabowców pozwoli wykreować założenia naszych działań na wypadek konfliktu, jest strefa, w której zaniedbania będziemy musieli naprawiać latami. Jest to kształtowanie postaw proobronnych wśród obywateli.

Według badania opublikowanego w 2024 r., porównującego postawy Polaków i Ukraińców zaledwie 64 % Polaków w wieku 16-26 lat określa się, jako „patrioci”[1],

[1] Łukasz Mazurkiewicz, Grzegorz Sygnowski, *Stabilność vs. Niepewność. Młodzi Polacy o sobie i sąsiadach*. Warszawa 2024, s. 10.

a gotowość ewentualnego wstąpienia do wojska na wypadek zagrożenia Ojczyzny deklaruje zaledwie 36% badanych[2]. Badania ogólne dotyczące obronności, również nie pozostawiają złudzeń. Według sondażu przeprowadzonego przez CBOS, opublikowanego w maju 2024 r. większość Polaków w wypadku wojny z Rosją starałaby się uciec lub nie angażować[3].

W takiej sytuacji należałoby zadać sobie pytanie, w jaki sposób odmienić ten niekorzystny trend? Oczywiście konieczne jest rozpoznanie przyczyn, które powodują, że tak duża część społeczeństwa polskiego, zwłaszcza osób młodych, jest gotowa porzucić w wypadku zagrożenia swój majątek, współobywateli i kraj. Zapewne jest to rozległy obszar do badań socjologicznych. Podobnie, można byłoby wskazać wiele obszarów, gdzie intensywna praca doprowadziłaby do odwrócenia niekorzystnych trendów.

Zanim skupię się na grupach rekonstrukcyjnych i ich roli, nadmienię tylko o stopniowym wycofaniu z życia naszej młodzieży harcerstwa, które jako dziedzictwo ruchu skautingowego, jest organizacją przesączoną patriotyzmem, kształtowaniem prawidłowych postaw społecznych, ale również umiejętności przydatnych w czasie zagrożenia. Niestety, ostatnie lata, to raczej stagnacja w organizacjach harcerskich. Wiele drużyn jest zamykanych, a widok harcerza w mundurze to raczej sporadyczny obraz z okazji uroczystości państwowych.

Jeżeli bowiem edukacja szkolna lub harcerstwo nie odgrywają dzisiaj tak dużej roli to być może miejscem kreowania postaw proobronnych są grupy rekonstrukcji historycznej.

Termin rekonstrukcja historyczna obejmuje działania ludzi i organizacji, które zajmują się próbami odtwarzania w teraźniejszości – wydarzeń lub elementów kultury z przeszłości[4]. W Polsce działa przynajmniej kilkaset grup rekonstrukcyjnych, terytorialnie związanych z lokalnymi wspólnotami. Warto przy tym zaznaczyć, że według badań opublikowanych w 2022 r. zdecydowana większość osób biorących udział w działaniach rekonstrukcyjnych (65,2%) traktuje je, jako element hobby[5]. Sami odtwórcy niezależnie od własnego podejścia doceniają rolę rekonstrukcji jako ciekawą formę łączenia rozrywki z edukacją lub ciekawą formę nauczania historii. Zastanawiający z perspektywy naszych rozważań i wiele mówiący jest fakt, że niewiele osób zaangażowanych w odtwórstwo historyczne, widzi w swoich działaniach element polityki historycznej państwa[6]. Można, więc wysnuć wniosek, że pomimo zaangażowania rekonstruktorów w różne wydarzenia organizowane przez instytucje państwowe i samorządowe, a także wsparciu środkami publicznymi, rekonstruktorzy nie czują się częścią polityki państwa kształtującej świadomość historyczną.

---

[2] Tamże, s. 15.

[3] Marek Kęskrawiec, *Sondaż CBOS: nie jesteśmy skorzy do obrony przed Rosją*, https://www.tygodnikpowszechny.pl/sondaz-cbos-nie-jestesmy-skorzy-do-obrony-przed-rosja-187099

[4] Jacek Gulanowski, „Rekonstrukcja historyczna a problem zapośredniczenia w pedagogice", *Ogrody Nauk i Sztuk* 1/2011, s. 89.

[5] Grzegorz Lewandowski, *Rekonstrukcja historyczna jako zjawisko kulturowe*, w: OFFICINA HISTORIAE, nr 5 (2022), s. 126.

[6] Tamże, s. 127.

W tym samym badaniu udział w rekonstrukcji, jako „zademonstrowanie patriotycznej postawy" znalazł się na trzecim miejscu, niestety, od końca w powodach, dla których osoby w takiej działalności biorą udział.

Jak wygląda to zagadnienie w przypadku najstarszej grupy rekonstrukcyjnej z południowej Wielkopolski? Bractwo Rycerskie Ziemi Kaliskiej (łac. Convictus Equester Terrae Calisiensis, CETC), bo o nim mowa, to stowarzyszenie założone w 2000 r. w Kaliszu. Idea założenia lokalnej grupy historycznej powstała, kiedy grupa młodzieży zafascynowana fantastyką, historią i szermierką nawiązała kontakt z Muzeum Okręgowym Ziemi Kaliskiej.

Za główny cel Bractwa postawiono wówczas rekonstrukcję dorobku kulturalnego „wieków średnich", ze szczególnym uwzględnieniem obszaru południowej Wielkopolski. Członkowie Bractwa godnie reprezentowali miasta Kalisz i Krotoszyn na imprezach międzynarodowych: w Marienbergu, Morimondo, Samarze. Ogólnokrajowych takich jak: rekonstrukcje bitew pod Cedynią i Grunwaldem, na zamku Czocha, Toszku, Lubiążu, Czersku, w Gnieźnie, Turku, Poznaniu, Wrocławiu, Biskupinie i w Mrówkach oraz Festiwalu Wikingów na wyspie Wolin.

W Kaliszu grupa była szczególnie widoczna w trakcie organizowanych przez nią Biesiad Piastowskich, które przybrały postać organizowanych co roku widowisk historycznych na kaliskim Zawodziu. Ciekawą formę przyjęły działania zmierzające do otwarcia się na bliższe współczesności, zapoznanie się z historią militariów pod nazwą „Dzieje oręża polskiego". W trakcie tej imprezy widzowie zapoznawali się, nie tylko z polską wojskowością okresu średniowiecza, ale również dwudziestolecia międzywojennego, a nawet współczesną.

Od 2015 r. członkowie bractwa zaangażowali się w rekonstrukcję 29. pułku Strzelców Kaniowskich, a biorąc pod uwagę działalność członków z Krotoszyna, można ogólniej napisać – rekonstrukcję historycznego wizerunku 25 Kaliskiej Dywizji Piechoty.

Członkowie stowarzyszenia wystawiają przy okazji świąt państwowych warty honorowe w zrekonstruowanych mundurach z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Biorą również udział w rekonstrukcjach starć bitewnych z września 1939 r., szczególnie tych w które były zaangażowane oddziały armii „Poznań". Aktywnie włączyli się również w projekt rekonstrukcji sztandaru wojskowego 29. Pułku Strzelców Kaniowskich i to oni mieli zaszczyt stanowić poczet sztandarowy w trakcie jego uroczystej prezentacji. Być może to właśnie ta rekonstrukcja miała istotny wpływ na zainteresowanie członków grupy postawami proobronnymi współcześnie. W wyniku spotkania z władzami stowarzyszenia i wywiadach z jego członkami można dojść do pewnych ciekawych, choć nie oczywistych wniosków.

Warto zaznaczyć fakt, że samo stowarzyszenie ma swoją siedzibę w mieście niebędącym od lat, pomimo długich tradycji, miastem garnizonowym. Nie znajduje się też w bezpośredniej bliskości obszarów najbardziej narażonych na potencjalny konflikt z którymś z naszych sąsiadów. W chwili obecnej stowarzyszenie skupia w Kaliszu około 60 członków i sympatyków z nim związanych. Głównymi obszarami zainteresowania w rekonstrukcji kaliskiej grupy pozostał trzynastowieczny okres rozbicia dzielnicowego. Warto jednak podkreślić, że rekonstrukcja żołnierzy

25. Kaliskiej Dywizji Piechoty z okresu wojny obronnej 1939 r. stała się na tyle popularna, że władze stowarzyszenia postanowiły utworzyć odrębną dodatkową drużynę poświęconą takiej właśnie rekonstrukcji.

Członkowie stowarzyszenia, podobnie jak większość rekonstruktorów w Polsce, podkreślają, że ich działalność ma hobbistyczny charakter, warto jednak zaznaczyć, że wielu z nich deklaruje silne przywiązanie do postawy patriotyczne,j a władze stowarzyszenia bardzo jasno wskazują na rolę, jaką odgrywa ono w kształtowaniu lokalnej polityki historycznej. Działania te znalazły również uznanie w oczach lokalnego samorządu, ponieważ stowarzyszenie czterokrotnie wyróżniono za działalność na rzecz kultury i podtrzymywanie dziedzictwa narodowego, a w 2024 r. otrzymało Odznakę Honorową Miasta Kalisza[7].

Elementem kształtowania postaw patriotycznych jest według członków stowarzyszenia przede wszystkim poczucie dumy z historii własnego miasta i regionu, a także podkreślanie pozytywnych elementów z historii Polski.

Władze grupy przywiązują dużą uwagę do udziału rekonstruktorów w mundurach z września 1939 r. w uroczystościach patriotycznych z okazji świąt narodowych i wydarzeń rocznicowych: 3 maja, 15 sierpnia, 1 września, 11 listopada. Sami członkowie i sympatycy mówią o dumie wynikającej z noszenia zrekonstruowanych mundurów i udziału w uroczystościach patriotycznych.

Regularne spotkania i rozmowy bardzo często dotyczą historii, ale również bieżących wydarzeń geopolitycznych stanowiących podstawę do ożywionych dyskusji.

Patriotyczne nastawienie członków i sympatyków stowarzyszenia, nie ma odniesienia do współczesnych poglądów politycznych, które są wyjątkowo różnorodne i skupiają się głównie w środku spectrum życia politycznego współczesnej Polski. Co warte podkreślenia, grupa kształtuje postawy proobronne, nie tylko poprzez krzewienie patriotyzmu, ale również poprzez inne formy działalności stowarzyszenia.

Wielu członków stowarzyszenia podkreśla rolę treningów walki bronią białą, jako elementu wspomagającego i utrzymującego sprawność fizyczną. Od 2020 r. członkowie i sympatycy stowarzyszenia systematycznie korzystają z innych form aktywności fizycznej w tym siłowni. Grupa organizuje również wyjazdy o charakterze militarno – bushcraftowym, w trakcie których członkowie stowarzyszenia uczą się elementów nawigacji w terenie, organizacji obozowisk, maskowania, marszu ubezpieczonego, co nadaje im charakter paramilitarny. Jest to swoisty paradoks, że można spotkać członków bractwa rycerskiego, a więc „rycerzy" ubranych w mundury moro, z replikami współczesnej broni, wędrujących po lasach południowej Wielkopolski.

Popularna jest również szeroko zakrojona turystyka, mająca zarówno charakter przyrodniczo-krajoznawczy, jak i chęć poznawania ciekawych miejsc związanych z historią Polski.

Dużym zainteresowaniem wśród członków i sympatyków stowarzyszenia cieszy się strzelectwo, zarówno wiatrówkowe, czarnoprochowe, jak i z broni

[7] Uchwała Nr LXXV/1081/2024 Rady Miasta Kalisza z dnia 25 kwietnia 2024 r. w sprawie nadania Odznaki Honorowej Miasta Kalisza.

palnej. Wspólne wyjazdy na strzelnicę, szeroko omawiane zalety poszczególnych modeli broni palnej, wreszcie umiejętność jej obsługi to niewątpliwie kolejny element budujący proobronne wartości stowarzyszenia.

Słusznie może się wydawać, że przy takich okolicznościach: głębokiej postawie patriotycznej, wysokiej sprawności fizycznej i zainteresowaniach militarnych, grupa może stanowić ciekawy zasób dla różnych służb. Spośród członków i sympatyków stowarzyszenia, w jego kaliskiej części jest: jeden oficer Wojska Polskiego, jeden żołnierz – słuchacz Akademii Wojsk Lądowych, jeden żołnierz wojsk lądowych, jeden żołnierz wojsk obrony terytorialnej, oficer Służby Więziennej i były policjant. Zważywszy na liczebność grupy, można byłoby uznać, że jej działalność wybitnie sprzyja postawie proobronnej i życzyć sobie, aby pozostałe grupy rekonstrukcyjne stanowiły równie cenny zasób dla kreowania takich postaw. Niestety byłyby to zbyt daleko idące wnioski.

Oczywiście cieszy fakt że w kilku przypadkach, członkowie stowarzyszenia (będący rekonstruktorami 25. DP) zainteresowali się współczesną służbą wojskową, zarówno w postaci wojsk obrony terytorialnej, jak i służby czynnej. U części członków stowarzyszenia korelacja pomiędzy służbą dla państwa a rekonstrukcją jest zjawiskiem wtórnym, a więc osoba pracująca w danej służbie trafiła do grupy rekonstrukcyjnej jako miejscu realizacji ciekawego hobby. Nie jest to oczywiście samo w sobie niczym złym, wręcz odwrotnie, cieszy fakt, że osoby o podobnych zainteresowaniach są skupione w ramach danej organizacji.

Jednak przede wszystkim optymizmem nie napawa fakt, że zdecydowana większość osób, która w stowarzyszeniu podkreśla swój patriotyzm i silne zaangażowanie w postawy proobronne, to osoby powyżej 35 roku życia. Wśród osób młodszych takie postawy też są deklarowane, jednak nie mają one najczęściej tak głębokiego podłoża, choćby w znajomości historii Polski i obecnej sytuacji geopolitycznej. Wśród osób młodszych, zdecydowanie dominuje hobbistyczny charakter grupy, z wyraźnym nastawieniem na rekonstrukcje walk bronią białą i udział w imprezach historycznych.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, grupy rekonstrukcyjne, takie jak Bractwo Rycerskie Ziemi Kaliskiej, mogą korzystnie wpływać na kreowanie postaw proobronnych. Muszą postarać się o zwiększenie zainteresowania swoją szeroką przecież działalnością większej ilości osób młodych. Zapewne niezbędna jest przy tym współpraca władz lokalnych, ale również rozwiązania systemowe, które umożliwią młodzieży zapoznanie się z tym ciekawym, pouczającym i pożytecznym hobby. Jeżeli jednak tego typu organizacje mają wpływać na polepszenie postaw społecznych wobec zagrożeń współczesnego świata, muszą również pracować, nad wysokimi standardami swojej działalności i dawać temu wyraz, przekazując wiedzę historyczną i postawę patriotyczną, dbając o rozwój fizyczny i duchowy.

Istotna jest również współpraca z wojskiem jako instytucją, która głównie jest powołana do działań obronnych. Jego komponent Wojsk Obrony Terytorialnej, mógłby nawiązywać ściślejsze relacje z grupami rekonstrukcyjnymi, osadzonymi

w lokalnej społeczności i historii, co mogłoby się przełożyć na większe zainteresowanie tego typu formacją.

Grupy rekonstrukcyjne mogą stać się uzupełnieniem wychowania społeczeństwa w duchu patriotyzmu i troski o dobro Polski, jednak, co warte podkreślenia, nie zastąpią pracy, jaką wykonać powinny w tym aspekcie, domy rodzinne i państwo.

In modern times, Polish society has a problem with creating pro-defense attitudes, in conditions of security threats. Can reenactment groups be an element in shaping such attitudes? The activities of the oldest reenactment group in Southern Greater Poland – Bractwo Rycerskie Ziemi Kaliskiej – may be a contribution to the discussion. What forms of reenactment groups' activities promote shaping pro-defense attitudes? What are the threats? How could the above-mentioned activities be supported?

BIBLIOGRAFIA

Gulanowski, Jacek. „Rekonstrukcja historyczna a problem zapośredniczenia w pedagogice". *Ogrody Nauk i Sztuk* 1 (2011): 89.

Kęskrawiec, Marek. *Sondaż CBOS: nie jesteśmy skorzy do obrony przed Rosją.* https://www.tygodnikpowszechny.pl/sondaz-cbos-nie-jestesmy-skorzy-do-obrony-przed-rosja-187099 [dostęp: 15.05.2024].

Lewandowski, Grzegorz. „Rekonstrukcja historyczna jako zjawisko kulturowe". *Officina Historiae* 5 (2022): 126.

Mazurkiewicz, Łukasz, Grzegorz Sygnowski, *Stabilność vs niepewność. Młodzi Polacy i Ukraińcy o sobie i sąsiadach* Warszawa 2024, s. 10.

MGR JULIA SKÓRA
e-mail: skoraj82@gmail.com
Federacja Akademii Wojskowych

PRZEGLĄD WYTYCZNYCH I PROCEDUR DOTYCZĄCYCH PAKOWANIA TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH, PRZEZNACZONYCH DO TRANSPORTU DROGĄ LOTNICZĄ

STRESZCZENIE

W artykule skupiono się na kwestii opakowań służących do transportu materiałów niebezpiecznych na pokładach statków powietrznych. Poruszono aspekt kryteriów doboru i oceny odporności, a także oznakowania tychże opakowań, jako istotnego czynnika zapewniającego bezpieczeństwo podczas przewozu.
Celem artykułu jest scharakteryzowanie norm i ogólnie przyjętych wymogów oraz procedur względem opakowań wykorzystywanych do transportu materiałów niebezpiecznych drogą powietrzną.
Główny problem badawczy wyrażono pytaniem: Czy aktualne procedury dotyczące pakowania materiałów niebezpiecznych są wystarczające w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w portach lotniczych, jak i na pokładach statków powietrznych?
W artykule przeprowadzono analizę literatury oraz dokumentów o charakterze prawnym. Posłużono się również wnioskowaniem.
Przeprowadzone badania pozwoliły stwierdzić, że obecne wymogi i standardy dotyczące pakowania materiałów niebezpiecznych, są wystarczające, aby zapewnić bezpieczeństwo w portach lotniczych, jak i na pokładach statków powietrznych. Nie ulega jednak wątpliwości, że temu rodzajowi transportu zawsze towarzyszyć będzie ryzyko wystąpienia zdarzeń niebezpiecznych, których przyczyną będą błędy ludzkie lub technologiczn,e jak i proceduralne odchylenia.

Słowa kluczowe: materiały niebezpieczne, DGR, opakowanie, oznaczenie, obsługa

REVIEW OF GUIDELINES AND PROCEDURES FOR PACKING DANGEROUS GOODS INTENDED FOR AIR TRANSPORT

SUMMARY

The article focuses on the issue of packaging used for the transport of hazardous materials on board aircraft. The aspect of selection criteria and resistance assessment was discussed, as well as the labeling of these packagings, as an important factor ensuring safety during transport.
The aim of the article is to characterize the standards and generally accepted requirements and procedures for packaging used for the transport of hazardous materials by air.
The main research problem was expressed in the question: Are the current procedures for packaging hazardous materials sufficient in the context of ensuring safety at airports and on board aircraft.
The article analyzes literature and legal documents. Inference was also used.
The conducted research allowed us to conclude that the current requirements and standards for the packaging of hazardous materials are sufficient to ensure safety at airports and on board aircraft. However, there is no doubt that this type of transport will always be accompanied by the risk of dangerous events caused by human or technological errors as well as procedural deviations.

Keywords: hazardous materials, DGR, packaging, marking, handling

WSTĘP

Transport materiałów niebezpiecznych wymaga dostosowania szeregów czynności pozwalających na bezproblemowy i bezpieczny przewóz. W dobie prężnego rozwoju technologicznego i gospodarczego wzrasta zapotrzebowanie na różne materiały, w tym te powszechnie uznawane za niebezpieczne. Lotnictwo pozwala transportować te towary na odległe dystanse w stosunkowo krótkim czasie, co jednoznacznie świadczy o strategicznym znaczeniu znaczenie tej gałęzi transportu w dobie XXI wieku i odleglejszej perspektywie.

Zagwarantowanie odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa w kontekście obsługi i przemieszczania substancji i materiałów niebezpiecznych za pomocą statków powietrznych, wymaga konieczności dostosowania różnych procedur i praktyk do aktualnie obowiązujących przepisów oraz wytycznych. Istotnym aspektem w obszarze obsługi tychże towarów jest odpowiednie zapakowanie przy wykorzystaniu dedykowanych opakowań o specjalnych właściwościach[1]. Powszechnie przyjęta definicja zawarta Instrukcjach Technicznych Bezpiecznego Transportu

[1] Kucharek Daniel, *Zdarzenia lotnicze w transporcie materiałów niebezpiecznych w aspekcie bezpieczeństwa narodowego* (Dęblin: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych, 2016), 151-152.

Materiałów Niebezpiecznych Drogą Powietrzną wskazuje, że opakowanie to w istocie:

> jeden lub więcej pojemników wraz z innymi składnikami lub materiałami niezbędnymi do zapewniających szczelności i innych funkcji ochronnych w stosunku do zawartości[2].

W istocie kluczowym wyznaniem dla sektora lotniczego jest dostosowywanie wachlarzy działań względem nieustannego ryzyka związanego z transportem towarów niebezpiecznych. Podkreślenia wymaga fakt wzrastającego zapotrzebowania na tego typu towary, co stawia istotne wyzwania w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w lotnictwie.

Wobec powyższego celem artykułu jest scharakteryzowanie norm i ogólnie przyjętych wymogów oraz procedur względem opakowań wykorzystywanych do transportu materiałów niebezpiecznych drogą powietrzną.

Główny problem badawczy wyrażono pytaniem: Czy aktualne procedury dotyczące pakowania materiałów niebezpiecznych są wystarczające w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w portach lotniczych, jak i na pokładach statków powietrznych?

W artykule przeprowadzono analizę literatury przedmiotu oraz regulacji prawnych, co pozwoliło scharakteryzować całokształt zasad dotyczących pakowania towarów niebezpiecznych. Dzięki wnioskowaniu dokonano ogólnej oceny wpływu bieżących uregulowań i wskazań w płaszczyźnie pakowania ładunków niebezpiecznych, na bezpieczeństwo w zakresie obsługi i transportu materiałów niebezpiecznych.

1. CHARAKTERYSTYKA OPAKOWAŃ WYKORZYSTYWANYCH DO PRZEWOZU MATERIAŁÓW I SUBSTANCJI NIEBEZPIECZNYCH

Pojemniki wykorzystywane do pakowania materiałów niebezpiecznych składają się z części mających bezpośredni kontakt z tymi substancjami, spełniając także funkcje dodatkowego zabezpieczenia. Przy przygotowywaniu ładunków do transportu, należy uwzględnić ryzyko wystąpienia niebezpiecznych reakcji między towarami a ich opakowaniami. Również istotne jest, aby zastosowane opakowania cechowała odpowiednia wytrzymałość, tak aby żaden element używanego pojemnika nie uległ osłabieniu pod wpływem przenoszonych substancji, co może prowadzić do potencjalnych incydentów lotniczych.

Poprawę bezpieczeństwa w transporcie towarów niebezpiecznych drogą powietrzną mają przynieść prace nad odpowiednimi opakowaniami i oznaczeniami towarów niebezpiecznych. Szczegółowe regulacje i przepisy dotyczące towarów niebezpiecznych mają zapewnić komfort podróżowania i bezpieczeństwo pasażerów na pokładzie samolotu oraz wysokie standardy przewozu tych

[2] Instrukcje Techniczne Bezpiecznego Transportu Materiałów Niebezpiecznych Drogą Powietrzną, Wydanie 2015-2016, ICAO, Montreal, Quebec 2014, 1-3-6.

przesyłek w transporcie towarowym (cargo)[3]. Należy jednak zaznaczyć, że zastosowanie zbyt skomplikowanych procedur i rygorystycznych środków może powodować odwrotny efekt do zamierzonego, co może oznaczać teatr bezpieczeństwa bez faktycznej likwidacji zagrożeń transportu lotniczego materiałów niebezpiecznych[4].

Istotne jest stosowanie właściwych procedur zabezpieczających materiały niebezpieczne, dostosowanych do ich specyficznych charakterystyk. Przybliżając ten aspekt, za przykład można podać fluor, w przypadku którego należy brać pod uwagę skłonność do wywoływania intensywnego oddziaływania na szkło. Dodatkowo, fluor wykazuje właściwości przyspieszające korozję metali[5].

Z uwagi na charakterystykę surowców niebezpiecznych, konieczne jest wykorzystanie dedykowanych opakowań, które mogą być pojedyncze, zbiorcze, złożone, zewnętrzne, wewnętrzne oraz pośrednie[6]. Opakowania zewnętrze zawierają określone substancje niebezpieczne, wraz z wykorzystanym wkładem ochronnym oraz pojemniki wewnętrzne[7].

Za pakowanie materiałów niebezpiecznych odpowiedzialny jest personel zaangażowany w obsługę przesyłek niosących potencjalne niebezpieczeństwo. Regulacje dotyczące szkoleń personelu obsługującego przesyłki niebezpieczne zawarte są w instrukcjach ICAO i IATA. Dodatkowo również ONZ wydaje rekomendacje związane z transportem lotniczym materiałów niebezpiecznych, w tym także dotyczące szkoleń[8]. Charakterystyka towarów i substancji niebezpiecznych determinuje szczegółowe wymagania dotyczące właściwego pakowania, co zostało szczegółowo opisane w instrukcji dotyczącej pakowania materiałów niebezpiecznych, zawierającej kilka kluczowych punktów:

1. Wytyczne dla linii lotniczych, precyzujące indywidualne kody ograniczające przewóz poszczególnych materiałów niebezpiecznych.
2. Identyfikacja materiału niebezpiecznego, dla którego przeznaczona jest instrukcja pakowania.
3. Podstawowe informacje, obejmujące procedury pakowania substancji i towarów niebezpiecznych, oraz stosowne instrukcje dotyczące zamykania przesyłek.

---

[3] Dariusz Bogusz, „Nowe rozwiązania w transporcie lotniczym materiałów niebezpiecznych" [w:] *Współczesne porty lotnicze*, red. Dariusz Bogusz (Dęblin: Wydawnictwo Lotniczej Akademii Wojskowej, 2022), 65.

[4] Dariusz Bogusz, „Teatr bezpieczeństwa w ochronie lotnictwa cywilnego", *Scien&fic Journal of Safety and Logis&cs* Vol. 1 No. 1 (2023): 131. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10432434

[5] Karolina Kafara, Maciej Kędziora, „Transport materiałów niebezpiecznych statkami powietrznymi", *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 33 (2019): 126.

[6] Daniel Kucharek, „Oznaczanie pojemników z materiałami niebezpiecznymi jako element zwiększający bezpieczeństwo ładunków przewożonych transportem lotniczym", [w:] *Procesy logistyczne w społeczeństwie sieciowym*, red. Elżbieta Skrzypek (Lublin, Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej, 2016), 144.

[7] Stanisław Kwaśniowski, Jan Kulczyk, Artur Kierzkowski, Zofia Jóźwiak, *Ładunki niebezpieczne w transporcie towarów* Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2014), 222.

[8] Dariusz Bogusz, Izabela Sidor, „Szkolenie personelu obsługującego materiały niebezpieczne w transporcie lotniczym", *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego Akademii Marynarki Wojennej* ROK XIII (2019: 3-5, DOI: 10.5604/01.3001.0013.7499

4. Rekomendacje dotyczące wyboru pojedynczego lub łączonego rodzaju opakowań.
5. Istotne szczegóły na temat opakowań łączonych, w tym rodzaju użytych materiałów i wagi zarówno opakowania wewnętrznego, jak i zewnętrznego[9].

Przewóz materiałów niebezpiecznych normują precyzyjne i rygorystyczne wytyczne, a jednym z nich jest właściwe dostosowanie grupy pakowania do danego materiału czy substancji. Dla klas lub podklas 3, 4, 5.1, 6.1, 8 oraz niekiedy 9, istnieją powszechne wytyczne dotyczące doboru grupy pakowania. W przypadku pozostałych materiałów, brak jest określonej docelowej grupy. W dokumencie IATA DGR, szczególnie w rozdziale dotyczącym ogólnych wymogów dotyczących pakowania, substancje niebezpieczne zostały podzielone na trzy główne kategorie[10]. Aktualne wytyczne zostały przedstawione graficznie na rys. nr 1.

Rys. 1. Poziom zagrożenia determinowany właściwościami określonych materiałów niebezpiecznych i odpowiadająca im grupa pakowania, przyjęta w regulaminie IATA DGR

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Packing and Labelling Dangerous Goods for Transport, Safety&Emergency Manegament, Thompson Rivers University, Canada 2016, 4.

[9] Dariusz Bogusz, „Oznaczanie i etykietowanie przesyłek niebezpiecznych w transporcie lotniczym", [w:] *Bezpieczeństwo w portach lotniczych i morskich* red. Dariusz Bogusz, Krzysztof Ogonowski, Adam Rurak (Dęblin: Biblioteka Nauki, 2022), 10-11.

[10] Dangerous Goods Regulations, 59th edition, Effective 1 January-31 December 2018, *IATA*, s. 148.

Istotny wpływ na działania związane z obsługą i transportem materiałów niebezpiecznych wywarła Organizacja Narodów Zjednoczonych, a dokładnie Komitet Ekspertów ds. Towarów Niebezpiecznych, który sprecyzował towary, dokonując ich szczegółowej klasyfikacji, przydzielając im tym samym kody od UN 2801 do UN 2900. Dla materiałów magnetycznych, przewiduje się oznaczenie UN 2807, co zostało także uwzględnione w wytycznych IATA dotyczących pakowania, które odnoszą się do instrukcji pakowania o numerze 953[11].

W transporcie materiałów niebezpiecznych stosuje się głównie cztery kategorie opakowań:

- zgodne z normami UN;
- przeznaczone dla substancji przewożonych w ilościach wyłącznych;
- dedykowane do przemieszczania artykułów i substancji w ograniczonych ilościach;
- dla materiałów w minimalnych ilościach[12].

W gamie opakowań zgodnych z normami UN znajdują się różne typy pudeł, beczek, czy też zbiorników, które muszą spełniać szczegółowe kryteria konstrukcyjne, aby zostać zatwierdzone do użytku podczas transportu materiałów niebezpiecznych drogą powietrzną. Podlegają one również rygorystycznym testom, które pozwalają ocenić ich wytrzymałość na uszkodzenia mechaniczne, różnorodne deformacje oraz upadki, które mogą spowodować poważne konsekwencje dla zawartości niebezpiecznej wewnątrz opakowania[13].

Koniecznym aspektem jest umieszczenie na zewnętrznej stronie opakowania, symbolu w postaci kodu specyfikacji opakowania. W przypadku wewnętrznego opakowania, które musi spełniać wszystkie wymogi konstrukcyjne precyzyjnie określone w treści podręcznika ICAO, nie ma konieczności stosowania tego typu oznaczenia. Szczególne wymogi konstrukcyjne obejmują opakowania wykorzystywane do przewozu materiałów radioaktywnych[14]. Przykładowe opakowania spełniające specyfikację UN zostały przedstawione na rys. nr 2.

[11] Bogusz, *Oznaczanie*, 12.

[12] Kafara, *Transport*, 126.

[13] Galina Kalda, „Gospodarka odpadami promieniotwórczymi", *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej*, 283 (2012): 39.

[14] Kafara, *Transport*, 126-127.

Rys. 2. Opakowania oznaczone zgodnie z wytycznymi Organizacji Narodów Zjednoczonych, wykorzystywane w lotniczym transporcie materiałów niebezpiecznych
Źródło: https://www.airseadg.com/product/category/single-packaging/un-jerricans/ [dostęp: 15.03.2023].

Kryteria doboru i oceny odporności opakowań

1. W celu oceny, czy opakowanie spełnia wymogi dotyczące zachowania odpowiedniego stopnia ochrony przewożonych materiałów niebezpiecznych, przeprowadza się odpowiednie testy techniczne. W tym celu wypełnia się wnętrze opakowania rzeczywistym materiałem lub substancją przeznaczonymi do transportu. Badania przeprowadza się w warunkach towarzyszących operacjom lotniczym, obejmującym różnorodne czynniki z nimi związane. Przygotowany ładunek jest poddawany różnym testom mechanicznym i fizycznym, takim jak uderzenia i wibracje oraz ocenia się jego reakcję na zróżnicowane warunki atmosferyczne, oraz na substancje chemiczne. Wynikiem tych testów jest opracowanie raportu zawierającego informacje o przebiegu i wynikach testów, w którym uwzględnione są następujące dane i informacje:
2. Dane identyfikujące instytucję przeprowadzającą testy, w tym jej nazwa i adres.
3. Dane identyfikujące instytucję będącą zleceniodawcą testów (nazwa i adres).
4. Wyniki indywidualnych testów wytrzymałościowych przeprowadzonych na opakowaniu.

5. Data przeprowadzenia badania oraz data wygenerowania raportu końcowego.
6. Dane producenta opakowań.
7. Szczegółowy opis sposobu pakowania ładunku, w tym wymiary, grubość opakowania, sposób zamknięcia oraz metoda produkcji opakowania.
8. Maksymalna pojemność użytego opakowania.
9. Opis wykorzystanych w badaniach elementów, w tym ich wymiary, lepkość i gęstość.
10. Wyniki przeprowadzonych testów.
11. Dane osoby odpowiedzialnej za przeprowadzenie testów oraz jej podpis, nazwisko i tytuł zawodowy[15].

Upoważnienie do wystawienia takiego raportu posiada laboratorium akredytowane przez odpowiednie organy państwowe.

2. ZASADY OZNAKOWANIA OPAKOWAŃ WYKORZYSTYWANYCH W PROCESIE TRANSPORTU MATERIAŁÓW NIEBEZPIECZNYCH

Stosowanie konkretnego rodzaju opakowania wymaga wprowadzenia precyzyjnie określonego systemu kodowania. Procedura ta obejmuje używanie odpowiednich symboli, które odzwierciedlają charakterystykę opakowania:

- pojedyncza cyfra arabska, wskazująca na typ zastosowanego opakowania;
- jedna lub więcej dużych liter, informujących o rodzaju materiału wykorzystanego do produkcji opakowania;
- pojedyncza cyfra arabska, określająca kategorię opakowania w ramach obowiązujących oznaczeń dla opakowań[16].

Do identyfikacji rodzaju opakowania stosuje się kodowanie liczbowe:

- 1 – bęben;
- 2 – zarezerwowane;
- 3 – kanister;
- 4 – skrzynia;
- 5 – worek;
- 6 – opakowanie złożone;
- 7 – zarezerwowane;
- 8 – opakowanie metalowe lekkie.

W celu określenia natury materiału wykorzystanego do wytworzenia opakowania, stosuje się wielkie litery alfabetu:

- A – stal;
- B – aluminium;
- C – drewno;

[15] Kafara, Transport, 127.

[16] Tamże.

- D – sklejka;
- F – materiał drewnopochodny;
- G – tektura;
- H – tworzywo sztuczne;
- L – tkanina włókiennicza;
- M – papier wielowarstwowy;
- N – metal inny niż stal i aluminium;
- P – szkło, porcelana i kamionka[17].

Po zapisaniu symboli wskazujących na naturę użytego substratu, możliwe jest zastosowanie poniższych oznaczeń:

- T – opakowanie awaryjne;
- U – opakowania specjalne;
- V – opakowania specjalne;
- W – opakowania równoważne[18].

Kody identyfikacyjne, stanowiące część procedur transportowych surowców, muszą być umieszczone w widocznym miejscu dla osób zajmujących się ładunkiem. Umieszczone oznaczenia powinny być dostosowane do odpowiedniego rozmiaru, aby uniknąć pomyłek związanych z ich niewłaściwym odczytem i interpretacją. W przypadku znakowania, wykorzystuje się czcionki o minimalnej wysokości 12 mm dla opakowań przekraczających pojemność 30 kg, zaś dla tych o masie 51 kg lub 5 kg – 6 mm.

Etykiety przesyłek powinny zawierać:

1. Symbol UN widoczny na zewnętrznej stronie opakowania.
2. Kod rodzaju opakowania.
3. Dwuczęściowy symbol, składający się z odpowiedniej kombinacji literowej i cyfrowej. Litery X, Y, Z wskazują na kategorię opakowania, a cyfry oznaczają maksymalną masę brutto opakowania poddanego testom.
4. Dla transportu płynów stosuje się oznaczenie opisujące wynik testu ciśnienia hydraulicznego, wyrażonego w kPa. W przypadku substancji stałych lub stosowania opakowań wewnętrznych, oznacza się to literą „S".
5. Symbol identyfikacyjny kraju, gdzie dane oznaczenie zostało zatwierdzone.
6. Dane producenta oraz indywidualny symbol umożliwiający prawidłową identyfikację.
7. Oznaczenie informujące, czy opakowanie zostało poddane procesowi regeneracji.
8. Rok regeneracji oraz oznaczenia wskazujące na wynik tego procesu. Pozytywny wynik szczelności oznacza litera R i L.[19]

[17] Kucharek, *Zdarzenia,* 161-162.

[18] Kafara, *Transport*, s. 127-128.

[19] Kafara, Transport, 128.

ZAKOŃCZENIE

W procesie przewozu materiałów niebezpiecznych, istotnym aspektem jest dobór opakowań zapewniających doskonałą szczelność, aby ewentualne wahania temperatury czy zmiany ciśnienia nie spowodowały wycieku lub rozproszenia zawartości. Konieczne jest także, aby te opakowania charakteryzowały się wysoką odpornością na różnego rodzaju uderzenia, obciążenia i inne czynniki działające podczas procesów załadunku, przechowywania, transportu oraz rozładunku. Dbałość o kwestie związane z właściwym wyborem opakowania, przestrzeganiem regulacji oraz obowiązujących wytycznych odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu niezakłóconego przebiegu całego procesu transportowego, w tym jego poszczególnych faz.

W toku badań osiągnięto cel główny. Aby zmniejszyć ryzyko związane z właściwościami niebezpiecznych substancji, konieczne jest, aby opakowania wykorzystywane w transporcie cechowały się znacznym poziomem wytrzymałości oraz odporności na potencjalne uszkodzenia mechaniczne. Opakowanie każdego typu musi przejść szereg testów, określających, czy spełnia ono normy bezpieczeństwa. W istocie to specyfika materiału niebezpiecznego determinuje dobór opakowania o odpowiednich właściwościach. Kluczowe znaczenie ma ponadto zastosowanie oznaczenia właściwego dla danego typu opakowania, jak i charakterystyki samego ładunku.

W odpowiedzi na problem główny, wskazano w toku badań, że aktualne procedury dotyczące pakowania materiałów niebezpiecznych są wystarczające w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w portach lotniczych i na pokładach statków powietrznych. Dowodzi temu kwestia doboru opakowań względem charakterystyk materiałów niebezpiecznych. Istotne znaczenie mają również testy odporności i szczelności danych opakowań, które zapobiegają wdrożeniu do użytku tych, których walory okażą się być niewystarczające. Istotne znaczenie ma oznakowanie przesyłek, zarówno pod kątem użytego opakowania, jak i odpowiedniego sposobu obchodzenia się z towarem. Powyższe czynniki wskazują na zasadność stwierdzenia, iż aktualne procedury pozwalają zachować bezpieczeństwo przewozu.

W obszarze transportu przesyłek niebezpiecznych mimo zastosowania odpowiednich opakowań oraz zasad postępowania, może dochodzić do zdarzeń niebezpiecznych, których potencjalnym źródłem mogą być odchylenia proceduralne, czy też błędy ludzkie. Stąd wymaga się nieustannego monitorowania schematów działań i analizy scenariuszy sytuacji potencjalnie niebezpiecznych, tak aby przygotowywać rozwiązania skutecznie obniżające takie ryzyko.

Reasumując, procedury dotyczące pakowania materiałów niebezpiecznych są wystarczające w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa w portach lotniczych, jak i na pokładach statków powietrznych. Jednak zawsze istnieje ryzyko wystąpienia zdarzeń niebezpiecznych, wynikłych chociażby z błędów i uchybień w obszarze działalności proceduralnej, powiązanej bezpośrednio z udziałem czynnika ludzkiego.

BIBLIOGRAFIA

Bogusz, Dariusz. „Nowe rozwiązania w transporcie lotniczym materiałów niebezpiecznych" W: *Współczesne porty lotnicze*, red. Dariusz Bogusz, Dęblin: Wydawnictwo Lotniczej Akademii Wojskowej, 2022.

Bogusz Dariusz, Sidor Izabela., „Szkolenie personelu obsługującego materiały niebezpieczne w transporcie lotniczym", *Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego Akademii Marynarki Wojennej* XIII (2019) DOI: 10.5604/01.3001.0013.7499.

Bogusz, Dariusz. „Teatr bezpieczeństwa w ochronie lotnictwa cywilnego". *Scientific Journal of Safety and Logistics* Vol. 1 No. 1 (2023). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10432434

Bogusz, Dariusz. „Oznaczanie i etykietowanie przesyłek niebezpiecznych w transporcie lotniczym". W: *Bezpieczeństwo w portach lotniczych i morskich*, red. Bogusz Dariusz., Krzysztof Ogonowski, Adam Rurak. Dęblin, 2022.

Dangerous Goods Regulations, 59th edition, Effective 1 January-31 December 2018, *IATA*.

Instrukcje Techniczne Bezpiecznego Transportu Materiałów Niebezpiecznych Drogą Powietrzną, Wydanie 2015-2016, ICAO, Montreal, Quebec 2014.

Kafara, Karolina, Kędziora Maciej. „Transport materiałów niebezpiecznych statkami powietrznymi". *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy* 33 (2019).

Kalda, Galina. „Gospodarka odpadami promieniotwórczymi". *Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowskiej* 283 (2012).

Kang, Bin L. The Change of International Standards and Improvement of management System for the Transport of Dangerous Goods by Air, International Commerce & Law Review, 24/2004.

Kucharek, Daniel. *Zdarzenia lotnicze w transporcie materiałów niebezpiecznych w aspekcie bezpieczeństwa narodowego*. Dęblin: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych, 2016.

Kucharek, Daniel. „Oznaczanie pojemników z materiałami niebezpiecznymi jako element zwiększający bezpieczeństwo ładunków przewożonych transportem lotniczym". W: *Procesy logistyczne w społeczeństwie sieciowym*, red. Elżbieta Skrzypek Elżbieta. Lublim: Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej, 2016.

Kwaśniowski, Stanisław, Jan Kulczyk, Artur Kierzkowski, Zofia Jóźwiak, Ładunki *niebezpieczne w transporcie towarów*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, 2014.

Packing and Labelling Dangerous Goods for Transport, Safety&Emergency Manegament, Thompson Rivers University, Canada 2016.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

PROF. DR HAB. ELŻBIETA SKRZYPEK
Uniwersytet Kaliski
Wydział Nauk Społecznych
Katedra Zarządzania

SYSTEM ZARZĄDZANIA WIEDZĄ W ORGANIZACJI – ASPEKTY ORGANIZACYJNE I NORMATYWNE

STRESZCZENIE

Wiedza jako zasób niematerialny o charakterze strategicznym zyskuje coraz wyższą rangę wśród czynników wpływających na sukces organizacji funkcjonujących w warunkach zmian, ryzyka i niepewności. Sprawne zarządzanie wiedzą stanowi wymóg współczesności. Narzędziem, które umożliwia holistyczne podejście do zarządzania jest system zarządzania wiedzą w organizacji. Jego zaprojektowanie, opracowanie, wdrożenie i doskonalenie wymaga wiedzy, umiejętności i konsekwencji w działaniu. W artykule wskazano na istotę, znaczenie i wybrane aspekty organizacyjne i normatywne systemu zarządzania wiedzą w organizacji.

Słowa kluczowe: wiedza, zarządzanie wiedzą, system zarządzania wiedzą

KNOWLEDGE MANAGEMENT SYSTEM IN THE ORGANIZATION – ORGANIZATIONAL AND NORMATIVE ASPECTS

SUMMARY

Knowledge as an intangible resource of a strategic nature is gaining more and more importance among the factors influencing the success of organizations operating in conditions of change, risk and uncertainty. Efficient knowledge management is a modern requirement. A tool that enables a holistic approach to management is a knowledge management system in an organization. Its design, development, implementation and improvement require knowledge, skills and consistency in action. The article indicates the essence, importance and selected organizational and normative aspects of the knowledge management system in the organization.

Keywords: knowledge, knowledge management, knowledge management system

WSTĘP

Wiedza to krytyczny zasób decydujący o sukcesie organizacji funkcjonującej w warunkach ryzyka, niepewności i braku ciągłości działania. To zweryfikowane w praktyce źródło kompetencji i efektywności. Przesądza ona o inteligencji przedsiębiorstwa. Jest przypisana do człowieka, a nie do maszyn i urządzeń. Zarządzanie wiedzą w społeczeństwie wiedzy stało się wyzwaniem, nową wartością i fundamentem wewnątrzorganizacyjnych działań, to holistyczne podejście do doskonalenia uczenia się i efektywności poprzez optymalizowanie wykorzystania wiedzy dla tworzenia wartości organizacji[1]. Wspiera funkcjonujące procesy oraz strategie rozwoju. Świadomość roli wiedzy w życiu ludzi i organizacji znalazła odzwierciedlenie w tworzeniu SZW. Jest to przejaw sztuki tworzenia wartości przy pomocy niematerialnych aktywów przedsiębiorstwa, którą umożliwia funkcja zarządzania zasobami i informacją przy wykorzystywaniu technik informatycznych. Sprawdzonym narzędziem zarządzania wiedzą jest system zarządzania wiedzą (SZW), za jego wdrożeniem i doskonaleniem przemawia fakt, że może on przyczynić się do wzrostu efektywności, skuteczności i konkurencyjności przedsiębiorstw, może też ułatwić funkcjonowanie organizacji. Źródło sukcesu organizacji tkwi w umiejętności efektywnego wykorzystania wiedzy jawnej i ukrytej. Szczególna rola przypada tu wiedzy ukrytej, która posiada wymiar techniczny (know-how) i poznawczy, złożony ze schematów mentalnych, przekonań i spostrzeżeń, stanowi źródło przyszłych sukcesów firm. Jest źródłem premii rynku, którą organizację otrzymują za kapitał intelektualny, podnoszący wartość firmy na rynku. Prawidłowo opracowany, wdrożony i funkcjonujący SZJ stwarza warunki dla wdrożenia SZW lub jego elementów. SZW przynosi firmie określone korzyści w sferze ekonomicznej, organizacyjnej, społecznej i techniczno-technologicznej.

Celem artykułu jest wskazanie na rosnące znaczenie wiedzy i zarządzania wiedzą we współczesnej organizacji, która funkcjonuje w warunkach zmian, niepewności i ryzyka. Ponadto przedstawienie systemu zarządzania wiedzą, który jest narzędziem poprawy szeroko rozumianej efektywności organizacji. Wskazano na potrzebę opracowywania systemów zarządzania wiedzą, sposoby wdrażania, ograniczenia i korzyści związane z SZW. Odniesiono się do podstaw normatywnych służących wdrożeniu SZW tj. norm ISO 9001, 9004, 30401. W artykule wykorzystano krytyczną analizę dostępnej literatury i wnioskowanie.

1. SYSTEM ZARZĄDZANIA WIEDZĄ – ISTOTA I PRZEGLĄD DEFINICJI

System zarządzania wiedzą to kompleksowy zbiór zasad, metod, środków, zbiorów informacji, procesów i procedur, ludzi i sieci i ich wzajemnych powiązań, pozwalający przyjmować, a następnie realizować strategie oraz zadania zarządzania wiedzą w celu realizacji zamierzeń organizacji. W systemie zarządzania wiedzą wyróżnia się dwie części, pracownicy wraz z ich wiedzą i system informatyczny

[1] Adam Skrzypek, *Zarządzanie wiedzą w społeczeństwie sieciowym* (Siedlce: Wydawnictwo UPH, 2020).

z bazą wiedzy, wspomagany technologiami informatycznym. Wzajemny stosunek występowania tych części zależy od rangi strategii personalizacji i kodyfikacji[2].

SZW to działalność menedżerska ukierunkowana na kierowanie, dysponowanie zasobami i wykorzystanie umiejętności praktycznych i doświadczeń. Jest to system informatyczny, który przechowuje i odzyskuje wiedzę w celu poprawy zrozumienia, współpracy i dopasowania procesów. Systemy zarządzania wiedzą mogą istnieć w organizacjach lub zespołach, ale mogą być również używane do skupiania bazy wiedzy dla użytkowników lub klientów.

System zarządzania opisuje sposób, w jaki firmy organizują się w swoje struktury i procesy w celu systematycznego działania, zapewnienia płynności procesów i osiągania zaplanowanych wyników.

Nowoczesne systemy zarządzania zazwyczaj działają zgodnie z cyklem PDCA E. Deminga, czyli planowaniem, wdrażaniem, przeglądem i doskonaleniem[3]. Systemy zarządzania wiedzą (Knowledge Management Systems) to zintegrowane platformy technologiczne umożliwiające gromadzenie, organizowanie, udostępnianie i analizowanie informacji i wiedzy w organizacji. Mogą obejmować bazy danych, systemy dokumentacji i specjalistyczne oprogramowanie do zarządzania wiedzą.

Dokonany przegląd literatury z zakresu zarządzania wiedzą stwarza podstawy do wskazania wybranych definicji systemu zarządzania wiedzą:

- system zarządzania wiedzą musi integrować ze sobą cztery obszary: strukturę organizacyjną, kulturę organizacyjną, aspekt ludzki, aspekt procesowy (Quinatas, Lafrere, Jones 1997)[4],
- w wymiarze operacyjnym łączy ze sobą ludzi i ich motywację z wiedzą i systemami jej przetwarzania, natomiast w wymiarze strategicznym integruje ludzi i ich motywacje z rynkiem i strategią firmy oraz z procesami i strukturami (Tissen, 1998)[5],
- obejmuje infrastrukturę, kulturę organizacyjną, technologie i podsystem pomiarowy (O'Dell, Grayson, 1998)[6],
- łańcuch wartości zarządzania wiedzą, składający się z czterech głównych działań: tworzenie wiedzy, magazynowanie wiedzy, dystrybucja, zastosowanie wiedzy (Shin, Holden, Schmidt, 2001)[7],
- opiera się na systemie technologii informacyjnej albo platformie systemowej tej technologii. Technologia ta łączy i integruje funkcje ukierunkowanego przez inicjatywy zarządzania wiedzą, przetworzenia przez organizację obu

[2] Elżbieta Skrzypek, „Gospodarka oparta na wiedzy i jej wyznaczniki", *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 23 (2011): 280.

[3] Skrzypek, *Zarządzanie jakością*, 339-353.

[4] Paul Quintas, Paul Lafrere, Peter G. Jones, *Knowledge Management: a Strategic Agenda, Long Range Planning*, Vol. 30, No.3, 1997.

[5] Rene Tissen, Daniel Andriessen, Frank L. Deprez, Value-Based Knowledge Management. Creating 21st Century Company: Knowledge Intensive, People Rich, Addison Wesley Longman Amsterdam 1998.

[6] Carl O'Dell, Jacson C. Jr. Grayson, If Only We Know: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practices, (New York: The Free Press, 1988).

[7] Minsoo Shin, Tony Holden, Ruth.A. Schmidt, From Knowledge Theory to Management Practice; towards an Integradet Approach, Information Processing and Management, Vol. 37, No 1, 2001.

zależnych od kontekstu typów wiedzy – jawnej i ukrytej. System ten jest wspomagany przez sieci pracowników wiedzy, a realizacja przez niego opracowanych zadań zarządzania wiedzą ma na celu zwiększanie dynamiki organizacyjnego uczenia się i efektywności całej organizacji (Maier, Remus, 2002)[8],

- w przedsiębiorstwie stanowi kompleks wzajemnych powiązań: zbioru informacji, pracowników, metod, zasad i środków, które pozwalają realizować strategie zarządzania wiedzą i w konsekwencji cele strategiczne przedsiębiorstwa (Staniszkis, 2005)[9],
- zestaw metod, technik i narzędzi stosowanych w ramach wzajemnie zależnych podsystemów: zarządzania wiedzą cichą i jawną, kulturą wiedzy, jak również rozwiązań organizacyjnych (Tabaszewska, 2012)[10],
- działalność menedżerska obejmująca: rejestrację i gromadzenie wiedzy, dostarczanie informacji i wyników doświadczeń użytkownikom, kształtowanie postępu w sferze naukowo-badawczej, zastosowanie i transfer wiedzy, integrowanie indywidualnej pracy twórczej i organizowanie pracy zespołowej, kompleks zdeterminowany przez aspekty celowościowy, podmiotowy, strukturalny, funkcjonalny, instrumentalny (Stabryła, 2015)[11] ,
- złożony system zarządczy, w skład którego wchodzą m. in. kultura organizacyjna, działania, procedury, system wewnętrznej komunikacji oraz narzędzia zależne od realizowanej strategii zarządzania wiedzą[12],
- sposób zarządzania, który obejmuje procesy identyfikacji, wyboru, syntezy, przekazywania, odtwarzania, rozpowszechniania wiedzy oraz stworzenie modelu interaktywnego, w którym jednostki w sposób ciągły dzielą się swoją wiedzą i wykorzystują istniejące warunki do opanowania nowej wiedzy[13],
- według firmy Ernst &Young to system zaprojektowany tak, aby pomóc przedsiębiorstwom w zdobywaniu, analizowaniu i wykorzystaniu wiedzy w celu podejmowania szybszych, mądrzejszych i lepszych decyzji prowadzących do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej[14].

---

[8] Ronald Maier, Ulrich Remus, "Defining process – oriented knowledge management strategies". *Journal of Processand Knowledge Management*, Vol.9, no 1. 2002.

[9] Witold Staniszkis, „Architektura systemu zarządzania wiedzą", *Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą*, L. Drelichowski (red.) Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą, Bydgoszcz (2005).

[10] Edyta Tabaszewska, *Wprowadzenie i funkcjonowanie systemów zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwach*. (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2012).

[11] Adam Stabryła, „Koncepcja zarządzania wiedzą i rozwojem przedsiębiorstwa", *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, t. 26, z.1 (2015): 169-179.

[12] Adrian Rydz, „Systemy informatyczne wspomagające zarządzanie wiedzą", w: *Zarządzanie wiedzą*, red. Dariusz Jemielniak, Andrzej K. Koźmiński Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Kraków 2008, s. 303-337.

[13] Regina Lenart, *Zarządzanie wiedzą w tworzeniu konkurencyjności szkoły* (Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2014), 34.

[14] Mariusz Strojny, „Zarządzanie wiedzą w firmach konsultingowych", *Problemy Jakości 3* (2000): 20.

System zarządzania wiedzą zdefiniowany jest jako działalność menedżerska ukierunkowana na kreowanie i dysponowanie zasobami kompetencji merytorycznych oraz wykorzystanie umiejętności praktycznych (doświadczeń). Szczegółowe wyróżniki SZW według A. Stabryły to m.in.[15]:

- rejestracja i gromadzenie wiedzy,
- dostarczanie informacji i wyników doświadczeń użytkownikom stosownie do ich potrzeb,
- kształtowanie postępu w sferze naukowo-badawczej (tworzenie nowej wiedzy),
- zastosowanie i transfer wiedzy,
- integrowanie indywidualnej pracy twórczej i organizowanie pracy zespołowej,
- w szerokim, całościowym ujęciu SZW stanowi kompleks, który jest zdeterminowany przez następujące aspekty: celowościowy, podmiotowy, strukturalny, funkcjonalny i instrumentalny.

Wieloaspektowy model SZW uwzględnia pięć aspektów[16]:

Aspekt celowościowy: odnosi się do zakresu działalności przedsiębiorstwa sformalizowanego w oparciu o wizję i misję. Jego determinanty to: system celów strategicznych i operacyjnych, warunki współdziałania i opcje strategiczne, strategie i plany działania, polityka informacyjna, implementacja formuły SZW w organizacji. Aspekt ten obejmuje: projektowanie systemu celów, techniki wyboru celów, hierarchizację celów, mechanizmy kształtowania warunków współdziałania. Wiąże on działalność statutową przedsiębiorstwa z formułą tworzenia kapitału intelektualnego, który stanowi odwzorowanie rozwoju systemów wiedzy technicznej i menedżerskiej w organizacji. W tym obszarze cele główne to: programowanie i planowanie wiedzy technicznej i menadżerskiej, opracowanie strategii informacyjnych, organizacja zasobów informacyjnych, baz wiedzy, powiększanie kapitału wiedzy. Ważne są tu: następujące procesy: pozyskiwanie wiedzy, wykorzystanie wiedzy, rozwijanie wiedzy, dzielenie się wiedzą, dyfuzja wiedzy i strategie jako programy, które ukierunkowują i integrują specjalizacje w sektorze wiedzy, mając na względzie rozwój systemów wiedzy technicznej i menedżerskiej

Aspekt podmiotowy wskazuje na kierownictwo, zespoły doradcze, komórki organizacyjne, które odpowiedzialne są za wiedzę: techniczną i menedżerską. Wśród determinant wskazać należy na: typy instytucji zarządzania wiedzą (podmiotów zarządzających), formalizacje organizacyjno-prawną instytucji zarządzania wiedzą, kompetencje kadry kierowniczej i personelu wykonawczego (rodzaje specjalizacji zawodowych), klasyfikację pracy opartej na wiedzy, system motywacyjny, komunikację i rozwój wiedzy technicznej i menedżerskiej.

Wskazane systemy wiedzy to konstrukty poznawcze, które zawierają sklasyfikowane działy tematyczne (rodzajowe, przedmiotowe) wiedzy wraz z infrastrukturą informacyjno-komunikacyjną. Są to następujące koncepcje modelowe: referencyjne modele: tematyczne, procedur, zastosowań i organizacyjne. Domeny, w których

[15] Stabryła, *Koncepcja zarządzania*, 172.

[16] Tamże.

umiejscowiona jest wiedza w organizacji: wiedza spersonifikowana, są to kompetencje merytoryczne i umiejętności pracowników, wiedza skodyfikowana, zawarta w dokumentach, bazach, literaturze, projektach, wiedza uprzedmiotowiona w produktach , wyrobach i usługach.

Dualny sens podmiotowości SZW wyraża się w tym, że podmiotami są menedżerowie i kadra zarządzająca informacjami i wiedzą oraz grupy pracowników wiedzy tj. pracownicy inżynieryjno-techniczni, specjalistyczne stanowiska administracyjne, ekonomiczne oraz sektor B+R. SZW może być rozumiany jako: pion, dział w strukturze organizacyjnej, ale także jako elastyczna organizacja sieciowa (struktura projektowa lub powstała spontanicznie).

Aspekt strukturalny dotyczy umiejscowienia SZW w strukturze organizacyjnej organizacji, konfiguracji tego systemu oraz zakresu jego działania. Wśród determinant należy wskazać: podział zadań, rozmieszczenie uprawnień decyzyjnych, podział odpowiedzialności, organizację procesową, relacje z dostawcami, zarządzanie relacjami z klientem.

Aspekt funkcjonalny odnosi się do funkcjonowania SZW i jest wpisany w konwencję podejścia procesowego, zwłaszcza mając na uwadze formy organizacyjne procesu zarządzania. Wśród determinant wskazuje się; zasady zarządzania wiedzą, zakres funkcji zarządzania wiedzą ze względu na przyjętą wizję, misję, cele i strategię przedsiębiorstw, style zarządzania, formy organizacyjne procesu zarządzania wiedzą wspierające procesy podstawowe i pomocnicze pod względem informacyjnym i w kontekście uczenia się.

Aspekt instrumentalny SZW wskazuje na zbiór narzędzi badawczych i aplikacyjnych wykorzystywanych w: pracach diagnostycznych, w analizie decyzyjnej, w projektowaniu SZW oraz implementacji. Wśród determinant wyróżnia się: analizę strategiczną, w szczególności BSC, benchmarking, współpracę z innymi firmami i instytucjami, praktyki, staże, studiowanie literatury, przejmowanie wiedzy, wydzielanie zasobów, fuzje wewnętrzne, tworzenie sieci, dokumenty, bazy danych, najlepsze praktyki, mapy wiedzy, pamięć indywidualna i zbiorowa, komunikacja, szkolenia wewnętrzne, prace zespołowe, listy dyskusyjne, brokerzy wiedzy, targi wiedzy, programy mentorskie, uczenie się przez działanie, wdrażanie innowacji procesowych i produktowych.

2. WARUNKI WPROWADZENIA SZW W ORGANIZACJI

Wprowadzenie systemu zarządzania wiedzą w organizacji wymusza zmiany, które dotyczą:

- systemu zarządzania kapitałem ludzkim,
- systemu informacyjno-komunikacyjnego,
- sposobu sprawowania przywództwa,
- systemu controllingu,
- struktury organizacyjnej i organizacji przebiegów procesów pracy,
- kultury organizacyjnej, w tym kultury wiedzy,
- pomiaru zasobów niematerialnych, w tym wiedzy.

Ponadto ważne jest, by wprowadzając system zarządzania wiedzą:

- stworzyć klimat sprzyjający twórczości i innowacjom,
- kształtować system motywacyjny ukierunkowany na rozwój,
- umacniać pozycję klienta, postawić go w centrum, orientację na klienta ukierunkować na identyfikację, antycypację oraz zaspokajanie potrzeb i oczekiwań klienta po to, by był zadowolony, usatysfakcjonowany, lojalny i stawał się prosumentem,
- rozwijać pracę zespołową,
- dbać o rozwój pracowników, kształtować chęć do uczenia się, podwyższać kompetencje,
- dbać, by pracownicy byli odpowiednio zaangażowani w sprawy firmy,
- zapewnić dostęp do informacji, autonomię ludziom w procesie kreowania wiedzy i dobre interakcje z otoczeniem[17].

System zarządzania wiedzą składa się z wielu subsystemów wspomagających realizację funkcji zarządzania wiedzą, do których zalicza się m.in. subsystem[18]:

- baz danych, umożliwia dzielenie się wiedzą oraz jej przechowywanie;
- języka organizacyjnego, wspomagający kodyfikowanie wiedzy i wspieranie przyswajania wiedzy ogólnodostępnej przez pracowników organizacji;
- sieci powiązań, pozwalający pobierać dane i informacje z otoczenia zewnętrznego jak i wewnętrznego organizacji;
- transferu, umożliwia transfer wiedzy pomiędzy pracownikami oraz kreowanie nowej wiedzy.

Sposoby wdrożenia SZW w organizacji pokazane zostały w tab. 1.

Tab. 1. Wdrożenie systemu zarządzania wiedzą wg wybranych autorów

Wiig de Hoog, Van der Speek (1997)	(1) pierwszy etap określony jako „przegląd" obejmujący monitorowanie działalności i ocenę wyników, (2) drugi etap określony jako „konceptualizacja", obejmujący inwentaryzację zasobów wiedzy i analizę silnych i słabych stron posiadanej wiedzy, (3) trzeci etap, określony jako planowanie, obejmujący określenie usprawnień i zaplanowanie działań usprawniających, (4) kolejny etap to działanie przez rozwijanie wiedzy, łączenie wiedzy, rozpowszechnianie i zachowanie wiedzy

[17] Ikujiro Nonaka, Ryoko Toyama, Naboru. Konno, SECI, Ba and Leadership:a Unified Model of Dynamic Knowledge Creation, "Long Range Planning" 2000, Yol. 33, 26-28.

[18] Christine Soo, Timothy Devinney, Dawid Midgley, Anne Deering, Knowledge Management: Philosoph Processes and Pitfalls, "A California Management Review" 4 (2002), 131, Marcin Kłak, *Zarządzanie wiedzą we współczesnym przedsiębiorstwie.* (Kielce: Wydawnictwo WSEiP im. E. Lipińskiego, 2010), 142.

M.Stankosky, C. Baldanza (2001)	(1) etap pierwszy (wejście) – opis otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego przedsiębiorstwa w celu stwierdzenia, w jaki sposób wiedza będzie pobierana i przekazywana, (2) etap drugi – określenie celów strategicznych przedsiębiorstwa i potrzeb informacyjnych (wiedzy) przy ich realizacji, (3) etap trzeci – wyróżnienie płaszczyzn zarządzania wiedzą (przywództwo, organizacja, technologia, uczenie się, (4) etap czwary – określenie struktury funkcjonalnej systemu z uwzględnieniem wpływu wcześniejszych etapów, (5) etap piąty (wyjście) – powstanie systemu zarządzania wiedzą, dostosowanego do przedsiębiorstwa, jego celów, otoczenia i sfer zarządzania
J. Dąbrowski, I. Koładkiewicz (2003)	(1) etap chaosu (2) etap świadomości, (3) etap ukierunkowania, (4) etap zarządzania, (5) etap systemowego zintegrowania
A. Tiwana (2003)	(1) faza pierwsza to ocena stanu wiedzy i strategiczne dopasowanie, w której etapami są: dopasowanie zarządzania wiedzą do potrzeb organizacji i przeprowadzenia audytu i analizy, (2) druga faza to tworzenie infrastruktury, której etapami są: stworzenie zespołu, zaprojektowanie infrastruktury, rozwinięcie i zastosowanie systemu, (3) faza trzecia to rozwój, pomiar i doskonalenie obejmujące: przywództwo, zarządzanie zmianą i kulturę organizacyjną oraz ocenę, pomiar i doskonalenie
M. Morawski (2006)	(1) analiza wewnętrznego potencjału organizacji z punktu widzenia posiadanych zasobów wiedzy, (2) analiza otoczenia, (3) sformułowanie strategii i wizji organizacji pod kątem realizowania procesów wiedzy, (4) określenie celów zarządzania wiedza wynikających z nadrzędnych celów strategicznych, (5) stworzenie wariantów strategicznych zarządzania wiedzą, (6) analiza i ocena opracowanych wariantów, (7) wybór strategii dominującej, (8) niwelowanie barier i rozwiązywanie problemów organizacyjnych, (9) realizacja zarządzania wiedzą przez nieustanne doskonalenie i tworzenie nowych rozwiązań, (10) monitorowanie pod kątem sprawności i skuteczności w osiąganiu celów zarządzania wiedzą
E. Tabaszewska (2008)	(1) faza wstępna, obejmująca: a) poinformowanie załogi o projekcie, b) ewentualne nawiązanie współpracy z konsultantem, c) analiza bieżącej sytuacji, d) powołanie zespołu ds. zarządzania wiedzą, (2) faza właściwa, obejmująca: a) przeprowadzenie cyklu szkoleń, warsztatów, b)wyznaczenie celów ZW, c) wybór modelu ZW, d) przeprowadzenie badań dotyczących kultury organizacyjnej, f). opracowanie diagnozy dotyczącej ZW, g) przeprowadzenie działań usprawniających, (3) faza końcowa

Źródło: K. Brzostek, A. Michna, „Wdrożenie systemu zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwach sektora MSP", „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie", 80 (2015): 56.

M. Stankosky oraz C. Baldanza podzielili proces wdrażania systemu zarządzania wiedzą na pięć etapów[19]:

- etap 1 wejście – opis otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego organizacji w celu ustalenia sposobu pobierania wiedzy z otoczenia, a także jej przekazywania,
- etap 2 – sformułowanie celów strategicznych i potrzeb informacyjnych niezbędnych do ich realizacji,
- etap 3 – wyróżnienie płaszczyzn zarządzania wiedzą (przywództwo, organizacja, uczenie się, technologia),
- etap 4 – określenie funkcjonalnej struktury systemu ze szczególnym uwzględnieniem wcześniejszych etapów,
- etap 5 wyjście – powstanie zintegrowanego systemu zarządzania wiedzą uwzględniającego cele przedsiębiorstwa, jego otoczenie i zarządzanie.

Podejście systemowe do zarządzania wiedzą można zdefiniować zatem jako zbiór połączonych ze sobą elementów, takich jak: ogół zasad i metod zarządzania wiedzą, danych i informacji, ludzi i sieci oraz ich wzajemnych powiązań, które umożliwiają skuteczną realizację strategii zarządzania wiedzą. Wdrożenie systemu zarządzania wiedzą wymaga od przedsiębiorstwa kompleksowego uwzględnienia zasobów wiedzy w trakcie formułowania strategii organizacji, budowania struktury i kultury organizacyjnej oraz wyboru stylu kierowania, jak również używanej technologii[20].

Wspomaganiu efektywnego zarządzania wiedzą służą systemy IT, które. obejmują[21]:

- systemy eksperckie wspomagania procesów decyzyjnych DSS: Decision Support System,
- systemy zarządzania przepływem danych WMS: Work Management System,
- systemy zarządzania relacjami z klientami CRM: Customer Relationship Management,
- systemy typu TQM,
- zaawansowane systemy klasy ERP: Enterprise Resource Planning.

Ponadto zalicza się tu business intelligence, systemy pracy grupowej, systemy obiegu pracy, systemy zarządzania dokumentami i treściami, portale korporacyjne i mechanizmy wyszukiwania, portale społecznościowe, listy dyskusyjne, blogi, komunikatory, wiki i inne narzędzia internetowe, zapewniające dostosowany do typu odbiorcy dostęp i wymianę informacji[22].

System zarządzania wiedzą umożliwia tworzenie podstawy rozwoju i doskonalenia przedsiębiorstwa poprzez zwiększenie efektywności wykorzystania wiedzy w procesie podejmowania decyzji strategicznych. Jego wdrożenie tworzy szanse

[19] Krzysztof Brzostek, Anna Michna, „Wdrożenie systemu zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwach MSP", *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska* 80 (2015): 56.

[20] Ashok Jashapara: *Zarządzanie wiedzą* (Warszawa: PWE, 2006), 161-190.

[21] Tamże.

[22] Krzysztof Klincewicz, *Knowledge management: development, diffusion and rejection* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 2004).

na szybki i powszechny dostęp do wiedzy, która umożliwia przewidywanie przyszłości, ograniczenie zagrożeń i pozwala dostrzec oraz wykorzystać możliwości, jakie pojawiają się w bliższym i dalszym otoczeniu organizacji. Ponadto umożliwia elastyczne i szybkie reagowanie na zmieniające się warunki działania i ogranicza ryzyko funkcjonowania.

3. ZARZĄDZANIE WIEDZĄ W ROZWIĄZANIACH NORMATYWNYCH

Wymagania normy PN-EN ISO 9001:2015

> Znowelizowana norma PN-EN ISO 9001:2015 Systemy zarządzania jakością formułuje wymagania w zakresie wiedzy jako jednego z zasobów organizacji. Wdrożenie systemowych rozwiązań zarządzania wiedzą stanowi szersze ujęcie aniżeli wymagania normy ISO 9001 w zakresie tzw. wiedzy organizacji. Analiza wymagań normy ISO 9001 pozwala wykazać, iż większość jej wymagań pokrywa się z elementami zarządzania wiedzą. I tak np. punkt normy ISO 9001 – 4.1

Zrozumienie organizacji i jej kontekstu wskazuje, że:

> organizacja powinna określić czynniki zewnętrzne i wewnętrzne i istotne dla celu i strategicznego kierunku jej działania, oraz takie, które wpływają na zdolność organizacji do osiągnięcia zamierzonego(-ych) wyniku (wyników) systemu zarządzania jakością. (…),

a w uwadze numer 3 do ww. punktu dookreślono:

> Rozważenie zagadnień związanych z wartościami, kulturą, wiedzą i działaniem organizacji może ułatwić zrozumienie kontekstu wewnętrznego[23].

Wiedza stanowi fundament świadomego planowania i utrzymania każdej działalności, dlatego musi odnosić się to najbardziej zasadniczego procesu stanowiącego o celu i zasadności prowadzonej działalności, co dla przedsiębiorstw produkcyjnych stanowi technologia.

W zależności od rodzaju organizacji dane wejściowe do określenia kontekstu zewnętrznego można pozyskiwać, korzystając z[24]:

- powszechnie publikowanych artykułów i raportów, jakie przedkładają organizacje międzynarodowe, spółki, agenci handlowi,
- zasobów wiedzy różnych instytucji krajowych i zagranicznych,
- wyników badań rynkowych i badań przeprowadzonych przez wywiadownie gospodarcze i handlowe.

[23] PN-EN ISO 9001:2015, Systemy zarządzania jakością. Wymagania. Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 2016, 10.

[24] Marek Bugdol, *System zarządzania jakością według normy ISO 9001:2015.* (Gliwice: Wydawnictwo Helion, 2018), 10.

W określaniu kontekstu wewnętrznego organizacje mogą wprowadzić podział wiedzy na wiedzę niejawną lub ukrytą oraz wiedzę twardą lub konkretną. Wiedza niejawna zawarta jest w zasobach wiedzy, jaką posiadają pracownicy i inni interesariusze organizacji. Wiedza twarda zawarta jest w dokumentach (normach, regulaminach, raportach). Odpowiednia realizacja procesów zarządzania wiedzą sprzyja osiąganiu celów jakościowych. Bardzo ważnym procesem jest lokalizowanie wiedzy, co powoduje, że członkami zespołów zostają profesjonaliści w swojej dziedzinie charakteryzujący się odpowiednimi umiejętnościami interpersonalnymi. Służy temu także śledzenie więzi nieformalnych i korzystanie z wiedzy na ich temat przy doborze osób do pracy grupowej. Pracownicy dysponują przy tym informacjami na temat ekspertów zewnętrznych, z którymi mogą nawiązać współpracę. Jednak najważniejsza korzyść z lokalizowania wiedzy wiąże się z posiadaniem informacji na temat potrzeb przedsiębiorstwa w zakresie pozyskiwania i tworzenia nowej wiedzy, ściśle związanej z celami jakościowymi.

Odpowiednie zarządzanie wiedzą sprzyja utrzymywaniu odpowiedniego poziomu jakości wyrobów, informacji i procesów[25], a właściwa realizacja procesów zarządzania wiedzą w prosty sposób prowadzi do doskonalenia jakości, co jest fundamentalnym celem TQM.

Zgodnie w wymaganiem normy ISO 9001 zawartym w punkcie 7.1.6 organizacja powinna określić wiedzę niezbędną do funkcjonowania jej procesów i do osiągnięcia zgodności wyrobów i usług. Wiedza ta powinna być utrzymywana i udostępniana w niezbędnym zakresie[26]. Podczas rozpatrywania zmieniających się potrzeb i trendów, organizacja powinna rozważyć swój obecny stan wiedzy i określić, jak pozyskać niezbędną, dodatkową wiedzę i wymaganą jej aktualizację lub otrzymać do niej dostęp. Odniesienie do wiedzy znajdujemy w uwagach.

> Uwaga 1. Wiedza organizacji to wiedza właściwa dla danej organizacji; jest zdobywana przez doświadczenie. Jest to informacja która jest stosowana i udostępniana do osiągania celów organizacji.
>
> Uwaga 2. Wiedza organizacji może być oparta na:
>
> a) źródłach wewnętrznych (np. własność intelektualna; wiedza wyniesiona z doświadczenia; wiedza wyniesiona z błędów i projektów zakończonych sukcesem; pozyskiwanie i dzielenie się nieudokumentowaną wiedzą i doświadczeniem; wyniki doskonalenia procesów, wyrobów i usług);
> b) źródłach zewnętrznych (np. normy; środowiska akademickie; konferencje; wiedza pozyskana od klientów i dostawców zewnętrznych)[27].

[25] Tamże, 11.

[26] PN-EN ISO 9001:2015, Systemy zarządzania jakością. Wymagania. Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 2016, 16.

[27] Tamże.

W kontekście powyżej zacytowanego wymagania normy, wskazane jest powiązanie pomiędzy zarządzaniem procesami organizacji, w tym postrzeganymi przez pryzmat wymagań dla realizowanych procesów i wytwarzanych produktów a wiedzą, która jest niezbędna do skutecznej realizacji procesów poprzez jej odpowiednie utrzymanie i udostępnianie. Szczególnego rodzaju procesem wymagającym szczególnej troski, stanowiący „know-how" przedsiębiorstwa jest proces technologiczny, będący rzeczywistym sposobem realizacji technologii.

Celem i efektem systemu zarządzania jakością (SZJ), opracowywanego na bazie norm ISO 9001, powinno być zarządzanie wiedzą, które sprzyja utrzymywaniu jakości i prowadzi do doskonalenia zarządzania[28]. Zobrazowaniu tych zależności posłużyć może porównanie subprocesów zarządzania wiedzą, które wpływają na zarządzanie jakością w organizacji, obejmują one: lokalizowanie zasobów wiedzy, pozyskiwanie wiedzy, wykorzystywanie wiedzy, dzielenie się wiedzą, rozwijanie zasobów wiedzy i zachowywanie wiedzy.

Lokalizowanie zasobów wiedzy ma na celu identyfikowanie zasobów wiedzy i wiąże się z elementem zarządzania jakością, który ma za zadanie sprawdzanie czy obecnie organizacja jest w stanie spełnić wymagania i oczekiwania klienta.

Pozyskiwanie wiedzy ma na celu likwidację luki wiedzy, wiąże się z elementem zarządzania jakością, którego celem jest zdobywanie wiedzy zewnętrznej i wewnętrznej niezbędne do spełnienia oczekiwań i wymagań klienta.

Wykorzystanie wiedzy ma na celu zapewnienie użytkownikom wiedzy możliwości jej wykorzystania, wiąże się z elementem zarządzania wiedzą, którego zadaniem jest stworzenie warunków umożliwiających wykorzystanie wiedzy do spełnienia wymagań jakościowych.

Dzielenie się wiedzą ma na celu udostępnianie wiedzy każdemu, kto jej potrzebuje, zgodnie z uprawnieniami, wiąże się z elementem zarządzania wiedzą, odnoszącym się do stwarzania warunków, by wszyscy pracownicy dysponowali wiedzą potrzebną do spełnienia wymagań jakościowych.

Rozwijanie zasobów wiedzy poprzez ich zwiększanie wiąże się z elementem zarządzania wiedzą dotyczącym budowania warunków dostępności do wiedzy przez pracowników, którzy jej potrzebują do spełnienia wymagań jakościowych.

Zachowanie wiedzy poprzez zapewnienie użytkownikom wiedzy i możliwości korzystania z doświadczeń przedsiębiorstwa wiąże się z elementem zarządzania jakością, który powinien zapewnić jakość poprzez utrzymanie dokumentacji systemu jako podstawy jego funkcjonowania.

Zarządzanie wiedzą znajduje odzwierciedlenie we wszystkich obszarach i podsystemach zarządzania w organizacjach. We współczesnym świecie mamy do czynienia z tendencją do integracji systemów zarządzania. Bardzo ważną rolę w tym procesie powinno pełnić zarządzanie wiedzą. System zarządzania wiedzą (SZW) powinien być:

- spójny, co oznacza, że jest w stanie reagować na całość, w różnorodny sposób na bodźce pochodzące z zewnątrz,

[28] Bugdol, *System zarządzania*, 11.

- skuteczny, określony stopniem, w jakim planowane działania są zrealizowane i osiągane planowane wyniki,
- efektywny, kiedy zachodzi relacja między osiągniętymi wynikami a wykorzystywanymi w tym celu zasobami,
- synergiczny, system zarządzania jako całość jest czymś więcej niż zbiorem poszczególnych tworzących go działań,
- prewencyjny, oznacza to, że działania systemowe powinny być przede wszystkim zorientowane na zapobieganie pojawianiu się problemów, a nie likwidowaniu skutków.

Poszukując odniesień normy do zagadnień związanych z wiedzą w sposób pośredni i bezpośredni, należy zwrócić uwagę na punkt. 4.1 normy: Zrozumienie organizacji i jej kontekstu. Organizacja powinna określić czynniki zewnętrzne i wewnętrzne istotne dla celu i strategicznego kierunku działania i takie, które wpływają na zdolność organizacji do osiągnięcia zamierzonych wyników SZJ.

Uwaga 3: rozważenie zagadnień związanych z wartościami, kulturą, wiedzą i działaniem organizacji może ułatwić zrozumienie kontekstu wewnętrznego[29]. Dane wejściowe do określania kontekstu zewnętrznego można zdobywać, korzystając z artykułów, raportów, jakie przedkładają organizacje międzynarodowe, spółki, agenci handlowi, zasobów wiedzy instytucji krajowych i zagranicznych, wyników badań rynkowych, badań prowadzonych przez wywiadownie gospodarcze i handlowe. Zawarto tu czynniki wewnętrzne i zewnętrzne kontekstu organizacji.

Odniesiono się do źródeł wiedzy w organizacji, wskazując, że wiedza może być oparta na źródłach wewnętrznych i zewnętrznych[30]. Zidentyfikowane źródła wiedzy jawnej są łatwo identyfikowalne i dostępne w przedsiębiorstwie. Dostęp do tak zgromadzonej i przechowywanej wiedzy jest ograniczony tylko z uwagi na uprawnienia nadane pracownikom. Źródła wiedzy wewnętrznej obejmują: badania społeczne, analizy danych finansowych, analizy danych jakościowych, wewnętrzne audytu jakości, projekty wdrożeniowe, analizy błędów, analizy reklamacji, analizy niezgodności, zgłoszenia kaizen, wyniki pracy zespołowej. Źródła wiedzy zewnętrznej to: klienci, sprzedawcy, konsultanci, media, zewnętrzne audyty jakości, bazy benchmarketingowe, szkolenia zewnętrzne, konferencje i seminaria branżowe, seminaria i artykuły naukowe.

Wymagania normy ISO 9004:2018

Na podkreślenie zasługują czynniki zarządzania wiedzą zawarte w wymaganiach normy ISO 9004:2018 Zarządzanie jakością – Jakość organizacji – Wytyczne osiągnięcia trwałego sukcesu organizacji. Odniesienie do zarządzania wiedzą w normie ma miejsce w następujących punktach:

- 4.2.2: uwzględnienie potrzeb i oczekiwań zainteresowanych stron może umożliwić organizacji zdobycie i dzielenie się wiedzą,

[29] PN EN ISO 9001 – 2015: Systemy zarządzania jakością. Wymagania, PKN Warszawa, 2016.

[30] Justyna Potalas –Maliszewska, *Modele referencyjne zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwie produkcyjnym*, (Warszawa: PWN, 2019), 35.

- 5.3.2: poziom kompetencji i wiedzy organizacyjnej jako czynnik wewnętrzny w organizacji, który może wpływać na zdolność do osiągania trwałego sukcesu,
- 7.2: podejmowanie decyzji strategicznych w oparciu o dostępną wiedzę organizacyjną i technologiczną, identyfikacja zapotrzebowania na nową wiedzę i technologię wraz z zastosowaniem wiedzy w organizacji, ustalenie czy rozwijać wiedzę wewnętrzną organizacji, czy pozyskiwać ja z zewnątrz,
- 8.4.1: skuteczne i wydajne zarządzanie poprzez ocenę ryzyka i szans związanych z procesami i wdrożenie działań, które są niezbędne w celu zapobiegania, wykrywania i łagodzenia niepożądanych zdarzeń, w tym zagrożeń np. czynniki ludzkie (np. brak wiedzy, umiejętności, łamanie przepisów, błędy ludzkie),
- 8.4.4: zapewnienie ustanowionego systemu w celu określenia wiedzy i umiejętności potrzebnych do prowadzonych procesów oraz oceny wiedzy i umiejętności operatorów procesów, zapewnienie, że ludzie posiadają wiedzę i umiejętności potrzebne do wykonywania procedur,
- 9.1: określenie i zarządzanie zasobami potrzebnymi do osiągnięcia celów z uwzględnieniem ryzyka i szans oraz ich potencjalnych skutków. Kluczowe zasoby obejmują wiedzę organizacyjną,
- 9.2.2: zwiększone zaangażowanie pracowników poprzez opracowanie procesu dzielenia się wiedzą,
- 9.3.1: oparcie wiedzy organizacyjnej na źródłach zewnętrznych i wewnętrznych. Najwyższe kierownictwo powinno uznać wiedzę za zasób intelektualny i zarządzać nią jako niezbędnym elementem trwałego sukcesu organizacji, uwzględniając wiedzę niezbędną do obsługi krótko – i długoterminowych potrzeb organizacji, w tym planowanie sukcesji, powinno ocenić, w jaki sposób wiedza organizacyjna jest identyfikowana, wyszukiwana, utrzymywana i chroniona,
- 9.3.2: określanie, utrzymywanie i ochrona wiedzy poprzez opracowanie przez organizację procesów uwzględniających wnioski z niepowodzeń i udanych projektów, wiedzę jawną i ukrytą istniejącą w organizacji, w tym wiedzę, spostrzeżenia i doświadczenia jej pracowników, określenie potrzeby pozyskiwania wiedzy od zainteresowanych stron w ramach działań strategii organizacji, potwierdzenie skutecznej dystrybucji i zrozumienia informacji przez cały cykl życia produktów i usług organizacji, zarządzanie udokumentowana informacją i jej wykorzystaniem, zarządzanie własnością intelektualną,
- 9.4: wdrożenie procesów wykrywania postępów technologicznych i innowacji z uwzględnieniem wiedzy organizacyjnej i zdolności adaptacji do zmian technologicznych,
- 9.5: określenie środowiska pracy z uwzględnieniem czynników (lub ich kombinacji) takich jak zachęcanie do rozwoju osobistego, uczenia się, transferu wiedzy i pracy zespołowej,
- 9.6; rozważenie przez organizację współpracy z dostawcami posiadającymi wiedzę, której organizacja nie posiada lub jeśli dzielą się ryzykiem

i szansami związanymi z jej projektami (i wynikającymi z nich zyskami lub stratami). Zapewnienie niezbędnego wsparcia w zakresie zasobów lub wiedzy dostawcom i partnerom w celu wzmocnienia wzajemnie korzystnych relacji,
- 10.3: identyfikacja problemów takich jak niewystarczające i nieefektywne kompetencje, wiedza organizacyjna, niewłaściwe zachowania poprzez analizę wyników organizacji,
- 10.4; ustanowienie i utrzymanie metodologii benchmarkingu, która definiuje zasady włączania zdobytego doświadczenia do bazy wiedzy organizacji i procesów uczenia się,
- 11.3.2: uczenie się jednostek i organizacji powinno być osiągane poprzez łączenie wiedzy, wzorców myślenia i zachowań ludzi z wartościami organizacji. Wiedza może być jawna lub ukryta. Może pochodzić z organizacji lub spoza niej. Zarządzanie i utrzymanie wiedzy powinno być atutem organizacji. Organizacja powinna monitorować swoją wiedzę organizacyjną i określać potrzeby jej nabycia lub efektywniej dzielić się wiedzą w całej organizacji,
- 11.3.3: wspieranie organizacji uczącej się z uwzględnieniem czynników takich jak: utrzymywanie systemów uczenia się i dzielenia się wiedzą, docenianie, wspieranie i nagradzanie doskonalenia kompetencji ludzi, poprzez procesy uczenia się i dzielenia się wiedzą, docenianie kreatywności i wspieranie różnorodności opinii różnych osób,
- 11.4.3: poddanie przeglądom wyników innowacji w celu zwiększenia zaangażowania w uczenie się i zwiększania zasobów wiedzy organizacyjnej.

Wymagania normy ISO 30401

Waga problemów związanych z zarządzaniem wiedzą stała się podstawą dla opracowania międzynarodowej normy ISO 30401:2018 International Standard ISO 30401:2018: Knowledge management systems-Reguirments, International Organization for Standardization, Genewa 2018. Dokument został opracowany przez Komitet Techniczny ISO/TC 260, Zarządzanie zasobami ludzkimi.

We wstępie zaznaczono, że zarządzanie wiedzą nie ma swojej prostej, zaakceptowanej definicji, a wprowadzony tą normą standard jest pierwszym w tym obszarze. Norma wprowadziła następującą definicję zarządzania wiedzą: zarządzanie wiedzą obejmuje optymalizację identyfikacji, tworzenia, analizy, przedstawienia, dystrybucji i stosowania wiedzy w celu tworzenia wartości organizacji. Wskazuje na konieczność połączenia myślenia o zarządzaniu wiedzą z zarządzaniem informacją i danymi, business intelligence, zarządzaniem kontaktami z klientem, uczeniem, HR, zarządzaniem ryzykiem, innowacjami i zarządzaniem jakością. W normie wskazano, jakie postacie może przyjmować wiedza.

Celem normy dotyczącej systemu zarządzania wiedzą (które jest dyscypliną skoncentrowaną na sposobach tworzenia i wykorzystywania wiedzy przez organizacje) jest wspieranie organizacji w opracowaniu systemu zarządzania, który skutecznie promuje i umożliwia tworzenie wartości poprzez wiedzę. Wskazano, że każda organizacja opracowuje podejście do zarządzania wiedzą w odniesieniu

do własnego środowiska biznesowego i operacyjnego, odzwierciedlając swoje potrzeby i pożądane wyniki. Jako cel niniejszej normy wskazano ustanowienie zasad i wymagań odnoszących się do zarządzania wiedzą w postaci wytycznych dla organizacji, które chcą być kompetentne w optymalizacji wartości wiedzy organizacyjnej. Wskazano ponadto, że ustanowione zasady i wymagania powinny stanowić podstawę do audytu, certyfikacji, oceny i uznania takich kompetentnych organizacji przez wewnętrzne i zewnętrzne uznane organizacje audytowe.

Określa wymagania i zawiera wytyczne dotyczące planowania, wdrażania, utrzymywania, przeglądu i doskonalenia skutecznego SZW w organizacjach. Wymagania te mają zastosowanie do wszystkich organizacji. Norma ISO 30401 zbudowana jest podobnie jak norma ISO 9001 w oparciu o koncepcję HLS (High Level Structure) strukturę wysokiego poziomu, która została przedstawiona w jednym z załączników dokumentu ISO/IEC: Directives, Part 1. Consolidated ISO Supplement-Procedures specific to ISO, opracowanego przez ISO. W załączniku opisano ramy ogólnego systemu zarządzania, które w praktyce powinny być rozwijane przez dodawanie rozwiązań specyficznych dla danej dyscypliny. Podejście to ma zapewnić w pełni funkcjonowanie norm dotyczących systemów zarządzania: jakością, środowiskowego, usługami, bezpieczeństwem i innych. Struktura HLS stanowi nową koncepcję tworzenia norm z obszaru systemów zarządzania, polegającą na unifikacji struktury wszystkich norm dedykowanych dla systemów zarządzania i wprowadzenia identycznego bazowego tekstu, terminologii i podstawowych definicji stosowanych we wszystkich standardach systemach zarządzania. Celem tej koncepcji jest zwiększenie spójności i kompatybilności różnych norm dotyczących systemów zarządzania[31].

Norma wskazuje zalety wdrożenia zarządzania wiedzą:

- wartościowe efekty pracy są wynikiem zastosowania wiedzy, która w organizacji staje się podstawą do różnicowania w procesach osiągania efektywności, współpracy i kompetencji,
- umożliwia podejmowanie efektywnych decyzji, służy wspieraniu efektywności procesów, umożliwia ich doskonalenie, kreuje elastyczność i zdolność do adaptacji, tworzy przewagę konkurencyjną i może stać się wartością samą w sobie,
- rosnący dostęp do wiedzy kreuje możliwości profesjonalnego rozwoju pracowników poprzez uczenie się, zdobywanie doświadczenia i jego transfer (dzielenie się),
- wobec geograficznego rozproszenia i decentralizacji organizacji i związanym z tym prowadzeniem tych samych procesów i usług w wielu lokalizacjach, spójne zarządzanie wiedzą, procesami, przekazywanie doświadczenia, wiedzy eksperckiej i prowadzenie szkoleń pełni dużą rolę i stanowi ogromną zaletę,

[31] Alina Matuszak-Flejszman, „Znormalizowane systemy zarządzania" (red.*) Zarządzanie procesami i produktami w organizacji. Wybrane zagadnienia.* (Poznań: Wyd. UE, 2020), 91, ISO/IEC Directives, Part 1. Consolidated ISO Supplement, Procesured specific to ISO, 2019: https://www.iso.org/sites/directives/current/cosolidated/index.xhtml [dostęp: 01.03. 2020].

- efektywne zarządzanie wiedzą umożliwia lepszą współpracę z innymi organizacjami w celu osiągnięcia wspólnych celów.

Zalety certyfikacji SZW wprowadzonego zgodnie z wymaganiami normy ISO 30401[32]:

- niezależna ocena działania SZW organizacji,
- uzyskanie obiektywnych informacji o sposobie zarządzania wiedzą w organizacji,
- sposób dyscyplinowania zarządzających i pracowników do dzielenia się wiedzą,
- podniesienie autorytetu firmy wśród klientów i partnerów biznesowych,
- kontrolowanie i nadzór nad przestrzeganiem standardów w zakresie zarządzania wiedzą,
- zapobieganie nieporozumieniom związanym z brakami wiedzy,
- uporządkowanie wszelkich działalności związanych z zarządzaniem wiedzą,
- wzrost przychodów, rentowności i konkurencyjności poprzez zbieranie doświadczeń,
- zwiększanie odporności organizacji na zmiany.

Norma ISO 30401 nie została przyjęta do zbiorów Polskich Norm.

ZAKOŃCZENIE

Tworzenie, wdrażanie, utrzymanie i doskonalenie systemu zarządzania wiedzą w organizacji wymaga wiedzy, umiejętności i determinacji kadry zarządzającej i wszystkich pracowników. Pomocne w tym zakresie są rozwiązania odnoszące się do wiedzy i zarządzania nią zawarte w przywołanych normach systemowych. Doświadczenia z wdrażania systemu zarządzania jakością i innych systemów, szczególnie w warunkach dążenia do ich integracji są przydatne w procesie opracowywania systemu zarządzania wiedzą. Oczekiwane zmiany w rozwiązaniach normatywnych, związane z rewolucją 4.0 i 5.0 wymuszą dostosowanie się organizacji do funkcjonowania w świecie 4.0 i 5.0[33] .

BIBLIOGRAFIA

Brzostek, Krzysztof., Anna Michna. *Wdrożenie systemu zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwach MSP*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie / Politechnika Śląska" 80 (2015).

Bugdol, Marek. *System zarządzania jakością według normy ISO 9001:2015.* Wydawnictwo Helion, Gliwice 2018.

https://www.multicert.pl/audyty-zgodnosci/ISO-30401 [dostęp: 10.10.2024].

Jashapara, Asho. *Zarządzanie wiedzą*. Warszawa: PWE, 2006.

[32] https://www.multicert.pl/audyty-zgodnosci/ISO-30401 [dostęp: 10.10.2024].

[33] Elżbieta Skrzypek, Adam Skrzypek, *Jakość 4.0 w warunkach czwartej rewolucji przemysłowej* (Lublin: Wyd. UMCS, 2023).

Klincewicz, Krzysztof. *Knowledge management: development, diffusion and rejection*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, 2004.

Lenart, Regina. *Zarządzanie wiedzą w tworzeniu konkurencyjności szkoły*. Warszawa: Wolters Kluwer SA, 2014.

Maier, Ronald, Ulrich Remus. "Defining process-oriented knowledge management strategies". *Journal of Processand Knowledge Management*, Vol.9, nr 1. (2002).

Matuszak-Flejszman, Alina. „Znormalizowane systemy zarządzania" (red.*) Zarządzanie procesami i produktami w organizacji. Wybrane zagadnienia*, 91. Poznań: Wyd. UE, 2020., ISO/IEC Directives, Part 1. Consolidated ISO Supplement, Procesured specific to ISO, 2019: https://www.iso.org/sites/directives/current/cosolidated/index.xhtml 1.03. 2020.

Nonaka, Ikujiro., Toyama Ryoko., Naboru Konno. SECI, Ba and Leadership: Unified Model of Dynamic Knowledge Creation, *Long Range Planning* 2000, Yol. 33.

O'Dell, Carl, Jecson Jr. Grayson. *If Only We Know: The Transfer of Internal Knowledge and Best Practices*. New York: The Free Press, 1988.

PN-EN ISO 9001:2015, Systemy zarządzania jakością. Wymagania. Polski Komitet Normalizacyjny, Warszawa 2016.

Potalas–Maliszewska, Justyna. *Modele referencyjne zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwie produkcyjnym.* Warszawa: PWN, 2019.

Quintas, Paul, Paul Lafrere, Geoff Jones. "Knowledge Management: a Strategic Agenda". *Long Range Planning*, Vol. 30, No.3, 1997.

Rydz, Adrian. „Systemy informatyczne wspomagające zarządzanie wiedzą" W: *Zarządzanie wiedzą*, red. Dariusz. Jemielniak, Andrzej.K. Koźmiński. Kraków:Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.

Shin, Minsoo, Tony Holden, Schmidt Ruth A. From Knowledge Theory to Management Practice; towards an Integradet Approach. *Information Processing and Management*, Vol. 37, No 1, 2001.

Skrzypek, Adam. *Zarządzanie wiedzą w społeczeństwie sieciowym*. Siedlce: Wyd. UPH, 2020.

Skrzypek, Elżbieta. „Gospodarka oparta na wiedzy I jej wyznaczniki". *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy* 23 (2011).

Skrzypek, Elżbieta, Adam Skrzypek. *Jakość 4.0 w warunkach czwartej rewolucji przemysłowej*. Lublin: Wyd. UMCS, 2023.

Skrzypek, Elżbieta. *Zarządzanie jakością*. Lublin: Wyd. UMCS, 2023.

Soo, Christine, Timothy Devinney, Dawid Midgley, Anne Deering. "Knowledge Management: Philosoph Processes and Pitfalls". *A California Management Review* 4 (2002)

Kłak Marcin. *Zarządzanie wiedzą we współczesnym przedsiębiorstwie.* Kielce: Wydawnictwo WSEiP im. E. Lipińskiego w Kielcach, 2010.

Stabryła, Adam. „Koncepcja zarządzania wiedzą i rozwojem przedsiębiorstwa" *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*. T. 26, z. 1 (2015).

Staniszkis, Witold. „Architektura systemu zarządzania wiedzą". *Studia i Materiały Polskiego Stowarzyszenia Zarządzania Wiedzą,* red. L. Drelichowski. Bydgoszcz: Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą, 2005.

Strojny, Mariusz. „Zarządzanie wiedzą w firmach konsultingowych". „Problemy Jakości" 3 (2000).

Tabaszewska, Edyta. *Wprowadzenie i funkcjonowanie systemów zarządzania wiedzą w przedsiębiorstwach.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2012.

Tissen, Rene, Daniel Andriessen, Frank L Deprez.Value-Based Knowledge Management. Creating 21st Century Company: Knowledge Intensive, People Rich, Addison Wesley Longman Amsterdam 1998.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

POR. DR INŻ. IWONA SZKUDLAREK
Uniwersytet Zielonogórski
iwonaszkudlarek@onet.eu
ORCID: 0000-0001-7125-7004

DOSKONALENIE ZAWODOWE ŻOŁNIERZY SIŁ ZBROJNYCH W ASPEKCIE ZNAJOMOŚCI JĘZYKA OBCEGO WEDŁUG STANAG 6001

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule przedstawiono rolę znajomości języka obcego przez żołnierzy Sił Zbrojnych w kontekście doskonalenia zawodowego. Wyjaśniono i scharakteryzowano istotę porozumienia standaryzacyjnego NATO STANAG 6001 oraz jego założenia wraz z obowiązującymi poziomami biegłości językowej. Przedstawiono podstawy prawne normujące doskonalenie znajomości języków obcych przez żołnierzy. Ponadto opisano rolę i przeznaczenie Wojskowego Studium Nauczania Języków Obcych w Łodzi oraz poszczególnych ośrodków wojskowych, w których realizuje się kursy językowe dla Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej.

Słowa kluczowe: doskonalenie zawodowe, Siły Zbrojne, obronność, bezpieczeństwo, STANAG 6001, język obcy

STANAG 6001 IN PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SOLDIERS IN THE ARMED FORCES

SUMMARY

This article presents the role of foreign language proficiency of Armed Forces soldiers in the context of professional development. The essence of the NATO STANAG 6001 standardisation agreement and its assumptions along with the applicable levels of language proficiency are explained and characterised. The legal basis for the standardisation of foreign language proficiency by soldiers is presented. In addition, the role and purpose of the Polish Armed Forces School of Languages in Łódź and the individual military centres in which language courses for the Polish Armed Forces are conducted are described.

Key words: professional development, Armed Forces, Defence, Security, STANAG 6001, foreign language

STANAG 6001 UND BERUFLICHE FORTBILDUNG VON SOLDATEN DER STREITKRÄFTE

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Artikel wird die Rolle der Fremdsprachenkenntnisse von Soldaten der Streitkräfte im Rahmen der beruflichen Fortbildung dargestellt. Das Wesen des NATO-Standardisierungsabkommens STANAG 6001 und seine Voraussetzungen sowie die anwendbaren Sprachniveaus werden erläutert und charakterisiert. Die rechtlichen Grundlagen für die Standardisierung von Fremdsprachenkenntnissen von Soldaten werden dargestellt. Darüber hinaus werden die Rolle und der Zweck der Sprachschule der polnischen Streitkräfte in Łódź und der einzelnen militärischen Zentren, in denen Sprachkurse für die polnischen Streitkräfte durchgeführt werden, beschrieben.

Schlüsselwörter: Berufliche Entwicklung, Berufliche Fortbildung, Streitkräfte, Verteidigung, Sicherheit, STANAG 6001, Fremdsprache

EINFÜHRUNG

Die Fremdsprachenkenntnisse sind heute sowohl auf dem zivilen Markt als auch bei den Streitkräften eine hoch geschätzte Kompetenz. Die Fremdsprachenkenntnisse sind ein Teil der sozialen, persönlichen und beruflichen Entwicklung. Es ist ausschlaggebend für das Funktionieren der Soldaten in multinationalen militärischen Strukturen, bei der Teilnahme an Einsätzen außerhalb des Landes sowie beim Auslandsdienst in verbündeten Strukturen oder der Diplomatie in der Zusammenarbeit der verschiedenen Streitkräfte verschiedener Länder. Auch bei der Wahrnehmung von Aufgaben in Einrichtungen und Organisationseinheiten der Streitkräfte der Republik Polen (Siły Zbrojne Rzeczpospolitej Polskiej – SZ RP) wird die Fähigkeit, Fremdsprachen zu sprechen, immer wichtiger.

Dieses Thema ist aufgrund der wachsenden Bedeutung der Kommunikation ein noch wichtigeres Problem. Es steht im Zusammenhang mit der Mitgliedschaft Polens in der NATO (Nordatlantikvertragsorganisation), in dem Englisch neben Französisch eine der Amtssprachen ist. Deshalb ist es so wichtig, dass die Ausbildung von Studenten in militärischen Sprachkursen so effektiv wie möglich ist und einen effizienten und effektiven Erwerb von Sprachkompetenzen durch Berufssoldaten ermöglicht. Ein hervorragendes Beispiel für den Einsatz dieser Fähigkeit ist die Durchführung von Aufgaben, auch durch Mitarbeiter des Verteidigungsministeriums, zur Unterstützung des Host Nation Support (HNS) verbündeter Truppen, die sich im Hoheitsgebiet des Landes aufhalten oder durchziehen.

Die geopolitische Lage sowohl in Europa als auch in der Welt hat zu einer Beschleunigung und deutlichen Steigerung der Intensität multinationaler Übungen geführt. Die Zusammenarbeit zwischen den Streitkräften der Mitgliedsstaaten der Nordatlantik-Behandlung entwickelt und vertieft sich in vielen Bereichen.

Ein weiterer Aspekt, der unter dem Gesichtspunkt der Verwendung von Fremdsprachen wichtig ist, ist die Entwicklung und Einführung neuer Technologien in den Streitkräften, einschließlich des Bereichs der Cybersicherheit, der Weltraumtechnologie oder der zunehmenden Verwendung künstlicher Intelligenz. In jedem dieser Bereiche ist die erwünschte Kompetenz, in dieser Situation die Fähigkeit zu haben, Fremdsprachen zu sprechen.

Die Sprachausbildung ist ein integraler Bestandteil des Systems der beruflichen Weiterbildung in den polnischen Streitkräften. Doch erst nach dem Beitritt Polens zur NATO im Jahre 1999 wird das Hauptaugenmerk des Unterrichts auf Englisch gerichtet, das zusammen mit Französisch die offizielle Sprache der NATO ist. Zuvor wurde der russischen Sprache viel mehr Aufmerksamkeit gewidmet, aber nach den politischen Veränderungen wurde dieser Pragmatismus aufgegeben, um sich nach dem Ausbruch des russisch-ukrainischen Krieges wieder zu verstärken. Befassen wir uns ausführlich mit STANAG 6001.

Der Hauptzweck der Sprachausbildung ist die professionelle Vorbereitung der Soldaten auf die Erfüllung von Aufgaben sowohl innerhalb von Kommandos, Hauptquartieren und Institutionen als auch in einem vielfältigen kulturellen Umfeld in multinationalen Einheiten und internationalen Kommandos verschiedener Ebenen. Mit der Unterzeichnung des Standardisierungsabkommens (STANAG 6001) durch die NATO-Mitgliedsstaaten am 21. Oktober 1976[1] wurden die Sprachkenntnisse durch Sprachstufen definiert.

1. BERUFLICHE UND PERSÖNLICHE ENTWICKLUNG

Die Soldaten der polnischen Streitkräfte sollten sich kontinuierlich in ihrem Fachgebiet verbessern, neue Fähigkeiten und Berufserfahrungen erwerben, die ihnen helfen, ihr Ziel oder ihren beruflichen Aufstieg in der Zukunft zu erreichen[2], und ihnen ermöglichen, ihre Karriereziele zu verwirklichen[3]. Die Entwicklung von Sprachkompetenz in Bezug auf Fremdsprachen ist auch ein Teil der persönlichen Entwicklung eines Menschen.

Unter Fortbildung versteht man die Verbesserung sowohl der formalen als auch der tatsächlichen Qualifikationen, die erforderlich sind, um die beruflichen Aufgaben in einer Situation erhöhter Anforderungen zu erfüllen, die sich aus der Entwicklung und Bereicherung der beruflichen Aufgaben und der Modernisierung der Arbeitsbedingungen ergeben[4].

---

[1] Porozumienie o standaryzacji STANAG 6001, tekst polski https://materialy.e-wsnjo.pl/dokumenty_normatywne/Porozumienie_standaryzacyjne_STANAG_6001_edycja1.pdf [Zugriff am: 13.07.2024], 1.

[2] https://peopleforce.io/pl/hr-glossary/professional-development [Zugriff am: 13.07.2024].

[3] *Aus der Sicht der Organisation hat das Karrieremanagement drei Ziele zu erreichen: den Bedarf der Organisation an Ersatzkräften zu decken; vielversprechende Mitarbeiter zu rekrutieren und ihnen eine angemessene Ausbildung zukommen zu lassen, damit sie ihre Aufgaben erfüllen können; Mitarbeiter mit der richtigen Eignung dabei zu unterstützen, ihre Talente zu nutzen, um ihre Karriere zu verfolgen.* cyt. za Zdzisława Janowska, *Zarządzanie zasobami ludzkimi* (Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2010), 153.

[4] Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. tom I (Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2003), 772.

Persönliche Entwicklung und berufliche Entwicklung sind miteinander verknüpft und beeinflussen sich gegenseitig. „Entwicklung endet nicht mit dem Erwachsenenalter, sondern ist ein Prozess der Veränderung des Verhaltens und der psychologischen Struktur einer Person über die gesamte Lebensspanne hinweg"[5]. Laut Augustyn Bańko ist es derzeit nicht möglich, allgemeingültige Richtlinien dafür zu formulieren, wie ein Mensch leben sollte, um seinen persönlichen und beruflichen Bereich zufriedenstellend zu gestalten. Jeder Mensch entwickelt sich anders und seine Wege zum Erreichen zufriedenstellender Ziele sind einzigartig[6]. In der modernen Psychologie wird die persönliche Entwicklung als eine geordnete Abfolge von miteinander verbundenen Veränderungen im Laufe des Lebens betrachtet[7]. Aus den obigen Ausführungen ist zu schließen, dass die berufliche Entwicklung als eine der Komponenten zu betrachten ist, die im Prozess der menschlichen Entwicklung unter der Bedingung, dass eine berufliche Tätigkeit ausgeübt wird oder nicht, unterschieden werden kann. Die Wechselbeziehung und Durchdringung der persönlichen Entwicklung mit der beruflichen Entwicklung wird von Kazimierz Czarnecki definiert, demzufolge das Wesen der beruflichen Entwicklung ein spezifisch ausgerichteter Prozess der Veränderung des Bewusstseins und des Verhaltens eines Individuums ist, der unter anderem durch soziokulturelle Aktivitäten, die Suche nach dem eigenen Platz in der Arbeitsteilung oder die schöpferische Umgestaltung der eigenen Person und des materiellen, sozialen und kulturellen Umfelds geprägt wird[8].

In der Literatur herrscht keine Einigkeit über die Bedeutung des Begriffs berufliche Entwicklung. Aufgrund des großen Interesses an diesem Thema sowie seiner Komplexität wird der Begriff nach vielen verschiedenen Ansätzen und Funktionen definiert. Die Bedeutung des Begriffs wird in einem breiteren oder engeren, unvollständigen Sinne betrachtet. Für die Zwecke dieses Artikels und um die aufgegriffenen Themen präzise auszudrücken und einen einheitlichen begrifflichen Apparat zu erhalten, haben die Autoren die Definition der beruflichen Entwicklung nach Czesław Plewek übernommen als: „ein lang andauernder und gerichteter Prozess von Veränderungen, der ein bestimmtes Individuum betrifft, verursacht durch innere und äußere Einflussfaktoren, in dem es möglich ist, die auftretenden Stadien quantitativer und qualitativer Veränderungen (Entwicklungsphasen) zu unterscheiden, die objektiv die Tatsache bezeugen, dass sich dieses Individuum permanent in die Richtung bewegt, die durch den Sinn seines eigenen Lebens vorgegeben ist, oder durch Faktoren, die bestimmen, dass

[5] Barbara, Harwas-Napierała, Janusz, Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*. (Warszawa: PWN, t. II, 2006), 10.

[6] Augustyn Bańka, *Psychologiczne doradztwo karier* (Poznań: Print-B, 2007), 61.

[7] Confer: Maria Tyszkowa, Maria Przetacznik-Gierowska „Wybrane koncepcje i teorie rozwoju psychicznego człowieka" w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red nauk. Maria Tyszkowa, Maria Przetacznik-Gierowska (Warszawa: PWN, 1996), 48.

[8] Vide: vorbereitet: Kazimierz M. Czarnecki, *Profesjologia*. (Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas, 2016), 21.

das Berufsleben des Individuums so und nicht anders abläuft[9]. Der Autor der oben zitierten Definition bezeichnet als das Wesen der so verstandenen beruflichen Entwicklung „eine ständige Entwicklung hin zur Professionalität“[10].

2. SPRACHAUSBILDUNG IM FORTBILDUNGSSYSTEM FÜR BERUFSSOLDATEN DER STREITKRÄFTE DER REPUBLIK POLEN

Die Sprachausbildung ist ein integraler Bestandteil des Fortbildungssystem für Berufssoldaten der polnischen Streitkräfte, im Folgenden als Fortbildungssystem bezeichnet. Sie wurde durch den Beschluss Decyzja Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 2 września 2008 r.[11] wurde gemäß dem Beschlus Decyzja Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 września 2015 r.[12] ergänzt.Detaillierte Regeln für die Funktionsweise des Systems sind in den Leitlinien im Anhang zu diesem Beschluss festgelegt. Der Direktor des Ministeriums für Wissenschaft und Hochschulwesen hat die Aufgabe, die Umsetzung des Fortbildungssystem von Berufssoldaten zu koordinieren, und ist befugt, Änderungen daran vorzunehmen.

Das System ist auf die Verbesserung der Soldaten und ihre spezifischen Bedürfnisse gerichtet, z. B. Qualifizierungskurse für höhere militärische Ränge, Qualifizierungskurse oder Aufbaustudien und Sprachkurse. Die Soldaten werden in der Lage sein, ihre Fremdsprachenkenntnisse bei der Erfüllung ihrer täglichen Aufgaben praktisch anzuwenden. Besonders wichtig wird die Sprachausbildung, wenn ein Soldat nach den Erfordernissen der Streitkräfte für einen Einsatz im Ausland vorgesehen ist oder dort eingesetzt werden soll. So wurden die Sprachkompetenzen bündnisweit vereinheitlicht und standardisiert, um den Grad der Beherrschung einer Fremdsprache bei der Besetzung von internationalen Stabsstellen einheitlich zu regeln[13].

Obwohl das Sprachausbildungssystem des SZ RP als eigenständiges System funktioniert, werden seine Ausbildungsformen auch als Elemente der Fortbildungssystem des Polen Streitkräften aufgeführt und sind ein integraler Bestandteil dieser

[9] Czesław Plewka, *Człowiek w całożyciowym rozwoju zawodowym – Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych* (Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, 2016), 32-33.

[10] Ibidem, s. 33.

[11] Decyzja Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 12 września 2008 r. w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

[12] Decyzja Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 07 września 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

[13] Marta Ciemińska, „Kształcenie językowe jako istotny element edukacji żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej”, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka,* 3 (2020): 165-166.

Ausbildung[14]. Zu den Formen des Sprachunterrichts im Ministerium für nationale Verteidigung (MoD) gehören[15], folgende:

1. programmatischer Unterricht für Berufssoldatenanwärter in militärischen Ausbildungseinheiten – Militäruniversitäten, Ausbildungszentren und –zentren sowie Unteroffiziersschulen,
2. die Ausbildung von Berufssoldaten, Soldaten der Territorialgarde und Mitarbeitern des Verteidigungsministeriums in Semestersprachkursen,
3. die Vervollkommnung der Fremdsprachenkenntnisse von Berufssoldaten, Soldaten der Territorialgarde und Mitarbeitern des Ministeriums für Nationale Verteidigung in berufsbegleitenden Kursen und Förderkursen,
4. die Vervollkommnung von Berufssoldaten und Mitarbeitern des Ministeriums für nationale Verteidigung in Sprachkursen an Bildungseinrichtungen im Ausland,
5. programmatische Verbesserung der Kenntnisse der militärischen Terminologie im Rahmen des Systems der berufsbegleitenden Ausbildung von Berufssoldaten in Fachkursen (Studien), die länger als drei Monate dauern,
6. die Verbesserung der Fremdsprachenkenntnisse von Berufssoldaten, Soldaten der Territorialgarde und Mitarbeitern des Ministeriums für nationale Verteidigung im Rahmen der Ausbildung in militärischen Einheiten (Einrichtungen),
7. die Verbesserung von Fremdsprachenkenntnissen in Form von e-learning,
8. Unterricht in organisierten Ad-hoc-Kursen, die nicht unter den Punkten 2-7 aufgeführt sind.

Auf der Grundlage des Beschlusses Nr. 73 betrifft die Ausbildung und Verbesserung der Fremdsprachenkenntnisse im Ministerium für Nationale Verteidigung Berufssoldaten und Mitarbeiter des Ministeriums für Nationale Verteidigung.

Die folgenden Prioritäten werden im Sprachlernprozess beibehalten:[16]

- Umsetzung der Ziele der Streitkräfte der Nordatlantikvertragsorganisation im Bereich der Sprachkenntnisse;
- Erfüllung der Anforderungen, die in einer bestimmten beruflichen Position gestellt werden;
- Vorbereitung auf den Dienst für Positionen außerhalb des Landes und auf die Teilnahme an fremdsprachlichen Ausbildungen;
- Anhebung des Niveaus der Kenntnisse in anderen Sprachen als Englisch, je nach dem Bedarf an Fremdsprachen in ausgewählten Untereinheiten der Streitkräfte der Republik Polen (z. B. Diplomatie, Verhandlung, Ökologie oder Wirtschaft).

[14] Vide: Plan kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej w 2015 r., 3. https://archiwum cswiich.wp.mil.pl/plik/file/2014/BIW_MON/Plan%20ksztalcenia%20i%20egzaminowania%20z%20jezykow%20obcych%20w%20resorcie%20ON%20na%202015%20rok.pdf [Zugriff am: 14.07.2024].

[15] Decyzja Nr 73/MON z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej, 2.

[16] Ibidem, 2.

Die Formen des Fremdsprachenunterrichts im Ministerium für nationale Verteidigung sind:

- Programmunterricht für Berufssoldatenanwärter in Militärschulen;
- Ausbildung von Berufssoldaten und Mitarbeitern des Ministeriums für Nationale Verteidigung für Sprachsemesterkurse;
- Verbesserung der Fremdsprachenkenntnisse von Berufssoldaten und Armeeangehörigen in Ausbildungs – und Kompensationskursen;
- Ausbildung von Berufssoldaten in Sprachkursen an Bildungseinrichtungen im Ausland;
- Programm zur Verbesserung der Kenntnisse der militärischen Terminologie im Rahmen des Berufsausbildungssystems für Berufssoldaten in Fachkursen (Studien), die länger als 3 Monate dauern;
- Verbesserung der Fremdsprachenkenntnisse von Berufssoldaten im Rahmen der Ausbildung in militärischen Einheiten;
- Verbesserung der Fremdsprachenkenntnisse in Form von e-learning,
- Unterricht in organisierten Ad-hoc-Kursen[17],[18].

Wenn es nicht möglich ist, die Ausbildung in den oben genannten Einrichtungen zu organisieren, ist es mit Zustimmung des Direktors der Abteilung für Wissenschaft und Hochschulbildung, des Befehlshabers der Streitkräfte, des Leiters der Inspektion zur Unterstützung der Streitkräfte, des Oberbefehlshabers der Militärpolizei bzw. des Befehlshabers der Garnison Warschau zulässig, in Militäreinheiten (Einrichtungen) und zivilen Schulen (Zentren) Sprachkurse auf dem Niveau von SPJ 1111 und SPJ 2222 sowie Fortbildungs – und Förderkurse auf den Niveaus 1-3 zu organisieren.

3. SPRACHENSCHULE DER POLNISCHEN STREITKRÄFTE (SPS) UND SPRACHAUSBILDUNGSZENTREN

Die Sprachschule der polnischen Streitkräfte (SPS) befindet sich in Łódź[19]. Sie wurde auf der Grundlage der Zentralen Sprachschule eingerichtet. Diese wurde 1971 gegründet, und Tausende von Offizieren und Unteroffizieren aus allen Waffengattungen und Dienststellen wurden in Sprachkursen ausgebildet. Grundlage für die Tätigkeit der PASFL ist der Beschluss Nr. 20 des Direktors der Abteilung für militärische Wissenschaft und Bildung vom 29. August 2016 über die Erteilung eines detaillierten Umfangs der Tätigkeit der SPS in Łódź[20].

[17] https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zmiana-decyzji-w-sprawie-ksztalcenia-i-egzaminowania-ze-znajomosci-35961795 [Zugriff am: 02.03.2024].

[18] https://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2021/12/bpoz._257_dec._Nr_175-sig.pdf [Zugriff am: 02.03.2024].

[19] http://wsnjo.wp.mil.pl/en/135.html [Zugriff am: 08.10.2023].

[20] Decyzja Nr 20/ DNiSW Dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wojskowego z dnia 29 sierpnia 2016 *w sprawie podania szczegółowego zakresu działania Wojskowego Centrum Nauczania Języków Obcych w Łodzi.* [Zugriff am: 03.03.2024].

Die SPS als zentrale Sprachinstitution des Verteidigungsministeriums bietet seit mehreren Jahrzehnten Schulungen für alle Stufen der Sprachbeherrschung in Englisch, Französisch, Deutsch, Russisch und Ukrainisch an. Die fünfmonatigen Kurse und eine breite Palette von Kurzzeitkursen zur Verbesserung der Sprachkenntnisse richten sich an Berufssoldaten aller Streitkräfte und an Armeeangehörige. Das Zentralkomitee für Fremdsprachenprüfungen des Ministeriums für Nationale Verteidigung, das Teil der Struktur der Hochschule ist, prüft jährlich etwa 3.000 Personen und führt die Sprachzertifizierung von Kandidaten durch, die zum Dienst im Ausland entsandt werden. Das Prüfungssystem wird nicht nur von den militärischen Mitarbeitern und Angestellten, sondern auch von den Mitarbeitern anderer Ministerien positiv bewertet. Zertifikate, die Fremdsprachenkenntnisse bestätigen, werden unter anderem vom Außenministerium, dem Ministerium für Inneres und Verwaltung und dem öffentlichen Dienst der Republik Polen anerkannt[21].

Neben der Lehr – und Prüfungstätigkeit nimmt die Hochschule auch Beratungs-, Ausbildungs – und Informationsfunktionen für andere Sprachausbildungszentren des Ministeriums wahr, bereitet die curricularen Grundlagen des Ausbildungsprozesses vor, entwickelt die theoretischen Grundlagen für die Prüfungen und bereitet Prüfungsmaterialien für den Bedarf der nebenamtlichen Prüfungsausschüsse vor. Vertreter des Kollegs sind an der Organisation und Durchführung zahlreicher Projekte auf zentraler Ebene beteiligt, darunter wissenschaftliche und methodische Konferenzen, Sprachkontrollen an Universitäten und militärischen Zentren, Übersetzungsdienste für ausländische Delegationen, die die Einrichtungen des Verteidigungsministeriums besuchen[22].

Um einen hohen Ausbildungs – und Prüfungsstandard aufrechtzuerhalten, arbeitet die SPS mit zahlreichen in – und ausländischen Institutionen zusammen, die sich mit Sprachausbildung befassen. Auf der ersten Stufe der englischen Sprache bilden sie Militäruniversitäten aus, wie z.B.:

- die Universität für Kriegsstudien in Warschau[23];
- die Universität der polnischen Luftstreitkräfte in Dęblin[24];
- die Militäruniversität der Landstreitkräfte in Wrocław[25];
- die Polnische Marineakademie in Gdynia[26];
- die Technische Universität des Militärs in Warschau[27],

sowie Sprachverbesserungszentren des Ministeriums für Nationale Verteidigung und Ausbildungszentren, die sich in den folgenden Städten

[21] http://wsnjo.wp.mil.pl/pl/168.html [Zugriff am: 08.10.2023].

[22] Ibidem.

[23] https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/articles/tym-zyjemy/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[24] https://www.wojsko-polskie.pl/law/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[25] https://www.wojsko-polskie.pl/awl/sjo/ [Zugriff am 06.03.2024].

[26] https://amw.gdynia.pl/index.php/studenci/studium-jezykow-obcych [Zugriff am: 06.03.2024].

[27] https://www.wojsko-polskie.pl/wat/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

befinden[28]: Koszalin (Centrum Szkolenia Sił Powietrznych)[29]; Ustka (Centrum Szkolenia Marynarki Wojennej)[30]; Poznań i Biedrusko (Centrum Szkolenia Wojsk Lądowych)[31]; Zegrze (Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki)[32].

4. STANAG 6001 STANDARDISIERUNG

STANAG ist die Abkürzung für den Begriff Standardisierungsabkommen, in dem Prozesse, Verfahren, Konzepte und Bedingungen für gemeinsame militärische oder technische Verfahren und Ausrüstungen für die NATO-Mitgliedsstaaten festgelegt sind. Jedes dieser Länder ist verpflichtet, STANAG zu ratifizieren und in seiner eigenen Armee umzusetzen[33].

Was ist STANAG 6001? Dies ist eine der Normen des Standardisierungsabkommens, die die Sprachkenntnisse in Englisch, Französisch, Deutsch und Russisch festlegt. Dieses Niveau wird in vier allgemein gebräuchlichen Kategorien (Ziffern) definiert: Hören, Sprechen, Lesen und Schreiben[34].

Das Military Committee Joint Standardisation Board (MCJSB) der NATO-Standardisierungsagentur hat am 20. Februar 2009 STANAG 6001 NTG (Edition 3) – Language Proficiency Levels verkündet. Die ratifizierenden Nationen haben sich darauf geeinigt, dass nationale Befehle, Handbücher und Anweisungen, die STANAG umsetzen, einen Verweis auf die STANAG-Nummer zu Identifikationszwecken enthalten werden. Einzelheiten zur Ratifizierung, Umsetzung und Reservierung sind auf Anfrage oder über die Websites der NSA (Internet http:/nsa.nato.int) erhältlich[35]. Ziel der STANAG-Vereinbarung ist es, den NATO-Streitkräften eine Tabelle zur Verfügung zu stellen, in der die Sprachniveaus beschrieben werden, die der Definition nach die Sprachkenntnisse – *die ungeübte, allgemeine sprachliche Kommunikationsfähigkeit einer Person – umfassen*[36].

Die NATO-Mitglieder kommen überein, die beigefügte Tabelle mit den Niveaus der Sprachkenntnisse zu übernehmen, um:

- Mitteilung der Sprachanforderungen für internationale Personaleinstellungen im Bereich Kommunikation;
- in der internationalen Korrespondenz Messungen der Sprachkenntnisse zu melden und aufzuzeichnen;

[28] Beschluss 251 / MON des Ministers für Nationale Verteidigung vom 26. Juni 2015 über die Ausbildung und Prüfung in Fremdsprachen im Ministerium für Nationale Verteidigung.

[29] https://cssp.wp.mil.pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[30] https://csmw.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[31] https://cswlpoznan.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[32] https://cslii.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

[33] https://lingwistyka.edu.pl/blog/stanag-co-kryje-sie-za-ta-tajemniczo-brzmiaca-nazwa/ [Zugriff am: 08.10.2023].

[34] Ibidem.

[35] https://nso.nato.int/nso/home/main/home [Zugriff am: 02.03.2024].

[36] Standardisierungsabkommen (STANAG 6001) Edition 3, 1.

- Wahrung des Rechts jeder Nation, ihre eigenen internen Sprachnormen beizubehalten, wobei die nationalen Normen anhand einer standardisierten Tabelle verglichen werden.

Die Deutschkenntnisse wurden beschrieben und in sechs Niveaustufen eingeteilt. Diese Fähigkeiten können wie folgt in Tabelle 1 definiert werden.

Tabelle 1. Leistungsniveaus

Stufen	Fertigkeiten
Stufe 0	Keine Befähigung
Stufe 0+	Keine Befähigung plus
Stufe 1	Überleben/ Grundkenntnisse
Stufe 1+	Überleben/ Grundkenntnisse plus
Stufe 2	Funktional
Stufe 2+	Funktional plus
Stufe 3	Professionell
Stufe 3+	Professionell plus
Stufe 4	Experte
Stufe 4+	Experte plus
Stufe 5	Hochartikulierter Einheimischer

Quelle: eigene Studie auf der Grundlage des Standardisierungsabkommens (STANAG 6001) Edition 3, 2 und https://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2023/09/bdec._nr_101_poz._115-sig.pdf [Zugriff am: 02.03.2024].

Bezugnahme auf den Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen (CEFR)

Der Gemeinsame Europäische Referenzrahmen für Sprachen ist ein internationaler Standard für die Beschreibung von Sprachkompetenzen, der weltweit verwendet wird, um die Sprachkompetenzen von Sprachlernenden genau zu beschreiben. Die Sprachkompetenzen, die jedem Sprachniveau entsprechen, werden auf einer sechsstufigen Skala beschrieben, die von A1 für Anfänger bis C2 für diejenigen reicht, die eine bestimmte Sprache beherrschen. Dadurch können sich alle am Sprachunterricht und an Prüfungen Beteiligten, z. B. Lehrkräfte, Schulen, Bildungseinrichtungen und die Lernenden selbst, über die internationalen Anforderungen an das Niveau der Fremdsprachenkenntnisse auf einer bestimmten Stufe informieren. Das bedeutet auch, dass Arbeitgeber und Bildungseinrichtungen Cambridge English Prüfungen und Tests leicht mit

anderen Prüfungen in ihrem Land vergleichen können[37]. Der beliebteste zivile Ort, um das deutsche Sprachzertifikat zu absolvieren, ist das renommierte und international bekannte Goethe Institut[38].

Tabelle 2. Die Sprachkenntnissen nach STANAG und CEFR

STANAG 6001 Stufe	CEFR-Stufe
STANAG 1	A1/A2
STANAG 2	A2+/A2/B1/B1+
STANAG 3	B2//B2+/C1
STANAG 4	C1/C2
STANAG 5	C2

Quelle: eigene Ausarbeitung auf der Grundlage http://www.polanglo.edu.pl/pl/szkolenia/tabela_poziomow und https://wojskowyangielski.pl/stanag-6001/egzaminy-stanag-a-poziomy-cywilne-a1-c2/ [Zugriff am: 06.03.2024].

Tabelle 3. Profile der Sprachkenntnisse (4 Ziffern)

Leistungsabkürzung	Vollständiger Name der Fertigkeit
A	Hören
Spr	Sprechen
L	Lesen
Schr	Schreiben

Quelle: Eigene Studie auf der Grundlage des Standardisierungsabkommens (STANAG 6001) Ausgabe 3: 2.

Kenntnisse in einer Fremdsprache:

- wird als Standardisiertes Sprachenprofil (eng. SLP) bezeichnet, dass eine Liste von Niveaustufen gemäß Punkt 10 innerhalb der einzelnen Sprachfertigkeiten in der Reihenfolge Hören, Sprechen, Lesen, Schreiben darstellt. Die Niveaustufen der einzelnen Sprachkenntnisse werden in der Bescheinigung über die Fremdsprachenkenntnisse getrennt aufgeführt. Das Muster der Bescheinigung ist in Anhang 2 des Beschlusses wiedergegeben;
- wird auf der Grundlage eines Prüfungsteils ermittelt, der auf dem in der Beschreibung der Sprachanforderungen gemäß Nummer 11 angegebenen Niveau durchgeführt wird. Die Prüfungsteile werden für jede Sprachkompetenz getrennt bewertet. Im Prüfungsverfahren gilt eine

[37] https://www.cambridgeenglish.org/pl/exams-and-tests/cefr/ [Zugriff am: 02.03.2024].

[38] https://www.goethe.de/ins/pl/pl/sta/war/kur.html?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI5Z7asN7fhAMVpbRoCR0KsQkTEAAYASAAEgKlb_D_BwE [Zugriff am: 06.03.2024].

Mindestpunktzahl von 70 Prozent der erreichbaren Punkte als Bestehen der Prüfung auf einem bestimmten Niveau. Das Erreichen einer Punktzahl von 60-69 Prozent bedeutet eine direkte Abwertung mit der Note +.

Der vollständige Zyklus der Sprachausbildung umfasst die vom Direktor des Departements für Militärwissenschaft und – erziehung im Rahmen der Fremdsprachenunterrichtsprogramme festgelegte Stundenzahl und ist in Vollzeitunterricht in 3 Semesterkursen der Stufen unterteilt:

- Grundkurs, dessen Ziel es ist, Sprachkenntnisse auf dem Niveau von SLP 1111 zu erwerben;
- Mittelstufe, mit dem Ziel, Sprachkenntnisse auf dem Niveau von SLP 2222 zu erwerben;
- Fortgeschrittene, deren Ziel der Erwerb von Sprachkenntnissen auf dem Niveau SP3333 ist[39].

Im Falle eines negativen Ergebnisses bei einer der bestandenen Sprachprüfungen darf eine Wiederholungsprüfung auf demselben Niveau nicht vor Ablauf von drei Monaten ab Datum der Prüfung stattfinden, außer bei Bewerbern für Berufssoldaten.

Gemäß den Beschlüssen Nr. 73 und 175 des Ministeriums für Nationale Verteidigung sind die Grundlage für die Ausstellung des STANAG-Zertifikats durch die SPS die Diplome über den Abschluss des in – und ausländischen philologischen Erststudiums, des zweisprachigen Sprachstudiums – SLP 3333, des Zweitstudiums – SLP 4444. Bei zweisprachigen Studien ist nur die führende Sprache die Grundlage für die Ausstellung des Zertifikats[40].

Personen, die in offizielle Positionen in internationalen Militärstrukturen oder polnischen Militärvertretungen im Ausland berufen werden sollen, sind verpflichtet, vor der PASFL eine Sprachzertifizierung zu absolvieren, wenn seit dem Erwerb der jeweiligen Sprachkenntnisse 24 Monate vergangen sind. Fremdsprachenzertifikate, die gemäß dem Abkommen STANAG 6001 ausgestellt wurden, sind jedoch unbefristet gültig.

Berufssoldaten und Mitarbeiter des Ministeriums für Nationale Verteidigung, die aufgrund der bestandenen PASFL-Prüfung im außeruniversitären Verfahren erstmals Fremdsprachenkenntnisse auf dem Niveau von S 3333 oder SPJ 4444 erworben haben, erhalten einmalig einen Geldpreis. Im Falle von Berufssoldaten werden die Preise vom Direktor der Personalabteilung auf Antrag des Direktors der Abteilung für Militärwissenschaft und Ausbildung verliehen; sie werden aus dem Fonds für Preise und Stipendien für Berufssoldaten gezahlt, der dem Minister für Nationale Verteidigung zur Verfügung steht. Im Falle der Mitarbeiter des Verteidigungsministeriums werden die Preise vom Arbeitgeber gezahlt[41].

Die oben genannten Auszeichnungen werden nicht an Berufssoldaten und Mitarbeiter des Ministeriums für Nationale Verteidigung verliehen, die:

[39] Decyzja_Nr 73.pdf (e-wsnjo.pl) [Zugriff am: 02.03.2024].

[40] Annex A to STANAG 6001 (Edition 3), A-2.

[41] Decyzja_Nr73.pdf (e-wsnjo.pl) [Zugriff am: 02.03.2024].

- ein nationales oder fremdsprachliches Studium ersten, zweiten oder dritten Grades oder ein philologisches Studium in einer bestimmten (Erst-/Hauptsprache) abgeschlossen haben;
- auf Anweisung des Ministeriums für Nationale Verteidigung Fremdsprachenzertifikate auf der Grundlage eines abgeschlossenen Auslandsstudiums oder eines abgeschlossenen Sprachkurses im In – oder Ausland mit einer Dauer von mehr als 30 Tagen erworben haben;
- als Berufssoldatenanwärter ab 2008 eine Hochschulausbildung abgeschlossen haben;
- vom Ministerium für Nationale Verteidigung zu Semesterkursen überwiesen wurden und daran teilgenommen haben, sie aber aus verschiedenen Gründen nicht abgeschlossen haben, und die Fremdsprachenprüfung im außeruniversitären Modus bestanden haben[42].

EMPFEHLUNG

Der moderne Mensch muss sich ständig verbessern, sein Wissen auf den neuesten Stand bringen und seine Fähigkeiten erweitern, wie in einer Reihe von globalen Berichten hervorgehoben wird. Dies ist für einen erfolgreichen beruflichen Wettbewerb förderlich und für den Einzelnen selbst von Bedeutung. Das Gefühl, etwas gut zu können, wirkt sich positiv auf das Selbstwertgefühl des Arbeitnehmers aus, der Teil einer sich entwickelnden Welt ist und nicht ein passives Wesen, dessen Kompetenzen veralten[43].

Eine der wichtigsten Aufgaben der Personalverbesserung ist der Aufbau der strategischen Kapazität der Organisation, d. h. die Verknüpfung der Kenntnisse und Fähigkeiten, die erforderlich sind, um die Gegenwart der Organisation zu verstehen, mit der Entwicklung rationaler Szenarien für die Zukunft. Intellektuelles Kapital steigert in zunehmendem Maße die Wettbewerbsfähigkeit[44]. Die Beherrschung einer Fremdsprache und der Erwerb von Qualifikationen gemäß STANAG machen die polnische Armee leistungsfähig und immer aktiver auf der internationalen Bühne.

In diesem wissenschaftlichen Beitrag wird das zentrale Sprachausbildungszentrum der Streitkräfte vorgestellt – Die Sprachschule der polnischen Streitkräfte (SPS) befindet sich in Łódź. Darüber hinaus hat der Autor das wichtigste Bündnisabkommen (NATO), das die Grundlage für die Sprachausbildung im Land bildet, vorgestellt und kurz charakterisiert – STANAG 6001 Standardisierung. Anschließend wurde die Bandbreite aller anwendbaren Niveaus (Beherrschungsgrade) der Sprachbeherrschung nach der oben genannten Norm charakterisiert (Niveau: 0; 0+; 1; 1+;2;2+;3;3+;4;4+ und 5). Anschließend

[42] Ibidem.

[43] Zdzisław Wołk, *Całożyciowe poradnictwo zawodowe* (Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski, 2007), 82.

[44] Malcoln S. Knowles, Elwood F. Holton, Richard A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki* (Warszawa: PWN, 2009), 155-156.

wird der Umfang aller Sprachkompetenzen auf dem Niveau 1 des Deutschen diskutiert und charakterisiert.

Die Autorin hat sie in der Reihenfolge angeordnet, in der sie auf dem STANAG-Zertifikat stehen, nämlich Hören, Sprechen, Lesen und Schreiben. Dies ist wichtig, da die Kandidaten diese Fertigkeiten in einer anderen Reihenfolge absolvieren, nämlich: Lesen, Hören, Schreiben und Sprechen. Es ist auch erwähnenswert, dass Lesen und Zuhören die so genannten passiven Sprachfertigkeiten sind, während Sprechen und Schreiben die sublimen Fertigkeiten sind, d. h. diejenigen, die die Beherrschung der Sprache in ihrer ganzen aktiven Bandbreite zeigen. Es ist erwähnenswert, dass die STANAG-Prüfung in jedem NATO-Land auf den in diesem Kapitel angegebenen und beschriebenen Stufen abgelegt werden kann. Neben Deutsch umfasst die Standardisierung vor allem Englisch und Französisch oder Russisch.

BIBLIOGRAPHIE

Annex A to STANAG 6001 (Edition 3).

Bańka, Augustyn. 2007. *Psychologiczne doradztwo karier*. Poznań: Print-B.

Beschluss 251/MON des Ministers für Nationale Verteidigung vom 26. Juni 2015 über die Ausbildung und Prüfung in Fremdsprachen im Ministerium für Nationale Verteidigung.

Ciemińska, Marta. „Kształcenie językowe jako istotny element edukacji żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej". W: *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka,* 3 (2020): 165-166.

Czarnecki, Kazimierz M. 2016. *Profesjologia*. Sosnowiec: Oficyna Wydawnicza Humanitas.

Decyzja Nr 73/MON z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej.

Decyzja Nr 353/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 07 września 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

Decyzja Nr 420/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 12 września 2008 r. w sprawie wprowadzenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej systemu doskonalenia zawodowego żołnierzy zawodowych.

Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku. 2003. tom I. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.

Harwas-Napierała, Barbara, Trempała, Janusz (red.) 2006. *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: PWN.

Janowska, Zdzisława. 2010. *Zarządzanie zasobami ludzkimi.* Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

Knowles, Malcoln S., Holton, Elwood F., Swanson Richard A. 2009. *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki.* Warszawa: PWN.

Plan kształcenia i egzaminowania ze znajomości języków obcych w resorcie obrony narodowej, (2015): 3.

Plewka, Czesław. 2016. *Człowiek w całożyciowym rozwoju zawodowym – Zarys monograficzny wzbogacony ilustracją własnych badań empirycznych*. Koszalin: Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej.

Tyszkowa, Maria, Przetacznik-Gierowska, Maria. 1996 „Wybrane koncepcje i teorie rozwoju psychicznego człowieka". W: *Psychologia rozwoju człowieka*, red nauk. Maria Tyszkowa, Maria Przetacznik-Gierowska. Warszawa: PWN.

Wołk, Zdzisław. 2007. *Całożyciowe poradnictwo zawodowe*. Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.

Internetquellen

Decyzja_Nr 73.pdf (e-wsnjo.pl) [Zugriff am: 02.03.2024].

https://amw.gdynia.pl/index.php/studenci/studium-jezykow-obcych [Zugriff am: 06.03.2024].

https://archiwum cswiich.wp.mil.pl/plik/file/2014/BIW_MON/Plan%20ksztalcenia%20i%20egzaminowania%20z%20jezykow%20obcych%20w%20resorcie%20ON%20na%202015%20rok.pdf [Zugriff am: 14.07.2024].

https://cslii.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://csmw.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://cssp.wp.mil.pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://cswlpoznan.wp.mil.pl/pl/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://lingwistyka.edu.pl/blog/stanag-co-kryje-sie-za-ta-tajemniczo-brzmiaca-nazwa/ [Zugriff am: 08.10.2023].

https://peopleforce.io/pl/hr-glossary/professional-development [Zugriff am: 13.07.2024].

https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/zmiana-decyzji-w-sprawie-ksztalcenia-i-egzaminowania-ze-znajomosci-35961795 [Zugriff am: 02.03.2024].

https://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2021/12/bpoz._257_dec._Nr_175-sig.pdf [Zugriff am: 02.03.2024].

https://www.dz.urz.mon.gov.pl/zasoby/dziennik/pozycje/tresc-aktow/pdf/2023/09/bdec._nr_101_poz._115-sig.pdf [Zugriff am: 02.03.2024].

https://www.wojsko-polskie.pl/aszwoj/articles/tym-zyjemy/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://www.wojsko-polskie.pl/awl/sjo/ [Zugriff am 06.03.2024].

https://www.wojsko-polskie.pl/law/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

https://www.wojsko-polskie.pl/wat/studium-jezykow-obcych/ [Zugriff am: 06.03.2024].

http://wsnjo.wp.mil.pl/en/135.html [Zugriff am: 02.03.2024].

http://wsnjo.wp.mil.pl/pl/168.html [Zugriff am: 08.10.2023].

http://www.polanglo.edu.pl/pl/szkolenia/tabela_poziomow und https://wojskowyangielski.pl/stanag-6001/egzaminy-stanag-a-poziomy-cywilne-a1-c2/ [Zugriff am: 06.03.2024].

Porozumienie o standaryzacji STANAG 6001, tekst polski https://materialy.e-wsnjo.pl/dokumenty_normatywne/Porozumienie_standaryzacyjne_STANAG_6001_edycja1.pdf [Zugriff am: 13.07.2024].

MGR KRYSTYNA SZKUDLAREK
Uniwersytet Kaliski
im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
krszkudlarekte.@gmail.com
ORCID: 0009-0005-0293-5939

POR. DR INŻ. IWONA SZKUDLAREK
Uniwersytet Zielonogórski
iwonaszkudlarek@onet.eu
ORCID: 0000-0001-7125-7004

BEZPIECZEŃSTWO PRZEWOZU TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH – PRZEPISY WEWNĘTRZNE NA PRZYKŁADZIE POLSKICH KOLEI PAŃSTWOWYCH POLSKICH LINII KOLEJOWYCH S.A.

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule przedstawiona została istota przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym oraz definicje kluczowych pojęć z tego zakresu. Ponadto wyróżniono międzynarodowe podstawy prawne przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym, które wpływają na kształtowanie przepisów krajowych w tym zakresie, co analogicznie ma zastosowanie do tworzenia przepisów wewnętrznych w PKP PLK S.A. W artykule przedstawiono rolę i charakterystykę przepisów wewnętrznych w odniesieniu do przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym na przykładzie PKP PLK S.A. Przedstawiono również strukturę organizacyjną spółki PKP PLK S.A. wraz z krótką charakterystyką jej poszczególnych składowych.

Słowa kluczowe: transport kolejowy, towary niebezpieczne, przewóz towarów niebezpiecznych, PKP PLK S.A., przepisy wewnętrzne

SECURITY OF TRANSPORT OF DANGEROUS GOODS – INTERNAL REGULATIONS ON THE EXAMPLE OF POLISH NATIONAL RAILWAYS

SUMMARY

This article presents the essence of transport of dangerous goods by rail and definitions of key terms in this field. Moreover, the international legal basis for transport of dangerous goods by rail was distinguished, which influences the formation of national regulations in this field, which analogously applies to the formation of internal regulations at PKP PLK S.A. The article presents the role and characteristics of internal regulations in relation to the transport of dangerous goods by rail transport on the example of PKP PLK S.A. The organisational structure of PKP PLK S.A. is also presented, together with a brief description of its various components.

Keywords: rail transport, dangerous goods, carriage of dangerous goods, Polish National Railways, internal regulations

WSTĘP

Państwo jako podmiot posiada oprócz obywateli, władzy i terytorium, również cenne zasoby strategiczne, w tym kluczową infrastrukturę (krytyczną). Obecnie transport kolejowy stanowi niewątpliwie element tej infrastruktury i obok transportu morskiego, jest jedną z kluczowych dróg przewozu w transporcie lądowym. Transport stanowi także dziedzinę gospodarczą i w węższym zakresie transport jest definiowany jako ogół środków i czynności służących do przemieszczania osób i ładunków z jednego miejsca na drugie[1].

Transport kolejowy można podzielić na pasażerski oraz towarowy. W związku z tym w transporcie kolejowym możliwy jest zarówno przewóz osób, jak i towarów na znaczne odległości przy użyciu taboru kolejowego w obrębie danej sieci kolejowej. Przewóz ten odbywa się wyłącznie po szynach, ułożonych w poszczególne tory kolejowe[2]. Należy podkreślić, że powyższy rodzaj transportu pełni także szczególną funkcję w odniesieniu do przewozu towarów niebezpiecznych, w tym towarów wysokiego ryzyka. Szacuje się, że roczny przewóz towarów niebezpiecznych tą drogą lądową w Polsce to około 20 mln ton, z czego około 90% stanowią ropa i produkty ropopochodne (oleje napędowe i benzyny), gazy techniczne (głównie propan-butan) i kwas siarkowy[3]. Transport kolejowy jest jednym z dziesięciu wyodrębnionych rodzajów transportu towarowego, obok transportów samochodowego,

[1] Dariusz Starkowski, Krzysztof Bieńczak, Wiesław Zwierzycki, *Samochodowy transport krajowy i międzynarodowy. Kompendium wiedzy praktycznej*, t. III: *Środowisko pracy kierowcy* (Poznań: Logistyka, Systherm Technik, 2010), 217.

[2] https://www.naukowiec.org/ [dostęp: 21.02.2024].

[3] https://utk.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-systemy/przewoz-towarow-niebez/11849,Przewoz-kolej a-towarow-niebezpiecznych.html [dostęp: 21.02.2024].

morskiego, wodnego środowiskowego, lotniczego, przesyłkowego, kombinowanego, bimodalnego, multimodalnego i intermodalnego[4].

W Europie przewóz taki stanowi około 100 mln ton, co plasuje Polskę w czołówce państw europejskich[5] w tym zakresie. Dodatkowo w źródłach naukowych znajdujemy szacunki, że udział przewozów towarów niebezpiecznych w ogólnej liczbie przewozów w Polsce to ok. 10-15%[6]. Zgodnie z ustawą[7], towary i przedmioty niebezpieczne mogą powodować różnego rodzaju zagrożenia, takie jak skażenia (emisja szkodliwych substancji środowiska naturalnego), zatrucia (emisja szkodliwych substancji dla organizmu ludzkiego) czy zniszczenia, a w niektórych przypadkach mogą nawet stanowić źródło zagrożenia bezpieczeństwa powszechnego czy zagrożenia atakiem terrorystycznym. Może to mieć miejsce w wyniku użycia materiałów i przedmiotów niebezpiecznych w niewłaściwym celu i niezgodnie z ich przeznaczeniem. W konsekwencji takich działań może dojść do masowych zakłóceń społeczno-gospodarczych i masowych zniszczeń, jak i licznych ofiar[8]. Do takich towarów możemy zaliczyć m. in. odpady radioaktywne, materiały wybuchowe, gazy palne i trujące czy materiały trujące, zakaźne lub żrące.

Wobec położenia geopolitycznego Polski na mapie Europy, stanowiącego ją państwem tranzytowym, należy zwrócić szczególną uwagę na przepisy w tym zakresie, zwłaszcza w odniesieniu do przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym. Ponadto, Polska jest aktywnym państwem na arenie międzynarodowej w wielu wymiarach i płaszczyznach. Należy do wielu organizacji międzynarodowych o charakterze polityczno-militarnym: Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ), Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), Rada Europy, Rada Państw Morza Bałtyckiego, Trójkąt Weimarski.

Polska jest także członkiem ważnych międzynarodowych organizacji gospodarczych, takich jak: Unia Europejska (UE), Grupa Wyszehradzka (V4), Światowa Organizacja Handlu (WTO), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) czy Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Należy podkreślić, że transport jest również jedną z głównych dziedzin specjalnych w ramach współpracy międzynarodowej, co potwierdza jego znaczenie w wymiarze lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Należy nadmienić, że Polska należy również do organizacji międzynarodowych o charakterze międzyrządowym, ogólnym/specjalnym i integracyjnym o charakterze gospodarczym. Są to: Międzynarodowa Organizacja Pracy (ILO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa

[4] Starkowski, *Samochodowy*, 218.

[5] Zbigniew Pawlik, *Przewóz towarów niebezpiecznych transportem kolejowym oraz wagony do przewozu* (Wrocław: WKTr, 2024) https://wktrwroclaw.wp.mil.pl/pl/pages/przewoz-towarow-niebezpiecznych-transportem-kolejowym-oraz-wagony-do-przewozu-2018-07-20-c/ [dostęp: 21.02.2024].

[6] Adam Salomon, Zuzanna Walęsiak „Warunki przewozu drogowego materiałów niebezpiecznych w Polsce", w: *Prace Wydziału Nawigacyjnego Akademii Morskiej w Gdyni* (Gdynia: Wydawnictwo Uniwersytetu Morskiego w Gdyni, 2016), 174.

[7] Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych (Dz.U. 2011 nr 227 poz. 1367).

[8] Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2023), 9.

(FAO), Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF), Międzynarodowa Organizacja Morska (IMO)[9].

Do najważniejszych organizacji gospodarczych należy zaliczyć takie, jak: Unia Europejska, Światowa Organizacja Handlu (WTO), Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF), Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), Grupa Wyszehradzka (V4).

W związku z tak szeroką gamą współpracy Polski na arenie międzynarodowej w wielu wymiarach i na wielu płaszczyznach, niezbędne są jasne uregulowania prawne. Warto zauważyć, że transport jest również jedną z głównych dziedzin specjalnych w ramach współpracy międzynarodowej, co potwierdza jego znaczenie w wymiarze lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Dodatkowo, wobec położenia geopolitycznego Polski na mapie Europy, co stanowi ją państwem tranzytowym, należy zwrócić szczególną uwagę na przepisy w tym zakresie, zwłaszcza w odniesieniu do przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym.

Biorąc pod uwagę powyższe uwarunkowania, artykuł ma na celu rozwiązanie szczegółowego problemu badawczego zawartego w pytaniu: *Jak przedstawiają się przepisy wewnętrzne przewozu towarów niebezpiecznych na przykładzie PKP PLK S.A.?*

1. ISTOTA PRZEWOZU TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH TRANSPORTEM KOLEJOWYM ORAZ DEFINICJE KLUCZOWYCH POJĘĆ

W celu ustalenia istoty przewozu towarów niebezpiecznych, poniżej przedstawiono definicje kluczowych pojęć, niezbędne do wykorzystania w dalszej analizie naukowej.

Bezpieczeństwo: jest określonym stanem, w którym funkcjonują ludzie jako jednostki oraz różne zbiorowości ludzkie i grupy społeczne. W stanie takim w zasadzie nie ma zagrożeń dla podstawowych działań ludzkich, dla funkcjonowania człowieka. Jeżeli zaistnieją, to niwelowane są one odpowiednimi siłami, środkami i działaniami. Stan taki umożliwia realizację wszystkich praw i wolności człowieka, a nade wszystko rozwój cywilizacyjny i kulturowy. Naturalnie stan ten może być rzeczywisty lub wyimaginowany. Wszelkie działania stanowiące o stanie bezpieczeństwa nazwać można działaniami ochronno-obronnymi. One stanowią istotę tego, co nazywamy obronnością[10].

Bezpieczeństwo ruchu kolejowego: poziom ryzyka akceptowalnego, związanego z realizacją procesów przewozowych prowadzonych po infrastrukturze, w tym brak związanych z ruchem kolejowym zagrożeń dla osób, mienia i środowiska[11].

[9] https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D93jKqGBS [dostęp: 11.03.2024].

[10] Bogdan Szulc, „Bezpieczeństwo a obronność (dylematy ontologiczno-epistemologiczne)", w: *Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, Mariusz Kubiak, Stanisław Topolewski (red.), (Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2016), 20.

[11] Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2005), 7.

Towary niebezpieczne: materiały i przedmioty, których przewóz transportem kolejowym jest zabroniony, albo dopuszczony na ścisłe określonych warunkach, zawartych w przepisach RID/Zał. 2 do SMGS[12].

Towary wysokiego ryzyka (TWR): towary niebezpieczne wysokiego ryzyka zgodnie z działem 1.10 RID/Zał. 2 do SMGS[13].

Przewóz towarów niebezpiecznych: przemieszczanie towarów niebezpiecznych, z uwzględnieniem postojów koniecznych z punktu widzenia warunków transportu oraz z uwzględnieniem okresów wynikających z warunków ruchu, w których towary niebezpieczne znajdują się w jednostce transportowej przed, podczas i po przemieszczaniu[14].

Transport kolejowy (potocznie kolej): gałąź transportu lądowego obejmująca trzy podsektory: pasażerski transport kolejowy, towarowy transport kolejowy i infrastrukturę transportu kolejowego[15].

Tabor zwykły: to pojazdy kolejowe przystosowane do kursowania w składzie pociągu na ogólnych zasadach, przeznaczone do przewozu osób i rzeczy (wszystkie typy lokomotyw, zespoły trakcyjne i inne pojazdy silnikowe, zwane pojazdami trakcyjnymi; wagony osobowe i towarowe, w tym także naczepy siodłowe na wózkach kolejowych, z których każdy traktowany jest jak odrębny wagon)[16] [17].

Przewoźnik kolejowy: przedsiębiorca uprawniony na podstawie licencji do wykonywania przewozów kolejowych lub świadczenia usługi trakcyjnej[18].

PKP PLK S.A.: Polskie Koleje Państwowe Polskie Linie Kolejowe, zarządca narodowej sieci linii kolejowych[19] – podmiot odpowiedzialny za zarządzanie infrastrukturą kolejową[20].

Zarządca infrastruktury: podmiot gospodarczy wykonujący działalność polegającą na zarządzaniu infrastrukturą kolejową na zasadach określonych w ustawie; funkcje zarządcy infrastruktury kolejowej lub jej części mogą wykonywać różne podmioty[21].

PKP CARGO S.A.: Polskie Koleje Państwowe CARGO wraz z 20 spółkami zależnymi tworzącymi Grupę PKP CARGO, jest wiodącym operatorem kolejowych

[12] Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych, (PKP PLK S.A. Warszawa 2023), 5.

[13] Tamże.

[14] Tamże.

[15] Michał Będkowski-Kozioł, Łukasz Gołąb, „O dogmatyce prawa transportu kolejowego. Kilka uwag w dziesiątą rocznicę uchwalenia ustawy o transporcie kolejowym z 2003 r." *Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny* 4 (2013): 28.

[16] Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 18 lipca 2005 r w sprawie ogólnych warunków prowadzenia ruchu kolejowego i sygnalizacji (Dz.U. Nr 172 poz. 1444), 2.

[17] Zob. Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. 2021, poz. 1984).

[18] Tamże.

[19] https://www.plk-sa.pl/ [dostęp: 21.03.2024].

[20] Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych, (PKP PLK S.A. Warszawa 2023), 5.

[21] Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2005), 7.

przewozów towarowych w Polsce i jednym z liderów tego rynku na terenie Unii Europejskiej zarządzającym zintegrowanym łańcuchem usług logistycznych[22].

Przeprowadzona powyżej analiza treści definicji poszczególnych pojęć pozwoliła na pełniejsze zrozumienie podętej tematyki badawczej. Zakreślony obszar definicyjny pozwolił na przeprowadzenie syntezy, dzięki której podjęła się samodzielnej próby określenia istoty przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym, którą to istotę należy rozumieć jako:

> przemieszczanie towarów niebezpiecznych na obszarze lądowym (krajowym i międzynarodowym) w określonym czasie taborem kolejowym zwykłym (pojazdami kolejowymi i trakcyjnymi) po infrastrukturze kolejowej na podstawie obowiązujących przepisów prawa.

2. PRZEPISY MIĘDZYNARODOWE REGULUJĄCE PRZEWÓZ TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH TRANSPORTEM KOLEJOWYM

Prawo międzynarodowe to

> zespół norm regulujących przede wszystkim stosunki zewnętrzne państw, jak również stosunki międzynarodowe z udziałem innych niż państwa podmiotów tego prawa (np. międzynarodowe organizacje międzyrządowe)[23].

Innymi słowy to ogólnie przyjęty zbiór przepisów, którymi objęte są państwa-strony.

Międzynarodowe unormowania prawne obejmują swym zasięgiem różne zbiory państw, w zależności od ich położenia czy przynależności do Unii Europejskiej. Najważniejsze akty prawne w zakresie międzynarodowego przewozu towarów niebezpiecznych należy zawęzić do czterech głównych dokumentów, które zostały przedstawione omówione w niniejszym rozdziale. Są to:

1. Regulamin międzynarodowego przewozu kolejami towarów niebezpiecznych (RID) będący Załącznikiem C do konwencji o międzynarodowym przewozie kolejami (COTIF).
2. Dyrektywa 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 września 2008 r. w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych (Dz. Urz. UE L 260 z 30.09.2008).
3. Dyrektywa Delegowana Komisji (UE) 2022/2407 z dnia 20 września 2022 r. zmieniająca załączniki do dyrektywy 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w celu uwzględnienia postępu naukowo-technicznego (Dz.Urz. UE L 317/64 z 9.12.2022 r.).
4. Przepisy o przewozie towarów niebezpiecznych „Załącznik 2 do umowy o międzynarodowej kolejowej komunikacji towarowej (SMGS)".

[22] https://www.pkpcargo.com/kim-jestesmy/o-nas/ [dostęp: 21.03.2024].

[23] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawo-miedzynarodowe-publiczne;3961880.html [dostęp: 23.03.2024].

Jako pierwszą należy wymienić Dyrektywę 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych[24], której dokładny zakres opisano w artykule 1 niniejszego dokumentu. Stanowi on, że dyrektywa obejmuje swym zakresem transport drogowy, kolejowy lub śródlądowy towarów niebezpiecznych w obrębie państw członkowskich lub pomiędzy nimi, w tym czynności związane z załadunkiem i rozładunkiem, przeładunkiem na inny środek transportu lub z innego środka transportu oraz postojów niezbędnych z uwagi na określone okoliczności przewozu[25].

Powyższe uregulowania wynikają z podpisania przez Polskę *Konwencji*[26] *o międzynarodowym przewozie kolejami COTIF* (*fr. Convention regatowe aux transports internationaux ferroviaires*[27]). Zrzesza ona łącznie 45 państw. Przepisy międzynarodowe w ramach powyższej konwencji zawierają Regulamin międzynarodowego przewozu kolejami towarów niebezpiecznych (*ang. the Regulation Concerning the International Carriage of Dangerous Goods by Rail – RID* [28]), będący załącznikiem C do konwencji o międzynarodowym przewozie kolejami COTIF.

Dodatkowo, państwa należące do Unii Europejskiej, w tym Polska, posiadają własne akty prawne w przedmiotowym zakresie przewozu towarów niebezpiecznych, w tym przewozu ich transportem kolejowym. Do takich aktów międzynarodowych obowiązujących w Unii Europejskiej należy zaliczyć dwie dyrektywy[29].

Ostatnim dokumentem o charakterze międzynarodowym, dotyczącym obszaru przewozu towarów niebezpiecznych jest Umowa o międzynarodowej kolejowej komunikacji towarowej (*ros. Соглашение о международном железнодорожном грузоперевозке – SMGS* [30]), tzw. kolejowy list przewozowy, a w szczególności przepisy o przewozie towarów niebezpiecznych, stanowiące załącznik 2 do niniejszej umowy. Umowa w swoim obecnym brzmieniu została wypracowana przez Organizację Współpracy Kolei (*ros. Организация сотрудничества железных дорог – ОСЖД*, OSŻD[31]) i weszła w życie 15 lipca 2015 r. To przebudowany dokument (pierwsza obowiązująca wersja pochodzi z 1951 r.), stanowiący normę prawną

[24] Dyrektywa 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 września 2008 r. w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych (Dz. Urz. UE L 260 z 30.09.2008), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32008L0068 [dostęp: 24.03.2024].

[25] Dyrektywa 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 września 2008 r. w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych (Dz.Urz. UE L 260 z 30.09.2008), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32008L0068 [dostęp: 24.03.2024].

[26] Konwencja: zespół przyjętych norm postępowania (…), w prawie międzynarodowym jedna z nazw używanych na oznaczenie umów międzynarodowych w specjalnych sprawach. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/konwencja.html [dostęp: 23.03.2024].

[27] https://seaandair.pl [dostęp: 23.03.2024].

[28] https://otif.org/en/?page_id=1105 [dostęp: 23.03.2024].

[29] Dyrektywa**:** reguła, przepis określający dopuszczalny ze względu na określony cel, sposób dokonywania danej operacji; inaczej: wytyczna, zalecenie. https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/dyrektywa.html [dostęp: 23.03.2024].

[30] Соглашение о международном железнодорожном грузовом сообщении (СМГС) | Министерство транспорта Российской Федерации (mintrans.gov.ru) [dostęp: 17.07.2024].

[31] skrót używany w Polsce od pochodzenia nazwy rosyjskiej to OSŻD.

do realizacji międzynarodowych kolejowych przewozów towarowych[32] i ma zastosowanie do bezpośredniej międzynarodowej komunikacji kolejowej i w bezpośredniej międzynarodowej komunikacji kolejowo-promowej[33].

3. PRZEPISY KRAJOWE REGULUJĄCE PRZEWÓZ TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH TRANSPORTEM KOLEJOWYM

Przepisy krajowe stanowią ogólnie przyjęty zespół norm prawnym na poziomie państwa. Niezbędnym jest, aby pozostawały one w zgodności z prawem międzynarodowym, o którym była mowa w poprzednim podrozdziale. Na poziomie krajowym w zakresie przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym, najważniejszym aktem prawnym jest Ustawa o przewozie towarów niebezpiecznych[34], implementująca do polskiego prawa dyrektywę 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych, a następnie rozporządzenia wydane na podstawie delegacji zawartych w ustawie o przewozie towarów niebezpiecznych. Do takich rozporządzeń należy zaliczyć:

1. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie uzyskiwania świadectwa doradcy ds. bezpieczeństwa przewozu towarów niebezpiecznych (Dz. U. z 2023 r. poz. 84).
2. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 25 października 2019 r. w sprawie formularza listy kontrolnej i formularza protokołu kontroli (Dz. U. z 2019 r. poz. 2302).
3. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 14 sierpnia 2012 r. w sprawie formularza rocznego sprawozdania z działalności w zakresie przewozu towarów niebezpiecznych oraz sposobu jego wypełniania (Dz. U. z 2023 r. poz. 24).
4. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 29 maja 2012 r. w sprawie prowadzenia kursów z zakresu przewozu towarów niebezpiecznych (Dz. U. z 2021 r. poz. 2150).
5. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 26 sierpnia 2022 r. w sprawie warunków technicznych dla torów do awaryjnego odstawiania uszkodzonych wagonów kolejowych przewożących towary niebezpieczne (Dz. U. z 2022 r. poz. 1892).

Wyżej wymienione ustawy i rozporządzenia uznano za najważniejsze przepisy prawne na poziomie krajowym w zakresie przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym. W zgodzie z ich treścią następuje konstruowanie przepisów wewnętrznych spółek kolejowych, w tym przede wszystkich polskiego przewoźnika narodowego PKP PLK S.A. Stanowią one wewnętrzne opracowywanie

[32] https://www.gov.pl/web/infrastruktura/umowy-miedzynarodowe [dostęp: 24.03.2024].

[33] Umowa o międzynarodowej kolejowej komunikacji towarowej (SMGS), art. 3, 7.

[34] Ustawa z dnia 11 sierpnia 2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2147)., implementująca do polskiego prawa dyrektywę 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych. Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu RP z dnia 5 września 2022 r. (Dz.U. poz. 2147).

na bazie przepisów krajowych. Wynika to z konieczności realizacji przewozu towarów niebezpiecznych na terenie danego kraju, przestrzegając instrukcji i przepisów wewnętrznych obowiązujących na danym obszarze działania dla poszczególnych przewoźników czy regulaminów pracy bocznicy i innych. Przepisy te mają szczególnie praktyczne zastosowanie dla pracowników spółek kolejowych.

4. STRUKTURA ORGANIZACYJNA PKP PLK S.A.

Polskie Koleje Państwowe Polskie Linie Kolejowe S.A. (zwane dalej PKP PLK S.A.) to zarządca narodowej sieci linii kolejowych. W skład Spółki wchodzi Zarząd, Centrala, wyspecjalizowane komórki (centra) oraz 23 Zakłady Linii Kolejowych rozmieszczone na terenie całego kraju.

Zarząd spółki pełni rolę kierowniczą i zarządzającą całą spółką, a także reprezentuje spółkę na zewnątrz. Centrala Spółki jest odpowiedzialna za tworzenie planów i strategii we wszystkich aspektach działalności spółki i sprawuje nadzór nad działalnością poszczególnych zakładów.

Centrum Zarządzania Ruchem Kolejowym (CZRK) sprawuje nadzór i kieruje ruchem pociągów na obszarze podległym PKP PLK S.A. Zajmuje się również pracą eksploatacyjną, realizowaną na liniach kolejowych. Kolejnym zadaniem CZRK jest organizacja, nadzór i koordynacja działań sytuacji kryzysowych. Centrum Zarządzania Ruchem Kolejowym przygotowuje i koordynuje proces tworzenia rozkładów jazdy, tras katalogowych udostępnianych przez Spółkę. CZKR ocenia realizację rozkładu jazdy przez jednostki organizacyjne Spółki.

Zakład Maszyn Torowych realizuje zadania związane z produkcją, naprawą oraz obsługą techniczną maszyn i urządzeń przeznaczonych do robót torowych oraz zajmuje się ich administracją i eksploatacją.

Centrum Diagnostyki spełnia bardzo istotną rolę, jaką jest czuwanie nad bezpieczeństwem transportu kolejowego. Centrum prowadzi badania diagnostyczne, gromadzi i przetwarza wyniki diagnostyki elementów infrastruktury kolejowej oraz nadzoruje procesy spawalnictwa nawierzchni kolejowej i dokonuje odbiorów technicznych materiałów nawierzchniowych. Działania diagnostyczne obejmują całą sieć linii kolejowych.

Straż Ochrony Kolei (SOK) ma za zadanie ochronę zdrowia i życia ludzi oraz mienia na obszarze kolejowym, a także kontrolę przestrzegania przepisów porządkowych obowiązujących na obszarze kolejowym. Funkcjonariusze SOK prowadzą działania na szlakach, stacjach i dworcach kolejowych oraz w pociągach i innych pojazdach kolejowych.

Zadaniem Centrum Realizacji Inwestycji jest zarządzanie realizacją przedsięwzięć inwestycyjnych – sprawowanie funkcji inwestora oraz zapewnienie nadzoru inwestorskiego. Co więcej, jednostka m.in. opracowuje plany rzeczowo-finansowe i harmonogramy projektów, prowadzi procedury przetargowe oraz zagadnienia związane z ochroną środowiska.

Istotą działania Przedsiębiorstwa Napraw Infrastruktury Sp. z o.o. jest świadczenie usług w zakresie napraw głównych i kompleksowej modernizacji

infrastruktury kolejowej wraz z obiektami towarzyszącymi oraz bieżącego utrzymania tej infrastruktury.

23 Zakłady Linii Kolejowych mają za zadanie utrzymanie i obsługi infrastruktury kolejowej w stanie gwarantującym jej sprawność techniczno-eksploatacyjną oraz oczekiwaną niezawodność, a także:

- prowadzenie ruchu pociągów, zapewniając regularność, punktualność i bezpieczeństwo ruchu kolejowego,
- usuwanie skutków wypadków i wydarzeń na liniach kolejowych,
- administrowanie oraz eksploatację infrastruktury kolejowej w celu udostępniania jej przewoźnikom kolejowym.

Dokładną strukturę Spółki PKP PLK S.A. przedstawia Rys.1.

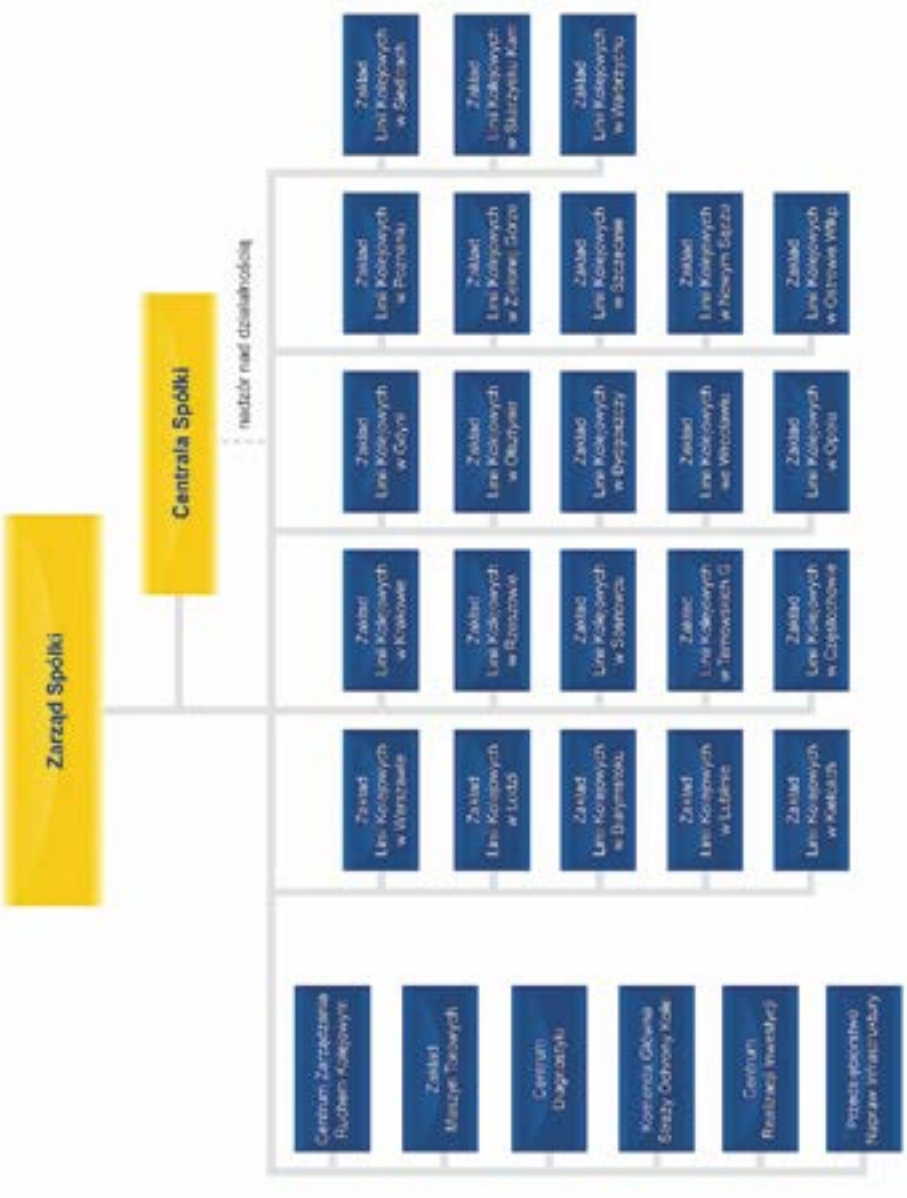

Rys. 1. Struktura organizacyjna Spółki PKP PLK S.A.

Źródło: https://www.plk-sa.pl/o-spolce/o-pkp-polskich-liniach-kolejowych-sa/struktura-spolki [dostęp: 01.08.2024].

5. PRZEPISY WEWNĘTRZNE DOTYCZĄCE PRZEWOZU TOWARÓW NIEBEZPIECZNYCH NA PRZYKŁADZIE POLSKICH KOLEI PAŃSTWOWYCH POLSKICH LINII KOLEJOWYCH S.A.

W PKP PLK S.A. wydawany jest Biuletyn, który pełni funkcję informacyjną i jest narzędziem wewnętrznej i zewnętrznej komunikacji Spółki. W biuletynie publikowane są treści uchwał podejmowanych przez zarząd spółki, które dotyczą w głównej mierze wprowadzenia do użytku służbowego instrukcji i wytycznych, a także zmian do tych powyższych. Wszelkie wprowadzone do użytku instrukcje i wytyczne wewnętrzne spółki wchodzą w życie z dniem publikacji danej uchwały w biuletynie.

Za instrukcję uważa się zbiór zasad, przepisów ustalających sposób postępowania obowiązujących w danej dziedzinie[35]. To dokument, który szczegółowo opisuje sposób wykonania określonego zadania lub procesu. Zawiera krok po kroku procedury, które mają na celu zapewnienie spójności i jakości pracy, a także bezpieczeństwa pracowników. Instrukcje pracy są wykorzystywane w różnych branżach i mogą dotyczyć zarówno prostych czynności, jak i skomplikowanych procesów przemysłowych[36].

W PKP PLK S.A. występuje wiele rodzajów instrukcji w zależności od branży, do której dana instrukcja się odnosi. Wyróżnia się następujące branże, w których występują instrukcje oznaczane odpowiednimi skrótami[37]:

- ruch i przewozy kolejowe (Ir),
- automatyka i telekomunikacja (Ie),
- linie kolejowe (Id),
- ochrona środowiska (Is),
- geodezja kolejowa (Ig),
- geologia inżynierska (Igo),
- elektroenergetyka kolejowa (Iet),
- bezpieczeństwo i higiena pracy (Ibh),
- sprawy kancelaryjne, archiwalne, zarządzania zasobami ludzkimi oraz inne o charakterze organizacyjno-administracyjnym (Ia),
- infrastruktura pasażerska (Ipi),
- logistyka (Im),
- inne.

Do najważniejszych instrukcji w zakresie ruchu i przewozu kolejowego (Ir) oraz wytycznych dotyczących przewozu towarów niebezpiecznych obowiązujących w PKP PLK S.A. należą szczególnie:

1. Ir-1 Instrukcja o prowadzeniu ruchu pociągów – określa m.in. obowiązki pracowników związanych z prowadzeniem ruchu pociągów, wykonywa-

[35] https://sjp.pwn.pl/slowniki/instrukcja.html [dostęp: 11.08.2024].

[36] https://www.goodies.pl/co-to-jest-instrukcja-pracy/ [dostęp: 11.08.2024].

[37] https://www.plk-sa.pl/klienci-i-kontrahenci/akty-prawne-i-przepisy/instrukcje-pkp-polskich-linii-kolejowych-sa/geodezja-kolejowa [dostęp: 11.08.2024].

nie manewrów, postępowanie w razie zagrożenia bezpieczeństwa ruchu i zdarzeń kolejowych oraz wzory dokumentacji techniczno-ruchowej[38].

2. Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych – określa zasady pracy oraz postępowania pracowników posterunków nastawczych przy prowadzeniu ruchu kolejowego[39].
3. Ir-3 Instrukcja o sporządzaniu regulaminów technicznych – określa aktualną charakterystykę posterunku ruchu oraz sposób prowadzenia ruchu pociągów i manewrów zgodnie z obowiązującymi przepisami i instrukcjami, w odniesieniu do istniejących warunków miejscowych, dla których regulamin został opracowany[40].
4. Ir-8 Instrukcja o postępowaniu w sprawach poważnych wypadków, wypadków i incydentów w transporcie kolejowym – określa jednolity i prawidłowy tryb postępowania po zaistnieniu zdarzenia (poważnego wypadku, wypadku, incydentu) lub sytuacji potencjalnie niebezpiecznej oraz poprawa stanu bezpieczeństwa ruchu kolejowego poprzez ustalanie i wykonywanie wniosków[41].
5. Ir-9 Instrukcja o technice wykonywania manewrów – określa zasady zapewniające bezpieczeństwo osób, pojazdów kolejowych i ładunków przy wykonywaniu manewrów[42].
6. Ir-13 Instrukcja dla dyspozytora zarządcy infrastruktury kolejowej – określa zadania i obowiązki dyspozytorów w zakresie nadzoru i koordynacji pracy osób realizujących proces eksploatacyjno-przewozowy, polegający na nadzorowaniu ruchu pociągów na liniach kolejowych, dokumentowaniu jego i usterek infrastruktury, także współdziałaniu z innymi podmiotami, w tym z zespołami i sztabami w ramach systemu zarządzania kryzysowego[43].
7. Ir-15 Instrukcja o kolejowym ratownictwie technicznym – określa rodzaje zespołów kolejowego ratownictwa technicznego, zwanych dalej „zespołami ratownictwa technicznego", ich organizację, zadania, ogólne warunki techniczne wyposażenia i utrzymania. Instrukcja określa również sposób i tryb postępowania w akcjach usuwania skutków zdarzeń zaistniałych na liniach zarządzanych przez PKP Polskie Linie Kolejowe S.A.[44].
8. Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych – ma na celu ustalenie jednolitego sposobu postępowania wszystkich uczestników przewozu towarów niebezpiecznych na liniach

[38] Ir-1 Instrukcja o prowadzeniu ruchu pociągów, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2023), 3-6.

[39] Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2005), 5.

[40] Ir-3 Instrukcja o sporządzaniu regulaminów technicznych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2021), 7.

[41] Ir-8 Instrukcja o postępowaniu w sprawach poważnych wypadków, wypadków i incydentów w transporcie kolejowym, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2016), 6.

[42] Ir-9 Instrukcja o technice wykonywania manewrów, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2015), 5.

[43] Ir-13 Instrukcja dla dyspozytora zarządcy infrastruktury kolejowej, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2015), 8.

[44] Ir-15 Instrukcja o kolejowym ratownictwie technicznym, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2019), 5.

kolejowych zarządzanych przez PKP PLK S.A. oraz zapobieganie sytuacjom stwarzającym powstanie zagrożeń dla ludzi i środowiska wynikających z tego procesu[45].

Dodatkowo należy wymienić wytyczne dotyczące opracowania planu zapewnienia bezpieczeństwa przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych wysokiego ryzyka (TWR). RID/Zał. 2 do SMGS w dziale 1.10 nakłada na wszystkich uczestników przewozu obowiązek sporządzenia „Planu zapewnienia bezpieczeństwa", czyli stworzenia wewnętrznych wytycznych zgodnie z założeniami RID oraz przeprowadzenia niezbędnego szkolenia personelu biorącego udział w procesie przewozu tej grupy towarów.

Należy podkreślić, że pomimo iż dokumenty w postaci wymienionych wyżej instrukcji są ogólnodostępne to prawa autorskie do nich przysługują wyłącznie PKP PLK S.A. na podstawie Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 1994 nr 24 poz. 83). Jest to równoznaczne z tym, że nie mogą być one powielane ani rozpowszechniane w żadnej formie i w żaden sposób bez uprzedniego zezwolenia, a podmioty zainteresowane zawarciem umowy licencyjnej na korzystanie z Instrukcji powinny skontaktować się z właściwym Zakładem Linii Kolejowych.

Oprócz instrukcji, PKP PLK S.A. posiada regulacje wewnętrzne w zakresie bezpieczeństwa. Są to głównie procedury Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem PKP PLK S.A. Do najważniejszych procedur odnoszących się do przewozu towarów niebezpiecznych zaliczają się:

1. Procedura: Utrzymanie linii kolejowej w sprawności technicznej i organizacyjnej SMS-PW-01 – określa zasady i procesy utrzymania linii kolejowych w sprawności technicznej i organizacyjnej dla zapewnienia bezpiecznego prowadzenia ruchu kolejowego przez Spółkę[46].
2. Procedura: Ocena ryzyka technicznego i operacyjnego SMS/MMS-PR-02 określa zasady dokonywania oceny ryzyka, w tym analizy i wyceny ryzyka w ramach Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem SMS lub Sytemu Zarządzania Utrzymaniem MMS oraz warunki ich stosowania[47].
3. Procedura: Zarządzanie zmianą SMS/MMS-PR-03 – celem procedury jest określenie procesu zarządzania zmianą w systemie kolejowym, począwszy od oceny znaczenia zmiany dla tego systemu do momentu wdrożenia tej zmiany. Procedurę stosuje się w celu określenia znaczenia planowanej

[45] Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych, (PKP PLK S.A. Warszawa: 2023), 5.

[46] Procedura: Utrzymanie linii kolejowej w sprawności technicznej i organizacyjnej SMS-PW-01-wyciąg dotyczący OTP – wersja dostosowana do zasad WCAG, 2024, 3. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/05.04.2024/Procedura_SMS-PW-01_-_wyciag_dotyczacy_OTP_WCAG__2_.PDF [dostęp: 09.08.2024].

[47] Procedura: Ocena ryzyka technicznego i operacyjnego SMS/MMS-PR-02 – wersja dostosowana do zasad WCAG, 2024, 3.
https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/08.04.2024/SMS_MMS_PR-02_Ocena_ryzyka_technicznego_i_operacyjnego_v_2.3_WCAG.pdf [dostęp: 09.08.2024].

zmiany dla każdej zmiany w systemie kolejowym oraz określenia trybu postępowania[48].

4. Dodatkowo należy wymienić wytyczne dotyczące opracowania planu monitorowania, czyli dokumentu opisującego proces monitorowania dla danego zadania w odniesieniu do bezpieczeństwa ruchu kolejowego zgodnie z wymogami Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania[49].

ZAKOŃCZENIE

Polska ze względu na swoje położenie geopolityczne stanowi bardzo istotny obszar z perspektywy przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym. Jest ona krajem Unii Europejskiej, stanowiąc jednocześnie państwo ościenne strefy SHENGEN. Wobec tego, przewóz towarowy odbywa się zarówno w ramach strefy SHENGEN, jak i poza jej granicami. Stanowi to, że transport kolejowy jest kluczowym elementem transportu lądowego, który jest istotną gałęzią gospodarki krajowej. Ze względu na powyższe, odpowiednie regulacje prawne w zakresie przewozu międzynarodowego czy tranzytu przez terytorium Rzeczpospolitej Polskiej mają obecnie szczególne znaczenie. Dodatkowo, należy uwzględnić trwający konflikt rosyjsko-ukraiński, który toczy się przy polskiej granicy, co nie pozostaje bez wpływu na szeroko pojęty transport.

Oprócz międzynarodowych i krajowych podstaw prawnych bardzo istotne są przepisy wewnętrzne, które mają swoje codzienne zastosowanie w postaci opracowań używanych przez pracowników kolei w różnych spółkach, a tym w PKP PLK S.A. W zakresie najważniejszych przepisów wewnętrznych obowiązujących w PKP PLK S.A. dotyczących przewozu towarów niebezpiecznych, należy wymienić poniższe instrukcje, procedury i wytyczne:

1. Ir-1 Instrukcja o prowadzeniu ruchu pociągów,
2. Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych,
3. Ir-3 Instrukcja o sporządzaniu regulaminów technicznych,
4. Ir-8 Instrukcja o postępowaniu w sprawach poważnych wypadków, wypadków i incydentów w transporcie kolejowym,
5. Ir-9 Instrukcja o technice wykonywania manewrów,
6. Ir-13 Instrukcja dla dyspozytora zarządcy infrastruktury kolejowej,
7. Ir-15 Instrukcja o kolejowym ratownictwie technicznym,

[48] Procedura: Zarządzanie zmianą SMS/MMS-PR-03, 2024, 3. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/08.04.2024/SMS_MMS-PR-03_-_Zarzadzanie_zmiana_v_3.1_WCAG.pdf [dostęp: 09.08.2024].

[49] Wytyczne PKP PLK S.A. dot. opracowania i realizacji Planu monitorowania zgodnego z wymogami Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/Wytyczne_opracowania_i_realizacji_Planu_monitorowania.pdf [dostęp: 09.08.2024].

8. Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych,
9. Procedura: Utrzymanie linii kolejowej w sprawności technicznej i organizacyjnej SMS-PW-01,
10. Procedura: Ocena ryzyka technicznego i operacyjnego SMS/MMS-PR-02,
11. Procedura: Zarządzanie zmianą SMS/MMS-PR-03,
12. Wytyczne dotyczące opracowania planu zapewnienia bezpieczeństwa przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych wysokiego ryzyka (TWR), tj. „Plan zapewnienia bezpieczeństwa",
13. Wytyczne dotyczące opracowania „Planu monitorowania" wynikające z Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania[50].

Celem artykułu było usystematyzowanie wiedzy dotyczącej podstaw prawnych przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym, a szczególnie odniesienie się do przepisów wewnętrznych obowiązujących w tym zakresie w PKP PLK S.A. Należy stwierdzić, że cel ten został osiągnięty. Zaprezentowano istotę przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym oraz definicje kluczowych pojęć. Wyróżniono międzynarodowe podstawy prawne przewozu towarów niebezpiecznych transportem kolejowym, kształtujące przepisy krajowe, co następnie ma zastosowanie do tworzenia przepisów wewnętrznych, zaprezentowanych na przykładzie PKP PLK S.A. Przedstawiono i scharakteryzowano poszczególne instrukcje, wytyczne i procedury bezpieczeństwa obowiązujące w omawianej spółce. Przedstawiono również strukturę organizacyjną spółki PKP PLK S.A. wraz z krótką charakterystyką jej poszczególnych składowych.

Artykuł nie wyczerpuje w pełni obszaru badawczego, a jest jedynie przyczynkiem do podjęcia dalszych działań naukowych w tym zakresie w przyszłości.

BIBLIOGRAFIA

Salomon, Adam, Zuzanna Walęsiak. „Warunki przewozu drogowego materiałów niebezpiecznych w Polsce". W: *Prace Wydziału Nawigacyjnego Akademii Morskiej w Gdyni*. Gdynia: Wydawnictwo Uniwersytetu Morskiego, 2016.

Starkowski, Dariusz, Krzysztof Bieńczak, Wiesław Zwierzycki. *Samochodowy transport krajowy i międzynarodowy. Kompendium wiedzy praktycznej,* T.III*: Środowisko pracy kierowcy*. Poznań: Logistyka, Systherm Technik, 2010.

Szulc, Bogdan. „Bezpieczeństwo a obronność (dylematy ontologiczno-epistemologiczne)". W: *Bezpieczeństwo informacyjne w XXI wieku*, red. Mariusz Kubiak, Stanisław Topolewski, Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2016.

[50] Wytyczne PKP PLK S.A. dot. opracowania i realizacji Planu monitorowania zgodnego z wymogami Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/Wytyczne_opracowania_i_realizacji_Planu_monitorowania.pdf [dostęp: 09.08.2024].

Będkowski-Kozioł, Michał, Łukasz Gołąb. „O dogmatyce prawa transportu kolejowego. Kilka uwag w dziesiątą rocznicę uchwalenia ustawy o transporcie kolejowym z 2003 r." *Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny*, Warszawa: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego 4 (2013).

Akty prawne i przepisy

Dyrektywa 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 24 września 2008 r. w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych (Dz. Urz. UE L 260 z 30.09.2008), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32008L0068 [dostęp: 24.03.2024].

Ir-1 Instrukcja o prowadzeniu ruchu pociągów, 2023. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-2 Instrukcja dla pracowników posterunków nastawczych. 2005. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-3 Instrukcja o sporządzaniu regulaminów technicznych, 2021. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-8 Instrukcja o postępowaniu w sprawach poważnych wypadków, wypadków i incydentów w transporcie kolejowym, 2016. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-9 Instrukcja o technice wykonywania manewrów, 2015. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-13 Instrukcja dla dyspozytora zarządcy infrastruktury kolejowej, 2015. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-15 Instrukcja o kolejowym ratownictwie technicznym, 2019. Warszawa: PKP PLK S.A.

Ir-16 Instrukcja o postępowaniu przy przewozie koleją towarów niebezpiecznych. 2023. Warszawa: PKP PLK S.A.

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 18 lipca 2005 r w sprawie ogólnych warunków prowadzenia ruchu kolejowego i sygnalizacji (Dz.U. Nr 172 poz. 1444).

Umowa o międzynarodowej kolejowej komunikacji towarowej (SMGS).

Ustawa z dnia 11 sierpnia 2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 2147)., implementująca do polskiego prawa dyrektywę 2008/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie transportu lądowego towarów niebezpiecznych. Załącznik do obwieszczenia Marszałka Sejmu RP z dnia 5 września 2022 r. (Dz.U. poz. 2147).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych (Dz.U. 2011 nr 227 poz. 1367).

Ustawa z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym (Dz.U. 2021, poz. 1984).

Źródła internetowe

Соглашение о международном железнодорожном грузовом сообщении (СМГС) | Министерство транспорта Российской Федерации (mintrans.gov.ru)

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/prawo-miedzynarodowe-publiczne;3961880.html

https://otif.org/en/?page_id=1105

https://seaandair.pl

https://utk.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-systemy/przewoz-towarow-niebez/11849,Przewoz-koleja-towarow-niebezpiecznych.html

https://www.goodies.pl/co-to-jest-instrukcja-pracy/

https://www.gov.pl/web/infrastruktura/umowy-miedzynarodowe

https://www.naukowiec.org/

https://www.pkpcargo.com/kim-jestesmy/o-nas/

https://www.plk-sa.pl/

https://www.plk-sa.pl/klienci-i-kontrahenci/akty-prawne-i-przepisy/instrukcje-pkp-polskich-linii-kolejowych-sa/geodezja-kolejowa

https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D93jKqGBS

Pawlik Zbigniew, *Przewóz towarów niebezpiecznych transportem kolejowym oraz wagony do przewozu* (WKTr Wrocław: 2024) https://wktrwroclaw.wp.mil.pl/pl/pages/przewoz-towarow-niebezpiecznych-transportem-kolejowym-oraz-wagony-do-przewozu-2018--07-20-c/

Procedura: Ocena ryzyka technicznego i operacyjnego SMS/MMS-PR-02 – wersja dostosowana do zasad WCAG, 2024. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/08.04.2024/SMS_MMS_PR-02_Ocena_ryzyka_technicznego_i_operacyjnego_v_2.3_WCAG.pdf

Procedura: Utrzymanie linii kolejowej w sprawności technicznej i organizacyjnej SMS-PW-01-wyciąg dotyczący OTP – wersja dostosowana do zasad WCAG, 2024. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/05.04.2024/Procedura_SMS-PW-01_-_wyciag_dotyczacy_OTP_WCAG__2_.PDF

Procedura: Zarządzanie zmianą SMS/MMS-PR-03, 2024. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/08.04.2024/SMS_MMS-PR-03_-_Zarzadzanie_zmiana_v_3.1_WCAG.pdf

Wytyczne PKP PLK S.A. dot. opracowania i realizacji Planu monitorowania zgodnego z wymogami Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/Wytyczne_opracowania_i_realizacji_Planu_monitorowania.pdf

Wytyczne PKP PLK S.A. dot. opracowania i realizacji Planu monitorowania zgodnego z wymogami Rozporządzenia Komisji UE nr 1078/2012 z dnia 16 listopada 2012 r. w sprawie wspólnej metody oceny bezpieczeństwa w odniesieniu do monitorowania. https://www.plk-sa.pl/files/public/user_upload/pdf/Akty_prawne_i_przepisy/Regulacje_wewnetrzne/Regulacje_dot._bezpieczenstwa/Wytyczne_opracowania_i_realizacji_Planu_monitorowania.pdf

PPŁK DR MARCIN SZTOBRYN
LAW Dęblin
ORCID: 0009-0004-4981-7713
m.sztobryn@law.mil.pl

ETAPY PROCESU SZKOLENIOWEGO PERSONELU SŁUŻBY INŻYNIERYJNO–LOTNICZEJ

STRESZCZENIE

W dziedzinie lotnictwa, związanego z podniesionym ryzykiem, istotne staje się wprowadzenie adekwatnego procesu szkolenia personelu. Podstawą nadającą kontekst podejmowanym działaniom szkoleniowym jest stworzenie korzystnych warunków do rozwoju. Zagadnienie to pozostaje kluczem dla zapewnienia bezpieczeństwa lotniczego. Celem tego artykułu stała się analiza etapów procesu szkolenia personelu SIL.
Właściwe przygotowanie i przeprowadzenie szkoleń składa się z kilku etapów, gdzie kolejny opracowany jest na podstawie informacji uzyskanych w wyniku zrealizowania poprzedniego. Szkolenie personelu SIL jest czasochłonne przede wszystkim z powodu obszernego zakresu tematycznego.
Jednym z kluczowych problemów, pojawiających się po zakończeniu szkolenia, jest przełożenie nowej wiedzy i umiejętności na sposób wykonywania zadań w praktyce. Brak odpowiedniego wsparcia ze strony przełożonego lub organizacji może spowodować, że uczestnik szkolenia, odczuwając trudności w modyfikowaniu swojego sposobu pracy, powróci do starych nawyków.

Słowa kluczowe: etapy, proces szkolenia, personel służby inżynieryjno-lotniczej, bezpieczeństwo lotów

STAGES OF THE TRAINING PROCESS FOR AVIATION ENGINEERING SERVICE PERSONNE

SUMMARY

In the field of aviation, which is associated with increased risk, it is important to introduce an adequate staff training process. The basis that provides the context for undertaken training activities is to create favorable conditions for development. This issue remains key to ensuring aviation safety. The aim of this article was to analyze the stages of the aircraft maintenance personnel training process.

Proper preparation and conduct of training consists of several stages, each of which is developed on the basis of information obtained as a result of the previous one. Training of SIL staff is time-consuming, primarily due to the extensive scope of topics.
One of the key problems that arise after completing the training is translating new knowledge and skills into the way of performing tasks in practice. Lack of appropriate support from the superior or the organization may result in the training participant finding it difficult to modify his or her way of working and returning to old habits.

Keywords: stages, training process, aircraft maintenance personnel, flight safety

WSTĘP

Wykreowanie dogodnych warunków dla rozwoju personelu stanowi podstawę, która wpisuje się w kontekst podejmowanych działań szkoleniowych. Zgodnie z powszechnie przyjętą definicją, szkolenie jest procesem ciągłego doskonalenia umiejętności i zdobywania nowych kompetencji przez pracowników. Ma na celu zwiększenie efektywności, wydajności i zaangażowania pracowników w wykonywane zadania.

Materiał ma charakter poglądowy i można go zaliczyć do nauk o bezpieczeństwie z elementami nauk technicznych. Celem tego artykułu jest analiza etapów procesu szkolenia personelu SIL. Mając to na uwadze, autor skupił się na kilku elementach metodologicznych. Przedmiotem badań jest tu personel SIL i jego proces szkolenia. Do głównych metod badawczych prowadzonych wywodów zalicza się: kwerendę literatury przedmiotu, sondaż diagnostyczny i uogólnienie. Bazą do czynionych tu studiów stały się zarówno: pozycje zwarte, jak również artykuły. Struktura opracowania składa się z trzech mocno powiązanych ze sobą punktów. Pierwszy dotyczy szkolenia w organizacji, gdzie ogólnie przedstawiono etapy szkolenia w organizacji. W drugim punkcie autor zajął się przedstawieniem sekwencji szkolenia personelu SIL Ostatni punkt ujmuje wyniki badań sondażowych zrealizowanych wśród personelu SIL. Całość dopełnia podsumowanie z kilkoma wnioskami. Biorąc pod uwagę lepszą percepcję prowadzonych studiów, autor posiłkuje się stosownymi tabelami i wykresami. Mając świadomość rozległości podjętej tematyki, materiał traktowany jest jako przyczynek do szerszych studiów. Jednocześnie artykuł powinien zainteresować sympatyków SIL w naszym kraju.

1. ETAPY SZKOLENIA W ORGANIZACJI

Na etapowość, jako cechę charakterystyczną, szkolenia personelu lotniczego zwraca uwagę prof. D. Bogusz, podkreśla także, że przebiegu szkolenia lotniczego nie można opisać w sposób jednoznaczny, wyznaczyć wzoru dla wszystkich biorących w nim udział[1]. Podkreśla także, że w lotnictwie szkolenie lotnicze to praktyczne szkolenie w powietrzu z zaznaczeniem, iż nie jest to prosty trening, a raczej

[1] Dariusz Bogusz, *Selekcja i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych RP* (Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2021), 100.

złożony i wieloetapowy proces trwający zazwyczaj kilka lat i do tego, bardzo kosztowny[2]. Efektywne przygotowanie i realizacja szkoleń obejmuje szereg etapów, przy czym każdy kolejny jest rozwijany na podstawie informacji zdobytych w wyniku wykonania poprzedniego. Aby szkolenie było skuteczne, konieczne jest, realizowanie całego procesu zgodnie ze standardami oraz dostępną wiedzą. W wielu organizacjach specjaliści ds. personalnych są odpowiedzialni za zarządzanie procesem szkoleniowym. W przypadku średnich i zwłaszcza małych organizacji, sytuacja ta może wyglądać nieco inaczej. W tego typu organizacjach rzadko występują oddzielne działy personalne, a odpowiedzialność za kwestie związane z zarządzaniem zasobami ludzkimi spoczywa na właścicielu lub bezpośrednim przełożonym. Prowadzi to do wystąpienia potencjalnych zagrożeń, ponieważ osoby te mogą nie dysponować wystarczającą wiedzą, co może utrudnić skuteczne planowanie, przygotowanie, realizację lub koordynację procesu szkoleniowego. Niedostateczna wiedza może również prowadzić do sytuacji, w której oferowane pracownikom szkolenia nie są dostosowane do ich indywidualnych potrzeb lub potrzeb organizacji. Dodatkowo, stosowane metody szkoleniowe mogą też być nieodpowiednie, co ogranicza skuteczność procesu i uniemożliwia rozwój niezbędnych kompetencji[3].

Podczas planowania i implementacji skutecznego programu szkoleniowego, konieczne należy uwzględnić działania związane z: identyfikacją potrzeb szkoleniowych, sprecyzowaniem celów szkolenia oraz zakresu przekazywanej treści, wyborem odpowiednich uczestników, opracowaniem optymalnego planu szkoleniowego, dopasowania adekwatnego miejsca przeprowadzenia szkolenia i selekcję wykwalifikowanych instruktorów. Wszystko to powinno być skoordynowane w celu zapewnienia efektywnej realizacji programu, którą następnie oceni się pod kątem osiągniętych rezultatów[4].

Wymienione elementy składają się na proces szkoleniowy, który można podzielić na cztery kluczowe etapy:

- określenie potrzeb szkoleniowych,
- opracowanie planu szkoleń,
- realizację zaplanowanych szkoleń
- ocenę przebiegu i efektów szkoleń[5].

Na podstawie analiz stwierdzono, że wszystkie te działania są podejmowane w środowisku sprzyjającym procesowi uczenia się. Aktywności szkoleniowe są ukierunkowane na zaspokojenie obecnych i przyszłych potrzeb zarówno organizacji, jak i pracowników. Na rys. 1. wskazano na istniejące zależności i uwarunkowania.

Ważne stają się takie elementy, jak: kultura kierowania, przyjęty system wartości, sposób zarządzania organizacją oraz struktura organizacyjna. Konsekwencją stworzenia sprzyjających warunków do nauki będzie kształtowanie relacji

[2] Dariusz Bogusz, *Szkolenie selekcyjne kandydatów na pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej* (Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2020), 18.

[3] Urban Pauli, *Rola szkoleń pracowników w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw* (Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny, 2012), 132-136.

[4] Donald L. Kirkpatrick, *Cztery poziomy oceny efektywności szkoleń* (Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka, 2001), 21-22.

[5] Aleksy Pocztowski, *Zarządzanie zasobami ludzkimi* (Warszawa: PWE, 2007), 284.

międzyludzkich opartych na wzajemnym zaufaniu, a nie na ograniczających działanie restrykcyjnych systemach, które mogą wprowadzać negatywne bariery organizacyjne, biurokratyczne i komunikacyjne[6].

Następnym krokiem jest określenie potrzeb szkoleniowych, w ramach których istnieje konieczność dokładnego i rzetelnego zrozumienia obecnych oraz strategicznych wymagań szkoleniowych w organizacji. Podczas rozpoznawania potrzeb szkoleniowych istotne jest także uwzględnienie oczekiwań i ambicji pracowników, aby poprzez kreowanie szans rozwojowych wpływać na ich samorealizację[7].

Rys. 1. Etapy i kontekst kulturowy procesu szkoleniowego

Źródło: Urban Pauli, *Rola szkoleń pracowników w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw* (Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny, 2012), 132-136.

Identyfikacja potrzeb szkoleniowych jest możliwa na trzech poziomach: w skali organizacji, w ramach zespołów oraz na poziomie indywidualnym. Identyfikacja na poziomie organizacyjnym pozwala na określenie kluczowych obszarów kompetencji niezbędnych do osiągnięcia strategicznych celów, a które są brakujące w strukturze organizacyjnej[8]. Określenie potrzeb szkoleniowych dla zespołów może obejmować pracowników współpracujących w ramach jednej jednostki organizacyjnej (np. działu) lub projektu, a także dotyczyć grupy pracowników wykonujących podobne zadania, ale zatrudnionych w różnych jednostkach lub

[6] Wiesław Grudzewski, Irena K. Hejduk, *Kreowanie systemów zarządzania wiedza podstawą dla osiągania przewagi konkurencyjnej współczesnych przedsiębiorstw*, w: *Restrukturyzacja a procesy rozwoju i kreowania wartości przedsiębiorstwa*, red. Ryszard Borowiecki, Andrzej Jaki, (Warszawa-Kraków: TNOiK, 2002), 127.

[7] Pauli, *Rola*, 132-136.

[8] Tamże, 132-136.

lokalizacjach. Badanie na tym poziomie umożliwia utworzenie grup o względnie spójnych kompetencjach. Na trzecim szczeblu uwzględnia się pracownika, analizując, jak dobrze jego umiejętności pasują do wymagań aktualnej roli zawodowej oraz potencjalnego przyszłego stanowiska[9]. Wynikiem realizowanych działań na etapie identyfikowania potrzeb rozwojowych jest uzyskanie odpowiedzi na kilka istotnych pytań:

- W jakich obszarach należy doskonalić umiejętności pracowników? – o co chodzi w wykrytej różnicy kompetencyjnej.
- Kto powinien i kto może brać udział w szkoleniach? – zdefiniowanie grup docelowych szkoleń w strukturze organizacyjnej.
- Które obszary należy w pierwszej kolejności uwzględnić w planowanych działaniach szkoleniowych? – jakie treści i szkolenia powinny być realizowane priorytetowo.
- Jakich rezultatów spodziewają się organizacja i pracownicy od ewentualnych programów szkoleniowych? – jakie efekty są oczekiwane przez firmę, kadry zarządzającej oraz poszczególnych pracowników.

Identyfikacja i analiza potrzeb szkoleniowych wymaga gromadzenia informacji z różnorodnych źródeł, co sprawia, że jest to proces wymagający znacznych nakładów czasowych i finansowych.

Skuteczne przeprowadzenie tych czynności wymaga analizy różnorodnych dokumentów, takich jak opisy stanowisk, wyniki ocen okresowych czy wymagania kwalifikacyjne. Ponadto, konieczne jest przeprowadzenie obserwacji, sondażów diagnostycznych lub testów kompetencyjnych[10].

Po identyfikacji potrzeb szkoleniowych i przeprowadzeniu analizy zebranych informacji, niezbędne jest opracowanie planu szkoleń. W tym punkcie następuje precyzyjne określenie celów szkoleniowych, które są zapisywane jako oczekiwane wyniki. W oparciu o ustalenie, co będzie przedmiotem rozwoju, konieczne jest dostosowanie odpowiednich metod szkoleniowych[11]. Osoby odpowiedzialne za opracowywanie planów szkoleń powinny być w stanie spojrzeć na obszary rozwoju w szerszym kontekście i zauważać różnice między odmiennymi podejściami do tego procesu, co gwarantuje realizację strategicznych celów[12].

Poza wyborem metod rozwoju, na tym etapie istotne jest także:

- szczegółowe określenie uczestników szkolenia,
- identyfikacja czynników mogących wpływać pozytywnie lub negatywnie na proces szkoleniowy,
- ustalenie budżetu szkolenia,
- wyznaczenie lokalizacji i terminu szkolenia,
- opracowanie harmonogramu szkoleń,

[9] Tom Boydell, Malcom Leary, *Identyfikacja potrzeb szkoleniowych* (Kraków: Wydawnictwo Oficyna Ekonomiczna Wolters Kluwer Polska, 2006), 23.

[10] Aldona Andrzejczak, *Projektowanie i realizacja szkoleń* (Warszawa: PWE, 2010), 99.

[11] Pauli, *Rola,* 132-136.

[12] Martyn Sloman, *Stategia szkolenia pracowników* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997), 91.

- określenie metod oceny procesu szkoleniowego[13].

Odpowiednie przygotowanie umożliwia wprowadzenie w życie stworzonych planów i skuteczne przeprowadzenie szkolenia. Najważniejszym procesem na tym etapie jest samo przeprowadzenie szkolenia, jednak istotne jest precyzyjne sprawdzenie zaplecza szkoleniowego, pomocy technicznych oraz przygotowanych materiałów szkoleniowych. Nierzadko zaniedbywanym, lecz istotnym elementem w trakcie fazy realizacji szkolenia, jest właściwe przygotowanie zarówno uczestników, jak i ich przełożonych. W związku z tym, osoby odpowiedzialne za przeprowadzanie szkoleń powinny wcześniej udostępnić informacje dotyczące:

- szczegółowego harmonogramu szkolenia, obejmującego wszystkie planowane moduły,
- rozpatrywanych bloków tematycznych,
- rozwijanych umiejętności, ze szczególnym uwzględnieniem oczekiwanych rezultatów (definiujących np. co uczestnik powinien posiadać, wiedzy, umiejętności po ukończonym szkoleniu),
- potencjalnych tematów i zagadnień, które uczestnik może przeanalizować przed rozpoczęciem szkolenia.

Wszelkie te informacje należy przesyłać zarówno do uczestników, jak i do ich zwierzchników. W konsekwencji to kierownik będzie odpowiedzialny za pomaganie pracownikowi w wprowadzaniu nowych metod pracy, korzystaniu z nowej wiedzy i wzmacnianiu oczekiwanych zachowań. Dlatego powinien być zorientowany, w jakich obszarach rozwijać się będzie jego podwładny. Przedstawienie uczestnikom takich informacji z wyprzedzeniem stworzy korzystne środowisko i umożliwi precyzyjne określenie oczekiwań wobec szkolenia. Pracownik rozpocznie uczestnictwo w zajęciach, będąc psychicznie przygotowanym do poruszanych tematów.

Ostatnim krokiem w procesie szkoleniowym jest ocena jego rezultatów. Stosuje się kilka podejść do oceny procesu szkoleniowego, jednak często wykorzystywanym jest model opracowany przez D. Kirkpatricka. Głównym rezultatem działań podejmowanych na tym etapie jest ustalenie stopnia realizacji zamierzonych celów. Metody oceny skuteczności szkoleń powinny być określone już na etapie planowania szkolenia.

Po zakończeniu przeprowadzenia procesu szkoleniowego, kultura organizacyjna staje się punktem odniesienia. Na tym etapie należy podejmować działania dotyczące stylu zarządzania, gotowości do zmian oraz zapewnienia środków umożliwiających skuteczne funkcjonowanie. Jednym z istotnych wyzwań po zakończeniu szkolenia jest przeniesienie nowej wiedzy i umiejętności na praktyczne wykonywanie obowiązków na danym stanowisku pracy. Niewystarczające wsparcie ze strony przełożonego lub organizacji może skutkować tym, że osoba uczestnicząca w szkoleniu, napotykając trudności w dostosowywaniu swojego sposobu pracy, wróci do wcześniejszych nawyków. W tym kontekście przełożony powinien motywować pracownika do zastosowania zdobytej w szkoleniu wiedzy na stanowisku pracy, okazywać większe zrozumienie dla ewentualnych błędów

[13] Pocztowski, *Zarządzanie*, 289.

popełnianych w początkowym okresie oraz ułatwiać pokonywanie ewentualnych trudności. Podjęcie takich kroków ma istotne znaczenie dla zwiększenia efektywności wynikającej z prowadzonej aktywności szkoleniowej w danej organizacji[14].

2. SEKWENCJA SZKOLENIA PERSONELU SŁUŻBY INŻYNIERYJNO-LOTNICZEJ

Podstawowymi instytucjami prowadzącymi szkolenie personelu SIL na potrzeby Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej są: Wojskowa Akademia Techniczna, Lotnicza Akademia Wojskowa, Centrum Szkolenia Inżynieryjno-Lotniczego oraz Szkoła Podoficerska Sił Powietrznych[15]. Właśnie w tych placówkach kształcą się kluczowi specjaliści Sił Powietrznych, którzy będą obsługiwali różnorodne statki powietrzne oraz zajmowali się zarządzaniem personelem. Wszystkie te placówki muszą być wyposażone w niezbędne środki do prowadzenia szkoleń personelu zgodnie z nowoczesnym podejściem i wymaganiami, jakie stoją przed siłami powietrznymi[16].

Szkolenie personelu SIL jest czasochłonnym procesem ze względu na obszerne zakresy tematyczne[17]. Celem pozostaje zapewnienie odpowiedniego stopnia niezawodności statków powietrznych, zachowując jednocześnie akceptowalny poziom bezpieczeństwa podczas procesu szkolenia lotniczego. Wszystko to przy zachowaniu wymaganego wskaźnika sprawności i gotowości statków powietrznych, szczególnie w kontekście modernizacji sprzętu lotniczego, aby poprawić jego właściwości eksploatacyjne[18]. Za przygotowanie programów szkolenia i odpowiedni poziom przygotowania personelu całych Sił Powietrznych, w tym personelu SIL, odpowiada Inspektorat Sił Powietrznych i ośrodki szkolenia odpowiedzialne za koordynację szkoleń SIL[19]. Ze względu na zaawansowanie technologiczne bojowych statków powietrznych (czwartej i piątej generacji), w szkoleniu najważniejsza jest umiejętność jednoczesnego przyjmowania i wykorzystania informacji z różnych źródeł oraz obsługi pokładowych systemów informatycznych[20].

Ośrodki szkoleniowe zostały zobligowane do doskonalenia umiejętności personelu SIL, którego głównym zadaniem jest utrzymanie sprawności statków

[14] Pauli, *Rola*, 132-136.

[15] Szkolenie pilotów. Zob. Bogusz, *Szkolenie*.

[16] Zob. Dariusz Bogusz, *Selekcja i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych w Wielkiej Brytanii* (Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2020).

[17] Zob. Marcin Sztobryn, „Wybrane procedury bezpieczeństwa eksploatacji samolotu M-346 „Bielik"", *Studia Społeczne* 1(40) (2023), 77-95.

[18] Zob. Marcin Sztobryn, *Realizacja procesu eksploatacji samolotów w bazie szkolenia lotniczego. Wybrane aspekty bezpieczeństwa* (Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2024).

[19] Dariusz Bogusz, *Polish Air Force* (Warsaw: Publishing House prof. Leszek J. Krzyżanowski Warsaw Management University, 2024), 26.

[20] Dariusz Bogusz, „Kształcenie i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych. Problemy definicyjne", *Journal of Modern Science* 55/1 (2024), 126.

powietrznych, przestrzeganie standardów obsługowych oraz zapewnienie akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa lotów[21].

Szkolenie specjalistów SIL obejmuje kilka etapów, takich jak szkolenie wdrażające, podstawowe szkolenie inżynieryjno-lotnicze, szkolenie na konkretny typ sprzętu lotniczego, praktyka bezpośredniego obsługiwania tego sprzętu, zdobywanie dodatkowych uprawnień oraz kontynuowanie doskonalenia zawodowego. Te etapy są realizowane zgodnie z zatwierdzonymi programami szkolenia dla personelu SIL. Algorytm szkolenia przedstawiono na rys. 2.

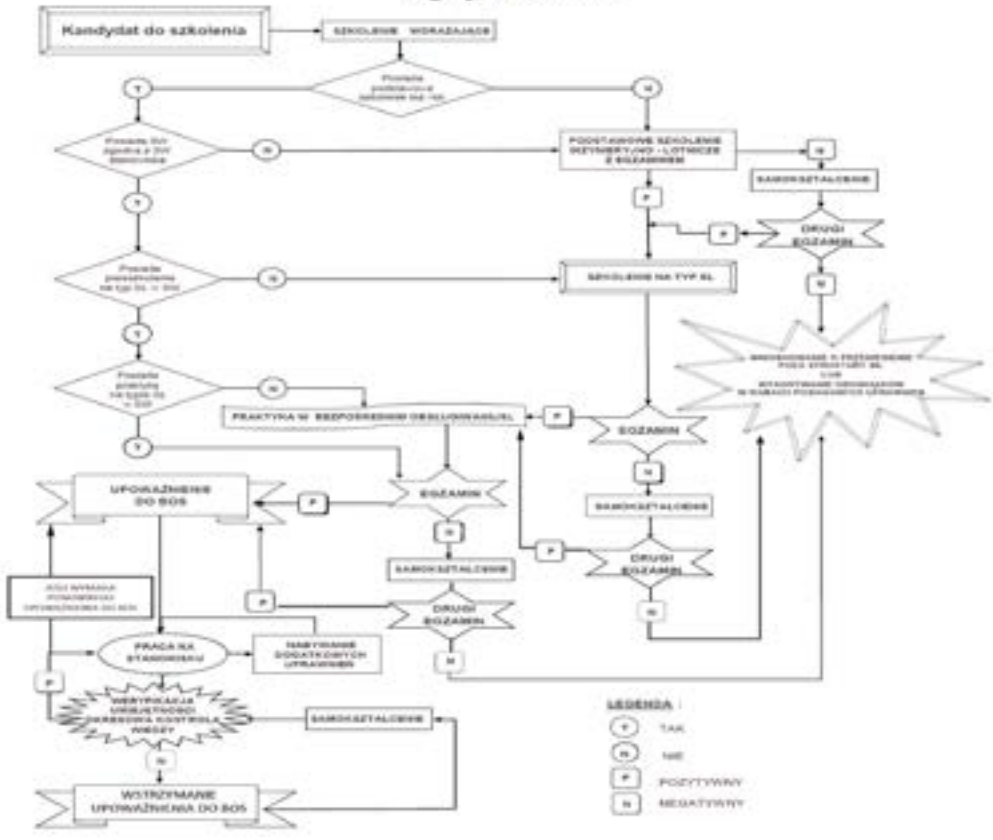

Rys. 2. Algorytm szkolenia personelu

Źródło: MON, *Instrukcja szkolenia i upoważniania specjalistów służby inżynieryjno-lotniczej do bezpośredniej obsługi sprzętu lotniczego w lotnictwie SZ RP* (Warszawa: Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych, 2017).

[21] Zob. Marcin Sztobryn, „Analysis of the preparation of technical personnel to operate M-346 aircraft-selected aspects of security", *Scientific Journal of Safety and Logistics* Vol. 1 No. 1 (2023).

Personel SIL powinien zostać wyposażony w umiejętności analitycznego myślenia oraz z zakresu komunikowania się. Oficer powinien posiadać orientację w skomplikowanym środowisku operacyjnym, zdolność do szybkiej oceny i dostosowania się do zmieniających się okoliczności, a także kompetencje przydatne w zakresie możliwości działania sił powietrznych[22]. Ogólnie rzecz biorąc, oficerowie-inżynierowie powinni posiadać kompletną wiedzę dotyczącą konstrukcji, termodynamiki, automatyki oraz technologii eksploatowanych statków powietrznych. Natomiast personel odpowiedzialny za bezpośrednią obsługę statków powietrznych powinien być dobrze zaznajomiony z możliwymi uszkodzeniami czy objawami nieprawidłowego funkcjonowania, aby skutecznie analizować usterki i podejmować decyzje dotyczące naprawy.

Celem jest zatem rozwijanie kadr o silnym potencjale intelektualnym i analitycznym, które stale dążą do krytycznego myślenia i doskonalenia się poprzez proces szkolenia. Pożądanymi cechami specjalisty SIL, stają się spokojne usposobienie, zdolności adaptacyjne oraz otwartość na poznanie rzeczywistości, w warunkach zhierarchizowanej i skostniałej struktury wojskowej[23].

3. BADANIA SONDAŻOWE

Zaprezentowane poniżej wnioski zostały sformułowane na podstawie wyników badań sondażowych przeprowadzonych wśród personelu SIL 41. Bazy Lotnictwa Szkolnego. Pewnym utrudnieniem w gromadzeniu materiału badawczego było precyzyjne zaplanowanie terminu, aby nie zakłócać procesu szkolenia lotniczego. Badanie skuteczności procesu szkolenia przede wszystkim powinno uwzględniać subiektywne opinie wygłoszone przez ich uczestników, m.in. przy użyciu kwestionariusza ankiety W badaniu udział wzięło 131 specjalistów. Podczas analizy zebranego materiału statystycznego przeprowadzono weryfikację poprawności wypełnienia kwestionariuszy ankiet. W rezultacie cztery z nich oceniono jako niewiarygodne. W ten sposób do dalszej analizy zakwalifikowano 127 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy ankiet. W przeprowadzonym badaniu analizie poddano czynniki odnoszące się do paradygmatu szkoleń personelu SIL. Z tego też względu w pierwszej kolejności określono częstotliwość przeprowadzania szkoleń.

Tabela 1. prezentuje rozkład procentowy opinii personelu na temat liczby szkoleń służących podniesieniu kwalifikacji, w zależności od stażu pracy. Ogólny wskaźnik wskazuje na zadowalającą w próbie ilość szkoleń – blisko 70% odpowiedzi. Oznacza to jednak, że odsetek personelu (30%) jest częściowo niezadowolony z obecnej liczby szkoleń. Największe niezadowolenie można zauważyć u osób w przedziale stażu 11-20 lat, natomiast najmniejsze u pracowników reprezentujących najbardziej doświadczonych.

[22] David Rudd, Jim Hanson, Andre Beauregard, *Air Power at the Turn of the Millennium,* (Toronto: Canadian Institute of Strategic Studies, 1999), 66-68.

[23] Bernard Horn, Bill Bentley, *Forced to Change – Crisis and Reform in the Canadian Armed Forces*, (Toronto: Dundurn Press 2015), 82-83.

Tabela 1. Ocena liczby szkoleń podnoszących kwalifikacje personelu SIL w bazie lotniczej, w zależności od stażu

	bardzo źle	źle	czasem źle, czasem dobrze	dobrze	bardzo dobrze
Poniżej 5 lat	0,0%	2,3%	3,1%	12,2%	6,1%
5-10 lat	0,0%	2,3%	6,1%	9,2%	1,5%
11-20 lat	2,3%	6,9%	7,6%	23,7%	6,1%
Powyżej 20 lat	0,0%	0,0%	0,8%	8,4%	1,5%

Źródło: opracowanie własne.

Analiza efektywności szkolenia personelu SIL ma na celu dogłębne zrozumienie funkcjonowania procesu szkoleniowego oraz ocenę jego potencjalnego wpływu na eksploatację statków powietrznych.

Porównując oceny niezbędności elementów szkolenia dla właściwej eksploatacji statków powietrznych (tab. 2), nie stwierdzono istotnych różnic, co oznacza, że w opinii badanych każdy z ocenianych elementów był równie ważny dla właściwej eksploatacji statków powietrznych.

Tabela 2. Ocena niezbędności poszczególnych etapów szkolenia dla właściwej eksploatacji statków powietrznych, w zależności od stażu

Realizowane przed rozpoczęciem pracy na stanowisku służbowym w strukturze personelu SIL

	W bardzo małym stopniu	W małym stopniu	W średnim stopniu	W dużym stopniu	W bardzo dużym stopniu
Poniżej 5 lat	1,5%	1,5%	3,1%	5,4%	12,3%
5-10 lat	0,0%	0,8%	5,4%	7,7%	5,4%
11-20 lat	0,8%	2,3%	12,3%	25,4%	6,2%
Powyżej 20 lat	0,0%	0,0%	1,5%	6,2%	2,3%

Realizowane przed wprowadzeniem na wyposażenie jednostki lotniczej nowego sprzętu lotniczego, np. nowego rodzaju uzbrojenia, zaawansowanych systemów

	W bardzo małym stopniu	W małym stopniu	W średnim stopniu	W dużym stopniu	W bardzo dużym stopniu
Poniżej 5 lat	0,8%	1,5%	2,3%	9,2%	9,9%
5-10 lat	0,0%	0,8%	3,1%	6,1%	9,2%
11-20 lat	0,0%	0,8%	12,2%	17,6%	16,0%
Powyżej 20 lat	0,0%	0,0%	2,3%	3,1%	5,3%

Cyklicznie realizowane w bazie lotniczej

	W bardzo małym stopniu	W małym stopniu	W średnim stopniu	W dużym stopniu	W bardzo dużym stopniu
Poniżej 5 lat	0,8%	0,8%	5,4%	8,5%	7,7%
5-10 lat	0,0%	0,8%	3,8%	8,5%	6,2%
11-20 lat	0,0%	2,3%	10,0%	23,8%	10,8%
Powyżej 20 lat	0,0%	0,0%	0,8%	6,9%	3,1%

Źródło: opracowanie własne.

W ocenie badanych szkolenia są bardzo potrzebne, kiedy personel SIL rozpoczyna obsługę nowego sprzętu lotniczego, wprowadzanego do eksploatacji w jednostce wojskowej. Większość zaangażowanych w proces obsługi statków powietrznych w 41. BLSz. wskazało na taką potrzebę. Dlatego, bardzo ważnym etapem pozostaje szkolenie w zakładzie producenta statków powietrznych. Eksperci podkreślają, że to tam można pozyskać największą wiedzę i czerpać z doświadczenia personelu, który już obsługiwał pozyskiwane statki powietrzne.

Jak dotychczas, szkolenie personelu SIL oparte było na tradycyjnym kursie teoretycznym oraz praktyce na sprzęcie lotniczym. Etap szkolenia praktycznego obejmuje nabycie określonych umiejętności, które pozwolą personelowi ukształtować praktyczny paradygmat wykonywania remontów, obsług i napraw lub wymian komponentów. Cechą charakterystyczną szkolenia praktycznego jest jego realizacja w czasie rzeczywistego procesu eksploatacji. W jednostkach lotniczych zauważalnym problemem jest zaangażowanie etatowych specjalistów, którzy równocześnie zajmują się codzienną obsługą statków powietrznych oraz prowadzą szkolenia

i nadzorują przyszłych specjalistów obsługi naziemnej. Odnośnie trudności i problemów związanych z etapami szkolenia przygotowującymi do praktycznej realizacji zadań obsługowych (wykres 1), zauważono, że zdecydowana większość personelu SIL nie wskazała na ten problem. Najczęściej pozytywne opinie wskazywał personel o stażu pracy 11-20 lat.

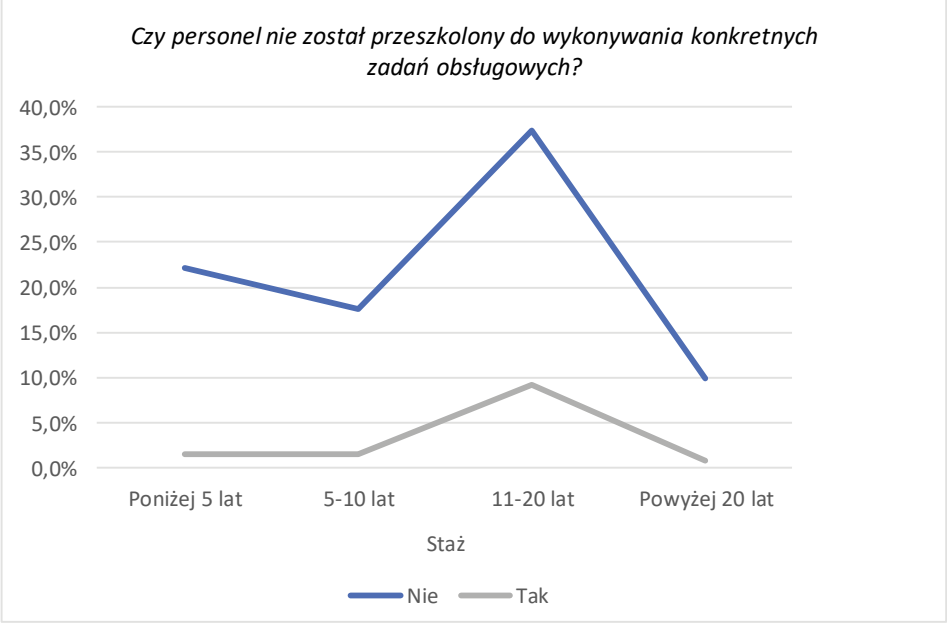

Wykres 1. Opinie personelu SIL na temat etapów szkolenia do realizacji zadań obsługowych, w zależności od stażu
Źródło: opracowanie własne.

W przeprowadzonych badaniach respondenci mieli możliwość oceny aspektów teoretycznych podczas kolejnych etapów szkolenia (wykres 2). Analiza pozwoliła na dostrzeżenie, że zdecydowana większość pozytywnie ocenia zakres posiadanej wiedzy, wynikającej z procesu szkolenia. Najwięcej pozytywnych opinii wyraża personel o średnim stażu pracy. Należy przy tym zauważyć, że konieczność realizacji programu związanego z częścią teoretyczną nie zawsze jest wykorzystywane w praktycznym procesie obsługi statków powietrznych.

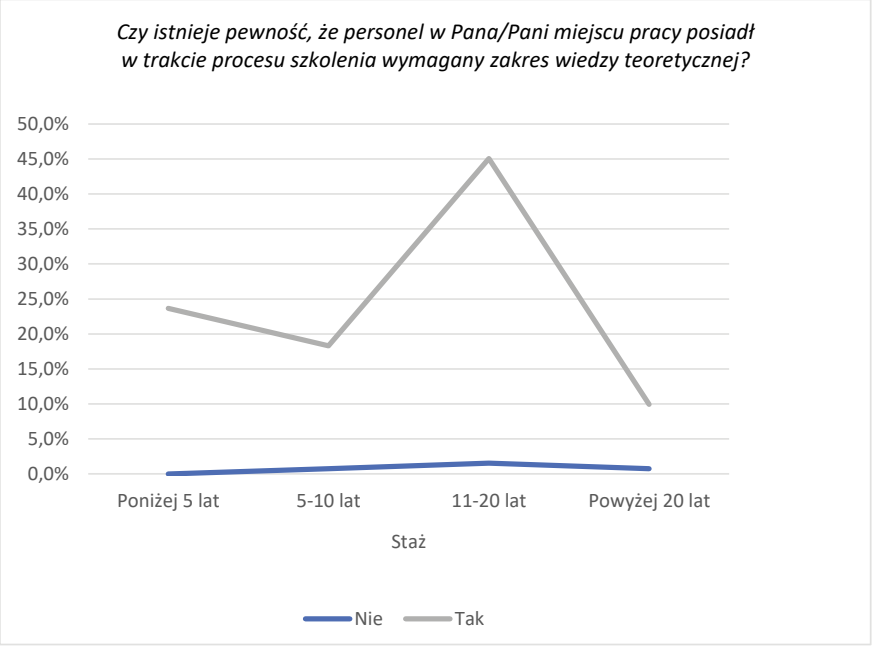

Wykres 2. Opinie personelu SIL związane z etapami szkolenia teoretycznego, w zależności od stażu

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanego personelu SIL uważa, że obecne rozwiązania są dobre lub raczej dobre, jednak jedna trzecia z nich wyraziła negatywne opinie. Warto zaznaczyć, że zdecydowana większość respondentów uważa, że istnieje potrzeba wprowadzenia pewnych zmian w obszarze szkolenia personelu SIL (około 80%). Opinie krytyczne w tym zakresie są istotne, ponieważ większość badanych, niezależnie od stażu pracy, dostrzega pewne niedoskonałości obecnych rozwiązań.

Eksperci zdecydowanie podkreślili, że przy zakupie nowych typów statków powietrznych w umowach powinny być zawarte elementy bazy dydaktycznej. Jednoznacznie stwierdzili, że nie da się nauczyć na szkoleniu praktycznym chociażby wymiany koła, czytając kartę technologiczną. Pewne elementy, podzespoły powinny być dostępne w ośrodkach szkolenia. Nie jest to zresztą nic nowego, ponieważ takie bazy były w szkołach w Zamościu czy Oleśnicy. Eksperci potwierdzili, że np. CSIL posiada bazę sprzętową, niestety nie pod kątem wszystkich statków powietrznych eksploatowanych w SZRP[24].

[24] Protokoły wywiadów – załącznik.

ZAKOŃCZENIE

Wojskowi decydenci, kiedy przekazują statki powietrzne do użytkowania, muszą być pewni, że ich eksploatacja będzie bezpieczna. Kluczowym elementem tego procesu jest obsługa samolotu, którą realizuje przeszkolony wieloetapowo personel SIL. Reasumując, optymalne wykorzystanie zdolności szkoleniowych bazy lotniczej może zależeć od prawidłowo zrealizowanych etapów procesu szkolenia członków personelu SIL.

W podsumowaniu tego materiału można sprecyzować kilka ogólnych wniosków:

1. Poszczególne etapy szkolenia personelu SIL pozwalają na nabycie kompetencji umożliwiających samodzielne identyfikowanie i rozwiązywanie występujących problemów, co pozwala im wykrywać wszelkie nieprawidłowości. Warto również dodać, że tacy pracownicy posiadają zdolności, aby skutecznie rozwiązywać nietypowe problemy.
2. Postęp techniczny współczesnych statków powietrznych skutkuje zwiększeniem wymagań stawianych personelowi zaangażowanemu w proces obsługi. Personel SIL zajmujący się obsługą techniczną statków powietrznych jest istotnym komponentem systemu lotnictwa wojskowego. Na każdym etapie wykonania zadań ich kwalifikacje, kompetencje i doświadczenie odgrywają kluczową rolę, co przekłada się na wyższy poziom bezpieczeństwa operacyjnego.
3. Twierdzę tym samym, że zasadniczy cel tego artykułu został osiągnięty. Z powodzeniem udało się zaprezentować wyniki badań dotyczących etapów procesu szkolenia personelu służby inżynieryjno-lotniczej. Jednocześnie omawiana tematyka jest na tyle istotna, że warto śledzić rozwój prac w tym obszarze.

BIBLIOGRAFIA

Andrzejczak, Aldona. *Projektowanie i realizacja szkoleń*. Warszawa: Wydawnictwo PWE, 2010.

Bogusz, Dariusz. „Kształcenie i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych. Problemy definicyjne", *Journal of Modern Science* 55/1 (2024): 126.

Bogusz, Dariusz. *Selekcja i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych w Wielkiej Brytanii*, Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2020.

Bogusz, Dariusz. *Szkolenie selekcyjne kandydatów na pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*. Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2020.

Bogusz, Dariusz. *Selekcja i szkolenie lotnicze pilotów wojskowych w Siłach Zbrojnych RP*. Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2021.

Bogusz, Dariusz. *Polish Air Force.* Warsaw: Publishing House prof. Leszek J. Krzyżanowski Warsaw Management University, 2024.

Boydell, Tom, Leary Malkom. *Identyfikacja potrzeb szkoleniowych*. Kraków: Wydawnictwo Oficyna Ekonomiczna Wolters Kluwer Polska, 2006.

Grudzewski, Wiesław, Irena K. Hejduk. „Kreowanie systemów zarządzania wiedza podstawą dla osiągania przewagi konkurencyjnej współczesnych przedsiębiorstw".

W: *Restrukturyzacja a procesy rozwoju i kreowania wartości przedsiębiorstwa*, red. Ryszard Borowiecki, Andrzej Jaki, 127. Warszawa-Kraków: TNOiK, 2002.

Horn, Bernard, Bill Bentley. *Forced to Change – Crisis and Reform in the Canadian Armed Forces*. Toronto: Dundurn Press, 2015.

Kirkpatrick, Donald L. *Cztery poziomy oceny efektywności szkoleń.* Warszawa: Wydawnictwo Studio Emka, 2001.

MON. *Instrukcja szkolenia i upoważniania specjalistów służby inżynieryjno-lotniczej do bezpośredniej obsługi sprzętu lotniczego w lotnictwie SZ RP*. Warszawa: Inspektorat Wsparcia Sił Zbrojnych, 2017.

Pauli, Urban. *Rola szkoleń pracowników w rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw.* Kraków: Uniwersytet Ekonomiczny, 2012.

Pocztowski, Aleksy. *Zarządzanie zasobami ludzkimi.* Warszawa: Wydawnictwo PWE, 2007.

Rudd, David, Jim Hanson, Andre Beauregard. *Air Power at the Turn of the Millennium*, Toronto: Canadian Institute of Strategic Studies, 1999.

Sloman, Martyn. *Strategia szkolenia pracowników.* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1997.

Sztobryn, Marcin. „Analysis of the preparation of technical personnel to operate M-346 aircraft-selected aspects of security", *Scientific Journal of Safety and Logistics* Vol. 1 No. 1 (2023).

Sztobryn, Marcin. „Wybrane procedury bezpieczeństwa eksploatacji samolotu M-346 „Bielik", *Studia Społeczne* 1(40) (2023): 77-95.

Sztobryn, Marcin. *Realizacja procesu eksploatacji samolotów w bazie szkolenia lotniczego. Wybrane aspekty bezpieczeństwa.* Dęblin: Wydawnictwo LAW, 2024.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

MACIEJ WALCZAK
e-mail mwalczak72@wp.pl

ROLA ANALITYKA BIZNESOWEGO W REALIZACJI PROJEKTÓW W ŚRODOWISKU BIZNESOWYM

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje rolę, jaką pełni analityk biznesowy we współczesnych projektach, przede wszystkim w środowisku informatycznym. Omawia również takie aspekty, jak potencjalne funkcje analityka w ramach organizacji, jego role względem organizacji (klienta), a także skrótowo opisuje używane techniki i narzędzia.

Słowa kluczowe: analiza biznesowa, analityk biznesowy, IT, zarządzanie projektami, zarządzanie biznesem

THE ROLE OF A BUSINESS ANALYST IN PROJECT IMPLEMENTATION IN A BUSINESS ENVIRONMENT – ABSTRACT

SUMMARY

The article presents the role of a business analyst in contemporary projects, especially in the IT environment. It also discusses such aspects as the potential functions of an analyst within an organization, his or her roles in relation to the organization (client), and briefly describes the used techniques and tools.

Keywords: business analysis, business analyst, IT, project management, business management

WSTĘP

W zmieniającym się świecie biznesu, przeżywającym daleko idące przekształcenia organizacyjne i technologiczne, pojawiają się także nowe zawody, znajdujące sobie dopiero miejsce w dawnych układach specjalności ekonomicznych i zarządczych. Jedną z tych specjalności, dzisiaj coraz bardziej widoczną w działaniach biznesu, jest analityka biznesowa, zdobywająca sobie miejsce nie tylko

w praktyce zarządzania procesami ekonomii, lecz także w teorii funkcjonowania tych obszarów badawczych.

Wielu analityków biznesowych na początku swej kariery w tej dziedzinie nie wie, na czym dokładnie polega ta rola. Tym bardziej, że oferty pracy zawierające zakres obowiązków dla tej roli często określają stanowisko na różne sposoby. 90% osób w tej roli to przebranżowieni specjaliści z innych dziedzin. Kieruje nimi chęć rozwoju zawodowego i osobistego, a łączy ciekawość, gotowość do wyzwań, pogoń za autonomią, zainteresowanie wieloma dziedzinami, ucieczka przed rutyną, empatia. Często na początku nie wiedzą, że ich praca będzie się opierać na procesach operacyjnych, dobrych praktykach, precyzyjnej dokumentacji, specyficznych technikach i metodach. Specjalista musi umieć poruszać się nie tylko w wiedzy branżowej, ale również znać się na zarządzaniu projektami, posiadać wiedzę z zakresu IT, a ponadto umieć rozmawiać ze wszystkimi zaangażowanymi w projekt stronami. O ile takie role projektowe, jak deweloper czy kierownik projektu, zdążyły już zyskać renomę i uznanie świata biznesu, o tyle rola analityka biznesowego nie jest jeszcze powiązana z precyzyjnymi skojarzeniami: znają ją już dość dobrze kraje anglojęzyczne, jak USA, Kanada, Indie, Wielka Brytania – lecz wiedza o tej dziedzinie powoli przedostaje się do świadomości w innych częściach świata, podobnie jest z dostępną literaturą przedmiotu[1].

Definicja analizy biznesowej nie jest prosta, zważywszy na to, że jest to dziedzina interdyscyplinarna, wieloaspektowa, kojarzona w naturalny sposób ze środowiskiem IT, lecz z powodzeniem stosowana także w innych branżach, używająca zróżnicowanych technik i narzędzi. Najkrócej można opisać analizę biznesową jako dyscyplinę zajmującą się określaniem potrzeb biznesowych i dostarczaniem takich rozwiązań problemów biznesowych, które przynoszą wartość interesariuszom[2], czyli osobom, których rozpatrywana zmiana dotyczy. To praca nad zrozumieniem bieżącej sytuacji (stan as-is), zrozumieniem jej przyczyn oraz w dalszej kolejności projektowanie mechanizmu porządkującego całość, aby przyszła sytuacja pozbawiona była wad obecnego systemu (stan to-be). Zawsze wiąże się z zarządzaniem zmianą w organizacji, czyli zarówno w instytucji budżetowej, jak i przedsiębiorstwie, fundacji, itd. Analiza biznesowa znajduje swoje zastosowanie, gdy we wspomnianej organizacji pojawia się wewnętrzny problem do rozwiązania lub zmiany w ekosystemie, w którym ona funkcjonuje.

Zadania związane ze stworzeniem zaleceń, następnie opracowaniem koncepcji, a wreszcie wdrożeniem zmian w strategii i procesach działania organizacji dotyczą rozwiązań nieinformatycznych. Natomiast 80% projektów i ofert pracy w tym zawodzie jest powiązane z rozwiązaniami informatycznymi, polegającymi również na stworzeniu zaleceń, opracowaniu koncepcji i wdrożeniu zmian – w systemie informatycznym lub innym oprogramowaniu.

[1] Alice Svadchii, *Introduction a la Business Analyse* [online] https://bestofbusinessanalyst.fr/author/alice_2007/ [dostęp: 31.07. 2024].

[2] *What is a Business Analysis and What does Business Analyst* Do [online] Simplilearn.com, [dostęp: 13.08. 2024].

Analiza biznesowa okazuje się szczególnie przydatna na początku procesu zmiany, gdy zaledwie pojawia się jej potrzeba.

Pierwszym etapem analizy jest rozpoznanie samego istnienia i istoty potrzeby oraz precyzyjne rozpisanie jej w formie wymagań, mających postać ustandaryzowanego zapisu. W drugiej kolejności, spisane wymagania ułatwiają rozważenie i opracowanie potencjalnych rozwiązań oraz wybór najlepszego, według wcześniej ustalonych, określonych kryteriów. Rozwiązania te mogą dotyczyć np. komponentu do budowy systemu informatycznego, ulepszenia aktualnie działających procesów lub głębszych zmian w strukturze organizacji. Opierają się ponadto na poszerzonej analizie, planowaniu strategicznym, czy też opracowaniu polityki organizacji. Jeśli ocena wykaże, że zrealizowane prace nie doprowadziły do oczekiwanych rezultatów, zadaniem analityka jest zrozumienie, czy opisane przez niego wymagania zostały spełnione.

Język angielski proponuje dwie odrębne dziedziny, które mogą zostać łatwo pomylone w języku polskim: Business Analysis i Business Analytics. Omawiana w niniejszym artykule rola analityka biznesowego wywodzi się z Business Analysis, natomiast domeną Business Analytics jest analiza danych i metody statystyczne, mające na celu zmierzenie efektywności działania organizacji w przeszłości, aby wesprzeć planowanie przyszłych działań. Ta ostatnia jest w Polsce również określana jako Business Intelligence (BI)[3], lub czasem – myląco – jako Analityka Biznesowa.

1. DEFINICJA ANALITYKA BIZNESOWEGO

Obecność analityka biznesowego w działaniu organizacji można rozpatrywać na kilku płaszczyznach jednocześnie. Specjalizacja analityków może się uwidaczniać w wykonywanych przez nich zadaniach, ale również ma wpływ na role odgrywane przez nich w życiu organizacji. Ponadto znaczenie analityka pracującego nad oprogramowaniem będzie mogło się zmieniać w zależności od jego położenia względem organizacji (Klienta) i zespołu wykonawczego (Scrum Master, Product Owner, testerzy, deweloperzy).

Rola Analityka biznesowego, wbrew potocznemu rozumieniu, nie ogranicza się wyłącznie do obecności w projektach związanych z budową systemów informatycznych i rozwojem oprogramowania, jako np. projektant systemów informatycznych. Business Analyst może również pracować wewnątrz organizacji lub z nią współpracować, szukając rozwiązań problemów czysto biznesowych jako projektant rozwiązań, we współpracy z interesariuszami projektów. Pracując natomiast wyłącznie nad rozwojem oprogramowania i systemów komputerowych, specjalista taki zyskuje miano analityka biznesowego IT, technicznego analityka biznesowego lub też analityka systemów i wówczas zajmuje się mniej zbieraniem i analizą wymagań biznesowych, a skupia się raczej na użyciu gotowych już wymagań w celu modelowania wymagań systemowych. Najczęściej jednak analityk służy jako łącznik między aspektami biznesowymi oraz technologicznymi i wtedy

[3] Celina M. Olszak, *Tworzenie i wykorzystywanie systemów Business intelligence dla potrzeb współczesnej organizacji* (Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 2007).

może znajdować się na styku struktur odpowiedzialnych za kwestie biznesowe lub za kwestie technologiczne. W zależności od jego pozycji w schemacie organizacyjnym i od kontekstu zawodowego (technicznego lub biznesowego), zwiększa się stopień wyspecjalizowania.

Analityk biznesowy, dzięki swoim miękkim umiejętnościom (soft skills), jest pomostem łączącym specjalistów i laików w rozmowach o procesach, strategiach i technologiach IT.

Zawsze natomiast do zadań analityka należy: identyfikacja celów biznesowych i czynników wpływających na ich osiągnięcie, ich rejestracja i opis w formie wymagań, analiza możliwych rozwiązań (high level solutions), projekt rozwiązania, które zostanie dostarczone, opis projektu (specyfikacja produktu informatycznego) oraz, czasami, w przypadku dużych projektów konsultingowych, tworzenie modelu całej organizacji. Rozumienie celów organizacji jest niezbędne do tego, żeby proponowane rozwiązania techniczne lub biznesowe były z nimi spójne i przyczyniały się do ich realizacji. Powinien także być zachowany kompromis między możliwościami technologii a celami biznesowymi wdrożenia.

Analiza przedsiębiorstwa koncentruje się na holistycznym zrozumieniu potrzeb biznesowych organizacji w ogólnym ujęciu, na wytyczeniu jej strategii i na identyfikacji inicjatyw, które w dalszej kolejności umożliwią organizacji osiągnięcie strategicznych celów. Może się to wiązać z badaniem poszczególnych elementów struktury organizacji, kwestiami związanymi z zasobami ludzkimi lub z istniejącymi procesami i systemami IT. W ramach powyższego Analityk Biznesowy opracowuje architekturę biznesową, przeprowadza studium wykonalności, przygotowuje uzasadnienia biznesowe, przeprowadza wstępną ocenę ryzyka oraz identyfikuje nowe możliwości biznesowe, dla których następnie określa zakres (choć najczęściej zadanie to przypisane jest architektowi)[4]. Konieczność holistycznego podejścia oznacza w praktyce, że potrzebne informacje będą pochodzić z różnych źródeł, takich jak interesariusze, dokumentacja wcześniej wdrożonych procesów i aktualnie działających systemów IT, regulacje prawne, regulaminy wewnętrzne, itd.[5]. Do zadań analityka podczas audytu, mapowania i modelowania procesów biznesowych należy np. zaproponowanie dostosowanej do potrzeb organizacji bezpiecznej architektury systemu.

Ocena działań mających na celu zmiany w obecnym systemie zarządzania wymaga zbadania struktury organizacyjnej i systemu pracy zespołu, aby upewnić się, że zarówno struktura organizacyjna, jak i sami pracownicy są w stanie dostosować się do sugerowanych zmian w procesach i rozbudowie systemu IT.

Tworząc i zarządzając wymaganiami, analityk planuje najpierw metodę ich zbierania: kolejność wymagań, wybór technik zbierania, których interesariuszy wymagania mają dotyczyć oraz harmonogram prac. Zarządzanie zebranymi wymaganiami polega na organizacji procesu, jaki zostanie wdrożony w celu płynnej i ciągłej

[4] Karl Cox, *Business Analysis, Requirements, and Project Management. A Guide for Computing Students* (Auerbach Publications, 2022).

[5] Jarosław Żeliński: *Analiza biznesowa. Praktyczne modelowanie organizacji* (Gliwice: Onepress Helion, 2016).

aktualizacji ich listy. Istnieje wiele technik, pozwalających na efektywne zbieranie wymagań od interesariuszy projektu. Są wśród nich zarówno techniki instynktowne, jak i wyspecjalizowane, rejestracyjne i badawcze: burza mózgów, analiza dokumentów, grupy fokusowe, analiza interfejsu systemu/aplikacji, wywiady pogłębione, warsztaty, odwrócona inżynieria, ankiety, analiza zadań użytkownika, mapowanie procesu, obserwacja pracy (shadowing), design thinking, prototypowanie[6]. Wymagania są spisywane za pomocą odpowiednich standardów i notacji (jak UML i BPMN i słowno-muzyczne). Są elementem niezbędnym do rozpoczęcia prac nad projektami, ponieważ w jasny sposób precyzują rzeczywiste potrzeby klienta i stanowią punkt wyjścia dla analityka systemowego, który opisuje konkretne zadania do wykonania dla dewelopera oprogramowania. Stanowią odpowiednik rysunku technicznego w projekcie budowlanym, który jest jednoznacznie odczytywany przez fachowców realizujących projekt.

Analiza wymagań i ich dokumentowanie mogą dotyczyć różnych aspektów budowy systemu IT, jak: analiza architektury systemu, analiza procesów biznesowych, analiza obiektowa (object-oriented analysis), analiza strukturalna (structured analysis), czy też analiza baz danych. Dokumentacja również przybiera różne formy, jak tekst (jako sposób podsumowania konkretnych informacji), macierz (np. tabela wymagań z oznaczeniem priorytetów), diagram (np. ukazujący przepływ danych z jednej struktury do drugiej), szkic strony – mockup (umiejscowienie elementów na projektowanej stronie), model (np. model trójwymiarowy opisujący postać projektowanej gry). W zakresie wymagań ważna jest także komunikacja, czyli techniki mające na celu upewnienie się, czy wszyscy interesariusze jednakowo rozumieją wymagania i sposób ich wdrożenia. Jednocześnie skuteczna analiza, przy zastosowaniu zaawansowanych metod analizy, jak formalna analiza systemowa oparta na modelach i ich testowaniu) zawiera dziesiątki stron dokumentów i wymagań, w przeciwieństwie do źle przeprowadzonego badania, którego wynikiem mogą być setki stron dokumentów i tysiące wymagań.

Na koniec wdrożenia następuje ocena rozwiązań i ich (ewentualne) zatwierdzenie.

Na poziomie technicznym analiza biznesowa zajmuje się analizą wymagań dla systemów IT, zwaną również inżynierią wymagań. Dba o zagwarantowanie, aby zmiany dokonane w organizacji (takie jak: zmiany w zakresie strategii, struktury organizacyjnej, polityki działania, zasad biznesowych, procesów i systemów IT) były spójne i zgodne z jej celami strategicznymi. Holistyczne podejście do roli analityka biznesowego oznacza, że np. redukcja ryzyka działania systemów nie musi oznaczać wdrożenia wyłącznie odpowiednich zabezpieczeń bezpieczeństwa, lecz również, a może przede wszystkim, implikuje taki model organizacyjny, który znacząco utrudni potencjalne włamanie do systemu – jak choćby przyzwyczajenie pracowników do stosowania skomplikowanych i regularnie zmienianych indywidualnych haseł do systemu (MFA – uwierzytelnianie wieloskładnikowe) oraz zróżnicowanie poziomów dostępu do zasobów systemu. Analityk w ramach tworzenia

[6] *Project Management Institute (PMI), Business Analysis for practitioners. A Practice Guide* (Project Management Institute, 2015).

modelu działania organizacji może również badać takie dokumenty, jak np. obowiązujące regulaminy[7], wykryć zapisy niekorzystne dla działania organizacji i zaproponować lepsze strategicznie rozwiązania.

W związku z powyższym, podstawowy zakres zadań analityka biznesowego mógłby zostać zdefiniowany jako rola wewnętrznego konsultanta w firmie, odpowiedzialnego za zbadanie kontekstu biznesowego, identyfikację i ocenę alternatywnych scenariuszy mających na celu ulepszenie systemów biznesowych, definiowanie wymagań oraz zapewnianie efektywnego użytkowania systemów informatycznych w organizacjach. Jednak widać na podstawie mnogości potencjalnych zadań, stanowią one dość szeroki zakres zagadnień, stąd istnieje wśród analityków biznesowych potrzeba specjalizacji[8].

2. ROLE W RAMACH ORGANIZACJI

Każdy analityk biznesowy musi posiadać umiejętność identyfikacji potrzeb biznesowych badanej organizacji, definiowania wymagań, jakie stawiane są nowo tworzonym aplikacjom lub systemom IT oraz analizowania ich z punktu widzenia potrzeb strategicznych organizacji. Ponadto dalsza, pogłębiona specjalizacja polega na dodatkowym objęciu jednej z trzech następujących ról:

1. Strateg: organizacje w obecnym, dynamicznie ewoluującym otoczeniu biznesowym, muszą kontrolować i adaptować kwestie swoich strategii. Analitycy jako konsultanci kadry zarządzającej organizacją, mają odpowiednie narzędzia do analizowania podejścia strategicznego organizacji oraz ich otoczenia. Koncentrują się na ulepszeniu i mierzeniu efektywności, na procesie podejmowania decyzji, na pilotażu nowych procesów lub też na koordynacji współpracy interesariuszy. Stąd cenne stają się ich kompetencje do doradzania władzom organizacji w zakresie wariantów strategicznych oraz ich potencjalnych skutków.
2. Architekt: zidentyfikowanie problemów biznesowych podczas analizy strategii może doprowadzić do konieczności wdrożenia odpowiednich rozwiązań. Poszukiwanie odpowiednich ścieżek wiąże się z analizą celów organizacji, procesów oraz zasobów, a następnie ze wskazaniem sposobów przeprowadzenia całkowitej przebudowy (Business Process Reengineering – BPR) lub poszczególnych ulepszeń (Business Process Improvements – BPI). W tej roli istotne stają się miękkie umiejętności, jak znajomość branży, inżynieria wymagań, analiza oczekiwań interesariuszy oraz pewne twarde umiejętności, jak modelowanie procesów biznesowych. Nie jest to rola ściśle techniczna w zakresie IT, choć wymaga podstawowej

[7] Żeliński podaje przykład firmy, która odnotowała nadprogramowe straty spowodowane reklamacjami – z powodu wadliwie skonstruowanego Regulaminu Wynajmu, choć sam regulamin był sprawdzony przez prawnika i dyrektora sprzedaży. Analityk, na podstawie tekstu regulaminu tworzy graficzny, ustandaryzowany model procesów biznesowych, testuje go pod kątem niepożądanych i ryzykownych sytuacji, co w efekcie znacznie ułatwia wykrycie luk prowadzących potencjalnie do strat organizacji, [online] https://www.linkedin.com/in/zelinski/ [dostęp: 18.08. 2024].

[8] Wydaje się jednak, że część zadań jest właściwa dla roli BA powiązanego z Business Analysis, część natomiast dla zakresu obowiązków właściwego dla Business Analytics.

wiedzy o technologii i jej użyciu. Analityk biznesowy w roli architekta przynosi do organizacji wiedzę o zastosowaniu odpowiednich technologii do wsparcia nowych lub przekształconych procesów oraz ogólną wiedzę o zarządzaniu zmianą organizacyjną, przez co dostarcza rozwiązań dla problemów biznesowych. Jako oferta pracy powyższa rola często określana jest jako konsultant w danej dziedzinie (jak HR, logistyka, modelowanie procesów itd.).

3. Analityk systemów IT: rola systemów informatycznych w organizacji jest kluczowa, ponieważ są niezbędne, a nieraz strategicznie ważne dla istnienia organizacji; jednocześnie jednak stanowią bardzo poważny składnik kosztów. Stwarza to konieczność dążenia do maksymalizacji stopy zwrotu z inwestycji. Aby obniżyć koszt finalny inwestycji w systemy IT i zwiększyć ich dopasowanie do potrzeb organizacji, firmy uciekają się do pomocy analityka biznesowego, którego zadaniem jest lepsze zrozumienie i zdefiniowanie wymagań, jakim system i jego poszczególne elementy mają sprostać. Jego rola również niekoniecznie musi być tożsama z nazwą zajmowanego stanowiska: analityk biznesowy może być równocześnie kierownikiem projektu, Product Ownerem w zwinnym (Agile) projekcie informatycznym, pojawiają się także wąskie specjalizacje, jak BA w systemach zarządzania ERP, w Business Intelligence, w Data Sciences itd.

Stosunkowo precyzyjnym, obrazowym zdefiniowaniem roli analityka biznesowego w strukturze organizacji może być przyrównanie jej do roli architekta z branży budowlanej. Wspomniany specjalista może mieć udział w tworzeniu strategii rozwoju infrastruktury np. w zakładzie produkcyjnym. Jednocześnie ma kompetencje do obliczenia i narysowania projektu architektonicznego nowo stawianych obiektów, który to projekt z kolei będzie podstawowym dokumentem dla pracy ekip budowlanych. Ponadto architekt może w projekcie zaproponować konkretne technologie budowlane, które zostaną zastosowane podczas budowy.

W zależności od powiązań z aspektem biznesowym lub technologicznym w ramach organizacji, specyfika pracy analityka biznesowego może również się zmieniać. Kiedy większość jego zadań koncentruje się na stronie biznesowej, analityk często jest traktowany również jako ekspert danej gałęzi przemysłu i, jako etatowy pracownik organizacji, współpracuje z zewnętrznymi analitykami biznesowymi (o przede wszystkim technicznej specjalizacji) w ramach pojedynczych projektów. Z kolei w sytuacji, gdy analityk biznesowy zajmuje się głównie zadaniami z zakresu IT i skupia się w pracy w projekcie na wymaganiach biznesowych i systemowych, zmuszony jest do współpracy z wieloma ekspertami w celu kompleksowego zrozumienia badanych zagadnień. Ich umiejscowienie w strukturze organizacyjnej bywa zróżnicowane: mogą być umiejscowieni w konkretnym dziale powiązanym z rozwojem (co przyczynia się do wzrostu wiedzy eksperckiej w ramach organizacji), ale również są oddelegowani do poszczególnych projektów, w zależności od doświadczenia i dostępności (co z kolei przynosi członkom organizacji wielofunkcyjną wiedzę). Trzecim z kolei potencjalnym miejscem w strukturze organizacyjnej jest Centrum Doskonałości (Center of Excellence), w którym definiowane są ramy działań oraz monitoruje się procesy wdrażania zmian pod kątem

potencjalnych odstępstw od standardów. Kontrolowana jest wysoka jakość dokonywanych zmian oraz poziom ryzyka, które związane jest z wdrażanymi modyfikacjami. Duże organizacje mogą posiadać nawet kilka niezależnych od siebie Centrów Doskonałości, dedykowanych odrębnym dziedzinom, jak zarządzanie projektami, analiza biznesowa czy zapewnienie jakości. W przypadku analityków biznesowych, Centrum tworzy dla nich ramy działania, składające się zwykle z procesów, procedur, szablonów i najlepszych praktyk[9], następnie analitycy są zobowiązani do wykonywania swoich zadań zgodnie z podanymi ramami działania.

Organizacja, która pracuje nad np. stworzeniem na swoje potrzeby nowego systemu IT, może zatrudniać na etacie analityka biznesowego, który z wnętrza organizacji zbada jej potrzeby, stworzy czytelną dla wykonawcy dokumentację i stanowić będzie pomost między swoim pracodawcą – klientem, a zespołem deweloperskim – wykonawcą. Zaletą tego rozwiązania jest fakt, że analityk będzie optować za rozwiązaniami najtańszymi lub optymalnymi dla swojej macierzystej organizacji, z drugiej strony jednak, jako pracownik zależny od kierownictwa organizacji, niekoniecznie będzie umiał dostrzec wady otaczających go bieżących procesów czy rozwiązań organizacyjnych oraz nie będąc na szczycie struktury, może nie mieć możliwości przekonania kierownictwa o potrzebie koniecznych zmian.

Na drugim biegunie jest analityk biznesowy pracujący dla zespołu deweloperskiego, którego zadaniem jest budowa dedykowanego systemu IT dla konkretnego klienta. Analityk, który reprezentuje wykonawcę, będąc także pomostem między stronami umowy, jest w pewnym sensie przedstawicielem handlowym, który klientowi może zaproponować rozwiązania droższe, lub takie, w których specjalizuje się deweloper.

Rozwiązaniem pośrednim jest zewnętrzny konsultant, opłacany przez zamawiającego. Koszt jego zatrudnienia może stanowić nawet 10% wartości budowanego systemu, jednak analityk taki występuje wówczas w roli bezpośredniego konsultanta zarządu i dzięki obiektywnemu spojrzeniu z zewnątrz, stworzonej kompleksowej analizie struktury organizacji i działających w niej procesów, może mieć rzeczywisty wpływ na przemodelowanie strategii organizacji, zmiany w procesach, dobór optymalnych komponentów i technologii oraz, na koniec, wybór odpowiedniego wykonawcy systemu. Wiele organizacji wydaje się bardzo skomplikowane dla osób analizujących je „od środka", lecz przy spojrzeniu z zewnątrz stają się proste. Jeśli w procesie zakupu nowego systemu zabraknie analityka biznesowego, sama organizacja, z dużym prawdopodobieństwem, nie będzie w stanie samodzielnie wewnętrznie przeprowadzić wartościowej analizy, lecz poprosi o to dostawcę oprogramowania (dewelopera w przypadku rozwiązań dedykowanych). Ten najczęściej stosuje metody rejestracyjne, czyli poprzestaje na wywiadach i warsztatach grupowych z pracownikami organizacji, lub interesariuszami, co może spowodować, że wymagania systemu zamiast wypełniać cele strategiczne organizacji (których sama organizacja często nie zna), skupią się na oczekiwaniach

[9] Przykładem takich ram działania są spotkania Listen&Learn, mające na celu wskazanie źle wykonanych elementów i działań oraz sposoby ich poprawy w przyszłości.

pracowników – takie metody są w gruncie rzeczy rejestracją faktów, a nie zrozumieniem przyczyn ich zaistnienia.

3. STOSOWANE TECHNIKI I NARZĘDZIA

Rola analityka biznesowego wymaga znajomości różnych technik biznesowych, w celu efektywnego zarządzania zmianą w przedsiębiorstwie. Dotyczą one różnych zagadnień, nad którymi pracuje analityk podczas kompleksowej analizy organizacji, kiedy stara się zrozumieć, jak w rzeczywistości działa analizowana organizacja i czym dany model jest spowodowany. Nie powinien uciekać się do metod rejestracyjnych; ryzykuje w ten sposób, że nie uda mu się spojrzeć w bezstronny lub innowatorski sposób na strukturę organizacyjną czy działające w organizacji procesy. Najlepszym źródłem danych do analizy organizacji (stan to-be) jest jej wewnętrzna dokumentacja. Jeśli takowa nie istnieje, analitykowi pozostaje wykorzystanie odwrotnej inżynierii.

Efektem działań analityków biznesowych w organizacji jest tworzenie nowych rozwiązań strategicznych, organizacyjnych lub technologicznych w dziedzinie IT. Wnoszą oni także, dzięki stosowanym technikom pracy, narzędzia stosowane w skutecznym zarządzaniu projektami: polepszają efektywność pracy i redukują straty (według teorii zarządzania Lean, stratą jest każde działanie, które nie wnosi wartości dodanej, czyli nie tylko straty materialne, ale również bezcelowa, jałowa praca[10]).

Techniki i metody analizy wiążą się ze zbieraniem wiarygodnych i wyczerpujących informacji za pomocą technik rejestracyjnych, (jak burza mózgów, wywiad, warsztaty, obserwacja, kwestionariusz) lub technik badawczych: PESTLE (używana dla celów analizy środowiska zewnętrznego, badająca wpływ 6 zewnętrznych czynników na organizację: polityczny, ekonomiczny, socjologiczny, technologiczny, prawny i środowiskowy. Inną nazwą tej techniki jest STEER, która bierze pod uwagę czynniki socjo-kulturowe, technologiczne, ekonomiczne, ekologiczne i prawne), SWOT (używająca 4 atrybutów, których zdefiniowanie ma wskazać silne i słabe strony przedsięwzięcia, a także możliwości i zagrożenia), a także mniej znane, jak analiza Heptalysis, MOST, CATWOE, de Bono's Six Thinking Hats, Five Whys, MoSCoW, VPEC-T, SCRS, Business Model Canvas, lub Business Process Modelling[11].

Używane są również techniki pomocnicze przy modelowaniu procesów: historyjki użytkownika (User Stories), macierz RACI, przypadki użycia, diagramy procesów, makiety i prototypy, schematy organizacyjne. Graficzne przedstawienie procesów wymaga także użycia notacji BPMN i UML.

[10] *Polskie centrum Lean* [online] LeanCenter.pl [dostęp: 3.08.2024].

[11] *Project Management Institute (PMI), Business Analysis for practitioners. A Practice Guide* (Project Management Institute, 2015).

4. ZNACZENIE FUNKCJI ANALITYKA BIZNESOWEGO

W 2023 r. w samej Europie zainwestowano 1.100 mld USD w projekty IT[12], szczególnie w nowe technologie, jak chmura, cyberbezpieczeństwo, sztuczna inteligencja i uczenie maszynowe, obliczenia brzegowe, blockchain czy internet rzeczy (IoT, Internet of Things). Tempo inwestycji jest dodatkowo zwiększane dzięki transformacji cyfrowej prowadzonej w większości branż, coraz powszechniej stosowanym technologiom chmurowym, technologiom IoT mającym zastosowanie w produkcji przedmiotów codziennego użytku oraz niezwykle dynamicznemu rynkowi start-upów. Nie bez znaczenia było również masowe wejście gospodarki w technologie cyfrowe, sprowokowane przez epidemię Covid-19. Przy tak ogromnych – i wciąż rosnących – kwotach, inwestorzy w projektach wewnętrznych lub realizowanych na zamówienie klientów zewnętrznych żądają dokładnego mierzenia stopy zwrotu z inwestycji. Jest to możliwe jedynie dzięki zoptymalizowanemu planowaniu produktów tworzonych w projektach i szczegółowym danym.

Coraz częstszą praktyką jest wymóg strony zamawiającej (i nie tylko w przypadku przetargów publicznych), że: Oferta powinna zawierać udokumentowane modele procesów biznesowych opisujące realizację oferowanych usług[13]". W ten właśnie sposób zamawiający zarządza ryzykiem, nadzorując przewidywalność dostawcy i upewniając się co do stosowania standardów. Efektem jest rosnąca potrzeba istnienia w organizacji dostawcy aktualnej i wyczerpującej, ustandaryzowanej dokumentacji na temat zasad jego działania, dołączanej do oferty handlowej.

Również analiza takich wzorcowych dokumentów, jak regulaminy, umowy itp. zmniejsza ryzyko działania organizacji, ponieważ straty z powodu ich wadliwości (luki, niespójność procedur) bywają ogromne. Ich niespójność wychodzi nieraz na jaw dopiero w sytuacji kryzysowej, kiedy jest już za późno na bezpieczną reakcję organizacji. Podobnie wygląda zarządzanie jakością: najtańsze jest wyeliminowanie błędów jeszcze na etapie planowania i przed etapem produkcji, nie tylko w firmach produkcyjnych, ale także programistycznych[14], logistycznych, farmaceutycznych, itd.

Jednocześnie analityk biznesowy jest osobą w założeniach łączącą dwa światy: świat fachowców wąskich specjalizacji, posługujących się na co dzień żargonem rozumianym tylko w ich wewnętrznym kręgu oraz świat ludzi skoncentrowanych na innych dziedzinach, nic nierozumiejących z języka pierwszej grupy. Jego

[12] *Europe IT Spending Market Share, Size, Growth, Forecast 2024-2032* [online] https://www.linkedin.com/pulse/europe-spending-market-share-size-growth-forecast-abhishek-vashistha-sf27e/, [dostęp: 7.08. 2024].

[13] https://www.linkedin.com/in/zelinski/ [dostęp: 22.08. 2024].

[14] Zjawisko to jest nazywane „długiem technologicznym", który powstaje, gdy w celu szybkiego zaspokojenia potrzeb biznesowych organizacja szuka najszybszych rozwiązań i sięga po nieoptymalne rozwiązania techniczne. Takie rozwiązania utrudniają, a nawet wręcz uniemożliwiają realizację przyszłych celów firmy. Dalszy rozwój, jak np. nowe inwestycje czy usprawnienia procesów w organizacji stają się możliwe dopiero po nadrobieniu zaległości, czyli spłaceniu długu technicznego [online] [https://goodpoint.blog/dlug-technologiczny-czym-nim-zarzadzac/ [dostęp: 24.08. 2024].

zadaniem jest zrozumienie przekazu i „przetłumaczenie" go na język drugiej grupy[15], uproszczenie, znalezienie wspólnego języka między dwiema grupami, nieumiejącymi się porozumieć bez pośrednika. Jest to rola, która będzie zyskiwać na znaczeniu w nadchodzących czasach, w miarę coraz silniejszego zawężania się specjalizacji zawodowych.

BIBLIOGRAFIA

Publikacje książkowe

Autissier, David, Jean-Michel Moutot. *Méthode de conduite du changement : diagnostic, accompagnement, performance*. Dunod: Malakoff, 2023.

Badreau, Stephane. *Gestion de projet agile – De la définition du besoin à la livraison d'un produit de qualité*. Eni Editions, 2021.

Badreau, Stephane, Jean-Louis Boulanger. *Ingénierie des exigences*. Dunod, 2014.

Bekes, Gábor. *Data Analysis for Business, Economics, and Policy*. Cambridge Univeristy Press, 2021.

Beynon-Davies, Paul. *Inżynieria systemów informacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1999.

Cadle, James. *Business Analysis Techniques. 72 Essential Tools for Success*; London: British Informatics Society, 2010.

Champagne, Jamie. *Seven Steps to Mastering Business Analysis*. 2ed; J. Ross Publishing, 2019.

Timothy, Clark, Alexander Osterwalder, Yves Pigneur, Bruce Hazen. 2013. *Model biznesowy. TY*; Onepress, 2013.

Coad, Peter, Edward Yourdon. *Analiza obiektowa*. Warszawa: Oficyna wydawnicza READ ME, 1994.

Coad, Peter, Edward Yourdon. *Projektowanie obiektowe*. Warszawa: Oficyna wydawnicza READ ME, 1994.

Cox, Ali. *Business Analysis For Dummies*. For Dummies, 2023.

Cox, Karl. *Business Analysis, Requirements, and Project Management. A Guide for Computing Students*. Auerbach Publications, 2022.

Dumnicki, Robert, Artur Kasprzyk, Mariusz Kozłowski. *Analiza i projektowanie obiektowe*. Gliwice: Helion, 1998.

Evans, Eric. *Domain-Driven Design. Zapanuj nad złożonym systemem informatycznym*. Gliwice: Helion, 2015.

Figura, Dariusz. *Obiektowe bazy danych*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza, 1996.

Flasiński, Mariusz. *Wstęp do analitycznych metod projektowania systemów informatycznych*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1997.

Fowler, Martin, Kendall Scott. *UML Distilled*. Addison-Wesley, 1997.

[15] *The Truth about Being the „Stupidest" in the Room* | Simon Sinek, [online] https://www.youtube.com/watch?v=BkLzo_oNVho&ab_channel=SimonSinek [dostęp: 24.08.2024].

Gerstbach, Ingrid. *Basiswissen Business-Analyse – Probleme lösen, Chancen nützen*. Redline Verlag, 2015.

Hanschke, Inge, Gunnar Giesinger, Daniel Goetze. *Business-Analyse – einfach und effektiv: Geschäftsanforderungen verstehen und in IT-Lösungen umsetzen. 2. Auflage*. Carl Hanser Verlag GmbH & Co. KG., 2016.

Jacobson, Ivar. *Object-Oriented Software Engineering – A Use Case-Driven Approach*. Addison-Wesley, 1992.

Kliszewski, Mariusz. *Inżynieria programowania obiektowego. Cz. 1. Analiza obiektowa*. Tomaszów Mazowiecki: Wydawnictwo Książki Technicznej Respekt, 1994.

Kliszewski, Mariusz. *Inżynieria programowania obiektowego. Cz. 2. Projekt obiektowy*. Tomaszów Mazowiecki: Wydawnictwo Książki Technicznej Respekt, 1997.

Koszlajda, Adam. *Od pomysłu do przemysłu. Projekty IT w praktyce*. Katowice: Helion, 2018.

Kruchten, Philippe. *The Rational Unified Process. An Introduction*. Addison-Wesley, 1999.

Larman, Craig. *Applying UML and Patterns. An Introduction to Object-Oriented Analysis and Design*. Prentice-Hall, 1998.

Lausen, Georg, Gottfried Vossen. *Obiektowe bazy danych, modele i języki*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 2000.

Leyton, Ryland. *The Agile Business Analyst: Moving from Waterfall to Agile*. Leyton Publishing, 2015.

Martin, James. *Principles of Object-Oriented Analysis and Design*. PTR Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1993.

Marshall, Chris. *Enterprise Modelling with UML. Designing Successful Software through Business Analysis*, Addison-Wesley, 1999.

Meyer, Bertrand. *Handbook of Requirements and Business Analysis*. Springer Cham, 2022.

Minonne, Clemente. *Business Analyse – Konzepte, Methoden und Instrumente zur Optimierung der Business-Architektur*. Schäffer-Poeschel, 2016.

Olszak, Celina M. *Tworzenie i wykorzystywanie systemów Business intelligence dla potrzeb współczesnej organizacji*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, 2007.

Osterwalder, Aleksander, Yves Pigneur. *Tworzenie modeli biznesowych. Podręcznik wizjonera*. Onepress, 2012.

Palepu, Krishna. *Business Analysis and Valuation, 5ed*. Cengage Learning EMEA, 2019.

Patton, Jeff. *Mapowanie historyjek użytkownika. Przepis na produkt idealny*. Katowice: Helion, 2016.

Paul, Debra, James Cadle. *Business Analysis. 4Ed*. BCS, The Chartered Institute for IT., 2020.

Pirus, Jean-Francois. *Maitriser les techniques de Business Analyse*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.

Podeswa, Howard. *The Agile Guide to Business Analysis and Planning*. Addison-Wesley, 2021.

Polini, Eva. *Business Intelligence: le recueil des besoins : La boîte à outils du business analyst*. Eni Editions, 2020.

Project Management Institute (PMI), Business Analysis for practitioners. A Practice Guide. Project Management Institute.

Project Management Institute (PMI), The PMI Guide to Business Analysis. Project Management Institute 2017.

Sroka, Kinga. *Marketing i analityka biznesowa dla początkujących. Poznaj najważniejsze narzędzia i wykorzystaj ich możliwości*; Onepress, 2023.

Śmiałek, Michał, Kamil Rybiński. *Inżynieria oprogramowania w praktyce. Od wymagań do kodu z językiem UML*. Gliwice: Helion, 2023.

Turner, Paul *Mathematics for Business Analysis*. Mercury Learning and Information, 2024.

Winter, Helen *The Business Analysis Handbook. Techniques to Deliver Better Business Outcomes*. Kogan Page, 2023.

Zmitrowicz, Karolina. *Analiza biznesowa w IT. Lessons learned*. Gliwice: Helion, 2024.

Zmitrowicz, Karolina, Adam Roman. *Inżynieria wymagań. Studium przypadków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018.

Zwingman, Tobias. *Analityka biznesowa wspomagana sztuczną inteligencją. Ulepszanie prognoz i podejmowania decyzji za pomocą uczenia maszynowego.* Warszawa: Promise, 2023.

Żeliński, Jarosław. *Analiza biznesowa. Praktyczne modelowanie organizacji*. Gliwice: Onepress Helion, 2016.

Artykuły, wywiady:

Golder, Paul. „Improving Object-Oriented Analysis", *Information and Software Technology*, 16 (1994): 67-86.

Goodpoint Blog [online] https://goodpoint.blog/dlug-technologiczny-czym-nim-zarzadzac/, [dostęp: 24.08. 2024].

Fowler, M. 1997. *Dealing with Roles* [online] http://www.martinfowler.com/apsupp/roles.pdf

Polskie centrum Lean [online] LeanCenter.pl [dostęp: 03.08.2024].

Singla, V., *ChatGPT for Business Analysts, Craft your Business Analysis deliverables using AI-Driven Strategies with ChatGPT; szkolenie Udemy* [online] https://www.udemy.com/course/build-product-management-deliverable-portfolio-using-chatgpt/?couponCode=ST15MT100124B [dostęp: 10.07. 2024].

Svadchii, Alice. *Introduction a la Business Analyse*, [online] https://bestofbusinessanalyst.fr/author/alice_2007/ [dostęp: 31.07. 2024].

Terra J. *What is a Business Analysis and What does Business Analyst Do* [online], Simplilearn.com, 13.08.2024 [dostęp: 30.08. 2024].

Sinek, Simon. *The Truth about Being the „Stupidest" in the Room*, [online] https://www.youtube.com/watch?v=BkLzo_oNVho&ab_channel=SimonSinek [dostęp: 31.07.2024].

Vashistha, Abhishek. *Europe IT Spending Market Share, Size, Growth, Forecast 2024-2032*, [online] https://www.linkedin.com/pulse/europe-spending-market-share-size-growth-forecast-abhishek-vashistha-sf27e/; [dostęp: 7.08. 2024].

What is a Business Analysis and What does Business Analyst Do, [online] Simplilearn.com, [dostęp: 13.08. 2024].

Żeliński, Jarosław. Blog na LinkedIn [online] https://www.linkedin.com/in/zelinski/ [dostęp: 22.08.2024].

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR MAŁGORZATA WILCZYŃSKA
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu
ORCID: 0000-0002-1969-3498

RYZYKO I NIEPEWNOŚĆ A BEZPIECZEŃSTWO ORGANIZACJI

W niebezpieczeństwie bezpieczeństwem jest wiedzieć, ile można ryzykować

Ernest Hemingway

STRESZCZENIE

Z bezpieczeństwem nieodzownie związane jest ryzyko, rozumiane jako wpływ niepewności na cele. Z ryzykiem mamy do czynienia, kiedy jesteśmy w stanie określić prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych przyszłych zdarzeń. Natomiast niepewność utożsamia się z niemożnością podjęcia racjonalnej decyzji wobec braku informacji o przyszłych wydarzeniach. Ryzyko i niepewność często występują razem bądź nawet są ze sobą utożsamiane, ale nie oznaczają tego samego. Ryzyko zgodnie z normą ISO/IEC 31000 jest definiowane jako wpływ niepewności na cele, przy czym niepewność może być negatywna – szkodzić realizacji celów, ale równie często może być pozytywna (określana jako szansa) – wspiera i ułatwia realizację celów. To oznacza, że nie można traktować ryzyka jako zjawiska niezależnego (odrębnego) od niepewności. Umiejętne zarządzanie ryzykiem warunkuje sprawne funkcjonowanie organizacji oraz przyczynia się do podniesienia jakości i bezpieczeństwa organizacji. Bezpieczeństwo organizacji osiąga się dzięki zorganizowanemu procesowi zarządzania ryzykiem. Zarządzanie ryzykiem, jako ustrukturyzowane podejście do identyfikacji, oceny, łagodzenia i monitorowania ryzyka, stało się niezbędnym narzędziem minimalizowania niepewności i maksymalizacji szans. System zarządzania ryzykiem jest sposobem na opanowanie niepewności i wynikającego z niej ryzyka. Korzyści płynące z zarządzania ryzykiem wykraczają daleko poza zwykłe unikanie ryzyka. Obejmują one usprawniony proces podejmowania decyzji, zwiększoną odporność, wyższą jakość planowania, zwiększenie sprawności realizowanych działań/poprawione standardy zarządzania, zwiększenie efektywności kontroli wewnętrznych, zgodność z przepisami, jak również zwiększoną reputację oraz wspieranie innowacji. Zarządzanie ryzykiem powinno prowadzić do tego, by eliminować lub minimalizować występowanie jakichkolwiek zagrożeń, właściwie rozpoznawać symptomy ryzyka oraz rozwijać nowo pojawiające się szanse. Zarządzanie ryzykiem jest skuteczne i efektywne, gdy obejmuje

wszystkie obszary, funkcje i zadania jednostki przez wkomponowanie w system zarządzania odpowiednich działań

Słowa kluczowe: organizacja, bezpieczeństwo, ryzyko, zarządzanie ryzykiem

RISK AND UNCERTAINTY AND ORGANIZATIONAL SECURITY

SUMMARY

Risk is inextricably linked to security, understood as the impact of uncertainty on goals. We deal with risk when we are able to determine the probability of individual future events. On the other hand, uncertainty is identified with the inability to make a rational decision in the absence of information about future events. Risk and uncertainty often occur together or are even identified with each other, but they do not mean the same thing. Risk, according to the ISO/IEC 31000 standard, is defined as the impact of uncertainty on goals, where uncertainty can be negative – detrimental to the achievement of goals, but can also often be positive (referred to as an opportunity) – supports and facilitates the achievement of goals. This means that risk cannot be treated as a phenomenon independent (separate) from uncertainty. Skillful risk management determines the efficient functioning of the organization and contributes to improving the quality and safety of the organization. The safety of the organization is achieved through an organized risk management process. Risk management, as a structured approach to identifying, assessing, mitigating and monitoring risk, has become an indispensable tool for minimizing uncertainty and maximizing opportunities A risk management system is a way to manage uncertainty and the risks that come with it. The benefits of risk management go far beyond simple risk avoidance. They include improved decision-making, increased resilience, higher quality of planning, improved operational efficiency/governance standards, improved internal control effectiveness, regulatory compliance, as well as enhanced reputation and support for innovation. Risk management should lead to eliminating or minimizing the occurrence of any threats, properly recognizing risk symptoms and developing newly emerging opportunities. Risk management is effective and efficient when it covers all areas, functions and tasks of the entity by incorporating appropriate actions into the management system

Keywords: organization, security, risk, risk management

WSTĘP

Bezpieczeństwo osiągnęło w obecnych czasach globalną postać wraz z pojawiającymi się zagrożeniami. Zagrożenia z kolei wraz z rozwojem cywilizacyjnym cały czas ewoluują. Posiadanie wiedzy i umiejętności prawidłowej identyfikacji aktywnych bądź prognozowanych zagrożeń może pozwolić na podjęcie działań prewencyjnych. Zastosowanie odpowiedniego systemu zarządzania ryzykiem oraz systemu kontroli prowadzi do znacznego zmniejszenia zagrożeń[1].

[1] Małgorzata Wilczyńska, *Bezpieczeństwo finansowe organizacji* (Kalisz: Kalskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023), 262.

Każda organizacja działa w niepewnym otoczeniu, które często ma sprzeczne interesy i negatywne nastawienie do działania tej organizacji. Niepewność otoczenia to ryzyko dla organizacji, ryzyko, które należy zidentyfikować i odpowiednio zarządzić. Odpowiednie zarządzanie ryzykiem umożliwi redukowanie zagrożeń i podatności, a także wykorzystanie pojawiających się szans[2]. We współczesnej organizacji ryzyko i zarządzanie nim staje się elementem kluczowym do nieustannego udoskonalania funkcjonowania organizacji, które przyczyniają się do zwiększenia bezpieczeństwa organizacji. Umiejętne zarządzanie ryzykiem warunkuje sprawne funkcjonowanie organizacji oraz przyczynia się do podniesienia jakości i bezpieczeństwa organizacji. Bezpieczeństwo organizacji osiąga się, dzięki zorganizowanemu procesowi zarządzania ryzykiem. Ocena ryzyka, zarządzanie nim i próby minimalizowania zagrożeń to duże wyzwania, stojące przed każdą organizacją. Przemyślana strategia w tym kontekście jest w stanie znacząco poprawić bezpieczeństwo i stabilność organizacji oraz pozwala w pełni skupić się na potencjale rozwojowym. Zarządzanie ryzykiem, bezpieczeństwo oznacza systematyczne podejście do przewidywania nieoczekiwanych okoliczności. Ryzyko i niepewność są to niewątpliwie pojęcia, które funkcjonują we współczesnym zarządzaniu, a także w naukach o bezpieczeństwie[3].

> Niepewność jest przeciwieństwem pewności, czyli dotyczy tych zdarzeń i sytuacji, których potencjalnej możliwości wystąpienia nie możemy precyzyjnie przewidzieć, a których wstępowanie może mieć negatywne skutki dla podejmowanego działania, może skutkować niepowodzeniem działań i poniesieniem strat. Prawdopodobieństwa wystąpienia nieprzewidzianych zdarzeń nie sposób precyzyjnie określić. Nie sposób również określić częstotliwości takich zdarzeń, ich skali i siły oraz negatywnych skutków[4].

> Niepewność występuje wtedy, kiedy wyniki zarządzających decyzji nie mogą być przewidziane z absolutną dokładnością, a wszystkie możliwości i związane z nimi prawdopodobieństwa są zmienne[5].

W sytuacji, gdy jesteśmy w stanie oszacować prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnych dla realizowanego działania (projektu, koncepcji, przedsięwzięcia) zdarzeń i zagrożeń oraz skalę ich skutków, wówczas raczej używa się pojęcia ryzyka niż niepewności. W języku potocznym za ryzyko przyjmuje się jakąś miarę lub ocenę zagrożenia wystąpienia jakiegoś niepożądanego zjawiska na skutek podjęcia przez nas jakiejś decyzji lub prawdopodobnych zdarzeń od nas

[2] Sebastian Pikur, *Opanować niepewność, ryzyko IT*.pl, https://ryzykoit.pl/2018/06/15/opanowac-niepewnosc/ [dostęp: 01.09.2024].

[3] Jarosław Wołejszo, Krzysztof Rejman, Małgorzata Wilczyńska, *Ryzyko i niepewność w bezpieczeństwie informacji (*Kalisz: Kalskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2022, 6.

[4] A. Adamus-Matuszyńska, J. Hibner, P. Grobelny, M. Lusztyn, P. Nowak, D.Pelc, A. Podszywałow, A. Saczuk, R. Wierzba, R. Wieczorek, J. Ziębiec, *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB, Część II*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa, Międzynarodowa Szkoła Bankowości i Finansów, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Praca zbiorowa, Gdańsk-Katowice-Warszawa 2007 s.207

[5] Mark Hirschey, *Managerial Economics* (Orlando: The Dryden Press, 2000), 595.

niezależnych. Zarządzanie ryzykiem jest procesem – nie wystarczy przeprowadzić analizy tylko jeden raz, lecz trzeba na bieżąco udoskonalać strategię i monitorować jej efekty. Zarządzanie ryzykiem w organizacji to długotrwały proces, który ma na celu doprowadzenie do zmniejszenia ryzyka do akceptowalnego poziomu, jest procesem ciągłym i wymaga nieustannego doskonalenia metod. Można wyróżnić cztery podstawowe metody identyfikacji i oceny ryzyka w organizacji. Optymalnie jest korzystać z nich wszystkich, a proporcje to jest kwestia każdej organizacji z osobna. Mogą one przybierać różne formy, lecz zasada jest właściwie zawsze taka sama tj. chodzi o zrozumienie tego, co i w jakim stopniu zagraża organizacji, a także w jaki sposób można minimalizować to ryzyko (i jakie wiążą się z tym koszty). Na opinii ekspertów polegają aż trzy z czterech metod:

- dyskusje na temat zagrożeń na szczeblu zarządu organizacji,
- opieranie się na intuicji i doświadczeniu kadry menedżerskiej,
- sięganie po opinie ze strony zewnętrznych doradców,
- prowadzenie formalnych rejestrów ryzyka i zagrożeń[6].

Prawdopodobnie w przyszłości, ale również i dzisiaj dla organizacji nie będzie tak ważne, co posiada, ale to czy ma umiejętność wykrywania turbulencji, przewidywania nadejścia chaosu i zarządzania ryzykiem. Proces zarządzania ryzykiem to ciągłe działania obejmujące identyfikację ryzyka, ocenę ryzyka, planowanie reakcji na ryzyko, wdrażanie przyjętej reakcji na ryzyko oraz komunikację pomiędzy uczestnikami procesu zarządzania ryzykiem. Zarządzanie ryzykiem w organizacji polega na identyfikacji potencjalnych zagrożeń, ocenie ryzyka oraz redukcji ryzyka tj. minimalizacji jego wpływu na działalność organizacji. Zatem aby prawidłowo zarządzać ryzykiem, należy właściwie je rozpoznać, wycenić jego wartość i prawdopodobieństwo wystąpienia, wybrać metody zarządzania nim i zbudować niezbędną do tego celu strukturę organizacyjną. Zarządzanie ryzykiem powinno prowadzić do tego, by eliminować lub minimalizować występowanie jakichkolwiek zagrożeń, właściwie rozpoznawać symptomy ryzyka oraz rozwijać nowo pojawiające się szanse. Obecnie zmienność i złożoność otoczenia tj. niepewność i ryzyko determinują procesy decyzyjne. Zarządzanie ryzykiem to sztuka podejmowania decyzji, chodzi głównie o zbieranie aktualnych danych i wiarygodnych informacji i o przekazywanie ich na czas osobom, którym są potrzebne do podjęcia mądrych decyzji. Zarządzanie ryzykiem to proces pomagający organizacji zrozumieć i ocenić, co może jej przeszkodzić lub pomóc w osiągnięciu celów. Skuteczne zarządzanie pozwala na podjęcie odpowiednich działań zwiększających prawdopodobieństwo sukcesu i zmniejszających możliwość porażki. Zarządzanie ryzykiem dotyczy wszystkich organizacji: dużych i małych, prywatnych i państwowych.[7]

Rodzaje ryzyka można podzielić na dwie główne kategorie: wewnętrzne i zewnętrzne. Te pierwsze związane są z organizacją pracy, strategią, procesami

[6] Jak ocenić ryzyko i minimalizować zagrożenia w Twojej organizacji?, money.pl https://www.money.pl/gospodarka/jak-ocenic-ryzyko-i-minimalizowac-zagrozenia-w-twojej-organizacji-6909222942943872a.html [dostęp: 29.08.2024].

[7] Katarzyna Włodarska, Senior Manager EY Academy of Business, Zarządzanie ryzykiem, EY 2023 https://www.academyofbusiness.pl/trainings/zarzadzanie-ryzykiem/ [dostęp: 13.08.2023].

oraz z samymi pracownikami. Największym zagrożeniem jest bez wątpienia ryzyko finansowe, czyli mówiąc najprościej: niewystarczające środki finansowe. W tym kontekście możliwości związanych z zapobieganiem jest wiele. Od odpowiedniego planowania wydatków i analizowania zasobów, przez zadbanie o oszczędności i poduszki finansowe. Drugą kategorię stanowi ryzyko zewnętrzne. Do tej grupy zaliczają się zagrożenia związane z polityką państwa, sytuacją na rynku, kwestie ekonomiczne, społeczne czy dotyczące środowiska naturalnego. Bardzo trudno jest zapobiegać zagrożeniom związanym z nieprzewidywalną naturą albo ze zmianami w obowiązującym prawie, dlatego też pomocne może okazać się przygotowanie strategii na tego typu sytuacje, aby nawet bardzo zaskakujące decyzje rządzących spotkały się w organizacji z błyskawiczną reakcją w postaci analizy i konkretnego planu działania. Minimalizacja ryzyka jest możliwa tylko wtedy, gdy weźmie się każdy konkretny scenariusz – przeanalizuje go i przemyśli to, co można zrobić, by zmniejszyć możliwość jego wystąpienia lub jego negatywnych efektów.

> Współczesne organizacje, by osiągnąć sukcesy w zmiennym i złożonym otoczeniu powinny cechować się wysoką sprawnością i aby przetrwać na rynku muszą być niezwykle elastyczne. Szybkość i elastyczność działania są warunkami przetrwania i rozwoju organizacji w otoczeniu zewnętrznym i wewnętrznym. Kierowanie organizacją w warunkach wysokiego ryzyka i ciągłej niepewności to ogromne wyzwanie dla kadry menedżerskiej. Wszelkie działania podejmowane przez organizację wiążą się z ryzykiem. Ryzyko jest nieodłączną częścią funkcjonowania każdej nowoczesnej organizacji. Ryzyko prowadzonej działalności dotyczy bowiem każdego typu organizacji – publicznej, prywatnej czy sektora pozarządowego. Różne rodzaje ryzyka, na jakie narażone są organizacje, powstają zarówno w otoczeniu, jak i w samej organizacji, będąc konsekwencją istniejącej struktury organizacyjnej, procedur działania, doboru pracowników czy obszaru prowadzonej działalności. Ryzyko to potencjalna zmienność zdarzeń. W sytuacji, gdy jesteśmy w stanie oszacować prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnych dla realizowanego działania (projektu, koncepcji, przedsięwzięcia) zdarzeń i zagrożeń oraz skalę ich skutków, wówczas raczej używa się pojęcie ryzyka niż niepewności[8]

Z ryzykiem mamy do czynienia, kiedy jesteśmy w stanie określić prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych przyszłych zdarzeń, natomiast niepewność utożsamia się z niemożnością podjęcia racjonalnej decyzji wobec braku informacji o przyszłych wydarzeniach. Niepewność występuje wtedy, kiedy wyniki zarządzających decyzji nie mogą być przewidziane z absolutną dokładnością, a wszystkie możliwości i związane z nimi prawdopodobieństwa są zmienne. Z niepewnością mamy do czynienia, gdy dostrzegamy, że skutki obecnych działań nie mogą być poznane z absolutną pewnością. Ryzyko i niepewność często występują razem, bądź nawet są ze sobą utożsamiane, ale nie oznaczają tego samego. Standard ISO 31000:2018 definiuje ryzyko jako wpływ niepewności na cele. To oznacza, że nie można traktować ryzyka jako zjawiska niezależnego (odrębnego)

[8] Jarosław Wołejszo, Krzysztof Rejman, Małgorzata Wilczyńska, „Zarządzanie ryzykiem a bezpieczeństwo organizacji", Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2023, s.5

od niepewności. Treści prezentowane w artykule opracowano na podstawie analizy treści literatury przedmiotu jak również metody analizy i syntezy.

1. RYZYKO – ZAKRES POJĘCIA

„Nic co warte posiadania, nie da się zdobyć bez ryzyka"

George Bernard Shaw

Każda organizacja działa w niepewnym otoczeniu. Niepewność otoczenia to ryzyko dla organizacji, ryzyko, które należy zidentyfikować i odpowiednio zarządzić. System zarządzania ryzykiem jest sposobem na opanowanie niepewności i wynikającego z niej ryzyka. Zarządzanie ryzykiem to proces pomagający organizacji zrozumieć i ocenić, co może jej przeszkodzić (lub pomóc) w osiągnięciu celów[9]. Podejmowanie decyzji dotyczących przyszłości zawsze odbywa się w warunkach ryzyka i niepewności. Przyczyną niepewności jest bariera dostępu do informacji lub też ich niewiarygodność. Im większa jest niepewność, tym większe jest ryzyko[10]. Ryzyko jest pojęciem wieloznacznym, wieloaspektowym i złożonym.

> Ryzyko można zdefiniować jako kombinacja prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzenia oraz jego skutków. We wszelkiego rodzaju przedsięwzięciach, istnieje możliwość wystąpienia zdarzeń, pociągających za sobą skutki, które stanowią bądź szansę na dodatkowe korzyści, bądź też zagrożenie dla powodzenia przedsięwzięcia. Przyjmuje się coraz powszechniej, że zarządzanie ryzykiem dotyczy zarówno pozytywnych jak i negatywnych aspektów ryzyka.
>
> W dziedzinie bezpieczeństwa, przyjmuje się generalnie, że zdarzenia mogą mieć wyłącznie niekorzystne następstwa, a tym samym zarządzanie ryzykiem koncentruje się na zapobieganiu szkodom i ich ograniczaniu[11].

Właściwa reakcja na zagrożenie stanowi największe wyzwanie, jednak świadomość zmienności otoczenia pozwala organizacjom unowocześniać metody zarządzania ryzykiem.

> Termin ryzyko pochodzi od łacińskiego słowa risicum i w wielu językach indoeuropejskich brzmi podobnie (angielski – risk, francuski – risique, niemiecki – risiko), a oznacza szansę, prawdopodobieństwo wystąpienia zdarzenia pozytywnego lub negatywnego, sukcesu lub porażki[12].

---

[9] Małgorzata Wilczyńska, *Bezpieczeństwo finansowe organizacji* (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023), 69.

[10] Agata Kumpiałowska, *Skuteczne zarządzanie ryzykiem a kontrola zarządcza w sektorze publicznym. Ocena ryzyka w ramach kontroli zarządcze* (Warszawa: C.H. Beck, 2011), 2.

[11] Standard Zarządzania Ryzykiem, Risk Management Standard, Federation of European Risk Managemnt Associations FERMA, https://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-polish-version.pdf [dostęp:31.08.2024]

[12] Dorota Fleszar, *Kontrola zarządcza jednostek sektora finansów publicznych. Dobre praktyki w samorządzie terytorialnym* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2021), 171.

Słownik języka polskiego definiuje ryzyko jako „możliwość, że coś się nie uda, przedsięwzięcie, którego wynik jest niepewny"[13].

> W języku potocznym za ryzyko przyjmuje się jakąś miarę lub ocenę zagrożenia wystąpienia jakiegoś niepożądanego zjawiska na skutek podjęcia przez nas jakiejś decyzji lub prawdopodobnych zdarzeń od nas niezależnych. Ryzyko wynika często z funkcjonowania dużej liczby zmiennych podmiotów, zachodzących między nimi zależności, zmian w ich otoczeniu, ograniczonej możliwości kontrolowania oraz ich wyników. Głównym kierunkiem działań każdej organizacji powinno być dążenie do ograniczania, redukowania ryzyka[14].
>
> Potoczne rozumienie tego pojęcia oznacza możliwość niepowodzenia, porażki, straty, przedsięwzięcie, którego wynik jest niepewny lub wątpliwy[15].

Ryzyko to możliwość wystąpienia zdarzenia, które będzie miało wpływ na realizację założonych celów działania organizacji. Ponadto do obszaru pojęciowego związanego pośrednio lub bezpośrednio z pojęciem ryzyko i jego analizą kluczowe są następujące terminy:

- czynnik ryzyka *(risk factorus)* – rozumiany jako zdarzenie, działanie lub zaniechanie działania, które może spowodować wystąpienie ryzyka; czynniki ryzyka to czynniki sprzyjające wystąpieniu ryzyka i zdefiniowaniu;
- przyczyny, które mogą spowodować określone skutki;
- kategorie ryzyka *(risk category)* – to pogrupowane w ograniczoną liczbę czynniki ryzyka; grupowanie czynników ryzyka zapewnia odpowiedni dobór mechanizmów kontrolnych;
- waga ryzyka *(risk weight)* – wpływ danego czynnika ryzyka na przyjęty do badania system wyrażony przez przypisanie temu czynnikowi relatywnej wagi;
- ryzyko audytu (RA) *(audit risk)* – ryzyko sformułowania błędnej opinii przez audytora[16].

Organizacje różnych rodzajów i wielkości stawiają czoła czynnikom i wpływom wewnętrznym, jak i zewnętrznym, które składają się na niepewność tego, czy i kiedy osiągną one swoje cele. Wpływ, jaki wywiera ta niepewność na cele organizacji, nazywa się „ryzykiem". Ryzyka mogą mieć swoje źródło wewnątrz jednostki, jak również w środowisku, w jakim jednostka funkcjonuje. Zagrożenia dla organizacji i jej działalności mogą wynikać zarówno z czynników wewnętrznych, jak i zewnętrznych w stosunku do organizacji.

---

[13] *Słownik języka polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/sjp/ryzyko;2518509.html [dostęp: 29.08.2022].

[14] *Ryzyko (risk)*, Encyklopedia Zarządzania, https://mfiles.pl/pl/index.php/ryzyko [dostęp: 23.08.2022].

[15] *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, t.2, Warszawa 2000, s.283

[16] Piotr Sołtyk, „Zarządzanie ryzykiem jako przedmiot oceny audytu wewnętrznego", *Finanse Komunalne* 3 (2009): 62.

TABELA 1 RZYKŁADOWY ZBIÓR CZYNNIKÓW RYZYKA – CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE, KTÓRE MOGĄ ZOSTAĆ UWZGLĘDNIONE PRZY IDENTYFIKACJI RYZYKA

Czynniki wewnętrzne	Czynniki zewnętrzne
• charakter wykonywanej pracy, • plany i strategie, • kultura organizacji, • dostępne środki finansowe, • komunikacja, • systemy informatyczne, • przetwarzanie informacji, • liczba pracowników i ich kwalifikacje, • odpowiedzialności i postawa kierownictwa, • liczba, rodzaj i wielkość dokonywanych operacji finansowych	• zmieniające się oczekiwania lub potrzeby obywateli, • zmiany przepisów prawa, • zagrożenia naturalne, • zagrożenia gospodarcze, • naciski na jednostkę z zewnątrz, • zmiany technologii

Źródło: Komunikat Nr 6 Ministra finansów z dnia 6 grudnia 2012 r. w sprawie szczegółowych wytycznych dla sektora finansów publicznych w zakresie planowania i zarządzania ryzykiem, Dziennik Urzędowy Ministra Finansów, Warszawa, dnia 18 grudnia 2012 r. Poz.56 https://www.gov.pl/web/finanse/standardy-i-wytyczne-kontrola-zarzadcza [dostęp: 26.08.2022], Małgorzata Wilczyńska, *Bezpieczeństwo finansowe organizacji*, (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023), 70-71.

Glosariusz Międzynarodowych Standardów Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego wydanych przez Instytut Audytorów Wewnętrznych IIA Polska definiuje ryzyko następująco:

> Ryzyko – możliwość zaistnienia zdarzenia, które będzie miało wpływ na realizację założonych celów. Ryzyko jest mierzone wpływem (skutkami) i prawdopodobieństwem wystąpienia[17].

Ryzyko to zatem niepewność związana ze zdarzeniem lub działaniem, które wpłynie na zdolność organizacji do realizacji celów. Może mieć charakter negatywnego zdarzenia lub też pozytywnej możliwości.

> Niepewność jest przeciwieństwem pewności, czyli dotyczy tych zdarzeń i sytuacji, których potencjalnej możliwości wystąpienia nie możemy precyzyjnie przewidzieć, a których wstępowanie może mieć negatywne skutki dla podejmowanego działania, może skutkować niepowodzeniem działań i poniesieniem strat. Prawdopodobieństwa wystąpienia nieprzewidzianych zdarzeń nie sposób precyzyjnie określić. Nie sposób również określić częstotliwości takich zdarzeń, ich skali i siły oraz negatywnych skutków[18].

[17] Ryzyko. Glosariusz Międzynarodowych Standardów Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego wydanych przez Instytut Audytorów Wewnętrznych IIA, s.46 https://www.iia.org.pl/o-nas/standardy [dostęp: 24.08.2022].

[18] A. Adamus-Matuszyńska, J. Hibner, P. Grobelny, M. Lusztyn, P. Nowak, D.Pelc, A. Podszywałow, A. Saczuk, R. Wierzba, R. Wieczorek, J. Ziębiec, *Bankowość dla praktyków. Europejski Certyfikat Bankowca EFCB*, Część II, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa,

> Niepewność występuje wtedy, kiedy wyniki zarządzających decyzji nie mogą być przewidziane z absolutną dokładnością, a wszystkie możliwości i związane z nimi prawdopodobieństwa są zmienne[19].

W sytuacji, gdy jesteśmy w stanie oszacować prawdopodobieństwo wystąpienia negatywnych dla realizowanego działania (projektu, koncepcji, przedsięwzięcia) zdarzeń i zagrożeń oraz skalę ich skutków, wówczas raczej używa się pojęcia ryzyka niż niepewności. Ryzyko *(eng: risk*)

> zgodnie z normą ISO/IEC 31000 jest definiowane jako wpływ niepewności na cele, przy czym niepewność może być negatywna – szkodzić realizacji celów, ale równie często może być pozytywna (określana jako szansa), wspiera i ułatwia realizację celów[20].

Wszelkie działania podejmowane przez organizację wiążące się z ryzykiem, powinny zatem wpisywać świadomość ryzyka, zarówno w odniesieniu do zadań, które mogą zostać nieprawidłowo wykonane oraz możliwości, które mogą zostać wykorzystane, w ramach całej działalności[21]. Umożliwia to organizacji uzyskać wystarczającą pewność, że jej cele zostaną osiągnięte. Organizacja jest w stanie kontrolować ryzyko, jeżeli tylko jej członkowie rozumieją, chcą i wiedzą, jak zarządzać ryzykiem na ich poziomie. Efektywnemu kontrolowaniu ryzyka sprzyja kultura organizacyjna, którą charakteryzują 3 cechy:

- indywidualne podejmowanie decyzji, wspomagane doradztwem – co zwiększa możliwość przypisania odpowiedzialności za działania;
- nastawienie na formułowanie pytań – co zachęca pracowników do identyfikowania problemów oraz zrozumienia i zaakceptowania istniejących rozwiązań;
- akceptacja niewiedzy – polega na docenianiu na każdym poziomie organizacji szczerości przy przyznawaniu się pracowników do niewiedzy w pewnych kwestiach. Podejście takie pozwala na bieżące monitorowanie kompetencji pracowników odnośnie działań związanych z zarządzaniem ryzykiem.

Wymienione powyżej elementy efektywnego kontrolowania ryzyka powinny mieć swoje potwierdzenie w sformułowanej strategii organizacji, która precyzuje cele i określa jej akceptację poziomu ryzyka. Mierzenie ryzyka jest bezużyteczne, jeśli reakcja na nie, nie jest wpisana w procedury czy politykę organizacji. Działania związane z zarządzaniem ryzykiem nie mogą być chaotyczne, ale przemyślane

---

Międzynarodowa Szkoła Bankowości i Finansów, Fundacja Warszawski Instytut Bankowośći, Praca zbiorowa, Gdańsk-Katowice-Warszawa 2007 s.207

[19] Hirschey, *Managerial*, 595.

[20] Sebastian Picur, *Opanować niepewność,* ryzykoIT.pl, 2018 https://ryzykoit.pl/2018/06/15/opanowac-niepewnosc/ [dostęp: 24.08.2022].

[21] Ministerstwo Finansów Rzeczypospolitej Polskiej: *Zarządzanie ryzykiem w sektorze publicznym. Podręcznik wdrożenia systemu zarządzania ryzykiem w administracji publicznej w Polsce*. Warszawa 2004/2005, s. 4

i wspierane przez kierownictwo[22]. Podsumowując, można stwierdzić, że nie istnieje jedna, jednoznaczna i pełna definicja ryzyka i w zależności od potrzeb, dyscypliny naukowej, branży stosuje się odpowiednią definicję. Ryzyko najczęściej jest określane jako prawdopodobieństwo wystąpienia dowolnego zdarzenia, działania lub braku działania, którego skutkiem może być szkoda w majątku lub wizerunku organizacji albo które przeszkodzi w osiągnięciu wyznaczonych celów i zadań.

2. KLASYFIKACJA RYZYKA

Ponieważ ryzyko jest terminem pojemnym i obszernym, istnieje jego wiele podziałów (klasyfikacji). Wynika to z faktu, że ryzyka wynikają z różnych źródeł i można je przyporządkować według rożnych kryteriów. Najbardziej powszechnym podziałem ryzyka występującym w działalności organizacji jest podział na ryzyko systematyczne i ryzyko niesystematyczne. Ryzyko systematyczne to ryzyko zewnętrzne, które wiąże się ze środowiskiem (otoczeniem), z którym konkretna jednostka wchodzi w interakcje, ale nie ma żadnego wpływu. Nie może władczym działaniem spowodować zmniejszenia czy nawet doprowadzić do eliminacji ryzyka. Tego typu ryzykiem będzie zmiana sytuacji gospodarczej, politycznej, społecznej, zmiana regulacji prawnych. Do ryzyka systematycznego można zaliczyć także wszelkiego rodzaju zdarzenia losowe, klęski żywiołowe. Natomiast ryzyko niesystematyczne (specyficzne) ma inny charakter – jest ściśle związane z funkcjonowaniem organizacji. Ma to swoje przełożenie w postaci posiadania realnego wpływu na jego poziom. Źródłem tego ryzyka jest np. sposób zarządzania i stan finansów; ten rodzaj ryzyka można zredukować, ale nie jest możliwe całkowite jego wyeliminowanie. Zawsze pozostaje tzw. ryzyko rezydualne. Jest to możliwość powstania zdarzenia (zjawiska lub okoliczności), które zawsze istnieje pomimo zastosowania środków przeciwdziałających, zaradczych. Jest to ryzyko, jakie pozostaje po przeprowadzeniu przez kadrę zarządzającą działań zmierzających do zminimalizowania jego wpływu oraz prawdopodobieństwo wystąpienia niepomyślnych zdarzeń. W funkcjonowaniu organizacji znaczenie ma podział ryzyk, który wyodrębniony zostaje w oparciu o kryterium horyzontu czasowego. Wyróżnić można dwa fundamentalne rodzaje ryzyka: ryzyko strategiczne oraz ryzyko operacyjne. Ryzyko strategiczne odnosi się do zdarzeń wewnętrznych i zewnętrznych, które mogą utrudnić lub wręcz uniemożliwić organizacji osiągnięcie jej celów i zamierzeń strategicznych. Ryzyka te mogą mieć poważne konsekwencje, które wpłynął na organizacje w perspektywie długoterminowej[23]. Ryzyko strategiczne to ryzyko, którego wystąpienie jest niezależne od organizacji. Jest ryzykiem długookresowym, które najczęściej związane jest z podjęciem decyzji długofalowych[24].

[22] Anna Sankowska, Grzegorz Gołębiowski, *Ocena standardu australijskiego w zarządzaniu ryzykiem w firmie*, *Analiza i kontrola finansowa*, Controlling 2011, https://analizafinansowa.pl/controlling/ocena-standardu-australijskiego-w-zarzadzaniu-ryzykiem-w-firmie-2899.html#STANDARD_AUSTRALIJSKI_7_KROK%C3%93W_ZARZ%C4%84DZAN [dostęp: 25.08.2022].

[23] Abbie Glossop, *Ryzyko strategiczne,* Ideagen, 11 czerwca 2021 r., https://www.ideagen.com/thought-leadership/blog/strategic-risk-a-quick-guide [dostęp: 31.08.2024].

[24] Fleszar, *Kontrola zarządcza,* 177-178.

Ryzyko strategiczne ma często wpływ na fundamenty działania lub funkcjonowania organizacji. Na jego poziom mogą mieć wpływ czynniki zewnętrzne pochodzące z otoczenia, z którymi jednostka wchodzi w relacje i z którym oddziałuje. Ryzyko strategiczne – związane np.:

- ze zdarzeniami i decyzjami politycznymi podejmowanymi w kraju,
- ze zmianami w dostępie do zewnętrznych źródeł finansowania,
- z błędnymi decyzjami strategicznymi,
- z niewłaściwymi decyzjami finansowymi,
- z opóźnieniami w realizacji zadań inwestycyjnych.

W funkcjonowaniu organizacji można wyróżnić następujące kategorie ryzyka strategicznego:

- *polityczne* – związane z brakiem możliwości świadczenia usług zgodnie z wymaganiami władz centralnych lub samorządowych;
- *ekonomiczne* – mające wpływ na zdolność organizacji do realizacji zobowiązań finansowych. Ryzyko to obejmuje czynniki takie jak brak wykupionej polisy ubezpieczeniowej oraz zmiany ogólnej sytuacji gospodarczej;
- *społeczne* – dotyczące skutków zmian tendencji demograficznych, społeczno-gospodarczych oraz odnoszących się do miejsca zamieszkania;
- *technologiczne* – związane z działalnością organizacji do nadążania za tempem/skalą zmian technologicznych lub możliwością wykorzystania odpowiednich technologii, by sprostać zmianom popytu. Ryzyko to może obejmować oddziaływanie wewnętrznych niepowodzeń technologicznych na zdolność organizacji do realizacji jej celów;
- *legislacyjne* – związane z bieżącymi lub możliwymi zmianami w ustawodawstwie krajowym lub europejskim;
- środowiskowe – dotyczące konsekwencji środowiskowych wynikających z realizacji celów organizacji np., wydajności energetycznej, hałasu, zanieczyszczenia lub skażenia[25]

Ryzyko operacyjne jest ryzykiem wewnętrznym, które wynika przede wszystkim z nieodpowiednich decyzji, braku kontroli czy złego zarządzania. Ryzyko operacyjne – ryzyko straty wynikające z nieodpowiednich lub zawodowych procedur wewnętrznych, błędów ludzkich lub systemowych oraz zdarzeń zewnętrznych, obejmując także ryzyko prawne[26]. Dotyczy np. regulacji wewnętrznych, organizacji i podejmowania decyzji. Spełnianie się ryzyka operacyjnego zawsze polega na utracie kluczowych zasobów lub utracie kontroli nad tymi zasobami. Ryzyko operacyjne jest ryzykiem krótkookresowym, związanym z bieżącą działalnością organizacji. Ryzyko napotykane przez kierowników i pracowników w trakcie codziennej

[25] Ministerstwo Finansów Rzeczypospolitej Polskiej: *Zarządzanie ryzykiem w sektorze publicznym. Podręcznik wdrożenia systemu zarządzania ryzykiem w administracji publicznej w Polsce.* Warszawa 2004/2005, s.33-35

[26] Grażyna Bancarewicz, „Ryzyko operacyjne źródłem nowych wyzwań dla pomiaru i zarządzania ryzykiem w instytucjach finansowych", *Bezpieczny Bank* 2, 27 (2005).

pracy tj. w trakcie codziennego wykonywania zadań. Ryzyko operacyjne – związane np.:

- z niebezpieczeństwem popełnienia błędów w działalności operacyjnej,
- z naruszeniem wizerunku jednostki,
- z błędami w powierzaniu odpowiedzialności oraz zadań,
- z awarią systemów informatycznych.

Główne czynniki ryzyka operacyjnego:

- ludzie – straty spowodowane umyślnym działaniem pracowników, z czynnikiem ludzkim wiążą się nadużycia takie, jak kradzieże dokonywane przez pracowników, fałszowanie dokumentów, błędy przy wprowadzaniu danych, niekompletna dokumentacja prawna oraz konflikty, praktyki biznesowe: wykorzystywanie poufnych danych o klientach, pranie brudnych pieniędzy, sprzedaż nieautoryzowanych produktów, ale również czynnikiem może być niska tolerancja stresu, dyskryminacja oraz adaptacja zmiennych warunków pracy;
- procesy – błędy w procedurach, co może wiązać się z koniecznością dostosowania się do wymogów klientów;
- systemy – zalicza się do nich awarie urządzeń, problemy ze sprzętem, z łącznością, z oprogramowaniem;
- zdarzenia zewnętrzne – straty będące wynikiem działań naturalnych takich jak trzęsienia ziemi, powodzie, huragany, ale również działania przestępcze tj. terroryzm, napady, kradzieże, wandalizm, włamania fizyczne i komputerowe[27]

Należy podkreślić, że:

> pochodzenie ryzyka operacyjnego może być różnorodne i z reguły zależy od charakteru wykonywanej działalności, obowiązującej w jednostce kulturze organizacyjnej, przyjętej koncepcji zarządzania personelem, funkcjonującym systemem komunikacji wewnętrznej, stopniem i zakresem wykorzystywania systemów informatycznych zapewniających m.in. przetwarzanie informacji, ponadto zależy od liczby pracowników i ich kwalifikacji oraz od kwalifikacji i umiejętności zarządczych kadry kierowniczej. Istotny wpływ na istnienie ryzyka operacyjnego ma wielkość posiadanych środków finansowych i związana z nim liczba, rodzaj i wielkość dokonywanych operacji finansowych, poziom zadłużenia, niekorzystne położenie, ograniczoność zasobów w tym głównie finansowych (niski potencjał dochodowy)[28].

Zarządzanie ryzykiem operacyjnym polega na identyfikacji, pomiarze, analizie i monitorowaniu ryzyka. Ryzyko operacyjne można zminimalizować (ograniczyć), poprzez dobrze przygotowaną i sprawnie funkcjonującą kontrolę wewnętrzną oraz niezależny i obiektywny audyt. Skuteczne wdrożenie systemu zarządzania

[27] Krzysztof Maderak, „Ewolucja metod kwantyfikacji ryzyka", *Miesięcznik Finansowy Bank* (2010): 51-52.

[28] Fleszar, *Kontrola* zarządcza, 179.

w organizacji pomaga zarządzać ryzykiem operacyjnym poprzez minimalizację zagrożeń i maksymalizację szans.

Poniżej w tabeli zestawiono 10 największych ryzyk operacyjnych (najbardziej istotnych zagrożeń) w latach 2017 – 2022

TABELA 2. 10 NAJWIĘKSZYCH RYZYK OPERACYJNYCH (NAJBARDZIEJ ISTOTNYCH ZAGROŻEŃ) W LATACH 2017 – 2022

	2022	2021	2020	2019	2018	2017
Zagrożenia z nagłym rozwojem technologii, zakłócenia IT *(IT disruption)*	1	1	1	2	1	1*
Wyciek danych *(Data compromise)*	-	2	2	1	2	1*
Kradzież i nadużycie (Theft and fraud)	2	4	3	5	4	9
Outsourcing i ryzyko osób trzecich *(Outsourcing and third-party risk)*	7	5	4	6	5	3
Ryzyko odporności *(Resilience risk)*	6	3	5	-	-	-
Zmiany organizacyjne (Organisational change)	-	8	6	4	8	6
Ryzyko postępowania *(Conduct risk)*	8	6	7	10	-	-
Ryzyko regulacyjne (Regulatory risk)	10	7	8	7	3	2
Ryzyko talentu (Talent risk)	3	-	9	-	7	*(new)*
Ryzyko geopolityczne *(Geoploitical risk)*	4	9	10	-	-	-
Zarządzanie danymi *(Data management)*	-	-	-	8	-	-
Brexit *(Brexit)*	-	-	-	9	-	-
Misseling *(Mis-seling)*	-	-	-	10	6	5*
Awaria IT, błędne działanie technologii *(IT Failure)*	-	-	-	3	-	-
Nieautoryzowany handel *(Unauthorised trading)*	-	-	-	-	9	5*
Ryzyko modelu *(Model risk)*	-	-	-	-	10	-
Dobrostan pracowników *(Empolyee wellbeing)*	-	10	-	-	-	-
Bezpieczeństwo informacji (Information security)	5	-	-	-	-	-
Ryzyko klimatyczne (Climate risk)	9	-	-	-	-	-

Źródło: opracowanie na podstawie Risk, Risk Management. Derivatives. Regulation., Risk.net April 2022, Top 10 op riswks 2022 Suported by Baker McKenzie, 31 March 2022 https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/guides/top-10-op-risks-2022 [dostęp: 25.08.2022]. https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/2021/03/top-10-op-risks-2021 [dostęp: 25.08.2022] https://www.risk.net/risk-management/7450731/top-10-operational-risks-for-2020; https://www.risk.net/risk-management/6470126/top-10-op-risks-2019' https://www.risk.net/risk-management/5424761/top-10-operational-risks-for-2018 [dostęp: 25.08.2022], Wilczyńska Małgorzata, *Bezpieczeństwo finansowe organizacji,* Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023), 75.

Według Baker McKenzie oraz Risk.Net dziesięć największych zagrożeń zidentyfikowanych na rok 2022 to:

- Zagrożenia z nagłym rozwojem technologii, zakłócenia IT *(IT disruption).*
- Kradzież i nadużycie (Theft and fraud).
- Ryzyko talentu *(Talent risk)*
- Ryzyko geopolityczne *(Geopolitical risk)*
- Bezpieczeństwo informacji *(Information security)*
- Ryzyko odporności *(Resilience risk)*
- Outsourcing i ryzyko osób trzecich *(Outsourcing and third-party risk)*
- Ryzyko postępowania *(Conduct risk)*
- Ryzyko klimatyczne *(Climate risk)*
- Ryzyko regulacyjne *(Regulatory risk)*

Wraz z przyśpieszającą cyfryzacją nie dziwi fakt, że na szczycie rankingu w 2021 r. znajdują się zagrożenia z nagłym rozwojem technologii (*IT disruption*) i zagrożenie danych (*Data compromise)*, a na dziesiątym miejscu pojawiła się nowa pozycja tj. dobrostan pracowników. Według raportu Baker McKenzie oraz Risk. Net w 2022 r. na szczycie rankingu znajdują się zagrożenia związane z nagłym rozwojem technologii (*IT disruption*) oraz kradzież i nadużycie (Theft and fraud), ponadto pojawiają się dwa nowe istotne ryzyka operacyjne tj. Bezpieczeństwo informacji *(Information security)* – pojawia się na piątym miejscu, oraz Ryzyko klimatyczne *(Climate risk)* – zajmuje dziewiątą pozycję. Według Raportu Światowego Forum Ekonomicznego Global Risks Report 2024[29] 10 największych globalnych zagrożeń zidentyfikowanych na rok 2024 to:

- Ekstremalne warunki pogodowe (*Extreme weather*).
- Dezinformacja generowana przez sztuczną inteligencję (*AI-generated misinformation and disinformation*).
- Polaryzacja społeczna i/lub polityczna (*Societal and/or political polarization*).
- Kryzys kosztów utrzymania (*Cost-of-living crisis*).
- Cyberataki (*Cyberattacks*).
- Spowolnienie gospodarcze (*Economic downturn*).
- Zakłócone łańcuchy dostaw *(Disrupted supply chains for critical goods and resources*).
- Konflikt zbrojny (*Escalation or outbreak of interstate armed conflict(s*).
- Ataki na infrastrukturę krytyczną (*Attacks on critical infrastructure*).
- Zakłócone łańcuchy dostaw żywności (*Disrupted supply chains for food*).

[29] *Current risk landscape,* The Global Risk Report 2024, 19th Edition, In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group, World Economic Forum 2024, s. 13 https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/ [dostęp: 31.08.2024].

TABELA 3. GLOBALNE RYZYKA W PERSPEKTYWIE KRÓTKOOKRESOWEJ I DŁUGOOKRESOWEJ

	PERSPEKTYWA KRÓTKOTERMINOWA Ryzyka w okresie 2 lat	KATEGORIE RYZYKA		PERSPEKTYWA DŁUGOTERMINOWA Ryzyka w okresie 10 lat	KATEGORIE RYZYKA
1.	Dezinformacja	Technologiczne	1.	Ekstremalne zjawiska (warunki) pogodowe	Środowiskowe
2.	Ekstremalne zjawiska (warunki) pogodowe	Środowiskowe	2.	Krytyczna zmiana w systemach ziemskich	Środowiskowe
3.	Polaryzacja społeczna	Społeczne	3.	Utrata różnorodności biologicznej i upadek ekosystemu	Środowiskowe
4.	Niepewność cybernetyczna	Technologiczne	4.	Niedobory zasobów naturalnych	Środowiskowe
5.	Konflikt zbrojny	Geopolityczne	5.	Dezinformacja	Technologiczne
6.	Brak możliwości ekonomicznych	Społeczne	6.	Niekorzystne skutki technologii AI	Technologiczne
7.	Inflacja	Ekonomiczne	7.	Mimowolna migracja	Społeczne
8.	Mimowolna migracja	Społeczne	8.	Niepewność cybernetyczna	Technologiczne
9.	Spowolnienie gospodarcze	Ekonomiczne	9.	Polaryzacja społeczna	Społeczne
10.	Zanieczyszczenie	Środowiskowe	10.	Zanieczyszczenie	Środowiskowe

Źródło: Opracowanie na podstawie The Global Risk Report 2024, 19th Edition, In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group, World Economic Forum 2024, s.8 https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/ [dostęp: 31.08.2024].

Raport 2024 Światowe Forum Ekonomiczne[30] wśród 10 największych zagrożeń World Economic Forum wymienia m.in. czynniki środowiskowe. Polaryzacja polityczna, związana z dezinformacją, ekstremalne zjawiska pogodowe jako skutek katastrofy klimatycznej, to główne zagrożenia wg. Światowego Forum Ekonomicznego w ciągu najbliższych dwóch lat. Jeśli chodzi o zagrożenia w gospodarce to eksperci wskazują, że cyberbezpieczeństwo, w tym zagrożenia związane z AI jako jedno z dziesięciu głównych zagrożeń w połączeniu z inflacją i wymuszoną migracją. Przewidywania dotyczące światowej gospodarki w krótkiej perspektywie są wysoce niepewne ze względu na sytuację geopolityczną (wojna w Ukrainie, Izrael) mogą w dalszym ciągu zaburzyć światowe łańcuchy dostaw, co z kolei może spowodować wzrost kosztów produktów, a to na wzrost inflacji[31]. Raport opracowany przez Światowe Forum Ekonomiczne we współpracy z Zurich Insurance Group i Marsh McLennan, opiera się na opiniach ponad 1400 globalnych ekspertów ds. ryzyka, decydentów i liderów biznesu. Wyniki wskazują

[30] The Global Risk Report 2024, 19th Edition, In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group, World Economic Forum 2024, https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/ [dostęp: 31.08.2024].

[31] Aleksandra Karasińska, *Największe zagrożenia dla świata 2024:* raport Światowego Forum Ekonomicznego, Forbes 10.01.2024, https://www.forbes.pl/life/wydarzenia/davos-najwiekse-zagrozenia-dla-swiata-2024-raport-swiatowego-forum-ekonomicznego/8ehzwkb [dostęp: 01.09.2024].

na negatywne perspektywy w perspektywie krótkoterminowej i pogarszające się rezultaty w perspektywie długoterminowej. Obawy związane z utrzymującym się kryzysem kosztów życia i zagrożeniami związanymi z dezinformacją oraz polaryzacją społeczną zdominowały prognozy ryzyka na 2024 r. Przewiduje się również, że nadchodzące lata będą charakteryzować się utrzymującą się niepewnością gospodarczą oraz rosnącymi podziałami. W dłuższej perspektywie bariery dla mobilności gospodarczej mogą narastać, uniemożliwiając sporej części populacji osiąganie korzyści ekonomicznych. Z kolei kraje narażone na konflikty lub podatne na zagrożenia klimatyczne mogą być coraz bardziej odizolowane od inwestycji, technologii i związanych z nimi miejsc pracy. W przypadku braku perspektyw, jednostki mogą być coraz bardziej podatne na przestępczość, militaryzację lub radykalizację. Ekstremalne zjawiska pogodowe, utrata różnorodności biologicznej i załamanie ekosystemów, niedobory zasobów naturalnych i zanieczyszczenie środowiska stanowią 5 z 10 najpoważniejszych zagrożeń dla ludzkości w ciągu następnej dekady[32].

3. RYZYKO W STANDARDACH AUDYTU WEWNĘTRZNEGO

Patrząc od strony procesów związanych wprost z bezpieczeństwem, najistotniejszy jest proces zarządzania ryzykiem. Inne procesy związane wprost z bezpieczeństwem to procesy zapewniające funkcjonowanie zarządzania bezpieczeństwem takie jak np. audyt wewnętrzny.

Proces zarządzania ryzykiem jest przedmiotem zainteresowania audytu wewnętrznego. Standardy działania określają, w jaki sposób audytorzy wewnętrzni powinni wykonywać swoje zadania w tym zakresie[33]. Zgodnie ze standardem działania 2120 – *Zarządzanie ryzykiem* – działanie audytu wewnętrznego musi oceniać procesy kształtujące ład organizacyjny i przedstawiać stosowane zalecenia usprawnienia procesów zarządzania ryzykiem. Zgodnie z interpretacją standardu audytor wewnętrzny uważa procesy zarządzania ryzykiem za skuteczne, jeśli z jego oceny wynika, że cele organizacji wspierają misję organizacji i są z nią zgodne; istotne rodzaje ryzyka zostały zidentyfikowane i ocenione; wybrano odpowiedni sposób reakcji na ryzyko, zgodny z wrażliwością organizacji na dane ryzyko; istotne informacje o ryzku są zbierane i na czas przekazywane wewnątrz organizacji, umożliwiając pracownikom, kierownictwu i radzie wykonywanie obowiązków. Audytorzy wewnętrzni mogą w trakcie wykonywania różnych zadań i projektów audytowych zbierać informacje, które są potrzebne do wyrażenia powyższej oceny. Wyniki tych zadań, zebrane razem, dadzą obraz procesów zarządzania ryzykiem w organizacji i ich skuteczności[34].

[32] Forum Odpowiedzialnego Biznesu, https://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/global-risks-report-2024/?cn-reloaded=1 [dostęp: 31.08.2024].

[33] Małgorzata Wilczyńska, *Ryzyko w audycie*, [w:] Zarządzanie ryzykiem w organizacji, red. Jarosław Wołejszo, Krzysztof Rejman, Małgorzata.Wilczyńska (Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2021), 216.

[34] Standard działania 2120 „Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego" opracowane przez The Institute of Internal Auditors (IIA) s. 13 https://www.gov.pl/web/finanse/

Procesy zarządzania ryzykiem są monitorowane w ramach bieżącego zarządzania, odrębnych ocen lub przez oba te sposoby.

Standard 2120 zawiera następujące standardy wdrożenia:

- 2120.A1 – Audyt wewnętrzny musi oceniać, w jakim stopniu ład organizacyjny, działalność operacyjna i systemy informatyczne organizacji są narażone na ryzyko związane z:
  - ✓ osiągnięciem celów strategicznych organizacji,
  - ✓ wiarygodnością i rzetelnością informacji finansowych i operacyjnych,
  - ✓ skutecznością i wydajnością działalności operacyjnej i programów,
  - ✓ ochroną aktywów,
  - ✓ zgodnością z prawem, przepisami, zasadami, procedurami i umowami.
- 2120.A2 – Audyt wewnętrzny musi oceniać możliwość wystąpienia oszustwa i sposób zarządzania ryzykiem oszustwa w organizacji.
- 2120.C1 – W trakcie wykonywania zadań doradczych audytorzy wewnętrzni muszą odnieść się do ryzyk powiązanych z celami zadania. Muszą być także wyczuleni na możliwość istnienia innych znaczących ryzyk
- 2120.C2 – Audytorzy wewnętrzni muszą wykorzystywać wiedzę o ryzykach uzyskaną w trakcie wykonywania zadań doradczych do oceny procesów zarządzania ryzykiem w organizacji.
- 2120.C3 – Pomagając kierownictwu w tworzeniu lub usprawnieniu procesów zarządzania ryzykiem, audytorzy wewnętrzni muszą powstrzymać się od przejmowania jakichkolwiek obowiązków kierownictwa i faktycznego zarządzania ryzykami.

Zadaniem audytu wewnętrznego jest zwiększenie efektywności funkcjonowania organizacji poprzez usprawnienie procesu zarządzania ryzykiem oraz zapewnienie kadry zarządzającej, że ten proces w organizacji przebiega w sposób skuteczny[35]. Aby zarządzanie ryzykiem było skuteczne, zaleca się, aby organizacja na każdym poziomie stosowała się do następujących zasad[36]:

- Zarządzanie ryzykiem tworzy i chroni wartość. Przyczynia się do możliwego wykazania osiągnięcia celów oraz doskonalenia wyników działalności np. w obszarze bezpieczeństwa i zdrowia ludzi, bezpieczeństwa, zgodności z przepisami prawa, akceptacji społecznej, ochrony środowiska, jakości wyrobu, zarządzania projektami, efektywności w działaniach operacyjnych, ładzie organizacyjnym i reputacji.
- Zarządzanie ryzykiem jest integralną częścią wszystkich procesów w organizacji. Jest częścią odpowiedzialności kierownictwa oraz integralną częścią wszystkich procesów organizacyjnych, łącznie z planowaniem strategicznym i wszystkimi procesami zarządzania projektami i zmianą.

standardy-audyt-wewnetrzny [dostęp 24.04.2021].d

[35] Aleksandra Milewska – Zawada, ,,Audyt wewnętrzny szansą na sukces przedsiębiorstwa", *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Nauki Ekonomiczne* 247, t. XXIII (2016): 254.

[36] *Zasad*y, Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne. Polska Norma PN-ISO 31000:2012, Warszawa: PKN 2012, 27-29.

- Zarządzanie ryzykiem jest elementem podejmowania decyzji. Pomaga podejmującym decyzje w podjęciu świadomych wyborów, ustaleniu priorytetów działań oraz rozpoznawaniu alternatywnych kierunków działań.
- Zarządzanie ryzykiem jednoznacznie odnosi się do niepewności, jej charakteru oraz sposobu jej uwzględnienia.
- Zarządzanie ryzykiem jest systematyczne, ustrukturyzowane oraz terminowe. Systematyczne, ustrukturyzowane oraz terminowe podejście do zarządzania ryzykiem przyczynia się do efektywności oraz spójnych, porównywalnych i wiarygodnych rezultatów.
- Zarządzanie ryzykiem wykorzystuje najlepsze dostępne informacje. Dane wejściowe do procesu zarządzania ryzykiem pochodzą ze źródeł informacji, takich jak: dane historyczne, doświadczenia, informacje zwrotne od interesariuszy, obserwacje, prognozy i opinie ekspertów. Zaleca się, aby podejmujący decyzje informowali się wzajemnie i uwzględniali ograniczenia danych lub stosowanych modeli, lub możliwość wystąpienia rozbieżności pomiędzy ekspertami.
- Zarządzanie ryzykiem jest dopasowane, dostoswane do zewnętrznego i wewnętrznego kontekstu organizacji i profilu ryzyka.
- Zarządzanie ryzykiem bierze pod uwagę czynniki ludzkie i kulturowe; rozpoznaje możliwości, postrzeganie i intencje osób wewnątrz i na zewnątrz organizacji, które mogą ułatwić lub utrudnić osiągnięcie celów organizacji.
- Zarządzanie ryzykiem jest przejrzyste i całościowe. Odpowiednie i terminowe angażowanie interesariuszy, a w szczególności podejmujących decyzje na wszystkich poziomach organizacji zapewnia, iż zarządzanie ryzykiem pozostaje odpowiednie i aktualne. Zaangażowanie się interesariuszy pozwala również na ich właściwą reprezentację oraz zapewnia branie pod uwagę ich opinii przy określaniu kryteriów ryzyka.
- Zarządzanie ryzykiem jest dynamiczne, iteracyjne i reaguje na zmiany, stale podąża za zmianami i reaguje na nie. Gdy wewnętrzne i zewnętrzne zdarzenia mają miejsce, kontekst i wiedza zmieniają się, ma miejsce monitorowanie i przegląd ryzyka, pojawiają się nowe ryzyka, niektóre zmieniają się, a inne zanikają.
- Zarządzanie ryzykiem ułatwia ciągłe doskonalenie organizacji. Zaleca się, aby organizacje rozwijały i wdrażały strategie w celu doskonalenia poziomu dojrzałości zarządzania ryzykiem, równolegle z innymi aspektami organizacyjnymi.

W standardach zapisano także konieczność planowania audytu wewnętrznego na podstawie analizy ryzyka. Zgodnie z Międzynarodowymi standardami audytu wewnętrznego

> Zarządzający audytem wewnętrznym musi opracować plan oparty na analizie ryzyka, określający priorytety działań audytu wewnętrznego zgodnie z celami organizacji[37].

[37] Standard 2010, „Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego" opracowane przez The Institute of Internal Auditors (IIA) s. 11 https://www.gov.pl/web/finanse/

Oznacza to, że analiza ryzyka stała się obligatoryjnym elementem planowania całej działalności audytu wewnętrznego, jak i poszczególnych zadań audytowych. Plan audytu jest podstawowym dokumentem, na podstawie którego organizowane są prace wydziału audytu wewnętrznego w jednostce. Nie jest on dokumentem obowiązkowym, który wymagany jest przepisami prawa, mimo to daje możliwość stworzenia pewnego rodzaju strategii działania przez jednostkę audytu wewnętrznego, a co za tym wykonania przeglądów procesów obarczonych najwyższym ryzykiem[38].

W myśl Standardu 2010 – Planowanie: Kierownik komórki audytu wewnętrznego jest odpowiedzialny za przygotowanie planu opartego na analizie ryzyka, który określa priorytety działań audytu wewnętrznego zgodne z celami organizacji. Analiza ryzyka jest metodą stosowaną do określenia, jakie obszary narażone są na największe ryzyko i ich hierarchizacji. Zatem plan audytu wewnętrznego oparty jest na analizie ryzyka i określa priorytety działań audytu wewnętrznego.

Standard 2200 – *Planowanie:* Planując przeprowadzenie zadania, audytor musi rozważyć: istotne ryzyka dotyczące danej działalności, jej celów, zasobów i operacji, jak również środki, za pomocą których potencjalny wpływ ryzyka jest utrzymywany na akceptowanym poziomie, możliwość wprowadzenia istotnych usprawnień w zakresie zarządzania ryzykiem danej działalności. Planowanie zadania audytowego powinno zatem uwzględniać:[39]

- cele badanej działalności oraz ich mechanizmy kontrolne,
- istotne ryzyka dla badanej działalności oraz środki wykorzystywane do utrzymania ich w założonych granicach apetytu na ryzyko,
- skuteczność procesu zarządzania ryzykiem w badanej działalności oraz możliwości jego usprawnienia w organizacji.

Przed rozpoczęciem realizacji konkretnego zadania audytowego w danym obszarze ryzyka, audytor przeprowadza wstępny przegląd, w trakcie którego dokonuje identyfikacji i oceny ryzyka związanego z badanym obszarem po uwzględnieniu istniejących mechanizmów kontrolnych. Oszacowane ryzyko może być przedstawione w formie opisowej, tabelarycznej lub w postaci mapy ryzyka. Analiza ryzyka na etapie rocznego planowania audytu stanowi narzędzie racjonalnego doboru do badania tych obszarów jednostki, które generują największe ryzyko i wymagają objęcia audytem w pierwszej kolejności. Wiąże się to z koniecznością zastosowania określonej metody oceny ryzyka, która pozwoli uszeregować obszary ryzyka pod kątem ich ważności dla prawidłowego funkcjonowania organizacji.

standardy-audyt-wewnetrzny [dostęp: 24.04.2021].

[38] Halina Szymańska, Teresa Kiziukiewicz, *Kontrola zarządcza w jednostkach sektora finansów publicznych*, Warszawa: Difin, 2013), 138.

[39] Rafał Buła, *System zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie jako element nadzoru korporacyjnego,* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015), 130.

4. RYZYKO I ZARZĄDZANIE RYZYKIEM W ORGANIZACJI

Obecność ryzyka w każdym aspekcie działania organizacji ukierunkowuje potrzebę odpowiedniego zarządzania ryzykiem. Zastosowanie właściwych metod zarządzania ryzykiem jest kluczem do efektywnego panowania nad bezpieczeństwem organizacji, ale też mechanizmem identyfikowania i wykorzystywania szans pojawiających się przed organizacją. Zarządzanie ryzykiem pozwala też racjonalizować koszty funkcjonowania organizacji. Racjonalizowanie kosztów wynika z możliwości nadzorowania i wprowadzania tylko takich mechanizmów (środków bezpieczeństwa), które wykazują się uzasadnieniem finansowym, tj. koszty ponoszone na redukowanie ryzyka nie są wyższe niż skutki, jakie organizacja poniosłaby w przypadku materializacji ryzyka[40]. System zarządzania ryzykiem jest sposobem na opanowanie niepewności i wynikającego z niej ryzyka. Organizacje różnych rodzajów i wielkości stawiają czoła czynnikom i wpływom wewnętrznym, jak i zewnętrznym, które składają się na niepewność tego, czy i kiedy osiągną one swoje cele. Wpływ, jaki wywiera ta niepewność na cele organizacji, nazywa się „ryzykiem". Wszelkie działania podejmowane przez organizację wiążą się z ryzykiem. Ryzyko jest nieodłącznym elementem funkcjonowania każdej organizacji. Wiedza o istniejącym ryzyku, czyli poczucie istnienia zagrożenia, nie jest wystarczająca. Niezbędna jest znajomość nie tylko jego wpływu w konkretnej sytuacji, ale także rozeznanie, jakie środki zabezpieczenia zastosować, aby skutki powstania niepożądanego zdarzenia ograniczyć lub zminimalizować. W konsekwencji mając zatem świadomość wielkości ryzyk i stale pojawiających się nowych sytuacji rodzących niepewność, coraz większego znaczenia zaczyna nabierać wiedza i umiejętność radzenia sobie z nimi – ryzykiem trzeba zarządzać[41]. Ryzyko i zarządzanie nim stało się elementem strategii organizacji.

> Zarządzanie ryzykiem stanowi centralny element zarządzania strategicznego każdej organizacji. Jest to proces, w ramach którego organizacja w sposób metodyczny rozwiązuje problemy związane z ryzykiem, które towarzyszy jej działalności, w taki sposób, aby ta działalność – zarówno w poszczególnych dziedzinach jak i traktowana jako całość – przynosiła trwałe korzyści. Przedmiotem prawidłowego zarządzania ryzykiem jest jego identyfikacja oraz właściwe działania względem niego, zaś celem zarządzania ryzykiem jest zapewnienie maksymalnych trwałych korzyści we wszelkich dziedzinach działalności organizacji. Obejmuje to zrozumienie potencjalnych pozytywnych i negatywnych skutków oddziaływania wszelkich czynników, które mogą mieć wpływ na organizację, a także działania na rzecz zwiększenia prawdopodobieństwa sukcesu oraz zmniejszenia prawdopodobieństwa porażki i niepewności co do osiągnięcia przez organizację zakładanych celów[42].

[40] Sebastian Pikur, Opanować niepewność, ryzykoIT.pl, https://ryzykoit.pl/2018/06/15/opanowac-niepewnosc/ [dostęp: 01.09.2024].

[41] Fleszar, *Kontrola zarządcza*, 183.

[42] Standard Zarządzania Ryzykiem, Risk Management Standard, Federation of European Risk Managemnt Associations FERMA, https://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-polish-version.pdf [dostęp:31.08.2024].

Zarządzanie ryzykiem powinno być procesem ciągłym i stale udoskonalanym, który obejmuje zarówno strategię organizacji, jak i procedury wdrażania tej strategii. Powinno w sposób metodyczny rozwiązywać wszelkie kwestie związane z zagrożeniami dla działalności organizacji, jakie miały miejsce w przeszłości, występują obecnie i – w największym stopniu – mogą wystąpić w przyszłości. Działalność każdej organizacji cechuje niepewność osiągnięcia zaplanowanych celów. Zarządzanie ryzykiem służy obniżeniu prawdopodobieństwa nieosiągnięcia celów. Aby minimalizować tę niepewność, należy zarządzać ryzykiem. Właściwe zarządzanie ryzykiem powinno więc gwarantować realizację celów postawionych przed organizacją; zarządzanie ryzykiem to pewien proces, który powinien pomóc w osiągnięciu zaplanowanych celów. Zarządzanie ryzykiem musi się stać – w wyniku określonej polityki ścisłego kierownictwa – integralnym elementem kultury organizacyjnej (czyli stylu działania organizacji). W ramach tego procesu musi nastąpić przełożenie założeń strategicznych na konkretne cele taktyczne i operacyjne, a także ścisłe określenie odpowiedzialności wszystkich menedżerów i pracowników, którzy w ramach swoich obowiązków zajmują się zarządzaniem ryzykiem. Ponadto wprowadzenie zarządzania ryzykiem wiąże się z określeniem odpowiedzialności za wyniki, oceną osiągnieć i właściwemu wynagradzaniu za nie, a tym samym promowaniu efektywności działania na wszystkich szczeblach organizacji. Po przyjęciu założenia, że ryzyko jest związane ze zdarzeniami, które mają wpływ na cele organizacji, pierwszym krokiem w zarządzaniu ryzykiem musi być identyfikacja celów. Umiejętne zarządzanie ryzykiem warunkuje sprawne funkcjonowanie organizacji oraz przyczynia się do podniesienia jakości i bezpieczeństwa organizacji. Bezpieczeństwo organizacji osiąga się dzięki zorganizowanemu procesowi zarządzania ryzykiem. Ocena ryzyka, zarządzanie nim i próby minimalizowania zagrożeń to duże wyzwania stojące przed każdą organizacją. Organizacje zarządzają ryzykiem poprzez jego identyfikację, analizę, a następnie ewaluację ryzyka pod kątem jego modyfikacji poprzez wdrożenie postępowania z ryzykiem mającego na celu spełnienie kryteriów ryzyka. W trakcie zarządzania ryzykiem należy przewidzieć:

- Co może stać się nie tak jak zamierzano?
- Jakie jest prawdopodobieństwo takiego obrotu sprawy?
- Co się stanie, jeżeli realizacja będzie odmienna od zamierzeń?
- Co należy zrobić, by usunąć zagrożenie niepożądanych działań?
- Jak można zmniejszyć prawdopodobieństwo wystąpienia niewłaściwych czynności?

Zarządzanie ryzykiem może być zastosowane do bardzo różnorodnych działań np. planowanie usług, planowanie finansowe, rozwój polityki i strategii, zmiana organizacyjna, raporty decyzyjne, sporządzenie modelu operacyjnego, wdrażanie projektów, funkcje i procedury działalności, np. system płatności. Podczas tego procesu organizacje komunikują się i konsultują z interesariuszami, a także monitorują i dokonują przeglądu ryzyk oraz środków kontroli, które modyfikują ryzyko, tak aby żadne dalsze postępowanie z ryzykiem nie było wymagane. Zarządzanie ryzykiem może być zastosowane do całej organizacji, na wielu jej obszarach i poziomach,

w każdym czasie, jak również wobec określonych funkcji, projektów i działań[43]. Zarządzanie ryzykiem w organizacji to długotrwały proces, który ma na celu doprowadzenie do zmniejszenia ryzyka do akceptowalnego poziom. Przykładem standardu zarządzania ryzykiem jest norma ISO/IEC 31000. Norma podaje zasady i wytyczne, które są możliwe do zastosowania praktycznie w każdej organizacji, w szczególności określa proces zarządzania ryzykiem. Norma ISO 31000:2018 podaje definicję zarządzania ryzykiem jako „skoordynowane działania dotyczące kierowania i nadzorowania organizacji w odniesieniu do ryzyka"[44]. Zasady zarządzania ryzykiem wg ISO 31000 – zgodnie z normą ISO 31000 organizacja musi przestrzegać 11 zasad, aby skutecznie zarządzać ryzykiem. Proces ten powinien:

- Tworzyć i chronić wartość.
- Być integralną częścią wszystkich procesów organizacyjnych.
- Być częścią procesu decyzyjnego.
- Jednoznacznie odnosić się do niepewności, jej charakteru oraz sposobu jej uwzględniania.
- Być systematyczny, uporządkowany i terminowy.
- Opierać się na najlepszych dostępnych informacjach.
- Być dopasowany do danej organizacji, jej kontekstu wewnętrznego i zewnętrznego oraz profilu ryzyka.
- Uwzględniać czynniki ludzkie i kulturowe.
- Być przejrzysty i kompleksowy.
- Być dynamiczny, iteracyjny i reagować na zmiany.
- Umożliwiać ciągłe doskonalenie organizacji.

Norma ISO 31000 ma zastosowanie w każdej organizacji, niezależnie od jej wielkości, branży czy sektora, do którego należy. Norma ISO 31000 opisuje również strukturę ramową i poszczególne procesy zarządzania ryzykiem. W ramach pierwszego zagadnienia szczegółowo określone zostają formalne struktury, pozwalające na wdrożenie ich w zasadzie do każdego systemu zarządzania lub jako niezależnego systemu zarządzania ryzykiem. W kolejnej części normy jest mowa o procesach zarządzania ryzykiem, które sprowadzają się do:

- komunikacji i konsultacji,
- ustalenia kontekstu,
- oceny ryzyka (w tym jego identyfikacji, analizy i ewaluacji),
- podejmowania decyzji,
- postępowania z ryzykiem,
- monitoringu oraz przeglądu.

W tabeli poniżej zaprezentowano poszczególne etapy zarządzania zdywersyfikowanym ryzykiem w każdej dziedzinie.

Zarządzanie ryzykiem jest to proces identyfikacji, analizy i reagowania na czynniki ryzyka, tak aby jak najlepiej osiągnąć założone cele.

---

[43] *Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne*. Polska Norma PN-ISO 31000:2012, PKN, Warszawa 2012, 9.

[44] PN-ISO 31000:2019, *Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne, Polski Komitet Normalizacyjny,* Warszawa 2019, pkt 3.2, s. 9.

TABELA 4. FAZY PROCESU ZARZĄDZANIA RYZYKIEM

Etapy zarządzania ryzkiem (kolejne fazy)	Realizowane działania
Identyfikacja ryzyka: w tym system wczesnego ostrzegania	• określenie przyczyn ryzyka, • określenie rodzaju ryzyka • charakterystyka zidentyfikowanych rodzajów ryzyka • stwierdzenie potencjalnych następstw • wskazanie podmiotów dotkniętych ryzykiem
Analiza ryzyka	• określenie prawdopodobieństwa zaistnienia stanu, w którym ryzyko jest wyższe niż poziom progowy, • określenie konsekwencji określonego zdarzenia poprzez skwantyfikowanie ich skutków
Sformułowanie wariantów możliwych rozwiązań	• sformułowanie potencjalnych wariantów, • analiza wszystkich nakładów i kosztów oraz skutków poszczególnych wariantów
Ocena ryzyka (oszacowanie poziomu ryzyka)	• stwierdzenie gotowości oraz określenie zdolności przedsiębiorcy do podejmowania ryzyka, • określenie rzeczywistego poziomu ryzyka • systematyka możliwych rozwiązań do opanowania ryzyka
Decyzje i działania w obszarze ryzyka, sterowanie ryzykiem	• dobór właściwych narzędzi i metod, • określenie priorytetów, • wykorzystanie najlepszej kombinacji, • ocena i komunikacja strategii neutralizowania lub zapobiegania ryzyku
Kontrola, monitorowanie i ocena podjętych działań	• permanentne monitorowanie rozpoznanych oraz potencjalnych rodzajów ryzyka, • sprawdzenie i ocena skuteczności podjętych działań, • wprowadzenie ewentualnych zmian lub nowe ukształtowanie procesu zarządzania ryzykiem • konsekwentne stosowanie rozwiązań uwieńczonych sukcesem.

Źródło: Kokot-Stępień P., (2015), „Identyfikacja ryzyka jako kluczowy element procesu zarządzania ryzykiem *w przedsiębiorstwie". Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 855, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* 74, t. 1 (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego), 537.

Współcześnie zarządzanie ryzykiem w organizacji staje się coraz ważniejszym zagadnieniem, wchodzi obecnie na nowe obszary. Zarządzanie ryzykiem powinno być sprzężone zwrotnie z procesem zarządzania organizacją. Celem zarządzania ryzykiem jest ograniczenie szkód, które może spowodować. W swojej istocie zarządzanie ryzykiem to systematyczny proces, który umożliwia organizacjom identyfikowanie potencjalnych ryzyk, analizowanie ich potencjalnego wpływu i podejmowanie odpowiednich działań w celu minimalizacji lub łagodzenia ich skutków. Proces ten nie ogranicza się do unikania negatywnych skutków; ma raczej na celu znalezienie równowagi pomiędzy ryzykiem a nagrodą, uznając, że dobrze zarządzane ryzyko może prowadzić do strategicznych korzyści i możliwości

Korzyści z zarządzania ryzykiem to[45]:

- Ulepszone podejmowanie decyzji – skuteczne zarządzanie ryzykiem zapewnia decydentom cenne informacje, które umożliwiają im dokonywanie świadomych wyborów. Identyfikując potencjalne zagrożenia i oceniając ich potencjalny wpływ, organizacje mogą bardziej kompleksowo rozważyć zalety i wady różnych opcji. Zasada ta gwarantuje, że decyzje opierają się na realistycznym zrozumieniu potencjalnych wyników, zmniejszając prawdopodobieństwo wystąpienia nieoczekiwanych niepowodzeń. Świadome podejmowanie decyzji minimalizuje ryzyko dokonywania wyborów, które mogą prowadzić do znacznych strat finansowych lub zakłóceń operacyjnych.
- Zwiększenie sprawności realizowanych działań, poprawione standardy zarządzania. –
- Zarządzanie ryzykiem to w dużej mierze poprawa efektywności procesów organizacyjnych. Zmapowanie procesów pozwala zidentyfikować obszary do uproszczenia, wykonywania w lepszy sposób, a następnie zapisania w ramach obowiązujących procedur. W rezultacie poprawia się przebieg procesów w organizacji oraz produktywność pracowników. Aktualne i zapisane procedury sprawiają, że działanie przebiega w sposób wystandaryzowany i powtarzalny. Dzięki temu łatwiej wprowadzić nowych pracowników oraz zdefiniować zakresy obowiązków i odpowiedzialności, co zmniejsza potencjał konfliktów w organizacji.
- Zwiększenie efektywności kontroli wewnętrznych – kluczowe kategorie ryzyka oraz plany działań zaradczych stanowią punkt wyjścia pracy dla audytorów wewnętrznych, którzy dzięki temu mogą przygotować swój program audytu. Na jego podstawie weryfikują, czy istniejące kontrole wewnętrzne pozwalają organizacji odpowiednio zapobiec i zminimalizować negatywne konsekwencje wystąpienia niekorzystnych zdarzeń.
- Poprawa współpracy pomiędzy poszczególnymi departamentami, wydziałami – sprawne i wystandaryzowane procesy organizacyjne, właściwy podział obowiązków i odpowiedzialności, efektywny system kontroli wewnętrznej oraz koncentracja na kwestiach kluczowych dla organizacji sprzyjają budowaniu dobrej kultury organizacyjnej oraz życzliwej współpracy między pracownikami, a w szczególności poszczególnymi działami i komórkami w organizacji. W rezultacie uzyskuje się wyższą produktywność, elastyczność oraz niższą rotację zespołu[46]
- Zwiększona odporność – odporność organizacji to zdolność przewidywania kryzysów i skutecznego reagowania na zakłócenia, nawet jeśli są nieoczekiwane i poważne. Celem budowania odporności organizacji jest umożliwienie sprawnego przejścia przez trzy etapy zarządzania kryzysem:

[45] Korzyści i zasady zarządzania ryzykiem, https://visuresolutions.com/pl/risk-management-fmea-guide/benefits-and-principles/ [dostęp: 01.09.2024].

[46] Krystian Barłożewski, *Jakie korzyści może dać firmie zarządzanie ryzykiem?* https://uhy-pl.com/blog-posts/jakie-korzysci-moze-dac-firmie-zarzadzanie-ryzykiem/ [dostęp: 01.09.2024].

reakcję, odbudowę i powrót do pełnej funkcjonalności. Reakcja powinna być dostosowana do rodzaju zdarzenia niepożądanego. Kluczowe dla powodzenia przedsięwzięcia jest nie tylko uprzednie dobre przygotowanie się, lecz również zachowanie elastyczności, która pozwala rewidować i dostosowywać odpowiedź w zależności od szczegółowych okoliczności. Odporność ma znaczenie strategiczne, może nie tylko uratować organizację, ale także wspomóc jego pozytywną transformację. Jej budowanie powinno być jednym z priorytetów dla zarządzających organizacją. Zarządzanie ryzykiem sprzyja odporności, umożliwiając organizacjom przewidywanie potencjalnych zagrożeń i opracowywanie solidnych planów awaryjnych. Ta gotowość gwarantuje, że gdy ryzyko się zmaterializuje, wpływ zostanie zminimalizowany, a procesy naprawcze zostaną usprawnione. Proaktywnie reagując na ryzyko, organizacje mogą szybciej odzyskać siły po nieoczekiwanych zakłóceniach, minimalizując szkody dla swojej działalności i reputacji.

- Zwiększona reputacja – zarządzanie ryzykiem odgrywa kluczową rolę w ochronie reputacji organizacji poprzez identyfikację ryzyk, które mogą prowadzić do kryzysów w public relations. Proaktywnie zajmując się tymi zagrożeniami, organizacje mogą zachować swoją wiarygodność, zaufanie interesariuszy. Korzyść ta jest niezwykle istotna w dobie mediów społecznościowych i natychmiastowej komunikacji, gdzie informacje o zdarzeniach niepożądanych mogą szybko się rozprzestrzeniać i mieć dalekosiężne konsekwencje.
- Zgodność z przepisami – skuteczne zarządzanie ryzykiem zapewnia przestrzeganie tych standardów przez organizacje, ograniczając ryzyko powikłań prawnych i regulacyjnych. Identyfikując potencjalne ryzyko braku zgodności i wdrażając strategie przeciwdziałania nim, organizacje mogą uniknąć kar, grzywien i utraty reputacji. Korzyść ta jest szczególnie istotna w branżach o rygorystycznych ramach regulacyjnych, takich jak finanse, opieka zdrowotna czy zarządzanie środowiskiem.
- Ułatwia innowacje – ryzyko i innowacja idą w parze. Zarządzanie ryzykiem tworzy ustrukturyzowane ramy dla wspierania innowacji, umożliwiając organizacjom badanie nowych pomysłów przy jednoczesnym zarządzaniu powiązanym ryzykiem. Takie podejście zachęca do kultury kalkulowanego podejmowania ryzyka, w której potencjalne pułapki są rozpoznawane i łagodzone. Organizacje mogą eksperymentować z nowymi strategiami, produktami i technologiami w kontrolowanym środowisku, zmniejszając strach przed porażką i tworząc atmosferę sprzyjającą kreatywnemu rozwiązywaniu problemów.

Proces zarządzania ryzykiem, jako kluczowy proces zapewnienia bezpieczeństwa w organizacji służy koordynowaniu działań dotyczących kierowania i nadzorowania organizacją w odniesieniu do ryzyka. W ramach procesu zarządzania ryzykiem następuje systematyczne stosowanie polityk, procedur i praktyk zarządzania do działań w zakresie komunikacji, konsultacji, ustanawiania kontekstu

oraz identyfikowania, analizowania, ewaluacji, postępowania z ryzykiem, monitorowania i przeglądu ryzyka. Odpowiednie zarządzanie ryzykiem zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia celów jednostki na każdym poziomie zarówno strategicznym, jak i operacyjnym w związku z większą koncentracją kierownictwa na zagadnieniach, które są istotne. Właściwe zarządzanie ryzykiem powinno więc gwarantować realizacje celów postawionych przed organizacją[47]. Niepewność otaczająca każdego człowieka i każde działanie niesie ze sobą ryzyko. Wiedząc jednak, że ryzyko to nie tylko zagrożenie, ale również szansa skupiajmy się na wykorzystywaniu szans. Pamiętając, że każdy zarządza ryzykiem – doskonalmy stosowane metody – to jest właściwa droga do oceniania i eksploatowania pojawiających się możliwości.

ZAKOŃCZENIE

Obecność ryzyka w każdym aspekcie działania organizacji ukierunkowuje potrzebę odpowiedniego zarządzania ryzykiem. Zastosowanie właściwych metod zarządzania ryzykiem jest kluczem do efektywnego panowania nad bezpieczeństwem organizacji, ale też mechanizmem identyfikowania i wykorzystywania szans pojawiających się przed organizacją. To dzięki odpowiedniej metodologii zarządzania ryzykiem w organizacji, można uniknąć zmaterializowania się ryzyka poprzez odpowiednią reakcję i wprowadzenie na czas mechanizmów kontrolnych i działań zaradczych. Głównym celem mechanizmów kontrolnych jest ograniczanie zidentyfikowanego ryzyka, którego organizacja nie może zaakceptować. Mechanizmy kontrolne stanowią odpowiedź na konkretne zidentyfikowane ryzyko. W środowisku charakteryzującym się niepewnością i złożonością zarządzanie ryzykiem pomaga organizacjom stawić czoła wyzwaniom i wykorzystać szanse. Odpowiednie zarządzanie ryzykiem zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia celów organizacji na każdym poziomie, zarówno strategicznym, jak i operacyjnym. Korzyści płynące z zarządzania ryzykiem wykraczają daleko poza zwykłe unikanie ryzyka. Obejmują one usprawniony proces podejmowania decyzji, zwiększoną odporność, zwiększenie sprawności realizowanych działań/poprawione standardy zarządzania, zwiększenie efektywności kontroli wewnętrznych, zgodność z przepisami, jak również zwiększoną reputację oraz wspieranie innowacji. Przestrzegając zasad identyfikacji, oceny, łagodzenia, monitorowania, komunikacji i integracji ryzyka, organizacje mogą zbudować kulturę obejmującą niepewność, jednocześnie zabezpieczając swoją przyszłość. Organizacja poprzez identyfikację, analizę i ocenę ryzyka, a następnie wypracowanie odpowiednich działań zaradczych będzie w stanie ograniczyć istniejące ryzyko do akceptowalnego poziomu. Zatem, aby prawidłowo zarządzać ryzykiem, należy właściwie je rozpoznać, wycenić jego wartość i prawdopodobieństwo wystąpienia, wybrać metody zarządzania nim i zbudować niezbędną do tego celu strukturę organizacyjną. Zarządzanie ryzykiem powinno prowadzić do tego, by eliminować lub minimalizować występowanie jakichkolwiek

[47] Małgorzata Wilczyńska, Katarzyna Kruczek, „Kontrola zarządcza narzędziem mającym wpływ na bezpieczeństwo organizacji", *Studia Kaliskie* t. 11 (2023): 273.

zagrożeń, właściwie rozpoznawać symptomy ryzyka oraz rozwijać nowo pojawiające się szanse. Ponieważ ryzyko stale ewoluuje, zasady skutecznego zarządzania ryzykiem pozostają solidną podstawą powodzenia organizacji.

BIBLIOGRAFIA

Adamus-Matuszyńska, Anna, Hibner Joanna, Grobelny Przemysław., Lusztyn Marek i in. J., *Bankowość dla praktyków.Europejski Certyfikat Bankowca EFCB,* Część II, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – Gdańska Akademia Bankowa, Międzynarodowa Szkoła Bankowości i Finansów, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Praca zbiorowa, Gdańsk-Katowice – Warszawa 2007

Bancarewicz, Grażyna. „Ryzyko operacyjne źródłem nowych wyzwań dla pomiaru i zarządzania ryzykiem w instytucjach finansowych., Bezpie*czny Bank* 2, 27 (2005)

Barłożewski, Krystian. *Jakie korzyści może dać firmie zarządzanie ryzykiem?* https://uhy-pl.com/blog-posts/jakie-korzysci-moze-dac-firmie-zarzadzanie-ryzykiem/ [dostęp: 01.09.2024].

Buła, Rafał. *System zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie jako element nadzoru korporacyjnego*. (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.

Fleszar, Dorota. *Kontrola zarządcza jednostek sektora finansów publicznych. Dobre praktyki w samorządzie terytorialnym*, 171. Warszawa: Wolters Kluwer, 2021.

Forum Odpowiedzialnego Biznesu, https://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/global-risks-report-2024/?cn-reloaded=1 [dostęp: 31.08.2024].

Glossop, Abbie. *Ryzyko strategiczne, Ideagen,* 11 czerwca 2021 r., https://www.ideagen.com/thought-leadership/blog/strategic-risk-a-quick-guide [dostęp: 31.08.2024].

Hirschey, Mark. *Managerial Economics.* Orlando: The Dryden Press, 2000.

Jak ocenić ryzyko i minimalizować zagrożenia w Twojej organizacji?, money.pl https://www.money.pl/gospodarka/jak-ocenic-ryzyko-i-minimalizowac-zagrozenia-w-twojej-organizacji-6909222942943872a.html [dostęp: 29.08.2024].

Kaczmarek, Tadeusz. *Ryzyko i zarządzanie ryzykiem. Ujęcie interdyscyplinarne.* Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2006.

Karasińska, Aleksandra. „Największe zagrożenia dla świata 2024: raport Światowego Forum Ekonomicznego", *Forbes* 10.01.2024, https://www.forbes.pl/life/wydarzenia/davos-najwieksze-zagrozenia-dla-swiata-2024-raport-swiatowego-forum-ekonomicznego/8ehzwkb [dostęp: 01.09.2024].

Kokot-Stępień, Patrycja.(2015), „Identyfikacja ryzyka jako kluczowy element procesu zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie". *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 855, *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia* 74, t.1, 537, www.wneiz.pl

Korzyści i zasady zarządzania ryzykiem, https://visuresolutions.com/pl/risk-management-fmea-guide/benefits-and-principles/ [dostęp: 01.09.2024].

Kumpiałowska, Agata. *Skuteczne zarządzanie ryzykiem a kontrola zarządcza w sektorze publicznym. Ocena ryzyka w ramach kontroli zarządczej.* Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2011.

Maderak, Krzysztof. (2010), „Ewolucja metod kwantyfikacji ryzyka", *Miesięcznik Finansowy Bank* (2010): 51-52.

Ministerstwo Finansów Rzeczypospolitej Polskiej: *Zarządzanie ryzykiem w sektorze publicznym. Podręcznik wdrożenia systemu zarządzania ryzykiem w administracji publicznej w Polsce*. Warszawa 2004/2005.

PN-ISO 31000:2019, *Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne, Polski Komitet Normalizacyjny*, Warszawa 2019.

Pikur, Sebastian. *Opanować niepewność*, ryzykoIT.pl, https://ryzykoit.pl/2018/06/15/opanowac-niepewnosc/ [dostęp: 01.09.2024].

Risk, Risk Management. Derivatives. Regulation., Risk.net April 2022, Top 10 op riswks 2022 Suported by Baker McKenzie, 31 March 2022 https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/guides/top-10-op-risks-2022 [dostęp: 25.08.2022].

Ryzyko (risk), Encyklopedia Zarządzania, https://mfiles.pl/pl/index.php/ryzyko [dostęp: 23.08.2022]

Ryzyko. Glosariusz Międzynarodowych Standardów Praktyki Zawodowej Audytu Wewnętrznego wydanych przez Instytut Audytorów Wewnętrznych IIA, s.46 https://www.iia.org.pl/o-nas/standardy [dostęp: 24.08.2022].

Sankowska, Anna, Gołębiowski Grzegorz, *Ocena standardu australijskiego w zarządzaniu ryzykiem w firmie*, Analiza i kontrola finansowa, Controlling 2011, https://analizafinansowa.pl/controlling/ocena-standardu-australijskiego-w-zarzadzaniu-ryzykiem-w-firmie-2899.html#STANDARD_AUSTRALIJSKI_7_KROK%C3%93W_ZARZ%C4%84DZAN [dostęp: 25.08.2022].

Sołtyk, Piotr. „Zarządzanie ryzykiem jako przedmiot oceny audytu wewnętrznego". *Finanse Komunalne* 3 (2009).

Słownik języka polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/sjp/ryzyko;2518509.html [dostęp: 29.08.2022].

Standard 2010, „Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego" opracowane przez The Institute of Internal Auditors (IIA) s. 11 https://www.gov.pl/web/finanse/standardy-audyt-wewnetrzny [dostęp: 24.04.2021].

Standard działania 2120 „Międzynarodowe standardy praktyki zawodowej audytu wewnętrznego" opracowane przez The Institute of Internal Auditors (IIA) s. 13 https://www.gov.pl/web/finanse/standardy-audyt-wewnetrzny [dostęp 24.04.2021].

Standard Zarządzania Ryzykiem, *Risk Management Standard, Federation of European Risk Managemnt Associations FERMA*, https://www.ferma.eu/app/uploads/2011/11/a-risk-management-standard-polish-version.pdf [dostęp:31.08.2024].

The Global Risk Report 2024, 19th Edition, In partnership with Marsh McLennan and Zurich Insurance Group, World Economic Forum 2024, https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/ [dostęp: 31.08.2024].

Szymańska, Halina, Kiziukiewicz Teresa. *Kontrola zarządcza w jednostkach sektora finansów publiczny*ch. Warszawa: Wydawnictwo Difin, 2013.

Wilczyńska, Małgorzata. *Ryzyko w audycie,* [w:] *Zarządzanie ryzykiem w organizacji*, red. Jarosław Wołejszo, Krzysztof Rejman, Małgorzata Wilczyńska. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2021.

Wilczyńska, Małgorzata. *Bezpieczeństwo finansowe organizacji.* Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023.

Wilczyńska, Małgorzata, Kruczek Katarzyna, „Kontrola zarządcza narzędziem mającym wpływ na bezpieczeństwo organizacji", *Studia Kaliskie*, t.11 (2023).

Włodarska, Katarzyna. Senior Manager EY Academy of Business, Zarządzanie ryzykiem, EY 2023 https://www.academyofbusiness.pl/trainings/zarzadzanie-ryzykiem/ [dostęp: 13.08.2023].

Wołejszo, Jarosław, Rejman Krzysztof, Wilczyńska Małgorzata. *Ryzyko i niepewność w bezpieczeństwie informacji.* Kalisz Kalskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Kalisz 2022.

Wołejszo, Jarosław, Rejman Krzysztof, Wilczyńska Małgorzata. *Zarządzanie ryzykiem a bezpieczeństwo organizacji*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 2023.

Zawada, Aleksandra. „Audyt wewnętrzny szansą na sukces przedsiębiorstwa", *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku, Nauki Ekonomiczne* 247, t. XXIII (2016).

*Zasad*y, Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne. Polska Norma PN-ISO 31000:2012, PKN, Warszawa 2012.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR ALEKSANDER ZAWADZKI
DR HAB. KRZYSZTOF REJMAN[1]

PRZEMOC I DYSKRYMINACJA SPOŁECZNA WOBEC OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały zagadnienia dotyczące dyskryminacji i przemocy wobec osób z niepełnosprawnościami. Osoby te bardzo często są społecznie marginalizowane co niejednokrotnie wiąże się z bardzo małą świadomością społeczeństwa na temat niepełnosprawności. Ponadto osoby niepełnosprawne napotykają wiele trudności z dostępnością do uzyskania pomocy. Najważniejszym krokiem by poprawić sytuacje osób niepełnosprawnych jest to aby edukować ludzi zarówno na temat niepełnosprawności samej w sobie jak i sposobów jej zwalczania. Stąd istnieje ciągła potrzeba naukowego dyskursu nad zjawiskiem niepełnosprawności w społeczeństwie czemu służyć ma niniejszy artykuł.

Słowa kluczowe: Przemoc, dyskryminacja, niepełnosprawność, marginalizacja społeczna

VIOLENCE AND SOCIAL DISCRIMINATION AGAINST PEOPLE WITH DISABILITIES

SUMMARY

The article presents issues related to discrimination and violence against people with disabilities. These people are very often socially marginalized, which is often associated with very little public awareness of disability. In addition, people with disabilities encounter many difficulties with access to assistance. The most important step to improve the situation of people with disabilities is to educate people both about disability itself and ways to combat it. Hence, there is a constant need for scientific discourse on the phenomenon of disability in society, which is the purpose of this article.

Keywords: Violence, discrimination, disability, social marginalization.

[1] Państwowa Akademia Nauk Stosowanych Jarosław

Rozważania na temat dyskryminacji i stosowania przemocy wobec osób z niepełnosprawnościami należy zacząć od przybliżenia tematu niepełnosprawności. Zgodnie z przepisami ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, niepełnosprawność należy rozumieć jako trwałą bądź okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych, która jest spowodowana stałym lub długotrwałym naruszeniem sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. W związku z tym niepełnosprawność uniemożliwia pełnienie ról społecznych, które każdy człowiek ma przypisane ze względu na pozycję w społeczeństwie[2]. Osoby niepełnosprawne cechują się tym, że mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami[3].

Dyskryminacja jest to sytuacja, w której człowiek jest traktowany w sposób odmienny, najczęściej mniej korzystny, niż inni ludzie w porównywalnej sytuacji. Powodem takiego zachowania jest osobista cecha takiego człowieka, m.in. taka jak płeć, wiek, niepełnosprawność, orientacja seksualna, narodowość bądź pochodzenie etniczne[4].

Dyskryminacja jest wykluczeniem pewnych grup społecznych, które wyróżniają się na tle innych wspólną swoistą cechą. Jest ona nieuzasadniona i nieobiektywna i wynika zazwyczaj z uprzedzeń i stereotypów. Można się spotkać z nią w wielu sferach życia społecznego. Zachowania wyczerpujące znamiona dyskryminacji mogą być różnorodne i przejawiać się zarówno w określonym postępowaniu w stosunku do danej osoby, jak i wyśmiewaniu się z niej. Dyskryminacja może być bezpośrednia, pośrednia, może przejawiać się także w molestowaniu nawet na tle seksualnym, namawianiu do zachowań dyskryminacyjnych, a także stosowaniu tak zwanej mowy nienawiści, która polega na ranieniu słowem[5].

Przemoc to celowe działanie bądź zaniechanie jednej osoby wobec drugiej, która wykorzystując przewagę sił, narusza prawa i dobra osobiste jednostki, powodując cierpienia i szkody[6]. Przemoc jako zjawisko niesie za sobą bardzo destruktywne konsekwencje dla człowieka. Ma ono odzwierciedlenie zarówno na płaszczyźnie indywidualnej, jak i w szerszej społeczności. Przemoc, należy rozumieć jako działanie mające na celu naruszenie wolości i integralności człowieka, zmuszanie jednostki do zachowań niezgodnych z jej własną wolą, a także poniżające traktowanie stanowiące naruszenie jej godności[7].

---

[2] https://niepelnosprawni.gov.pl/a,13,instytucje-orzekajace-procedury-orzekania-tryb-i-zasady [dostęp: 27.01.2023].

[3] https://www.wroclawpsychoterapeuta.pl/przemoc-wobec-osob-niepelnosprawnych/ [dostęp: 27.01.2023].

[4] https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/czym-jest-dyskryminacja [dostęp: 27.01.2023].

[5] https://rownowazni.uw.edu.pl/czym-jest-dyskryminacja/ [dostęp: 27.01.2023].

[6] https://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-jest-przemoc [dostęp: 27.01.2023].

[7] Roman Szmyd, *Przemoc wobec osób upośledzonych umysłowo i chorujących psychicznie – rozpoznanie, metody wsparcia, sposoby przeciwdziałania* (Kraków: Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, 2018), 2, 5.

Przemoc może przybierać różne formy. Wyróżnia się przemoc chłodną i przemoc gorącą. Przemoc chłodna może wydawać się spokojniejsza, jednak nie jest to prawdą, bowiem opiera się na silnych emocjach, które są tłumione i kontrolowane. Ten rodzaj przemocy nie jest popełniany pochopnie, a sprawca przygotowuje się do niej dokładnie poprzez planowanie i przygotowywanie różnych scenariuszy. Sprawca poprzez wyrządzanie krzywdy osobie niepełnosprawnej chce nauczyć ją właściwych, z jego perspektywy, nawyków zachowania się. Zazwyczaj sprawca nie widzi nic złego w swoim zachowaniu, a wręcz przeciwnie, bowiem uważa, że robi to wszystko w dobrej wierze i jest nieświadomy tego, jaką krzywdę wyrządza osobie niepełnosprawnej przez swoje okrucieństwa. Jedną z przyczyn stosowania zimnej przemocy może być skrywana długo niemoc wobec trudności, jaką jest niepełnosprawność. Sprawca, najczęściej opiekun niepełnosprawnej osoby, nie ma już siły zarówno fizycznej, jak i psychicznej, by sprostać wyzwaniu, jakim jest niepełnosprawność[8].

Z kolei przemoc gorąca wiąże się z agresją werbalną, co oznacza, że jest głośna i pełna emocji. Przyczyn takiego zachowania należy szukać w wyładowanie zahamowań emocjonalnych sprawcy niezwiązanych z sytuacją człowieka niepełnosprawnego. Sprawca wyżywa się na osobach w swoim najbliższym otoczeniu z pragnieniem wywołania cierpienia. Sprawca gorącej przemocy czasami podejmuje próby naprawienia wyrządzonych krzywd, jednak robi to tylko dlatego, że boi się konsekwencji swoich zachowań i chce, aby jego ofiary nie podejmowały żadnych działań mających na celu ukaranie go. Oznacza to, że tak naprawdę taki sprawca jest bezkarny[9].

Zjawisko przemocy jest w różny sposób klasyfikowane przez badaczy. Najczęściej wyróżnia się przemoc: fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną oraz polegającą na zaniedbaniu[10].

Przemoc fizyczna polega na celowym użyciu siły fizycznej w celu uszkodzenia ciała. Przejawia się poprzez bicie, uderzanie, kopanie i wiele podobnych zachowań. Prowadzi do fizycznego uszkodzenia ciała ofiary[11]. Występuje ona z różnym nasileniem i zazwyczaj występują formy takiej przemocy o niskim poziomie szkodliwości, które pojawiają na co dzień. Nieco rzadziej występują bardziej drastyczne formy przemocy takie jak np. przypalanie czy oblewanie wrzątkiem. Sprawca stara się ukryć ślady na ciele ofiary, a z czasem nabywa umiejętności krzywdzenia bez pozostawiania żadnych śladów[12].

Przemoc psychiczna to przede wszystkim groźby, psychiczne wymuszanie zachowania, upokorzenia, znęcanie się, przeklinanie i obwinianie, zastraszanie, agresja słowna, izolowanie, ośmieszanie, wyzwiska. Wszystkie te zachowania

[8] Krystyna Kowalczuk, *Przemoc wobec osób niepełnosprawnych* (Białystok: Uniwersytet Medyczny, 2020), 106.

[9] Tamże.

[10] Wioletta Jedlecka, *Formy i rodzaje przemocy* (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2017), 16.

[11] Małgorzata Halicka, „Ludzie starzy jako ofiary przemocy", w: *Aktywne starzenie się – Przeciwdziałanie barierom*, red. Piotr Szukalski, Barbara Szatur-Jaworska (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014), 89.

[12] Kowalczuk, *Przemoc,*106 – 107.

prowadzić mogą do poczucia strachu, bezsilności, wykluczenia, a nawet do depresji[13]. Nie pozostawia ona widocznych śladów na ciele, ale jej skutki są znaczące dla psychiki ofiary. Przemoc psychiczna jest trudna do udowodnienia, ponieważ trudno udowodnić, że takie zachowania miały miejsce. Zwłaszcza osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą mieć problem w tym, aby ktoś im uwierzył. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną są bardzo często znieważane poprzez określanie ich negatywnie nacechowanymi słowami mającymi na celu obrazę ich niepełnosprawności. Oznaki przemocy psychicznej to m.in. wycofywanie się z dotychczasowej aktywności, bezsenność, lek przed kontaktami z ludźmi, nietypowe przygnębienie, rozmowy o pogróżkach ze strony rodziny, znajomych[14].

Przemoc finansowa ma na celu głównie sprzeniewierzenie pieniędzy, rzeczy wartościowych albo własności osoby niepełnosprawnej. Najczęstszymi postaciami, w jakich występuje są kradzież, odmawianie osobie prawa dostępu do własnych funduszy[15]. Sprawcy często ograniczają lub uniemożliwiają podjęcie pracy osobie, która mogłaby taką pracę podjąć i się w niej rozwijać nie tylko finansowo, ale również intelektualnie, a nawet nie zaspakajają podstawowych potrzeb materialnych. Przemoc finansowa może przejawiać się także w bezprawnym dysponowaniu pieniędzmi i majątkiem bez zgody tych osób oraz wykorzystywaniem i kradzieżą pieniędzy podczas udzielania pomocy w zwykłych czynnościach dnia codziennego. Ludzie z niepełnosprawnością intelektualną często nie są wystarczająco odpowiedzialni za kwestie finansowe i w związku z tym pozbawieni są możliwości decydowania o swoich finansach, co opiekunowie wykorzystują dla swoich potrzeb.

Najczęściej sprawcami przemocy seksualnej są mężczyźni z kręgu znajomych i dlatego też kobiety molestowane nie zgłaszają incydentów przemocy, ponieważ w pewnym stopniu są zależne od sprawcy. Kobiety niepełnosprawne nie decydują się na odejście od swojego partnera, który je krzywdzi, ponieważ boją się samotności, porzucenia, braku pieniędzy oraz umieszczenia w domu opieki społecznej, a nawet pozbawienia opieki nad dziećmi[16].

Przemoc to również wymuszanie określonego zachowania, wymuszanie noszenia odpowiedniego stroju i posługiwania się odpowiednim językiem. Jest to tzw. przemoc symboliczna, która może prowadzić do zagubienia i izolacji ofiar[17].

Przemocą jest również zaniedbanie, które może przejawiać się poprzez zaniechanie dostarczania jedzenia, schronienia, odzieży, opieki medycznej, opieki osobistej, kontaktów społecznych, a nawet nieprawidłowe używanie leków. Generalnie polega ona na niezaspokajaniu podstawowych potrzeb w zakresie fizycznym i psychicznym. Konsekwencją zaniedbań mogą być, nieleczone problemy medyczne,

[13] Halicka, *Ludzie,* 89.

[14] Kowalczuk, *Przemoc,* 109.

[15] Halicka, *Ludzie,* 89.

[16] Kowalczuk, *Przemoc,*108.

[17] Halicka, *Ludzie*, 89.

niedożywienie, odleżyny, depresja. Opuszczenie też jest przemocą i prowadzi do ogromnego cierpienia[18].

Badacze wyróżniają także przemoc instytucjonalną, która jest stosowana wobec ludzi przebywających w zakładach opiekuńczych. Osoby niepełnosprawne przebywające w takich zakładach mają ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym, co u pracowników wzbudza poczucie bezkarności. Przemoc personelu jest reakcją na nieprzewidziane i trudne zachowania mieszkańców. Nadużywanie stosowania przymusu bezpośredniego w granicach prawa narusza nietykalność cielesną i łamie prawa człowieka. Objawy przemocy stosowanej w instytucjach opiekuńczych to zazwyczaj odmawianie pożywienia, bicie, szarpanie, rzucanie na podłogę, nadużywanie środków przymusu bezpośredniego, ograniczenie wolności, wymuszanie pieniędzy, wulgarność, zmuszanie do niektórych zachowań[19].

Trudno o pełne dane na temat zjawiska przemocy wobec osób z niepełnosprawnością, a analiza zagadnienia przemocy wobec niepełnosprawnych napotyka wiele trudności[20]. Osoby niepełnosprawne mają trudności w komunikowaniu się, rozumieniu procedur, słabej mobilności i strachu przez każda zmianą, a także nie mają możliwości obrony przed przemocą. Dlatego też badania, jakie są przeprowadzane w tym zakresie, nie są w pełni wiarygodne[21].

Problem przemocy zazwyczaj dotyczy kobiet, dzieci, ludzi starszych oraz osób niepełnosprawnych. Osoby te są w społeczeństwie postrzegane jako słabsze i gorsze, wycofane, pełne obaw, co przyczynia się do tego, że mogą stać się ofiarami przemocy. Mimo badań nad zjawiskiem przemocy nadal niewiele jest informacji na temat przemocy w stosunku do osób niepełnosprawnych. Jednak należy podkreślić, że przyczyny przemocy wobec ludzi niepełnosprawnych mogą mieć takie same podłoże, jak w przypadku osób w pełni zdrowych, ale fakt bycia niepełnosprawną osobą może mieć znaczący wpływ na możliwość wystąpienia przemocy wobec nich, bowiem osoby takie są narażone na dyskryminację oraz niegodne traktowanie[22].

Na podstawie zebranych przez K. Kowalczuk badań można wysnuć wnioski, że osoby niepełnosprawne są w społeczeństwie postrzegane przez pryzmat ich niepełnosprawności. Znaczna część badanych uważa, że są to osoby potrzebujące pomocy i niesprawne ruchowo, a nawet poruszające się na wózku inwalidzkim. Nieco mniej uważa, że są to osoby chore, wiodące trudne życie i bezradne. Część badanych ma bardzo negatywne podejście do osób niepełnosprawnych, twierdząc, że są to osoby ułomne, nieszczęśliwe, upośledzone, a nawet pokrzywdzone. Większość badanych wskazywała na chęć pomocy i poznania osoby niepełnosprawnej. Wiele osób również wskazywało na uczucie empatii i współczucie[23].

---

[18] Tamże.

[19] Kowalczuk, *Przemoc,* 109.

[20] Roman Szmyd, *Przemoc wobec osób upośledzonych umysłowo i chorujących psychicznie – rozpoznanie, metody wsparcia, sposoby przeciwdziałania* (Kraków, 2018), 7.

[21] Kowalczuk, *Przemoc,* 104 – 106.

[22] Tamże, 98.

[23] Tamże, 98 – 99.

Niepełnosprawność jest wyzwaniem dla człowieka, bowiem społeczeństwo stygmatyzuje takie osoby i przez to obraz takiej osoby jest bardzo krzywdzący. Właśnie mity i stereotypy o takim negatywnym wydźwięku mają ogromny wpływ na tworzenie nieprawdziwego obrazu osób, których dotyczą. Niewątpliwie jest to związane z brakiem świadomości i odpowiedniej edukacji. Rozwiązaniem takiego problemu może być edukacja na temat niepełnosprawności. Osoby z niepełnosprawnością każdego dnia spotykają się z poczuciem odrzucenia społecznego, często uważane są za gorsze, głupsze, mniej wydajne, gorzej wypełniające swoje obowiązki. Dlatego też mają trudności w odnalezieniu się w społeczeństwie oraz w znalezieniu pracy[24].

Wyróżniono trzy powody napiętnowania osób niepełnosprawnych. Pierwszym z nich jest związany z fizycznym zniechęceniem odczuwanym na widok fizycznych deformacji ciała, które są określane jako nienormalne. Drugi wiąże się z negatywnymi cechami charakteru, np. nieuczciwością, a trzeci jest związany z uprzedzeniami rasowymi, narodowościowymi, religijnymi. Powodem piętnowania może być również posiadanie odmiennej cechy w wyglądzie lub zachowaniu, która dla społeczeństwa jest inna[25].

Problemem z przemocą wobec niepełnosprawnych jest to, że osoby niepełnosprawne już przez sam fakt bycia niepełnosprawnymi, mają w pewien sposób ograniczoną wolność, ponieważ nie mogą korzystać z niej w pełni, w porównaniu do osób zdrowych. Natomiast brak możliwości samodzielnego zaspakajania podstawowych potrzeb w zakresie fizjologicznym i psychicznym prowadzi do uzależnienia od pomocy i bezradność. Przemoc wobec osób niepełnosprawnych w związku z tym, że osoby niepełnosprawne mające problem z komunikacją często jest nie do wykrycia. Prowadzi to do tego, że nie można pomóc takim osobom lub pomoc ta jest znacznie ograniczona. Osoby z niepełnosprawnością nierzadko nie mają możliwości, by bronić się przed przemocą i często są zupełnie bezbronne wobec takiego zachowania. Ich niepełnosprawność wręcz sprzyja wykorzystywaniu i krzywdzeniu. Problem ten dotyczy zarówno osób z niepełnosprawnością fizyczną, jak i intelektualną[26].

Zjawisko przemocy wobec osób niepełnosprawnych jest trudne do zbadania, bowiem brak jest pełnych danych, a ich analiza napotyka wiele przeszkód. Rozpoznanie przemocy wobec osób niepełnosprawnych jest bardzo trudne ponieważ część objawów może wynikać z samej niepełnosprawności oraz z tego, że osoby niepełnosprawne są najczęściej zależne od swoich oprawców i pozostają w fizycznej izolacji ze względu na niemożność wychodzenia z domu przez znaczny stopień niepełnosprawności. Osoby niepełnosprawne są wykluczone społecznie i nie znają własnych praw, a co za tym idzie nie potrafią lub nie mogą korzystać z pomocy powołanych do ochrony służb, a nawet są uznawane za mniej

[24] Halina Kulik, Maja Surma, Józefa Dąbek, Ewelina Łebek, Mity i stereotypy dotyczące kobiet z niepełnosprawnością funkcjonujące w społeczeństwie – wyniki wstępne, w: *W drodze do brzegu życia*, t. XVIII, red. Elżbieta Krajewska-Kułak, Cecylia R. Łukaszuk, Jolanta Lewko, Wojciech Kułak (Białystok: Uniwersytet Medyczny, 2020), 389 – 391.

[25] K. Kowalczuk, *Przemoc,* 99 – 100.

[26] R. Szmyd, *Przemoc,* 5.

wiarygodne[27]. Niewielka ilość danych związanych z przemocą wobec osób z niepełnosprawnościami związana jest niewątpliwie z problemami w zgłaszaniu przestępstw przez niepełnosprawnych. Nie ma obecnie specjalistycznych instytucji skierowanych tylko do osób niepełnosprawnych, które zajmowałyby się wykrywaniem i ściganiem przestępstw popełnionych wobec nich. Należy podkreślić, że bardzo często aktów przemocy dopuszczają się osoby bliskie i będące członkami rodziny, domownikami, opiekunami. Zdarzają się sytuacje, że niepełnosprawny będący ofiarą przemocy nawet nie zdaje sobie sprawy, że coś jest nie tak, jak również nie potrafi się przeciwstawić znęcaniu, ponieważ nie wie, co mógłby zrobić, aby zmienić swoją sytuację. Wszelkie procedury związane z zawiadamianiem o aktach przemocy nierzadko są za bardzo skomplikowane i niezrozumiałe dla osób niepełnosprawnych. Może również okazać się, że osoba niepełnosprawna wie, że jest ofiarą przemocy i ma świadomość. jak może sobie pomóc. Jednak boi się, że jeśli podejmie jakieś działania mające na celu poprawę swojego życia, jego sytuacja ulegnie znacznemu pogorszeniu. Może zostać oddana do ośrodka pomocy społecznej albo z zemsty ukarać ofiarę jeszcze większą przemocą[28].

Analizując wszystkie czynniki związane z dyskryminacją i przemocą wobec osób niepełnosprawnych, należy zwrócić uwagę na przestępstwa popełniane z nienawiści, w których sprawca przemocy kieruje się cechami człowieka niepełnosprawnego zarówno psychicznymi i lub fizycznymi lub tez przynależnością do określonej grupy. Sprawca może postrzegać osobę niepełnosprawną jako inną, niebędącą częścią grupy społecznej. Często takie postrzeganie wiąże się z wyglądem zewnętrznym człowieka oraz sposobem jego zachowania się oraz uznania ich za nieatrakcyjnych. Dlatego też takie czynniki mogą wpływać na przestępstwa z nienawiści wobec niepełnosprawnych. Z badań, jakie przeprowadzono w tym zakresie, można wysnuć wnioski, że zniekształcenie ciała może powodować zaburzenia komunikacji i pośredni wpływać na występowanie przemocy w rodzinie wobec niepełnosprawnych[29].

Powodem, dla którego osoby niepełnosprawne stają się ofiarami dyskryminacji i przemocy może być to, że w społeczeństwie istnieje pogląd, zgodnie z którym osoba niepełnosprawna intelektualnie może nie być zdolna do odczuwania lęku, bólu, doznania przemocy i poniżenia. Powszechny jest też stereotyp osoby niepełnosprawnej jako kogoś gorszego, kogo można zlekceważyć, skrzywdzić bez konsekwencji, gdyż nie jest w pełni człowiekiem takim, jak inni. Osoby niepełnosprawne również często są odizolowane i dlatego też łatwo jest ukryć jakąkolwiek przemoc wobec nich[30].

Osoby niepełnosprawne często znajdują się na przegranej pozycji, bowiem w starciu z innymi ludźmi niezależnie od formy sytuacji są słabsi, a przemoc wiąże się z wykorzystywaniem przewagi osoby silniejszej nad słabszą, która ma mniejsze możliwości, by sama się obronić. W przypadku osób z niepełnosprawnością, które

[27] K. Kowalczuk, *Przemoc*, 110.

[28] R. Szmyd, *Przemoc*, 5.

[29] K. Kowalczuk, *Przemoc*, 100 – 102.

[30] R. Szmyd, *Przemoc*, 5 – 6.

są zależne od innych osób w zwykłych, nawet najbardziej podstawowych czynnościach, obrona przed przemocą jest minimalna, a nawet nie występuje. To właśnie poczucie zależności od innych nie pozawala na podjęcie jakichkolwiek kroków, aby zmienić swoje życie[31].

Wśród przyczyn dyskryminacji i przemocy wobec osób niepełnosprawnych można wskazać również niechęć i strach przed niepełnosprawnością. Oznacza to, że osoba dokonująca aktu przemocy wobec osoby z niepełnosprawnością dopuszcza się tego, ponieważ uznaje swoją ofiarę jako członka społeczności, wobec której odczuwa niechęć. Nie jest to przemoc skierowana do konkretnego człowieka, ale do jego cech, które charakteryzują osoby niepełnosprawne. Często wynika to ze strachu lub braku wiedzy na temat określonej choroby[32].

Przemoc, jaka spotyka osoby niepełnosprawne, zazwyczaj nie ma charakteru incydentu, a jest raczej pewnym cyklem, który przechodzi przez różne fazy. Pierwszą fazą może być narastanie napięcia pomiędzy ofiarą a sprawcą. Kiedy pomiędzy tymi osobami pojawia się mało istotny konflikt, sprawca bywa często zdenerwowany i prowokuje awantury, wyładowując swoją agresję w sposób werbalny poprzez obraźliwe wyzwiska i krzyki, a nawet groźby. Osoba niepełnosprawna, która jest ofiarą, może bronić się w zależności od stopnia niepełnosprawności i świadomości pozostawania w konflikcie z agresorem. Ofiara często stara się bronić, tłumacząc się, jednak prowadzi to zazwyczaj do eskalacji agresji ze strony sprawcy. W takiej sytuacji pojawia się stres i frustracja, a w konsekwencji dochodzi do wybuchu ostrej przemocy. Kolejna faza to faza wybuchu, która jest określana jako ostra przemoc, podczas której dochodzi do rozładowywania negatywnych emocji poprzez kłótnię bądź nawet pobicie. Do wywołania takiej agresji najczęściej nie potrzeba wielkiego zdarzenia, wystarczy nawet drobna sprawa, aby agresor wpadł w szał. Po takim akcie przemocy ofiara jest przerażona i chce szukać ratunku dla siebie, zazwyczaj poprzez zawiadomienie policji, bądź odejście. Po takiej fazie następuje faza miesiąca miodowego. Wówczas sprawca po wyładowaniu złości przeżywa chwile refleksji, nierzadko fałszywej i sprawia wrażenie, że zdaje sobie sprawę z niewłaściwego zachowania i żałuje, a nawet przeprasza i okazuje skruchę. Jest to najczęściej spowodowane tym, że obawia się o siebie i tego jakie będą konsekwencje podjęcia działań przez ofiarę. W związku z tym sprawca obiecuje poprawę i robi wszystko, aby ofiara uwierzyła, że było to zachowanie jednorazowe. Jednak po pewnym czasie następuje powrót całego cyklu przemocy. Cały ten proces powoduje powstawanie u ofiary tzw. mechanizmów przemocy, które polegają na tym, że sprawca swoim skrajnie emocjonalnym zachowaniem osacza ofiarę, która w wyniku tego nie jest w stanie racjonalnie myśleć i ocenić sytuacji. Nie ma szans na zrozumienie tego, co się wokół niej dzieje i nie jest w stanie się bronić. Osoby niepełnosprawne krzywdzone nie są w pełni świadomi, dlaczego brakuje im siły w sobie na podjęcie decyzji o zmianie sytuacji[33].

[31] Szmyd, *Przemoc*, 5 – 7.

[32] Tamże, 7.

[33] Kowalczuk, *Przemoc*, 102 – 103.

Objawy przemocy w rodzinie wobec niepełnosprawnych mogą być zbliżone do tych, które pojawiają się w przypadku osób zdrowych. Osoby niepełnosprawne są narażone na takie same formy przemocy w rodzinie, jak osoby pełnosprawne, jednak tym co odróżnia je od osób zdrowych, jest to, że nasilenie zjawiska przemocy związane jest z niepełnosprawnością i jej poziomem[34].

Najczęstszą formą przemocy stosowanej wobec osób niepełnosprawnych jest naruszanie nietykalności cielesnej poprzez stosowanie wobec nich przemocy fizycznej o różnym, najczęściej zwiększony, nasileniu. Wyrządzanie krzywdy może przybierać trwałą formę znęcania, w szczególności w stosunku do osób będących w zależności ze swoimi opiekunami. To właśnie opiekunowie mają kontrolę i przewagę nad osobami niepełnosprawnymi i to wykorzystują. Niezwykle istotną rolę w sposobie traktowania osób niepełnosprawnych odgrywa środowisko, w którym przebywają. Inaczej postrzega się osoby niepełnosprawne w mniejszych społecznościach, najczęściej wiejskich, gdzie każdy każdego zna i niepełnosprawność wzbudza sensacje zazwyczaj w negatywny sposób. Natomiast w większych społecznościach miejskich, gdzie przeważa anonimowość ludzie nie zwracają uwagi na innych i niepełnosprawność nie jest postrzegana jako coś wartego uwagi. Niepełnosprawność może być również postrzegana jako pewnego rodzaju kara, za którą należy się wstydzić i chować się przed opinią publiczną[35].

Rodzice mający dziecko niepełnosprawne często ze strachu o to, co ludzie pomyślą i jak zostaną odebrani przez społeczeństwo, ograniczają kontakty towarzyskie i zamykają dziecko w czterech ścianach. Ze strachu przed odpowiedzialnością rodzice opuszczają swoje dzieci, zostawiając je w szpitalu bądź porzucając. To częściej matki akceptują niepełnosprawność dziecka niż ojcowie, który po prostu zostawiają rodzinę. Również rodzeństwo dziecka niepełnosprawnego może negatywnie odbierać je ze względu na rozczarowanie, zawstydzenie powodu ułomności i niezbyt chętnie uczestniczy w zabawach[36].

Niepełnosprawność własna wywołuje w człowieku poczucie obojętności, odrzucenia, brak akceptacji. Ważny jest czas doświadczania niepełnosprawności, jeżeli powstała w okresie późniejszym niż od urodzenia, trudniej jest pogodzić się z daną sytuacją i zmianą ról społecznych, większy jest strach niepokój o własną osobę, ale też o pozostałych członków rodziny. Powyższe czynniki mogą powodować obniżenie poczucie własnej wartości, przygnębienie, izolację. Uważa się, że osoby niepełnosprawne częściej narażone są na wypadki urazy wynikające ze swojej niepełnosprawności[37].

Zagłębiając się w temat przemocy wobec niepełnosprawnych, warto przybliżyć tzw. trójkąt dramatyczny, w którym występują ofiara, sprawca oraz świadek, który jest również określany jako ratownik. Tan trójkąt dramatyczny stworzył Stephen B. Karpman w 1968 r. Pokazuje on naprzemienność ról: sprawcy ofiary oraz świadka. W sytuacji wystąpienia przemocy sprawca charakteryzuje się

[34] Tamże, 104.

[35] Tamże.

[36] Tamże, 104.

[37] Tamże, 104 – 106.

umiejętnościami manipulacyjnymi, którymi obniża wartość innych ludzi, obwinia ofiarę, jest dominujący. Ofiara natomiast pełni przyjmuje bierną postawę, bowiem jest kontrolowana przez agresora. Mimo aktów przemocy ofiara nadal ma silną więź emocjonalną ze sprawcą. Nie potrafi sobie pomóc i ma poczucie beznadziejności sytuacji. Świadek czy inaczej ratownik natomiast to osoba, która dostrzegła sytuację przemocową i podejmuje próby jej naprawienia. Charakteryzuje się on dużą empatią oraz współczuciem. Na nim właśnie ciąży odpowiedzialność za sytuacje przemocowe. Nie zawsze ratownik pomagając ofierze, kieruje się bezinteresownością. Chce bowiem uzależnić ofiarę od siebie. Osoba pokrzywdzona charakteryzuje się zespołem cech osobowości, które mogą być czynnikiem umożliwiającym włączenie jej w akt przemocy. Najczęściej ofiara ma słabszą sprawność fizyczną. Ofiary przemocy charakteryzują się złą kondycją psychiczną, niskim poczuciem własnej wartości. Jest to osoba odczuwająca lęk, poczucie zagrożenia. Osoba pokrzywdzona często przypisuje sobie odpowiedzialność za zaistniałą sytuację. Jeżeli ofiara podejmuje próby otrzymania pomocy, ale jej nie otrzymuje, może wycofywać się społecznie, co umożliwia sprawcy dalsze działania. Wyróżnia się również cechy ofiary prowokującej, która swoim zachowaniem niejako „przyciąga" sprawcę. Wśród dzieci charakterystyczne są problemy z koncentracją, napięcie, nadaktywność ruchowa, a także brak relacji rówieśniczych, napady gniewu. Ofiara może wykazywać się rezygnacją lub chęcią walki o poprawę swojej sytuacji. Bierna postawa najczęściej objawia się u osób starszych lub takich, które w przeszłości podejmowały próby szukania pomocy, ale jej nie uzyskały. Osoby niepogodzone ze swoją sytuacją próbują przekonać agresora, że nie są słabą jednostką. Ofiary te przyjmują aktywną postawę w celu poprawy swojej sytuacji[38].

Przeciwdziałanie przemocy wobec osób niepełnosprawnych jest bardzo ważne. Należy podkreślić, że mają one takie wolności i prawa jak inni. Jak każdy człowiek mają oni prawo do godności, wolności oraz równego traktowania. Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność jest zakazana i należy niewątpliwie przeciwdziałać przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Przeciwdziałanie przemocy może polegać na podejmowaniu różnych działań. Po pierwsze, aby zapobiec powstawaniu zjawiska przemocy należy przede wszystkim wszcząć działania interwencyjne, czyli aby zatrzymać i uniemożliwić dalsze krzywdzenie osób niepełnosprawnych, oraz co konieczne, należy udzielić pomocy, do której są potrzebni specjaliści[39].

Kolejnymi koniecznymi krokami w celu zapobieżenia dyskryminacji i przemocy wobec niepełnosprawnych są działania terapeutyczno-lecznicze, które prowadzą do zminimalizowania i usunięcia doznanych urazów i krzywd. Jest to bardzo kluczowe w pomocy ofiarom, ponieważ dzięki temu takie osoby mają szanse wrócić do normalnego życia. Jednak nie zawsze ofiara przemocy ma możliwość skorzystać z terapii lub leczenia, ponieważ nierzadko brakuje odpowiednio wykwalifikowanych osób zajmujących się powyższym[40].

[38] Mirosława Kanar, *Różne oblicza przemocy wobec osób w spektrum autyzmu.* (Poznań 2020), 4 – 6.

[39] R. Szmyd, *Przemoc,* 7.

[40] Tamże.

Trzecim, równie ważnym elementem jest profilaktyka. Ma ona za zadanie ochronę osób niepełnosprawnych przed doświadczaniem przemocy. Składają się na nią głównie uświadamianie i popularyzacja wiedzy o przemocy, sposoby jej rozpoznawania i nauka przeciwstawiania się oprawcy[41].

Dyskryminacja i przemoc wobec osób niepełnosprawnych jest niewątpliwie bardzo negatywnym zjawiskiem przybierającym na sile. Jednak trudno jest to zjawisko przebadać dokładnie, ponieważ analiza zagadnienia przemocy względem osób niepełnosprawnych napotyka wiele trudności i nie ma wiarygodnych danych na ten temat. Badania przeprowadzone w Polsce na temat przemocy wobec ludzi niepełnosprawnych nie są w pełni wiarygodne, co wynika m.in. z faktu, że osoby niepełnosprawne mają trudności w komunikowaniu się i nie do końca rozumieją procedury związane ze zgłaszaniem przemocy, nie posiadają znajomości tych procedur, charakteryzują się słabą mobilność i strachem przez każdą zmianą, a także nie mają możliwości obrony przed przemocą. Najczęściej spotykane wobec osób niepełnosprawnych rodzaje przemocy stosowanej, to przemoc fizyczna, np. bicie, szarpanie lub popychanie, przemoc psychiczna, która przejawią się poprzez poniżanie, groźby, ośmieszanie, przemoc seksualna, zaniedbanie w postaci np. niezaspokajania podstawowych potrzeb, pozbawienie wsparcia materialnego, opuszczenie lub porzucenie.

BIBLIOGRAFIA

Halicka, Małgorzata. „Ludzie starzy jako ofiary przemocy", W: *Aktywne starzenie się – Przeciwdziałanie barierom*, red. Piotr. Szukalski, Barbara. Szatur-Jaworska. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014.

Jedlecka, Wioletta. *Formy i rodzaje przemocy.* Wrocław, 2017.

Kanar, Mirosława. *Różne oblicza przemocy wobec osób w spektrum autyzmu*. Poznań, 2020.

Kowalczuk, Krystyna., *Przemoc wobec osób niepełnosprawnych*, Białystok, 2020.

Kulik, Halina, Maja Surma, Dąbek Józef., Ewelina Łebek. „Mity i stereotypy dotyczące kobiet z niepełnosprawnością funkcjonujące w społeczeństwie – wyniki wstępne", *W drodze do brzegu życia*. red. Elżbieta. Krajewska-Kułak, Cecylia R. Łukaszuk, Jolanta Lewko, Wojciech Kułak, T. XVIII. Białystok: Uniwersytet Medyczny, 2020.

Szmyd, Roman. *Przemoc wobec osób upośledzonych umysłowo i chorujących psychicznie – rozpoznanie, metody wsparcia, sposoby przeciwdziałania*, Kraków, 2018.

Źródła internetowe

https://niepelnosprawni.gov.pl/a,13,instytucje-orzekajace-procedury-orzekania-tryb-i--zasady
[dostęp: 27.01.2023].
https://www.wroclawpsychoterapeuta.pl/przemoc-wobec-osob-niepelnosprawnych/
[dostęp: 27.01.2023].
https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/czym-jest-dyskryminacja [dostęp: 27.01.2023].
https://rownowazni.uw.edu.pl/czym-jest-dyskryminacja/ [dostęp: 27.01.2023].
https://www.niebieskalinia.info/index.php/przemoc-w-rodzinie/6-co-to-jest-przemoc
[dostęp: 27.01.2023].

[41] Tamże.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

MGR INŻ. DAMIAN ZDZIENICKI[1]
ORCID 0009-0003-3066-844X

PATOSTREAMING, JAKO PRZYKŁAD ZAGROŻENIA W CYBERPRZESTRZENI /WYBRANE ASPEKTY/

STRESZCZENIE

Rozpowszechnienie dostępu do Internetu sprawiło, że coraz więcej spraw można załatwić za jego pośrednictwem. W związku z tym staliśmy się częścią społeczeństwa medialnego i coraz więcej czasu przeznaczamy na korzystanie z sieci. Dlatego warto uświadomić sobie, jakie niebezpieczeństwa niesie za sobą Internet, aby móc się mu przeciwstawić. W niniejszym artykule zostało omówione zjawisko patostreamingu, na które obok m. in. działań hackerskich i socjotechnicznych są narażeni wszyscy użytkownicy sieci.

Słowa kluczowe: patostreaming, cyberzagrożenia

PATOSTREAMING AS AN EXAMPLE OF A THREAT IN CYBERSPACE /SELECTED ASPECTS/

SUMMARY

The widespread use of the Internet has made it possible to deal with more and more matters via it. Therefore, we have become part of a media society and we spend more and more time using the Internet. Therefore, it is worth being aware of the dangers of the Internet in order to be able to counteract them. This article discusses the phenomenon of patostreaming, which includes, among others: all network users are exposed to hacker and social engineering activities.

Keywords: patostreaming, cybethreats

[1] mgr inż. Damian Zdzienicki doktorant Instytutu Nauk O Bezpieczeństwie Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego

WSTĘP

O tym jak istotną rolę spełnia Internet w dzisiejszych czasach nie trzeba nikogo przekonywać. Wiele sfer życiowych przeniosło się do świata wirtualnego, przez co codzienne zjawiska, powiązane z Internetem, otrzymały w swoim nazewnictwie przedrostek *cyber-*. Powszechny dostęp do sieci daje wiele możliwości rozwoju, ale jednocześnie niesie ze sobą także niebezpieczeństwo, które wraz z postępem przybiera coraz to nowe formy. To z kolei sprawia, że wiele zagrożeń, znanych z życia realnego, znalazło swoje odbicie w Internecie. Wśród nich są także zjawiska patologiczne, co jest tym bardziej niebezpieczne wobec możliwości uzależnienia od Internetu, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży. To właśnie ta grupa społeczna jest najbardziej podatna na wszelkie nowinki techniczne i jest największym odbiorcą Internetu. Co prawda świadomość użytkowników sieci na temat niektórych cyberzagrożeń, jak np. oszustw internetowych, staje się coraz większa, to jednak korzystanie z wirtualnej przestrzeni w dalszym ciągu wymaga działań w zakresie profilaktyki.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja zjawiska patostreamingu, które staje się coraz bardziej popularne w Internecie. Ukazanie głównych problemów dotyczących demoralizacji osób oglądających tego rodzaju szkodliwe treści, może zwiększyć świadomość zagrożenia wśród użytkowników sieci.

1. CYBERZAGROŻENIA – OGÓLNA PREZENTACJA ZJAWISKA

Niebezpieczeństwa wynikające z użytkowania Internetu są bardzo zróżnicowane, dlatego ich sklasyfikowanie nie jest łatwe. Najprostszy podział dzieli je na dwie kategorie. Pierwsza z nich dotyczy strony technicznej, co ma związek z możliwą ingerencją w działanie urządzeń i oprogramowań wykorzystywanych przy pracy w Internecie. Zagrożenia te w powszechnej świadomości kojarzą się z włamaniami do systemów operacyjnych komputerów, przy pomocy różnego rodzaju złośliwych oprogramowań, takich jak wirusy czy trojany. Pobieranie programów czy ściąganie plików z niesprawdzonych stron internetowych, może spowodować przeniknięcie wirusów do obsługiwanego komputera, a w konsekwencji doprowadzić do ograniczenia jego funkcji:

> komputer może nie dać się włączyć, można utracić pliki, cały twardy dysk może zostać wyczyszczony. Wirus może siać spustoszenie na różne sposoby[2].

Symptomem świadczącym o zainfekowaniu urządzenia, może być spowolnienie jego działania, czy przekierowanie na nieznane strony internetowe, zawierające szkodliwe treści.

[2] Parry Aftab, *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa* (Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka, 2003), 106.

Drugi rodzaj zagrożenia internetowego obejmuje nietechniczne aspekty wynikające z korzystania z sieci, czyli inżynierię społeczną, wykorzystywaną w oszustwach:

> szalony postęp technologiczny przynosi coraz obfitsze plony hochsztaplerom, którzy rozkwitają w czasach transformacji i gwałtownych przemian, gdy pojawiają się nowe zjawiska i dawny sposób widzenia nie wystarcza[3].

Uproszczenie możliwości komunikowania się, ułatwiło oszustom wprowadzanie w błąd innych użytkowników Internetu. Poprzez stosowanie manipulacji, prezentowanie rzekomych okazji i zysków, powodowanie presji czasu i poczucia niepewności oraz wpływanie na emocje, łatwiej paść ofiarą internetowego podstępu. Cel oszusta jest prosty: wytworzyć fałszywy obraz rzeczywistości u swojej ofiary i wyłudzić od niej pieniądze.

Znanym zjawiskiem, które łączy oba wymienione rodzaje zagrożeń stało się otrzymywanie wiadomości mailowych, zawierających linki przekierowujące do stron internetowych lub załączniki zainfekowane wirusami. Treści tego typu maili wyglądają na autentyczne i są tak skonstruowane, aby nie wzbudzać podejrzeń odbiorcy. Hakerzy najczęściej podszywają się pod dobrze znane instytucje, takiej jak banki lub firmy kurierskie i przy zastosowaniu metod socjotechnicznych, usypiają czujność swoich ofiar. Otwarcie linku powoduje przekierowanie na stronę internetową, najczęściej łudząco przypominającą oficjalną stronę instytucji, pod którą podszywają się sprawcy. W głównej części witryny znajduje się rubryka, w której odbiorca wiadomości, zgodnie z jej treścią, musi wpisać np. dane do logowania w bankowości internetowej, aby dokonać przelew rzekomo brakującej kwoty za przesyłkę kurierską. Tego typu działania zostały określone jako phishing, czyli „wyławianie" konkretnych danych, wykorzystywanych do przestępczych działań. O tym jak jest to niebezpieczne zjawisko, dowodzą policyjne statystyki. Z roku na rok przybywa przestępstw z kategorii „e-bankowość/phishing" – między 2015 a 2022 rokiem ich liczba wzrosła dwudziestokrotnie. Poziom wykrywalności w ostatnich 5 latach nie przekroczył 5%, co świadczy o trudności w ustaleniu sprawców, którzy w swoich przestępczych działaniach korzystają najczęściej z zagranicznych serwerów, co z kolei stanowi przeszkodę w uzyskaniu danych ich użytkowników.

[3] Maria Konnikova, *Myśl jak oszust, żeby nie dać się oszukać* (Warszawa: Agora, 2016), 16.

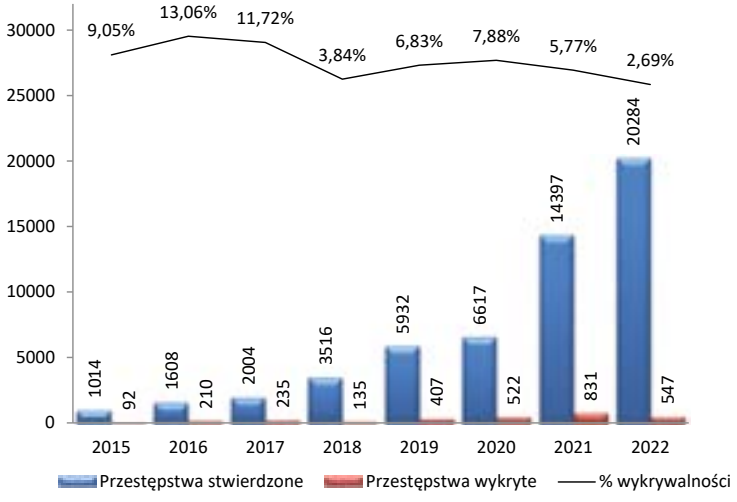

Wykres 1. Przestępstwa stwierdzone, wykryte oraz wykrywalność

Źródło: opracowanie na podstawie danych udostępnionych przez Komendę Główną Policji w ramach informacji publicznej

O skali zjawiska phishingu świadczą także straty materialne. Tylko w 2022 r. pokrzywdzeni utracili łącznie ponad 100 milionów złotych. Najwięcej pieniędzy przestępcy wyłudzili w województwie śląskim – ponad 19 milionów złotych.

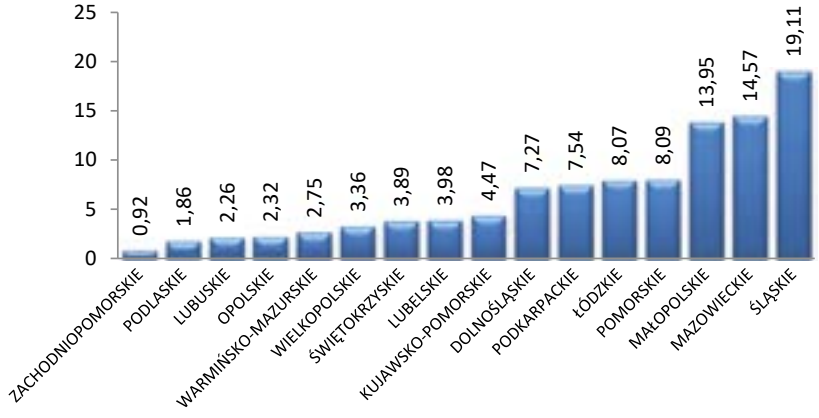

Wykres 2. Straty materialne

Źródło: opracowanie na podstawie danych udostępnionych przez Komendę Główną Policji w ramach informacji publicznej

Poza stratami materialnymi, Internet stał się źródłem problemów natury psychologicznej. Szeroki zasób możliwości, które daje wirtualny świat, sprawia, że stał się

bardzo atrakcyjnym medium, któremu jako społeczeństwo informacyjne, poświęcamy coraz więcej czasu. Taka tendencja sprawia, że stał się źródłem uzależnienia, co z kolei powoduje zaniedbywanie rzeczywistych sfer życiowych.

> Niezliczone opisy przypadków udowadniają, że samo korzystanie z Internetu może prowadzić do znaczących ograniczeń w życiu i że ograniczenie czasu spędzanego w sieci jest bardzo trudne. Najczęściej mamy do czynienia również z zaniedbywaniem innych czynności, objawami odstawienia, utratą kontroli, rozwojem tolerancji, utratą zainteresowań (wszystkim innym), nieszczerością, osamotnieniem i społeczną degradacją[4].

Nadużywanie Internetu staje się powszechne, ponieważ możliwości z jego korzystania są coraz łatwiejsze. Jeszcze nie tak dawno, aby połączyć się z siecią, trzeba było posiadać komputer stacjonarny z przewodowym dostępem do Internetu. Dziś w erze dynamicznej cyfryzacji, Internet jest pod ręką cały czas, ponieważ wszystkie telefony komórkowe obsługują transmisje danych. W 2022 r. Centrum Badania Opinii Społecznej opracowało badania dotyczące wykorzystywania sieci[5]. Wyniki wskazywały na 77% odpowiedzi twierdzących w zakresie korzystania z Internetu przynajmniej raz w tygodniu, co jest najwyższym wynikiem w ostatnich 20 latach. Użytkownicy Internetu niemal w 50% pozostają cały czas online. Trend ten rozpoczął się w 2020 r. wraz z rozpoczęciem pandemii Sars-CoV-2, co dobrze obrazuje poniższy wykres 3.

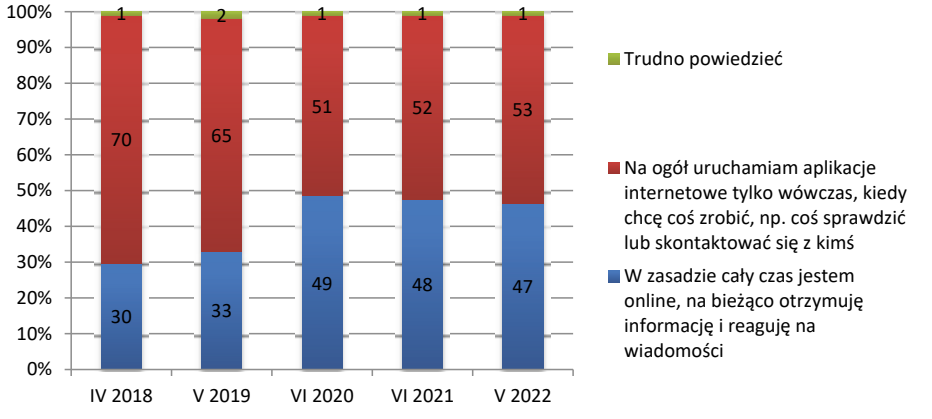

Wyk. 3. Sposób korzystania z Internetu w celach niezwiązanych z pracą zawodową

Źródło: opracowanie na podstawie informacji: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_077_22.PDF [dostęp 12.09.2023]

[4] Manfred Spitzer, *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze* życie (Słupsk: Wydawnictwo Dobra Literartura, 2016), 107.

[5] https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_077_22.PDF [dostęp: 12.09.2023].

Kolejnym niepożądanym społecznie zjawiskiem, które na stałe wpisało się do katalogu zagrożeń internetowych jest cyberprzemoc, będąca formą tradycyjnej przemocy, która jest stosowana z wykorzystaniem Internetu:

> Cyberprzemoc, zwana też przemocą elektroniczną lub przemocą internetową, jest definiowana jako akty agresji następujące za pośrednictwem e-maili, komunikatorów internetowych, wiadomości tekstowych lub graficznych przesyłanych na telefon komórkowy w czatroomach lub stronach internetowych[6].

Agresja stosowana w sieci, w szczególności działa negatywnie na psychikę osoby doświadczającej przemocy. Może także wyrządzić poważne szkody wizerunkowe, jak w przypadku firm czy instytucji. Ten rodzaj zagrożenia może przybrać różne formy. Przykładem jest cyberstalking, czyli nękanie i prześladowanie za pośrednictwem Internetu. Również mobbing posiada swój „internetowy" neologizm. Przejawami cybermobbingu są ośmieszanie i szykanowanie ofiar w Internecie. Grupą społeczną szczególnie podatną na zagrożenia cyberprzemocy jest młodzież. Działający przy Ministerstwie Edukacji i Nauki, Ośrodek Rozwoju Edukacji, w 2015 r. wydał serię materiałów informacyjnych dotyczących zagrożeń w sieci, gdzie wśród przejawów cyberprzemocy zostały wskazane poniższe zachowania:

- przerabianie i publikowanie ośmieszających zdjęć i filmów,
- ujawnianie sekretów,
- zamieszczanie danych personalnych i zdjęć na portalach randkowych,
- wulgarne i złośliwe komentowanie zdjęć i wpisów,
- celowe ignorowanie działalności w sieci,
- straszenie i szantażowanie oraz wymuszenie konkretnego działania,
- nagminne zgłaszanie fikcyjnych nadużyć do moderatorów,
- przechwycenie profilu, poczty i telefonu, podszywanie się,
- kradzież i przejęcie zasobów (np. w grze)[7].

Bez wątpienia najbardziej powszechnym zjawiskiem w kategorii cyberprzemocy stała się tzw. „mowa nienawiści", potocznie zwana „hejtem". Wyrażanie swoich poglądów za pośrednictwem Internetu, także tych negatywnych i obraźliwych, daje nadawcy poczucie anonimowości, przez co czuje się on bardziej pewny siebie i jednocześnie bezkarny. Niemal nieograniczony zasięg sieci sprawia, że hejt w krótkim czasie może dotrzeć do bardzo wielu odbiorców. Dodatkowo z uwagi na łatwość dostępu do Internetu, hejterzy nie muszą posiadać wyspecjalizowanych umiejętności technicznych do jego obsługi, np. zamieszczanie obraźliwych i szkalujących komentarzy jest proste i może napisać je każdy internauta, gdyż nie podlegają one żadnym ograniczeniom. To wszystko sprawia, że wymieniona grupa użytkowników Internetu ma dużą przewagę nad swoimi ofiarami.

[6] Robin M. Kowalski, Susan Limber, Patricia Agatston, *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010), 1.

[7] https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=40858 [dostęp: 12.09.2023].

Wraz z upowszechnieniem Internetu i wynikającymi z niego nadużyciami, konieczne stało się ustanowienie regulacji odpowiedzialności karnej. Z tego powodu wiele nieuczciwych i szkodliwych działań w cyberprzestrzeni zostało stypizowanych w polskim prawie karnym. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*[8] penalizuje najczęściej popełniane w sieci przestępstwa:

- art. 190 – groźba karalna; grożenie komuś popełnieniem przestępstwa (np. pozbawieniem życia) przez Internet;
- art. 190a – stalking: uporczywe nękanie, podszywanie się pod inną osobę oraz wykorzystywanie jej wizerunku;
- art. 191 – zmuszenie do określonego działania;
- art. 191a – naruszenie intymności seksualnej, utrwalenie i rozpowszechnienie wizerunku nagiej osoby bez jej zgody;
- art. 212 i art. 216 – zniesławienie i zniewaga; wszelkie zachowania uwłaczające czyjejś godności, stanowiące przejaw lekceważenia oraz pogardy; pomówienie (oszczerstwo) o takie postępowanie lub właściwości, które mogą daną osobę poniżyć w opinii publicznej; użycie wizerunku osoby w celu jej ośmieszania, upokorzenia, wypowiadanie pod adresem pokrzywdzonego znieważających go wulgaryzmów lub epitetów;
- art. 267 – bezprawne uzyskanie informacji;
- art. 268 – niszczenie, usuwanie lub zmienianie informacji albo utrudnianie zapoznania się z informacją;
- art. 268a – niszczenie danych informatycznych;
- art. 269 – uszkodzenie danych informatycznych;
- art. 269a – zakłócanie systemu komputerowego;
- art. 287 – oszustwo komputerowe[9].

Inne, mniej powszechne czyny karalne, popełniane w cyberprzestrzeni zostały ujęte w ustawach *Kodeks wykroczeń*[10] (art. 107 – złośliwe niepokojenie), czy ustawie o prawach autorskich i prawach pokrewnych (art. 116 – rozpowszechnianie utworu bez pozwolenia).

Poza odpowiedzialnością karną za działania popełnione w Internecie, istnieje jeszcze odpowiedzialność cywilna. Tego typu postępowanie ma zastosowanie np. w przypadku naruszenia dóbr osobistych, które zostały określone w art. 24 *Kodeksu cywilnego*[11].

2. PATOSTREAMING, JAKO ZAGROŻENIE W INTERNECIE

Internet bez wątpienia jest źródłem najróżniejszych treści, które poza opisanymi zagrożeniami, także mogą stanowić niebezpieczeństwo dla odbiorców. Chodzi m.in. o materiały promujące agresję. Przykładem popularyzacji cyberprzemocy

[8] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

[9] Anna Krawczyńska, „Wirtualna agresja, realne ofiary", *Policja 997*, 2, 155 (2018): 19.

[10] Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. *Kodeks wykroczeń* (Dz.U.1971 nr 12 poz. 114).

[11] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny* (Dz.U.1964 nr 16 poz. 93.

jest patostreaming, który w ostatnich latach powiększa grono swoich odbiorców. Przedrostek *pato-*, zgodnie z definicją słownika wyrazów obcych stanowi „pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na ich związek znaczeniowy z chorobą, stanem patologicznym"[12]. Streaming natomiast to „forma dostarczania danych; odtwarzanie treści multimedialnych w rzeczywistym czasie oraz już podczas ściągania plików"[13]. W języku potocznym przedrostek pato – jest używany jako skrócona formą „patologii", a słowa rozpoczynające się od niego, mają negatywne znaczenie (np. patodeweloperka, patointeligencja).Nie inaczej jest w przypadku patostreamingu, który można określić jako prowadzenie za pośrednictwem popularnych serwisów internetowych transmisji na żywo, które przedstawiają zachowania o charakterze przemocowym. Chodzi przede wszystkim o prezentowanie agresji słownej (wulgaryzmy, wyzwiska) i fizycznej (uderzanie, szarpanie, awantury), spożywanie alkoholu lub środków działających podobnie lub wykazywanie innych drastycznych i demoralizujących zachowań. Niektóre z tych działań wypełniają znamiona przestępstw, bądź wykroczeń. Wymieniona forma działalności internetowej jest relatywnie nowym zjawiskiem, dlatego nie doczekała się jeszcze zbyt wielu opracowań w literaturze fachowej. Mimo to internetowe kanały patostreamowych „twórców" zgromadziły wielotysięczną rzeszę odbiorców. Trudno jednoznacznie wskazać moment i genezę ich pojawienia się w Internecie. W historii samego streamingu, np. gier komputerowych, kilka lat temu znalazł się pewien odłam graczy, wśród których można było zauważyć zależność, dającą początek omawianemu zjawisku: ich patologiczne zachowania, powodowały wzrost oglądalności i większe zainteresowanie internautów. Z czasem aktywność opisanych streamerów przeniosła się z relacjonowania widzom swoich rozgrywek, a skupiła się na prezentowaniu przed kamerą własnego zachowania, odbiegającego od powszechnie przyjętych norm społecznych. Dodatkowo przy próbie określenia początków patostreamingu, warto przytoczyć pewną uniwersalną zależność:

> jedna z najważniejszych tez, jakie dotyczą agresywności, brzmi, iż pojawia się ona tam, gdzie jest w jakikolwiek sposób opłacalna, gdy przynosi doraźną korzyść, ma efekt nagradzający[14].

Większe zasięgi i oglądalność powodowały lepsze wyniki finansowe, związane z monetyzacją tworzonych nagrań, czyli zarabianiem pieniędzy m.in. za publikowanie reklam. Dodatkowo w czasie transmisji widzowie mogą wysyłać autorom filmów darowiznę – donejt (neologizm od angielskiego słowa *donate*). Taka płatność odbywa się poprzez specjalne strony internetowe za pośrednictwem np. BLIKa lub poprzez wysłanie SMSa. Za przesłany donejt, darczyńca może utworzyć wiadomość tekstową, która ukaże się na ekranie w trakcie trwania streamu, dzięki czemu zobaczą ją wszyscy oglądający. Tym samym zarobki patostreamerów sięgają od kilkuset do kilku tysięcy złotych za jedno tego typu nagranie. Atrakcyjne benefity

[12] Elżbieta Sobol, *Słownik wyrazów obcych PWN* (Warszawa: PWN, 2002), 836.

[13] Jurgen Holtkamp, *Co ogłupia nasze dzieci?* (Kraków: Wydawnictwo Salwator, 2010), 209.

[14] Lech Ostasz, *Czym jest człowiek i czym może być? Antropologia filozoficzna* (Łódź: Wydawnictwo Naukowe, 2011), 328.

spowodowały, że patostreaming dla niektórych stał się sposobem na życie, a dodatkowo wysoka oglądalność dała patostreamerom poczucie satysfakcji, pewności siebie i popularności. Warto przy tym podkreślić, że nagrywane transmisje, prezentują realne zachowania patologiczne z prawdziwego życia patostreamerów, które bez wątpienia są wyrazem moralnej słabości, mającej różne podłoże, np. trudne dzieciństwo, szkodliwe warunki społeczne, czy dysfunkcji mózgu. Nie są to odgrywane role, które powstały w oparciu o wcześniej stworzony scenariusz.

O ile motywacja do nagrywania patostreamów, wydaje się dość jasna, o tyle powody, dla których patologiczne filmy cieszą się rosnącą popularnością, mogą zastanawiać i budzić niepokój. Patostreamystały się prymitywną formą rozrywki, która nie dostarcza żadnych wartościowych treści. Być może odruchowy zachwyt internautów wynika z ciekawości, do jakiego wynaturzenia może posunąć się człowiek, a co za tym idzie, gdzie znajduje się granica człowieczeństwa? Swego rodzaju fascynacja złem, to temat zdecydowanie bardziej rozbudowany. Patostreaming i jego popularność jest przykładem takiego zainteresowania.

> Ludzie, których przyciągają agresorzy, często miewają własne głęboko zakorzenione problemy, własne tłumione agresywne pragnienia. Pewność siebie, a czasem nawet bezczelność agresorów są według nich ekscytujące i pociągające[15].

Ludzkie zaciekawienie i poświęcanie uwagi wszelkim postawom anormalnym, jest tematem rozważań badaczy z dziedziny psychologii.

Oglądanie i w pewien sposób uczestniczenie odbiorców w patostreamach (np. poprzez komentowanie, przesyłanie donejtów), ma w oczywisty sposób na nich zły wpływ. Jest to przede wszystkim marnowanie czasu na bezużyteczne i wręcz szkodliwe treści. Patologia internetowa, podobnie jak ta przejawiająca się w świecie rzeczywistym, może powodować wzrost agresji, lekceważenie obowiązujących zasad społecznych, naśladowanie patonadawców, itp. W szczególności narażone są dzieci i młodzież, których osobowość dopiero się kształtuje, ponieważ:

> tego typu materiały mogą sprawić, że świat stanie się dla dziecka niezrozumiały, zagrażający i przestanie czuć się ono w nim bezpiecznie. Mogą zachęcać do zachowań odbiegających od normy i zagrażających zdrowiu lub życiu oraz wpływać na kształtowanie się fałszywych przekonań na temat świata oraz siebie[16].

Próby naśladowania swoich patologicznych „idoli", to prosta droga donikąd, która prowadzi do konfliktów, zaniedbywania obowiązku szkolnego, czy ucieczek z domu.

---

[15] Robert Greene, *Prawa Ludzkiej Natury* (Gliwice: Sensus, 2020), 479.

[16] Monika Wojtas, *Promowanie zachowań autodestrukcyjnych w Internecie,* [w:] *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów,* red. Agnieszka Wrzesień-Gandolfo (Warszawa: Polskie Centrum Programu Safer Internet, 2014), 3.

Omawiany problem w 2019 r. stał się przedmiotem dociekań Rzecznika Praw Obywatelskich. W ramach zorganizowanej konferencji „Patotreści w Internecie – niebezpieczna codzienność naszych dzieci", został przedstawiony kompleksowy raport przygotowany przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę we współpracy z RPO[17]. Zostały w nim zaprezentowane informacje na temat samego zjawiska, jak i wyniki badań, dotyczące znajomości treści patologicznych w Internecie wśród 13-15-latków. Aż 37% badanych przyznało, że słyszało i oglądało w ciągu 12 miesięcy patonagrania w Internecie. Jest to znaczna część małoletnich internautów i świadczy o skali zagrożenia. Niestety ograniczenia wiekowe, które są stosowane w przypadku platform streamingowych, jak widać po powyższej statystyce, nie są tak skuteczne, jak powinny. Jest to jeden z dowodów na to, że dzieci nie mogą być pozostawione same sobie, dlatego rodzice stosują także specjalne oprogramowania, służące do kontroli i blokowania nieodpowiednich treści. Aby jednak takie działanie miało sens, należałoby w pierwszej kolejności zainicjować rozmowę, dotyczącą wpływu oglądania agresji internetowej.

> Przyswojone i zrozumiałe zasady to najskuteczniejszy, bo wewnętrzny filtr dziecka. Nic bowiem nie chroni dziecka lepiej, niż jego zdolność do krytycznego myślenia[18].

Wychowanie dziecka w otoczeniu wirtualnego świata, wymaga jego poznania, a wszelkie zakazy i ograniczenia, aby były skuteczne – muszą zostać zrozumiane.

W rozważaniach na temat ograniczania szkodliwych skutków patologii, patostreaming, podobnie jak inne cyberzagrożenia, wydaje się trudny do wyeliminowania. Dzieje się tak, ze względu na łatwe rozprzestrzenianie się materiałów tworzonych przez patonadawców. W ten sposób wszelkie ludzkie dramaty, które przed erą Internetu rozgrywały się w najbliższym otoczeniu ofiary i oprawcy, są dostępne na wyciągnięcie ręki dla każdego. Dodatkowo zmieniła się sama specyfika relacji pokrzywdzony-agresor. Relacjonowanie patologicznych zachowań w sieci, towarzyszące temu popularność i pieniądze, sprawiło, że osoby doświadczające przemocy na wizji, utożsamiają się poniekąd z wykreowaną konwencją, przez co nie szukają ratunku, lecz pomimo doświadczanej przemocy, trwają w patologicznym środowisku. Taka zależność wynika z obserwacji najbardziej rozpoznawalnych twórców omawianej aktywności internetowej. Charakterystyczny jest przy tym brak poczucia doznawanej krzywdy, bądź niechęć do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej swojego oprawcy, co w konsekwencji doprowadza do trudności w penalizacji tego typu czynów. Dodatkowym aspektem wysokiej szkodliwości społecznej patostreamingu jest negatywne oddziaływanie

[17] https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/patotresci-w-internecie-niebezpieczna-codziennosc-naszych-dzieci [dostęp: 22.10.2023].

[18] Andrzej Kasprzycki, *Dziecko w obliczu patologii świata wirtualnego,* [w:] *Patologie w cyberświecie,* red. Sylwester Bębas, i in. (Radom: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zawodowej w Radomiu, 2012), 387.

na widzów, o czym wspomniano powyżej. Popularyzowanie przemocy samo w sobie jest niedopuszczalne i demoralizujące.

Odpowiedzią na pojawiające się wątpliwości w prawnokarnej interpretacji tego typu zachowań, jest poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – *Kodeks karny*, zawarty w druku nr 3310[19], który wprowadza odpowiedzialność karną dla patostreamerów:

Art. 255b. §1. Kto za pośrednictwem sieci teleinformatycznej, poprzez transmisję obrazu lub dźwięku albo udostępnienie zapisu obrazu lub dźwięku, rozpowszechnia treści przedstawiające popełnienie czynu zabronionego:

1) zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, jako umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, wolności, wolności seksualnej, obyczajności, rodzinie i opiece lub popełnione z użyciem przemocy;
2) polegającego na znęcaniu się nad zwierzęciem lub zabiciu zwierzęcia, określonym w art. 35 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2022 r. poz. 572 i 2375);
3) stanowiącego naruszenie nietykalności cielesnej, w sposób prowadzący do poniżenia lub upokorzenia innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§2. Tej samej karze podlega, kto w sposób określony w §1 rozpowszechnia treści przedstawiające, jako czyn rzeczywiście popełniony, pozorowane popełnienie czynu zabronionego wskazanego w §1 pkt 1-3.

§3. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej albo taką korzyść osiąga, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§4. Nie podlega karze za przestępstwo określone w §1, kto, nie będąc sprawcą, podżegaczem lub pomocnikiem do czynu zabronionego wskazanego w §1 pkt 1-3, działa w celu obrony interesu publicznego lub zasługującego na uwzględnienie interesu prywatnego.

Zapisy paragrafów 1 i 2, stanowią typ podstawowy przestępstwa patostreamingu, określający znamiona czynu, które muszą zostać wypełnione do kryminalizacji patonadawców. Kolejny paragraf przewiduje większą sankcję za popełnione przestępstwo, jeśli celem sprawcy jest osiągnięcie korzyści majątkowej (typ kwalifikowany). Osoba działająca w sposób określony w paragrafie 4 nie podlega karze. W założeniach określonych przez ustawodawcę, chodzi o wyłączenie odpowiedzialności karnej osoby, która np. przy pomocy wideorejestratora utrwala łamanie przepisów drogowych, który to materiał wideo rozpowszechniony w sieci będzie służył do odnalezienia sprawcy. Założenia projektu zostały przedstawione w maju 2023 r. w trakcie konferencji prasowej, zorganizowanej przez pomysłodawców zmian ustawy[20].

[19] https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3310 [dostęp: 25.10.2023].

[20] https://www.youtube.com/watch?v=HmkRuTJfhGw&ab_channel=JanuszJask%C3%B3%C5%82ka [dostęp: 25.10.2023].

Nie ulega wątpliwości, że kryminalizacja zachowań patostreamerów jest potrzebna, co zostało także podkreślone w uzasadnieniu do przytoczonego projektu:

> (…) konieczne jest przeciwdziałanie patologicznym zjawiskom pojawiającym się w przestrzeni publicznej właśnie z punktu widzenia ochrony porządku publicznego, zdrowia i moralności publicznej czy wolności i praw innych osób[21].

Pomysł prawnokarnego określenia przestępstwa patostreamingu, który wychodzi naprzeciw patologicznym działaniom w sieci, budzi pewne wątpliwości, które zostały już wskazane przez znawców prawa, w tym Biura Analiz Sejmowych. Chodzi np. o możliwość odwoływania się niektórych patostreamerów do tworzenia kontrowersyjnej sztuki nowoczesnej, co wyłączałoby odpowiedzialność karną (tzw. kontratyp sztuki)[22]. Trudno określić, czy tego typu linie obrony będą brane pod uwagę przez sądy jako okoliczności łagodzące. Nie ulega wątpliwości, że omawiane zmiany *Kodeksu karnego* w kontekście przestępstwa patostreamingu są potrzebne i mogą przynieść konkretne korzyści, w postaci zmniejszenia skali tego procederu. Aby się jednak o tym przekonać, projekt, który 24 maja 2023 r. wpłynął do Sejmu, musi wejść w życie. Jak dotąd proces legislacyjny zatrzymał się na skierowaniu do I czytania projektu na posiedzeniu Sejmu.

ZAKOŃCZENIE

Szybki rozwój Internetu niesie za sobą wiele zmian. Trudno oprzeć się wrażeniu, że ludzkość na naszych oczach staje się globalnym społeczeństwem informacyjnym. Taki stan rzeczy przynosi oczywiście ogrom korzyści, jednak sprawia jednocześnie, że wszyscy użytkownicy sieci są narażeni na cyberzagrożenia. Nie są to już tylko znane z filmowych produkcji spektakularne ataki hakerów (choć te także się zdarzają), ale coraz bardziej powszechne wykorzystywanie metod socjotechnicznych do oszukańczych celów przestępców.

Poważnym niebezpieczeństwem w sieci stały się także szeroko pojęte treści szkodliwe, do których bez wątpienia zalicza się patostreaming. Skuteczna obrona przed tego typu nagraniami nie wymaga specjalnych umiejętności informatycznych, lecz opiera się na ukształtowanej świadomości internautów. Warto raz jeszcze podkreślić, iż patologiczne zachowanie internetowych twórców, które udostępnione innym internautom za pomocą streamingu, powoduje przyrost popularności, a co za tym idzie większe gratyfikacje pieniężne. Ograniczenie zasięgów patostreamerów i ustrzeżenie się przed ich negatywną działalnością, tak naprawdę polega na tym, aby nie oglądać ich destruktywnej „twórczości". Niestety nie jest to tak proste jakby się mogło wydawać w przypadku dzieci i młodzieży, którzy dopiero

[21] https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3310 [dostęp: 25.10.2023].

[22] https://bas.sejm.gov.pl/Biuro.nsf/BAS_opiniaLeg.xsp?documentId=C1257B16005D9D9FC12589DD001606A4&lang=PL [dostęp: 25.02.2023].

kształtują swoją osobowość poprzez doznawane doświadczenia. To właśnie oni są szczególnie narażeni na niebezpieczeństwo propagowanej w sieci przemocy.

Innym rozwiązaniem jest blokowanie internetowych kanałów patologicznych streamerów. Jednak na przestrzeni ostatnich lat widać, że pomimo kolejnych zakazów, nakładanych przez platformy streamingowe, osoby te nie zniknęły z sieci i w dalszym ciągu szerzą destruktywne przesłanie. Być może nowe regulacje prawne pomogą ograniczyć ten proceder.

W kontekście omawianych zagadnień nasuwa się swego rodzaju filozoficzna refleksja, którą w jednej ze swoich wielu książek sformułował amerykański pisarz Nicholas Carr:

> ekran komputera odsuwa na bok nasze wątpliwości za pomocą licznych korzyści i udogodnień. Jest naszym sługą – tak uniżonym, że nietaktem byłoby wspomnieć, że jest także naszym władcą[23].

BIBLIOGRAFIA

Aftab, Parry. *Internet a dzieci. Uzależnienia i inne niebezpieczeństwa*, 106. Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka SA, 2003.

Agatston, Patricia, Kowalski Robin, Limber Susan. (2010), *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży,*1. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010.

Carr, Nicholas. *Płytki umysł. Jak Internet wpływa na nasz mózg*. Gliwice: Wydawnictwo HELION, 2013.

Greene, Robert. *Prawa ludzkiej natury*, 479. Gliwice: Wydawnictwo Helion SA, 2020.

Holtkamp, Juergen. *Co og*łupia nasze dzieci? 209. Kraków: Wydawnictwo SALWATOR, 2010.

Kasprzycki, Andrzej. *Dziecko w obliczu patologii świata wirtualnego,* [w:] *Patologie w cyberświecie,* red. Sylwester Bębas, Jerzy Plis, Józef Bednarek, 387. Radom: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, 2012.

Konnikova, Maria. *Myśl jak oszust, żeby nie dać się oszukać.* Warszawa: Wydawnictwo Agora, 2016. , s. 16,

Krawczyńska, Anna. „Wirtualna agresja, realne ofiary, miesięcznik Komendanta Głównego Policji", *Policja 997,* 2, 155 (2018): 19.

Ostasz, Lech. *Czym człowiek jest i czym może się być? Antropologia filozoficzna,* 328. *Łódź:* Wydawnictwo Naukowe WSP, 2011.

Sobol, Elżbieta. (red.) *Słownik wyrazów obcych PWN.* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002), 836.

Spitzer, Manfred. *Cyberchoroby. Jak cyfrowe życie rujnuje nasze zdrowie,* 107. Słupsk: Wydawnictwo Dobra Literatura, 2016.

[23] Nicholas Carr, *Płytki umysł. Jak Internet wpływa na nasz mózg* (Gliwice: Wydawnictwo Helion, 2013), 13.

Wojtas, Monika. *Promowanie zachowań autodestrukcyjnych w Internecie.* [w:] *Bezpieczeństwo dzieci online. Kompendium dla rodziców i profesjonalistów,* red. Agnieszka Wrzesień-Gandolfo, 73. Warszawa: NASK i Fundacja Dzieci Niczyje, 2014.

Źródła internetowe:

Podraza, Natalia. *Ocena skutków prawnych poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny* (druk nr 3310), 2023.

https://bas.sejm.gov.pl/Biuro.nsf/BAS_opiniaLeg.xsp?documentId= C1257B16005D9D9FC12589DD001606A4&lang=PL [dostęp: 25.10.2023].

Feliksiak, Michał. (2022) *Komunikat z badań nr 77/2022, Korzystanie z Internetu,* Centrum Badań Opinii Społecznej,

https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_077_22.PDF [dostęp: 12.09.2023].

Broszura informacyjna Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej oraz Ośrodka Rozwoju Edukacji, *Zagrożenia w internecie*,

https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=40858, [dostęp: 12.09.2023].

Druk nr 3310, *Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny*,

https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=3310, [dostęp: 25.10.2023]

Jaskółka, Janusz. *Suwerenna Polska: Odpowiedzialność za patostreaming*, https://www.youtube.com/watch?v=HmkRuTJfhGw&ab_channel=JanuszJask %C3%B3%C5%82ka, [dostęp: 25.10.2023].

Akty normatywne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553),

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. *Kodeks wykroczeń* (Dz.U.1971 nr 12 poz. 114),

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny* (Dz.U.1964 nr 16 poz.93)

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

SPRAWOZDANIA, RECENZJE I OMÓWIENIA

DR WIESŁAW JASZCZUR

SPRAWOZDANIE

OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA KÓŁ NAUKOWYCH

BEZPIECZEŃSTWO I EDUKACJA. MOBILNOŚĆ I EKOLOGIA

Kalisz, 24-25 kwietnia 2024 r.

W dniach 24-25.04.2024 r. w Uniwersytecie Kaliskim im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa studenckich kół naukowych, której dominującym tematem były zagadnienia bezpieczeństwa i edukacji oraz mobilności i ekologii. Konferencja studenckich kół naukowych pt. *Bezpieczeństwo i Edukacja. Mobilność i ekologia* organizowana w Wydziale Nauk Społecznych z udziałem Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie UK stanowi kontynuację seminariów naukowych uczniowsko-studenckich realizowanych w ramach cyklu pt. *Odkrywamy Naukę*. Dlatego też równolegle do konferencji studenckich kół naukowych zorganizowano XIII Seminarium Uczniowsko-Studenckie, w tym roku w formie warsztatów. Zauważyć należy, że koła naukowe posiadają status uczelnianych organizacji studenckich.

Organizatorem konferencji i seminarium oprócz Wydziału Nauk Społecznych i Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie było Koło Naukowego Bezpieczeństwo Ruchu Drogowego. Na rys. 1 i 2. pokazano studentów referujących tematy a opiekunów kół naukowych (dr hab. Maciej Magiera i dr Łukasz Foryś) w charakterze moderatorów konferencji.

Rys. 1. Studentki Klaudia Nowaczyk i Alicja Kałużna (KN BRD).

Rys. 2. Studentki K. Świętczak i E. Rutkowska (KN BRD).

Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Do współorganizacji naukowej konferencji zaproszeni zostali studenci i opiekunowie kół naukowych z Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Koszalinie, Wydziału Bezpieczeństwa Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie, Wydziału Nauk Społecznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademii Policji w Szczytnie oraz Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk (rys. 3 uczestnicy z różnych uczelni, którzy wystąpili na konferencji).

Rys. 3 i 4. Uczestnicy występujący na ogólnopolskiej konferencji kół naukowych
Źródło: wykonanie własne.

Natomiast wśród podmiotów instytucjonalnych wspierających organizacyjnie konferencję i seminarium wymienić należy: Urząd Miasta Kalisza, Komendę Miejską Policji w Kaliszu, Straż Miejską Kalisza, Staż Miejską w Szczecinku, Przedsiębiorstwo Oczyszczania Miasta ECO sp. z o.o. w Kaliszu, Mercedes-Benz Polska Sp. z o.o., Ośrodek Doskonalenia Zawodowego w Koźminie Wielkopolskim, Zespół Szkół Samochodowych im. Stanisława Staszica w Kaliszu.

Można zatem ogólnie powiedzieć, że tym naukowym przedsięwzięciem edukacja akademicka Uniwersytetu Kaliskiego wspomaga ważny proces kształcenia człowieka, niezależnie od jego etapu zdobywania wiedzy czy w szkole średniej, czy na uczelni. W założeniu organizacyjnym istotne było, aby to przedsięwzięcie naukowe łączyło w sobie zarówno aspekt teorii, jak i praktyki. Konferencja kół naukowych o charakterze ogólnopolskim otworzyła tym samym cykl konferencji na ważne i aktualne problemy społeczne, w których zamysł wymiany myśli, poglądów, uwag i poznawczych spostrzeżeń młodych ludzi uzupełnia zdefiniowany szerszy obraz świadomości ryzyka zagrożeń dynamicznie zmieniającego się współczesnego świata. Warto zauważyć, że przyjęta przez organizatorów formuła konferencji stanowi też płaszczyznę do prezentowania wyników badań własnych studentów kół naukowych reprezentujących różne rodzaje szkolnictwa wyższego (uniwersytety, akademie i PWSZ) z Polski.

Uwzględniając organizacyjne założenia i zamierzenia, sformułowano następujące cele konferencji:

— przybliżanie i odkrywanie nauki, rozumienie jej głębi kontekstu,
— identyfikacja wyzwań i zagrożeń związanych z mobilnością człowieka i ekologią,
— uświadamianie problemów z obszaru edukacji dla bezpieczeństwa, bezpieczeństwa ruchu drogowego, w tym bezpiecznego kształtowania przestrzeni publicznej,
— wymiana poglądów i doświadczeń studenckiego środowiska akademickiego na aktualne
— zagrożenia, szczególnie, które wynikają z korzystania z nowoczesnych technologii
— cyfrowych,
— poznawanie argumentacji w ważnych kwestiach zagrożeń dla bezpieczeństwa współczesnego świata, ich definiowania i rozumienia,
— wskazanie skutecznych sposobów ochrony przed zdefiniowanymi zagrożeniami i im
— zapobiegania poprzez profilaktykę i prewencję,
— stworzenie uczestnikom konferencji, studentom kół naukowych i ich opiekunom, platformy wymiany doświadczeń utrwalonych w formie publikacji pokonferencyjnej.

Powyższe rozważania i treści zawarte w uzasadnieniu tematu konferencji oraz zdefiniowane jej cele, uzasadniały sformułowanie problemu badawczego w postaci pytania:

Jak organizować i planować nasze otoczenie i środowisko lokalne oraz w jakim zakresie i formie realizować edukację młodzieży na rzecz bezpieczeństwa personalnego, ekologicznego i w ruchu drogowym, uświadamiając i ograniczając wpływ zdefiniowanych ryzyk, wyzwań i zagrożeń?

Organizatorzy konferencji przyjęli założenie, że sformułowany problem badawczy szeroko wyznacza zakres i przedmiot poznania oraz wyrażono oczekiwanie, iż w czasie tego wydarzenia naukowego zostanie on rozpatrzony przez jego uczestników. Główne pytanie problemowe stanowiło więc podstawę do określenia

wynikających z niego problemów szczegółowych, które wyznaczają logiczny kierunek dyskusji, rozważań i badań oraz łączą go w uporządkowaną całość:

1. Jakim aktualnym wyzwaniom i zagrożeniom musimy sprostać w naszym otoczeniu i środowisku lokalnym w zakresie ekologii i mobilności?
2. W jaki sposób zdefiniowane zagrożenia bezpieczeństwa personalnego i ich uwarunkowania istnienia należy ograniczać i minimalizować niepożądany wpływ, aby poprawić komfort egzystencji każdego człowieka?
3. Jak w warunkach dynamicznie zmieniającej się współczesności, należy usprawniać realizowane działania w obszarze edukacji młodzieży (uczniów, studentów) na rzecz bezpieczeństwa, aby ograniczać w tym zakresie zdefiniowane wyzwania i ryzyka?

Sformułowane szczegółowe problemy badawcze, w postaci pytań w logicznym ujęciu, zmierzały do uzyskania obrazu szerszego kontekstu funkcjonowania poznawczego w aspekcie zgromadzonych faktów i występujących pomiędzy nimi relacji i zależności. Forma otwartych pytań problemowych pozwalała mieć przekonanie, że zgromadzone na nie odpowiedzi zawarte w referatach studentów ułatwiły rozstrzygnięcie problemów badawczych (głównego i szczegółowych).

W konferencji naukowej uczestniczyło 132 studentów oraz ponad 120 uczniów szkół średnich, w tym w formie aktywnej uczestniczyło 26 studentów z sześciu ośrodków akademickich z Polski, w tym także studenci z Ukrainy (na rys. 5 i 6 studenci i uczniowie klas mundurowych).

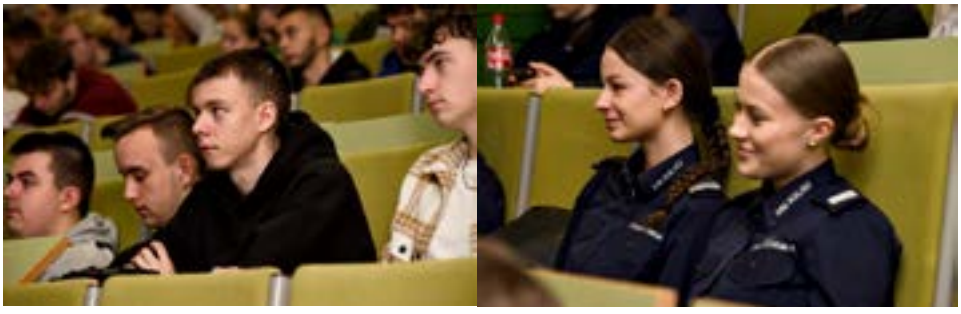

Rys. 5 i 6. Uczniowie i studenci na konferencji
Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Ponadto w konferencji uczestniczyło liczne grono nauczycieli szkół średnich, wykładowców Wydziału Nauk Społecznych, Wydziału Medycznego i Nauk o Zdrowiu oraz Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie (rys. 7).

Rys. 7. Władze Uczelni, Wydziału Nauk Społecznych, Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie
Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Należy podkreślić, że w organizację konferencji zaangażowane były osoby, które przyczyniły się do jej organizacyjnego kształtu, to przede wszystkim: prof. UK dr Beata Wenerska, dr Wiesław Jaszczur, dr Zofia Marciniak i mgr Damiana Łada.

W pierwszym dniu konferencji (24 kwietnia 2024 r.) uczestnicy konferencji zostali zaproszeni przez Prezydenta m. Kalisza do siedziby władz miasta. W Ratuszu (auli, gdzie odbywają się uroczyste posiedzenia Rady Miasta) uczestnicy konferencji poznali bogatą historię miasta Kalisza i w bardzo ciekawy sposób przybliżoną przez przewodniczącego Rady Miasta T. Skarżyńskiego i kustosza muzeum w ratuszu. Następnie uczestnicy konferencji, przedstawiciele władz Uniwersytetu Kaliskiego, Wydziału Nauk Społecznych zostali zaproszeni na uroczystą kolację w murach restauracji ratuszowej (rys. 8 i 9).

Rys. 8, 8a. Uroczyste spotkanie w Ratuszu z okazji 10-lecia działalności Koła Naukowego BRD

Rys. 9. Uczestnicy konferencji zwiedzają Muzeum w Ratuszu

Źródło: wykonanie własne.

W uroczystym spotkaniu brali również udział studenci Koła Naukowego BRD z okazji 10-lecia działalności. Absolwentom i aktualnym studentom, członkom Koła Naukowego BRD wręczone zostały okolicznościowe statuetki, a pozostali uczestnicy konferencji otrzymali okolicznościowe pamiątki z Kalisza. Dyskusja naukowa prowadzona była także podczas kuluarowych rozmów studentów, opiekunów kół naukowych i zaproszonych gości, w tym Kanclerza Uniwersytetu Kaliskiego mgra Grzegorza Szymańskiego.

W dniu 25 kwietnia 2024 r. konferencję otworzyła prof. UK dr Beata Wenerska – dziekan Wydziału Nauk Społecznych i przewodnicząca komitetu naukowego konferencji. Z kolei dr Małgorzata Bieńkowska w imieniu Prorektor ds. Nauki Uniwersytetu Kaliskiego prof. dr hab. n. med. i n. o zdr. Katarzyny Sygit przywitała uczestników ogólnopolskiej konferencji naukowej i życzyła im owocnych obrad, wymiany doświadczeń i miłego pobytu w murach Uniwersytetu Kaliskiego (rys. 10 i 11 Prof. UK dr Beata Wenerska i dr Małgorzata Bieńkowska).

Rys. 10. Uroczyste otworzenie konferencji – prof. UK dr Beata Wenerska

Rys. 11. Dr Małgorzata Bieńkowska – wystąpienie w imieniu Prorektor UK prof. K. Sygit

Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Drugi dzień konferencji studenckich kół naukowych przebiegał w dwóch sesjach, z których w I sesji wyodrębnione zostały tematy i obszary bezpośrednio związane z bezpieczeństwem i edukacją. Pierwszą sesję zatytułowaną *Bezpieczeństwo i edukacja* moderował zespół z UK: dr Wiesław Jaszczur i dr Zofia Marciniak. W tej części wystąpili studenci z Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie, Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu i Akademii Policji w Szczytnie oraz studenci i doktorantka Uniwersytetu Kaliskiego. Wśród podjętych tematów znalazły się zagadnienia bezpieczeństwa psychologicznego, bezpieczeństwa ekologicznego,

bezpieczeństwa w ruchu drogowym, ratownictwa medycznego, stanu polskiego sektora zbrojeniowego i obrony cywilnej, wykorzystania materiału dowodowego w wypadku drogowym. Na szczególną uwagę zasługuje wystąpienie studenta z Ukrainy Kyrylo Borovlova, który podjął się zreferowania relacji (zależności i związku) między zagadnieniem ochrony środowiska naturalnego a uwarunkowaniami prowadzonych działań wojennych na terenie Ukrainy. Zaprezentowane przez studenta dowody nieuzasadnionej militarnej napaści i katastrofalnych zniszczeń spowodowanych przez siły zbrojne Rosji w środowisku Ukrainy skłaniają nie tylko do analiz stanu polskiego sektora zbrojeniowego i obrony cywilnej, ale i do przekonania o potrzebie niezbędnych działań zabezpieczających Polskę przed ewentualną zewnętrzną agresją.

W drugiej sesji pt. *Mobilność i ekologia* panel dyskusyjny studentów moderował zespół naukowców: dr hab. Maciej Magiera z Uniwersytetu Adama Mickiewicza z Poznania i dr Łukasz Foryś z Akademii Policji w Szczytnie. W sesji tej wystąpili studenci z PWSZ w Koszalinie, Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie i Uniwersytetu Kaliskiego. W tym panelu dyskusyjnym studenci prezentowali tematy bezpieczeństwa powietrznego, bezpieczeństwa epidemiologicznego, zmian klimatycznych w aspekcie przyczyn i skutków, ekologii i transportu. W tej części konferencji studenci omówili wyniki przeprowadzonych badań kół (Nauk Kryminalistycznych, Bezpieczeństwo i Obronność, Sondaż, Ratownictwo Medyczne oraz Bezpieczeństwo Ruchu Drogowego). Z pewnością omówione przez studentki i studentów z różnych uczelni przykłady działalności kół naukowych, które wiążą się z wynikami badań, praktyką publicystyczną, organizacją wizyt studyjnych, edukacją, funkcjonowaniem poznawczym itp. stanowią dla studentów kół naukowych przykłady dobrych praktyk. Dla uczestników konferencji (studentów i opiekunów kół naukowych) te wzorce, przykłady dobrych praktyk w działalności kół naukowych mogą kreować przekonanie i nastawienie na ulepszanie swojej (kół naukowych) działalności naukowej, publicystycznej i ogólnie organizacyjnej.

Zauważyć należy, że moderatorzy konferencji (opiekunowie kół naukowych) czuwali nad sprawnym referowaniem tematów przez studentów, merytorycznie omawiając i komentując treści ich wystąpień, a także inicjując ciekawą dyskusję wśród słuchaczy. W jednym z emocjonalnych wystąpień, student Kajetan Borzęcki z UKEN z Krakowa w referacie na temat stanu polskiego sektora zbrojeniowego i obrony cywilnej, uzyskał od słuchaczy gromkie brawa za wskazanie licznych potrzeb i niedociągnięć w tym obszarze działalności publicznej państwa. (rys. 12 i 13).

Rys. 12,13 Studenci UKEN podczas wystąpień na konferencji
Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Godną uwagi w ramach omawianego wydarzenia naukowego jest rzecz stanowiąca tradycję kształtowania doświadczeń uczniów szkół średnich. Równolegle do konferencji studenckich kół naukowych, prowadzono bowiem seminarium uczniowsko-studenckie, które w 2024 roku przebiegało w formie warsztatów z wyodrębnioną częścią teoretyczną i praktyczną (rys. 14 i 15 warsztaty dla uczniów i studentów nt. uwarunkowań współczesnej ekologii przeprowadziła mgr R. Bieniek z firmy EKO).

Rys. 14 i 15. Warsztaty nt. uwarunkowań współczesnej ekologii
Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

W części teoretyczno-praktycznej warsztatów (rys.16,17) wystąpili przedstawiciele interesariuszy zewnętrznych (Straży Miejskiej Kalisza i Szczecinka, Przedsiębiorstwa Oczyszczania Miasta EKO sp. z o.o. w Kaliszu, firmy Mercedes-Benz Polska Sp. z o.o., Ośrodka Doskonalenia Zawodowego w Koźminie Wielkopolskim).

Rys. 16, 17. Przedstawiciele SM ze Szczecinka i Kalisza oraz z firmy ODZ Koźmin Wlkp.– Kacper Paterek.

Źródło: wyk. T. Dąbrowski.

Warsztaty z udziałem przedstawicieli wymienionych podmiotów i firm uwzględniły tematykę:

- zagrożeń bezpieczeństwa ruchu drogowego z praktycznymi pokazami i ćwiczeniami z wykorzystaniem mobilnego symulatora jazdy,
- uwarunkowań badania zawartości zanieczyszczeń powietrza z wykorzystaniem laboratorium podwieszonym w bezzałogowym statku powietrznym (dronie),
- nowoczesnych zasad segregacji odpadów z pokazem nowoczesnych środków transportu do tego celu przeznaczonych,
- mobilności niskoemisyjnej z ćwiczeniami i pokazami pojazdów hybryd i elektryków przyszłości. Na rys. 18 przedstawiono symulator jazdy – praktyczne doskonalenia jazdy.

Rys. 18 Ćwiczenia na symulatorze jazdy sprawdzające umiejętności w różnych warunkach

Źródło: wykonanie własne.

Uczestnicy warsztatów i konferencji w praktycznych zajęciach z jazdy ekologicznym „elektrykiem" (rys. 19).

Rys. 19. Uczestnicy konferencji podczas jazdy „elektrykiem" na terenie Kampusu UK
Źródło: wykonanie własne.

Można przyjąć, że multidyscyplinarna tematyka ogólnopolskiej konferencji kół naukowych pt. *Bezpieczeństwo i edukacja. Mobilność i ekologia* skupiła główny nurt studenckich wystąpień, rozważań, dyskusji panelowych na tematach współcześnie ważnych i aktualnych. Tematyka ekologii, dostępności i mobilności indywidualnej i zbiorowej w aspekcie bezpieczeństwa postrzegana przez młodych ludzi tylko pozornie pozostaje obojętna. Jak pokazała konferencja tematyka bezpieczeństwa wywołuje wśród młodych ludzi (studentów i uczniów szkół średnich) żywe zainteresowanie, a w licznych przypadkach wystąpień studentów wspierana była entuzjastycznym aplauzem.

Godną uwagi jest rzecz kształtowania (formacyjnych) doświadczeń młodych ludzi (uczniów i studentów) przez tę formę bezpośrednich relacji, które wynikają z konwencji studenckiej konferencji naukowej i seminarium (warsztaty) dla uczniów szkół średnich. Ta networkingowa forma wymiany wiedzy, dzielenia się umiejętnościami interpersonalnymi dla studentów stanowi w obszarze poznawczym uzupełnienie tradycyjnych możliwości i metod kształcenia akademickiego. Oprócz prowadzenia badań naukowych, dodatkowych form aktywności studenckich kół naukowych upatrywać należy np. w organizowaniu wizyt studyjnych, aktywności publicystycznej. Niewątpliwie nawiązywane przez studentów z różnych ośrodków akademickich kontakty czy bezpośrednie relacje przynoszą wymierne poznawczo rezultaty, tworzą platformę wymiany doświadczeń np. w wspólnych projektach naukowych, utrwalanych w formie publikacji pokonferencyjnej. Monografia wieloautorska *Mobilność i ekologia w aspekcie bezpieczeństwa* – wydana przez Wydawnictwo UK już w 2024 roku – jako pokonferencyjna publikacja jest tego wymiernym świadectwem. Autorzy rozdziałów tej monografii, to w większości właśnie studenci uczestniczący w konferencji. Natomiast transfer wyników badawczych następuje w różnych formach, przede wszystkim w czasie wygłaszanych referatów w ramach organizowanych konferencji i seminariów naukowych

Z pewnością konferencje zapewniają dyskurs teoretyczny, który wymaga rozumienia języka pojęć, tworzy kulturę myślenia i kulturę bycia. Z tych też powodów konferencje środowisk studenckich stymulując aktywność poznawczą powinny znajdować się w centrum uwagi życia środowiska akademickiego. Można zatem

mieć nadzieję na kontynuowanie w 2025 roku organizacji tej formy wydarzenia naukowego. Z pewnością też ogólnopolska konferencja naukowa studenckich kół organizowana w Uniwersytecie Kaliskim stanowi promocję naszego miasta, czego wyrazem jest aktywny udział władz miasta Kalisza w tym wydarzeniu naukowym organizowanym dla młodych ludzi.

TOM 12 STUDIA KALISKIE ISSN 2083-9243

DR ZOFIA MARCINIAK
Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
Instytut Nauk o Bezpieczeństwie
Nr ORCID : 0000-0002-0549-1668

SPRAWOZDANIE

Z ZAJĘĆ EDUKACYJNO-PROFILAKTYCZNYCH Z ZAKRESU BEZPIECZEŃSTWA

W dniu 07.06.2024 r. w Gołuchowskim Ośrodku Turystyki i Sportu odbyły się zajęcia edukacyjno-profilaktyczne z zakresu bezpieczeństwa w których uczestniczyli studenci kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne i zarządzanie kryzysowe Uniwersytetu Kaliskiego.

Celem zorganizowanych zajęć było pozyskanie przez studentów wiedzy w zakresie funkcjonowania podmiotów realizujących zadania w obszarze bezpieczeństwa, a także nabycie umiejętności praktycznych związanych z pracą tych podmiotów. Organizowane zajęcia pozwoliły również ukazać uczestnikom interdyscyplinarny wymiar bezpieczeństwa z jednoczesnym uwzględnieniem szans, wyzwań i zagrożeń, które determinują potrzebę podejmowania działań zmierzających do jego zapewnienia.

Na początku odbył się wykład wygłoszony przez Pana płk rez. dr inż. Waldemara Zakrzewskiego na temat „Zagrożeń bezpieczeństwa generowanych przez niewybuchy i niewypały".

W ramach zajęć studenci mieli wyjątkową możliwość wcielić się w funkcjonariuszy różnych służb ratunkowych i obronnych, takich jak Policja, Straż Pożarna, Wojsko, Płetwonurkowie, Ratownicy Medyczni i Wodni, opiekunowie psów tropiących i ratowniczych oraz inne osoby, które na co dzień dbają o nasze bezpieczeństwo. Celem tych zajęć było nie tylko praktyczne zapoznanie się z rolą i obowiązkami tych funkcjonariuszy, ale także rozwijanie umiejętności i świadomości dotyczącej bezpieczeństwa oraz ratownictwa.

Podczas zajęć studenci wykonywali różnorodne czynności związane z pracą poszczególnych służb. Na przykład, w ramach ćwiczeń z zakresu Straży Pożarnej, studenci uczyli się zwijania i rozwijania linii gaśniczej, co jest kluczową umiejętnością podczas akcji gaśniczych. Praktykowali także wytworzenie zasłony wodnej

w postaci kurtyny wodnej, która jest używana do ochrony przed promieniowaniem cieplnym oraz do ograniczania rozprzestrzeniania się ognia.

Kolejnym ważnym elementem zajęć było ratowanie osoby poszkodowanej w wypadku komunikacyjnym. Studenci mieli okazję używać specjalistycznego sprzętu ratowniczego Holmatro do rozcinania samochodu, co pozwoliło im zrozumieć trudności i techniki związane z uwalnianiem osób uwięzionych w pojazdach. Dodatkowo, ćwiczyli udzielanie pierwszej pomocy w sytuacjach krwotoków, wykorzystując trenażery do symulacji ran oraz sztuczną krew. To doświadczenie pomogło im zrozumieć, jak ważna jest szybka i skuteczna reakcja w sytuacjach zagrożenia życia.

Nie zabrakło również nauki udzielania pierwszej pomocy w przypadkach zakrztuszeń, gdzie studenci korzystali z kamizelek do zakrztuszeń, które symulowały sytuacje nagłego zatrzymania oddechu spowodowanego ciałem obcym w drogach oddechowych. Te ćwiczenia były nie tylko edukacyjne, ale także uświadamiały uczestnikom, jak szybko i sprawnie należy działać w sytuacjach nagłych.

W ramach wojskowych zajęć studenci mieli okazję uczestniczyć w musztrze wojskowej, co pozwoliło im poczuć, jak wygląda dyscyplina i organizacja w wojsku. Dodatkowo, uczyli się obsługi inżynieryjnych robotów wojskowych, co jest coraz bardziej istotnym elementem nowoczesnych działań militarnych. Te zajęcia pokazały im, jak technologia wspiera działania wojskowe i ratownicze.

Studenci mieli również możliwość nauki nurkowania oraz udzielania pomocy osobom tonącym. To zajęcia były prowadzone przez profesjonalnych płetwonurków i ratowników wodnych, którzy dzielili się swoją wiedzą i doświadczeniem w zakresie ratownictwa wodnego. Uczestnicy ćwiczyli techniki ratowania tonących oraz poznawali sprzęt ratowniczy, taki jak pas ratowniczy „węgorz", bojka ratownicza, koło ratownicze, plecak ratowniczy, pagaj, kołowrót ratowniczy, kamizelki ratownicze i rzutka ratownicza. Mieli również okazję popływać po gołuchowskim jeziorze łodzią lub kajakiem, co było nie tylko częścią ćwiczeń, ale także przyjemnym doświadczeniem.

Kolejną atrakcją była nauka i uczestnictwo w szkoleniu psów tropiących i ratowniczych. Studenci mogli nie tylko poznać tajniki pracy z takimi psami, ale również wydawać im komendy i uczestniczyć w praktycznych ćwiczeniach związanych z ratowaniem człowieka. Jednym z najbardziej emocjonujących elementów tych zajęć była próba ucieczki przed psem policyjnym, co pozwoliło studentom zrozumieć skuteczność i umiejętności psów pracujących w służbach mundurowych.

Podczas zajęć nie zabrakło także teorii. Studenci wysłuchali prelekcji funkcjonariuszy policji na temat bezpieczeństwa, które obejmowały różnorodne aspekty zagrożeń oraz metod ich unikania. Dodatkowo, dzięki alkogooglom mogli doświadczyć, jak zachowuje się człowiek pod wpływem alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych, co miało na celu zwiększenie ich świadomości na temat ryzyka związanego z używaniem takich substancji.

Podsumowując, te zajęcia były nie tylko edukacyjne, ale również praktyczne i bardzo inspirujące. Studenci mieli niepowtarzalną okazję wcielić się w role osób, które codziennie dbają o nasze bezpieczeństwo, oraz zdobyć cenne umiejętności, które mogą przydać się w życiu codziennym. Było to doświadczenie, które na długo

pozostanie w ich pamięci, a zdobyta wiedza i umiejętności z pewnością przyczynią się do ich rozwoju osobistego i zawodowego.

Organizatorami z ramienia Uniwersytetu Kaliskiego był Instytut Nauk o Bezpieczeństwie, Wydział Nauk Społecznych. Główni organizatorzy zajęć byli: dr Zofia Marciniak – adiunkt Uniwersytetu Kaliskiego, dr inż. Izabela Nowaczyk – prorektor ds. naukowych Wyższej Szkoły Pedagogiczno-Technicznej w Koninie oraz mgr Dominik Kołaski – Prezes Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego w Gołuchowie, doktorant Uniwersytetu Kaliskiego.

W wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele różnych służb i organizacji, co znacząco wzbogaciło program i pozwoliło uczestnikom na szerokie spektrum doświadczeń. Wśród obecnych byli:

- Przedstawiciele Komendy Powiatowej Policji w Pleszewie na czele z zastępcą komendanta, którzy zaprezentowali techniki interwencji policyjnych oraz narzędzia stosowane w codziennej pracy funkcjonariuszy.
- Przedstawiciele Państwowej Straży Pożarnej na czele z zastępcą komendanta, demonstrujący metody gaszenia pożarów i ratownictwa technicznego, w tym użycie nowoczesnego sprzętu ratowniczego.
- Przedstawiciele Ochotniczej Straży Pożarnej w Gołuchowie, którzy przybliżyli uczestnikom specyfikę działania strażaków ochotników oraz zaprezentowali różne techniki ratownictwa.
- Przedstawiciele 16. Batalionu Remontu Lotnisk im. gen. Stanisława Taczaka w Jarocinie, dzielący się wiedzą na temat działań inżynieryjnych i technologicznych wspierających operacje wojskowe.
- Przedstawiciele Ochotniczej Straży Pożarnej w Mosinie, którzy pokazali, jak współpracują z innymi służbami ratowniczymi podczas akcji ratunkowych.
- Przedstawiciele Pleszewskiego Centrum Medycznego w Pleszewie, prowadzący warsztaty z zakresu udzielania pierwszej pomocy i ratownictwa medycznego w różnych sytuacjach zagrożenia.
- Przedstawiciele Polskiego Związku Instruktorów i Przewodników Psów Służbowych, prezentujący techniki szkolenia psów ratowniczych i tropiących oraz metody pracy z nimi.
- Przedstawiciele Ochotniczego Ratownictwa Wodnego Fala i Klubu Płetwonurków Bursztyn L.O.K Kalisz, którzy zaprezentowali sprzęt i techniki ratownictwa wodnego oraz nurkowania.
- Ratownicy Wodni Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego w Gołuchowie, którzy uczyli uczestników technik ratownictwa wodnego i udzielania pomocy tonącym.
- Błażej Hadrzyński, instruktor jazdy konnej, który wprowadził uczestników w podstawy jazdy konnej oraz pokazał, jak konie mogą być wykorzystywane w działaniach poszukiwawczo-ratowniczych.

Obecność tak wielu specjalistów i przedstawicieli różnych służb sprawiła, że zajęcia były niezwykle wszechstronne i bogate w treści edukacyjne, dając uczestnikom unikalną możliwość zdobycia praktycznych umiejętności i wiedzy z zakresu szeroko pojętego bezpieczeństwa i ratownictwa.

W wydarzeniu wzięli udział liczni przedstawiciele administracji lokalnej, instytucji kulturalnych oraz uczelni wyższych, co dodatkowo podkreśliło jego znaczenie i rozmach: wicestarosta pleszewski – pan Marek Zdunek, Wójt Gminy Gołuchów – pan Tomasz Pawlak, Przedstawiciele Gminy Gołuchów oraz Gołuchowskiego Ośrodka Turystyki i Sportu, Przedstawiciele Ośrodka Kultury Leśnej w Gołuchowie na czele z dyrektorem – panem Adamem Kozyrą. W wydarzeniu uczestniczyli również przedstawiciele uczelni wyższych: pan mgr Piotr Sochacki – rektor Wyższej Szkoły Pedagogiczno-Technicznej w Koninie, pan mgr Sylwester Kurowski – prorektor Europejskiej Uczelni Nauk Medycznych i Społecznych w Warszawie, pani dr Beata Wenerska, profesor Uniwersytetu Kaliskiego – dziekan Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Kaliskiego, prof. dr hab. inż. dr h.c. Jarosław Wołejszo – dyrektor Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Kaliskiego, pan mgr Grzegorz Szymański – kanclerz Uniwersytetu Kaliskiego, pani Agnieszka Szkoda – kanclerz Wyższej Szkoły Pedagogiczno-Technicznej w Koninie, pan dr Waldemar Zakrzewski – przedstawiciel Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, pan mgr Waldemar Krzyżaniak – przedstawiciel Europejskiej Uczelni Nauk Medycznych i Społecznych w Warszawie. Obecność tych osób i instytucji znacznie wzbogaciła wydarzenie, zapewniając wsparcie merytoryczne i organizacyjne oraz podkreślając jego znaczenie dla lokalnej społeczności i środowiska akademickiego.

Udział wzięli także: dr hab. inż. Krystian Frącik, dr hab. inż. Marek Kubiński, dr hab. inż. Waldemar Scheffs, dr Norbert Prusiński, dr Wojciech Winkler, dr Sławomir Wronka.

Zajęcia cieszyły się ogromnym zainteresowaniem, ponad 200 osób, co świadczy o konieczności realizowania tego typu przedsięwzięć, aby umożliwić uczestnikom praktyczne odzwierciedlenie działań podejmowanych w celu zapewnienia bezpieczeństwa przez różne podmioty funkcjonujące w przedmiotowym obszarze. Takie inicjatywy nie tylko zwiększają świadomość społeczną na temat pracy służb ratowniczych i obronnych, ale również inspirują młodych ludzi do angażowania się w działalność na rzecz bezpieczeństwa publicznego. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi z profesjonalistami, studenci mogli lepiej zrozumieć wyzwania i odpowiedzialność związane z tymi zawodami. Uczestnicy zdobyli praktyczne umiejętności, które mogą być bezcenne w sytuacjach kryzysowych, takich jak udzielanie pierwszej pomocy czy reagowanie na zagrożenia. Ponadto, zajęcia te promują współpracę i umiejętność pracy w zespole, co jest niezbędne w działaniach ratowniczych i wojskowych. Wzrost zainteresowania tego typu warsztatami pokazuje, jak ważne jest kontynuowanie i rozwijanie programów edukacyjnych z zakresu bezpieczeństwa i ratownictwa. Organizowanie takich wydarzeń regularnie może znacząco przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa w społecznościach lokalnych, jak również do lepszego przygotowania młodych ludzi do niesienia pomocy w sytuacjach awaryjnych.

PROF. DR HAB. ELŻBIETA SKRZYPEK
Wydział Nauk Społecznych,
Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
e.skrzypek@uniwersytetkaliski.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9020-1671

DR INŻ. BARTOSZ SPYCHALSKI
Wydział Nauk Społecznych,
Uniwersytet Kaliski im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego
b.spychalski@uniwersytetkaliski.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9360-8960

SPRAWOZDANIE

Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ „JAKOŚĆ W ZARZĄDZANIU. NOWOCZESNE METODY ZARZĄDZANIA WSPÓŁCZESNĄ ORGANIZACJĄ"

REPORT FROM THE NATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE „QUALITY IN MANAGEMENT. MODERN METHODS OF MANAGING A MODERN ORGANIZATION"

Jakość stanowi pojęcie nieustannie przybierające na wadze. Konsumenci wymagają produktów bezawaryjnych, dopasowanych wprost do ich potrzeb, bardziej wytrzymałych i pozwalających na efektywniejszą pracę. W dobie Przemysłu 4.0 rola jakości rośnie jeszcze bardziej – na wadze przybiera dokładność i skrupulatność wykonywanej pracy, dotrzymywanie ustalonych terminów oraz posługiwanie się jedynie wiarygodnymi źródłami wiedzy i informacji, przetwarzanymi ponadto w czasie rzeczywistym. Niebezpodstawnie Przemysłowi 4.0 towarzyszy pojęcie Jakości 4.0.

W taki sam sposób rośnie rola zarządzania, która istotna jest na różnych szczeblach – począwszy od zarządzania własnym czasem, gospodarstwem domowym, różniej wielkości przedsiębiorstwami, aż po zarządzanie budżetem jednostek samorządu terytorialnego i państwa.

Zdecydowanie zbyt rzadko mówi się jednak o jakości zarządzania. Jest to zjawisko o tyle zaskakujące, że oba pojęcia zdają się być nierozerwalnie ze sobą związane. Do osiągnięcia wysokiej jakości produktów i usług wymagane jest dobre zarządzanie kapitałem ludzkim i realizowanymi procesami, a do sprawnego i efektywnego zarządzania niezbędne są wysokiej jakości zasoby, jak i jakość relacji z interesariuszami. Nie bez znaczenia jest także wysokiej jakości edukacja managerska przyszłego personelu kierowniczego.

Z uwagi na powyższe, właśnie temu zagadnieniu poświęcona została Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Jakość w zarządzaniu. Nowoczesne metody zarządzania współczesną organizacją", jaka w dniu 12 czerwca 2024 roku odbyła się gmachu Collegium Novum Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Konferencja zorganizowana została przez Instytut Nauk o Zarządzaniu i Jakości, Koło Naukowe Lean Management i Zarządzania Jakością „Lean & Quality" oraz Katedrę Zarządzania i realizowana była pod przewodnictwem prof. dr hab. Elżbiety Skrzypek oraz dr. inż. Bartosza Spychalskiego.

Konferencja zrealizowana została w formie hybrydowej. Prelegenci mogli wysłuchać wystąpień wygłaszanych stacjonarnie oraz w trybie zdalnym. Zastosowane rozwiązanie IT pozwoliło na dwukierunkową dyskusję pomiędzy osobami obecnymi na sali konferencyjnej oraz tymi korzystającymi z połączenia internetowego.

W konferencji udział wzięli studenci, doktoranci oraz pracownicy naukowo-dydaktyczni kilkunastu polskich uczelni, jak i przedstawiciele lokalnego przemysłu. Jej celem była prezentacja wyników badań naukowych z obszaru nauk o zarządzaniu i jakości w zakresie nowoczesnych metod zarządzania organizacją, jak i wymiana poglądów oraz doświadczeń związanych z podnoszeniem jakości, skuteczności i efektywności działań w zmieniającej się gospodarce. Wystąpienia prelegentów skupione były wokół sześciu obszarów tematycznych:

— wyzwań jakości we współczesnej organizacji,
— uwarunkowań i konsekwencji zmian w obszarze zarządzania,
— istoty, narzędzi i znaczenia czwartej rewolucji przemysłowej,
— metod i narzędzi zarządzania w warunkach zmienności otoczenia i gospodarki opartej na wiedzy,
— metod i narzędzi zarządzania zasobami ludzkimi, jakością, wiedzą, kapitałem intelektualnym oraz zasobami materialnymi i niematerialnymi,
— wybranych problemów w obszarze zarządzania organizacją.

Konferencja została otwarta przez prof. dr. hab. n. med. i n. o zdr. Andrzeja Wojtyłę – Rektora Uniwersytetu Kaliskiego, dr Beatę Wenerską, prof. Uniwersytetu Kaliskiego – Dziekan Wydziału Nauk Społecznych oraz prof. dr hab. Elżbietę Skrzypek – przewodniczącą Rady Naukowej Konferencji. Po krótkich wystąpieniach zaproszonych gości, przedstawiciele Koła Naukowego Lean Management i Zarządzania Jakością „Lean & Quality" – pani Kinga Kozik oraz pan Antoni Kula – przedstawili wszystkim zebranym podstawowe cele i założenia konferencji, jak i zaprezentowali sylwetki prelegentów.

Pierwszą merytoryczną część konferencji zapoczątkowała swoim wystąpieniem prof. dr hab. Elżbieta Skrzypek, wygłaszając referat pod tytułem „Uwarunkowania sukcesu organizacji w warunkach XXI wieku". Wystąpienie akcentowało rolę

jakości, wiedzy, zarządzania oraz pozycji klienta w kształtowaniu sukcesu organizacji. Mgr Edyta Skarzyńska, reprezentująca Szkołę Główną Gospodarstwa Wiejskiego, poruszyła następnie zagadnienie wpływu sztucznej inteligencji na rolę pracowników w różnych kontekstach organizacyjnych. Prelegentka w ramach prezentacji przedstawiła wyniki przeprowadzonych przez siebie badań, które obejmowały: wpływ sztucznej inteligencji na zadania i role, efektywność i produktywność, szkolenia i rozwój zawodowy, zadowolenie z pracy, percepcję przyszłości sztucznej inteligencji w organizacji oraz aspekty demograficzne. Do prezentowanego tematu podeszła wieloaspektowo, przybliżając zarówno możliwości, jakie sztuczna inteligencja daje współczesnym pracownikom, jak i wyzwań, jakie stoją przed nimi w związku z jej wdrażaniem.

Jako pierwsza w formie zdalnej swoją prezentację przedstawiła mgr inż. Marta Czernecki-Wilczyńska z Politechniki Śląskiej, omawiając wpływ neuronauki na zarządzanie jakością pracy. W swoim wystąpieniu prelegentka skupiła się przede wszystkim na zagadnieniu stresu, będącego zarówno czynnikiem działającym paraliżująco i destrukcyjnie, jak i – przy zajściu odpowiednich okoliczności – mobilizująco. Mgr Robert Wilgocki, jako pierwszy z występujących podczas konferencji doktorantów Uniwersytetu Kaliskiego, przedstawił zebranym rolę audytów strony trzeciej w zapewnieniu zgodności z międzynarodową normą ISO 9001:2015. Swoją prezentację wzbogacił on informacjami na temat najważniejszych zagadnień związanych z audytem: cechami prawidłowo przeprowadzonego audytu, uwarunkowaniami jego właściwego przebiegu oraz przesłanek jego realizacji. Dr hab. inż. Justyna Górna, prof. Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, podczas swojego wystąpienia zaprezentowała zagadnienie kształtowania kultury jakości i bezpieczeństwa produktu w organizacjach. Podkreśliła, że jako zagadnienie stanowiące podbudowę dla wszelkich działań projakościowych, wpisuje się w sposób uniwersalny w obszary zarządzania dowolnej organizacji kierującej się jakością. Pan Antoni Kula, pierwszy spośród przedstawicieli działających w Uniwersytecie Kaliskim kół naukowych, zaprezentował zagadnienie mudy w koncepcji Lean Management, będące głównym zbiorem czynności stanowiących marnotrawstwo, jak i jedną z efektywniejszych odpowiedzi na to zjawisko, a mianowicie koncepcję Pięć S. W dalszej kolejności ze swoją prezentacją wystąpił pan Łukasz Ostojski, którego prelekcja poświęcona była zagadnieniu zarządzania jakością w gospodarce magazynowej.

Druga część konferencji zainaugurowana została wystąpieniem mgr. inż. Jacka Klatki. Podczas swojej prezentacji, na przykładzie PGE Oddział Elektrowni Bełchatów, przybliżył on uczestnikom zagadnienie zarządzania organizacją w odniesieniu do ochrony atmosfery przed spalinami. W dalszej kolejności dr inż. Bartosz Spychalski podjął dyskusję na temat współczesnych wyzwań stojących przed organizacjami, które posiadają wdrożoną koncepcję Lean Management. Z uwagi na swój specyficzny charakter, ten model zarządzania wydaje się szczególnie wrażliwy na konsekwencje pochopnego wdrażania niesprawdzonych rozwiązań, głównie tych mogących oddziaływać na pracowników. Przedstawicielka Uniwersytetu w Siedlcach, pani Weronika Chudek, w swoim wystąpieniu zaprezentowała zebranym przegląd nowoczesnych metod zarządzania przedsiębiorstwem. Dr inż. Joanna

Iwko, reprezentująca Politechnikę Wrocławską, wygłosiła z kolei prelekcję dotyczącą metryk w zrównoważonym zarządzaniu projektami badawczymi, opierając się na wynikach przeprowadzonych przez siebie badań. Mgr Karol Domiński, drugi spośród występujących podczas konferencji doktorantów Uniwersytetu Kaliskiego, omówił następnie ewolucję wymagań normy ISO 9001 oraz przybliżył jej wpływ na audyty systemów zarządzania jakością. Przedstawicielka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, członek Studenckiego Koła Zarządzania Jakością i Wiedzą, pani Aleksandra Lech, w swojej prezentacji nawiązała do koncepcji Lean Management, w sposób szczególny akcentując jej walory oraz związane z jej stosowaniem profity dla organizacji. Ostatnią w drugiej części konferencji była z kolei prezentacja przygotowana przez mgr Sylwię Sagan z tej samej uczelni, poświęcona uwarunkowaniom transferu wiedzy i dzielenia się nią w przedsiębiorstwach funkcjonujących w warunkach gospodarki opartej na wiedzy.

Trzecią część konferencji otworzyła swoim wystąpieniem pani Halyna Tynkaliuk z Uniwersytetu Kaliskiego, przedstawiając prezentację na temat wyzwań w efektywnym zarządzaniu ukraińskim personelem, jakie stoją przed polskimi managerami. Uczestnicy konferencji mogli zapoznać się w wynikami przeprowadzonych badań, których tematyka jest nie tylko bardzo aktualna, ale też skomplikowana. Podnosi to ich wartość, szczególnie z uwagi na wyciągnięte wnioski i propozycje dalszych działań. W kolejnym wystąpieniu, przygotowanym przez reprezentantkę Politechniki Opolskiej, mgr inż. Annę Pieloch, poruszone zostało zagadnienie konstrukcji narzędzia badawczego do pomiaru relacji satysfakcji z pracy i empowermentu. Temat ten stanowił istotne uzupełnienie zagadnień poruszanych w trakcie innych wystąpień, niejednokrotnie podkreślających istotę zaangażowania ogółu pracowników w prace na rzecz działań projakościowych. Kolejna spośród przedstawicielek Uniwersytetu Kaliskiego, pani Dagmara Kobylańska, przybliżyła zebranym techniki ułatwiające organizację w logistyce. W swoim wystąpieniu nawiązała do możliwości, jakie w tym obszarze wiążą się z zastosowaniem diagramu Ishikawy, diagramu relacji, burzy mózgów, idei poka-yoke oraz kanban. Mgr inż. Milena Sadowińska-Kałuża z Akademii Wojsk Lądowych im. generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu przedstawiła uczestnikom prezentację pod tytułem „Zastosowanie wnioskowania probabilistycznego w procesie aplikacyjnym na dane stanowisko pracy". Prelegentka swoje wystąpienie oparła o przeprowadzone przez siebie badania z tego obszaru. Wyciągnięte z nich wnioski mogą być przydatne zarówno dla osób starających się o pracę, jak i pracodawców.

Ostatnie trzy prelekcje wygłoszone zostały przez kolejne przedstawicielki kół naukowych Uniwersytetu Kaliskiego. W trakcie pierwszej z nich pani Nikola Walewska omówiła wpływ ery cyfrowej na obszar zarządzania marketingowego, podkreślając znaczenie adaptacji przedsiębiorstw do zmieniającej się rzeczywistości, w której zaczynają dominować nowoczesne technologie. Pani Sylwia Staniewska w swoim wystąpieniu przybliżyła z kolei narzędzie DISC, skupiając się przede wszystkim na jego zastosowaniu w szeroko rozumianym obszarze zarządzania zasobami ludzkimi. W tym kontekście zaakcentowała możliwość zastosowania tego narzędzia na różnych płaszczyznach – od rekrutacji pracowników, poprzez budowanie zespołów, aż po rozwój liderów i managerów i bieżące zarządzanie

powstającymi konfliktami. Ostatnia prezentacja, pod tytułem „Jak inteligentne opakowania wpływają na jakość transportowanych produktów?", przedstawiona przez panie Kingę Kozik oraz Katarzynę Piwońską, stanowiła istotne dopełnienie poruszonych podczas konferencji zagadnień. Swoim zakresem nawiązywała bowiem zarówno do kwestii nowych technologii, jak i ich wykorzystania w efektywnym i pozwalającym na zapewnienie wysokiej jakości produktów zarządzaniu.

Konferencję podsumowała oraz zamknęła prof. dr hab. Elżbieta Skrzypek, dziękując za udział wszystkim uczestnikom i podkreślając znaczenie poruszanych tematów we współczesnym zarządzaniu – tak wrażliwym na występowanie licznych zmiennych, a jednocześnie wymagającym dostosowywania się do nich. Podkreśliła, że konferencja stanowiła płaszczyznę, która umożliwiła prezentację wyników studiów i badań w obszarze jakości oraz wymianę poglądów pomiędzy środowiskiem naukowym i praktykami.

Zwieńczenie konferencji stanowić będzie recenzowana monografia pokonferencyjna. Podzielona ona została na cztery części:

wybrane problemy w obszarze zarządzania,

— nowoczesne technologie IT w zarządzaniu organizacją,

— metody i narzędzia zarządzania w warunkach zmienności otoczenia i gospodarki opartej na wiedzy,

— wyzwania jakości we współczesnej organizacji.

Treści zawarte w monografii mogą być przydatne dla studentów, doktorantów oraz wszystkich zainteresowanych szeroko rozumianą problematyką zarządzania jakością i jakości w zarządzaniu.

Duże zainteresowanie konferencją oraz poczucie niewyczerpania tego szczególnie istotnego w dzisiejszych czasach tematu utwierdziło organizatorów w przekonaniu o słuszności podjęcia się realizacji konferencji, jak i jej kontynuowania w kolejnych latach. Zagadnienie jakości w zarządzaniu jest bowiem istotne z uwagi na przytoczone na wstępie okoliczności, w tym przede wszystkim rosnącą rolę Przemysłu 4.0 oraz wzrastające wymagania klientów. Jakość ewoluuje w kierunku Jakości 4.0 i wymaga nowego spojrzenia. Funkcjonowanie w Świecie 4.0 staje się coraz bardziej skomplikowane, wymaga zatem badań, wiedzy, umiejętności i rozwiązań normatywnych. Dlatego problematyka ta będzie przedmiotem kolejnej konferencji naukowej w roku 2025.

NOTY O AUTORACH

DARIUSZ BOGUSZ – ppłk dr hab., prodziekan Wydziału Bezpieczeństwa Lotniczego Lotniczej Akademii Wojskowej. Ukończył studia doktoranckie na Wydziale Zarządzania i Dowodzenia Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Jest absolwentem Studium Polityki Zagranicznej Akademii Dyplomatycznej Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie. Pracował w strukturach NATO w Kwaterze Dowództwa Sił Połączonych Północ – Joint Force Command Brunssum (Holandia). Uczestniczył w seminariach oraz konferencjach krajowych i zagranicznych, w składzie komitetów naukowych i organizacyjnych. *Zaangażowany we współpracę międzynarodową LAW. Brał* udział w wielu zespołach eksperckich. *Uczestniczył w ćwiczeniach wojskowych m.in.* JESIEŃ-15, ANAKONDA-16, ANAKONDA-20 oraz ZIMA-20. Autor ponad 50. publikacji o doborze i selekcji kandydatów na pilotów wojskowych oraz szkoleniu lotniczym w Polsce i na świecie. W latach 2012-2013 uczestniczył w niemiecko-polskich seminariach partnerskich dla oficerów w Centrum Dowodzenia Wewnętrznego – Wydział 5 Bundeswehry (Leadership Development and Civil Education Center) w Strausbergu (Niemcy). Ponadto uczestniczył w wielu inicjatywach z uczestnictwem oficerów NATO m.in. z Francuskiej Akademii Sił Powietrznych z Saloon de Provance w ramach projektu „Learning Throught the Reaserch Programme oraz *Cultural Understanding and Language Programme (CULP) organizowanego przez US Army Cadet Command z Fort Knox, (Kentuckay).* Pełnił funkcję oficera łącznikowego ds. kontaktów *z uczestnikami kursów oraz słuchaczami studiów z zagranicy.* Kierownik projektów w ramach programu Ministerstwa Edukacji i Nauki m. in.: Doskonała Nauka „Wsparcie monografii naukowych". Jest rzecznikiem dyscyplinarnym Rektora-Komendanta LAW oraz rzecznikiem ds. studentów Wydziału Bezpieczeństwa Lotniczego LAW. Zastępca redaktora naczelnego *Aviation and Security Issues*. Redaktor kierunkowy *Yearbook of International Security*. Członek rady naukowej czasopisma *Yearbook of International Security,* rocznika *Komunizm: System – Ludzie – Dokumentacja* oraz rady redakcyjnej *Safety&Defense – Scientific and Technical Journal.* Ekspert w grupie nauk o wojskowości oraz przewodniczący Komisji Sił Powietrznych, Kosmicznych i Astropolityki Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego. Wielokrotnie wyróżniany przez przełożonych m. in. Pamiątkowym Kordzikiem Sił Powietrznych z dedykacją Prezydenta RP, Kordzikiem honorowym Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej Ministra Obrony Narodowej, Nagrodami Rektora – Komendanta LAW za indywidualną działalność naukową, medalami resortowymi.

ARTUR DĄBEK – dr inż. pracuje w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Koszalinie, kierownik Zakładu Bezpieczeństwa Narodowego w Instytucie Spraw Społecznych. Jego działalność naukowa koncentruje się na zagadnieniach związanych z bezpieczeństwem narodowym, zarządzaniem kryzysowym oraz edukacją w zakresie zagrożeń infrastruktury.

WIESŁAW JASZCZUR – doktor nauk społecznych, absolwent Politechniki Warszawskiej, Uniwersytetu Wrocławskiego. Adiunkt w Instytucie Nauk o Bezpieczeństwie Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechows kiego. Zainteresowania naukowe związane są z tematyką edukacji na rzecz bezpieczeństwa młodzieży szkolnej, zarządzania kryzysowego, zarządzania bezpieczeństwem ruchu drogowego. Autor, współautor, współredaktor naukowy kilkunastu publikacji, współorganizator konferencji i seminariów naukowych. Członek Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz międzynarodowego stowarzyszenia IPA.

PAWEŁ KAMIŃSKI – doktor nauk społecznych, absolwent Akademii Obrony Narodowej, zatrudniony w Akademii Kaliskiej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego na stanowisku adiunkta. Wśród zainteresowań naukowych przeważa tematyka związana z: zarządzaniem kryzysowym, infrastrukturą krytyczną, bezpieczeństwem ruchu drogowego, współczesnym terroryzmem, nowoczesnymi technologiami w bezpieczeństwie militarnym i pozamilitarnym. Zajęcia ze studentami na uczelni prowadzi na studiach I stopnia i II stopnia. Wydał ponad 50 publikacji naukowych (najważniejsze monografie: Straże gminne i miejskie w zarządzaniu kryzysowym oraz Metodyka przygotowania planu ochrony infrastruktury krytycznej). Realizuje projekty naukowo-badawcze, pisze recenzje do czasopism naukowych oraz zorganizuje lub współorganizuje konferencje i seminaria naukowe. Jest członkiem Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

MACIEJ KARPIŃSKI – mgr, adwokat, ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie w Łodzi, doktorant Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego.

ROMAN KASZUBOWSKI – doktor nauk wojskowych w specjalności zarządzanie instytucjami publicznymi. Adiunkt Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Autor szeregu publikacji dotyczących bezpieczeństwa wewnętrznego z obszaru przestępczości, profilaktyki społecznej, współczesnych form patologii społecznej. Zainteresowania naukowe zarządzanie w instytucjach zaliczanych do szeroko rozumianego wymiaru sprawiedliwości.

ALICJA KĘPKA mgr absolwentka Wydziału Zarządzania Wyższej Szkoły Zarządzania i Psychologii w Poznaniu. Zatrudniona z Zakładzie Opieki Zdrowotnej.

DARIUSZ KŁAK – stopień doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie nauki o zarządzaniu uzyskany na Wydziale Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Absolwent studiów prawniczych na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, filia w Rzeszowie, oraz studiów podyplomowych z zakresu „Zarządzania zasobami ludzkimi" na Uniwersytecie Rzeszowskim. Obecnie pełni funkcję adiunkta w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu, gdzie zajmuje stanowisko prodziekana Wydziału Ekonomii i Zarządzania. Jest również sekretarzem czasopisma naukowego „Współczesne problemy zarządzania" wydawanego przez PANS w Jarosławiu. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji naukowych, koncentrujących się na zarządzaniu zasobami ludzkimi, zarządzaniu jakością oraz wybranych aspektach zarządzania. Aktywnie angażuje się w działalność dydaktyczną, pełniąc rolę promotora licznych prac dyplomowych na poziomie studiów licencjackich i magisterskich. Jako certyfikowany Menedżer Jakości, Problem Solving Team Leader oraz specjalista ds. rozwiązywania problemów w organizacji (TÜV & LQ Cert), łączy wiedzę akademicką z praktycznymi umiejętnościami menedżerskimi. Jest także członkiem Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Oddział w Krakowie.

MAŁGORZATA KŁAK – studentka IV roku psychologii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, aktywnie angażująca się w działalność naukową i akademicką. Pełni funkcję wiceprzewodniczącej Koła Naukowego Psychologii Rodziny, gdzie wspiera realizację projektów badawczych i promuje współpracę wśród studentów. Uczestniczka konferencji i projektów naukowych, w tym o zasięgu międzynarodowym, rozwijająca swoje zainteresowania w obszarze psychologii rodziny, psychoterapii i wsparcia psychologicznego. Ukończyła specjalistyczne kursy, takie jak „Od diagnozy do zmiany, czyli konceptualizacja w terapii poznawczo-behawioralnej", „Praktyczne aspekty pracy psychologa w placówkach pomocowych o różnym profilu", „Wstęp do socjoterapii" oraz „Emotions at the Speaker's Service Course", co wzbogaciło jej praktyczne umiejętności w pracy psychologicznej. Laureatka VI edycji konkursu Study@research, organizowanego w ramach Programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza" (ID-UB), realizowała zespołowy grant badawczy dotyczący altruzimu krewniaczego i jego związku z dobrostanem u osób niedobrowolnie bezdzietnych. Jej aktywność naukowa obejmuje także udział w Szkole Letniej Debat w Pałacu UAM w Obrzycku. Autorka publikacji naukowych łączących różne dziedziny, takie jak zarządzanie kapitałem ludzkim, psychologia organizacji oraz psychologia bezpieczeństwa. Takie interdyscyplinarne podejście do psychologii umożliwia głębszą analizę zagadnień związanych z psychologią w kontekście organizacyjnym i społecznym, opierając się na badaniach naukowych z różnych dziedzin i integrując różnorodne perspektywy teoretyczne oraz metodologiczne.

JÓZEF KOLAŃSKI – doktor nauk ekonomicznych, prawnik, profesor Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Wydział Nauk Społecznych. Zainteresowania naukowe: postępowanie cywilne, prawo cywilne, prawo gospodarcze, postępowanie egzekucyjne.

TATIANA KOŻAK-SIARA – doktor nauk ekonomicznych, wykładowca w Państwowej Akademii Nauk Stosowanych ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu na Wydziale Ekonomii i Zarządzania. Jest radną powiatu jarosławskiego

TOMASZ KOŻAK – mgr inż. nauczyciel akademicki, związany z Państwową Akademią Nauk Stosowanych im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu z Zakładem Informatyki w Instytucie Inżynierii Technicznej

PIOTR KUCHARSKI – mgr. Doktorant w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego.

DAWID LIS asp. mgr, technik kryminalistyki Komendy Miejskiej Policji w Nowym Sączu, doktorant Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu

PAULINA LIS-KOSZYK – mł. chor. SG mgr, funkcjonariuszka Straży Granicznej, aktualnie pełni służbę w Placówce Straży Granicznej w Tarnowie na stanowisku Specjalista Zespołu ds. Kontroli Legalności Zatrudnienia Grupy ds. Cudzoziemców.

DAMIANA ŁADA – absolwentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydziału Nauk Społecznych oraz Studium Podyplomowego Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Była funkcjonariuszka Komendy Miejskiej Policji w Kaliszu. Od ponad 20 lat działalność w strukturach Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA. Od 2013 r. pracownik dydaktyczny Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechows kiego. Zainteresowania związane z zagadnieniami praworządności oraz niekorzystnych skutków zagrożeń w systemie bezpieczeństwa. Publikacje z zakresu obszaru bezpieczeństwa wewnętrznego.

MAŁGORZATA MACUDA – doktor nauk ekonomicznych w dyscyplinie finanse, romanistka. Jej praca doktorska zatytułowana „Rachunek wyników szpitala z wykorzystaniem Jednorodnych Grup Pacjentów" została wyróżniona w 2014 r. nagrodą II stopnia im. prof. Alicji Jarugi w konkursie Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce na najlepsze prace habilitacyjne, doktorskie, magisterskie i dyplomowe z dziedziny rachunkowości. Absolwentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Poznaniu oraz Université Paris VII Denis Diderot w Paryżu. Ukończyła Podyplomowe Studium Zarządzania w Opiece Zdrowotnej na Wydziale Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Podyplomowe Studia Menedżer Projektu

Badawczo-Rozwojowego w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu. Autorka wielu publikacji z zakresu rachunkowości szpitali oraz społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw. Do jej zainteresowań naukowych należą: ogólna teoria rachunkowości, rachunkowość podmiotów leczniczych, rachunek kosztów, operacyjna i strategiczna rachunkowość zarządcza, a także rachunkowość odpowiedzialności społecznej. Członek Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, International Association for Accounting Education & Research (IAAER) oraz Association Internationale des Economistes de Langue Française (AIELF). Pełni funkcję sekretarza międzynarodowego czasopisma La Revue Internationale des Economistes de Langue Française (RIELF).

ZOFIA MARCINIAK – wicedyrektor Instytutu Nauk o Bezpieczeństwie, doktor nauk o bezpieczeństwie, absolwentka Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Kaliszu na Wydziale Nauk Społecznych i Humanistycznych. Od 2018 r. prowadzi zajęcia z dziedziny bezpieczeństwa społeczności lokalnych, zarządzania kryzysowego oraz kryminologii. Autorka licznych publikacji naukowych dotyczących kryminologii, zarządzania kryzysowego.

PIOTR MAZIARZ – dr inż., tytuł naukowy doktora uzyskał na Uniwersytecie Przyrodniczym w Lublinie, związany z Państwową Akademią Nauk Stosowanych im. ks. B. Markiewicza w Jarosławiu z Wydziałem Ekonomii i Zarządzania.

KRZYSZTOF REJMAN – dr hab., prof. uczelniany, prorektor, następnie w latach 2015-2024 rektor Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno – Ekonomiczna (obecnie Akademia Nauk Stosowanych im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu). Przewodniczący Komisji Rozwoju Miasta przy Radzie Miasta Jarosławia. Autor lub współautor wielu publikacji z zakresu nauk społecznych i humanistycznych. Uhonorowany tytułem Zasłużony dla Powiatu Jarosławskiego.

RYSZARD ORLIŃSKI – adiunkt i kierownik Zakładu Finansów i Rachunkowości w Katedrze Zarządzania, Wydziału Nauk Społecznych, Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Studia dyplomowe ukończył w Wyższej Szkole Oficerskiej Służb Kwatermistrzowskich w specjalności wojskowe żywienie zbiorowe, studia magisterskie na Wydziale Inżynieryjno-Ekonomicznym Politechniki Szczecińskiej w specjalności ekonomika obrotu towarowego i usług. Stopień naukowy doktora nauk ekonomicznych w zakresie rachunkowości uzyskał na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Nauczycielem akademickim jest od 1985 r. Prowadzi ze studentami rachunkowość finansową, podstawy rachunkowości, organizację rachunkowości, decyzyjne rachunki kosztów, budżetowanie przedsiębiorstw, rachunki kosztów, controlling logistyczny. Współpracując z wieloma instytucjami i organizacjami o charakterze edukacyjnym prowadził wykłady z rachunkowości między innymi dla księgowych budżetowych, maklerów giełdowych, doradców podatkowych, pracowników biur rachunkowych, członków Rad Nadzorczych spółek Skarbu Państwa. Prowadził także wykłady na studiach podyplomowych

organizowanych przez Uniwersytet im. A Mickiewicza, Akademię Ekonomiczną w Poznaniu, Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu. W 1996 r. uzyskał certyfikat do samodzielnego prowadzenia biur rachunkowych (Świadectwo Kwalifikacyjne nr 1765/96). Od 1999 r. jest członkiem Rady Naukowej Stowarzyszenia Księgowych w Polsce. Od 2001 r. posiada uprawnienia do rad nadzorczych (Dyplom Ministerstwa Skarbu nr 537/2001). Autor wielu publikacji dotyczących zarządzania opieką zdrowotną.

MIROSŁAW SKARŻYŃSKI – prof. dr hab., zatrudniony na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskie go. Zainteresowania badawcze: bezpieczeństwo, wojskowość, logistyka.

MATEUSZ PORADA Uniwersytet Preszowski w Preszowie (Słowacja).

MIROSŁAW SKARŻYŃSKI – prof. dr hab., zatrudniony na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskie go. Zainteresowania badawcze: bezpieczeństwo, wojskowość, logistyka.

TADEUSZ SKARŻYŃSKI – mgr związany z Uniwersytetem Kaliskim im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, działacz społeczny. W latach 2018-2924 przewodniczący Rady Miasta Kalisza. Obecnie wybrany na kadencję wiceprzewodniczący

JULIA SKÓRA – związana z Lotniczą Akademią Wojskową, doktorantka w Szkole Federacji Akademii Wojskowych.

ELŻBIETA SKRZYPEK – prof. dr hab., zajmuje się problematyką zarządzania jakością, wiedzą i kapitałem intelektualnym. Posiada w dorobku ponad 600 publikacji naukowych i ponad 100 książek autorskich i pod redakcją naukową. Jest recenzentem wielu prac doktorskich, habilitacyjnych i dorobku do tytułu profesora oraz monografii i artykułów naukowych. Zorganizowała ponad 50 konferencji naukowych o zasięgu międzynarodowym i krajowym. Zajmuje się propagowaniem problematyki jakości i wiedzy w skali krajowej i międzynarodowej. Jest laureatką Polskiej Nagrody Jakości w dziedzinie Nauka. Przez cztery kadencje była członkiem Komitetu Nauk Organizacji i Zarządzania PAN, pełniła funkcje kierownika zakładu, katedry, prodziekana, dziekana i prorektora. Jest promotorem 26 zakończonych przewodów doktorskich.

BARTOSZ SPYCHALSKI – dr inż., adiunkt na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Kaliskiego im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego. Uzyskał stopień doktora na Wydziale Gospodarki Międzynarodowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Naukowo i zawodowo związany z koncepcją Lean Management, zarządzaniem projektami oraz zarządzaniem jakością, ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów podnoszących skuteczność i efektywność realizowanych działań oraz kształtowania postawy projakościowej.

IWONA SZKUDLAREK – dr inż. ukończyła Akademię Wojsk Lądowych we Wrocławiu, magisterium i doktorat obroniła na Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. Jest porucznikiem Wojska Polskiego. Obecnie związana z Uniwersytetem Zielonogórskim. Jej zainteresowania to obronność i rola kobiet w siłach zbrojnych. Autorka monografii Kobiety – Obronność – Bezpieczeństwo. Aspiracje oficerów – kobiet a doskonalenie zawodowe żołnierzy.

KRYSTYNA SZKUDLAREK – mgr związana z Uniwersytetem Kaliskim im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego.

MARCIN SZTOBRYN – dr n. wojskowych, ppłk., starszy wykładowca w Ośrodku Szkolenia Kondycyjnego Lotniczej Akademii Wojskowej w Dęblinie. Jego działalność naukowa koncentruje się na nowoczesnych technologiach w lotnictwie wojskowym.

MACIEJ WALCZAK – mgr absolwent Uniwersytetu Wrocławskiego oraz polsko-francuskich studiów zarządzania Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Uniwersytetu w Rennes (Francja). Studia podyplomowe w zakresie zarządzania łańcuchem dostaw i logistyką Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.

MAŁGORZATA WILCZYŃSKA – dr – po studiach doktoranckich w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie uzyskała stopień doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie – nauki o zarządzaniu. Adiunkt w Instytucie Ekonomii i Zarządzania Państwowej Akademii Nauk Stosowanych im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu. Autor, współautor wielu artykułów i publikacji naukowych, promotor licznych prac dyplomowych. Inicjatorka i współredaktor cyklu recenzowanych monografii nt. Ryzyka i niepewności w bezpieczeństwie informacji oraz Zarządzania ryzykiem w organizacjach. Organizator cyklicznych konferencji poświęconych bezpieczeństwu informacji i zarządzaniu ryzykiem. Członek Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

ALEKSANDER ZAWADZKI – związany z Akademią Nauk Stosowanych im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu, z Wydziałem Ekonomii i Zarządzania. Jego krąg zainteresowań naukowych to kwestie agresji i przemocy wobec dzieci, osób starszych czy osób z niepełnosprawnościami.

DAMIAN ZDZIENICKI – funkcjonariusz pionu prewencji Komendy Powiatowej Policji w Sieradzu. Wcześniej zdobywał doświadczenie w służbie dochodzeniowo-śledczej. Studia wyższe ukończył w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej na kierunkach Budownictwo (inż.) oraz Zarządzanie i dowodzenie (mgr). Jest także absolwentem studiów podyplomowych z zakresu Przygotowania pedagogicznego. Codzienną służbę łączy z pracą z dziećmi jako trener zajęć matematycznych. W swojej dotychczasowej karierze zawodowej miał możliwość dzielenia się zdobytą wiedzą ze studentami Bezpieczeństwa Wewnętrznego, jako wykładowca jednej z łódzkich uczelni wyższych. W kręgu jego zainteresowań badawczych znajdują się kwestie dotyczące bezpieczeństwa. W wolnych chwilach uczy się języków obcych. Jego pasją są rośliny owadożerne, które hoduje od kilku lat.

ISSN 2083-9243